VOGELS

VAN DIVERSE PLUIMAGE

DOOR

MR. C. VOSMAER.

A.W. SIJTHOFF, LEIDEN.

VOGELS VAN DIVERSE PLUIMAGE.

Vogels van diverse Pluimage

DOOR

Mr. C. VOSMAER.

NOVELLEN. — BEELDEN EN STUDIËN.

Vierde Druk.

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF.

INHOUDSOPGAAF.

Bladz.

Inleiding 1

Zij diende als inleiding bij het IIe deel *Vogels*, 1[en] druk, 1874. Het daarin besproken stuk *Vonken uit den haard*, was een onder den invloed van Hawthorne geschreven schets, te vinden in de *Nederland* van 1856 en in *Eenige Schetsen* van 1860.

Twee kunstenaars. 13

Verscheen 1857 in *Nederland;* herdrukt in 1860 in den bundel *Eenige Schetsen;* in 1874 in deel II *Vogels;* en in de uitgaaf van 1879.

Een oude strijd. 21

Als het voorgaande.

Eene preek in 1629 33

Verscheen in *de Aurora* van 1859; herdrukt 1860, 1874, 1879.

Bladen uit een levensboek. 60

Gedrukt in Nederland 1857; herdrukt 1860, 1874, 1879; het is „Wahrheit und Dichtung."

Een bouwvisioen 142

Spectator 1860 (onder den titel van „Een brief van Bamboots"); en in de latere *Vogels*.

Wandelingen door de wereld; I, II 148

Begin van een plan om eene reeks te schrijven onder den titel van: „Ethische en aesthetische brieven." Verscheen in 1858 in „De Tijdstroom"; later in *Vogels*. Studies voor de hei boden mij die om Wolfheeze en Eeden.

Bladz.

Van twee koningskinderen. 180

Verscheen in den Almanak voor het Schoone en Goede 1859. Herdrukt in *Eenige schetsen en Vogels.*

Een pelgrimstocht naar de Weddesteeg 201

In *Aurora* 1860. Tot dusver niet herdrukt. Ik koesterde bij het schrijven van dit stuk, evenals bij dat van *Eene preek in 1629*, het voornemen Rembrandts leven in zulke litteraire tafereelen te verbeelden. Intusschen zag ik de Historie onder de handen van Macauly, Motley en Bakhuizen van den Brink, zoo levend en artistiek worden, dat ik van mijn plan afzag, als niet meer noodig, en Rembrandts biographie, niet zonder leven en litteraire kunst, maar toch zuiver historisch ging behandelen.

Mona 210

Gallait's schoone en gedachtenvolle schilderij *L'onbli des douleurs* bevruchtte mijne verbeelding om dit stuk te schrijven, dat in 1860 in den *Almanak voor het Schoone en Goede* verscheen. Later in *Vogels* 1872 en 79.

Inleiding II 1

Verscheen vóór de *Vogels* deel I uitgave van 1872 en in de uitgaaf van 1879.

Idylle 25

In *Vogels III* 1876, en 1879.

Het Groothertogdom Kies-und-Scholle. 46

Als boven.

De trekken voor deze parodie zijn ontleend aan verschillende kleine residenties in Duitschland. De meeste aan Carlsruhe; het besproken museum is dat van deze plaats; ook de markt teekende ik er trouw na 't leven, in 1875.

Geëtste bladen 58

In Vogels III van 1876 en in '79. Gedeelten er van kwamen in 1862 onder den titel *Over de grenzen* in den Spectator. Het zijn reisherinneringen van 1862, '65, '72, '75; alles allengs verwerkt en vermeerderd. Aan die jaartallen zijn sommige der vermelde feiten en beschouwingen verbonden. Te Cassel b.v. is nu het nieuwe museum voltooid; ik zag de schilderijen nog in het oude Belvédère. Ook de Oranjerie en het Marmorbad zijn uit hun verval opgericht.

Blz.

Pag. 114. De schilders „bij ons nooit een museum waardig gekeurd"; eerst later zijn er enkele in onze musea opgenomen.
Bij de beschouwing over Bilderdijk is een nieuw stuk ingevoegd.
Pag. 194. Voorstelling van het oude Grieksche huisgezin, zooals Xenofoon het teekent in den Oikonomikos.

Faust en Helena . . . . ; . . . . . . , ... 197

In de Vogels I[e] deel 1872, en in de uitgaaf van 1879.
In dit stuk komen enkele denkbeelden en beschouwingen voor, welke overeenstemmen met die van Kuno Fischers opstel over den Faust in den Rundschau van 1877. Ik dien, om een verwijt van naschrijven te voorkomen, aan te teekenen, dat mijn opstel in 1871 voltooid en in '72 gedrukt is zooals het hier weer in druk gaat.

INLEIDING.

Hij liegt alsof het gedrukt was, zeide men vroeger met een spreekwoord, dat uit den grooten eerbied voor boeken geboren werd. Hij liegt zoo mooi, zoo glad, zoo juist, dat het uit een boek schijnt genomen. Oudtijds heette het: „daar staat geschreven," maar de spreekwoorden nemen de zeden der tijden aan en na de uitvinding van de typographie beteekende het gedrukte hetzelfde gezag als vroeger het geschrevene.

Zoo zeide men ook eens, om iets onbegrijpelijks uit te drukken, dat is Grieksch en Latijn voor mij, of als het erg liep, dat zijn hiërogliefen. Maar het Grieksch en Latijn is niet meer voor enkelen en de hiërogliefen zijn ontcijferd. Welke taal zullen wij nu voor de vergelijking kiezen? Men kan zelfs niet meer met voeg zeggen, dat is Sanskriet of Chineesch voor mij, want ook die talen zijn niet onbereikbaar. Hoogstens mag een gewoon mensch beweren, dat iets er voor hem uitziet als spijkerschrift. Ja, de spreekwoorden verouderen en veranderen. Een uitgezocht deel van het vleesch, dat in de oudheid een godenstuk heette, werd in de goede dagen, toen de geestelijken de praerogatieven der godheid voor zich namen, een paterstuk. De Hervorming, die zoo veel veranderde, verbeterde dit in een domineestuk, totdat eindelijk het ongeloof ook dit weder seculariseerde en algemeen menschelijk maakte.

En zoo is het ook met de boeken gegaan. Dat spreekt als een boek, zei men, en daarmee was het uit. Maar de boeken hebben

hun prestige verloren. Iedereen maakt boeken en snel ook. Negen jaren over een boek te broeden, zooals Horatius aanraadde, wie zou er aan denken! In negen jaren is een boek al weer verouderd. Zij zijn ephemeriden, zij strekken om de gedachten en beelden van het oogenblik uit te drukken, en maar weinige zijn duurzamer.

Op een morgen had ik eindelijk een niet zeer vermakelijk werk ten einde gebracht. Ik had het laatste blad gelezen van een grooten hoop boeken, waarover mij gevraagd was of zij eene heruitgaaf verdienen. Het waren novellen, gedichten, tooneelstukken. Titels, papier, letter, toonden al eene herkomst van voor ruim twintig jaren. En de illustraties — verluchten, verlichten noemden onze middeleeuwers die versiering naar het oude illuminare, waarvan het nieuwere illustreeren een aanmatigender vorm is — de illustraties, die deze boeken nog niet illuster hadden gemaakt, waren even verouderd. Welke onredzame steenteekeningen, waardig den komischen vloek van Bilderdijk:

> Een steenen hart, een hoofd gevoed met keien,
> Beelde aap of hond in kouden steendruk uit,
> Waar gloed noch smaak hun warmen glans in spreien
> En 't zielsgevoel de teedre borst voor sluit!
> . . . .
> Maar weg dat tuig, dat kunstverwoestend knoeien!

Welke wonderlijk uitgedoste poppen, die heeren en dames, eens zich zoo elegant en nieuwmodisch wanende, nu zoo dwaas in hun verouderde kleederen, weergegeven zonder dien tact, waardoor een kunstenaar aan elke snede der mode iets kan verleenen, dat de dragers boven het bespottelijke van het verouderen verheft.

En wat zou ik zeggen over den inhoud? Het was een moeielijk geval. Denkt men aan den rijken schat van werken, wier schoonheid of beteekenis onvergankelijk is — dan vraagt men, waartoe zooveel middelmatigs gedrukt of althans herdrukt, en moedeloosheid dreigt onszelven de pen te doen nederleggen. Toch blijft de aandrift onverwinlijk en ook wij schrijven, ieder zoo goed

en kwaad als wij kunnen, ieder zooals zijne pen gebekt is, omdat wij het niet laten kunnen.

En wij hebben toch gelijk, want ook onze tijd, onze denkbeelden en gevoelens hebben recht zich af te beelden; en kan het niet geschieden in eeuwenverdurend marmer, dan in vergankelijke photographieën. Dus een minder volstrekte maat genomen.

Zijn dan deze stukken goed, naar onzen tijd, naar onze omstandigheden gerekend? Zit er kracht, oorspronkelijkheid, durven in? Zijn die novellen en tooneelstukken de afbeelding van wat de veelbewogen gemoederen in het moderne leven vervult? Draagt de vorm den stempel van een karakter? Geven deze gedichten iets kernigs voor den geest, iets teeders voor het hart, eenige winst voor den versbouw en de muziek der taal?

Zoo ver was ik gekomen, en bij elk gewicht in de schaal geworpen rezen de stukken, en rezen, zij werden zoo licht.... toen de uitgever van de Vogels van diverse pluimage binnentrad en, een pakje op mijne tafel leggende, zeide:

— Doe mij 't plezier, dat eens door te kijken en te zeggen of je die stukken voor een herdruk goed vindt.

— Alweer! zei ik, jij ook al; ik heb pas dien heelen hoop doorgeworsteld,.... niet goed, niet slecht, maar....

Ik had dit pakje intusschen geopend en zag wat oude werken van mijzelven.

Mijn waarde uitgever keek mij met een fijnen glimlach aan en zeide:

— Dat heb ik op de laatste fondsveiling gekocht, en nu kom ik je vragen of je ze nog eens wilt laten drukken.

Maar, menige argelooze lezer weet niet wat eene fondsveiling is.

Een uitgever, die eenige jaren lang heeft uitgegeven, krijgt allengs een berg kopij. Kopij, argelooze lezer, beteekent niet, zooals gij waarschijnlijk denkt, een nabeeldsel, eene navolging; en de benaming is ook geene satire op de twijfelachtige oorspronkelijkheid van zoo vele boeken. Neen, in de boekenwereld beteekent kopij juist het omgekeerde, namelijk het oorspronkelijke handschrift, waarnaar de boeken gedrukt worden. Verder beteekent kopij in het algemeen het werk van een schrijver, en vertegenwoordigt ook het recht tot uitgaaf van zijne geschriften.

Nu heeft dan een uitgever een hoop kopij van verschillende

schrijvers en deze vormt zijn fonds. Als de eerste uitgaaf heeft uitgewerkt, kan men er later op eene of andere wijze altijd weer wat van maken. Andere letter, vernieuwing, opfrissching, verguldsel en een bandje, — en het boek gaat zijne tweede incarnatie te gemoet.

Deze is een voorrecht der boeken boven de menschen. Wij menschen verschijnen maar eens, en als onze eerste en eenige uitgaaf niet goed opgaat of verkeerd uitvalt, is onze menschelijke kopij verloren, het is een mislukt leven. Maar zoowel deze vergeten, miskende of mislukte kopij, als de beste en schitterendste tekst, gaat eindelijk ten grave, naar den papiermolen, om nieuwe grondstof te worden. Doch van herdruk, gezuiverd van errata en taalfouten, verbeterd en vermeerderd, met verguld en een bandje, is hierbeneden voor den mensch geen spraak meer. Men heeft de bezwaren hiervan gevoeld en de onsterfelijkheidsleer heeft eene poging gedaan om een metaphysischen herdruk van ons te bezorgen. Maar van deze bovenaardsche herdrukken is zelfs den fijnsten bouquinist nog geen exemplaar onder de oogen gekomen; het blijft eene hypothese, eene speculatie; misschien ook zou zulk eene tweede uitgaaf eene slechte speculatie blijken, die de kosten niet loonde.

Maar voor een boek is eene tweede of zelfs derde incarnatie een herleven en dikwijls pas een eigenlijk leven. Het is bij lange na niet de eigen verdienste, die de fata libelli bepaalt. Daar hangt zeer veel van den smaak, van den ijver, van de betrekkingen der uitgevers af, en menig degelijk voortbrengsel gaat verloren omdat het verscholen bleef, en het bleef verscholen omdat de uitgever het slecht uitgaf en verkeerd exploiteerde.

De oude kopij is dus niet alleen bruikbaar en wat waard, soms is zij even goed als nieuw.

Maar het kan gebeuren dat een uitgever er het zijne van gehad heeft en te veel kopij bezit. Daarom brengt hij een deel van zijn fonds, van zijn voorraad kopij aan de markt. Dan worden er veilingen gehouden van het fonds van een of meer uitgevers. Zulke fondsveilingen hebben veel van slavenmarkten. Zelfs doode auteurs worden daar verkocht. Maar de levende worden er evenals in het Oosten uitgestald, bekeken, betast, becijferd en geveild. Voor gebreken wordt niet ingestaan, en wie er bekocht is, heeft het zijn eigen oogen te wijten. Men moet weten voor welken arbeid

eene kopij nog dienen kan; of zij huiswerk kan doen, of zij gezond is en hard kan werken, dan wel of zij jong, of zij schoon is en geschikt om te pronken en te verleiden.

Op die markt kunt gij ook eene prijscourant der letterkunde opmaken. Luimig goed blijft genoteerd: zeer willig en veel navraag. Gedichten, de puike, zeer wisselvallig, maar doorgaans in het geheel geen animo. Naar verzen, mooi ordinair, is evenwel redelijke vraag. Novellen, de goede qualiteit, met levendigen omzet. Theologie, men noteert lichte, middel en zware; tegenwoordig flauw; de koopers zeer geretireerd; bijna van de markt genomen. Alleen stichtelijke lectuur, de fijne soort, gunstige stemming.

Gij kunt deze beurstermen ook achter de namen der Nederlandsche auteurs zetten. Dat wordt ook op die slavenmarkten gedaan, maar hier wil ik liever geen namen noemen.

De geldswaarde van al die marktproducten wordt meer bepaald door de werkkracht dan door de schoonheid. Schoonheid is dikwijls te hoog en te onhandelbaar. Bevalligheid geldt meer, en modieuze zwier, die zich vroolijk en lachend voordoet, het meest. Maar bovenal er moet mede gepronkt kunnen worden.

Neen, de eerbied voor de boeken is verdwenen. Hoe ver zijn wij verwijderd van de gevoelens, die Thomas a Kempis uitdrukt. Met een gebed, zeide hij, moest men zich voorbereiden voor het lezen. Die een boek sloot had Gode dank te zeggen voor de geestelijke weldaad hem bewezen. Met gereinigde schoenzool moest men eene librerie binnentreden, en met eerbiedig stilzwijgen, want die grond was heilig. Geen stofje mocht kleven op de banden, geen vocht of ongedierte de bladen beschadigen. En die een boek in de hand nam, moest het doen met de gevoelens, die den ouden Simeon vervulden, toen hij in den tempel het kindeke Jezus in zijne armen hield.

Zoo sprak de gemoedelijke Broeder des gemeenen levens; in den tijd toen de boeken groot of dik waren, zware kleederen droegen en de kostbaarste aan kettingen vastlagen in de librerie. Sedert die dagen zijn zij aan de kettingen en sloten ontsnapt, altijd lichter, en dunner, en vluchtiger geworden; zij hebben luchtige, fijne kleedjes gekregen en bonte veeren en als vrije wilde vogels zijn zij gaan vliegen, de wereld door.

Van zulk eene markt nu waren ook mijne boeken afkomstig, die ik nu opeens weer voor mij zag.

— Kijk ze eens in, zei mijn bezoeker, en zie of ik ze kan herdrukken.

— Daarover zal ik eens moeten denken, antwoordde ik;.... dit niet,.... dat niet.... dat is twijfelachtig, — wij zullen zien.

— Kan het niet een tweede bundel van je Vogels worden? [1])

— Men heeft dien titel vreemd, gezocht gevonden — zal ik er nu weer mee aankomen?

— De titel is goed, zeer goed; hij spreekt, hij schildert, en geeft juist wat het is. Geloof mij, wij weten wat titels zijn en doen.

— Daarin heb je gelijk, — welnu, het zou kunnen; het zijn dan weer andere vogels, sommige zwakker. Maar ik moet eerst zien of ze nog vliegen kunnen.

En daar zat ik dan met mijne vroegere, nu half vergeten schepselen voor mij. Eenige van die bladen zijn al vele jaren oud en hun inhoud vaak veel ouder — lang of kort geleden, zooals gij wilt — maar mij ontsloten zij eene andere, soms geheel afgestorvene wereld. Eene mengeling van aangename en droevige herinneringen. Johannes heeft het uitstekend voor mij uitgedrukt, toen hij op Patmos schreef:

„En ik nam het boeksken uit de hand des engels, en ik at dat op; en het was in mijn mond zoet als honig — en als ik het gegeten had, werd mijn ingewand bitter.”

Hier zijn liefelijke herinneringen uit de eerste vaag van het leven; jonge droomen, wier bloesem vrucht belooft; rooskleurige wolkjes, die de schoonste gestalten voorspiegelen. Maar de werkelijkheid is gekomen, en de droomen wekken nu soms een glimlach; onverwachte vruchten zijn gerijpt; en uit de wolkjes zijn andere dingen te voorschijn gekomen dan wij dachten. Soms ook was de werkelijkheid grootscher en schooner dan de droomen. Maar in ieder geval, de tijd, die ons heeft voortgejaagd, heeft een afstand gesteld tusschen die bladen en ons, en schoon de

---

[1]) Deze bundel, ofschoon de oudste stukken bevattende, verscheen eerst in 1874 na een anderen van jongeren oorsprong, die in 1872 het licht had gezien.

denkbeelden en herinneringen ons lief zijn, hunne vormen zijn anders dan die, waarin wij ze nu zouden boetseeren. Vandaar dat vreemde gevoel van lust en onvoldaanheid.

Hier is de Oude haard [1]) met alles wat er omheen behoorde. Hij is begroeid met herinneringen, als de muren met de oude gebaarde takken en telkens jonge bladeren van het klimop. Het vuur, dat er in gloort, verlicht den antieken schoorsteen met zijne beschilderde tegels en eikenhouten beeldsnijwerk, en het goudleer aan den wand. De oude portretten aan den muur bewegen zich en willen uit de zwarte lijsten komen; zij knippen met de oogen en knikken met de hoofden en de lippen zeggen fluisterend: zijt gij daar terug?

En het vuur knettert en vlamt, terwijl ik er in zit te staren, als vanouds, en uit de vonken en vlammen springen beeldjes en gedachten te voorschijn. O jonge, eens bij het haardvuur gekweekte, teedere gemoeds-orchydaeën, phantastieke figuren, droomverbeeldingen, wat wilt gij, wat hebt gij mij nu te zeggen? Welke zonderlinge schimmen dansen weer in de kamer, trillende schaduwen der voorwerpen, caricaturen van vorm, geworpen op den geheimzinnig schemerigen muur! Kleine kabouters zitten op de smeulende turven en klauteren heen en weer, onmogelijke, onleefbare schepsels, half idee en half vorm, maar die niet aan zoo veel vleesch en been konden geraken als noodig is om te bestaan. Geboren bij het staren en mijmeren in den kunstmatigen gloed van het vuur, vervliegen zij zoodra het uitgaat. Als ik wil toegrijpen, is het enkel asch.

Nevelige, schichtige, tamme piepkuikens, uitgestorven dodo's, met de nieuwe vlucht kunt gij niet meer meedoen.

Daarna is het een boek, een Levensboek. Dat is een stuk waarachtig leven. Hier komen weer liefelijke beelden op. Geen marmeren beelden en geen forsch gekleurde schilderijen; het zijn zachte fresco-kleuren met gedommelde vormen. Kinderlijk soms en gebrekkig van behandeling, maar daartusschen goed geslaagde figuren, en allengs worden zij duidelijker, sterker en bestand tegen weer en wind.

---

[1]) Een stuk van ouden datum, niet herdrukt. Verschenen in Nederland, 1856.

Dit alles hernieuwt zich voor den geest en ik leef een dubbel leven, met de bewustheid van het heden en de bewustheid van het verledene. En wat oordeelt het heden over het verledene?

Zooals men op zeker tijdstip gevaar loopt zijn werk beter te vinden dan het is, zoo is er ook na een lang tijdsverloop kans dat men het slechter acht dan het is. Ontwikkeling en omstandigheden hebben den geest gewijzigd. Den ouden toestand ontgroeid, is men er vreemd aan geworden. Wij hebben andere denkbeelden, andere idolen, of zoo zij al dezelfde zijn, zij eischen andere vormen. Laat de dooden de dooden begraven. Eenmaal hebben zij geleefd, kunnen zij weer levend worden?

En toch zijn zij ons zoo lief, toch willen wij er veel van behouden, ook in dien vorm. Men hecht aan zijne jeugd en de kindergestalten zijner phantasie.

Zouden zij thans ook wel beter geschreven zijn geworden? Zijn zij voor anderen, buiten ons eigen heden staande, niet even goed alsof zij pas ontstonden? Hebben zij althans niet *iets* dat duurzamer is? Hier en daar zal iets gezuiverd, hier en daar iets tams versterkt, iets transcendentaal gehoofdletters genivelleerd, een ouderwetsche muts gemoderniseerd moeten worden. Mogen zij zoo verbeterd niet weer opnieuw de wereld in?

Of — want straks was ik zoo streng voor anderen — of, is dit de lokstem der eigenliefde, en moeten wij vreezen:

> **Nochtans 't geschiet op liste,**
> **Alzoo ik mercken kan,**
> **Daer praet een blau sophiste**
> **Met den armen lettermann.**

Laten zij dan als eene vlucht vogels maar weer uitvliegen, de vorige bende achterna. Eerst zullen wij ze monsteren. Daar zijn er wier slagpennen nog stevig zijn. Andere, niet zoo sterk, zullen zich toch nog goed houden. Andere weder kunnen op hunne eigen wieken niet drijven; ach, zij hadden eigenlijk geene wieken. Sommige van de vroeg gekweekte hadden hun vollen wasdom nog niet bereikt en waren dun in de veeren. Nu, na hun langen

tocht, zijn zij geheel krachteloos en tam geworden en hun gevederte zoo kaal, dat zij op geene pluimage meer aanspraak kunnen maken. Zij hebben te weinig meer gemeen met de overige om in staat te zijn nog eens met hen uit te vliegen. Daarom zal ik ze liever in eene kooi zetten. Dat is beter voor zwakke of gebrekkige vogels. Het is er al mede als met de menschen — er zitten er vele in kooien, met verlof om in eene beperkte ruimte rond te fladderen, en die niet sterk en maar dun in de veeren zijn bevinden zich daar het best bij. Soms kan er een ook eene veer leenen, die een ander afgeschud heeft, en maakt dan zelfs onder zijne kooikameraden nog heel wat vertooning.

Maar wat zich vrij en krachtig voelt, verlaat de beperkte ruimte, vliegt uit en zoekt zijn eigen weg en bestemming. Waarheen? Vooruit! Op eigen sterke wieken gedragen, jaagt hij voort in de onbegrensde ruimten.

Sommige, door een gunstigen wind voortgestuwd, duizelen van hun eigen vaart, worden angstig, willen terugkeeren, en bij het wenden van hun koers storten zij neer en verpletteren zich den kop. Andere, die gauw duizelig werden en niet zoo hoog vlogen, breken maar een vlerk of poot en krabbelen stilletjes weer naar de kooi terug.

De beste en sterkste kampen gewoonlijk met veel tegenwind; menige schoone veder wordt hun ontrukt, bij het zoeken naar hunne bestemming en het moeitevol vergaderen van voedsel, doch naar de kooi, al konden zij het er nog zoo goed hebben, keeren zij nooit weer.

Laten zij dan uitvliegen. Ik verzamel ze en roep ze op,

Kom hier, gij, deze en gene van mijn pluimgeslacht.

Maar ik geef daartoe liever het woord aan den hop; die weet beter hoe men dat volkje moet toespreken:

Ehophophophophophophophophophóp
Io io, ito ito ito itó.
Kom hier, gij deze en gene van mijn pluimgeslacht,
Die 't bouwveld der landlien in vruchten rijk
Beweidt, ontelbare vluchten op koren belust,
Zaadkorrellezende bent,

Snel van vleugelen, verbreidend zoetklinkende zangen,
Die in scharen de voren
Vullend, om de kluiten fladdrend zachtkens orgelt
Lieflijk met zoeten zang,
Tio tio tio tio tio tio tio tio.
Wie er van u in de tuinen en klimop-
twijgen het voedsel u leest,
Wie op de bergen, gij ook wildevijgenverslinders, aardbeziënpikkers,
Vliegt haastig nu hierheen op den roep van mijn stem,
Trioto trioto totobrix.
Die, op de lage moerassen, de bijtende
Muggen opsnapt, of de waterstreken
Bewoont en het schoon Marathonische grasland.
Vogel, gij bontgevleugelde,
Hazelhoen, hazelhoen;
Gij ook, die over den golfslag der zeeën
Saam met de scharen der ijsvogels vliegt.
Komt hier, komt hier, om te hooren de nieuwigheid!
Al de geslachten verzaamlen wij hier nu
Van 't langhalzig vogelenvolkjen.
Want hier komt een wijze grijsaard,
Vol van nieuwheid,
Nieuwe dingen komt hij stichten.
Komt hier ter vergaadring allen,
Haast u, haast u, haast u, haast u,
Torotorotorotorotorotix
Kikkabau, kikkabau,
Torotorotorotolililix!

Dit heerlijke vogellied, echte vogelmuziek met woorden van Aristofanes, is in het jaar 414 voor het eerst op het Atheensche tooneel gezongen en gespeeld; het is uit zijne comedie De Vogels.

Ik mag van deze „lustige, geflügelte, buntgefiederte Dichtung," zooals Schlegel ze noemt, toch wel spreken zonder dat de kwade tongen mij de domheid toedichten mijne dieren daarmee te vergelijken? Toch is misschien de waarschuwing niet overbodig. O, lustige, geflügelte, buntgefiederte Dichtung, welk een libretto voor Mozart's Papagenen-melodieën! Dat zijn eerst Vogels, waarde lezer, en van schitterende pluimage. Dat is een van die boeckxkens — wat een letters had men vroeger noodig — om gelijk Simeon als „het kindeke Jezus" in zijne armen te drukken, en te juichen dat men die heerlijkheid aanschouwt.

Maar het is toch geen boekje voor iemand als onze gemoedelijke Thomas a Kempis. Het is een goddeloos boek, vol Atheensche Witze en Attisch zout, vol dolle idealen en snijdende parodieën, met wat obscoeniteiten afgewisseld door de zangerigste melodieën — fijne poëzie en nachtegaalsslag, — en bovendien met eene foliopersiflage van de goden, eene persiflage, die Aristofanes den tweeden prijs niet deed missen, terwijl het zachtstwijsgeerig rationalisme Sokrates het leven kostte. Zoo waren de Atheners. Aristofanes voert er in zijne Vogels een paar exemplaren van op. Peisthetairos, een plannenmaker en speculant, en Euelpides, groot van verwachtingen, klein van moed, lustig van zinnen.

Zij verlaten Athene om ergens op of boven de aarde eene betere plaats te zoeken, waar niet altijd geprocedeerd wordt, waar men zijne schulden niet behoeft te betalen en waar men zijnen lust kan vieren. Zij komen in de streken, waar de vogels wonen; zij ontmoeten den hop en stellen hem voor in de lucht eene groote vogelstad te bouwen. Prachtige gedachte, zegt de hop en roept al de vogels, met het lied, dat ik mededeelde. Daar stroomen zij toe, eene onheilspellende wolk van gevogelte. Zij dreigen de Atheners; het zijn vogelvangers, zeggen zij en willen hen met bek en klauw te lijf. Dezen verweren zich met schotel en braadspit, totdat de hop betoogt dat het vrienden zijn. Peisthetairos vertelt hun, dat de vogels de oudste heeren en meesters der wereld zijn, dat de goden zelven zich van vleugels en de hulp der vogels bedienen, dat de menschen zich in alle handelingen naar hen richten. De vogels moeten dus hun rang en heerschappij boven goden en menschen weer innemen. Zij moeten eene stad bouwen tusschen hemel en aarde, zoodat de reuk der offers niet meer tot de goden kan opstijgen en dezen van gebrek moeten omkomen, als zij de heerschappij der vogels niet aannemen. Dat plan wordt met vleugelapplaudissement toegejuicht en uitgevoerd. Peisthetairos wordt koning van de nieuwe, weldra verrezen Wolkenkoekoekstad.

Met eene wonderbare tegenstelling hooren wij dan uit zijn mond allerlei verstandige en eerlijke uitspraken tegen de fortuinzoekers, die allengs op de stad afkomen. Maar ten slotte stijgt de komische toon weer tot de hoogste luim. Daar komt Prometheus, zich achter een zonnescherm verschuilend, opdat Zeus hem niet

zou zien, meedeelen, dat het met diens macht gedaan raakt, dat de reuk der vette offerstukken niet meer omhoogstijgt en de goden daarboven hongeren als op een vastendag.

Weldra zenden zij drie gezanten, Herakles, Poseidoon en eenen Triballos, een caricatuurgod der barbaren, die koeterwaalsch praat. Zij komen beleefd tot Peisthetairos, maar deze doet alsof hij ze niet ziet en gaat voort met de toebereidselen voor een smakelijk gebraad, dat den lekkerbek Herakles allengs verteedert en verleidt. Peisthetairos is geneigd tot vrede met de goden, maar vooreerst moet Zeus hem den heerschersstaf geven, en dan zal hij de goden ten eten vragen.

Onmogelijk, zegt Poseidoon; maar Herakles ruikt het gebraad en stemt al toe.

Vervolgens moet Zeus hem zijne dochter Basileia — het koningsgezag — tot vrouw geven.

Onmogelijk, zegt Poseidoon.

Ga maar mede in den hemel met hen om Basileia en al wat gij wilt te halen, zegt Herakles, ik zal intusschen hier het gebraad klaarmaken.

Het stuk sluit hiermede dat Peisthetairos terugkomt, reeds van verre schitterend als de zon, en naast hem de schoone bruid Basileia. Hij zwaait den bliksem, het gevleugelde werptuig van Zeus, en een heerlijke geur stroomt door alles heen. Het koor jubelt hem een hymenlied te gemoet en bezingt de macht van den bliksem, gevoerd door den nieuwen Zeus, en zijne prachtige bruid Basileia.

En zoo eindigt deze halsbrekende vogelutopie.

Maar wij, hoe komen wij weer heelhuids uit deze wolkenvogelstad op de gewone aarde en bij ons eenvoudig pluimgedierte?

Doch zoo gaat het in het leven. De lezer dient er zich mee te troosten, dat het plotseling geschiede, zonder overgang. Evenzoo worden wij met een schok wakker uit de schoonste droomen, en na de omzwervingen in den ether zien wij opeens onze voeten op de straatsteenen staan. Toch blijft van dat zweven in de wolken altijd iets in de herinnering rondzingen.

TWEE KUNSTENAARS.

Eens waren de geesten overal. Van alle stof waren zij de bezieling, zij woonden in de lucht, in de stroomen, in de zon, in de starren, in den bloemkelk en de kleine beek, in den mensch en zijne omgeving, in zijn denken en voelen, en heel het leven was van hen vervuld. In de lucht en de bosschen maakten zij muziek, aan de starren en wolken gaven zij spraak, en leerden haar, evenals den bergen, boomen en wateren, de heerlijkste dingen vertellen; aan de bloemen schonken zij de poëzie der kleuren, den mensch de verbeelding, en zoowel in als buiten hem ontstond door hen de liefelijkste wereld.

Het is niet de schuld der wetenschap, dat het niet meer zoo is. Integendeel. Dat hebben de geestverdrijvers, waarvan sommige de wetenschap tot hun doel gebruiken, verspreid om den smet van zich af te werpen. Het was aan de domheid te wijten en aan de menschen, die niet denken en gevoelen, maar alleen grof zinnelijk waarnemen.

En de geesten verdwenen.

Hoe verdwenen zij?

Toen de menschen de geesten niet meer begrepen en kenden, beweerden zij dat dezen niet bestonden. Zij knepen hun oogen dicht en spraken: de zon is weg. — Ziet! zeiden de geestendooders, men heeft ons vroeger wijsgemaakt dat er geesten waren in de natuur, maar wij weten het nu beter.

En zij namen een boom en zaagden hem door, tot anderen,

die nog twijfelden, zeggende: — Ziet gij wel dat er geen geest in zit; het is alleen schors, spint en hout.

Anderen namen een schoon beeld. — Als er geest in zit, zeiden zij, dan moet hij er ook uit komen, — en zij braken het open. Eerst de beenen, en toen zij niets vonden, het lijf, en toen het hoofd, en toen alles te morzel lag, riepen alle omstanders uit: — Zij hebben gelijk, daar is geen geest in; ook in de kunst is geen geest.

Daarna kwamen er, die hun dikken, vetten buik en hun dikke, vette wangen bevoelende, uitriepen: — Kijk, dat eerst is werkelijkheid, maar wat men niet tasten kan, bestaat niet. — En alle menschen vonden het ook zoo.

In den staat maakten zij eene wet, dat niemand meer van geest mocht spreken, want dat geesten gebleken waren ijdele hersenspooksels te zijn, die niet bestaan en volstrekt van geen practisch nut zijn.

— Ach, waar zijn de geesten heengevlogen? klaagden de kinderen, — waarom komen zij niet meer zoo heerlijk voor ons zingen, en ons van allerlei goeds en schoons vertellen? Ach, waar zijn de geesten?

— In den kelder, in het turfhok, stoute bengels! riepen de menschen.

Toen er aldus bewezen was, dat in alles wat er goed, waar en schoon op aarde verschijnt, geen geesten zaten; toen de beste en verstandigste der menschen elkander geleerd hadden en overgeleverd, dat nergens meer geest is, en het maar alleen de kinderen waren, met de oude bestjes en zwakke zielen, die slechts een duister besef hadden, dat er toch behalve al die stoffen ook geesten waren in het heelal, toen wisten de lieden niet beter of het was op het kerkhof, en in den toren bij den nachtuil en in het spookkasteel, en bij de dwaallichten en den driesprong, en in het koffiedik, dat zij de geesten moesten zoeken; en in de plaats van de reine etherische wezens, stelden zij ze zich niet anders voor dan als geraamten en bleeke spoken, katten en duivels, uilen en heksen op bezemstelen, ruischende door de holle en galmende gangen van eenzame gebouwen, joelende op de hei en door de schoorsteenen, zwierende, gierende en jankende door de nachtelijke duisternis.

De geesten leefden ook niet meer onder de menschen; zij gingen hooger wonen en maakten zich onzichtbaar. Niet langer spraken zij onmiddellijk tot de aardbewoners uit elke plant, uit het bosch, uit het meer, uit de zon; zij bewogen zich niet meer in het klare licht van den dag en onder de woelende, zwoegende menigte der stofaanbidders; het waren slechts uitverkorenen aan wie zij zich bleven vertoonen.

Doch als de nacht, de engel met het kalme, reine gelaat, de beschermende duisternis over de schepping uitspreidt, als de geestverjagers en stofaanbidders slapen, dan komen zij overal te voorschijn. Dan vieren zij feest en reien in de bosschen en op de velden, dan spelen zij met de karbonkels van den starrenhemel en dobberen wiegelend op de koppen der golven; dan zingen zij in de suizende lucht en vermeien zich in de kelken der bloemen. Zij dringen door in de kamer van den werkenden dichter en omringen hem met muziek; zij omzweven de sponde van den slapenden kunstenaar en kussen zijn hoofd, zijne ziel met nieuwen gloed vervullende.

Alles, alles is dan weer bezield en over alle stof zweeft weer de geest.

Het was winter, het was een heerlijke, bezielde nacht, toen ik eens twee van die geesten gewaarwerd, die in mijne kamer werkzaam waren.

— Welkom, welkom, schoone etherische verschijnselen, wie gij ook zijn moogt, welkom, want ik gevoel, dat gij geluk aanbrengt!

— Ik heet Lucht, zeide de een.

— En ik ben Vorst, sprak de ander, wij zijn van de geesten der kunst.

— Hoe! riep ik verbaasd, zijt gij kunstenaars? Ik dacht dat lucht niet anders deed dan zuurstof, koolstof en stikstof verwerken, en wind, regen en nevels maken, en dergelijken. En vorst dacht ik mij slechts als een besneeuwden grijsbaard, met norsch gelaat en ijs om zijn hoofd en zijn hart. Hoe! stroomt de gloed der bezieling door uwe gedaanten, en zijt gij nog iets meer dan natuurwetten?

— Langen tijd, zeide de een, hebben wij ons met vele beslom-

meringen en drukten moeten bezighouden. Wij hebben hagel en sneeuw moeten maken, de aarde verharden en met eene sneeuwlaag overdekken, duizenden schadelijke dieren en insecten verjagen en dooden. Met machtigen adem heb ik in stormen geloeid en de bladeren afgeschud, en de geheele natuur tot de rust van den winter bereid.

— Ja, zei Vorst, ik heb mijn gezel moeten helpen, slooten en wateren met eene dichte, doorschijnende korst bevloeren. Dat was onze nuttige arbeid, de aardsche en stoffelijker zijde van onzen werkkring, en algemeen was het alleen deze, die men beschouwde, want wat daar ook kunstigs en schoons in mocht zijn, niemand die daar op lette of dat begreep. Zij vroegen maar: is het nuttig? Zoo ja, was het goed, zoo neen, weg er mede. Het was of het ijs bij de schepping slechts bestemd was voor narresleden en het vermaak van schaatsenrijders; de bloemen op de glazen werden verwenscht en weggevaagd; de reine sneeuw met hare kunstige vlokken, met hare starren en rozen, werd bevuild, zoodra zij onder de menschen kwam. En die schoone ijzelkristallen, die als een bekleedsel van edele steenen aan trossen de takken en bladeren der boomen omhulden, en waaraan wij zoo veel kunst besteedden, wie heeft ze met kunstzin beschouwd?

— En wat is men wispelturig en tegenstrijdig in zijne wenschen en meeningen, riep Lucht uit. Dan eens is men kwaad, omdat Vorst uit scherts hier of daar een neus purper kleurt, dan is men blij omdat men schaatsenrijden kan. Nu wil men dooi hebben — voor de scheepvaart zoo het heet — doch eigenlijk omdat men zelf op reis moet, dan wil men vorst tegen het schadelijk veldgedierte en omdat het gezonder is.

— Dan zijn wij te streng, zei Vorst, en dan zijn wij weer te zacht. Velen schijnen ook geheel onverschillig omtrent ons en cijferen, eten, drinken en slapen, alsof wij niet bestonden; anderen hebben een afkeer van ons, omdat òf stoffelijke armoede, òf armoede des geestes hen onvatbaar maakt om ons te begrijpen en te genieten.

— En gij wordt niet ontmoedigd en staaktet uw arbeid niet?

— Denkt gij, sprak Lucht, denkt gij dat wij slechts werken uit vrees voor straf, of in hoop van belooning? Weet gij dan niet dat men evenals het goede ook het schoone moet doen om zijns zelfs wille?

Zij waren intusschen niet werkeloos geweest, maar zweefden en golfden af en aan, en waren druk bezig bij mijne ramen. De glazen kraakten en ik ontdekte toen een treffend schouwspel.

— O, wat kunstige en grootsche arbeid! riep ik verrukt.

— Noem het geen arbeid, zeide Lucht, het is uitspanning, het is genot, het is loutere liefde voor het schoone.

— Heerlijk, heerlijk, zongen zij beiden opgetogen; — zie, des daags hebben de menschen ons verjaagd, maar des nachts, onder het geestrijk licht der maan, als de menschen met hunne bespottelijke eischen en hun kunstdoodenden ijver, die zeker ons werk terstond zou vernietigd hebben, slapen, dan werken wij aan ons lievelingswerk, heerlijke goddelijke kunst!

Welke geheimzinnige kunstenaars waren zij! Evenals eenmaal in de middeleeuwen de vrome meesters de kerkvensters, zoo overdekten zij de glazen onzer huizen met de dichterlijkste en schoonste gewrochten van hun geest: waarlijk schenen zij niet om roem of eer te werken, maar om de kunst zelve. En evenals bij die oude meesters, scheen hun arbeid en hunne middelen een geheim, voor de menigte verborgen.

Slechts even had ik hunne handeling gezien. Helaas, ook ik moest in de straf deelen, die de geestverjagers hadden beloopen, en ik mocht de geesten in hunne kunstoefening niet langer aanschouwen.

— Slaap, slaap, zeiden de geesten, en zij wiegden mij en legden mij neder. — Slaap, slaap, gij kunt ons niet langer zien arbeiden, maar morgen zult gij onze werken zien.

— Moeder, moeder, riepen 's morgens de kinderen, die het 't eerst ontdekten, naar de glazen loopende, — wat heerlijke bloemen en beelden!

Dat hadden 's nachts de geesten gedaan.

Herinneringen aan alle streken der aarde penseelden zij op die ruiten. Er was geen plekje op de aarde, waar Lucht niet geweest was, en Vorst had ook veel gezien, zoodat zij eene rijke verbeelding en een schat van ideeën hadden, die onuitputtelijk was.

Uit het verre Westen, de nieuwe wereld, brachten zij herinneringen van breede rivieren en watervallen, van reusachtige wouden en berggevaarten.

Uit het Zuiden had Lucht vroegere herinneringen van kracht-

vollen plantengroei en exotische bloemenpracht, en van de heerlijkste gedaanten uit dat land der schoone vormen, en Vorst etste ze met fijne stift op het glas.

Uit het Oosten bootsten zij palmen en waaierboomen, aloë's en cactussen na, en edelgesteenten, met de weelderige gedachten en vormen van het morgenland, de wieg des menschdoms.

Al die beelden uit een lang en werkzaam leven, die herinneringen van hunne veelvuldige omzwervingen en reizen op de aarde, kwamen in de schoonste vormen door hun rijk en weelderig genie te voorschijn, en werden door de kunstenaars met steeds vernieuwde oorspronkelijkheid voortgebracht.

Onbaatzuchtig, als alle ware kunst is, werkten zij niet alleen voor rijken, maar ook voor armen; zelfs waren er bij sommigen der aanzienlijkste lieden, waar nacht en dag in alle vertrekken eene zoele zomerhitte heerschte, geene sporen hunner kunst ontdekt, en daar waar geene gordijnen zelfs waren om de glazen te bekleeden, bedekten zij die met hunne keurigste scheppingen. Edele belangelooze kunst, die hare gaven uitstrooit zonder aanzien des persoons.

Doch hoe grootsch en machtig het genie van mijne kunstenaars was, doorgaans werden zij weinig begrepen en geacht. Daar zat een geleerde te werken, terwijl zijne glazen met planten en gewassen overdekt waren, cactussen, cederen, palmen, orchydaeën, en wat al meer, vreemder en zeldzamer dan die der rijkste broeikassen of botanische tuinen; fossielen, visschen, schelpen en kristallen zonder wederga; maar de geleerde lette er niet op of keurde ze zijne aandacht niet waard. Het was immers maar kunstwerk!

Wat verder stond een kantoorman voor zijn raam, en krabde er met den nagel de keurige ciseleersels af, om een open plekje te maken, waar hij doorheen kon zien. Zoo moest wel het kunstwerk een oogenblik zijn oog treffen, maar toen hij onder al die voorstellingen geen enkel cijfer zag, niet eens eenige afbeelding van een bankbrief of eene coupon, ging hij spoedig weer aan zijn lessenaar zitten, want hij vond er niet het minste nut in.

Hier waren weder de schoonste lijnen en vormen, de bevalligste versierselen, het weelderigste loofwerk; maar de beschaafden waren er ongevoelig voor.

Ginds waren het de stoutste stukken juweel, de meest verscheidene pracht van edele steenen, maar noch wereldlingen, noch pronk- en prachtminnaars, noch vrouwen keken er naar.

Elders spreidden zich de vreemdste natuurtafereelen uit, zonder dat men ze vermoedde, en men reisde naar verre vreemde landen.

Zoo onverschillig, ja zelfs zoo nauw bewust van al die schoonheid waren de menschen; hun brein was zoo arm geworden, hun waarnemingsvermogen zoo ongeoefend en verdoofd voor wat bovenzinnelijk is, dat alleen wat grof tastbaar was voor de zinnen, door die ruwe werktuigen kon worden gevat. — Bah! riep de zoon der stof en der werkelijkheid, ik kan door de ruiten niet heenzien, en hij veegde terstond de kunstgewrochten weg, zooals hij het reeds vroeger in zijne ziel alle fijne draden en weefselen had gedaan. Maar de kunst en het schoone bleven er niettemin om voortleven en de kunstenaars aan hunne roeping voldoen en hunne bestemming vervullen.

Ziet, de zon komt door, de nevelen trekken weg, en de warme stralen vallen recht op de kunststukken mijner glazen. Heerlijk, dubbel heerlijk zien zij er nu uit. De bosschen en bergen krijgen nieuwe en verhoogde tinten, de edele steenen nieuwe flikkeringen en kleurspelingen, de bloemen en planten nieuwe gloed en verven.

Maar het duurt slechts eenige oogenblikken en weemoedig zie ik de gedaanten veranderen en verwelken, de kleuren verbleeken. Langzaam vormt zich een droppel, die meer en meer zwelt en glinstert, totdat hij, zijn toppunt bereikt hebbende, door zijne eigen ontwikkeling valt, om de aarde slechts te vermeerderen met een weinig slijk. Nu volgt alles den eersten droppel en smelt meer en meer, en eindelijk lossen zich al die kunstrijke gewrochten, in droppelen van de glazen vallende, als een liefelijke droom bij het ontwaken in louter tranen op. Het is of de betoovering is verbroken. Bosschen, cederen, bloemen, zeegewassen edelgesteenten, ijsbergen — weg, weggesmolten, als de idealen der maagd, als de tranen der menschen, als de droomen der wijzen, en de schoone kunstwerken leven niet meer, dan als de herinnering van iets, dat eens groot en liefelijk geweest is.

Is het een bewijs, dat daarom het schoone, dat wij gezien

hebben, ijdel is en niet bestaat? Men heeft het honderden malen beweerd en zegt het nog. Maar het zou even juist zijn vol te houden, dat de zon niet bestaat, omdat zij soms onzichtbaar is of onder gaat.

Intusschen begint die zon, die onze kunststukken heeft vernietigd, ons te verwarmen en te verlichten. Als bron van warmte en licht bezit zij beide hart en verstand, maar vereenigd in harmonie en niet eenzijdig werkend als een van beide op zich zelve. In haar vurigen glans verschijnt zij mij als de Hindoesche godheid, met het vernielend, maar tevens het scheppend beginsel, dat zij in zich saamvat. Zij heeft onze kunststukken vernietigd, maar zij roept nieuwe uitkomsten in het leven. Vorst verdwijnt en de werking van Lucht verandert en wordt gewijzigd naar de eeuwige wetten; in een zoelen wind suist het en fluistert mij in het oor:

— Troost u, de kunstwerken zijn vergaan, maar andere en nieuwe komen weer te voorschijn en zullen verrijzen, nog schitterender en gloeiender, en oorspronkelijker dan de vorige. Het zijn slechts veranderlijke vormen, die voorbij zijn gegaan, maar de kunst en het schoone gaan niet voorbij: hunne verschijnselen in de vormen der stof zijn vergankelijk, maar zij zijn eeuwig!

EEN OUDE STRIJD.

Wat de dichterlijke geest der middeleeuwen in zijne phantastische doodendansen op zoo menigvuldige wijze afbeeldde, en met zoo veel diepen en bijtenden humor op de wanden der kerken, in de teekeningen der handschriften of de initialen der eerste drukwerken voorstelde, heeft niet opgehouden te bestaan. Het is nog altijd de oude strijd tusschen leven en dood. Als de Noorsche reuzen, Zomer en Winter, werpen zij elkander beurtelings onder. Altijd heeft wel Holbeins knekelman de overhand — maar slechts voor een gegeven tijd, en telkens staat een nieuw leven op om den strijd te hervatten en op zijne beurt den „koning der verschrikking" te overstelpen. Het gras schiet onder de zeis van den onverbiddelijken maaier toch weder op. Uit de stof van het vergane ontwikkelt zich een nieuwe groei.

Noemt gij onder de vele tegenstellingen, die elkander kruisen, en elkander schijnen te vereischen om elkander aan te vullen, die van leven en dood alledaagsch, zij is niet minder snijdend en gedurig nieuw in de bijzondere vormen, waarin zij optreedt.

Ziet daar den stoet, die de dooden wegbrengt, langzaam de straten doorgaan, en de scherpste tegenstelling vormen met al wat hij ontmoet. Er zijn bakkers, die aan de levenden brood brengen; artsen, die het leven gaan verdedigen; kooplieden, die, vast op het leven steunende, twintig jaren vooruit hunne plannen berekenen; lange rijen van fraaie huizen in aanbouw gaat hij voorbij; verder een orgel, waarvoor kinderen dansen; het orgel houdt even op voor de zwarte mannen, en de kinderen kijken naar den

stoet met een verbaasden glimlach om wat zij niet begrijpen, en het speelt weder voort. Verder gaat de stoet en nadert de uiteinden der stad; eerst nog voorbij drukke pakhuizen, en fabrieken met hare stoomende, snuivende, rammelende en kletterende bezigheid; de haven laat hij links liggen, met al hare schepen, waar het bootsvolk zingend bezig is de zeilen te hijschen voor de reis naar een ver land, om van daar de geriefelijkheden voor de levenden weer mede te brengen.

De zwarte wagenmenner, die onder de wippende huilebalk zijn winst zit te berekenen, is de stad uitgereden, en langzaam gaat het nu door dreven, waar de natuur met haar frisch groen, hare vruchten en bloemen niets dan weelderig leven verkondigt. Een half uur later heeft die stoet zijn werk volbracht, en alles is omgekeerd: de dood had al die mannen met zijne machtige vuist een oogenblik bedwongen, zij ontworstelden zich aan dien greep, zij keeren terug tot het leven, het leven neemt de overhand, en de stoet, als uit eene dommeling ontwaakt, is, als door terugwerking der tegengehouden veer, bij uitstek levendig geworden. De doodenrijder, moderne Psuchopompos of Thot, zweept de paarden, die de koppen schuddend, wakker wegdraven: de volgkoetsen rijden luchtig voort, dartel schuddende op de riemen; de zwarte dragers ontheffen hunne aangezichten van de nederwaarts gebogene lijnen, en wenkbrauwen, oogen, mond staan weer in de gewone plooien.

Deze optocht, die dagelijks als eene sombere frons het anders levendige gelaat der stad rimpelt, heeft ook daar geen spoor meer achtergelaten, en in de werkzame, levendige stad ziet de terugkeerende stoet er als iets vreemds, iets onbegrijpelijks, iets bespottelijks uit.

Wij zijn de stad straks uitgegaan en den landweg op, en dezen volgende komen wij in een dorp.

De oude tegenstelling vindt gij ook daar. Gij zult haar kunnen ontmoeten in een klein nederig huis, dat geheel gesloten is. Nog gisteren was het open, en prijkte het eenige raam met verschillende winkelwaren. Achter in den winkel lag een hoop talhout en turf, benevens klompen en touw; worsten hingen van de zoldering af en aan een houten rek boven de toonbank eenige bundels vetkaarsen. Maar voor het raam was eene heerlijke uitstalling; daar lagen, tot mondterging van alle kleine broeke-

mannetjes, die naar de bewaarschool gingen, wat appels, een schoteltje, waarop eenige geelgestreepte brokken, en wat zoetgoed, in eenige koekjes van een hoogst verdacht en dubbelzinnig voorkomen en van de zonderlingste kleuren bestaande — een gruwel voor u, mevrouw, als men ze had durven vertoonen aan uwe theetafel met de fijne Japansche kopjes, eene heerlijkheid voor de kleine schoolkinderen, die er op de toonen naar stonden te hunkeren en met de vingers tegen de glasruiten er naar wezen; zoo valt er over de smaken niet te twisten. Voorts hingen daar drie geelgroene sigaren aan een touwtje, en er stonden ook twee bierglazen, een met knikkers en een met griffels gevuld; en op eene van de ruiten was een papier geplakt, dat „doopgoed te huur" aankondigde. En waarlijk! er hing ook eene prent van Klein Duimpje, die ik al zoo lang tevergeefs gezocht had, namelijk een ouden, echten Klein Duimpje, geen nieuwe namaak. Want ook deze antiquiteit wordt, als zoo vele andere oudheden, nagemaakt! Maar dan is de charme er af, de geur van archaïsme en naïefheid verloren. Zelfs de versjes worden gemoderniseerd en verliezen al hunne waarde. Nog herinner ik mij een van die tweeregelige onderschriften:

Moeder zeit wel dat is fraai
Daar zit hij in de eetschapraai

Wat dat beteekende wisten niet alleen mijne kornuiten niet; ook de groote menschen begrepen het niet meer. Maar ik wist van mijn vader, die oude boeken kende, dat schapraai oudtijds een kastje, een buffetje zouden wij nu zeggen, beteekende en ik was trotsch op deze kennis. Het was mijn eerste woord Oud-Hollandsch, en het heeft misschien invloed uitgeoefend op mijne zucht om er meer van te kennen. Later verlangde ik dikwijls naar zulk een ouden echten Klein Duimpje als eene herinnering aan de jeugd. Ik zocht er naar, alsof het den houtprenten gold van een Spieghel onser Behoudenis. Maar ik vond hem nooit. Wel nieuwe namaaksels, zonder de eetschapraai, die de moderne kunstenaar en dichter niet begrepen en weggelaten hadden. En hier hing nu een echte, zeer kunstig en eenvoudig afgezet met ronde vlakjes rood en groen, die op elk figuurtje met losse hand waren uitgestrooid, geheel onpartijdig, waar zij ook neerkwamen.

Ik wilde die prent koopen, maar de deur van het winkeltje was gesloten: van al de heerlijkheid is vandaag niets te krijgen, en als de kleine jongens hooren, dat dit zoo is, omdat de oude winkelier dood is, dan begrijpen ze er niets van, omdat dit woord voor hen zonder eenige beteekenis is, of zij vinden den dood iets zeer ondeugends, omdat dat ding hen belet bij het koopen van een griffel een brok toe te krijgen van den goeden man.

Zagen wij in de stad het leven de overhand nemen, hier heeft op het oogenblik zijne machtige tegenpartij het gewonnen. De groote medicijnflesch van den meester heeft er niets tegen kunnen doen, en staat nu op den schoorsteen in het kamertje achter den winkel, en de kurk kijkt schuin en verlegen op de deftige bef neer, alsof zij zeggen wilde: daar komen wij gek af. De hoog en bijna tegen de zoldering hangende schilderijtjes en de spiegel zijn naar den muur omgekeerd; zooals dat, zoowel uit een soort van eerbied als van bijgeloof, pleegt. Alles is verzegeld, maar ééne kast met hardgeel geverfde deuren niet, en als gij die opent, ziet gij daar een alledaagsch, maar even ondoorgrondelijk iets. De oude man, die daar ligt, is geen zeer bekend of publiek persoon geweest; zijn strak gelaat, met die bijzondere uitdrukking, die gewoonlijk aan den mond van dooden eigen is, moge ernstige denkbeelden inboezemen en een heer van gedachten — maar het zegt niets aan den beschouwer over het geheim van het innerlijk leven, van het zedelijk en geestelijk bestaan van dien man; misschien was hij goed, voortreffelijk, misschien slecht, misschien was hij gelukkig of diep rampzalig. Alleen zijn koud kleed ligt daar nog, zijn tast- en zichtbare vorm, — het etherische is weg, vervlogen als een vlug zout, waarvan de flesch gebroken is.

Een paar dagen later is ook hier een kleine stoet, die hem wegbrengt; acht mannen dragen de baar, die door een vijftal andere mannen gevolgd wordt. Ook hier moet hij zich dwars door het leven een weg banen; paarden en koeien, wagens en karren, arbeiders, werklieden en kramers; en de schooljeugd stuift op de klok van twaalf het schoolgebouw uit, en dartelt om de dragers heen, als zij van tijd tot tijd stilhouden, om van hand te verwisselen, en daarbij de hoeden even afnemen ten eerbiedigen groet.

Kinderen had de man niet nagelaten en de eenige erven waren verre neven en nichten. Op den dag, die voor de ontzegeling en tevens voor den openbaren verkoop bestemd was, waren deze en andere belanghebbenden, tien of twaalf in getal, al vroeg in den morgen in het opkamertje aanwezig, waar schilderijen en spiegel nu niet langer ten teeken van een doode omgekeerd waren, doch waar een karafje met bittere jenever en een keteltje met koffie voor de levenden stonden aangerecht. Intusschen heerschte de dood hier nog zoo zeer, dat er weinig, zeer zacht, en alleen met groote tusschenpoozen van stilte gesproken werd. De jonge meisjes stonden te snappen en tusschenbeide zacht te giegelen, maar zij deden het stilletjes in een hoek, en met de hand voor den mond; de overige vrouwen hoorde men in de oogenblikken van stilte zeer diep zuchten alsof zij al de zonden der geheele wereld te boeten hadden.

— Wat is hij gauw uit den tijd geweest! sprak er eene, met een zucht, dien zij uit de zolen van hare schoenen ophaalde.

— Dat is hij net, zuchtte eene andere.

— Och! zou hij zijne ziel wel hebben bezorgd! twijfelde eene derde.

— Kijk, 't was verleden jaar met Sint Jan, neen Heere mensch, waar gaat de tijd heen, 't wordt nou met Sint Jan al twee jaar, daar was buurvrouw Pietertje's meu, je kent buurvrouw Pietertje? nou, die haar meu, of eigenlijk haar mans meu, weet je, want haar mans moeder moest zuster tegen haar zeggen, en die zat aardappelen te schillen, en krek was ze weg.

— Wat zeg je, me lieve mensch!

— Nou ik zeg maar, 't is een heel ding, zoo ineens van het tijdelijke in 't eeuwige; een mensch heeft toch al eens wat te disponeeren en te overdenken.

— Net, ware vrouw, dat zou 'k zeggen; ik zeg geen kwaad van hem, maar zoo opeens als hij, dat is toch altijd een bedenkelijk ding, als een mensch zoo met al zijne zonden heengaat, — maar ik wil hem niet oordeelen, de Heer heeft het oordeel.

Intusschen had dit alles wel iets van een oordeel; maar den overledene, kalm in zijn aarden rustbed, raakte dit niet.

Hoe langer hoe meer begon nu het leven te winnen, en de

dood te verliezen. De koffie en de karaf werden aangesproken, de taal werd levendiger en luider, en stuk voor stuk verdween die zekere gedruktheid of gedwongenheid, die, als ware men in het gezelschap van een aanzienlijk heer, tot nog toe geheerscht had.

— Heeft hij iets beschreven?

— Ik weet het niet, mensch, maar 't zal niet veel wezen wat hij achterlaat, hij liet zich door iedereen inpakken.

— Dat zeggen ze; ik had hem in geen tien jaren gezien; maar hij was altijd wel wat losjes met 't geld.

— Neen, er moet wel wat zitten, hoewel ik niet zeggen wil, dat hij goed op zijne zaken paste: 't is hard genoeg voor die 't rechtvaardig toekomt!

— Och vrouw, wat zal ik je zeggen, een mensch is maar een mensch, en hij had ook al 't zijne van de zonde, en dat zullen we nu maar niet ophalen, ik zeg maar, de Heere heeft het oordeel.

Maar al matigden zich dezen ook reeds het oordeel aan, de overledene bewoog er zich niet om in zijne onverstoorbare rust.

— Och! hij heeft mij zoo veel goed gedaan, zeide, stil in een hoek, en afzonderlijk zittend, op hartelijken, diep erkentelijken toon, terwijl zij een traan wegveegde, eene vrouw, die niet tot de belanghebbenden behoorde, maar met eenige andere geburen daar mede tegenwoordig was; — och, hij heeft mij zoo veel goed gedaan, en verleden winter nog, toen mijn jongen er zoo naar aan toe was.

Maar lof noch blaam was meer iets werkelijks voor den overledene, en zijn strak, onbewogen gelaat was het beeld eener ziel, voor welke dat alles thans in het niet was weggezonken. Grootsch maar huiveringwekkend is die kalmte en dat verheven zijn boven alle oordeel der menschen.

Intusschen was de ontzegeling geschied en ging de notaris een bureau-kastje onderzoeken, waar men met lange halzen en opgesperde oogen omheen stond, in verwachting van een testament, waarin ieder der aanwezigen als een ver en onduidelijk denkbeeld had, alleen tot erfgenaam benoemd te moeten zijn. Maar niets van dien aard werd gevonden, louter papieren van geene waarde en eenig los geld. In de laden onder de kast vond men 's mans kleederen en het zondagspak van zonderlinge oude snede, netjes in een doek gewikkeld, onderaan.

— Wat willen de vrienden met de kleederen gedaan hebben? vroeg de notaris.

Er was eenige woordenwisseling over; niemand wilde ze hebben, dus was het besluit: verkoopen. Doch de vrouw, wier dankbaarheid wij straks hoorden, bewerkte, dat men het goed eene andere bestemming geven zou, en niet dulden, dat 's mans kleederen in het openbaar, aan Jan en alleman, misschien met bespotting, zouden verkocht worden.

Brave ziel, dat was een kiesch denkbeeld, dat uwe dankbaarheid u daar heeft ingegeven!

Middelerwijl was alles, wat er in kasten en kisten zat uitgehaald, omvergehaald, betast en besnuffeld. Er is altijd iets in, dat hindert en stuit, aldus wat iemand in eigendom bezat en waarover hij alleen beschikte, openlijk door ieder opgenomen en bekeken te zien, en vreemde oogen in laden en kasten, vroeger slechts voor den eigenaar toegankelijk. Ook hierin was het alsof bij elke lade, die geopend, bij elk stuk, dat uit zijne bewaarplaats gehaald werd, de invloed van den dood verloor en het leven de overhand nam.

Nu is het proces-verbaal der ontzegeling gesloten, en de belanghebbenden worden een voor een uitgenoodigd het te onderteekenen.

— Kunt gij schrijven? vraagt de griffier.

— Ja, een beetje, antwoordde degeen, die het eerst optrad, — maar ik moet eerst de fok opzetten.

Die f o k bestaat in een grooten bril met ronde glazen en schildpadden randen, die als een weer- of sterrenkundig werktuig uit eene breede chagrijnen doos wordt gehaald.

De man, die sneller een gemet zou afploegen dan eene halve bladzijde volschrijven, neemt de pen op, zeer voorzichtig, alsof hij instinctmatig begreep, welk een gevaarlijk wapen zij is, en bevestigt haar met de linker- in de breede harde vingers der rechterhand. — Waar? vraagt hij over zijn bril opziende, en het wordt hem gewezen, waar hij zijn naam moet stellen. De pen staat op het papier, maar geeft niet af — er is geen inkt in. Ingedoopt staat de pen weder op het blad, de bek buigt, buigt, buigt nogmaals, maar laat slechts twee punten zien, van elkander afgescheiden, en geen inkt vloeit tusschen die ruimte naar beneden.

Nog eens ingedoopt — de man schommelt onder dat alles op zijn stoel heen en weder, onrustig, pijnlijk, zweetend, — eindelijk geeft zij af, maar bij den ophaal der K met eene ontzettende ontploffing een twintigtal zwarte bommen over het blad verspreidende. Doch nu gaat het dan ook voort; langzaam wel is waar, maar zeker, bevalt de pen van eene *o*, die er als een ei uitrolt; eene beverige *r* volgt, maar wil met het ei niets te doen hebben, van betere familie wellicht, en houdt zich op een hoogmoedigen afstand: maar trotschheid maakt niet bemind en daarom laten de *S*, zonder reden eene kapitale, en de *t* haar links liggen. Nu volgen poot aan poot de letters i a a n, getand als zagen, gekorven en afgeknabbeld als oude munten.

De eigenaar van dezen voornaam legt zeer tevreden het hoofd op den linkerschouder, en aldus, terwijl de tong over de lippen heen en weer gaat, begint hij opnieuw eene K, en zijn naam K r u l komt er uit en op het papier, terwijl nu in het alphabet hevige onaangenaamheden schijnen te zijn, daar geene van de letters de andere wil aanraken.

Onder dit alles is de lijder meer dan vijf minuten bezig geweest, de pen met stijf geknepen kromme vingers vast en loodrecht op het papier houdende, tot er eindelijk onder een triomfant gezicht van den schoonschrijver, die nu zeer bedaard zijne f o k afzet, afveegt en bergt in de chagrijnen doos, het meesterstuk van penneconst staat:

K o r s t i a a n K r u l.

— Jij hoeft ook geene krul achter je naam te zetten, zegt de notarisklerk, die met alle pennen, op alle papier, schrijft alsof het gegraveerd ware.

Op dergelijke wijze, de meesten met evenveel inspanning, teekenen verder de overige belanghebbenden.

Nu werden de aanstalten tot den verkoop gemaakt, en het is aardig op te merken, welk eene tegenstelling de drukte en woeling gaan vormen met de stilte van zoo even. De schaal is nu ten eenen male overgeslagen en het leven wint het geheel en al. Buiten is alles gedrang en vroolijkheid, binnen is alles in rep en

roer. De notarisklerk luidt met de groote bel en het publiek verdringt zich; deze klerk, die tevens afslager is, gaat buiten het raam op een stoel staan, de notaris zit binnen achter het geopende venster te schrijven, en de verkoop begint.

De notarisklerk: — Komaan vrienden, dat gaat er naar toe, biedt maar eens op, die het hoogste biedt, die heeft het! eene vogelkooi, (de voorwerpen worden door een helper, ook op een stoel staande, in de hoogte gehouden en den volke vertoond) eene vogelkooi, de vogel is pas weggevlogen, — komaan, van een gulden af, éen gulden, om achttien stuivers, om zestien stuivers, om veertien stuivers, om twaalf, — (langzamer) om elf, om tien . . . .

— Mijn! wordt er gegild.

— Voor Teunis Plat, — je mag de tralies wel eens nazien of ze goed zijn.

Men wete, dat gemelde Teunis Plat, zeer kort geleden, een paar dagen achter de tralies had gezeten; vandaar het luide gelach, dat op deze aardigheid volgde.

— Zeven stukken gewicht! gaat de afslager weder voort met eene onnavolgbare radheid van tong: — komaan mannen komaan, biedt maar eens, wie biedt er wat! zeven stuks gewicht, denkt om den herijk, van twee gulden, komaan, 't is echt koper, die het hoogste biedt is ook kooper, acht en dertig stuivers, om zes en dertig, enz.

Nu worden eenige Japansche borden voorgebracht.

— Die moet jij koopen, van Dorsen, allons, die bij opbod, éen gulden voor van Dorsen, hè? je moet de vrouw wat meebrengen, jongen, voor de eerste, voor de tweede, niemand niet? voor — de — derde — maal, voor van Leeuwen.

En de borden worden over de hoofden heen, van de eene hand naar de andere geduwd, tot zij toevallig nog heel bij den kooper belanden.

Zoo gaat, het eene stuk voor, het andere na, de inboedel, die eens de omgeving, de kleine geliefde wereld van den eigenaar uitmaakte, uiteen, en verdwijnen daarmede de laatste sporen van het uitwendig bestaan van een mensch. Zoo wij de trapsgewijze verandering in de karakters der erven nagaan, zien wij ze hoe langer hoe wilder, inhaliger en baatzuchtiger worden, met

die aardige klimming, die de belanghebbenden, zoo vaak belangstellenden, en deze belangzuchtigen doet worden, en de voorwerpen, zelfs tegen elkander, opjagen. Lustig gaat het onderwijl daarbuiten toe, onder de kwinkslagen van den klerk en de grappen der menigte, welke ieder stuk goed, dat wordt voorgebracht, vergezellen. Nu eens zijn het de kaarsen, die de klerk-afslager als „het nieuwe licht" aankondigt; als er eene porseleinen kom voorkomt en een uit de menigte vraagt, of er eene barst in is, roept deze grappenmaker: „neen, — twee;" of als het eene klok is, en zij vragen „loopt zij goed?" luidt zijn antwoord: „neen — zij hangt." Eindelijk is het boeltje op, en allen gaan naar huis, de notaris met zijne paperassen, de notarisklerk met de groote bel, en de koopers met de vogelkooi, en de hangklok, en de kaarsen van het nieuwe licht, en de gebarsten borden. Ook dit weefsel is weder afgeweven.

In het huis wordt geverfd en getimmerd, en waar de oude man gezeten had met zijne hoop en zijne vrees, met zijne wenschen, zijne genoegens en verdrieten, daar spelen nu kinderen en werken een andere man en vrouw. Alles wisselt, en op de stof van den een groeien de vruchten, de bloemen, en het onkruid van den ander.

De heerweg leidde langs de begraafplaats, een hoog liggend stuk land, dat, met een eeuwenouden aarden wal en greppel omgeven, in later tijd met opgaande boomen omplant was. Voor den geest van een eenzamen wandelaar, die zich op den rand van eene greppel had nedergezet, bouwde zich het verre verleden op, als de herinnering van een droom, stuksgewijze, nevelachtig, en toch levendig belangwekkend. Ontegenzeggelijk was deze omwalde ruimte van oude dagteekening. Een oud Germaansch kamp wellicht, waar wagens en paarden in de rondte geschaard, en ruwe tenten opgeslagen, waar nationale krijgsdansen uitgevoerd werden, en de drinkhorens met gerstebier rondgingen, en de goudgelokte Germaansche vrouwen de eenige zachtheid waren onder die ruwe kracht; het was misschien de tijdelijke verblijfplaats van een dier oude stammen, die wij bijna alleen kennen uit de overblijfselen, die hunne dood- en graf-plechtigheden voor

ons bewaard hebben; of van welke kleine bende hier ook geleefd mocht hebben uit die groote karavaan der menschheid, die de aarde doortrok en slechts wat beenderen en asch, wat steenen of ijzeren wiggen en spiespunten, wat brooze urnen met haar eigen verbrand overschot achterliet. Wie weet wat die oude akker nog inhoudt! Nu rusten de moderne dooden te midden en op de overblijfselen van oude wapenen, gereedschappen en huisraad uit de jeugd der volken, van een der oude stammen, die zich hier eenmaal nederzette en leefde.

Terwijl de geest aldus het een en ander van het verbrokkelde verleden weder opbouwde, dwaalde het oog over den akker en zag bij eene versch gevulde groeve, waar de spa nog naast lag, eene vrouw staan, arm, maar niet slordig gekleed, die een jongen van tien of twaalf jaren aan de hand hield. Ofschoon zij zich al lang verwonderd zal hebben, wat de eenzame wandelaar daar toefde en peinsde, zag zij hem nu eerst aan en hij haar, en het kind blikte beurtelings naar hem en naar haar. Wat een hevigen strijd kostte het haar misschien, om niet te bedelen, terwijl haar trouwste steun haar pas ontrukt was. Die zieletoestand sprak duidelijk genoeg uit haar gelaat, al hield zij woord en hand en elke beweging tegen, en al belette zij haar kind het vragen.

De wandelaar ging naar haar toe.

— Ach, wat heb ik met hem verloren! hij deed mij zoo veel wel! zeide zij droevig.

— Kunt gij geen werk vinden? vroeg de wandelaar.

— God geef van ja, — maar 't is voor eene vrouw niet altijd gemakkelijk, werk te vinden.

— Gaf hij u werk?

— Zoo veel hij kon, deed hij het; verleden jaar nog in den kwaden tijd bestelde hij mij ergens, maar ik moest er vandaan ....

— Waar vandaan?

— Van het veld mijnheer, antwoordde zij, den arm over de landen in de verte uitstrekkende; — ik had nog nooit op het veld behoeven te werken, zóó ver was 't nog niet met mij gekomen, maar alleen met mijne vier kinderen kon ik er niet tegen op, en toen ging ik meewieden .... (zij zeide dit met eenigen weerzin); eerst wiedden wij eenige stukken met gewas, dat goed

te kennen was, en dat ging wel. Maar toen moesten wij jonge tarwe wieden.... (zij hield even op; wat al gedachten, nooden, en strijden kwamen haar bij dit eenvoudig verhaal weder voor den geest!).... toen moesten wij jonge tarwe wieden, mijnheer! vervolgde zij, en ik had dat nooit gedaan en nooit op jonge tarwe gelet, en toen kende ik het onderscheid niet tusschen dat en het gras — het is bijna eender, mijnheer, als men er niet aan gewoon is, en honderdmalen haalde ik in plaats van het onkruid, tarwe uit, zooals zij mij zeiden, die naast mij liepen, — maar de baas zag dit niet.

Ik deed dat acht dagen, want wij moesten eten — maar eindelijk zeide ik, toen ik het niet leerde, bij mij zelve: neen! — de baas betaalt mij, en ik haal zijne tarwe uit in plaats van het onkruid, en toen ging ik weg; — dat was niet pleizierig voor h e m, omdat hij mij daar geplaatst had, maar toen kwam de ziekte van mijn jongen daarbij, en hij hielp en redde ons toch weer....

Er waren eenige oogenblikken van stilte.

— Zij zullen hem wel gauw vergeten, — maar bij ons zult gij nooit vergeten worden, zeide zij, voor het heengaan een paar doode takken, die op het graf gevallen waren, daarvan verwijderende. Na deze eenvoudige hulde ging zij vertrekken.

O Diogenes, dacht de wandelaar, ik weet niet of gij uwen mensch al gevonden hebt, en of uwe lantaarn nog brandt — maar als tot de eigenschappen van den ideaalmensch, dien gij zoekt, waarachtige kiesche dankbaarheid behoort, dan heb ik van uwen mensch al een niet verwerpelijk exemplaar gevonden.

— Zoo er eenige onsterfelijkheid hier op aarde zoet is, zeide hij tot de vrouw, is het die van te leven in een dankbaar hart, — wilt gij iets van mij aannemen, en mijner gedenken?

Zij dankte hem en ging haars weegs, naar het dorp; de wandelaar trad voort, den langen weg op, die voor hem lag.

EENE PREEK IN 1629.

DE PREEK.

Hebt God lief met geheel uwe ziel.
Hebt uwen medemensch lief als u zelven.
Daar is geen grooter gebod dan deze twee.

Dit stond in den bijbel te lezen, die in het begin der 17e eeuw in de huiskamer lag, in den bijbel van het studievertrek des predikers, in den bijbel, die op den lessenaar van den kansel was opgeslagen, in dien, waarop de regenten den eed aflegden, in dien, waaruit het volk onderwezen werd; maar het was alsof een noodlottige nevel over die schoone bladzijde heen waarde, alsof een kwade geest die bladzijde uit al deze boeken had weggescheurd.

Het zag er treurig uit in Amsterdam met den geest der liefde en der verdraagzaamheid in de eerste jaren van zestienhonderd. Nog versch lag aan het levende geslacht de dwang in het geheugen, den gewetens onder de „Spaensche tyrannie" aangedaan. Nog leefde het geslacht, dat zoo kort geleden het juk had afgeschud, en zijne zonen, die het de vaderen hadden zien doen. Nog had de kling geen rust of roest gekend, en vlamde de lont der steeds geladene musketten. En de rouw over geliefden, door de zeis van den dood weggemaaid, had in de bloedende harten nog niet opgehouden, al waren de zwarte kleederen afgelegd. En toch, het ware zonder de sprekende feiten der

geschiedenis bijna ongeloofelijk, — en toch, treurig gezicht! de voor zichzelf geëischte en nauwelijks verkregene, met de uiterste inspanning verkregene vrijheid van geweten werd slechts voor enkelen gehouden, maar aan anderen ontzegd, en men scheen zich alleen aan de onderdrukking van den geest ontwrongen te hebben, om haar aan zijn broeder-mensch, aan zijn broeder-christen, aan zijn broeder in lijden, streven en overwinnen, op te leggen.

Nauwelijks is de strijd tusschen roomsch en onroomsch beslist, of in den boezem zelven van het vrij geworden volk ontvlamt een zelfde twist. Er is veel weemoedigs, maar tevens een bittere spot in de voorstelling, dat men reeds dertig, veertig jaren en langer had gevochten, gevochten met opoffering van alles, gevochten op leven en dood, met woede, met wreedheid zelfs, om het recht te hebben dien bijbel te lezen, en dat men nu de schoonste bladzijde der liefde ongelezen en onbetracht liet.

Die booze, vijandige geest was een leelijk, giftig onkruid, dat overal woekerde en zich voortplantte, en een onkruid, dat reeds vroeg in de eeuw ontkiemd, met de jaren daarvan opwies en bij alle rangen en standen voorkwam. Als gij in de raadzalen komt, dan ziet gij het als eene vuile schimmel overal op; het ligt op de plakkaten, op de notulen, op het groene tafelkleed en de hooge stoelen met hunne kussens; het vermuft de kasten en loketten, het zit in de tabberden, tot in de harten en hoofden der Erentfeste Edelachtbare mannen. Daar had het veroorzaakt, dat de bijeenkomsten van andere geloofsbelijders dan die der staatskerk werden geweerd en hun predikanten uit de stad of in het tuchthuis werden gezet; dat elke andersdenkende ieder oogenblik kon vreezen aangetast, verbannen, met de zijnen zedelijk en maatschappelijk vernietigd te worden. En eene enkele stem, die zich verhief, versmoorde weldra in de vunzige lucht en verstikte onder het onkruid.

Als eene ongezonde zwam kroop het onder de huizen, deed het goede hout vermolmen, klom achter behangsels en beschotten, en de bewoners erfden het over, tot het weldra gemoed en verstand benevelde, en met wrok, wraak en vijandschap vervulde.

Onder de lagere klassen en onder het gepeupel, daar groeide het welig: dat volk, altijd gereed, waar anderen nog in de theorie verkeeren, tot de praktijk over te gaan, ziet gij de overal ver-

spreide onkruid-beginselen weldra ten uitvoer brengen; gij ziet ze op het voorbeeld van dat onkruid, van die vuile woekerplanten, rooven en stelen. Als gij een oploop ziet, waar men eenige lieden Arminiaansche duivels, Belialskinderen, god loochenaars scheldt, hen met steenen en slijk werpt, hun leven bedreigt — dan ziet gij de vruchten van het onkruid. Als een paar dienaars van mijnheer den schout een kettersch gezin, nu broodeloos, ter stad uitzetten, en het gepeupel juichte en jubelde, dan was dat weder eene andere vrucht van het onkruid. Als gij ze ziet razen en plunderen en schenden, waar zij er kans toe zien, dan kunt gij zeggen: het groeit goed, het komt heerlijk en vruchtbaar op.

Maar ook — waar gij dit het minst moest gezocht hebben — ook in de kerk is het onkruid welig opgewassen. Het heeft de stoelen en banken overdekt, den kansel beklommen en den bijbel niet gespaard, maar zit ook daar op de bladen en verduistert den zin voor wie ze openslaat. Als de getabberde mannen de bladen openen, stijgt er eene muffe champignonlucht uit; dan nemen zij een tekst, maar bezien alleen het vuil, dat er op gegroeid is; dan preeken zij uit hun hart vol onkruid en strooien de vergiftige zaden daarvan over de gemeente uit, en wanneer zij daarbij hunne mede-christenen als „pesten, duivels, mammelukken” afschilderen, en de gemeente ophitsen tegen die van hun regenten, welke nog niet door het onkruid zijn overdekt, dan worden die zaden in alle harten opgenomen en schieten daar welig op.

Sedert 1623 hadden zich aan dien duisteren hemel hier en daar lichtplekken gaan toonen, en vooral 1627 had met blijder hoop een liefelijker vooruitzicht geopend. Als wij zoeken van welke zijde de mildere beginselen ontstonden en gekweekt werden, is het billijk, dat wij de eer daarvan aan de stedelijke magistraten geven. Er waren in 1627 reeds verscheidene steden, waar den remonstranten vergund werd te vergaderen, waar zij geduld werden en zij, of die hun niet ongenegen waren, in de regeering waren gekomen. Zijne doorluchtigheid de prins, hoewel voorzichtig en beide partijen tevreden willende houden, was als gematigd en hun niet vijandig bekend. Ook de Staten neigden tot rust en gematigdheid, en de plakkaten werden bijna nergens streng tegen de verdrukten gehandhaafd.

Des te feller werden door deze „tollerantie en moderatie" de „harde gereformeerden" en hunne leeraars; des te heftiger werd de taal dezer laatsten, nu zelfs in het tot hiertoe zoo rechtzinnige Amsterdam gematigde regeeringsleden optraden, en met schimp klonk het van den preekstoel: „dat de gansche vroedschap Arminiaansch was geworden, dat men het Trojaansche paard had binnengehaald!"

In de voortdurende botsing tusschen de patricische regentengeslachten en den stadhouder, steunden deze heethoofden den laatste, omdat zij daarin hun voordeel zagen en bij hem wederkeurig heul vonden in hunne politieke aanmatigingen tegenover de macht der stedelijke magistraten; en zoo ging ook heel de kerkelijke partij, die in elke regeering, waarover zij niet heerscht, haar natuurlijken vijand ziet, geheel aan den kant des stadhouders, als het tegenwicht tegen de stadsregenten, en draaide altijd naar den Haag, als het middelpunt der hooge regeering. Alles uit zuivere Oranjeliefde en ad majorem Del gloriam zou men denken, zoo niet Vondel ze naakt ten toon had gesteld, toen hij in 1629 schreef:

Malle Jantje,
Kerkgezantje,
Ik u vraag:
Waarom huilt gij?
Waarom pruilt gij
In den Haag?
Is 't uit ijver?
Krijt vrij stijver.
Maar ik meen,
Dat het kussen
U zou sussen,
Wel in vreên.

Zoo stonden de zaken, toen in het begin van Juli 1629 een biddag werd bevolen. De prins lag nog sinds Mei voor 's Hertogenbosch en graaf Hendrik van den Berge was, na vruchtelooze pogingen om hem van dat beleg af te trekken, met zijn leger opgebroken. Doch juist dit gaf bezorgdheid, en het vermoeden begon zich meer te bevestigen, dat de vijand iets tegen

de Veluwe — met Amsterdam in het verschiet — in den zin had.

Het was eene talrijke menigte, die, op den galm der klokken, van alle zijden naar de Oude Kerk te zamen vloeide. Het was alles wat maar eenigszins kon op zijn Zondags gekleed, en wie er van den Oudhollandschen eenvoud te hooge gedachten had, kon integendeel al ras bemerken, dat de verfijning der zeden een omkeer in dien eenvoud van dracht had veroorzaakt, en dat de meesten opsen Brabans of opsen Frans een zwieriger snede of pronkender dos had aangenomen. Het is geen ijdele nieuwsgierigheid, als wij die kleeding eens in oogenschouw nemen — de zedeschildering zal niet juist wezen, zoo zij het uitwendige voorbijziet, en niet acht, hoe nauw de kleeding met den mensch samenhangt. Met den eersten oogopslag zullen wij kunnen zien, dat wij niet meer alleen den Hollander voor ons hebben, puriteinsch stroef, aartsvaderlijk eenvoudig, besloten in den beperkten gezichteinder van zijn klein land, als de Hollandsche Maagd in haar tuintje, en als de Zeeuwsche leeuw worstelend om zich boven de baren te houden; maar reeds machtig, ontzien, rijk, die de wereld doorgereisd heeft, die al eene zekere mate van cosmopolitisme in zijne nationaliteit toelaat, wiens gezichteinder verwijd is, en dat een vrijer, ruimer, veelzijdiger blik in het veld der kennis die onbelemmerde werking van den geest begint voor te bereiden, welke later de roem dezer eeuw zal worden.

Doch, al is er grond om in die grootere weelde en uitheemscher tooi een fijner beschaving, een ruimer en algemeener denkwijs te prijzen, niet minder waarheid is er in de geestige hekeling van de ijdele en dwaze modegrillen, die menig dichter dier tijden ons geeft.

Ziet gij onder de vrouwelijke kerkgangers nog enkele, die ouwe wets zijn, bij vele hebben de opgestreken haren, door het eenvoudige mutsje gedekt, voor sierlijker hoofddeksel, voor naalden en veeren, voor krullende lokken, „eigen goed of aangekochte waar”, plaats gemaakt. Hier ziet ge, zooals Huygens, de scherpe satyricus, als hij het wezen wilde, ze ons naar het leven heeft afgeschreven — een stukje in den fijnen uitvoerigen trant van Dou en Mieris:

Een over-laden oor met oude-moeders beenen,
Met verr- en diepgesocht, en daerom waerde, steenen;
Een om-gebandden hals, trots eenigh brack-gespan;
Een schuynsche rimpelkraegh, trots aller Boeren wan;
Een rondom staelen arm, trots aller Krijgsluij vonden;
Een open memmenhol, trots wind en winters wonden;
Een stege Walvisch-romp, plat achter, spits van voren;
Een opgetroste krans, trots eenig' Klocken-toren;
Een omgehoepte pack, trots menig keernen-vat.

Hij vergeet ook niet

. . . . 't pinceel dat geven zal,
Dat de natuur vergat . . , ...

Voeg er de klepperende muiltjes bij, den wijden vlieger, die, halverwege opgekoppeld, den bouwen of eigenlijken rok laat zien, en, wat de rijkeren aangaat, de satijnen en fluweelen borstlappen met goud en paarlen en edele steenen gesierd, de in fluweel gebonden bijbels, met juweelen of goud bezet en aan gouden of zilveren kettingen aan den arm hangende, en daar hebt gij de vrouwtjes zooals zij ter kerk gingen.

Scheen het donkere laken of fluweel van der mannen broek en wambuis, met den gewonen mantel en statigen rimpelkraag of platte, breede bef, van meer deftigheid en eenvoud te getuigen, de opmerkzame kon toch in de fijnheid der stoffen, in het point d'Espagne, dat hals en polsen sierde, in de borduurselen der handschoenen en wambuizen, in de breede rozetten, „als doffers ruijge pooten," die den steil en rood gehakten schoen overdekten, en in de veder, die den hoed omwuifde, sporen van verfijning ontdekken, en eene mode, die, vooral onder de jongere Monseurtjens, tot een zwieriger opschik begon te lokken.

Het ruime schip der kerk was spoedig door de gemeente gevuld, terwijl de aanzienlijken de met eikenhout beschoten en door breede, rijk gebeitelde luifels overhuifde banken rondom de zuilen, bezetten. In de ruimte, tusschen de zuilenrij en de zijwanden, stond eene menigte van burgers, die nog met elkander fluisterden, voordat de prediker optrad, terwijl de hondenslager de viervoetige kerkbezoekers verjoeg.

— Wie zal er prediken? vroeg een burger, die tegen eene kolom stond te leunen, aan zijn buurman.

— Men zegt Smout, antwoordde deze. De eerste trok de wenkbrauwen op, als gaf die naam reeds veel te denken, en als waren die gedachten van minder opwekkenden aard.

— De gemeente schijnt het geweten te hebben, vervolgde de tweede spreker, — want in lang zag ik het zoo vol niet; een kloek prediker, vol ijver en vuur des geloofs, een gewijd vat. . .

De andere scheen eene aanmerking, die hij op de lippen had, wellicht deze, dat het een vat was, dat wel eens overkookte, terug te houden, want men moest voorzichtig zijn in die dagen.

— Vol van ijver voor 't rechtzinnig geloof, dat nu vertrapt wordt, ging de andere weder voort, — maar dat is er een, die zich den mond niet zal laten snoeren, al hebt ge nog zooveel vendelen ingenomen, heeren burgemeesters!

Dit zag op de versterking van de bezetting, die de regeering had aangevraagd, en die de tegenpartij het volk diets maakte, dat tegen de ware kerk dienen moest.

— Hij durft den heeren de waarheid te zeggen, zeide de eerste spreker, op een toon, die lof noch blaam aanduidde.

— Niet waar? dat durft hij; ik ben nieuwsgierig, hoe hij 't heden maken zal; hij is al zoo dikwijls gewaarschuwd en vervolgd, en al twee malen voor burgemeesters ontboden.

— Men meende toen, dat hij wat heftig tegen de regeering had uitgevaren. . . .

— Uitgevaren? . . . . hij heeft ze met Gods Woord gekastijd, omdat zij blind zijn en den mond des Heeren door de predikanten niet willen raadplegen.

— Is dat burgemeester Geelvink?

— En Andries Bicker, — nu, die zullen daar ook niet voor niets komen en wel scherp luisteren of zij hem vangen kunnen. Zie daar Oetgens ook al met Boom, 't ziet er paapsch uit in die bank.

— 't Ware toch beter, dat hij zich niet zoo scherp uitliet tegen den wettigen magistraat.

— Men moet God meer dienen dan de menschen, sprak de andere kortaf en zijn buurman met wantrouwen aanziende.

— Dat is waar — maar de vraag is of God gediend wil wezen op zulke wijze.

— Arminiaan! riep de andere met bitterheid. Doch hij, wien het gold, had zich reeds omgekeerd om de kerk te verlaten.

De vier genoemde burgemeesters en eenige leden der vroedschap hadden op de gezwollen kussens in het gestoelte over den preekstoel plaats genomen, toen de stormachtige prediker optrad; een man van een vijftigtal jaren, forsch, breed, bloedrijk. Noch in het voorhoofd, dat laag en puntig toeloopend was, noch in de uitdrukking van het gelaat, met de, zoo het in vuur geraakte, gezwollen aderen en de uitstekende wangbeenderen, lag iets edels of grootsch. Moed en vuur, doch met sluwheid gepaard, waren er wel in te lezen, maar tevergeefs zocht men, wat men zoo gaarne vindt, een frisschen, openen blik, die, zoo hij aller oog toelaat er in te lezen, ook *zelf* voor alle indrukken van het schoone en edele geopend is.

Als hij gebeden heeft, een lang en bloemrijk gebed, en een van Datheens psalmen gezongen is, zal hij gaan spreken.

Wat zult gij spreken, gij, die u een man Gods noemt en van hem uw lastbrief zegt te hebben? Gij, met de Schrift vertrouwd, die de leiding der menschen op u neemt, gij zult er wel van doordrongen zijn, dat gij rekenschap zult moeten geven van uwe woorden; gij, die de misslagen van anderen wilt bestraffen, zult zeker diep in uw eigen boezem getuurd en geroerd hebben om u zelven te leeren kennen; gij, die anderen verbeteren wilt, gij zult toch wel alle eerlijke pogingen hebben aangewend om te beginnen met u zelven te verbeteren, en alle stootende vergelijking tusschen uw leer en uw leven te doen verdwijnen?

Of is het onbillijk, dat wij van u, die u een censor boven allen, ook boven uwe overheid, acht, verwachten, dat gij ze in deugd zult overtreffen?

Vóór u ligt de bijbel. Er zijn scherpe hoeken aan. Is het o n z e schuld, zoo wij er bij denken welk een vreeselijk wapen hij is, en hem met die metalen hoeken bij eene strijdaks vergelijken? Er zijn ook koperen sloten aan. Is het o n z e schuld, zoo wij vragen of die moeten beletten, dat hij soms openvalle op die bladzijde der liefde? De snede is rood gekleurd. Is het weder o n z e boosheid, die daarbij denkt aan de bloedige ziels- en ge-

wetensfolteringen, die zoo velen moeten lijden? Is het *onze* schuld en *onze* boosheid alleen, die aldus doet vragen en twijfelen? Het is het oordeel der tijden, dat u die vragen in het aangezicht werpt.

Sla dan den bijbel maar open; wij weten thans wel, wat zij is, die vunzige schimmellucht, die er uit opstijgt; wij weten het al vooruit, dat gij bij voorkeur het oude testament zult opslaan, door u en de uwen in hooger waarde gehouden, om zijn meer theocratischen geest, omdat uwe geestelijke heerschzucht naar een hiërarchischen invloed haakt zooals gij dien daar vindt, omdat daarin vele gevallen voorkomen van booze koningen, die door profeten en priesters worden terechtgesteld, omdat gij er vooral een tuighuis zult vinden van scherpe wapens ten behoeve van uwe zaak.

De prediker heeft den tekst gelezen:

1. Kon. XII: 8: *Maar hij verliet den raad der oudsten, die hem geraden hadden.*

Terwijl Smoutius breedvoerig den tekst verklaart, van het kleine kluitje zeep een groote zeepsop kloppende — want de deugdelijkheid van een tekst is als die van de zeep, hoe kleiner en hoe meer schuim, des te beter zijn ze — dwalen onze gedachten een oogenblik af naar de dingen van den dag. En wat was meer het ding van den dag dan de schutterstwisten? Zeker, de remonstrantsche en contra-remonstrantsche beroeringen waren nog steeds de *question brûlante*, de grootste bewegende kracht dier dagen, maar nu was er iets nieuws, dat daarmede in verband stond.

Het was in October van het vorige jaar, dat Jan Klaasz. Vlooswijk, tot kapitein van een burgervendel gekozen, aan de schutters werd voorgesteld, en dat een aantal van hen weigerde hem te ontvangen. Voor burgemeesteren ontboden, verklaarden de belhamels, dat Vlooswijk een Arminiaan en een vijand van den godsdienst was, dat zij onder geen paapschen kapitein wilden staan, en dat hun eed hen niet verbond, ook de vijanden der kerk te beschermen. Burgemeesteren waren inschikkelijk, gaven hun acht dagen van beraad. Maar het complot wies aan en men werd stouter, omdat de predikanten hen openlijk en in

het geheim ondersteunden en den eed onverbindbaar achtten. Vergaderingen — opruiende schotschriften onder de gemeente verspreid — petitiën — en de gemoederen waren weldra in rep en roer. Wat eene schuttersoneenigheid was van geheel beperkten aard, kreeg door de bekende invloeden het dubbel karakter van eene godsdienstige en staatkundige beweging, die op verandering van regeering doelde. De roervinken — en daarbij de twee predikanten Beijerus en Kloppenburg voorop — moeiden er nu de Staten te 's Gravenhage, de synode, en zelfs de godgeleerde faculteit te Leiden in, welke laatste adviseerde, dat de eed niet bond om iets tegen de ware religie te doen en men dien niet mocht afleggen aan een kapitein, die een vijand van die religie was.

Toen de regeering een dertigtal burgers van den eed ontsloeg en ontschutterde, leverden de meesten daartegen protest in, vervoegden zich weder bij de Staten en bij den stadhouder, en het werd eene veelvertakte beweging en beroering, die van allerlei geheime kanten en invloeden gestookt werd.

Was het scherp, niet onwaar was Vondels hekelvers, dat men in dezen tijd, onder den titel van Boeren-Cathechismus, in de boekwinkels ten toon had zien hangen:

> Boer. Zijn dan dees ezels zonder reden?
> Student. 't Blijkt als zij 't volk ontslaen van eeden,
> Gezworen aen haer overheden.
> B. Dat dient als onkruid uitgewied,
> Ons Zalichmaeker leert dit niet,
> Die 't volk gehoorzaemheit gebiet.
> Wie port haar aen tot zulke ranken?
> S. De boden van Synodes banken.

Wat ruw voor onze teedere ooren en preutsch geworden taal, maar minder ruw, toen men de roede niet met bloemen omwond, was het slot:

> S. 't Zou Kloppenburg te bijster passen,
> Stadsbeedlaar die nu opgewassen
> Zijn voesterheeren wil verbassen.
> B. Al was 't ondankbaar kreng gestroopt,
> Gebraden en met Smout gedroopt,
> 'k Wed zich geen hont om 't aes verloopt.

En zoo komen wij weder op Smout terug, nog niet als vet met zijn medekemphaan gebraden, maar aan het eind zijner tekstverklaring, zoodat wij ook de onze zullen besluiten.

De zaak was nu te ver gekomen dan dat de regeering daaraan niet een einde moest maken. Burgemeesteren vroegen en verkregen zes vendelen garnizoen ter bewaring van de rust: de voornaamste raddraaiers werden vervolgd, sommige tot langer of korter verbanning of in boeten veroordeeld, andere om blootshoofds God en den gerechte vergiffenis te vragen — alle welke personen dadelijk door den kerkeraad werden vereerd en gecanoniseerd.

De amnestie, die de regeering eindelijk afkondigde, zou de wond verder kunnen heelen. Maar het was nog eene teedere plek en de minste ruwe aanraking zou ze weder openrijten.

Smoutius had den tekst breedvoerig uiteengezet, en naar den smaak van dien tijd overvloedig met Grieksche en Latijnsche aanhalingen doorspekt: hij had de geschiedenissen van Israël verhaald, hoe Rehabeam koning geworden, gehoord had den raad der ouden en den raad der jongen; hoe de ouden geraden hadden het volk te ontzien (hier de rechtzinnigen) en hoe hij het niet deed; hoe de jongeren geraden hadden zijn volk te onderdrukken, en den raad der ouden (hier de kerkeraad en de predikanten) in den wind te slaan; hoe krijg en rampen daarop waren ontstaan; en hoe het volk hem daarop was afgevallen, en opgestaan; (was dat in dit geval de raad van Smout aan het volk?)

Daarna betoogde hij twee stellingen: hoe ten allen tijde in Israël de ouden en de mannen Gods de macht hadden gehad, den koningen te raden en hen te bestieren, en hoe het in den wind slaan van dien raad altijd rampen over het volk had gebracht. En nu volgde de toepassing, waarbij hij zich naar burgemeesters bank wendde:

— Wij zijn de geroepenen en de gezalfden om de waarheid te verkondigen, sprak hij: — Wat moet er worden van een land, welks hoofd de ware religie verdrukt en den vijanden des geloofs voet geeft? De Heere Heere bezoekt ons met zware plagen. De vijand ligt voor de grenzen, en wie weet, wanneer hij in het land, in uwe stad zal zijn! Wie is de oorzaak van deze bezoe-

king? Ziet, het geschiedde als koning Achab Elia zag, dat hij hem zeide: zijt gij de beroerder Israëls?

Toen zeide Elia: Ik heb Israël niet beroerd, maar gij en uws vaders huis, omdat gij den Heere verlaten hebt en de Baälim navolgt.

Wie zijn de beroerders in Israël? Gij zijt oorzaak, dat God den vijand tot straffe over ons brengt! Gij hebt gedaan als Rehabeam, gij hebt den raad der ouden versmaad, omdat gij ons gering en als kwajongens acht! Gij luistert naar een hoop poëten en orateurs en juristen, die hun dingen uit heidensche boeken en wetten halen, maar wij zeggen u: de Heere zegt! Wij hebben de wet en de profeten; pleegt dan met ons raad en volgt onze vermaning. Wij zijn uwe herders; zal ook het schaap zijnen herder regeeren? Wee den afvalligen, zegt Jesajas, die zonder mij raadslagen!

Herstelt dan die voor de ware religie onrecht geleden hebben, herstelt die gij ontschutterd hebt! Volgt niet na de voetstappen Rehabeams, want de Heer strafte Rehabeam, en het volk viel van hem af. Keert dan terug van uwen zondigen weg, en laat het niet van u gezegd worden: na deze geschiedenissen en keerde Jerobeam niet van zijnen zondigen weg! —

Wat burgemeester Oetgens en zijn collega Bicker hebben opgeschreven gedurende de preek?

Wij zullen later zien, hoe zij er over dachten. Wat de gemeente aangaat, een enkele slechts daarvan, bij wien de rede geen grooten indruk had gemaakt, dien de wilde soort van geheel uiterlijke welsprekendheid niet had medegesleept. Gij hebt weder ruimschoots gezaaid, Smoutius, en wie het zaad hier opnam zal het weldra ook zelf daar buiten verspreiden, — zij zullen wel rijpen, die zaden, zij zullen wel spoedig rijpen en vrucht dragen.

DE MAGISTRAAT.

Het nieuwe stadhuis, des werelds achtste wonder, was nog niet eens als kunstgedachte in van Campens geest ont-

kiemd, en hoewel reeds lang de klacht rees, dat het oude te klein was en de vroedschap er op zinde een nieuw te stichten, deed men het nog maar met het

> **Aeloud Stadhuis, verminkt stêhuis,**
> **Gewoon van ouderdom te bukken.**

Dat bestond eigenlijk uit drie deelen. Rechts, als men er voor stond, was het oude gebouw, met zijn geheel onversierden, puntigen gevel, beneden van grauwe bergsteen, boven van gebakken steen opgebouwd; links de latere aanbouw, waar, in de vensterbogen en nissen der ééne zich boven een open bovengang verheffende verdieping, de gothische klaverfiguur als eenig versiersel zichtbaar was; en tusschen deze twee de van zijn klokwerk, en zijn spits met de oude kogge in top, beroofde toren. Het geheel, meest uit de 15e eeuw herkomstig, was zeker zeer nederig, en stak in eenvoud af bij de omringende huizen, die reeds meerendeels in den vroolijken, frisschen trant van geschakeerde roodkleurige baksteen en grijze houwsteen, en met slanke spitse trapgevels waren gebouwd. In dezen toren was burgemeesters kamer, en het was daar, dat Smoutius eenige dagen na de preek, die wij bijwoonden, binnentrad. Als wij hem vooruitgaan, zien wij de vier burgemeesters reeds aan de groene tafel gezeten, waarop, behalve eenige papieren en boeken, een hamer lag, van een tafelbel en inktkoker vergezelschapt. De voorzitter vatte de bel, wier klinkende klepel een bode deed binnentreden; en deze, het behangsel voor de deur opgelicht hebbende, bleef staan.

— Is de weleerwaarde heer Smoutius present?

— Edelgrootachtbare heeren, de weleerwaarde is in de secretariskamer wachtende; zal hij —

— Geleid hem bij burgemeesteren.

Zwijgend en strak — als waren zij veeleer een tooverachtig uitvloeisel van de hand van Rembrandt of Thomas de Keyser, of van een der velen, die, karakteristiek en echt nationaal kunstgenre, hunne vermaarde regenten vereeuwigd hebben — zwijgend en strak zaten zij, toen de prediker binnenkwam, en zoolang hij van de deur tot de tafel voorttrad. Geen geluid dan het kraken der zandkorrels op den vloer onder Smouts schoenzolen. Eenen minder onvervaarde mocht de moed in de schoenen gezakt zijn —

bij hem toonde geen spierbeweging aan, dat het gerekte en pijnlijke stilzwijgen hem raakte.

Hoe luttel kans op gunst er was voor hem, die hier werd opgeroepen, zoo hij aan de orthodox-kerkelijke zijde stond, kon de eerste oogopslag toonen. Daar zaten niemand minder dan Jan Corneliszoon Geelvink, naar den regel de van het vorige jaar aangebleven burgemeester, en de drie nieuwe: Abraham Boom, gedurende deze drie maanden voorzitter, Anthony Oetgens van Waveren en dr. Andries Bicker Gerritszoon, allen uit patricische regentengeslachten gesproten, en die met de overlevering van het gezag ook den wil om het uit te oefenen geërfd hadden; allen reeds dikwijls met elkander als burgemeester of in de vroedschap opgetreden. Bicker en Van Waveren, die met Beuningen en Hooft, des drossaarts vader, reeds in 1622, toen het nog gevaarlijk was, vrijzinniger taal hadden doen hooren en den openlijken schimp der predikanten tegen de vroedschap uitgelokt hadden; Van Waveren, later de groote tegenstander van Willem II, die in 1625 en 1627 met Geelvink en Bicker die zelfde vrije en gematigde beginselen in burgemeesters kamer hadden overgebracht, en tegen wie dan ook bij de vernieuwing van den magistraat, een alom verspreid schotschrift waarschuwde:

> Dit zijn de Quanten
> Die oprechten willen de Arminiaansche Santen, enz.

allen de verklaarde en machtigste vijanden van wat zich in den name van God en den rechtzinnigen godsdienst, het recht gegeven waande over der medemenschen gewetens te beschikken, en van den heerschzuchtigen dwang der geestelijken. Bicker zal de stilte het eerst breken. Hij is in de volle kracht en zelfstandigheid van een leven, dat nog geen vijftig jaren telt, met het kloeke, beraden gelaat, den strengen blik, de vaste, bij wijlen sarcastische lijnen van den mond in den grooten knevel en spitsen baard niet verborgen: dezelfde zooals dertig jaren later Van der Helst hem schilderen zal.

— Heer predikant, burgemeesteren hebben u voor zich ontboden.

— Ik ben bereid, den Edelgrootachtbaren Heeren ter wille te zijn, zoo ver in mijn vermogen is, antwoordde de toegesprokene, wien geen wenk zelfs een zetel had gewezen, den ongevederden

breedgeranden hoed in de hand houdende, en buigende met een eerbied, waar geen deemoed, maar slechts vormelijke beleefdheid in lag.

— Zooveel dat in uw vermogen is — gij kondt daarmede eene achterdeur openhouden, waarmede burgemeesteren niet gediend zullen zijn. Wij willen opheldering en verantwoording van uw gehouden tale in de laatste biddagpreek.

— Ik heb gesproken tot opwekking en stichting van de gemeente. De mensch is een arme, ellendige zondaar, geneigd tot alle kwaad, en zoo hij daarom dikwijls iets hooren moet, wat zijn trots en eigenliefde kwetst, het is het Woord des Heeren, dat wij niet mogen terughouden. Ik weet niet met woorden iets misdreven te hebben, — sprak hij met den grootsten eenvoud.

Het was behendig, de zaak dus te draaien alsof hij niets buitengewoons gezegd had.

Bickers voorhoofd fronste zich en de samengenepen lippen toonden de ingehouden drift.

— Het is niet de eerste maal, Weleerwaarde, dat wij u hier spreken, en wij kennen uwe procedures, die ons echter niet van den weg zullen brengen. In tijden als deze, waarin het gemeenebest van buiten in oorlogen gewikkeld is, kan geen twiststoken van binnen geduld worden, en zal men strengelijker te werk moeten gaan, dan men anders doen zou.

— De kommerlijke tijden, waarop gij doelt, zijn Gods vinger, die waarschuwend dreigt; en het is de plicht van de dienaren des Woords, dit der gemeente onder 't oog te brengen.

— Daarover willen wij niet twisten; de zaak is, dat burgemeesteren, zoo zij besloten u nogmaals over uwe heftige predikatiën te onderhouden, tevens besloten met kracht en ernst daar een eind aan te maken, te meer daar vroegere vermaningen zonder invloed zijn gebleven. Het is niet over uwe prediking van Gods Woord, dat wij u willen spreken — maar over uwe politieke bemoeiingen, en uwe beoordeeling van den magistraat.

— Als burgemeester Boom het mij vergunt, sprak Oetgens, eenige met potlood geschrevene aanteekeningen voor zich nemende — zal ik de geïncrimineerde uitdrukkingen ter sprake brengen.

De voorzitter knikte toestemmend. — Heer Adrianus Smoutius, vervolgde Oetgens, wij wenschen de gehoudene predikatie aan

ons overgeleverd te zien, opdat wij haar nader kunnen onderzoeken.

— Het doet mij leed, zeide Smout, beleefd buigende en met een gebaar van verontschuldiging, — dat ik hieraan niet voldoen kan; de kerkeraad heeft daartoe geen verlof gegeven.

— Uwe weigering zal ons het recht niet uit de hand nemen, dat stuk te beoordeelen.

Het bleek nu, wat burgemeesteren hadden zitten schrijven onder de preek. De geschrevene aanteekeningen kwamen ter sprake. Smout aarzelde eerst en draaide er omheen, doch eindelijk op den man af daartoe opgeëischt, erkende hij, dat hij met de beroerders van Israël den magistraat, met Rehabeam de burgemeesters bedoeld had. Nu zal men moeten bekennen, dat het minder vleiend is, openlijk een beroerder van Israël genoemd en met een boozen koning vergeleken te worden; en, is het dus in burgemeesteren te begrijpen, dat zij daarmede niet gediend waren, dan strekt het hun tot lof, dat zij hem met gematigdheid vroegen of hij dan niet op andere wijze zijn beklag had kunnen doen, en hoe hij meende te kunnen verantwoorden, dat hij aan de gemeente aldus het recht tot opstand predikte.

— De ergernis is publiek gegeven en moest ook publiek gestraft worden, zeide Smout. Hij trad daarop in een lang betoog over den schutterseed, over de Arminiaansche ketterijen, en sinds wanneer, vroeg hij, sinds wanneer weigert men der kerk het recht om in kerkelijke zaken te beslissen en over predikanten te oordeelen, — sinds wanneer zou een predikant niet meer het recht hebben, de gemeente te vermanen over hare afdwalingen? De heer Oetgens vroeg, waarom ik niet elders beklag had gedaan; meent hij daarmede bij den prince? Dat is meermalen zonder vrucht geschied — en het schijnt wel, dat Zijne Doorluchtigheid ook in Amsterdam niet alles kan of durft.

Dat was een stout woord. Der Amsterdamsche regeering — de kern dier autocratische en oligarchische macht, die steeds rijzende was naar het toppunt van schier onbeperkte heerschappij, en in wier hand de prediker thans geheel was als een schaap onder de wolven — al konden de herders het naderhand wreken —, aan die regeering in het aangezicht te durven zeggen, gij, die mij van heerschzucht beschuldigt, gij ziet den balk in uw eigen oog voorbij!

Een stout woord, en zoo dit uwe bedoeling geweest is, dan hebt gij „de hand in de tasse gestoken ende eenen steen daar uyt genomen, ende dien geslingerd en getroffen den Philistijn in zijn voorhoofd.”

Of het een schoen was, dien men zich aantrok, omdat hij scheen te passen, dan wel of het alleen om de beleediging was, burgemeester Boom zag den spreker strak in het gelaat en vorschte naar het doel. Dat gelaat loog niet — het was rood, de grijze oogen schitterden onder de gefronste wenkbrauwen. Boom richtte zich op in zijn armstoel, en de saamgenepen hand wat zwaar op de tafel leggende, zeide hij langzaam:

— De heer Smout vergete zich niet — en bedenke, dat hij voor burgemeesteren van Amsterdam staat.

Dat was zeker geene kleinigheid, en er was geen zweem van snorkerij in deze woorden. Menig stout spreker zou hier wat ingebonden, menig hoofd hier gebogen hebben. Burgemeesteren van Amsterdam — die heeren en meesters van Amstels macht en rijkdom, die in de weegschaal tegen de stadhouders zoo dikwijls de zwaarste bleken, die slechts de Staten boven zich rekenden, wier besluiten zij toch zoo vaak verlamden, en die zoo dikwijls tot de heerschzuchtigste willekeur vervielen; maar ook, men moet het nooit vergeten, de mannen, die rusteloos den lande dienden, mannen, die minder geleerd en welsprekend dan men er thans zoo velen vindt, maar gewoon waren zelve, nú te velde, dán op de vloot, dán als gezant of in de raadzaal, alles te gelijk te wezen, mannen van de pen, van het woord en van het zwaard.

Het was een stout woord, Smoutius, en zoo wij u eene deugd moeten toekennen, is het zeker die van onversaagd uwe meening te uiten. Maar ook Smout stond niet alleen; mocht hier voor het oogenblik de kans niet gelijkstaan, op den duur en op een anderen grond was zij dit wel, want achter den eenvoudigen prediker stond de kerkeraad, maar vooral het volk, dat zich laat opwinden en als werktuig gebruiken, en dan met blinde kracht voortholt.

Belangrijk was het, die twee machten tegenover elkander te zien, de wereldlijke en de geestelijke, de wet en de kerk, strijdende wie heerschen zou.

Toen Smout bemerkte, dat het ernst werd, kwam hij met een voorslag aan; de kerkeraad namelijk had twee predikanten willen afvaardigen om burgemeesteren de bewijzen af te vragen, die zij tegen Smout hadden, en hij betoogde weder, dat het alleen aan den kerkeraad stond, in deze geheel kerkelijke zaak te oordeelen.

Het was gedurende dit geheele onderhoud zijn streven de kern der zaak te ontwijken. De voorzittende burgemeester gaf hem dit duidelijk te kennen.

— Noch de verbindbaarheid van den schutterseed, zeide hij, — noch de strijd tusschen Dordt en de remonstrantsche sociëteit, noch het recht der kerk om over hare predikanten te oordeelen, zijn punten in quaestie, maar uwe politieke bemoeiingen en openlijke beoordeeling uit den preekstoel van daden des magistraats. Daarom zullen wij niet dulden, dat de zaak kerkelijk behandeld worde, maar ze politiek behandelen en zonder vorm van proces alle seditieuze predikaties weren.

Daar dit zooveel gezegd was als: — wanneer wij het morgen goed vinden, zetten wij u de stad uit, en het voorbeeld van collega Kloppenburg [1]) hem voor den geest kwam, meende Smout nog ééne poging te moeten wagen op hun gemoed, daar hij tegen verstand en wil tevergeefs had gestreden.

— Ach, mijne heeren! zeide hij — komt nog tot bekeering, werpt u voor des Heeren voeten, buigt u neder voor den Heere van Israël, gij zult het moeten verantwoorden, zoo gij de ware religie in gevaar stelt, — doch de hartstocht en het fanatisme, waarmede hij vasthield aan wat hij de goede zaak meende, sleepten hem weder mede: — Gij zult de verdrukking der kerk moeten verantwoorden, vervolgde hij scherper; denkt aan Jerobeam, als hij de hand tegen den man Gods uitstrekte, zoo verdorde zijne hand: — wat mij aangaat, ik zie wel hier geen recht te zullen erlangen en dat elders te moeten zoeken.

— Heer predikant, antwoordde Boom met kalmte en waardigheid, ook wij hebben te verantwoorden — de rust van stad en gemeente. Elders recht zoeken, zegt gij; bij wie? Meent gij, dat gij de zaak wederom op den kansel zult brengen en het volk

---

[1]) Vroeger om gelijke reden de stad uitgezet.

opruiën? Dan weten burgemeesteren, wat hun te doen staat, en dan zullen zij het volk en de waarachtige religie tegen dergelijke seditieuze procedures beschermen; het is niet voor niets, dat nieuwe vendelen zijn ingenomen, en zoo het tot het ergste komen en daarvan mocht gebruik gemaakt worden, burgemeesteren zullen zich voor God en hun geweten kunnen verantwoorden.

— Uwe zaak zal in advies gehouden worden.

Het verhoor werd gesloten. Smout vertrok zooals hij gekomen was, en terwijl burgemeesteren nog eene wijl „in het torentje" beraadslaagden, werd de draad, waaraan het zwaard boven zijn hoofd hing, al dunner en dunner.

DE VRUCHT DER PREDIKING.

> **En geen Monarch zoo gau**
> **Zijn heir brengt op de been, als wij het woeste graau.**
>
> **Kalchas in Vondels Palamedes.**

Welig opgeschoten onder de broeiende hitte van het steeds opwekkende woord, was het zaad rijkelijk voortgewassen en droeg weder vruchten tienvoud en honderdvoud. Wat in de eerste jaren van 1600 een strijd was geweest tusschen twee theologen, maar toen althans (vóórdat hij zich over hunne leerlingen ging uitstrekken) binnen de wetenschap bleef, was allengs van alle zijden in het leven ingedrongen en was ook onder het volk geraakt met zijn nasleep van verblinden hartstocht en woeste driften.

Evenals in het algemeen deze twist dier eeuw geen zuiver theologische bleef, maar tevens een staatkundige was geworden, was dat ook onder het volk. De handhaving van de ware religie was altijd de hefboom en de meest blootliggende reden, maar daaronder school voor de groote heeren, de burgers en het gepeupel, naar ieders aard, een wereldscher inzicht. Het volk had natuurlijk evenveel begrip van de stadhouderlijke en staatsche politiek, als van Drebbels toen pas uitgevonden pepetuum mobile: maar dat groote gemoedsleven, door geen verstandsleven verlicht, wordt zoo gemakkelijk in beroering gebracht door eenige woor-

den, die het nauw begrijpt. Vandaar dat er altijd zooveel gezeten burgers gevonden werden onder het muitende gepeupel, dat alleen troebel water verlangde.

In eene der achterstraten in den omtrek van het noordelijk deel der Prinsegracht, was eene herberg, het Moriaentje genaamd naar een beeldje, dat boven den luifel als uithangbord uitstak en dat met de traditioneel-nationale kenteekenen van zijn ras, zwarte bloote beenen en armen, een koolzwart gezicht met dikke, roode lippen, veel wit in de verbaasde oogen en een vederbos op het hoofd, was uitgedost. Deze personage, zoo hij eenmaal in zijn vaderland gruwelen gezien had, zag er thans niet minder, want zijn waard en meester kon zich beroemen het beste bier en den besten sterken drank te schenken (welk een sarcastisch woord is dat schenken!) aan het slechtste gespuis, dat er toen in Amsterdam te vinden was.

Het Moriaentje was tegenwoordig eene politieke club; daar kwamen nu gewoonlijk, behalve al die heidenen, die eene groote stad in de kelders en zolders harer stegen bewaart, ook nog de helden en staatslui van de kan en de kroes, en die ontevredenen, die zich van de troebelen iets beloofden.

Onder die groepen, op de bierbank gezeten, was er eene van de anderen eenigszins onderscheiden; te zeggen, dat die drie mannen van beter gehalte waren dan de rest, is wellicht te gunstig gesproken; misschien waren zij nog slechter dan de overigen, omdat zij beter hadden kunnen zijn.

De eene zag er half als een krijgsman, half als een burger uit; de breede groef dwars over zijn bruin gezicht had hij zeker niet door de kan of het mesje, maar op eerlijker wijze, wellicht onder Maurits in het open veld opgeloopen; eenige zorg, aan baard en knevel besteed, en een platte vrij zindelijke halskraag toonden, dat hij niet tot het laagste gemeen behoorde. Half vrijbuiter, zooals de toenmalige soldaat was, kon hij zich nu buiten dienst moeielijk rustig houden; even dapper als hij dronk, schonk hij van het krasse bier aan zijne kameraads, waarvan de een, een klein gezet kereltje, met een burgerlijk rood gezicht, en de dichte kroeze haren, door eene muts met eene haneveer gedekt, reeds vrij opgewonden was. De derde had eene soort van deftigheid over zich, daaruit voortspruitende, dat hij de geleerde

van de bent was, en de man ijverig in het besturen van geheime bijeenkomsten, in het opstellen en doen onderteekenen van petities en dergelijke karreweitjes.

Deze drie personen genoten in dit gezelschap eenig aanzien en zaten ook afzonderlijk. De vierde, die bij hen kwam, was een theologische geestdrijver, lang en schonkerig, een groezelig gezicht vol schaduwen, die men niet wist van waar zij kwamen, met dat leelijke soort van vel, dat nooit schoon wordt, alsof er in plaats van bloed inkt in zijne aderen zat en door het vel doorscheen.

Op het tijdstip, dat wij hen nu zien, waren de drukte en het rumoer op het hoogst gestegen. De laatst binnengekomene, met het vuile gezicht, had onder die groepen in het voorbijgaan eenige woorden gestrooid — vonken in het buskruid.

— Wat is er aan de hand? vroeg hem de eerste van de drie personen, die wij meer bijzonder beschouwden.

— Er is sprake, hoe die Arminiaansche Belialskinderen weer aan den gang zijn, antwoordde de toegesprokene, zij houden eene groote bijeenkomst van avond.

— Naar den Satan met de Arminianen! klonk het onder de menigte.

— Sint Velten schen ze! Zij hebben eergisteren ook al gepreekt; zij komen van avond weer bijeen.

— Bisschop is in de stad gezien; die komt ze weer opruien.

— Waar — waar komen ze van avond?

— Bij Joris Klaaszoon. Jaagt ze uiteen!

Dat kruiste elkander uit dertig monden.

— Wat voert de magistraat uit, als hij dit niet belet! bulderde onze gewezen soldaat.

— Steek me de moord! riep het driftige, kleine kereltje met de haneveer, opstaande en zijn kroes zwaaiende, — dan moeten wij er tusschen komen, als de magistraat het niet doet! Er uit mannen, jaagt het paapsche konventikel uiteen!

— Wat zou de magistraat doen? vroeg de politieke zendeling, — de magistraat is zelf Arminiaansch.

— Hoezee! klonk het, juist gesproken, leve Meester Jansen!

De geleerde voelde zich daardoor aangespoord om nog een woordje te zeggen, en hij ging, op de bank staande, een redevoering houden.

— Wat moet er met den paapschen magistraat gedaan? Hem dwingen, de goeden te beschermen tegen de Arminiaansche scheurmakers — of anders hem zelf wegjagen. . . .

— Er is geen heil meer, bromde de sombere stem van het vuile gezicht er tusschen, dan voor libertijnen en ongodisten; Maranatha!"

— Weet gij, wat het drijven der regeering is? sprak de andere door. Zij heulen met den Spanjaard, om het volk weer paapsch te maken; daarom willen zij den prins ook weghebben. . . .

— Altijd beter een prins in de verte dan burgemeesters dichtbij! riep de opgewonden kroeskop.

De redenaar gaf hem een trap om deze onvoorzichtige woorden, die het publiek, meer dan noodig was, in hunne kaart liet kijken.

— Wat heb jij op den prins! riep de soldaat, uit een oud zwak, tegen zijn al te democratischen makker! — leve de oude tijd,

> Toen mijnheer de Prins
> Gommers zijd' die boven hing
> Troostte met zijn stalen kling.

— Leve de stalen kling, dat is de beste bezem om ze van 't kussen te vegen!

— Wee wee, wee over de boozen, die heulen met den Satan, die het ware geloove vervolgen, zij zullen uitgeroeid worden, die hoereeren met de Baälim! klonk weer de sombere tusschenzang, die zich telkens te midden van het gekrijsch der andere stemmen liet hooren.

— Houd op met dat uilengekras! riep de woelige en verhitte kroeskop tegen den viezen boetprediker, die hem bijzonder begon te vervelen, — houd op, dat is alles mooi en wel; maar hier zitten wij onder ons, en weten wel beter; we hebben die vroomheid niet van noode; hei, licht liever de kan eens op, hoezee! Leeg ze op den stalen bezem — kling meen ik, — hoezee! nog eens, zwarte raaf! omhoog met de kan en giet haar in je rechtzinnigen gorgel op het lange leven van alle vroolijke hanzen en de eeuwige verdoemenis van alle krassende uilen — zooals jij!

De ruwe luidruchtigheid van dezen oproermaker had een troep

der aanwezigen om hem verzameld; de dweper, zooals hij daar zat, met den breedgeranden hoed, waaronder nooit de heldere zon hem in de oogen kon schijnen, somber door de vuile kleur van geheel zijne gedaante en stokstijf door een ruggegraat, die in plaats van uit wervels uit één stuk gemaakt scheen, leverde een potsierlijke vertooning op bij den andere, die hem de kannen biers deed inzwelgen, den hoed nog dieper in de oogen sloeg en hem eindelijk omhelsde.

Terwijl de wijsheid bij de mannen in omgekeerde evenredigheid stond met het ledigen van de kannen, bracht dit tooneel niet weinig bij om de woeste opgewondenheid hooger te doen stijgen.

Wij zullen het vuur laten voortsmeulen; wij hebben nog maar den rook gezien, straks zal de vlam met lichterlaaie uitslaan.

De zon, voor de huizen in de straten reeds ondergegaan achter de woningen der overzijde, verlichtte nog de toppen der westelijke geveltoppen en verguldde de ruitjes der bovenvensters.

De burgers, die na het eind van het dagwerk, rust van den arbeid of verademing van de warmte binnenshuis, in den koelen dampkring daarbuiten zochten, en die, onder den luifel op de bank, de nieuwtjes bepraatten, welke de laatste loopmaren of courante novellen hadden medegedeeld over de vorderingen van den prins voor Den Bosch, maar helaas ook over de dreigende nadering van den keizerlijken en Spaanschen vijand in het land, begonnen zich weldra over ongewone beweging en rumoer te verwonderen onder eenige horden volks, die hen voorbijtrokken. Als een loopend vuur ging het al ras rond, dat het volk op de been raakte om eene Arminiaansche vergadering uiteen te drijven. Het leed dan ook niet lang of de kleine kern, die wij zich hebben zien vormen, dijde tot eene van alle zijden aanwassende volksmassa uit. Elke steeg, die zij doorkwam, leverde nieuwen aanwas, en al wat zich op straat bevond voegde zich er bij, gedreven door die onweerstaanbare kracht van aantrekking en opwinding, die elke oploop voor het volk bezit en waardoor zoovele beteren met het gespuis worden medegesleept. Aan het eind van een paar lange straten gekomen, sloeg de menigte de Prinsegracht op en hield daar weldra stil voor een huis van vrij aanzienlijke gedaante, waar Joris Klaasz., de verdachte, woonde.

— Hier zijn de Arminianen! krijschten de stemmen, hier zijn zij ter preek!

— Er in mannen, valt aan! slaat dood! trapt de deur in! rijt de luiken open!

Een aantal vuisten rammeide op deuren en vensters, terwijl men schreeuwde om den huisheer. Er verliep eenige tijd, waarna een der bovenvensters geopend werd en Joris Klaasz. de onstuimige menigte tot stilte wenkte, die zich als eene golvende watermassa beneden hem bewoog.

— Hier ben ik, mannen — wat wilt gij van mij? — wat heb ik ulieden misdaan?

— Lever den Arminiaanschen prediker uit! riepen een paar stemmen. — Neen, klonk het van eene andere zijde, dat is niet genoeg, laat ons binnen — er wordt hier gepreekt — wij moeten ook wat van de mis hebben! — de deur open of je huid is er mee gemoeid!

— Gij bedriegt u, goede vrienden — men bedriegt u; — er wordt hier niet gepreekt — er is hier geen Arminiaansche vergadering.

— Dat lieg je — de deur open — of het gaat in brand!

— Welaan, dat twee of drie van u hier komen — die kunnen zien. . . .

Een steen zwierde door de lucht en rukte, de ruit des vensters doorvliegend, den burger de muts van het hoofd. Toen sloot hij het luik, twijfelend wat te doen. Een oogenblik later stoof hij de trap af naar de binnenkamer; grooter schrik nog, dan de aanval verwekt had, joeg hij zijne vrouw aan, toen hij het boven de schouw hangende geladen roer afnam. Hij had besloten zich te verdedigen; de luiken waren stevig, de deur was goed voorzien van klink en ketting, en hij kon het uithouden, tot wellicht de schout of een korporaalschap der bezetting zou opdagen. Zoo stond hij in het voorhuis, de wakkere burger, de kogeltasch om de schouders en leunende op het lange roer, gereed den eerste, die de schendende hand aan zijn huis zou slaan, door het raam neer te schieten, — zoo stond hij als tegenover een vreemden vijand, als in een bolwerk of walgang. Doch wat hij niet zoo spoedig gewacht had gebeurde; met een langen balk door het muitende gespuis ingeramd, splinterde de deur en be-

zweek ten halve. Toen bemerkte hij door het halfgeopende paneel, dat hij weinig kans had zich tegen de woedende gezichten, die hij ontdekte, te verdedigen. Hij wierp zijn musket op den grond, want hij dacht om de zijnen; naar het achterhuis te vliegen, vrouw en kinderen den tuin in te drijven en over den muur bij een buurman te redden — dat was de oogenblikkelijke uitvoering van een kort beraad, en werd hem nog vergund door de belemmering, die de halfingevallen deur den binnendringenden aanbood.

Toen het grauw binnen was, vond het geen Arminianen, geen predikant, geen kettersche vergadering, — niets dan een verlaten huis. Het was nog bezig met de meubelen uit de ramen te werpen, blinden en vensters af te rukken, ja zelfs tot van het dak pannen en sparren naar beneden te slingeren, toen eindelijk eenig krijgsvolk aanrukte. De schout was al eens komen kijken, maar op zichzelven niets kunnende doen, weder vertrokken, en het had lang opgehouden, eer men overeengekomen was, een korporaalschap musketiers van de bezetting, of wat ruiters van de wacht te doen oprukken, want zooals men eenerzijds machten had, die telkens in elkander ingrepen, was er ook somtijds weder zulk eene vrees voor de grenzen van elks gezag, dat men in het geheel niet handelde.

Zoo onze aandacht niet geheel op het huis gevestigd ware geweest, hadden wij aan den zoom der tierende volksmenigte een jongen man kunnen opmerken, die er naar scheen te kijken en tevens geheel in de beschouwing verzonken was. Die in zijn binnenste had kunnen lezen, zou er een vergeten van het gruwelijke van het feit en eene zonderlinge soort van welgevallen in die beweging, in die koppen en figuren vol hartstochtelijke uitdrukking, in die door elkander woelende groepen hebben opgemerkt. Door een gedrang om zich heen werd hij uit zijne studie gerukt. Er was een bejaard man, reeds grijs van haren, en met een wijden tabberd met bonten zoom, als beschutting tegen de avondkoelte, gekleed, dien eenigen uit den hoop bezig waren te beleedigen. De krijschende stem van een woest wijf had geroepen: — ik ken hem, hij is ook al van 't hondje gebeten! En — een kettersch predikant, dat liep als een vuurtje rond. Men trok hem reeds bij den tabberd, toen de jonge

man hem onder den arm vatte en het wijf ter zijde duwde.

— Weg! riep hij. Die man is zoo rechtzinnig als Smout — of als jij en ik, liet hij er op volgen, terwijl de knevel den sarcastischen trek om zijn mond bedekte, — op zij!

Of men opzag tegen de forsche en breede gestalte, het scherpe en vaste oog, en de fiksche vuist, die uit de mouw van het wambuis stak, of dat men door een vernieuwd getier aan de zijde van het geplunderd wordende huis werd afgetrokken, toen hij zich met den linkerarm ruim baan maakte en met den rechter- den andere medevoerde, zeker was er niemand, die zich daartegen kantte.

— Gij hebt een goed werk gedaan, God loone u! zeide de oudste, onder het voortgaan, kent ge mij?

— Neen, was het antwoord.

— Ik heet Sylvius, predikant alhier. De jongeling lichtte den hoed even van het hoofd.

— Geen dank, heer Sylvius, wat ik deed is niet meer dan natuurlijk.

— Woont gij hier? Wie zijt gij?

— Ik woon niet hier — doch hoop dit met het volgende jaar te doen. Vaarwel, heer Sylvius, daar ginder ligt de schuit, ik moet naar Leiden.

— Kom bij mij, zoo gij hier wederkeert, zeg mij toch uw naam.

— Rembrandt Van Rhijn, zeide de andere, de hand ten afscheid schuddende en den hoed afnemende.

Ziehier wellicht de eerste aanleiding tot hunne kennismaking: toen de schilder in 1630 zich te Amsterdam gevestigd had, leed het niet lang of hij vond bij dien predikant zijne Saskia Van Uylenburgh, het zusterskind van Sylvius' vrouw.

Doch zoo wij u naar die trekschuit leidden, het was niet om er Rembrandt te zien instappen, maar om er u den weg te wijzen.

Wij moeten den 8sten Januari van het volgende jaar, 1630, weder naar dit veer, om er weder eene trekschuit te zien afvaren. Het is nacht, maar men kan toch zien, dat er dichte groepen van nieuwsgierigen staan, die zich hierheen begeven hebben. Er wordt daaronder op velerlei wijze gedacht en gemompeld over het gebeurde.

Dat gebeurde, het was, dat de kerkeraad op aanvraag der regeering geweigerd had, iets tegen Smout en de zijnen te doen; dat deze nog eens bij burgemeesteren ontboden was, omdat hij, wel verre van zich in te toomen, had verkondigd vroeger algemeen gesproken te hebben, doch nu bijzonderlijk te zullen spreken, van inquisitie en persecutie had gewaagd en gezegd had: gij geveinsden, werpt den balk uit uw oog, gij, die de religie onderdrukt; — het was, dat burgemeesteren weer vergeefs wachtten, dat de kerkeraad daartegen iets deed; het was eindelijk, dat burgemeesteren, met advies der vroedschap, besloten de zaak nu ten leste politiek, dat is buiten vorm van proces af te doen.

Het is ten gevolge van dit alles, dat in den nacht van 8 Januari de woelgeest, dien wij kennen, te midden van de nieuwsgierigen doorgaat, en in de schuit stapt om daarmede de stad te verlaten.

Dat hij dit zoo gedwee doet, het komt daarvan, dat de dunne draad, waaraan boven zijn hoofd het zwaard hing, gebroken was, en hij een papier in den zak draagt van dezen inhoud:

Burgemeesters ende Regheerders der Stadt Amsterdam belasten D. Adriaen Smout, om redenen, op morghen voor 't ondergaen van de Sonne, de Stadt en de Vryheydt van dien te ruimen, sonder daer weder in te komen, op pene indien hy voor de voorsz. tydt niet en vertreckt, van door den Heere Officier daer wtgeleyt te worden. Actum den Sevenden January 1630.

Ter ord. van haer E. E.

D. MOSTART.

BLADEN UIT EEN LEVENSBOEK.

Het leven is al zoo dikwijls bij een boek vergeleken, dat het mij verwondert, die vergelijking zelfs in de verte nog te durven aanroeren.

Maar als het leven een boek is, dan is het een boek, dat de meeste menschen niet lezen. Men moet ook bekennen, dat vele van die boeken het lezen, ja zelfs het opensnijden nauwelijks waard zijn. De meesten kennen noch het levensboek van anderen, noch zelfs hun eigen. Dit laatste leggen zij achteloos ter zijde, of zetten het netjes ingebonden in eene pronkkast; somtijds zien zij naar den rug en titel, maar zelden in de bladen. Ik voor mij, als alle boeken, heb ik ook die levensboeken lief; het is mij een genot te bladeren zoowel in het mijne, als in dat van anderen. En als ik dan soms een prentje ontmoet, of eene plaats, die mij doet lachen of weenen, leg ik daar een vouwtje bij en laat ze wel eens aan anderen kijken.

Zoo gaat het ook nu.

Ik neem mijn levensboek van een der boekenplanken af en blader daarin. Het is een tamelijk groot boek en nauwelijks een derde is met letters gevuld Zal de beschrijving hier gestaakt worden en zullen de overige vellen wit blijven? — Of zal het aan dit boek vergund worden, zijne geschiedenis ten einde te zien brengen?

— Weet ik het? zegt een lezer, *passons outre*.

Welnu, het is dan in de eerste bladen, dat mijne vingers en oogen thans dwalen, en mijn geest, daardoor geleid, doet een terugblik naar de vervlogene jaren.

Met al zijne verbazende en onnaspeurlijke verscheidenheid heeft de geschiedenis van het menschelijk hart zooveel, dat van algemeenen aard is, er is zooveel in, dat alle menschen met elkander, al is het dan in verschillende maten en schakeeringen, gemeen hebben, dat, hoe verscheiden de vormen en het bijwerk zijn van al die levenstoestanden en gemoedsontwikkelingen, het *wezen* daarvan voor vele duizenden hetzelfde blijft, en vele duizenden in het leven van éénen trekken uit hun eigen leven terugvinden. Ik zal er mij daarom niet over verontschuldigen, indien ik u met mij zelven en die eerste bladen uit mijn levensboek ga bezighouden. Misschien toch ziet gij er op sommige plaatsen u zelven als in een spiegel weder, en hoe streelend en aangenaam het is, zich in een spiegel te beschouwen, bewijst de eer, waarin dat meubel bij wilden en beschaafden gehouden wordt.

Het is geen opvolgend en volledig levensverhaal, dat gij moet verwachten, het zijn slechts bladen, die ik u laat kijken, zooals zij, een voor een of bij meerdere te gelijk omgeslagen, zich aan ons voordoen. Hoe zou ik ze u ook alle kunnen laten lezen? De eerste bladzijden zijn maar met hanepooten gevuld, van de overige zijn er, daar de inktkoker over is gevallen, sommige zijn er uit gescheurd; ook zijn er, die ik getracht heb uit te wisschen, maar die telkens weer opkomen, als eene oude vlak op een kleed; andere weder zijn te zeer in overstelpend geluk en verheffing geschreven, om niet bespot te worden in de dagelijksche wereld, want het staat zoo dom, gevoel te hebben, en het is alleronfatsoenlijkst het te toonen. Ook zijn er, die nauwelijks leesbaar zijn, omdat zij in duisternis of op reis, of op mijne knie, of in het geheel niet geschreven werden.

Stelt u voor, dat ik in dat dikke boek zit te bladeren, en u de bladen voorlees, als ik ze bij een of twee, drie, vier en meer te gelijk omsla.... Gij krijgt daardoor als eene bloemlezing uit het boek: Het is waar, gij krijgt op die wijze niet *alles* te weten, maar....

Deze manier heeft het groote voordeel, dat de nieuwsgierigheid wel geprikkeld, maar niet oververzadigd wordt.

En vervolgens heb ik zoodoende eene waarschuwing van Voltaire in acht genomen:

Le secret d'être ennuyeux c'est de tout dire.

Ik heb vóór mijne geboorte zoo ontzettend veel beweging en opschudding gemaakt in de wereld, dat ik er bijna aan wanhoop, ooit meer zoo gewichtig op deze aarde te zullen worden, als toen ik er nog niet op was. Op die wijze en met de jaren sempre crescendo voortgaande, had ik op zijn minst een schok en omkeering als Mohammed, Alexander, Napoleon, Karel de Groote, Luther, Confucius of de typographie moeten teweegbrengen.

Waarlijk het eerste woord, dat ik kon spreken, had wel een woord van verontschuldiging mogen zijn aan al de lieden, die ik zoo in beweging gehouden en naar mijne pijpen heb laten dansen.

Zoo heb ik maanden lang mijne gansche familie in rep en roer gebracht; tantes en nichten aan het werk gesteld; betreffende het peterschap de moeilijkste strijdvragen veroorzaakt; de medische faculteit en het gilde der bakers onder de wapenen gebracht; een tal van nieuwe goederen en meubelstukken te mijnen behoeve doen aanschaffen; en nu zal ik maar zwijgen van al de physische en metaphysische redeneeringen, waartoe ik aanleiding gaf, door vrouwelijke deskundigen met mijne moeder of onder elkaar over mij gehouden, over het vraagstuk of ik een meisje zou zijn dan wel een jongen, en dergelijke.

Het geheele huis werd het onderstboven gekeerd, geen kamer bijna, die hare oorspronkelijke bestemming of schikking behield; ja, op het laatst heb ik zelfs mijn vader, om voor een vreemde persoon plaats te maken, gejaagd uit het bed, waar hij volgens burgerlijk en natuurrecht, ja, volgens Indisch, Mohammedaansch, Egyptisch, Israëlietisch, Hottentotsch, Kaffersch, Kamschatdaalsch, Mongoolsch, Hunsch, Romeinsch, middeleeuwsch en nieuw recht, de bevoegdheid had, zijn hoofd ter ruste te leggen, en naar eene akelige, holle kamer aan het eind van het huis gezonden om daar alleen te slapen en te peinzen over de gezelligheid van den huwelijken staat. Maar alsof dit alles nog niet genoeg ware — er was geen tak van menschelijke kennis en wetenschap, die ik, ofschoon nog ongeboren, niet in werking bracht; het waren genealogische nasporingen en onderzoekingen voor het bepalen van mijne namen, het was opvoedkundige geleerdheid door mijne moeder te bestudeeren, burgerlijk recht en usantiën in acht te nemen en letterkunde voor de advertentiën en de brieven, alle mogelijke en al of niet te voorziene

gevallen der ars medica te bepeinzen; metaphysische, phychologische (de odontologische kwamen er naderhand ook nog bij) incidenten te behandelen; ja, eindelijk deed ik zelfs chronographische en astronomische quaestiën, en daarbij de systema's van Julius Caesar en Sosigenes, van Gregorius XIII en Ludovico Lilio weer wakker worden, doordat ik ter wereld kwam in een schrikkeljaar, op den 29sten Februari.

Wat eene geleerdheid voor een kind, dat nog niet geboren is! en wat is Baco hierbij vergeleken, Baco, die alle takken van menschelijke wijsheid omvatte!

Ik zou haast vergeten te melden, dat ik mijn vader in gevaar bracht, eene lastige boete te beloopen, daar hij bijna vergat, mij bij den burgerlijken stand aan te geven.

— Te duivel! zei dokter Vijzel, toen ik geboren was, het deksel zijner snuifdoos met kracht toeslaande, — door welke daad hij aan zijne redenen klem placht bij te zetten, — het verwondert mij niet, dat het kind niemand durft aanzien, en wel mag het zich schamen, negen maanden lang zooveel opschudding gemaakt te hebben!

— Atsjiaaaah! zeide ik, zoodra ik ter wereld kwam. Het is allerbelangrijkst te weten, wat bij het binnentreden in dit ondermaansche de meeningen, gewaarwordingen en gezegden der menschen geweest zijn, omdat dit de eenige gelegenheid is, waarbij zij een onpartijdig oordeel kunnen vellen en den juisten indruk mededeelen, dien de wereld op hen maakt!

Later komen vooroordeel, gewoonten, partijzucht, systeem en allerlei andere agentia dit oordeel verwarren of vermommen; maar die eerste kreet is het onvervalschte gevoelen van den nieuweling.

De geschiedenis en de overlevering, die altijd grillig zijn in hetgeen zij mededeelen en verzwijgen, hebben dit slechts van enkelen bekendgemaakt.

Van Gargantua vertellen zij, dat bij zijne komst ter wereld zijn eerste kreet was: à boire, à boire, à boire!

Zoroaster barstte terstond in lachen uit.

Bilderdijk begon met zijne baker in haar mond te.....

Van de Grieksche kinderen is het bekend, dat zij al dadelijk μη, μη, μη, riepen, dat is: neen neen, neen!

Ik ben blijde, dat de overlevering van mij heeft medegedeeld, dat ik bij mijn allereerste verschijnen niesde en atsjiaaaah! zeide.

Wij kunnen hieruit opmaken, dat de wereld zich aan Gargantua voordeed als zeer zintuigprikkelend. Aan Zoroasters geest schijnt zij zich als iets ijdels en bespottelijks vertoond te hebben, terwijl Bilderdijk het al dadelijk een eerste vereischte in de wereld scheen te vinden, den menschen, al was het dan ook niet op de zachtste en aangenaamste wijze, den mond te stoppen.

Wat de Grieksche kinderen aangaat, het is duidelijk, dat zij door hunne negatieve uitdrukking een tegenwicht wilden geven aan het positieve, dat zij er te veel in vonden. Het oordeel over de wereld, dat in mijne ontboezeming lag....

Maar als ik nu al dadelijk ging meedeelen, wat mijn oordeel over de wereld was, wie zou de moeite nemen, de volgende bladen te lezen?

Evenals alle merkwaardige mannen, die hunne levensbeschrijving gemaakt hebben, ben ook ik eerst geboren en klein geweest. Het is zeer streelend, alzoo drie dingen met merkwaardige mannen gemeen te hebben, en ik maak hieruit op — er worden dagelijks wel zottere gevolgtrekkingen gemaakt — dat ik dus ook een merkwaardig man ben. En mocht er iemand zijn, die mij dit zou willen tegenspreken — welnu dan betuig ik, dat ik van plan ben, het zeer spoedig te worden.

Met dit te zeggen, wil ik al dadelijk toonen, dat ik ook versierd ben — enkele oude kniesooren zouden zeggen besmet — met die prijzenswaardige oprechtheid en dat gevoel van eigenwaarde, welke de menschen bezielen en waarmede zij, aan hunne eigene bekwaamheden en uitstekendheid de verschuldigde hulde doende, — omdat niemand anders dit doet, zeggen weer de oude kniesooren — niet nalaten zich openlijk aan te prijzen, — als koopwaar, zouden de kniesooren al weder aanmerken.

En ik ben ook verplicht, de lezers dezer bladen hieromtrent dadelijk gerust te stellen, want waarom zouden zij zich bezighouden met iemand, van wien zij vooruit wisten, dat hij niet merkwaardig is?

Mijnheer Tjilp en dokter Vijzel hebben ook altijd gezegd, dat er veel in mij zat.

Nu zullen misschien menschen, die mijnheer Tjilp en dokter

Vijzel niet eens kennen, zeggen, dat dit niets bewijst; of menschen, die mijnheer Tjilp en dokter Vijzel wel kennen, beweren, dat het van den eerste goedaardige beleefdheid en van den ander een grillig idee was — want dokter Vijzel zat vol grillige ideeën. Maar ik geef u de verzekering, dat mijnheer Tjilp en dokter Vijzel de waarheid spreken.

— Neen, die eigenwaan is al te erg, zei mijnheer Tjilp....

Mijnheer Tjilp — een vriend van mij, waarde lezer! Ik heb de eer, hem u voor te stellen. Onder ons gezegd, ik durf bij u maar half met hem voor den dag komen, want hij is volstrekt geen merkwaardig man, en hij is mijn nederige onderwijzer op de viool, — en, en.... hij ziet er soms maar heel raar en kaal in de kleeren uit.

— Waarom te erg? vroeg ik, hem dit blad voorgelezen hebbende.

— Neen, jongen! neen, zei de man zich ergerende, het is niet goed, wees nederig....

— Mijnheer Tjilp....

— Neen, jongen! laat het anderen over ons te prijzen, als er iets te prijzen valt; die van zichzelven met zooveel eigenwaan spreekt, is een gek, zeg ik....

— Mijnheer Tjilp....

— Is een gek, zeg ik, men moet....

Maar terwijl ik het uitschater om het zotte quiproquo, waarbij mijnheer Tjilp zichzelf voor een gek verklaarde, houdt mijnheer Tjilp voet bij stuk.

Men moet....

— Mijnheer Tjilp, zei ik, eindelijk aan het woord komende en hem met een knipoog wenkende: — gij weet immers, dat men de waar koopt naar het uithangbord; als het uithangbord nederig is, gelooft men, dat de waar niet deugt: er moeten trompetten en vlaggen bij, men moet uitroepen met prijzenswaardige oprechtheid: ik ben de man, die het land zal redden! ik ben een groot dichter! ik ben een uitstekend humorist! ik ben verbazend geleerd! ik ben een hoogst merkwaardig man! — Het is waar, gij kunt dat ook laten, maar zonder dat trumpetting oneself, is er ook geen sterveling, die u voor een groot dichter, een verbazend geleerde, een hoogst merkwaardig man zal houden; en daarom.... u begrijpt mij?

Mijnheer Tjilp schudde toch bedenkelijk en ontevreden het hoofd.

Maar om tot mijn begin terug te komen, — ik ben dan eens geboren en eens klein geweest.

Wanneer ik geboren werd, doet er niet toe; hoe klein ik was, weet ik niet. Behalve dit, weet ik weinig uit mijne piepjonge jaren mede te deelen, dan twee, door bakerstraditie, in de familie bewaard gebleven voorvallen.

Het eerste was, dat ik eens eene kapel voorbij het venster ziende fladderen, het glas in stukken sloeg om het mooie beest te vangen.

Het tweede gebeurde, toen, op een avond in onze woonkamer, mijn vader met eene menigte boeken voor zich zat, en mijne moeder naast hem met een kind op haar schoot, voor wiens hoofd zij eene muts gereed hield. Zij streek met de hand door de witte, zijdeachtige haren van het kind.

— Het is verwonderlijk, zeide zij, eene opmerking willende beginnen over de haren van het kind.

— Ja, het is verwonderlijk, viel haar man haar in de rede, die lang met afgetrokkenheid het kind had zitten aanstaren, — het is verwonderlijk, als men bedenkt, wat al ontwikkeling dat kleine hoofd moet ondergaan! Verbazend, als men bedenkt, wat dat kleine hoofd zal moeten opnemen en bevatten van dien ontzettenden voorraad van wijsheid, dien de menschen in boeken hebben neergelegd! Begrijpt gij iets van de elasticiteit der hersenen?

— Ik geloof, dat het beste is, de keelbandjes wat ruimer te maken; dan zal de muts er niet aan hinderen, zeide mevrouw Van N. —

Krak zei de pijp van mijnheer Van N. — toen door het plotseling afbreken van den draad zijner gedachten, de schok, die de werking der hersenen deed ophouden, zich van daar langs de spieren van den hals, den schouder, den arm en de handpalm verbreidde, door de vingerspieren de vingers zich om den dunnen steel deed samentrekken en eene gelijke werking, als in het spiritueele had plaats gehad, overbracht op het stoffelijke.

— Wat al gedachten, zei mijnheer Van N. —, eene nieuwe pijp genomen en den afgebroken draad weder opgevat hebbende, — wat al gedachten dringen zich op bij de beschouwing van kinderen! Belangrijke kiemen, die eene ontzettende som van nog

verborgen en sluimerende krachten inhouden, waardoor al wat op of in de aarde is zal bewogen worden! Kind, verwonderlijke microcosmos, klein wicht, wat zult gij worden?

— Ingeënt zal hij worden, zeide mevrouw, morgen zal hij ingeënt worden.

Op dit oogenblik — de overleveringen zijn daaromtrent eenstemmig — schoof ik zeer kalm een schoteltje met eten, dat voor mij stond, met den eenen arm van de tafel af, en, terwijl er op het rinkelende geluid der gevallen scherven, bij mijn mond eene spierbeweging plaats greep, die mijne beleefde vrienden een lach noemden en waarvoor zij het geheele schoteltje vergaten, word ik gezegd met de andere hand den glimmenden heel-lederen band van een naast mijn vader liggenden kwartijn gestreeld te hebben, daarbij zeer duidelijk „d a” zeggende.

Dat dit woord „d a” in de kindertaal beteekent: „I k w i l d a t b o e k h e b b e n”, daaromtrent is noch toen, noch nu, in mijne familie eenige twijfel geweest. Het was bij deze gelegenheid, dat mijnheer Tjilp en dokter Vijzel zeiden, dat er veel in mij zat, en dat mijn vader, voorspellende, dat ik aanleg had voor geleerdheid, mij het boek toeschoof, en, de kap der lamp wat doende zakken, omdat er iets prikkelde in zijn oog, mij kuste.

Of reeds op zulk een vroeg tijdstip als hier vermeld is, de liefde voor boeken in mij wakker was, zal ik niet beslissen, maar zeker is het, dat eenige jaren daarna, toen ik een knaap was, de bibliotheek van mijn vader mij het genoeglijkste plekje van het geheele huis was.

De bibliotheek van mijn vader was de wonderlijkste kamer in het huis. Zij was een groot vierkant vertrek, dat zulk eene onbegrijpelijke hardnekkigheid had van nooit recht netjes ongeredderd te kunnen of te willen worden, dat het de wanhoop van mevrouw Van N. — uitmaakte. Er is een tooververhaal, waarin een boek voorkomt, waarvan de bladen, hoe dikwijls er uit gescheurd, met verdubbelde kracht en in ontelbare menigte telkens aangroeien; eene dergelijke kracht moet die kamer bezeten hebben; want hoe ook schoongemaakt en opgeredderd, binnen een halven dag was

alles weer overhoop en vol met papieren en boeken: het scheen eene ongeneeslijke kwaal van die kamer te zijn.

De bibliotheek was een groot vierkant vertrek, op den tuin uitziende: een zware iepeboom, die vlak voor de ramen stond, maakte, dat maar weinig van het zonlicht de vensters kon bereiken, en daar werden dan nog die enkele lichtstralen, nadat zij zich door de dichte bladeren heen een weg hadden gebaand, door de ontelbare latjes der kleine ruiten zeer bemoeilijkt in het binnentreden.

Het was er bijgevolg niet altijd licht genoeg om in den versten hoek te kunnen zien, en er school dus in die hoeken eene zekere geheimzinnigheid, die maar zelden door licht werd opgeheven. Door den zonderlingen smaak van een vroegeren eigenaar, was de verf van beschotten en zolderingen een vaal steenrood. Er hingen enkele portretten, die mijne moeder te leelijk of te vuil vond om ze bij de andere in de woonkamer te gedoogen, en die sinds jaren aan die schemering gewoon, zeker pijnlijk met de oogen geknipt zouden hebben, als zij opeens in het volle daglicht waren geplaatst. Verder waren de wanden, voor zoover er plaats was tusschen en boven de kasten, met eenige schilderijen en gegraveerde afbeeldingen van beroemde personen behangen, wier koppen voor mensch- en zielkundige studie belangrijk waren. In het midden stond eene groote tafel met platen en kaarten en oudheden, daarachter eene aard- en hemelglobe, boven de kasten pleisterafgietsels van beroemde antieken, bij de ramen een paar oude met groen laken bekleede schrijftafels, met duizenden papieren en boeken overdekt, en in de rondte was alles verder boeken, boeken, boeken.

Het was duidelijk, dat de bewoner iemand was van veelzijdige studie en onderzoek, wien omne quod ad humanitatem pertinet belang inboezemde. Het was ook bij den eersten aanblik van deze kamer zichtbaar, dat de heer Van Nijwoude een man was, die weinig hield van uiterlijken sier, maar gehecht aan het oude en eenvoudige. Hij beminde zijne oude meubelen, deels omdat zij hem lang gediend hadden en hij met hen oud was geworden, deels omdat zij herinneringen aan zich hadden van zijn gansche leven. Die gehechtheid strekte zich zelfs uit tot allerlei kleinigheden, of tot wat mevrouw Van Nijwoude

„oude prullen en lorren” geliefde te noemen, en het was hem een weemoedig gevoel, als hij van eenig oud en dierbaar, hem gewoon geworden stuk, moest afstand doen. Ik heb zelden gezien, dat vrouwen dezen trek bezaten. Kan dit psychologisch verschijnsel misschien daaruit verklaard worden, dat de vrouw een meer practischen en minder bespiegelenden geest heeft? Dat het positieve en het tegenwoordige sterker op haar werken dan de poëzie van het verledene, en dat zij dus meer liefde heeft voor het heldere heden dan voor het schemerachtige verleden?

Hoeveel sympathie mevrouw Van Nijwoude ook met haar man gemeen had, deze neiging deelde zij volstrekt niet met hem; want zij was eene echt Hollandsche vrouw in haar zin voor helderheid en frischheid, voor bezems en sponsen, voor opredderen en netjes houden; met echt nationalen tegenzin en vijandschap tegen stof, spinnewebben en warboelen — als de bibliotheek, bij voorbeeld! Die bibliotheek noemde zij dan ook het spinnekoppennest, en zij wenschte niets vuriger dan viermaal in het jaar met eene bende schoonmaaksters het spinnekoppennest gewapenderhand binnen te trekken, eene overweldiging, die vroeger periodiek gelukte, maar nadat eene heerlijke Boetius de Consolatione philosophiae, a⁰. 1490 Daventriae per Jacobum de Breda, verleden jaar was weggeraakt, werden de schoonmaaksters geweerd, want mijnheer Van N. — beweerde steeds, dat deze zijn Boetius hadden gestolen.

— Maar lieve man, zeide zijn echtgenoot, hoe kunt gij nu zoo praten: wat zouden zij daaraan hebben, een oud, leelijk, stoffig boekje misschien, en dan Latijn: dat is immers voor die menschen zonder eenige waarde.

— Oud en leelijk! En mijn vader wist niet of hij boos moest worden of bedroefd. — Oud en leelijk! dat zijn je schoonmaaksters! en Latijn! — En geen waarde! een drukje van Jacobus de Breda, van 1490! Een kostbare incunabel, die honderden gulden waard is!

— Het is zonde van het geld, meende mevrouw Van N.

— Phoe! zei mijnheer Van N. —, met een geluid, dat zoowel een familitrek had van een zucht als van eene verontwaardigingskreet, zette zijn hoed op en stapte de deur uit.

Voor mij was het spinnekoppennest een paradijs vol geneugten: het was een lusthof, waar ik niet alleen bekende, maar telkens nieuwe bloemen en vruchten ontdekte. De profane wereld vond die kamer akelig en somber, maar voor een ingewijde — en uit instinct was ik eenigszins een ingewijde — wat eene geheimzinnigheid en poëzie in die vergadering, samengesteld uit den levenden geest van allen, die ooit op het gebied van verstand, hart en verbeelding groot waren. Het was alsof de omgeving dier duizenden boeken daar een zekeren invloed en geestelijke aantrekking uitoefende. En het was eene zonderlinge gedachte, dat die duizenden schrijvers, wier stof over de geheele aarde verspreid was, hier in eene kleine ruimte vergaderd waren in den geeste en in perkamenten of lederen banden.

Welk eene dwaasheid zou het geweest zijn, zoo die bibliotheek aan eene woelige, bedrijvige straat ware gelegen, waar ratelende karren de glazen zouden hebben doen rinkelen en de oude heeren op hunne planken doen dansen, waar de voorbijgangers den neus der materiëele werkelijkheid in dit heiligdom des geestes hadden kunnen steken. Menigen ochtend zat ik aan den voet van eene der groote kasten in de boeken te snuffelen, nu eens tot over de ooren verdiept in stoute daden of avontuurlijke reizen en ontdekkingen, dan weder, als een vlinder op de bloemen, her- en derwaarts, van het eene boek op het andere vallende.

Die onverzadelijke dorst naar *weten*, die den mensch bezielt! Als kind breken wij ons speelgoed om te zien, hoe het van binnen is saamgesteld. Als knaap vragen wij van alles: *hoe?* *en waarom?* En het geheele leven door houdt de denkende geest niet op met vragen en zoeken.

Voor vragen en zoeken was stof genoeg in de bibliotheek. Zij bevatte verscheidene boeken, die mijn vader niet gaarne had, dat ik zag of las, — maar! die hadden niet zelden de meeste aantrekkelijkheid voor mij! en al had ik nog niet gelezen het *nitimur in vetitum semper, cupimusque negata*, de waarheid van dat gezegde was toch reeds op mij toepasselijk.

Of is het wel alleen dat verlangen naar het verbodene, dat ons naar andere boeken deed grijpen dan die voor ons gemaakt waren? — Is het niet een meer samengesteld verschijnsel? Ik denk ja. Het moet een instinctmatig zoeken zijn om onze behoefte te voldoen.

Leg voor een jongen,

aan de eene zijde, alle met opzet en studie voor hem geschrevene werken,

en aan den anderen kant, wat ge maar wilt van werken van wetenschap, letteren of kunst, die niet met het oog op zijne behoeften geschreven zijn, en die men soms meent, dat te hoog voor hem zijn,

hij zal zonder missen naar de laatste soort grijpen. Hoe komt dat? Omdat er een verbazend, hemelsbreed verschil is tusschen een jongen, een werkelijken jongen van vleesch, been, bloed en al wat er verder bij hoort, en een jongen, zooals wij hem in boeken zien voorgesteld of men hem zich meestal verbeeld heeft. Een der gevolgen van dit verkeerd begrijpen is, dat de meeste boeken, die men voor de lieve jeugd schrijft, geen doel treffen en geen vrucht dragen. Velen meenen, dat, als zij een werkje hebben, met een weinig minder grondigheid, met een weinig minder verstand, met een weinig minder kennis geschreven dan noodig zijn in een boek voor een groot mensch, en wanneer de schrijver daarbij, zich bukkende en inkrimpende tot de jeugdige vatbaarheid, zijn stijl zoo doodeenvoudig en naïef, zijn geest zoo lief en zoetsappig en zoo klein heeft gemaakt, en hij boven op dat boek gezet heeft: „voor de lieve jeugd," — dat zij dan al een heel lief en belangrijk boekje voor hunne kinderen hebben, waar de lieve jongens gretig op zullen vallen en uren lang zoet mee zijn.

Maar vóór alles, praat een jongen nooit van de lieve jeugd. Een jongen wil niet lief zijn, wil niet lief gevonden worden, en gij kunt hem geen grooter afschuw van deugd en beminnelijkheid inboezemen, dan door hem die als zoo lief voor te stellen. Hij wil ook niet als kind beschouwd worden, dat is zijn zwak; en in spelen en leeren vliegt zijn geest reeds vooruit in de toekomst. Hij weet en voelt zich krachtiger, wijzer, ontwikkelder dan men waant, dat hij is; en omdat men dat niet telt, wordt hij zoo miskend en gegriefd. Het is somtijds alsof hij

werkelijk van de toekomst, wier kiemen in hem liggen, reeds het voorgevoel heeft, alsof hij zich den man voelt, die hij worden zal; vandaar dat er vaak eene zedelijke kracht, een verstand, een gevoel boven zijne jaren bij hem aanwezig zijn, die of niet gekend of niet begrepen worden. En toch blijft hij knaap.

Dit saamgestelde en moeilijk te begrijpen wezen, waarvan de anthropologische studie nog ver van uitgeput is, vormt eene wereld op zichzelve. Eene wereld met hare eigen toestanden en verhoudingen, hare eigen gevoelens, hare eigen denkbeelden.

Vandaar dat zij door de ouderen van dagen zoo moeilijk in alles te begrijpen is. Vandaar die scheeve beoordeelingen en die boeken, zoo geheel ongeëvenredigd aan de behoeften van het jonge geslacht.

Wilt gij eene proef nemen met een van die boeken voor de lieve jeugd? Neem Van Alphen. Als ik hem nu lees, vind ik hem lief, en dikwijls treffend, maar in mijne jeugd!

Er was geen schooljongen, die niet walgde van eerst ter belooning een kusje of twee; die geen onuitstaanbare pedanterie vond in: deez perzik gaf mijn vader mij, omdat ik vlijtig leer; of die niet volkomen partij trok voor den wakkeren vechtersbaas, die den bevreesden en wijsneuzigen pimpelneus uitschold voor een laffen jongen zonder moed, terwijl het in onze klasse algemeen ten hoogste werd afgekeurd, dat, in eene eerlijke vechtpartij, de wijze redeneerende mijnheer, „die een krijgsman was”, tusschenbeide kwam.

Al die denkbeelden waren zoo geheel anders dan die der werkelijke jongenswereld.

Is het wonder, dat ik meer hield van Sheherazade en de zeven eenoogige Calenders, van Sindbad en den vogel Roc?

In onze stad was een gymnasium, en toen ik den behoorlijken leeftijd had, ging ik daar dagelijks heen, om mij te laten volpompen met classieken nectar, benevens eenig modern toeëten.

Met eene zekere pedanterie, aan dat tijdperk eigen, werden wij, gymnasiasten, weldra groote beminnaars van de oude classici en zagen met verachting neer op alle jongens, die geen Latijn

en Grieksch kenden; wij vonden het in ernst een zedelijk gebrek in iemand, geen Latijn en Grieksch te kennen.

– De classieke letterkunde, zeiden wij, is toch de ware en de schoonste! Wat is al dat nieuwe anders dan navolging? Navolging van de ongelijkbare meesterstukken der classici? Wat waren al de nieuweren te zamen, vergeleken bij Homeros alleen? Waar was de echte poëzie, de echte welsprekendheid, de echte historiekennis, zoo niet bij de oude classici! Spreekt me dan niet van de nieuweren; wij houden het bij de oude classici!

Ik moet bekennen, dat, als men ons gevraagd had: – wat is het onderscheid tusschen de ouden en nieuwen, tusschen de classici en romantieken? dat wij raar zouden opgekeken en weinig geantwoord hebben.

O tijd van krachtige opwellingen, van onberedeneerde, maar dan ook warme, gloeiende, oogenblikkelijke voorliefde en neigingen!

Thans zijn wij meer beredeneerd en veel wijzer – maar ook zooveel koeler en minder ontvankelijk! Hoe het zij, wij zullen er ons niet minder wel bij vinden, geloof ik, indien wij dien trek onzer jeugd niet al te zeer wegredeneeren en uitroeien, en wij zullen het ons niet beklagen in het leven, wanneer wij hierin jong zijn gebleven, dat er voor ons nog toewijding en oogenblikkelijke, instinctmatige voorkeur, en warme, al is het soms onberedeneerde, ingenomenheid blijven bestaan.

Er was altijd eene buitengewone beweging op straat, als wij, gelijk een levendige bijenzwerm, het gymnasiale gebouw verlieten, het oude, vervallen, vervelooze huis, dat met het trotsche opschrift Palladis Sedes prijkte. Dan braken al de door het rectorale oog in bedwang gehoudene elementen los, dan hoorde men de uitingen van elk individu; de een schold op den ouden baas, de ander luchtte zijn bedwongen levenslust in straatschenderijen; hier waren er, die spraken van wat er dien dag op school gebeurd was, over thema's, nota's, en den strijd om den voorrang en de praemia; ginds was er een bezig zijne boeken in zijn pet en de zakken van zijn broek en buis te verbergen en liep deftig als een mijnheer; de meesten stoeiden, joelden en babbelden door elkander.

Wat eene verscheidenheid van karakter en aanleg! Dat zou men

niet vermoed hebben, als men ze een half uur vroeger gezien had, allen aan gelijke, met gelijksoortige inktvlekken en kerven versierde tafels en banken gezeten. allen met hetzelfde boek voor zich, allen peuterende aan denzelfden zin van Plutarchos, en dien naar denzelfden grammaticalen regel uitrafelende.

— Bah! wat was de oude weer lastig en vervelend! zei Piet.

— Waarom was je ook zoo stom! antwoordde Jan.

Zoo zijn ze, ruw maar rond. Twintig jaren later zal Jan zeggen: — Als ik de vrijheid mag nemen het op te merken, geloof ik, dat de geachte spreker daarin ongelijk had en dat zijn geheugen hem voor een oogenblik bedrogen heeft op dat punt.

— Stom? Pedante vent! zei Piet.

— Ja zeker! Jongens, is het niet stom, dat hij niet weet, hoe een choriambicum asclepiadeum is?

Gelach en toestemming.

— Het is de schuld van dien ellendigen Kees, zei de persoon, die gefaald had in de eigenschappen van het choriambicum, — die heeft geklikt, dat ik in mijn boek keek.

— Geklikt? en er waren al handen aan den kraag van den ellendigen Kees, en laarzen dicht bij zijn .... eind van zijn rug, want de volksgerechtigheid is snel.

— Stil, houdt op! riepen sommigen; niet allen te gelijk! riepen eenige ouderen; eerst hooren! zeiden enkele juristen.

— Kees, is het waar?

— Ja! schreeuwde deze in zijne kwaadheid. Hij kijkt altijd in zijn boek, en hij doet altijd valsch — en dan heeft hij den naam van zoo knap, vervolgde de naijverige, kleingeestige Kees, en ik zal het van iedereen zeggen, daar ik het van zie!

Kees was algemeen gehaat en als de gelegenheid zich voordeed, barstte gewoonlijk die veete van alle kanten los. Het regende nu ook van alle zijden klappen en schoppen, en eindelijk werd hij met zijn hoofd in een emmer met water geduwd, zoodat hij er erbarmelijk uitzag. Een was er, die hem een zakdoek gaf om zich te drogen, en zoo droop de gestrafte verklikker naar huis.

Maar hiermede was de miskenner van het choriambicum niet geholpen, want de ongelukkige had door dien misgreep zijne plaats van eerste der klasse, althans voor het oogenblik, verloren. De knapsten onder ons dachten wijsgeerig genoeg om aan

die denkbeeldige en niets bewijzende eer niet te veel te hechten, maar Piet was een van die jongens, die door de eerzucht en strengheid hunner vaders werden opgeprikkeld en nagereden. De arme sukkel was daardoor uitgebleekt, als dronk hij niets dan e a u d e J a v e l l e, en mager van de zenuwachtige inspanning van elken dag en avond. Hij was dan nu ook neergedrukt en angstig, zijne klamme vingers beefden, en zijn gejaagd gemoed zag met schrik naar het einde van het jaar. Maar een van ons, wiens vader het niet achtte, op welk nommer zijn zoon zat en welken prijs hij had, maar dien het genoeg was, dat hij een vlugge en knappe jongen was, en die Piet nu over het hoofd was gesprongen, redde hem.

— Hoor eens, Piet, zeide hij naderhand onder drie of vier vertrouwden, je weet, dat mijn vader het mij nooit lastig maakt; ik beloof je, dat ik je vóór zal laten en vóór zal laten blijven.

Wij hebben dien trek van edelmoedige opoffering, waardoor hij zijn kameraad een half jaar van angst en kommer, en misschien eene ziekte bespaarde, altijd bewonderd. Hij stierf kort daarna, maar wij geloofden, dat hij genoeg gedaan had om den hemel te verdienen.

Eenige dagen later vloog de gonzende bijenzwerm, na het verwerken van den Attischen honig, weer uit. Er vormde zich eene groep om een persoon heen.

— Jongens, zei deze, kijkt eens, wat een mooien Aulus Gellius ik gekocht heb.

— Laat zien, laat zien!

— Waar heb je dien vandaan?

Er was altijd veel belangstelling in het koopen en verkoopen van classieke auteurs, en wij redeneerden met veel geleerdheid en animo over goede en slechte edities, over E l z e v i e r s, B i p o n t i j n e n, M i n e l l e n, i n u s u m D e l p h i n i, van goede en slechte noten, van p o n t e s a s i n o r u m, etc.

— Van het stalletje van Levi gekocht — voor een spotprijs.

— Het is een Elzevier.

— Heeft je vader ook Elzeviers? vroeg er een aan mij

— Eene plank vol, zeide ik met trots. Maar toen ik daarop

vertelde, dat mijn vader ook boeken had, die wel honderd jaar ouder waren dan de Elzeviers en veel kostbaarder en zeldzamer, was er eene algemeene bewondering en beloofde ik, in de vreugde van mij op mijn vader te kunnen verheffen, zulk een boek eens mede te brengen.

Den volgenden dag bracht ik een zeer ouden druk van Boetius mede, en leende dien aan een der jongens.

Zoo kwam het eigenlijk, dat de Boetius uit de bibliotheek was weggeraakt, ten gevolge waarvan de schoonmaaksters verdacht en geweerd werden — want ik durfde eerst de ware toedracht niet te bekennen — en het spinnekoppennest niet mocht worden schoongemaakt.

Zoo zitten de belangrijkste gebeurtenissen aan allerlei nietsbeduidende draden vast. De belangrijkste gebeurtenissen, zeg ik, want het schoonmaken van de bibliotheek was er eene. Geene zaak was er in huis, die met zooveel omzichtigheid moest behandeld worden, geen punt zoo teeder, geen roerde zoo vele gemoedsaandoeningen, en niets, dat mijnheer Van N. — zoo uit zijn humeur bracht.

— Vertel nog eens wat van dat portret, vroeg ik eens aan mijn vader, op het afbeeldsel eener dame wijzende, dat zich bijzonder van mijne kinderlijke verbeelding had meester gemaakt.

Er hingen in onze woonkamer verscheidene familieportretten. Sommige heeren hadden roode rokken aan en gepoederde hoofden, andere harnassen; dames waren er met torenhooge kapsels, met japonnen, die veel lieten zien van het: onbeschaemde moij, waarover Huygens de dames van zijn tijd berispte, of met hooge stijve keurzen en breede kragen: sommige met fronsen, andere met nu honderdjarige glimlachen, die nog op het gelaat blonken, nu die lippen al lang tot stof waren vergaan en zich vermengd hadden met de aarde, waaruit ze misschien distels en brandnetels misschien bloemen hadden doen opgroeien.

Al die portretten, met gezichten, die de kenmerken hunner eeuw dragen — want wie oude portretten bestudeerd heeft, zal zien, dat elke eeuw hare eigenaardige soort van gezichten voortbrengt, evenals hare eigene soort van zeden en gedachten, —

al die portretten vervulden mijne jeugdige verbeelding en waren de vormen, waarin de nevelbeelden mijner phantasie zich hulden, de gestalten, waarin de personen mijner denkbeeldige wereld zich kleedden; maar geen was er, dat altijd en bij herhaling mijne aandacht zoozeer trok, als dat éene portret.

Het was het beeld van eene oud-tante, waarvan de sterk sprekende trekken krachtig uit de met rocaille-krullen gesneden lijst en den donkeren achtergrond naar voren kwamen. Zij was op veertigjarigen leeftijd afgebeeld. Zij had een fier oog en vasten mond en was versierd met eene muts met oranje-wit-blauw lint en een zwart satijnen mantel met kap, gevoerd met oranjezijde.

Het stuk was breed geschilderd en met veel talent, ja met eene vonk van genie. Het waren niet alleen de uitwendige trekken — die altijd eenigszins gemaskerd zijn — van het gelaat, die hierop waren afgebeeld, maar het was alsof de onbekende schilder zijne penseelen in de ziel van het oorspronkelijke had gedoopt en met de diepste verven en tinten uit haar hart het afbeeldsel vervaardigd. Met die tinten had hij de geheimste trekken van haar karakter geteekend en die slechts licht en dun overdekt, juist even genoegzaam om de toen levenden wel te doen nadenken, doch hun geen aanstoot te geven (de schilder had in haar karakter een hevigen hartstocht ontdekt), en wel wetende, dat de tijd, de dunne verflaag afvretende, later met grootere waarheid zijn portret zou voltooien.

Wondervolle, geheimzinnige kunst! Zonder dat ik van dit alles toen reeds bewust was, bezat het portret altijd eene geheimvolle aantrekkelijkheid voor mij, en in de schemeruren na den maaltijd nam ik dikwijls de gelegenheid waar om mijn vader te ondervragen.

— Wel, antwoordde mijnheer Van Nijwoude, er was eens iemand, die zeide: ik wou, dat ik zijn kop had en er soep van kon koken! raad eens, wie dat zeide.....

— Natuurlijk een kok of een slager, die van een kalf of varken sprak, zei mijne moeder, want het was juist in den slachttijd en hare gedachten waren daarmede vervuld.

— Neen, zei mijnheer Van N.—, bedenkelijk het hoofd schud-

dende, — de kop, waarop die woorden doelden, was die van een mensch, een christenmensch, en wel van een dominee.

Ik dacht terstond aan de Kanibalen, waarvoor Robinson Crusoë, en ik met hem, eens zoo geschrikt was, en ik opperde de veronderstelling, dat het misschien een van die heeren was, die dit gezegd had.

— Neen, zei mijnheer Van N.— weer bedenkelijk knikkende, de persoon, die deze woorden sprak, was ook een christenmensch, ja zelfs eene vrouw — het was — tante. En hij wees naar het bewuste portret.

— O, dat is het! dat is het! riep ik opeens uit, dat is dat wonderlijke en onbegrijpelijke van het gezicht! Nu weet ik eindelijk wat het is! Vader, heeft de schilder dat geweten, heeft hij die woorden gekend?

— Heeft de schilder die woorden gekend, zei mijnheer Van N.—, mijne woorden herhalende, zooals hij gewoon was, wanneer hij iets opmerkelijks in eene vraag vond, en terwijl hij mij met de uiterste verbazing beschouwde. — Zonderlinge jongen; — heeft de schilder die woorden gekend? Zonderling, en die opmerking, die een kind maakt, is mij nog nooit in de gedachte gekomen.

— Ja waarlijk, vervolgde hij na eenig peinzen, de schilder zal ze gekend hebben en die woorden, tot eene les voor het nageslacht, in hunne trekken hebben willen uitdrukken.

— Waarom heeft hij ze er niet onder geschreven? vroeg ik.

— Er onder geschreven? herhaalde mijnheer v. N.— mij weder met verwondering aanziende, doch daarop glimlachende, vervolgde hij: — Wel, het is mogelijk, dat hij van plan was, die woorden als motto onder de schilderij te plaatsen, maar dat de dame dit niet heeft verkozen!

— Wel, wel! zeide mevrouw Van N.— lachende, het is immers niet waar, wat gij daar van tante vertelt?

— Zóo waar, zeide haar echtgenoot, als het op die gelaatstrekken duidelijk te lezen staat, al heeft een kind het mij moeten wijzen. — Zij was toch eene vrouw met edele eigenschappen, maar zij sprak deze woorden onder het woeden der partijschappen, in 1795, in tijden van blinden haat: zij met haar gansche geslacht getrouw aan het toen verwijderde vorstenhuis verkleefd.

Zij sprak zoo van een dominee, die, ook met hoogst laakbare heftigheid en verbittering, der andere partij was toegedaan. Het is droevig, dat haat en hartstocht op eene schoone ziel zulk eene vlek kunnen werpen, maar laten wij haar niet te hard veroordeelen; zulke tijden maken zulke menschen.

En zich weder in zijne overdenkingen terugtrekkende, prevelde mijn vader: — Of de schilder die woorden gekend zou hebben?

Wij waren nog eenigszins onder den indruk van het gehoorde, toen onze plompe boerendienstmeid, trouw als goud, met hare verweerde mahoniehouten armen, licht kwam brengen. Toen zij dit op de tafel zette, werden haar ontdaan gelaat en roode oogen zichtbaar.

— Wat is er gebeurd? vroeg moeder zacht. Zij gaf geen antwoord, en zoo het mogelijk ware, dat hare donkerroode wangen een hooger tint aannamen, zou ik zeggen, dat zij bloosde.

— Wat is er meid? herhaalde moeder zacht, en op eene aanmoedigende wijze. Geen antwoord. Zij begint te beven en een tip van het blauwe harde schort wordt opgevat en daarmede met kracht in een der oogen gewreven.

— Kind, wees voorzichtig! zei moeder, wrijf je oog niet uit! Komaan, zeg mij, wat er is gebeurd; wees niet bedeesd! Heb je je knip verloren? — of heeft Jasper je verlaten? — of — of — en mijne moeder keek ernstiger, je hebt immers niets kwaads gedaan?

— Het is — kapot, zei ze eindelijk tusschen hare snikken door, ik geloof — dat de — e kat....

— Wat! zei mijnheer v. N.— plotseling opziende van zijn boek, wat heeft de kat weer gebroken?

Want men moet weten, dat de kat reeds het breekbare van onzen ganschen inboedel getiërceerd had.

— Het mooie glas, stotterde de beangstigde deern.

Als al de glazen van de vensters — en er zijn er vier en twintig — te gelijk waren in scherven gesprongen, had mijnheer Van N.— niet meer kunnen schrikken dan nu.

— Bliksemsche lomperd! riep hij driftig uit, de vuist op de tafel slaande, terwijl mevrouw v. N.— naar de wankelende lamp

greep, kunnen je ruwe pooten dan niets heel laten? Ik wou, dat je zelf in honderd duizend stukken was gevlogen.....

De meid liep weg.

Het gebroken glas was een oude gesneden wijnroemer, dien mijn vader maar zeer zelden gebruikte en dien hij in hooge waarde hield.

Drift was, dat zagen wij aan tante, een familiegebrek. Mijnheer v. N.— stond op, liep door de kamer, en zoo kwam hij bij het portret van tante. Hij stond stil en keek het aan. En weder in de kamer op en neder loopende, terwijl hij op zijne lippen beet, een teeken van storm en beweging in zijn binnenste, ging hij nogmaals voor tante's portret stilstaan.

Zijne vrouw zeide intusschen niets. Was het verstand of instinct?

Zeker was het gelukkig, want het lag in mijns vaders aard, dat het minste woord de goede werking zou gestoord hebben van het zedelijk proces, dat in hem plaats had.

Als naar gewoonte had hij leed over zijn driftigen uitval. Er was strijd in zijn binnenste. Onedele drift te beteugelen is eene van de schoonste krachten van den veredelden mensch; maar het is zoo moeilijk, dien trap van zelfbeheersching te bereiken of altijd te betreden. Mijnheer v. N.— ging naar het belkoord en vatte het om te trekken.

— Maar, zei schaamte en trots, moet een man als gij, verschooning vragen aan eene plompe boerendeern? Is dit niet ongehoord?

— Is zij niet evengoed een mensch als gij? zei het edeler gevoel, is de eene mensch zijn broeder- of zustermensch geen vergoeding verschuldigd voor het aangedane leed? Is de eene mensch onfeilbaar, dat hij zoo scherp kan oordeelen over den anderen?

— Maar, opperden schaamte en trots, zich verkleedende en vermommende, is het wel gepast, dat een heer verschooning vraagt aan zijne minderen, aan zijne dienstbaren? Worden hierdoor de maatschappij en hare verhoudingen niet in gevaar gebracht?

De hemel weet, wie het zou gewonnen hebben, en of niet eindelijk weer, zooals vaak gebeurt, schaamte en trots, den mensch een rad voor de oogen draaiende, hem zouden bewogen hebben,

niet alleen iets verkeerds te doen, maar hem zelfs dat verkeerde als iets goeds hebben doen voorkomen.

Gelukkig kwam de meid binnen met de stukken van het gebroken glas.

— Mijnheer Van N. — keek strak op zijn boek, hoewel ik zou willen wedden, dat de regels in een nevel voor zijne oogen dansten en geen daarvan tot zijn verstand doordrong.

De eene tip van den boezelaar der meid was geheel nat en haar eene oog bijna weggewreven; nu was zij met den anderen tip bezig het tweede oog te wrijven, alsof zij eene watervlak uit onze tafel moest boenen.

— Z ó ó heeft het gezeten! zeide zij snikkende, en de stukken aan elkander passende.

— Kom meid! zei mijnheer Van N. —, houd maar op met wrijven — het is — niets — maar vergeef — vergeef gij mij mijne drift....

De tranen schoten mijne moeder in de oogen en zij omhelsde haar man met de innigste teekenen van bewondering.

— Och! fluisterde hij even, — wij moeten niet nalaten, iets slechts weer goed te maken, ... ik had immers ongelijk.

— Vader! riep ik snikkende, *ik* heb den Boetius weggenomen.

Jean Huarte, beroemd medicus in de 16[de] eeuw en schrijver van het *Onderzoek over de vatbaarheden van den menschelijken geest*, heeft de ontdekking gedaan, dat droogheid of vochtigheid der hersenen de oorzaak is, dat sommige soorten van vliegen verstandig zijn en andere niet. Maar behalve deze belangrijke ontdekking en de toepassing daarvan op den mensch, heeft hij ook de middelen aangegeven om de kinderen met die vatbaarheden te procreëeren, die men verlangt.

Hoe belangrijk de eerste ontdekking is voor de veredeling van het vliegenras, dat zulks hard noodig heeft, om bij voorbeeld de onbeschaamdheid af te leggen, waarmede zij op iemands neus gaan zitten of onze schilderijen bestippelen, wil ik slechts even aanroeren. Niet minder gewichtig is de tweede ontdekking van Huarte, vooral voor het onderwijs, dat moeilijke probleem, waar-

over al zooveel woorden gewisseld zijn, dat het geen wonder is, zoo zij door al dat wisselen, evenals de oude dubbeltjes, scherp zijn geworden. Gewichtig voor het onderwijs, want wanneer Huarte's regelen gevolgd worden, zal men natuurlijk met juistheid weten, welke vatbaarheid de kinderen bezitten en ze daarnaar kunnen doen onderwijzen, terwijl het alsdan te hopen is, dat men, als het groote verschil tusschen al die koppen en harten ten klaarste blijkt, ze niet meer alle aan eene zelfde behandeling zal durven onderwerpen.

Bij ons zaten nog de meest verschillende vatbaarheden jaar in jaar uit, aan juist eendere banken, naar juist eendere vooraf bepaalde regelen, een juist eenderen ontwikkelingsloop te volgen. Twee en twintig jongens zaten daar.

Als men ze één voor één trepaneerde — geen nood, dit is slechts eene metaphora, eene redefiguur, waarmede men zegt, wat men niet meent — en hunne hersenpannen als deksels oplichtte, dan zou men in die twee en twintig hersenen zien, dat de eene eigenaar vatbaarheid heeft voor de afgetrokken wetenschappen, de andere niet tot de diepte der dingen zal kunnen doordringen, maar altijd aan de oppervlakte blijven hangen; dat de eene den tact heeft van generaliseeren, de andere van analyseeren; dat er in dezen poëzie zit, in genen cijfers; dat de vermogens van dezen diep verscholen liggen en eerst bij den stoot van gunstige omstandigheden zullen opkomen, dat die van genen al vroeg en hoog zullen opgroeien, doch wel bladeren en bloempjes, maar geen vruchten zullen leveren. Men zou zien, eindelijk, dat evenals die twee en twintig jongens twee en twintig verschillende neuzen hebben, zoo ook de eigenschappen, de krachten, de behoeften der hersenen bij ieder verschillend zijn. En intusschen worden al die verschillende planten in dezelfde trekkas, aan denzelfden dampkring blootgesteld, en zit de wijze tuinman in zijn katheder en giet over alle hetzelfde vocht uit, een gietsel geschiedenis, een gietsel oude en een gietsel nieuwe taal, een gietsel logica of een gietsel prosodie.

Is het wonder, dat zoovele van die planten in het wild schieten of vergroeien of in het geheel niet opkomen?

Soms verbeeld ik mij, dat men bij ons jongens te werk ging

als bij het opzetten van een apothekers- of drogist-winkel. Van alles moesten wij zoo wat in den winkel hebben, van alle markten moesten wij thuis zijn. Het was in dit stelsel natuurlijk, dat het er op aan kwam van alles en zooveel mogelijk in die winkels opeen te pakken, met andere woorden, de hoofden der jongens zooveel mogelijk te vullen en te vullen. Nu is er in een jongenshoofd toch maar eene zekere ruimte. Het is waar, die ruimte is voor uitzetting vatbaar, maar evenals er een eind is aan de rekbaarheid van elk elastiek voorwerp, is er een eind aan wat mijn vader: „de elasticiteit der hersenen" noemde.

Ware het dan niet verreweg beter....

. . . .

Ik zie iemand den wijsvinger opheffen, om daarmee bedenkelijk te tikken op een der knoopen van des tegenpartij's jas, en zijne lippen zich plooien om te zeggen: „de beste stuurlui staan aan wal."

Maar mijnheer! dit is een argument misschien tegen den beoordeelaar geldende, doch niet tegen het beoordeelde feit zelf; en dit feit is, dat men te veel vult en te weinig zelf-denken leert, te veel waarheden aanbrengt in plaats van ze vanzelve in de ziel te doen ontkiemen, dat men te veel opeenstapelt en te weinig verband en samenhang doet opmerken, dat in alles de grammatica, de regel of de vorm geleerd wordt, nergens de geest en de ziel.

Onze meesters intusschen begrepen het anders en vulden maar, vulden, vulden maar; gansche boeken met aardrijkskunde, optellingen van al de steden van al de landen, gansche risten jaartallen en feiten (als risten uien in den winkel hangende) geregen aan chronologische, doch zelden logische draden, ontzettende massa's, woordelijk op te zeggen (of wij den inhoud en den zin kenden en begrepen, deed er niet toe), honderden veldslagen met het getal dooden en verminkten — van weerszijden: duizenden regels en voorbeelden (niet te vinden als het op de toepassing aankwam). Zoo vulden zij maar altijd door, en van alles door en achter elkaar — en ik weet niet, wat er van al de hoofden en hersenen zou geworden zijn, maar.... gelukkig dat de reddende natuur den jongens bij de eigenschap van onthouden, ook die gegeven heeft van vergeten.

Hoeveel cijfers en rivieren heb ik vergeten, — maar niet mijnheer Tjilp en zijne viool in de met gemarmerd papier beplakte kartonnen doos.

Mijnheer Tjilp was de persoon, die mijne jeugdige begaafdheden zou vermeerderen door mij de kunst te leeren van de viool te bespelen.

Iemand, die beweerde, dat er in het leven al wanklanken genoeg zijn, zou niet begrijpen, waarom men ze nog trachtte te vermeerderen met die, welke ik uit mijn speeltuig haalde. Maar bij wien dit ook moge zijn opgekomen, zeker nooit in het hoofd van den goeden mijnheer Tjilp, want zoo die wanklanken al in de wereld bestonden, hij was het niet, die er bittere aanmerkingen op zou maken.

Als mijnheer Tjilp dan aankwam, zijne met gemarmerd papier beplakte vioolkist in de hand dragende, gingen wij in een klein werkkamertje, dat ik had, en dan vervulde ik de lucht in huis gedurende een uur met de erbarmelijkste geluiden, die ooit door de aanraking van paardenhaar en kattedarmen kunnen veroorzaakt worden.

Ik vrees, dat mijnheer Tjilp veel heeft moeten lijden, want zijn oor was even gevoelig als zijn hart.

Later deed hij zijn best, mij de fluit te leeren bespelen, maar ik kon het nooit gedaan krijgen, precies in dat kleine gat te blazen, en als ik het bij herhaling beproefd had en mijne lippen in allerlei vreemde en scheeve bochten gedraaid, dan kwam er altijd een onweerstaanbare lach bij mij op, en plooide ik de lippen in een stand, volstrekt ongeschikt om te blazen. Want het is een wonderbaar bestel in de natuur, misschien een teleologisch argument, dat de mensch niet tegelijk kan lachen en op de fluit blazen. Ik scheen geen mond en vingers te bezitten, geschikt om eenig instrument te bespelen, en toch — kwam ik in eene verheffing en vervoering, zoodra ik muziek hoorde.

Dikwijls liet ik viool en fluit rusten, en speelde mijnheer Tjilp alleen en luisterde ik, en anders, vooral toen ik ouder werd, besteedden wij onzen tijd met praten.

Mijnheer Tjilp was sedert jaren een huisvriend. Bij eene bijzondere gelegenheid hadden mijnheer v. N. — en hij in elkanders hart gekeken en elkander leeren waardeeren.

Mijnheer Tjilp was een onbekend, eenvoudig man. Zijne stille wijze van zijn en handelen zou hem door de meesten onopgemerkt hebben doen voorbijgaan, of het moest wezen, dat men hem uitlachte om zijn stoutmoedig ouderwetschen rok en zijn zonderlingen hoed. Hij was een vijand van het trumpetting oneself, en met zijne kennis te koop te loopen of zijn gevoel in het openbaar uit te stallen, waren twee hem geheel onbekende dingen. Ik vond het altijd eene wonderlijke tegenstrijdigheid, dien man, die er zelf zoo onaanzienlijk en zonderling uitzag, zoo ingenomen te zien met alles, wat tot de fijnste schoonheid behoort. Want de liefde voor het schoone was hem bijzonder eigen; het was alsof hij buitengewone organen bezat om het te genieten, en alsof die er op afgericht waren, het overal op te sporen en te vinden. Of het zedelijk schoon was, of schoonheid der natuur of der kunst, wat daarvan in het leven bestond, wist hij te vinden, en hij trachtte altijd die zijde der wereldsche verschijnselen in het oog te houden, die iets schoons bezat. Maar dat die wereld en hare verschijnselen vaak hiermede in pijnlijken tegenstrijd waren, behoeft nauwlijks opgemerkt te worden. Mijnheer Tjilp had er dikwijls de smartelijkste ondervinding van gehad, en dit had wel bijgedragen om bij hem die stille gevoeligheid te ontwikkelen. Maar zijn geloof aan het schoone werd daarom toch niet uitgeroeid.

— Jongen, zei hij meermalen, ik geloof wel, dat de menschen het leven somtijds leelijk maken, maar bestaat daarom toch het schoone niet overal? Daar hebt gij de kunst, onuitputtelijke bron van schoonheid: zie naar de lucht en de boomen, de natuur, even onuitputtelijke bron.... en in het leven, och, er moet natuurlijk in het wereldplan ook leed en boosheid voorkomen, maar waarom kunt gij niet de zonzijde zoeken in plaats van de schaduw?

— Maar, zeide ik, mijnheer Tjilp! het gebeurt toch dikwijls, dat onze zon achter de wolken is.

— Jongen, ik kan je bij ondervinding verzekeren, dat het dan toch altijd verwarmend en verheugend is, naar de zonzijde van anderen te kijken.

— Geloof me, geloof me, zeide hij mij een anderen keer, het schoon is in zijn verheven zin een der stralen van den glans

van dat wezen, dat de menschen godheid noemen: zoek het, bevorder het, bemin het, want het is een van de middelen, die den mensch tot haar kunnen terugvoeren.

Hij kon soms verwonderlijk mooi spelen, mijnheer Tjilp, zóó verwonderlijk mooi, dat de meeste menschen het leelijk zouden gevonden hebben; maar zóo, dat, ik wil er om wedden, Mozart en Weber geen watten in hunne ooren zouden verlangd hebben, als zij hem gehoord hadden; zóo verwonderlijk, dat het soms net was alsof men een veel beter mensch was, soms alsof men haast lust zou hebben gehad, een traan te laten glippen. Nu en dan speelde hij voor ons in den tuin, als het een warme zomeravond was, en als dan de duisternis viel, en de lucht om ons heen in eene zee van harmonie herschapen was en gelijk een zoete adem ons oor en onze ziel streelde, en de sterren opkwamen, en er telkens eene nieuwe begon te flonkeren, dan was het alsof die sterren aankwamen om te luisteren en alles scheen mij een wonderlijk betooverde wereld en mijnheer Tjilp, die zooveel schoons en liefelijks kon scheppen, — een groot man.

En zonderling, als het licht werd aangestoken, dan was het maar een dun, oudachtig mannetje, die met zijne magere handen op eene oude vedel speelde. Dan was de betoovering gebroken. Was dan de wellust, dien de ziel genoten en de ideale kring, waarin zij eene wijle vertoefd had, ijdel en dwaas geweest? Men zou even goed kunnen zeggen, dat de viool van mijnheer Tjilp niet bestond.

— Ik geloof, zei mijnheer Van N. — nadenkend, ik geloof, dat er meer waarheid is dan men denkt in het oude verhaal van den speelman, die allen, waar hij kwam, met zijne viool betooverde en met hen kon doen wat hij wilde; ik meen geen feitelijke waarheid, maar psychologische waarheid; die zijde der legende is miskend. Zoo heeft men bij zoovele zaken het feit geloochend, omdat men het bloot als een feit opvatte en niet als symbool van eene gedachte.

— Ik heb nooit sterker werking gezien van eene viool, zeide dokter Vijzel, dan in mijne jeugd: toen speelde ik ook op dat werktuig en was er eens mee bezig, toen mijn hond, wien het

altijd verveelde, zoo razend werd, dat hij als een tol door de kamer draaide en eindelijk, toen hij al zijne aantrekkingskracht verspild en alleen middelpuntvliedende kracht overgehouden had, als een kogel door het vensterglas heenvloog.

Mijnheer Tjilp glimlachte en trok het zich volstrekt niet aan.

— Dokter, zei mijnheer Van N. — neem mij niet kwalijk, maar dat bewijst meer voor je hond dan voor je talent.

Er komt een tijd in het leven van den jeugdigen mensch, waarin het scheppend vermogen en de verbeelding levendig werkzaam worden, en waarin de zichtbare en onzichtbare wereld hooger en gloeiender tinten ontvangen van de poëzie, die blaakt in het jonge gemoed. Het is de tijd, waarvoor *there's music in all things*, waarin de wolken gedaanten, de lucht stemmen, de schaduwen leven hebben, waarin alles tot de verbeelding spreekt, en de verhoogde werking van het bloed een gevoel van uitbundige kracht en levenslust geeft.

In dezen leeftijd en de stemming, die hij meebracht, kon het niet anders of het classicisme begon voor het romantisme te wijken. Wij kenden van de classieken vooral het ernstige en deftige. Wel werden wij opmerkzaam gemaakt op het gevoel in sommige tafereelen van Homeros, op „zedelijke schoonheden" van Euripides. Maar van het Grieksche en Romeinsche gemoedsleven, van hunne hartstochten, bleef ons veel verborgen. Daarom opende zich het gevoelige hart te gretiger voor de zoet mystische poëzie der middeleeuwen. Wanneer ik dan weder als naar gewoonte aan den voet van eene der kasten in de bibliotheek zat te lezen, was het doorgaans een boek, dat mij thans zeer aantrok. Het was eene verzameling van oude ridderromans, vol vechtende paladijnen en schoone jonkvrouwen, niet al te preutsch, en tournooien, en reuzen en wonderen, die mijne verbeelding innamen en mij als in die tijden terugtooverden.

> 't Weder was soete ende scone,
> Die sonne verbaerde an den trone
> Joliselike an die morghenstonde,
> Menich vogelyn dat begonde
> Daer singen met soete gelude;

Bedauwet waren bome ende crude
Tot dien dat die sonne op quam.
. . . .
Entie maget quam an dat foreest
Daer die vogele hadden feest,
Elc sanc na der nature sine,
Daer stonden scone bloemkine
Op dat groene velt ontploken.
Die scone waren ende soete roken.

Wat eene liefelijke maagd kwam daar!

Haer voorhooft was wit ende slecht
Haer neuse scone ende recht
Haer winbraauwen bruin ende gebogen,
Lachende waren haer die oogen;
Haer mont was cleene ende niet groot,
Ende hare lippen rosenroot,
Die altoos stonden in die stede
Als om haar lief te cussen mede.

Zóo stond zij bij het water bloemen te plukken en te peinzen, tot zij opeens opzag en bloosde, want zij had haren lieven geselle, den sconen Rogier zien komen.

Die joncfrouwe hevet hem ontfaen,
Sciere is si opgestaen,
Ende quam te Rogiere ter stont,
Ende custene an sinen mont.
. . . .
. . . .

Liefelijke teedere beschrijving der zoetste min! Hoe dikwijls las ik u met kloppend hart!

Vijf eeuwen zijn voorbijgegaan, sinds deze naïeve poëzie werd geschreven en gevoeld. Wereldrijken zijn vernietigd met de groote mannen daarbij behoorende, groote daden en groote plannen zijn tot stof en vergetelheid verkruimeld! Wat al verandering en ontwikkeling van beschaving en vooruitgang heeft de menschheid ondergaan! Hoevele eens warme gevoelens en gedachten zijn verkoeld en versteend! en te midden van dat

alles blijft, in een ruwen perkamenten band besloten, eene dichterlijke vonk voortgloeien, om na eeuwen nog met zoeten klank het gevoelig hart te verwarmen. O zegepraal der poëzie!

Hoe was mijne aandacht gespannen, als die verschrikkelijke zwarte ridder de lieve Galiëne heeft weggeroofd en met haar voortvlucht. Maar wacht! daar ontwaart de roover in de verte een helder punt, dat flikkert in de zon als eene ster van goud; zijn geoefend oog bedriegt hem niet. Weldra ziet hij ook den grond stuiven. Vlieg, vlieg, dappere Rogier! als gij uwe Galiëne wilt redden! Ren door, sterke Gringolet, als gij uw meester intijds wilt brengen!

Helaas! een diepe en breede stroom scheidt hen nog. Onze spanning vermeerdert. Gringolet snuift en besnuffelt den oever, en eene goede plek gevonden hebbende, springt het kloeke ros in het water en zwemt het over.

Nu is Galiëne gered? Onze spanning is ten top. Rogier! Rogier! hoe kunt gij nog dralen — voort, voort! Maar neen, trillend van ongeduld en vrees, moeten wij nog eerst lezen, hoe hij afstijgt om zijn edel ros te verzorgen. Nog eerst zijn paard, zijn trouwen gezelle, gestreeld en verpleegd, en gedroogd met zijn eigen wapenrok.

En dàn kwam de vreeselijke strijd.

Rogier rijdt zijn vijand te gemoet. Dek u met uw schild, roept hij hem toe, en verdedig uw lijf! De zwarte laat zijne prooi los en stelt zich te weer.

> Doe decten si sich op die wile:
> En vlogen noit twee pile
> Daer men mede sciet in bogen,
> So sere als si te gader vlogen,
> Hen waren noit ridders haer genoot,
> Alse di twee soo sterc ende groot:
> Het scenen beide twee liebaerden,
> Ende elc sloech andren metten swaerden
> Van haren helmen grote stucken
> Dat si op hare artsoenen bucken.
> Van haren slagen waren si milde
> In stucken liggen hare scilden
> . . . .

Rogier was verheuget sere
Ende zeide: vrient, bi onzen Here
Ic wane gi zult nu ontgelden
Als u God niet langer nu spaert.
Rogiere die hevet zijn swaert geheven
Ende hevet den swarten geslegen
Dat hi den helm altemale
Cloofde ende den hoet van stale.

. . . .

Doe ginc Rogier ter selver stede
Daer di Ridder lach gewont
Ende dede hem den helm af en sach
Of hi jegens hem spreken mag.
Hi lach in onmacht van de slagen,
Rogier die peinsde of hi iet sage
Daer hi hem mede conde genesen.
Sijns selven helm nam hi te desen,
Ende liep er mede ter rivieren
Ende haalde water en laefde hem sciere,
Ende looc die wonde tot hi bequam.

Maar ik was te veel in strijdlust ontstoken om deze grootmoedigheid te achten.

Ha! ik greep een ouden sabel, waarmede mijn vader was uitgetrokken met de schutterij. Verroest zat hij in de scheede geklemd, eindelijk trok ik hem met geweld er uit. Ik voelde den geest van den strijdbaren ridder in mij varen, en mij op een stoel te paard zettende, kon ik niet nalaten een zestal oude folianten (het waren Grieksche werken, en daar had ik toen in mijne romantische bui een hekel aan) met hevigheid aan te vallen. Ik hakte er op in, dat zij door elkaar vlogen, ik werd hoe langer hoe meer opgewonden, ik dacht om den Razenden Roeland, om Walewein en Percheval, om Rogier — niet om Don Quijot, want ik vond dit toen eene zeer ongepaste satire. Mijn kling vloog rond, ik hakte van den aardbol een stuk van de kust van Madagascar af, ik kon het niet laten, een grooten g l a d i a t o r van pleister een klap op zijn arm te geven, even maar om te beproeven, hoe hard ik wel zou kunnen slaan, voordat hij brak — maar als ik hem eens brak? — even maar, niet hard, niet t e hard, maar alleen hard genoeg om hem niet te breken, tot de uiterste grens, waar de breekbaarheid begint, juist

dàt was zoo uitlokkend, — er is iets heerlijks, iets bedwelmends, iets onwederstaanbaar verleidelijks in het beproeven van iets, dat gevaar in heeft — zóo — nu nog éen.....

Het was te hard geweest, veel te hard, dat is duidelijk; lieve Hemel! de arm lag er naast op den grond. Maar dat was nog weinig. De ellendige gladiator nam verliefd eene naast hem staande Venus in zijn anderen arm, sleepte haar in zijne omhelzing met zich mede en liet deze liefelijke godin, vlak voorover, plat op haar neus vallen.

Ik hoorde voetstappen de trap opkomen, had nauwelijks tijd, de beelden weer recht te zetten, den gladiator met zijn gebroken arm tegen den muur, en zijn rug gekeerd (zoo gaat het meer in de wereld) naar de schoonheid, die hij ten val had gebracht, eene schoonheid, die nu, met platgedrukten neus, eene Hottentotsche Venus geleek, en terwijl ik met angst de nadering der voetstappen, die ik voelde, dat die van mijn vader waren, afwachtte, zette ik mij weder aan het lezen.

Maar ach! Galiëne en Rogier en het gansche boek hadden op dat oogenblik hunne aantrekkelijkheid verloren, en te midden van mijn angst had ik een gevoel als iemand, die zelf een schoonen droom en een ideaal heeft vernietigd, en alsof ik het dichterlijk en tooverachtig waas, dat over die figuren uit het verre verleden ligt, gescheurd en vaneengereten had.

De voetstappen naderden, wat zou ik zeggen! welke toevallige omstandigheden in het spel brengen om de vernieling te verklaren? De waarheid zeggen? Maar hoe zou ik mijn vader de geheimzinnige aantrekkelijkheid verklaren, die er in gelegen is om te bepoeven, hoe hard men iets kan slaan, voordat het breekt?

Daar gaat de deur open! Gelukkig was mijn vader niet alleen; hij had een vreemden heer bij zich, en beiden waren in een druk en levendig gesprek. Daar de vreemde tusschen mij en het licht van het venster was, kon ik zijne gelaatstrekken niet goed onderscheiden; ik zag evenwel, dat hij weinige en witte haren had en zijne gestalte gebogen was. Een vluchtigen blik slechts had ik, toen hij binnenkwam, op hem kunnen werpen. Ik zag toen, dat hij zeer gejaagd was en zijn gelaat in zenuwachtige beweging.

Wat zijn wij toch weinig meester van onze gedachten en weinig bewust van haar oorsprong! Zonder eenige bekende reden, wekte die man, wiens gelaat ik nauwlijks gezien had, bij mij eene sterke belangstelling, en later kwam hij mij dikwijls in de gedachten niet alleen, maar begon ik ook velerlei gebeurtenissen zonder blijkbare reden met hem in verband te brengen.

Ook geschiedde er met opzicht tot hem iets, dat mij in meer zaken of toestanden wel eens gebeurd was; namelijk, dat ik mij stellig en vast verbeeldde te weten, dat ik dien man, met juist al dezelfde bijkomende omstandigheden, in dezelfde kamer, en met dezelfde gedachten nog eens in mijn leven gezien had. En toch wist ik toen, en weet ik nu zeker, dat dit onmogelijk was.

Ik begreep, dat ik weg moest gaan, en toen eerst bemerkten mijn vader en de vreemde mij. Ik ging, maar niet zonder hevige nieuwsgierigheid, want er moest wel iets zeer bijzonders en gewichtigs aan de hand zijn, dat een vreemde in het spinnekoppenhok werd toegelaten, en mijne nieuwsgierigheid verminderde niet, toen ik heengaande den vreemde met een wanhopend gebaar de handen mijns vaders zag grijpen.

Toen ik de deur gesloten had, hoorde ik, dat ook de sleutel werd omgedraaid. Ik bleef staan.

Ik moet bekennen, dat mijne nieuwsgierigheid door alles ten sterkste geprikkeld werd.

Luisteren — ik voelde, dat er iets schandelijks in was; maar de prikkel was zoo hevig — en besluiteloos bleef ik staan. Jeugdige sophismen begonnen zich op te dringen, toen ik toevallig opziende, mij zelven in een spiegel zag.

Welk een sterken indruk maakt het ontmoeten van onze eigene oogen op ons, wanneer wij kwaad broeden! Die stille geheimzinnige blik, dien dat beeld in den spiegel op ons en in onze ziel schijnt te werpen, doet ons dan huiveren. Het is alsof het beeld daar in het glas niet de weerkaatsing van ons zelven is, maar een andere persoon, een ander ik, ons beter ik, een onzer beide naturen, de betere, die op de andere, de booze, een ernstigen blik werpt.

Ai! daar heb ik mij onvoorzichtig uitgelaten! Ik sprak daar van twee naturen, van eene goede en eene booze.

Men zit elkander zoo nauw op de vingers te kijken ten opzichte van zijne theologische begrippen, ten einde elkander dadelijk op die vingers te kunnen tikken, dat het onmogelijk is, dat ik er met die twee naturen heelhuids zou afkomen. Men zou mij dadelijk voor een Brahmin, voor een leerling van Zoroaster, maar vooral voor een Manicheër uitkrijten. Ik beken daarom bijtijds, dat ik dat niet ben, en dat het waarlijk zonder erg is geweest, dat ik van eene goede en eene booze natuur gesproken heb — ik moet zelfs bekennen, doorgaans zoo weinig dit voorname punt in het oog te houden, dat het mij waarschijnlijk dikwijls gebeurd is, iemand eene hand te geven, zonder vooraf te weten, hoe hij over die twee naturen dacht; gij ziet dus, dat het bij mij onschuldige achteloosheid geweest is, en dat ik met die twee naturen niets kwaads gemeend heb.

Om tot dien spiegel terug te komen. Ik geloof, dat, als een man, die op het punt is een moord te bedrijven, zichzelven in een spiegel zag, terwijl hij het mes opheft, ik geloof, als zijne oogen in het glas dat andere oogenpaar ontmoetten, dat hij zou terugdeinzen. . . .

Ik luisterde niet.

Gestoord in mijn rustig verblijf in het spinnekoppennest, en het hoofd vervuld met duizend dooreendwarrelende gedachten, liep ik onzen tuin in.

Onze tuin wordt van een anderen afgescheiden door eene houten schutting. Ik ben gewoon daarbovenop te paard te gaan zitten; dan houd ik mij met het een of ander bezig en scheur middelerwijl van al mijne broeken het kruis.

Het is nu kersentijd, en bij de schutting, ter plaatse, waar ik er op zit, staat een kerseboom. Ik neem het den jongen musschen en meezen zeer kwalijk, dat zij, evenals ik, veel van kersen houden, en terwijl haar snoeplust mij vertoornt, voldoe ik volop aan den mijnen. Een mensch moet ook wat voorhebben boven de dieren.

Dit is reeds eene groote vermakelijkheid en geriefelijkheid van mijne door volgeladen takken overschaduwde zitplaats. Een ander genot is, de pitten te knippen tegen de glazen van het onbewoonde huis, dat naast het onze staat.

Daar zat ik dan weer, en at eene kers en wilde juist de pit naar eene der ruiten mikken, toen ik opeens . . .

Ik verbeeld mij, dat de afsnijding van den zin in dit oogenblik eene te treffende en prikkelende uitwerking teweegbrengt om er geen gebruik van te maken.

Tweehonderd ellen ongeveer van de stad en aan den rijweg, stonden twee huizen met ouderwetsche spitse gevels, waarvan een het onze was.

Het sprong in het oog, dat beide juist van dezelfde grootte, breedte en uitwendige gedaante waren. Het waren geheel en al tweelinghuizen, want er was geen raam of boog of stang of steenen figuur of schakeering van roode en witte steen, die bij beide niet juist gelijk was en beide hadden een soortgelijk stuk grond achter zich.

Het eenige onderscheid was, dat het ééne van de tweelinghuizen teekenen van leven en goed onderhoud droeg, het andere geheel verlaten, gesloten en verwaarloosd bleek te zijn.

Wat was de oorsprong dier steenen tweelingen? Vreemde, dwaze geruchten liepen er over het eene, en er was eene sprook, die ik in mijne kinderjaren altijd met trillende spanning en angstig genot had gehoord, hoe daar jaren geleden een man in een klein kamertje vermoord was, en er op de planken eene roodachtige vlek lag, die geen timmerman er uit kon schaven, maar die telkens weer opkwam, en hoe na dien tijd niemand meer in het huis kon wonen of hij stierf kort daarop.

Wat hiervan ook geweest zij, het nevenhuis was sinds eene reeks van jaren onbewoond en gesloten.

Op den top van den achtergevel stond eene windvaan, dat voorwerp, dat de mensch, als eene naïeve bekentenis, ten teeken en zinnebeeld zijner rusteloosheid en veranderlijkheid boven zijne woningen opricht, als de vlag, waaronder hij vaart. Rusteloos en knarsend had zij ook boven dit huis volgens elke windstreek rondgevlogen, misschien evenals de harten van menschen, die onder dat dak gewoond hadden. Maar eindelijk had de dartele en woeste wind zijn speelgoed gebroken, zooals de kinderen

der menschen doen. Gebogen en scheef hing nu de windwijzer, en onbeweeglijk was hij aan de roestige stang vastgebleven, zeker wel om hoog en wijd en zijd de waarheid te prediken, dat wie met alle winden mede wil draaien er eindelijk door geknakt wordt.

De musschen nestelden vrij in het dak, met de spreeuwen, en de kraaien in de schoorsteenen, waaruit geen opstijgende rook meer deed denken aan den huiselijken haard en de warmte der huiselijke genegenheden. Gansche geslachtsreeksen van zwaluwen hadden in de goten het eerste levenslicht ontvangen, en een wild en weelderig groeiende wingerd liet, als een zinnebeeld van verlatenheid, zijne ranken, in de grootste verwarring door elkander gestrengeld, langs een gedeelte van den achtergevel en over de geslotene en vervelooze luiken afhangen.

De tuin achter het huis was even woest als het overige, het gras groeide voeten hoog te gelijk met eene uitgelezene verzameling van onkruid. Al de boomen en heesters hadden in broederlijke toegenegenheid hunne takken in elkander gestrengeld, als tot eene les aan den mensch, dat, wanneer deze er de hand en het houweel niet in had, zij in liefderijke toenadering en omhelzing voort zouden leven. Het zou even moeilijk geweest zijn, er pad of weg te vinden als in de onbegane prairiën van Amerika of sommige grammatica's.

Het eenige, wat liefelijk scheen in deze woestenij, was de groote menigte rozen, die er in weelderigen overvloed en in dichte bosschen met honderden bloemen groeiden.

Zóo had ik jaren lang dezen tuin en dit huis gekend en nooit had ik daar, wanneer ik op de heining zat, eenig spoor van leven ontdekt. Soms was ik wel over die heining geklommen en had met verbazing in die wildernis gewandeld, en enkele malen had ik getracht, over de halve buitenluiken in het huis te kijken, maar toen ik eens, daarmede bezig, een zwaren slag daarbinnen gehoord had, was ik met schrik weggeloopen, alsof de vermoorde man met eene geheele bende gruwzame spoken mij op de hielen zat.

Ik geloof genoeg gezegd te hebben om mijne verbazing te verklaren, toen ik, juist mijne eerste kersepit naar die ramen willende knippen, zag, dat de luiken openstonden en de woeste

wingerdranken voor de glazen eenigermate waren weggesnoeid en opgebonden. Maar in den tuin ziende, was daar iets, dat mij nog meer verbaasde en mij met eene kers halverwege in mijn mond deed blijven zitten.

Midden in het hooge gras en half bedolven onder een grooten hoop afgeplukte rozen zat een klein meisje, zeven jaar oud, denk ik, met deze bloemen te spelen. Nu eens wierp zij ze in de lucht en ving ze met de kleine handjes weer op, dan bedekte zij haar hoofd en gitzwarte haren er mede, en als zij er dan uit opdook, was het alsof zij, als Afrodite uit het fonkelende schuim der zee, uit die bloemen geboren werd.

Eene soort van tegenstrijdigheid was er evenwel voor het uitwendige tusschen dit kind en die rozen, in zoover, dat men haar niet daarmede had kunnen vergelijken, gelijk men anders gaarne een blond en blozend kind zou willen doen, want dit meisje was niet blond en rooskleurig als de kinderen van het Noorden, maar hare tint was bleek, en donker waren oog en haar. Eene sterke sympathie scheen er toch tusschen die bloemen en haar te bestaan, want evenals bloemen zich in eene vunzige lucht intrekken en verwelken en zich ontluiken en verlustigen in een liefelijken dampkring, zoo was het nu, alsof die rozen, al werden ze door haar dartel spel gekneusd, toch frisscher geurden en bloeiden in den luchtstroom, die het kleine meisje omringde.

En waaruit anders, zoo niet uit eenige zonderlinge verwantschap, was het te verklaren, dat zij zich door zulk speelgoed voelde aangetrokken?

En die sympathie — bestond zij tusschen de kleuren en geuren in haar gemoed, en den gloed en den reuk dier rozen?

Was het, omdat in dat jeugdige kindergemoed de kiem lag eener gave, die wellicht later zou ontwikkeld worden, de gave om bij voorkeur de bloemen in het leven op te merken?

Of omdat in latere dagen in het huis, dat zij zou betreden, en op het pad, dat zij zou bewandelen, bloemen onder ieder van hare voetstappen zouden opspringen?

Of was er gelijkheid van lotsbestemming in beide? Zou zij als eene bloem òf door een achteloozen voet vertrapt, òf wel door een droevig toeval geknakt worden?

Wat al mogelijkheden in de toekomst ook van dit kind! En welke daarvan zal tot werkelijkheid gemaakt worden?

Mijn romantische geest hield zich voortdurend met dit meisje bezig en begon den raadselachtigen vreemde, dien ik in mijns vaders bibliotheek gezien had, met haar in verband te brengen en daarvoor allerlei toestanden en geschiedenissen te verzinnen. Dikwijls nog zag ik het kind, evenals die eerste maal, met hare rozen bezig, zoo het scheen haar eenig en geliefdste speelgoed. Noch door mijne ouders, noch door mijnheer Tjilp, kon ik iets van haar vernemen, hoewel het duidelijk was, dat zij er meer van wisten, zooals mij bleek, wanneer op mijne vragen mijnheer Tjilp het eenvoudigste gezicht van de wereld wilde zetten en daardoor zich juist verraadde.

Eenige weken waren hierna verloopen, toen ik op eenen avond mijn vader hoorde uitgaan en naast ons het huis binnentreden. Sedert dien dag werd het zijne dagelijksche gewoonte, 's avonds uit te gaan en na twee of drie uren van afwezigheid terug te komen.

Dit had acht of tien dagen geduurd, als eens op een avond mijnheer v. N.— buitengewoon lang uitbleef. Het werd tien, elf, bij twaalf uren, en nog kwam hij niet terug. Eindelijk hoorden wij voetstappen.

De deur ging open — het was mijn vader, die binnentrad. Doch hij was niet alleen; in zijne armen hield hij het kleine meisje, dat ik in den tuin had zien spelen met de rozen, maar dat nu luid snikkende het hoofdje tegen zijne borst drukte. Met de snelheid van eene electrische vonk over den draad was mijn geest in beweging en bouwde zich eene gansche geschiedenis.

De wanhopende man, dien ik in mijns vaders kamer gezien had, zou de vader van dit meisje zijn. Zijne vrouw zou overleden zijn in een vreemd land, waar zij hem met dit kind alleen zou hebben achtergelaten. Door eene reeks van rampen vervolgd, door armoede, door wie weet welke schuld of misdaad bezwaard, zou hij zich onbekend hebben moeten houden, waarom hij zich eindelijk in dit verlaten en onbezochte huis naast ons was komen verbergen. Hier zou hij ziek zijn geworden, en het zou naar hem

zijn geweest, dat mijnheer v. N. zich dagelijks begaf om hem te helpen, totdat hij ten laatste het tijdelijke verlaten en zijn kind aan de zorgen van zijn weldoener zou opgedragen hebben.

Zóo, maar met oneindig meer en fijnere bijzonderheden (als ware ik van alles zelf getuige geweest), was de geschiedenis, die mijn geest zich in een oogwenk te voorschijn riep.

Mevrouw v. N. nam de arme kleine wees in hare armen, kuste en streelde ze. Wat kan in zulke gevallen liefelijker en heilzamer zijn dan eene moeder? Maar vreemd, het kleine meisje scheen ook hieromtrent van gewone kinderen af te wijken, en terwijl het zich met de buitenzijde der linkerhand de oogen afwischte, stak het haar arm naar mijn vader uit, en het was stiller en kalmer, als het bij hem was en om dat grijze en vriendelijke hoofd de armtjes geslagen had.

Eindelijk was het moe geweend, en de slaap, de goddelijke balsem voor droeven, look het de donkere oogen.

Wat mij aangaat, de klapperman van drie uren had zijn zangerigen deun in den stillen nacht doen hooren, vóordat al het gebeurde genoegzaam plaats kon maken in mijnen geest voor de rust van den slaap.

Mevrouw v. N. had het druk met voor Bella een kamertje in te richten en voor hare kleederen te zorgen. Ook zocht zij eenig speelgoed voor haar op, speelgoed van eene jong gestorven dochter, dat in eene doos was weggelegd als de laatste overblijfselen van het korte spel, dat zij op aarde gespeeld had. Er was een vlokje van witte, zijdeachtige haren bij, een paar kleine schoentjes, kleine kousjes, kleine mutsjes, en verdere voor het moederhart droevige relieken.

Ik weet, wat er in dat hart omging, toen die weder aan het licht kwamen, en ik weet, dat mijne moeder, met dankbaarheid de verlatene Bella als eene tegemoetkoming voor het verlorene ontvangend, het nieuwe kind in hare veel omvattende liefde opnam.

De kinderlijke relieken werden weder zorgvuldig geborgen te gelijk met menigen stillen traan, terwijl eene oude pop, die met het vroolijkste gezicht ter wereld tien jaren tusschen die over-

blijfselen van droefheid had gelegen, met eenig ander speelgoed uit de doos werd gehouden. De schimmel werd van hare krullen gewreven, de neus was, wel is waar, wat ingedeukt en geplet, doch dat gaf iets pikants aan het gezicht, en overigens was het eene tamelijk mooie pop, indien men er ten minste vrede mee had, dat hare kuiten aan den verkeerden kant van de beenen zaten.

Maar Bella was weinig met dit speelgoed ingenomen: hetzij dat haar ingeschapen schoonheidsgevoel iets tegen den platten neus en de verdraaide kuiten had, hetzij dat zij niet gewoon was, er mede om te gaan.

Bella was in den beginne stug en schuw en het liefst zat zij alleen in den tuin met bloemen te spelen. Het bleek evenwel later, dat deze schuwheid niet in haar aard lag, maar daardoor ontstond, dat zij nooit teedere zorg en liefde van moeder of zusters had ondervonden en altijd alleen met haar vader geweest was. Het was ook daarom, zooals mijnheer v. N. zeide, dat zij zich zoo vreemd bij zijne vrouw voelde, en bij hem meer op haar gemak was.

Het was een heerlijke, warme zomeravond, en wij zaten in den tuin, toen mijne moeder Bella tot zich riep. Zij verliet met zekeren weerzin hare bloemen en kwam zachtkens aan.

Mevrouw v. N. streelde de zwarte haren, die in dichten overvloed het fijne tengere gezichtje omringden en het nog fijner en tengerder deden schijnen.

— Zult gij veel, veel van mij houden, Bella? vroeg zij. Wij allen zullen veel van u houden, en gij van ons, wilt gij wel, lieve Bella?

Het meisje zag haar met groote oogen vragend aan. Nog nooit had zij mevrouw v. N. zoo open in het gelaat gezien, en was zij vroeger schuw, het bleek wel, dat dit eer eene zucht naar en eene gewoonte van eenzaamheid, dan bedeesdheid was. Nog altijd zag zij haar met die heldere verstandige oogen aan. Er scheen eene ontwikkeling van gedachten in haar om te gaan en nieuwe denkbeelden schenen in haar op te komen, want het eerste woord, dat zij sprak, was geen antwoord op mevrouw v. N.'s vraag, maar was waarschijnlijk de slotsom eener reeks van gedachten, die elkander op dit oogenblik in haar hadden opgevolgd.

— Wat is eene moeder? vroeg zij.

Dat was eene onverwachte vraag en ook mijnheer v. N. zag verbaasd uit zijn boek op.

— Eene moeder? zei mevrouw v. N. Hebt gij uwe moeder gekend?

— M ij n e moeder? zei Bella, alsof zij eenigszins aan zoo iets twijfelde: — Wat is dan eene moeder?

Ik geloof, dat mevrouw v. N. er mee inzat, welke bepaling zij van eene moeder zou geven, en hoe goed wist zij toch door lief en door leed wat eene moeder is, — en welk eene moeder was zij!

— Of zult gij zeggen, zei mijnheer v. N. glimlachende, en wat hij in gedachten had aangevangen nu hardop vervolgende, of zult gij zeggen, eene moeder is eene eenigszins bejaarde vrouw, met even grijzende haren, die boterhammen maakt en thee schenkt, en voor het eten zorgt, en een mandje met sleutels heeft — of, eene moeder is de vrouw van een vader — maar dan doet zich terstond eene soortgelijke vraag op: wat is een vader? — waarlijk, het is moeilijk een kind, voor wie dit begrip niet van jongs af bestaan heeft en zich heeft doen v o e l e n, te verklaren wat eene moeder is. Als ik zeg verklaren, dan meen ik eene juiste, eene logische definitie er van geven: wij zouden dan moeten opklimmen tot de wording der kiem van het kind — en dan staan wij al dadelijk stil bij de bedenkelijke vraag: van waar is het eerste levensbeginsel — hoe dit physiologisch en psychologisch op te lossen....

Ik vrees, dat Bella op deze wijze moeilijk tot het begrip van eene moeder zou zijn gekomen, en mevrouw v. N. beproefde daarom eene eenvoudiger definitie.

— Eene moeder, zei ze, is degene, die de kinderen opkweekt en van wie de kinderen innig veel houden.

— Dan zijn de bloemen mijne moeder, zeide Bella, deze stoute paradox zonder eenige aarzeling uitende, want zij hebben mij gezegd, dat ik uit de bloemen ben voortgekomen — en ik houd zooveel van bloemen!

Mijnheer v. N. lachte. — Haha! zeide hij, moeder, moeder! daar loopt gij er in met uwe definitie; de e r g o, de gevolgtrekking van Bella was juist, maar het is duidelijk, dat uw m a j o r niet deugde.

— Nu, zeide mevrouw v. N., dan moet de tijd haar maar leeren, wat eene moeder is, en nu lieve Bella! wil ik uwe moeder zijn — uwe moeder is in den hemel, en eens, Bella! had ik — een meisje, net als gij — en dat — is ook in den hemel; en misschien ziet uwe moeder nu op u neder en is gelukkig, dat er eene vrouw is, die voor u als eene tweede moeder zal zorgen en aan wie gij dierbaar zijn zult als een kind.

Bella weende en legde het hoofdje met de donkere haren in den schoot, die haar wel niet gedragen had, maar waarboven een hart klopte zoo vol en zoo overvloeiend van moederlijke liefde!

Mevrouw v. N. keek haar man aan, en hij zag haar aan, en beiden dachten met stillen weemoed aan een lief kind, dat, evenals Bella nu, aan hare zijde gehangen had, en nieuwe tranen welden op met deze oude herinnering,

Bella hief het hoofd op en haar wonderlijk verstandige en levendige oogen op mevrouw v. N. richtende, begreep zij die droefheid, en hare armen teeder om mevrouw v. N.'s hals slaande, riep zij:

— Moeder! mag ik u dan moeder noemen? En wilt gij mij nemen in de plaats van wat gij verloren hebt?

En ik stond daarbij en terwijl ook mijn hart vol was en ik het zoo voelde, dat eene moeder toch wel iets meer is dan eene eenigszins bejaarde vrouw, die thee schenkt en boterhammen maakt, en een mandje met sleutels heeft, — en ik ook wel iets had willen zeggen om mijn gevoel te luchten, stond ik als een slungel aan mijn neus te krabbelen en mij te verwonderen over de onbevalligheid en onhandigheid van een jongen en over de snelle gevatheid, waarmede een meisje in zulke toestanden de juiste snaren weet te treffen.

De bibliotheek van mijnheer v. N. was de kamer, waarin ik zoo dikwijls gezeten, waarin ik zooveel geleefd en gelezen heb, waaraan zoo vele draden van latere verschijnselen en eigenschappen van mijn geest zijn vastgehecht, dat het geen wonder is, indien menig blad van het levensboek mijner jeugd daarvan vol is. Het blad, dat ik bij het doorbladeren van dat boek nu opsla,

bevat omtrent die bibliotheek een gewichtig en merkwaardig voorval.

Wat in geen jaren gebeurd was — het spinnekoppennest zou worden schoongemaakt! Zóo was beslist in eene zitting met gesloten deuren, welke mevrouw v. N. — met hare meiden en schoonmaaksters had gehouden.

Op een ochtend — ik zat in oude prenten te snuffelen — kwam mevrouw v. N. binnen. Dat gebeurde nooit of er moest iets bijzonders aan de hand zijn, want de bibliotheek diende ook voor de plaats, waar belangrijke aangelegenheden werden bepraat en beslist.

Of mijnheer v. N. eenig voorgevoel had, weet ik niet; maar ik dacht, dat hij ongerust opzag. Zijne vrouw had den vorigen avond reeds zorg gedragen, te doen uitkomen, hoe door mijne bekentenis, dat ik den Boetius had weggenomen, de onschuld der schoonmaaksters triomfantelijk aan het licht kwam, en mijnheer v. N. had ook zeer wel gevoeld, welk een krachtig argument tegen deze hem daardoor ontvallen was. Het was eene welberaamde belegering, die hij nu had uit te staan.

Door zich in de bibliotheek te begeven had zijne vrouw met veel tactiek den vijand den terugtocht afgesneden. En toen deze aldus ingesloten was, nam de belegering een aanvang.

Bij het binnentreden haalde mevrouw v. N. veelbeteekenend den neus op.

— Manlief! zei ze, het ruikt hier muf!

— Och! zei hij kregelig.

— De stof ligt duimen dik op alles, hervatte zij, met den vinger eene kapitale N schrijvende in de stoflaag, die op den band van een der boeken lag; en het is hoogst noodig.....

— Onnoodig! zeide hij, onnoodig! als het noodig was, zou ik niet zeggen.... maar het is volstrekt onnoodig! En in het vuur der redeneering eene beweging met den arm makende, deed hij een bundel papieren met een paar boeken van de tafel vallen. Er ging eene stofwolk van op alsof een kanon was afgeschoten.

Mevrouw v. N. lachte en wees hem dit.

Maar gelijk het gaat, wanneer onze argumenten wat al te duidelijk wederlegd worden, wordt men driftig.

— Ik verkies niet, dat je ellendige schoonmaaksters.... riep mijnheer v. N. uit.

Ik begreep, in mijn hoekje zittende, dat hij verloren was; want als hij driftig werd, kreeg hij langzamerhand berouw en gaf dan doorgaans hals over kop alles toe.

Intusschen ging zijne vrouw, na aldus eenige bressen gemaakt te hebben, van tactiek veranderen.

— Het is hier bedompt, zei ze, en vochtig, het is niet goed voor de boeken, er moet gelucht worden, waarlijk, ik heb laatst zelf gezien, dat er vochtvlekken op een band waren.

— Waar, welke band? vroeg mijnheer v. N.

— Ja, — dat weet ik niet meer, — waarlijk het is slecht voor de boeken.

Nu eens de stof, dan weer de vochtigheid.... O mevrouw v. N., uwe tactiek geeft zich bloot! Maar haar ega bemerkte de tegenstrijdigheid niet.

Zou het slecht zijn voor de boeken? was een klein twijfelduiveltje, dat in zijn geest binnenkroop.

— Wat een aardig oud boekje hebt gij daar? hervatte de verraderlijke vrouw, een zeer klein in fluweel gebonden boekje in de hand nemende (het was hoogst zeldzaam). Mijnheer v. N. werd verteederd.

— Zou het vochtig zijn? vroeg hij; zou het goed voor de boeken zijn, als er werd schoongemaakt? Hij wilde zich eene soort van honorable retraite verzekeren.

— Dat zeker! zei mevrouw doodelijk onverschillig, maar als je niet wilt, enfin.

— Och, lieve vrouw! zei hij, hare fijne hand streelende, laat je schoonmaakster maar komen!

Den volgenden morgen kreeg mijn vader geweldig berouw over zijne zwakheid, maar het was te laat.

Borstels, zeemenlappen, raagbollen, rookende potten met zeepsop en pokdalige sponsen vulden weldra de bibliotheek, en een oogenblik daarna leverde deze stille rustige kamer een rampzalig schouwspel op, wanneer mijnheer v. N. radeloos stond te kijken.

Ramen en deuren werden geopend, oude portretten, al fronsten zij het voorhoofd in verontwaardiging, door elkaar en het onderstboven in de gang gezet om te luchten! Apollo en Diana afgeschuierd wordende, de eerwaardige rug van Ignatius

geboend met zeemen lappen, Bijnkershoek en Flavius Josephus, Herodotus en Guicchardini, door armen met opgestroopte mouwen uit hunne rustige standplaatsen gehaald om alle naderhand weder op verkeerde plaatsen neergezet te zullen worden; risten boeken uit eene onhandige omarming — qui trop embrasse, mal étreint — uitspattende en van eene hoogte van zes planken neertuimelend, de kerkvader Eusebius en Buma's boerenbruiloft, tegen elkander geklopt, dat de profane en geestelijke stofwolken door elkander vlogen en de oude kerkvader in zijn hoornen band ontwricht werd!

Wat eene chaotische omverwerping des choses les plus saintes!

Den geheelen dag was mijnheer v. N. uit zijn humeur, niets was goed, alles maakte hem kregelig, nergens in huis vond hij iets op zijne plaats, en als hij het waagde in de bibliotheek te gaan om iets te zoeken, keerde hij verschrikt terug voor de norsche blikken der schoonmakende wandalen. Zóó was het tot 's middags, toen mijnheer Tjilp kwam eten en zijn kalm en tevreden gelaat zich vertoonde. Toen kwam er afleiding en de bui dreef langzaam over; ik geloof, dat eene fijne ham er 's middags het hare toe bijbracht en dat de opvoering daarvan door mevrouw v. N. behendig berekend was. De goede luim was geheel hersteld, toen de ham op de tafel kwam.

Maar toen het gerecht afgeloopen was — o! waarom hadden zij de ham maar niet spoedig weggenomen — daar valt mijnheer v. N.'s blik op het uitgeknipte papier, dat om het been was gewonden.

Tot onze verbazing zagen wij hem dat er afnemen, het ontvouwen, zijn bril opzetten en — het scheen een ongeluksdag te zijn.

— Wat is dát! riep hij, hebben zij gezworen, zooveel mogelijk van mijne boeken en papieren te vernielen! Duivelsche . . . . waar komt dit vandaan . . . . waar is het verdere . . . .

Ik zal dit gansche drama niet uitvoerig beschrijven. De zaak was deze: mijnheer v. N. had — het was misschien al drie jaar geleden — uit oude genealogische papieren eenige belangrijke bijzonderheden opgeteekend omtrent het huis, waarin wij woonden

en zijn verlaten tweelingbroeder. Mijnheer Tjilp had er al zoo dikwijls over gesproken, en wij waren er allen nieuwsgierig naar, of liever mijnheer Tjilp en ik alleen, want mijne moeder bemoeide zich minder met alles, wat tot zulke oude prullen behoorde; doch allerlei drukten en gebeurtenissen waren tusschenbeide gekomen, en de zaak was onder een reusachtigen berg van papieren en uit het geheugen geraakt, totdat op den genoemden middag een fragment van mijnheer v. N.'s handschrift daarover ontdekt werd.... om het been van de ham.

De meid werd binnengeroepen, scherp ondervraagd, en door eene zedelijke pijnbank werd er uit haar getrokken, dat zij eenige losse vellen schrifts van de schoonmaaksters — al weder die schoonmaaksters! — had gekregen, die ze bij het reinigen van de bibliotheek hadden opgeredderd. IJlings werden de overige bladen opgezocht; een, dat reeds op een blaker lag: een, dat een peperhuis met blauwsteen bleek te zijn geworden, en de overige werden nog ongeschonden gevonden.

Het duurde eene poos, totdat al de gemoedsbewegingen bedaard waren; doch toen zijne goede vrouw en ik onzen lach onmogelijk langer bedwingen konden, toen mijnheer Tjilp zeide, dat mijn vader die schoonmaaksters veeleer dank verschuldigd was, omdat zij de lang verloren papieren gevonden hadden, toen de onschuldige ham, van haar net geknipt papieren handvat beroofd, werd weggedragen, toen won het toch de comische zijde van de zaak, toen vloeiden mijnheer Van N's rimpels weg en plooide ook zijn humoristische mond zich onwillekeurig en wij lachten hartelijk om het gebeurde.

Een paar uren later zaten wij in den tuin thee te drinken: mijnheer Tjilp, dien ik gedurig aanstookte, wees met zijne pijp naar het nevenhuis en drong, dat mijnheer v. N. ons nu de wedergevonden aanteekeningen zou voorlezen.

Bella zat intusschen met bloemen te spelen in een perk, dat haar tuintje heette en ik, op mijn eene been zittende in eene geliefkoosde houding, luisterde gretig naar het verhaal van de tweelinghuizen.

— Het moet al lang geleden zijn, begon mijnheer v. N., als ik het wel heb in de helft der vijftiende eeuw, toen op dezelfde

plaats, waar nu deze twee huizen staan, twee broeders woonden. Hun vader was een bouwmeester en werd gezegd, geheime krachten en kunsten te bezitten, zoaals dikwijls in die tijden aan de bouwmeesters werden toegeschreven, alsook de macht om met het bouwen van een huis daar een vloek of een zegen in te leggen. Hij scheen eenig vermogen te hebben en bouwde op deze plaats, toen hij oud van dagen was, voor zijne zoons twee huizen. Deze huizen waren toen veel kleiner dan zij nu zijn en half van steen, half van hout opgetrokken. Als iets hoogst merkwaardigs er van staat in onze oudste stadsbeschrijving aangeteekend, dat zij beide tot de kleinste bijzonderheden juist eender waren.

Het waren volkomen tweelinghuizen, zooals de oude bouwmeester ze ook noemde, steunende, zooals men zeide, op het in zwang zijnde geloof, dat al wat tweelingen betrof dubbel geluk ondervond. Het is waar, de broeders waren geen tweelingen — maar de huizen waren en dit scheen genoegzaam. En is het ook niet zoo, dat het huis en de eigenaar, dat hun beider lot ten nauwste verbonden is? Ziet men niet dikwijls, dat hij, die zijn voorvaderlijk huis verlaat om een nieuw en hem vreemd te betrekken, in het oude zijn geluk en genoegen achterlaat? Zóo nauw zijn huis en bewoner vereenigd, en zoo kon dan ook het gelukkige lot, dat aan die tweelinghuizen verbonden was, of volgens anderen door den kundigen ouden bouwmeester er in was gemetseld, zich mededeelen aan de beide broeders.

Met nauwlettende zorg waren dan die twee huizen juist gelijkgemaakt, ja zelfs toen er aan een der bogen boven een venster van het éene een kleine misstand was, werd dit bij het andere huis evenzoo gemaakt.

De oude bouwmeester werd ziek en liet zijne zoons bij zich komen. Hij hield eene lange bijeenkomst met hen en eindigde met hun deze woorden toe te spreken:

— Kinderen! zeide hij, gij hebt beiden een schoon en eerlijk bedrijf, houdt u daarbij, ieder naar zijne wijze, en zoekt uw geluk daarbij, maar zoekt het niet daarbuiten. Ik druk u vooral deze woorden op het hart: evenals uwe huizen eender en gelijk zijn, blijft ook gijlieden in karakter en stand gelijk.

Kende de oude man zoo ju st de karakters zijner beide zonen,

dat hij ze aanmaande, aan elkander gelijk te blijven, in de overtuiging, dat de zwakke dan den aard van den betere zou blijven navolgen?

Misschien was dit zijne bedoeling, want beiden waren toen brave kerels, maar in den een zat toch de kiem van wat later onrust zou worden en onvastheid van karakter en neigingen, met de zucht om zich te verheffen.

De oude man intusschen was gestorven, en de broeders leefden in hunne gelijkvormige huizen. De een was wapensmid, de ander goudsmid.

Wouter, de wapensmid, was een rijzig en sterk gebouwd man, met een open, gul gelaat, en als de reuzenkracht zijner armen het zwaarste en hardste ijzer naar zijn wil behandelde, was het vreemd te denken, dat zijn aard en zijn hart zoo gul en zoo zacht waren.

De goudsmid, die Egbert heette, was een man van een lange en schrale gestalte, met een schitterend oog en een immer werkend verstand. In die dagen was een goudsmid een merkwaardig kunstenaar, die doorgaans tevens teekenaar en schilder was. Egbert verkreeg ook veel roem in zijn vak; maar welke kerk of convent ook kon bogen op een schoon gedreven of besneden stuk zilver of goud van zijne hand, geen was er, wel vijftig uren in den omtrek, dat een werk kon aanwijzen, zoo kunstig als de outergereedschappen van het Sint Agnieten-convent in de buurt en vooral als een uitstekend reliquiënkastje, dat hij pas daarvoor vervaardigd had. Daar had hij zeer kunstig op gedreven den val der trotsche engelen, tot groote stichting van allen, die het stuk zagen. Maar hij scheen zelf weinig daaruit geleerd te hebben, want de groote fout van Egbert was, dat hij nooit tevreden was met zijn staat, dat hij altijd hooger op wilde, en dat hij altijd zijn geluk zocht elders dan het was — want als hij bereikt had, wat hij begeerde, haakte hij weder naar iets anders. Dit gaf dikwijls aanleiding tot ernstige gesprekken tusschen de beide broeders en vaak moest meester Wouter zijn hoofd schudden en zeggen: Broeder! denk aan de woorden van onzen vader.

Meester Egbert had eene jonge vrouw, die hem met hart en ziel beminde, die met zachtheid zijne gebreken zocht te temperen verschoonde, en wier trots en roem het was, de kunst van

Egbert te hooren bewonderen. Haar zacht en liefelijk gelaat had dikwijls tot model gestrekt voor de Madonna's van meester Egberts penseel, en in al de huizen en stulpen van bedroefden en armen ging er menige bede en dank tot de Moedermaagd op voor de liefderijke hulp en vertroosting, door Egberts vrouw aangebracht. Had het in haar aard gelegen, dat hare weldaden niet zoo stil en geheim plaats hadden, het algemeene gevoelen had haar in haar leven reeds eene heilige gewaand. En eene schutsheilige scheen zij wel te wezen voor het huis van meester Egbert en een goede genius voor dezen. Helaas! waarom besefte hij zoo weinig het geluk, dat hij had kunnen genieten! Vreugd en welvaart hadden dan in zijn huis kunnen wonen, en het door haar een gelukkig huis kunnen maken. Maar Egberts geest en lust waren even vast als de windvaan op den spichtigen toren van het Sint Agnieten-convent. Nu eens zocht hij in het mystieke der hooge kunst zijn geluk, dan liet hij dit weder varen om zich met smeltkroezen en fornuizen bezig te houden om goud te maken, in plaats van het met zijn talent te versieren. Soms waren er ook tijden, dat hij zich geheel overgaf aan feesten en drinkgelagen met de lustige snaken uit het St. Lucasgilde.

Intusschen, als zijne vrouw hem weder tot de kunst aanspoorde en hem voor een tijd van zijne veranderlijke levenswijze afbracht, dan oefende de kunst haar veredelenden en verheffenden invloed op hem uit, leidde werkzaamheid hem tot betere gedachten en gedrag en bracht zijn wispelturigen geest weder tot eene kortstondige rust.

Maar het leed niet lang.

Eens begon hij te begrijpen, dat voor een man als hij zijne woning veel te onaanzienlijk was. Hij liet werklieden komen. Vruchteloos waren de tranen zijner vrouw. Vruchteloos de vermaningen van Wouter, die in ernst toornig was over die schending van den wil huns vaders.

Het nederige huis werd opgetrokken met een hoogen gevel met verschillend beeldhouwwerk, de oude venstertjes door grootere met bogen versierde kruiskozijnen vervangen, en het nederige uithangbord van Egberts bedrijf, een vergulde beker, weggenomen.

Trotsch stak nu het rijzige huis af bij zijn tweelingbroeder,

die met zijne kleine ruitjes, zijne smalle ramen, zijn eenvoudigen houten gevel en het groote zwaard, dat als een teeken van des bewoners bedrijf aan eene lange ijzeren stang uit den gevel hing, er zeer nederig uitzag.

Sommige van Egberts bekenden schudden bedenkelijk het hoofd en mompelden: Alle geluk is sinds dien tijd van Egberts dak voorgoed gevloden!

De zwaluwen, die bij de verbouwing verjaagd waren, kwamen ook niet terug, en de ooievaar, dat teeken van geluk, die op den schoorsteen placht te nestelen, was weggebleven.

In het kleine huis van meester Wouter was daarentegen alles vroolijk en gelukkig. Wouter had eene kloeke vrouw, en als zijne zes kinderen te hard schreeuwden, beukte hij wat harder op de stalen platen van harnas of stormhoed en overstemde hun geschreeuw.

— Gegroet, meester Wouter! zei een ruiter, die het huis binnentrad, uwe werkplaats is als vanouds weer een lust om te zien!

Wouter was aan het zingen.

> **O nachtegael, clein voghel,**
> **Woudt ghij der mijn bode zijn,**
> **En vliegen tot den ruiter**
> **Den allerliefsten mijn.**

zong meester Wouter, uit het oude, toen nieuwst in zwang zijnde liedeke, tot hij den vreemde ziende ophield en deze zijne ruwe hand toestak, die de ander gaarne drukte, al was ze met roet en kool bezwart.

— Ha! zeide hij, oude vriend, welkom weer in het lieve land! Geluk, dat u de vijandige kolven en zwaarden gespaard hebben — al hebben zij de rusting deerlijk gehavend.

— De rusting was beproefd, want ze is van meester Wouter, zei de andere, en onder allerlei uitroepen van bewondering en goedkeuring voor wat hij met aandacht beschouwde, ging hij den winkel rond, langs welks wanden glinsterende rustingen en halsbergen, en verschillende soorten van zwaarden, daggen en knijven hingen. Het was ook voor een krijgsman een lust

om te zien, hoe alles er keurig en sterk uitzag, en menig ruiter, die voor de deur ophield om een schalm in zijn maliënkoker of een bult uit zijn stormkap te laten slaan, liep met genoegen de werkplaats rond.

— Hoe maakt meester Egbert het? vroeg de ruiter.

Wouter antwoordde eerst niet, de glimlach verdween van zijn gul gelaat.

— Treurig, treurig! zei hij eindelijk, de zware hand vertrouwelijk op des anderen schouder leggende; gij kent de geruchten, dat er op verscheidene plaatsen onnoemelijke schatten in de aarde verborgen zitten. Nu heeft hij zich in het hoofd gezet, daarnaar te gaan zoeken. Eer- en geldzucht waren altijd zijne gebreken, en nu zet hij alles op het spel om die schatten te vinden. In verre landen, over de zee zelfs, heeft hij al gereisd, maar altijd tevergeefs; hij wroet overal de aarde om, en, de Hemel vergeve het mij, zeide hij zich kruisende, maar ik geloof, dat hij nu heult met den Booze.

En fluisterend ging hij voort: — Hij zoekt nu allerlei toovermiddelen en bezweringen, en lieden van het land hebben hem te middernacht in verdachte heuvels zien graven en in kolken en waterplassen zien visschen. En dan zeggen zij, dat hij niet alleen is, maar dat er een in een mantel gewikkelde persoon bij hem staat! Onze Lieve Vrouwe behoede hem!

Werkelijk was het sinds geruimen tijd de rustelooze bezigheid van Egberts leven, dien schat te zoeken, dien zijne verbeelding hem in al zijn schitterenden glans voorspiegelde. Eene koortsachtige prikkeling joeg door zijne aderen, nog te meer door de aanhoudende teleurstelling aangevuurd en weldra maakte hij zijn gezin en zijn leven tot het rampzaligste, wat men denken kon.

Zijne vrouw bezweek onder dit leed, en zijne kinderen werden door meester Wouter opgenomen.

Daar zat dan die man, vóor zijn tijd een magere grijsaard, te peinzen aan den eenzamen en uitgedoofden haard. In de naaste kamer lag zijne vrouw op het bed, waarop zij de rust was ingegaan. Allerlei akelige beelden zweefden den peinzenden grijsaard voor den geest.

Zijn leven onnut doorgebracht, zijn geluk en dat van zijn huis door eigene hand verwoest, zijne kunst verwaarloosd, zijn geest verstompt!

Bij dien eenzamen, uitgedoofden haard gezeten, in het stille uur van den nacht, hoorde hij nu buiten een voetstap en eene hand aan de klink der deur. Hij nam den ijzeren bout van de deur af.

Op dit oogenblik, zegt de sage, dat er een rijzig man, in een langen mantel gewikkeld, binnentrad.

Deze persoon wenkte, hem te volgen naar de kamer, waar de doode lag. Hij schoof de gordijn der sponde ter zijde en ontblootte de borst van de ontslapene. Daarop een ontleedmes van onder zijn mantel halende, sneed hij de borst open, en het hart er uit nemende, legde hij het op te tafel.

Egbert stond te klappertanden: toen zag hij den onbekenden man het hart van zijne vrouw openen en er iets uit nemen, dat het flauwe licht der eenige kaars verdoofde en het gansche vertrek verlichtte met een schitterenden glans. Het was eene fonkelende diamant, zoo zuiver van water en zoo groot als de aarde nooit had voortgebracht. De rampzalige man strekte er gretig de handen naar uit, maar de onbekende hield hem terug.

— Gij hebt altijd naar een schat gezocht, zeide de vreeselijke onbekende, die u rijkdom en geluk zou geven! Hier hadt gij moeten zoeken!

Weer strekte de grijsaard de gretige handen uit naar het edelgesteente, hij greep het — maar het verkruimelde tot stof in zijne hand.

Met een spottenden lach liet de onbekende hem alleen.

Egbert verdween, en niemand heeft ooit geweten, waar hij gebleven was. Zijne kinderen werden door meester Wouter verpleegd. Men zegt, dat deze het huis zijns broeders weder liet veranderen en in zijn vorigen stand terugbrengen; anderen verhalen en dit schijnt meer waar, dat de nakomelingen van de beide broeders, in later tijd, deze twee huizen lieten veranderen zooals ze tegenwoordig bestaan, weder volkomen gelijk aan elkander.

De overlevering schijnt ook steeds in die geslachten bewaard te zijn gebleven, want hoewel de huizen vernieuwd en veranderd werden, elke verandering geschiedde steeds aan beide huizen te gelijk. Maar altijd was dat ééne huis in slechten reuk gebleven. Ook zegt men, dat niet alleen op de afstammelingen van meester Egbert een ongelukkig lot rustte, maar ook vreemde bewoners,

die dit huis betrokken, dat lot overerfden en ook zij gedoemd waren, hun geluk te zoeken, waar het niet was, en het voorbij te zien, waar het lag.

Zomers zijn voorbijgegaan met zonneschijn en zingende vogels — winters zijn weggesmolten met ijs en sneeuw — sinds wij in den tuin zaten te luisteren naar de woorden van mijnheer Van Nijwoude.

Ik was intusschen de kinderschoenen uit- en de jongelingslaarzen ingegroeid, en het werd nu bij mijne vrienden eene belangrijke vraag, wat ik moest worden. Ik was niet weinig verlegen, toen mijn vader mij eens in de bibliotheek riep en vroeg:

— Jongen! wat wilt gij worden?

Nu moet men weten, dat ik wel verscheidene bepaalde wenschen en plannen had, als bij voorbeeld, een schoon rijzig man te wezen met lange zwarte knevels en eene losse bevalligheid van taal en manieren, waar ieder onwillekeurig door ingenomen werd, zooals mijn neef de student, die allerlei buitensporigheden bedreef, maar wiens dwaze grillen en phantastische zotheden ieder onwederstaanbaar deden lachen.

Op andere tijden was er een andere wensch, die zich op den voorgrond plaatste, namelijk een beroemd schilder te worden, voor wiens scheppingen de menschen opgetogen zouden staan en wiens genie hen aan de toovermacht van het schoone zou onderwerpen.

Of ook boeken te schrijven, die tranen van aandoening aan lieve oogen zouden ontlokken, of waardoor de menschen in hun diepste binnenste geroerd, waardoor zij veredeld zouden worden.

Verder wilde ik getrouwd zijn en kinderen hebben en in dichterlijke tinten zweefde mij het gelukkigste gezin voor oogen.

Met geen van deze plannen, die alle reeds zeer uitgewerkt als idealen in mijn geest rondzweefden, durfde ik evenwel bij mijn vader voor den dag komen, daar ik flauw vermoedde, dat deze minder aan de bedoeling zijner vraag zouden beantwoorden dan de keuze van een bepaald vak. En een bepaald vak had ik nog niet gekozen, ik had er zelfs nooit aan gedacht, maar in mijn leeswoede en weetdorst even gretig naar ieder deel van

menschelijke kennis (behalve de edele cijferkunst) de hand uitgestoken.

Ik aarzelde dus.

— Jongen! zei mijn vader nog eens, doorgaans kiezen niet de menschen een vak, maar een vak kiest hen, doe gij nu eens omgekeerd en kies, wat gij worden wilt.

— Vader! — ik zou wel willen worden — wat gij zijt.

Zooals hij was! Wel hem, die zoo mocht worden; doch ik meende dit toen niet in die rijke en schoone beteekenis, maar doelde alleen op zijne wijze van leven en werken.

Eene staatsbetrekking had hij niet meer. Als iemand mij vroeg, wat mijnheer Van N. thans was, of hij medicus of litterator, rechtsgeleerde, sterrenkundige, theoloog of philosoof was, ik zou het niet weten: maar wel, dat er geen tak van menschelijke kennis was, waar zijn geest niet mede bekend was. De studie van de menschheid en van den mensch in den ruimsten omvang — omne quod ad humanitatem pertinet — dat was altijd zijn hoofdstreven geweest, en was het nog, wanneer hij thans te midden van de rijke wereld der boeken, den mysterieuzen draad naspoorde, langs welken de ontwikkeling van den menschelijken geest voortgaat.

— Wat ik ben: zeide mijnheer Van N. glimlachende. Ja, er is geen gelukkiger leven voor den geest dan om in de onuitputtelijke mijnen der wetenschap te graven en te werken. Dwazen zijn het, die op de boekenwereld en boekengeleerdheid smalen en ze dood noemen: hoe zal men ons geestelijk zijn kunnen bestudeeren, als men niet de historische ontwikkeling van dat zijn heeft nagespoord in de verledene eeuwen, en hoe kan men dat anders dan in de boeken? En wat een genot, wat een licht, wat een troost geeft die boekenwereld! Boeken weigeren nooit hulp, stellen nooit teleur; met hen behoeft men zich nooit te vervelen en kwaad te spreken en te babbelen over de nietigheden van den dag, en Lucas de Penna heeft gelijk, als hij, onder andere schoone lofredenen, zegt: Boeken zijn een licht voor den geest, zij steunen ons in tegenspoed, matigen ons in voorspoed, zij zijn gezellige vrienden op reis, zoowel als thuis, zij ....

Maar opeens bemerkende, dat dit alles weinig geschikt was

voor iemand, die een bepaald vak moest kiezen, vervolgde hij na eene korte poos:

— Maar, beste vriend! gij zijt te jong om te leven zooals ik leef. Gij moet eerst zelfhandelend in het practische leven u bewegen en werken; de geest kan niet alleen door bespiegeling en overpeinzing gevormd en gevoed worden. Daarom moet gij een vak kiezen, waarin gij de maatschappij zult dienen.

— Boeken schrijven, zeide ik, ik wou boeken schrijven — zoo kan ik immers ook werken en de maatschappij dienen?

Dat gedeelte van mijn vader, waar zijn gevoel, zijn gemoed in zat, glimlachte en was verheugd, dat er zulk een aard in mij lag, maar het andere gedeelte, waar zijn verstand in was, schrikte.

— Neen, neen, zeide hij snel, dat moet ge u uit het hoofd zetten, — kijk eens om u heen, hoeveel duizenden boeken zijn hier en hoeveel millioenen zijn er al geschreven — en zoudt ge denken, dat het noodig was, dat aantal ongeroepen nog te vermeerderen?

Daarover had ik niet gedacht, maar ik antwoordde toch boud weg: — Maar als ik geroepen ben?

Mijn vader glimlachte, dat is eigenlijk: de eene helft glimlachte, maar de andere helft zeide:

— Geroepen? Ja, maar weet je het onderscheid wel tusschen roeping, dat is krachtige, zichzelf bewuste overtuiging, en dat wat slechts lust of neiging is?

— Studeeren dan, zei ik eindelijk, onderstellender wijze.

— Studeeren dan, herhaalde mijn vader; ik heb altijd gehoopt, dat ge daarin lust zoudt hebben; maar in alle geval, bedenk je vrij en handel naar de inspraak van je verstand — en je hart, je hart ook, want die twee moeten elkander altijd trouw vergezellen.

Zoo liepen de eerste beraadslagingen over mijn vak af.

— Phoe! zeide mijnheer Van N. naderhand, met een lachenden zucht, tot zijne vrouw, daar heb ik de zwaarste taak gehad, die gij bedenken kunt, verbeeld u, dat de jongen, die dol is op boeken, zelf een schrijver wil worden — en dat ik daarin om zijn bestwil zijne drift heb moeten matigen!

Intusschen steeds onbepaald omtrent die keuze, zit ik druk in de classici.

Ik ben met Homeros bezig.

Πολυφλοισβοίου Θα......

Maar ik heb eene groote afgetrokkenheid.

Welk een geestdriftvolle vereerder van de oude classici ik vroeger was, en hoe gelukkig ik mij gevoelde in angello cum libello, thans werd niet alleen het classicisme geheel ter zijde en weggedrongen, maar begon de levensvolle en rustelooze geest ook de boekenwereld te verlaten. Eene andere wereld en een ander leven, de levende wereld en de beweging om mij heen, werkten sterker op mij en trokken mij nu geheel aan.

In dat tijdstip, waarin ik toen was, heeft er eene physische en moreele gisting plaats in den mensch, eene kentering van het tij, dat hem een tegenovergestelden kant opstuwt. In elken leeftijd is een zekere eb en vloed onzer vermogens, maar nooit is die zoo sterk en voortdurend dan als wij het eerst van onze krachtige jonkheid bewust worden. Daar nieuwe behoeften zich sterk doen voelen, verzwakken de oude banden en vormen. Dit wegslaan van alle dijken en dammen, het krachtige, frissche, nieuwe van het jonge leven, dat wij intreden, bij de eerste zelfbewuste ontwikkeling onzer vermogens, is het, dat die plotselinge kentering in ons levenstij veroorzaakt. Ons oordeel (critiek) is met ons den kinderschoenen ontwassen en staat op eigen beenen, het maakt weldra allerlei tours de force, zoowel om zijne kracht te beproeven, als om die te toonen. Dan breken wij alles af of tornen en twijfelen aan alles. De onbesuisde soort van critiek van het ontwakend en voor het eerst zelfdenkend verstand bezit slechts een breekijzer om te sloopen, geen troffel om te effenen en op te bouwen. Het gaat met de groote omwentelingen der volken evenzoo; zij zijn slechts de pogingen der massa om zelf te denken en voor zichzelf te handelen.

Och, angstvallige en bedeesde zielen! schudt het hoofd niet om de verdorvenheid van het menschelijk verstand en de razernij der critiek. Het is het natuurlijke proces van zelfontwikkeling, gelijk dit onder de algemeene ontwikkeling plaats heeft.

En als mijne moeder soms beducht was om mijne hyperheterodoxe en paradoxe stellingen, zeide mijn vader:

— De natuur moet haar loop hebben, en evenzeer de ontwikkeling van den geest: laat hij gerust alles afbreken, hij zal het later zelf weer opbouwen; maar dit jongen, zeide hij ernstig tot mij, dit eene moet gij altijd vasthouden:

Heart within and God overhead.

Zoo liepen mijne gedachten spelen en ik geloof, dat er gemiddeld wel een kwartier tijdsruimte lag tusschen elk woord, dat ik schreef. Nu eens denk ik aan mijn toekomstig vak en werk onderwijl aan het beschaven van mijne nagels, dan aan mijn toekomstig leven en pas intusschen mijne nieuwe laarzen aan: en steeds komen nieuwe visioenen en andere voorwerpen mij aan en van Homeros aftrekken, zoodat het maar niet verder komt dan

Πολυφλοισβοίου ϑα......

— Naar den duivel de doode dichter en zijne doode taal, roep ik uit, het leven op de straat trekt meer mijne belangstelling.

En ik kijk naar de mooie meisjes, die voorbijkomen, vooral een, die dagelijks langs ons huis gaat en die somtijds opkijkt naar mijn raam, misschien eene reden, waarom ik haar boven allen verkies.

Als het een weinig geregend had en er kleine plassen lagen, was het vooral aardig, de physionomieën der verschillende vrouwenvoeten te bestudeeren. Dan vooral werden deze zichtbaar. Dan zag ik, welke er op de hielen liepen met opgewipte toonen, welke er klauwden en naar binnen draaiden bij elken stap, of plomp en smakeloos werden nedergezet. Zoo ontdekte ik, dat het meisje met de slanke gestalte, ook lieve welgemaakte voeten had, hoogst bevallig en flink van beweging. Er zat stijl in die voeten en hun gang. Daar zie ik weder haar vluggen tred in de verte, ik zie het prettige gezichtje naderen: zij vat de rokken op en stapt behendig tusschen al die kleine meeren door. Als zij voor mijn raam is, zal zij wel eens opkijken — maar neen, zij heeft het te druk met de plasjes te mijden — zij geeft er

meer om, hare laarsjes — zij zijn netjes, dat beken ik — voor dat slijk te vrijwaren, dan om mij — bah! ik ga mijne pen in den bitteren inkt doopen, maar wacht weer zoo lang, dat zij er in gedroogd is, als ik wil beginnen te schrijven.

Wat is natuurlijker dan de pen weer neder te leggen, te meer daar er een paard komt aandraven? Ik loop dus naar het venster, en nadat ik het opschrift van het uithangbord schuin over ons van achteren naar voren gespeld en gelezen heb, blijft mijn oog rusten op datgene, wat het paard op straat heeft achtergelaten; — dan kijk ik naar de musschen, die er haar voer uit pikken, en de kat, die ze beloert, en den hond, die de kat wil grijpen — totdat paard, musschen, kat en hond, alle verdwijnen. Ieder van hen schijnt een bepaald doel en een bepaald vak te hebben — ik alleen niet, en ik ben nog altijd aan

Πολυφλοισβοίου Θα......

Ik voeg er nu *λα* bij, maar het is of de duivel er mee speelt vandaag. Daar komt een klein beestje, een hout- of boekluisje of een dergelijk ongewerveld iets, over het papier en in de richting van mijne pen wandelen. Natuurlijk houd ik op met schrijven, om zijn gang na te gaan, en ook om het niet te vermoorden. Ik volg het, zooals het dwars over verba, substantiva, komma's en verdere leesteekens heenloopt, net als mijne goede moeder, wanneer zij iets uit de courant voorleest. Wat of wel het vak en het doel van zulk een beest zou zijn? Door een vergrootglas zie ik zijne acht beenen haastig voortspoeden als moest hij een brief op de post brengen of iemand inhalen, dien hij spreken moest; maar terstond keert hij terug alsof hij iets vergeten heeft en wandelt met dezelfde haast in eene tegenovergestelde richting. Eindelijk komt hij in het laatst geschreven woord en stapt in de nog natte *α*, waarin hij blijft staan en al het bittere van den inkt en van zijn aardsch bestaan overdenkt.

Eindelijk neemt hij een kloek besluit en tot over zijne kuiten in de inktbeek stappende, komt hij er uit en gaat verder.

Nu is hij op het witte papier — eene uitgestrekte vlakte ligt voor hem als eene onafzienbare witte woestijn. Met zijne voorbeenen krabt hij zich achter de ooren, waaruit blijkt (evenals bij een

mensch), dat hij zich bedenkt, en terwijl niets hem hindert dan de vezeltjes van het papier en geen letter hem in den weg staat, gaat hij met drift een kant op om een oogenblik daarna weer om te keeren en met dezelfde drift een gansch anderen kant heen te loopen. Waarom gaat hij nu niet rechtstreeks op zijn doel af zonder die duizend gekke slingers te maken?

Terwijl ik met ingespannen genoegen hiernaar zat te kijken, kon ik niet nalaten, hem een beetje te plagen. Ik blaas dan groote rookwolken boven hem uit, die zich als eene donderbui boven het hoofd van den wandelaar verzamelen. Hij staat stil en peinst blijkbaar.

Zoo hij een geoloog is, zal hij peinzen over den dampkring en zijne werking op de aarde — zoo hij een alledaagsch en onwijsgeerig beest is, zal hij denken, dat er een onweer opkomt en zich naar huis spoeden, daar hij geene parapluie bij zich heeft. Eindelijk blaas ik de rookwolk weg en zie ik hem met dezelfde besluiteloosheid heen en weder scharrelen....

. . . .

Intusschen ligt de wijde wereld even wijd voor mij open als het blanke papiervlak voor het houtluisje; even besluiteloos als hij ijl ik in gedachten nu her- en derwaarts; even weinig als hij weet ik den weg, dien ik zal kiezen.

In het leven gaat het den menschen zoo dikwijls evenals dat kleine beest; zij weten niet altijd, waar zij heen willen en er overvalt hen wel eens eene donderbui, zonder dat zij eene parapluie bij zich hebben.

Ik geloof, dat ik nog met dat beest zou bezig zijn, als mijnheer Tjilp met zijne viool daar niet aankwam.

De vraag, wat zal mijn toekomstige werkkring zijn? begint zich intusschen sterker, veelzijdiger en onder gedurig andere gestalten aan mij voor te doen, want hoe langer wij over eene zaak denken, des te omvattender en uitgebreider wordt zij. Zoo was deze zaak niet meer alleen eene vraag van broodwinning, maar had zij eene spiritueele uitbreiding gekregen en klonk nu: welke is de richting en de behoefte van mijn geest?

De wildste droomen — en de naaktste en koudste terugkeer daarvan; nu eens jeugdige onbezonnenheid en overmoed — dan de voorloopers reeds van de critiek en het beredeneerde van den man; zal ik een gevoelsmensch worden of een verstandsmensch? Is de materiëele wereldbeschouwing de ware, of de spiritueele? De reëele of de ideale? Is er slechts stof hierbeneden en cijfers, of is er ook geest en poëzie? En stormachtig baant bijwijlen de hartstochtelijke zucht zich een weg: God, o God, wat is de waarheid?

Dat alles doet zich aan mijn geest voor, niet met die bewustheid, waarmede ik het nu stel, maar verward en in onophoudelijken strijd. Onder deze indrukken ben ik niet meer de wilde speelmakker van Bella en beschouw haar niet langer als een jongen met rokken. Ik moet ook nog opmerken, dat ik sinds eenige weken met verwondering ontdekt heb, dat Bella bijzonder mooi wordt. Waarom ik dit niet vroeger gezien heb, begrijp ik niet.

In plaats van met haar te vechten en te draven, wandelen wij dikwijls deftig samen, en praten en redeneeren, waarbij ik haar ongewone vlugheid en verstand bewonder en benijd.

Als wij in het bosch wandelen, is er eene uitgezochte plek, op een kleinen, groenen heuvel, waar wij dikwijls in het gras gaan zitten, onder drie stokoude eiken,

ros van het zomerzonneroosten,

zoo oud, zoo oud, dat het moeilijk viel te denken, dat zij ook slechts drie eikels of drie jeugdige loten geweest waren.

Hoe vele menschen hadden die eiken al onder hunne takken gezien!

Geslachten opgekomen, voorbij en te niet gegaan. Kinderen hadden zij onder hunne schaduw zien spelen en zich verschuilen achter de stammen.

Jongelingen, den arm om eene fijne leest geslagen en teedere beloften uitsprekende.

Schilders, die de natuur bestudeerden en roem zochten.

Wijsgeeren, die den roem versmaadden — om zich een naam te maken.

En zooveel meer hadden zij gezien, die oude eiken. En intus-

schen rolde de wereld steeds voort, en zij werden ouder en ouder, en die kinderen waren ook ouder geworden; en die jongelingen hadden hunne belofte vergeten of gehouden, maar waren nu zelf vergeten. Altijd geslachten, die voorbijgingen om plaats te maken voor de nieuwe, zooals de dorre gele bladeren voor de groene.

— En hoe vele namen en letters staan er in gesneden! zei Bella. Willen wij ook onze namen er in snijden?

— Verliefden, antwoordde ik, en vrienden hebben er letters in gesneden met harten er omheen, maar de tijd heeft die boomen ouder gemaakt, en die harten en letters zijn geheel vergroeid en onkenbaar. Hoe zouden de harten dier menschen nu zijn? Zou nog altijd die W in het hart van H, en die H in het hart van W staan, als voor jaren?

Is DINA nog altijd de geliefde klank voor hem, die dezen naam daar zette, of is ook in zijn hart, evenals in dat op den ouden stam, die naam nauwelijks leesbaar meer, zoodat men hem nu veeleer voor DORA zou houden?

Is de eeuwige cirkel om die twee letters daar, in gulle jeugd gezet, nog altijd gesloten? Of is die band gebroken en heeft de wereld eene kloof tusschen hen gezet, even diep als de scheur in den ouden eikebast, waarop die twee letters staan?

— Wat ben je vandaag wantrouwend en zwart! zei Bella.

— Zoo is de wereld, sprak ik.

— Als je haar zoo wilt beschouwen, ja! Wil je onze namen niet snijden?

— Bella, zeide ik peinzend, ik twijfel zeer, of er wel verbeelding en gevoel bestaan, en of dat niet maar ijdele hersenschimmen zijn!

Bella nam een grooten doorn en stak daarmede in mijn been.

— Ai! riep ik, wat wil je?

— Zien of je gevoel hebt: gelukkig bestaat het toch nog.

— Neen, zeide ik, het hoofd schuddende, — kijk! die oude boomen zijn drie grijze wijsgeeren, die minachtend op al de nietigheid om hen heen neerzien.

— En ik, zeide zij, vind ze als drie oude aartsvaders, die zegenend hunne armen over alles uitbreiden. Waarom zouden wij ook niet liever vrede hebben met alles, daar wij weten, welk

eene heerlijke harmonie in alles heerscht, als wij ze maar niet dom voorbijzien?

Toen wij tehuis kwamen, vonden wij er mijnheer Tjilp en dokter Vijzel, en allen in een druk gesprek, waarvan wij het laatste gedeelte bijwoonden.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

— Neen! vriend Van Nijwoude, zei dr. Vijzel, neen, gekker voorwerpen dan de wijsgeeren ken ik in de wereld niet, en het tooneel van hunne dwaasheden is nog te zotter, daar zij zich juist altijd verbeeld hebben de eenige ware wijzen te zijn; maar men kan altijd blijven zeggen: barbam et pallium video, philosophum nondum video! Het is nog altijd, vervolgde hij, aan het einde van dezen zin het deksel zijner snuifdoos met een krachtigen tik toeslaande, als sloot hij deze woorden onherroepelijk er in op, het is altijd de oude historie van Thales, die zóo naar de sterren keek, dat hij in een put viel: altijd blijven zij in putten vol dwaasheden vallen, terwijl zij het abracadabraschrift der sterren willen lezen.

— Zij hebben de waarheid niet altijd gevonden, zeide mijnheer Van N., maar wij mogen ze toch roemen, omdat zij er naar gezocht hebben.

Hunne groote fout, zei mijnheer Tjilp, was hun overmoed: zij meenden uit de verstandelijke redeneering, uit een syllogisme alles te kunnen verklaren.

— Neen, hunne groote fout was, dat zij in bespiegeling en verbeelding omdoolden, zeide dokter Vijzel, in plaats van in de praktijk en bij het materiëele te blijven. Er is maar éene school geweest, die op den waren weg was, de stoïcijnsche. De Stoïci waren geen ijdele maankijkers en droomers, zij verloren zich niet in dolle bespiegelingen en metaphysische onzinnigheden, mijnheer! Zij waren mannen van het positieve, dat is wat niet in verbeelding, maar wat in werkelijkheid bestaat.

— Ho! ho! dokter! riep mijnheer Van N. — met warmte; de

drommel hale je Stoïci, — die waren het verst van allen van de waarheid; zij zijn in de dwaze meening vervallen, dat de mensch te volmaakter zou wezen, hoe meer hij al zijne gevoelswerkingen en aandoeningen uitroeide, ergo verloochenen zij een....

— Phoe! phoe! viel dokter Vijzel hem in de rede, phoe! is er iets dwazer dan gevoel en verbeelding, is er iets, dat den mensch meer op een dwaalspoor brengt; dat het verstand meer benevelt? Neen, als men eens door een scheikundig proces al dat gevoel en die verbeelding uit het menschdom destilleeren kon en ze in een hermetisch gesloten flesch bewaren met het opschrift: Hier ligt de dwaasheid der wereld begraven, — kijk, dan zou het menschdom oneindig wijzer en beter wezen. Er is een Stoïcus, ik weet niet wie, en dat doet er ook niets toe, die in vier regels het beste recept heeft geschreven om gezond naar lichaam en ziel te leven, dat ik ooit gezien heb:

> Gaudia pelle, zegt hij,
> Pelle timorem
> Spemque fugato
> Nec dolor adsit;

dat is: een mensch, die volmaakt gezond van lijf en verstand, en dus gelukkig wil zijn, moet geen hoop en geen vrees, geen vreugd en geen leed gevoelen.

— Dat recept is van Boetius, zeide mijnheer Van N.; je vindt het in zijn consolatio philosophiae.

— Dat is eene verfoeilijke leer, zeide mevrouw Van N., er zich in mengende, en die dat gezegd heeft is zeer te berispen, — Boetius! Boetius? is dat niet dat boekje, daar je zooveel beweging over gemaakt heb?

— Hm! zeide mijnheer Van N., tot wien deze vraag gericht was, ja dat was dat boekje....

— Dat gij, zei mevrouw Van N., met een verwijtend gewicht van honderd pond op dat woord, dat gij zulk een afschuwelijk boek zóo vereert!!... dan was het waarlijk maar goed, als de schoonmaaksters het werkelijk gestolen of liever vernield hadden!

— Een incunabel, een kostbare druk, een der oudste in

ons land! riep mijnheer N. met schrik over het wandalisme zijner vrouw.

Intusschen had dokter Vijzel met een triomfant gelaat zijne laatste onomstootelijke redeneering weer met een vervaarlijken slag op het deksel, onherroepelijk in zijne snuifdoos weggelegd. Maar nu zullen wij zien, hoe mijnheer Van N., die sinds geruimen tijd op hem gemikt had, als iemand, die opeens een beslissenden slag wil slaan, en die hem nu eindelijk had, waar hij wilde, die snuifdoos zou openen, om al die onherroepelijke uitspraken van den dokter te verpletteren. Hij vergat dus het door zijne vrouw opgeworpen incident, en met een glimlach de vingers uitstekende om een snuifje van den dokter te nemen, zeide hij na het plechtig opgesnoven te hebben:

— Pyrrho was een zeer groot wijsgeer, in Alexanders tijd; hij was de grootste van de sceptische en aporetische philosofen. Hij beweerde de akatalepsie, dat is de onbegrijpelijkheid en onzekerheid van alle dingen, en leerde, dat de mensch, wel verre van den invloed van gevoel en hartstochten op zich toe te laten, daarvoor geheel ontoegankelijk moest zijn. Hemzelven was alles gelijk en onverschillig; hij haatte niet en beminde niet en maakte voorkeur tusschen niets ter wereld, en ik twijfel niet of hij zou het volkomen eens geweest zijn met de woorden van Boetius, of liever (want Boetius meende dit eenigszins anders) met het recept, dat dokter Vijzel daarvan gemaakt heeft. Hij was zoo volkomen onverschillig en had zoo weinig gevoeligheid, dat hij, eens zijn leermeester Anaxarchos in een put ziende liggen, voorbijging zonder hem te helpen.

— Dat is consequent van hem, merkte dokter Vijzel op.

— Welke menschen! zei mevrouw Van N. En staat dat nu in al die boeken, waarmede gij zoo dweept?

— Pyrrho dan, vervolgde mijnheer Van N., nog eens in dokter Vijzels snuifdoos tastende en het snuifje tusschen vinger en duim houdende, als had hij des dokters systeem nu bij den nek, Pyrrho dan, die, zooals wij gezien hebben, behoorde tot hen, die het gevoel veroordeelen en alle aandoeningen voor het denken doen wijken, wandelde eens en werd door een hond aangevallen. Hij liep weg en klom in een boom, en toen zijne metgezellen hem met recht uitlachten en dit niet overeenkomstig zijne leer vonden, zeide hij:

— χαλεπὸν ἔστι τὸν ἄνθρωπον ἐκδύναι, dat is: het is moeilijk den mensch uit te trekken. — — Ik weet het niet, maar zou er wel ooit scherper satire op het besproken systeem en op Pyrrho's leer gemaakt zijn, dan die Pyrrho zelf daarop met daad en woord maakte, toen hij benauwd pro tibiis suis, onwillekeurig toonde, toch ook aandoeningen en gevoel te hebben — — al was het dan maar in zijne beenen!

Ik zwerf in deze dagen gaarne alleen met mijne gedachten; want er zijn gewaarwordingen en aandoeningen in onze ziel, zoo fijn als zeepbellen, die bersten, als men ze aan een ander zou willen teruggeven; er zijn snaren in ons gemoed, zoo teer als spinrag, die breken zouden, als men ze aanroerde.

Nu voel ik mij aangetrokken door de zee, die in harmonie is met de onbestemdheid en rusteloosheid mijner gedachten.

Ik kijk dan naar dien ronden horizon, waarvan ik het einde niet ken, en die weer verder is, als ik hooger klim; dien hemel, die er op schijnt te rusten; dat altijd aankomen van golvengroepen, — wie weet van waar en waarheen? — die aanrollen op het strand, gestuwd door eene kracht, die mij onbekend is, om straks weer terug te glijden. Alles onbestemd en oneindig. Ik hoor naar het gefluister der golven in eene taal, die zij meebrengen van wie weet welke geheimzinnige streken.

Hoor het levenslied der golven, dat mijne ziel en zij elkander beurtelings toezingen:

Als de deinende zee is het leven;
  Steeds rusteloos wentelt en stuwt
Nu de vloed dan de ebbe der wereld
  Golf op golf als geslacht op geslacht.

Zoek er niet naar de bronne dier waatren,
  Of de veer, die het alles beweegt;
De verschijnselen, nooit de verklaring,
  Zijn den denker ten schamelen oogst.

Hoe die golven den oever bereiken,
  Waar een andere nutteloos breekt,
Hoe die eene zich heft naar de hoogte,
  En er praalt in de glanzende zon.

Waar die andre verzinkt in de diepte —
  Ik vraag het vergeefs; — maar het fluistert:
Een verborgene macht, die ze voortdrijft,
  En maar éene bestemming haar wet.

Dus voort met de golven des levens,
  Niet *vragen*, maar *doen* is uw taak;
Aan het lot of gij needrig verdwijnen
  Of fonkelen zult in het licht.

Aan het werk! Wat er schitter of kwijne,
  Het is éene beschikking, die heerscht
En ons drijft naar den eeuwigen oever,
  Waar de vraag is: wat brengt gij hier aan?

De zilte lucht wekt mij op en spant het geheele organisme, en bij het gefluisterde lied der golven verheft zich de geest. Hij vormt zich plannen voor de toekomst, plannen van moed, van veredeling, van alles omvattenden arbeid des denkers, droomen van roem; de blik verlengt zich tot in eene schoonere wereld, totdat de ziel, in een gevoel van overmoedige stoutheid, een fier welbehagen voelt in zichzelve, als had zij reeds die verhevene idealen vervuld.

O, edele zelfverheffing der ziel, wat anders zijt gij dan poëzie? – Ja, ik voel, dat zij bruist in mijn geheele wezen. Maar leeft zij er alleen als eene gaaf om haar te voelen, of zal ik ze ook kunnen uitstorten en zal de vormkracht van den geest sterk genoeg zijn om die aandoeningen van denken en voelen te belichamen? De tijd zal het uitwijzen, maar niet alleen in dit laatste ook in het eerste geval is die gaaf een hemelsch geschenk aan den mensch, dat met eene liefelijke muziek zijn gansche leven zal kunnen vervullen.

Doch er was weldra wat meer te doen dan te mijmeren en te wandelen. Het was nu bepaald, dat ik studeeren zou, en wel in de – – – – maar wat kan het u schelen, waarin.......

Daar ik een examen moest afleggen om aan de academie toegelaten te worden, moest ik nog veel werken, totdat ik op het laatst tot overloopens vol was gegoten met de daartoe benoodigde wijsheid. Nadat alzoo mijn hoofd vol was gepakt, werd ook mijn koffer gepakt.

Ik ben daarbij bepaald tot het besluit gekomen, dat mijn hoofd toen de meest verbazende gelijkenis moest hebben met een koffer. Die vergelijking moet ik noodwendig wat uitpluizen om daardoor die verbazende gelijkenis aan den dag te doen komen.

— Maar een koffer is een parallelepipedum, en een hoofd is een bol, zegt Criticaster.

— Vooreerst, mijnheer, spreek ik niet tegen u — en ten tweede spreek ik niet van uitwendige gelijkenis. En toch, zou ik ook voor het uitwendige genoeg punten van vergelijking kunnen vinden: b. v., mijn koffer is bedekt met leer: leer, mijnheer, is een weefsel, geheel gelijk aan het weefsel onzer huid, de huid, die mijn en uw hoofd, indien gij ten minste niet gescalpeerd zijt, bedekt; mijn koffer en mijn hoofd zijn dus met hetzelfde weefsel bekleed, welk weefsel op zijne oppervlakte weder bij beide met een ander gelijksoortig, het celweefsel van het haar, is begroeid: alleen bij den eene (het is een ouderwetsche koffer) is het rood en wit koehaar, en bij het andere menschenhaar.

En mocht nu voor het overige, wat den parallelepipedischen en den bolvorm aangaat, de vergelijking in vele punten falen — hebt gij Homeros gelezen? — welnu, gij zult bij hem kunnen opmerken, dat het tot het wezen eener vergelijking behoort, dat zij niet in alle deelen doorgaat.

Maar nog eens, ik sprak niet van uitwendige, maar van inwendige gelijkenis.

Van mijne jeugd af werd mijn koffer — ik meen mijn hoofd — steeds gevuld: ik kan niet opnoemen, wat er al zoo inging, maar dat is zeker, dat het boeltje goed werd aangestampt en de hoekjes gevuld. Maar toen het op het laatst liep, was er dikwijls een gevecht tusschen mijne meesters over den voorrang; de een nam te veel plaats in naar den zin van den ander, ieder wilde de beste plaats voor zijne goederen, en ieder wilde zijn goed bovenop leggen, dat het niet door de zwaarte van het overige wierd gekreukt. Het was verder weer natuurlijk volgens de koffer-logica, dat zij zooveel inpakten als zij konden, daar zij het allen op dit éene punt eens waren, dat, hoe meer er in een koffer is, des te meer er ook uit kan komen.

Zij rekenden er evenwel niet op, dat de bodem er wel eens uit kon vallen of breken.

En mijne goede moeder, die ook zoo bezorgd was om toch van alles in mijn hoofd — ik meen in mijn koffer te pakken.

Zoo werden dan mijn hoofd en mijn koffer ongeveer eveneens behandeld en volgepropt, en beide naar de stad X geadresseerd, om daar uitgepakt te worden.

Te X werd ik uitgepakt, als een reiziger aan de grenzen: de hooggeleerde douanen snuffelden en doorzochten of alles in orde was, voordat ik met mijn boeltje veilig de grenzen der wetenschap over mocht.

Maar wat mij zoo vaak, als ik op reis was, gebeurd is, dat ik behoefte had aan iets, dat onder in mijn koffer zat of maar niet te vinden was, geschiedde evenzoo bij mijn examen.

Telkens zat ik te zoeken naar een stuk geschiedenis, dat misschien onder een hoop mathesis lag — of naar eenig taalkundig ondergoed, waarvan ik niet meer wist, waar ik het gelegd had. Ook bemerkte ik, dat ik eene menigte zaken bij mij had, die niet noodig waren, en aan den anderen kant soms vergeten had, mee te nemen, wat volstrekt onmisbaar bleek.

Evenwel was het vrij goed afgeloopen en werd ik over de grenzen der wetenschap toegelaten.

De laatste avond te huis! Wat een zonderling gemengd gevoel bevat dit oogenblik voor een jongen! Voor de ouders is er alleen verdriet. Maar de jongen vol vuur en levenslust, wien de wanden der ouderlijke woning te eng worden, die de wieken wijder uit wil slaan, voor wien de wereld een tooverparadijs is, vol half bekende, en daarom des te aanlokkender genoegens, die zich de grootsche gestalten der edele vriendschap en liefde, van moed, roem en eer met de schitterendste kleuren heeft afgemaald — een jongen, voor wien alle geluk reeds bevat is in dat éene tooverwoord vrijheid! O hoe anders, hoe gemengd zijn zijne gevoelens, als hij die wereld in zal treden! — Hoe trouw en braaf zijn hart, hoe edel zijne beginselen ook zijn, met hoe vele banden hij ook in warm geval gehecht zij aan zijn ouderlijk huis, het oogenblik, dat hem vrij zal maken, dat hem in dat tooverland zal voeren, is te aangrijpend, te sterk prikkelend, om niet op te wegen tegen

het verdriet van scheiding, en om dat verdriet niet terug te drijven en alleen geluk voor te spiegelen.

De laatste dagen te huis waren in drukte van allerlei aard voorbijgevlogen; den allerlaatsten dag had mijne moeder nog eenig geld van haar en eenige flesschen lekkernijen en besten wijn bij mijn goed gepakt, hetgeen ik eerst naderhand bemerkte; toen was eindelijk alles klaar en hadden wij niets meer te doen, dan te wachten, dat de avond zou omgaan.

O, hoe pijnlijk was die avond, met dat gesprek, dat maar niet vlotten wilde en die nietsbeduidende woorden en zinnen.

Er zaten daar niets dan lichamen om de tafel, ieders geest was afwezig, ieders gedachten hadden hare eigene bezigheden. Men wilde niet over het afscheid spreken en alleen daaraan dacht de geest — men wilde over iets onverschilligs spreken en niets van dien aard kon den geest boeien.

Algemeene stilte.

— Wat waait het, zei mijnheer Tjilp om iets te zeggen.

— Ja, zei mijne moeder.

— Ja, zei mijn vader in een anderen toon.

— Ja, zei ik, weder in eene andere toonwijziging.

Lange stilte.

Ik verliet even de kamer om nog eens naar de koffers te zien, die op mijn werkkamertje gepakt stonden.

Ik hoorde een voetstap.

Mijne moeder drukte mij in hare armen.

— Kind, lieveling! pas toch braaf op en denk altijd om ons....

Haar gemoed was te vol om meer te zeggen. O, hoe ondankbaar, hoe ellendig vond ik mij, dat ik zelfs toen niet met droefheid naar de toekomst zag en niet liever wenschte te blijven!

Toen wij weder terugkwamen, werd het gesprek niet levendiger.

Mijn vader bleef peinzend voor zich staren.

Mijnheer Tjilp zeide nogmaals, geloof ik, dat het zoo woei.

Mijne moeder werkte met neergeslagen oogen.

Bella was treurig, omdat zij een vriend en makker verloor.

En ik?...

Ook voor mij waren de ouderlijke wanden te eng, ook ik wilde de vrije vleugels wijder uitslaan: ik was verheugd, dat ik eindelijk

die wereld in zou stevenen, waarvan zoovele idealen voor mijn geest heenzweefden, die wereld, waarvan ik niets dan den boom der vrijheid zag en de zon des geluks, die mij voor het hart niets dan verhevene gevoelens, voor den geest niets dan roemrijk voedsel beloofde; was het wonder, hoewel de droefheid om mij heen wel weerklank in mijn hart vond, was het wonder, dat dit alles op mijne gloeiende verbeelding te sterk werkte dan dat ik niet verheugd zou zijn?

O wonderlijk samenstel van het menschelijk hart! dacht ik een paar dagen later. Te midden van de droefheid rondom mij had dat hart gebonsd door het gelukkig vooruitzicht, en nu dat vooruitzicht niet meer vóor mij ligt, maar ik er middenin ben, is door mijne vreugde een weemoedige draad heengeweven.

Was het, omdat ik naar huis terugverlangde? Neen. Maar omdat elke verandering van levenstoestanden, hoe men er ook naar gewenscht hebbe, iets weemoedigs bevat.

Het is hierin ook waar, wat de oude Montaigne zegt: *La naissance, nourrissement et augmentation de chasque chose, est l'altération et corruption d'une autre.*

De nieuwe toestand ontstaat uit den dood van den vorigen. Men kan geen jongeling worden, voordat het kind in ons gestorven is. Men kan geen man worden vóór den dood van den jongeling in ons. Dat sterven en verdwijnen is weemoedig, het geeft het besef, dat er iets in ons voorbij is, dat nooit weerom komt.

Zóo was het ook bij mij. Hoe sterk de jongeling verlangd moge hebben, de wijde wereld in te gaan, wanneer hij van eenvoudig *kind zijner ouders*, burger wordt in de maatschappij, om te trachten *man* te worden, voelt hij toch een stuk van het geheel, dat zijn leven uitmaakt, achter zich afbrokkelen en verdwijnen in de diepte.

En zóo gaat het in het vervolg; telkens, als iets nieuws, een later tijdvak in ons leven geboren wordt, sterft er iets af, dat wij nooit weer kunnen terugroepen of aanschouwen zullen.

's Avonds te tien uren moest ik op den postwagen wezen.

Een laatste glas wijn werd tot mijn afscheid gedronken. Toen werd het ook mij beklemd in de keel.

Mijn vader — gij zoudt u bedriegen, als gij verwachttet, dat

hij een aanspraak hield met lessen van levenswijsheid, of vol gevoelige oratorie; hij gaf mij geen kaart van de klippen, die ik te ontzeilen en de gronden, die ik te mijden had.

Wien het tegen moge vallen, of wie het koud vinde — treffender dan alle welsprekendheid waren een paar gefluisterde woorden van liefde — beter dan alle vertooning een eenvoudige omhelzing en handdruk.

Ik stond buiten het huis en de koude lucht woei mij tegen. Koude voorproef van den dampkring der onverschillige wereld, die mijne tranen droogde.

Ik stond buiten, en die koude lucht woei de warme en teedere indrukken weg en maakte mij weder verheugd en opgewonden.

Woei zij ze geheel weg?

Neen — zij deed ze zich slechts verschuilen, en in stilte bleven zij voortbestaan; want jaren later nog bestonden zij en ook nu komt er wel eene aandoening op, als ik ze herdenk.

En hiermede sluit het eerste deel van mijn Levensboek.

De volgende bladen behooren hier niet te huis. Die wij nu hebben omgeslagen, maken deel uit van een afgeloopen tijdperk; wat verder ligt, is of nog te versch of in wording.

O, hoe gaarne beschouw ik dat Eerste Boek! Met wat een wellust herdenk ik dien vorigen kring, waarin ik mij bewoog, en geheel die liefelijke omgeving, in al haar reinheid, frischheid en eenvoud, beschenen door den gloed der huiselijke genegenheden, onbesmet en onberoerd door het woelen en zwoegen en strijden van het latere leven.

Wat zijn zij diep en duurzaam, de indrukken in dien tijd ontvangen, wat zijn ze levensvol en frisch!

En dan, wat elken denker de oogen telkens naar dat tijdperk moet doen heenwenden, het is dáarin, dat de ziel zich heeft beginnen te vormen, dat de geest eene beslissende, dikwijls voor het leven beslissende, richting heeft genomen. Het is dus eene onmisbare bron voor de verklaring van ons geestelijk zijn.

Het is ook goed, de herinnering aan dien tijd in ons levendig te houden, omdat de jongelingsleeftijd een bestanddeel bevat, dat

wij niet in ons moeten laten versterven. Het is dat edel vertrouwen en dat geloof aan eene ideale zijde van het leven, waaruit zijne poëzie, zijne illusiën en inspiraties, zijne ontvankelijkheid voor alles, wat edel, waar en schoon is, ontspruiten. Daarom is het zoo heilzaam, dien tijd te herdenken, als de strijd van het leven dat deel wel eens doet verzwakken, en dáárin is het geheim van het aantrekkelijke, dat in die herdenking gelegen is.

Wee den mensch, die dit alles later als niets dan ijdel verbeeldingsbedrog gaat beschouwen, want zijn zedelijk en geestelijk wezen is dor als het zand.

Gezegend zij die tijd met al de beelden, die er bij behooren.

Er zijn altijd lezers of lezeressen, die, nieuwsgierig en ongeduldig, even, even maar het einde van het boek willen inzien, al ware het alleen om gerust te zijn, dat zij niet sterft, of om te zien of de boosheid niet gestraft en het misverstand niet opgehelderd zullen worden, en of zij e l k a n d e r n o g k r ij g e n.

Zulken heb ik ook ontmoet, die ongeduldig de vingers uitstrekten naar de verdere bladen van het Boek, dat ik hun liet zien. Dat ik ze waarschuwde voor berouw of hen vermaande, met geduld den groei en de ontwikkeling der verdere toestanden en denkbeelden te verbeiden, baatte niet, en ik zou bijna boos op hen geworden zijn, als ik niet bijtijds bedacht had, welk een onwederstaanbare aandrang ons armen stervelingen eigen is om de toekomst vooruit te loopen en haar sluier op te heffen.

Daar hebt gij dan nog enkele kijkjes in de verdere bladen, u ten beste gegeven, die het verlangt. De overigen mogen er gerust uitscheiden; wij leven in een vrij land.

Gezegend, zeide ik, gezegend die vroegere tijd, met al de beelden, die er bij behooren!

O, blijft dan om mij heen, gij liefelijke gestalten, mij eens zoo dierbaar in de werkelijkheid en waarvan sommige nu nog alleen dierbaar zijn in de herinnering; blijft om mij heen, zooals gij u bij het licht van het haardvuur voor het oog der herinnering afbeeldt!

Blijft als mijne ziel u weder oproept! O, thans is zooveel, dat eens t e g e n w o o r d i g was, v e r l e d e n geworden — — —, hier is de oude bibliotheek — nu zit ik op mijne beurt er te schrijven en zie naar dien hoek, waar, aan den voet van een der kas-

ten, eens een jongen zat, in angello cum libello[1]); die bibliotheek, waar zoovele van mijne denkbeelden en indrukken, als ik ze naspoor, blijken ontvangen en ontkiemd te zijn, waar gewichtige toestanden van mijn leven zijn beslist, waar op alle planken herinneringen zitten en mij toewenken en verhalen van vroegere dagen.

Waar is het edele hart, dat in die dagen hier klopte? Waar is de diep doordringende, de veel omvattende, de wijsgeerige geest, die hier werkte?

. . . .

. . . .

En daar ginds staat de oude met marmerpapier beplakte doos. Toen ik op de kamer van haar vorigen eigenaar kwam, zooals ik beloofd had, heb ik ze opengedaan en de viool gevonden met drie gesprongen snaren: ik heb ze in de hand genomen en getokkeld op de laatste snaar, doch haar trillende, weemoedige toon, eenstemmig met dien van mijn gemoed, trof het oor niet meer, waarvoor hij gewoon was te klinken. Dat gevoelige zintuig was nu gesloten voor deze, en misschien geopend voor hemelsche klanken. Zou het nu voldoening smaken, dat fijne gevoel voor het schoone?

Ik heb toen de viool in de bordpapieren doos gelegd, om ze mede te nemen als een aandenken, en zoo staat zij daar, stoffig als de herinnering aan dingen, die niet meer zijn.

. . . .

. . . .

Maar, waar dwaal ik heen! De gedachten schieten te veel vooruit, en de vingers grijpen te ver in de bladen van het Boek, dat ik in handen heb; de enkele bladzijden, die ik beloofde u nog te laten lezen, liggen niet zoover in het boek en zijn van vroolijker aard.

Vijf jaren waren voorbijgegaan, waarin ik maar bij tusschenpoozen te huis was geweest, toen ik eindelijk weder het eene van de tweelinghuizen binnentrad.

Voor mij — wat een druk bewogen tijd, wat een tijd van

---

[1]) In een hoeksken
Met een boeksken.
Spreuk van Thomas à Kempis.

ontwikkeling en verandering, waarin nu eens gedwaald, dan weer teruggekomen was, waarin zich de geest uit een rusteloozen chaos gevormd had, niet tot een stilstaand water, want de geest staat nooit stil, maar tot een stroom, die eene vaste richting heeft aangenomen. Maar wat al veranderingen in vijf jaren!

Doch dat oude huis stond daar nog altijd rustig en onveranderd, rustig als de ziel der bewoners: zijn spitse gevel wees ten hemel, evenals het gemoed der bewoners, zijne glazen glinsterden vriendelijk en helder als hunne oogen, zijne deur was gastvrij als hun hart: zijn uiterlijk was altijd even net naar den aard mijner moeder, maar altijd even ouderwetsch (behalve de groote ruiten, want mijnheer v. N. was een vriend van licht) naar de onwrikbare begeerte mijns vaders. Mijnheer en mevrouw v. N. waren dezelfde als altijd, met dit onderscheid, dat zij jonger schenen te worden, toen ik te huis kwam.

Ik was geen halven dag in huis, of mijn vader had mij allerlei zeldzame boekskens laten zien, nieuwe aanwinsten. Mijnheer Tjilp, oude trouwe vriend, was er ook en vroeg, hoe mijne viool voer.

En Bella?

Wat bloost zij, als ik haar een welkomskus geef! en wat ziet zij telkens steelsgewijze naar mij — ja, ik bemerk het wel — om te zien, hoe die vroegere broeder en speelmakker van haar nu is.

Wat schoone maagd is er geworden van het kleine, tengere, zwarte kind! Zij is nu twintig jaar, maar de omstandigheden harer kindsheid hebben haar verstand vroeg gerijpt. De zwarte haren hebben den gloed van gitten, met een nauw merkbaren bruinen weerschijn; de donkere oogen, in helder en zacht blauw liggende, worden door lange pinkers in fluweelen schaduwen en diepten gehuld of schitteren helder en lief in het licht. Het geheele gelaat doet denken aan den heerschenden toon in Rembrandts stukken en men zou in sommige oogenblikken geneigd zijn, haar als eene schepping van zijn penseel te beschouwen.

Zoo vond ik het te huis.

Wat ik mij verbeeld had omtrent Bella's vader en zijn levenslot was behoudens een paar omstandigheden geheel verkeerd geweest.

Hij was niet gestorven. Toen de eerste vreemdheid onzer hernieuwde kennismaking voorbij was, verhaalde Bella mij veel over hem. In zijne legende der tweelinghuizen, had mijnheer v. N. op Bella's vader gedoeld en in meester Egbert den rusteloozen zoeker geteekend. Hij had aldus gebruik gemaakt van eene oude legende, die waarlijk veel overeenkomst van toestanden aanbood.

Evenals meester Egbert was deze man — hij heette de heer Van Randenrode — de wereld rond geweest in rustelooze omzwervingen, overal geluk, rijkdom en eer zoekend, terwijl hij het eerste zeker thuis had kunnen vinden en de beide laatste in zijne wilde ondernemingen versmeet. Zijne vrouw was eene Engelsche; zij was te fijn van ziel en van gestel om onder de veranderlijke nukken en bij den onbezonnen en wisselzieken aard van dezen man te kunnen blijven leven. Zij was gestorven, hem een klein kind achterlatende. Met dit kind was hij opnieuw de wereld door geweest, nu eens in Spanje, later in Indië zijn geluk beproevende, maar overal door dat hem telkens ontwijkende geluk verlaten. Na eene reeks van rampen, na het verlies van zijne laatste middelen, van zijn goeden naam, van zijne eer, van alles, behalve van zijne kleine Bella, was hij eindelijk, als een bedelaar bijna, terechtgekomen in het huis naast ons. Wat ik nu eerst hoorde, dat huis was toen in mijns vaders handen geraakt en die edelmoedige man had den ongelukkige daar eene rustplaats geschonken, waar hij onder dak kon komen, totdat hij hem op eene andere wijs zou kunnen helpen. Want verdere en betere hulp wilde hij hem verschaffen. Het gelukte hem, den ongelukkige de middelen te bezorgen (en voor hoeveel, wat het geldelijke aangaat, heeft mijnheer v. N. nooit aan zijne vrouw durven bekennen; hij was soms zoo onberedeneerd edelmoedig, dat hij zich schaamde!) om nog eenmaal, na zooveel zware beproevingen, zijn fortuin te gaan zoeken in Amerika.

Maar nu moest hij Bella achterlaten — het was een uitdrukkelijk beding. Bella was de oogappel, de afgod van haar vader, en die man voelde zich het bitterst ongelukkig, toen mijn vader de wreedheid had, zooals hij het noemde, op die voorwaarde aan te dringen. Maar mijnheer v. N. was onverbiddelijk; hij zeide den heer Van Randenrode, dat hij aan de nagedachtenis zijner vrouw, dat hij aan zijn kind verschuldigd was, als eene

expiatie van al zijne dwaasheden, deze opoffering te doen, dat het kind niet mocht gewaagd worden aan de onzekere kansen, die hij nu stond te ondergaan — dat het kind in hemzelven altijd een vader en in zijne vrouw eene trouwe moeder zou hebben. Tranen en smeekingen baatten niets.

Zoo werd Bella bij ons gelaten. Haar vader was alleen de wijde wereld ingetogen. Ongelukkig de man, die zoo laat, die met grijze haren zijn levensloop nog eens beginnen moet!

Hij had het geluk, op zijn pad een man te ontmoeten, die dat wilde en rustelooze karakter, dien wisselzieken geest eenigszins tot zelfkennis en verandering bracht. Eene vereeniging van edele mannen nam den verdwaalden broeder op; hij ontving de stoffelijke hulp, die het eerst noodig was, en later zedelijke ondersteuning; een gelukkige keer nam eindelijk in hem plaats, en na een twaalftal jaren, jaren van beproeving en van harden arbeid, was hij in staat, zich met eer en onafhankelijkheid in de maatschappij te bewegen

Sommige van deze omstandigheden had ik van mijn vader, andere van Bella vernomen, die ze mij verhaalde, toen wij eens eene lange wandeling deden.

Hare wangen gloeiden van het vuur, waarmede zij gesproken had. Wat eene teederheid was er in den klank van hare stem, als zij van mijnheer en mevrouw v. N. sprak, en als zij herinnerde, wat zij voor haar vader en voor haar, arme, gedaan hadden. En hoe zij getracht had, dit te beantwoorden en hoe zij gebeden had om zegen over hare weldoeners!

O, zegen op u, dacht ik, zegen op u, Bella! voor alles, wat gij in het huis mijner ouders voor hen geweest zijt, zegen op u, voor de liefde en zorg, waarmede gij ze omringd hebt, toen ik weg was, voor de vroolijkheid, die altijd was, waar gij waart, voor den lieven klank uwer stem. aan wier toon men de stemming uwer ziel kon kennen!

Of deze gedachten duidelijk genoeg in mijne oogen te lezen stonden, toen ik ze lang op haar vestigde, terwijl zij sprak, weet ik niet, maar zij sloeg de hare neder.

— Bella, zeide ik, weet je wel, toen je een klein meisje was, dat ik je eens in het gras met die rozen zag zitten spelen?

Zij lachte zoo welluidend, dat de vogels in het bosch gingen medezingen.

— Ja, zeide zij, en een wonderlijk, eigenzinnig kind was ik toen! Zou je gelooven, vervolgde zij opeens ernstig, dat ik toen een bepaalden afkeer had van alles, wat gewoon was: speelgoed, gewoon speelgoed, daar een ander kind gelukkig mee zou geweest zijn — het is waar, ik heb het zelden gehad — maar ik had het toch niet willen hebben, ik moest iets vreemds hebben, iets, dat mijn eigen was, dat ik zelf en alleen koos: zoo was het met alles. Ik was een eigenzinnig, zonderling klein kind; ik hoop niet, dat die trek mij bij is gebleven, want ik heb een afkeer van vrouwen, die opzettelijk zonderling willen zijn; de vrouw moet het gewone leven niet versmaden, zij moet er niet buiten of boven willen staan, maar zij moet dat juist verhoogen, veredelen, en dan wordt het vanzelf minder plat en prozaïsch!

Ik glimlachte om het vuur, waarmede zij sprak.

— Lach je mij uit? vroeg zij met een opgeruimd gelaat.

— Ik glimlach, zei ik, maar het is uit genoegen; ik bewonder je — ik maak nooit complimenten — dat je eene zoo juiste beschouwing hebt van het leven en van de wijs om het te veredelen; vrouwen vallen meest in uitersten; of zij maken zich weinig beduidend en alledaagsch, of zij zijn altijd in de wolken en geneigd tot mysticisme.

Zeker, wat er verkeerd en ziekelijk is in de eigenschap, die zij bedoelde, had zij niet, maar het goede, het gezonde er van had zij; het was het afwijken van den gewonen flauwen sleur, een eigenaardig zijn en denken, met eene zachte tint van eigen geestigheid overgoten, genoegzaam om aardig en bekoorlijk te zijn zonder te hinderen.

Zoo wandelden wij voort, pratende en gaande over de oude plaatsen onzer jeugd. Bella sprak mij daarop van mijne ouders, mijne moeder noemde zij ook altijd moeder; zij vertelde, hoe zij den lieven ouden het leven gemakkelijk en genoeglijk trachtte te maken, hoe zij den ouden heer op allerlei wijzen plaagde met zijne boeken, maar hoe zij ook, wanneer het noodig was, de *preciosa* daaronder zelve voor hem schoonmaakte; en duizend kleine omstandigheden meer, onbelangrijk voor een derde, maar boeiend voor mij.

Er was een aardig mengsel van heldere vroolijkheid en van ernst in Bella, en de overgangen van de eene naar den andere dikwijls snel en onverwacht; er was eene losheid en natuurlijkheid in haar, die men in onze maatschappij, waar vooral meisjes zoo naar geijkte, conventioneele vormen en in aangeleerde manieren gedresseerd worden, niet altijd met kieschheid en fijne beschaving vereenigd vindt.

Wat bovenal in dit meisje zoo bekoorde, was eene frischheid, frischheid van geest en gemoed, in haar gansche wezen en handelen.

Ik geloof, dat ik hierover lang liep te denken, en ik werd opeens wakker door een vroolijk gelach van Bella, toen ik op het punt was, door mijne afgetrokkenheid in eene beek te stappen.

— Waar denk je over? vroeg zij.

— Ik denk er over, zei ik, dat wat ik eens over je gedacht heb, is uitgekomen.

Zij keek mij vragend en glimlachend aan.

— En dat is?

— Dat, waar je ook wezen zoudt, bloemen uit je voetstappen zouden ontluiken.

— O, o! lachte zij, ik dacht, dat je nooit complimenten maakte?

Mijnheer Van Randenrode zou terugkomen! Op een ochtend ontvingen wij de brieven: een was er aan mijnheer v. N. en een aan Bella gericht. Hij schreef, dat hij met het vermogen, dat hij nu bezat en met de betrekkingen, die hij in Amerika had aangeknoopt, zich nu ook in het moederland een eervol bestaan kon verschaffen. Er sprak evenwel geene zelftevredenheid uit den brief, er was iets weemoedigs zelfs in de kalmte en vastberadenheid van den schrijver, en men voelde, dat dit zwaar beproefde en daardoor gelouterde karakter geleden had onder die verbuiging naar het goede, en wel kalmte, maar geen vroolijke opgewektheid meer zou kunnen verkrijgen.

Aan Bella schreef hij evenwel anders; de woorden, die hij aan haar richtte, schenen, door het vooruitzicht van haar weder te zien, meer gloed te ontvangen: het was of zij, zelfs zoo uit de verte, ook haar zonneschijn-invloed uitoefende. Bella las ons ge-

deelten uit die bladen voor; zij waren vervuld van vreugde over zijn terugkeer, hij kon het niet langer uithouden, hij moest zijn land, zijne weldoeners, maar bovenal zijn klein, wonderlijk, geestig kind (de man verbeeldde zich haar nog altijd als het kind, dat hij achterliet), terugzien. Bij die gedachten scheen zijn gemoed overgevloeid te zijn, en de warmste woorden waren niet voldoende, als hij van mijnheer en mevrouw v. N. sprak.

— Tut, tut! dwaasheid! zei mijnheer v. N.

Maar toen Bella voortlas en mevrouw v. N. omhelsde, bedierf deze het boordje, dat zij opzette, en toen zij nog meer las, en daarop haar arm om het grijze hoofd van mijnheer v. N. sloeg, zeide deze weer:

— Tut, tut, dwaasheid, genoeg, genoeg. En hij lachte, maar met een traan in zijn oog.

Op een ochtend nam mijnheer v. N. mij vertrouwelijk onder den arm zooals hij gewoon was nu ik man was geworden, en Bella mede noodigende, gingen wij te zamen naar het nevenhuis.

— Ik wil het geheel laten opmaken, zei mijnheer v. N., maar in ouden stijl natuurlijk, en de beide huizen moeten elkander blijven gelijken: den spitsen gevel zullen wij behouden, den weerhaan zullen wij weder laten draaien; groote ruiten zullen er in moeten, hm! ja, het staat anders aardig die kleine ruitjes, maar achter boven wilde ik ze behouden voor de aardigheid, vindt je het goed?

— Ik? zeide ik lachend, maar, vervolgde ik, zal Bella's vader hier komen wonen?

— Neen, zei mijn vader, die zal zich in eene handelsstad moeten vestigen.

— Gaat gij dan het huis verhuren, dat gij het zoo laat opmaken?

— Neen, antwoordde hij, maar laat ons binnengaan.

Werklieden waren reeds bezig met behangen, schoonmaken, timmeren, enz. Wij kwamen in de achterkamer, die op den tuin uitzag, een groot vierkant vertrek.

— Kijk, zeide hij, eene prettige kamer zal dit wezen! De drie ramen zullen tot den grond worden verlaagd: wat een gezellig

vertrek voor een gelukkig gezin, 's winters bij dien breeden marmeren schoorsteen, 's zomers met die wijd geopende ramen, waardoor men de kinderen in den tuin zou kunnen zien dartelen, ziet, met eenige vernieuwing.... maar zou dat goudlederen behangsel niet behouden kunnen worden, — wat denk je? vroeg hij, in vrees over zijn goudlederen behangsel.

— Mij dunkt, de huurder moet er maar genoegen mee nemen! ik geloof zelfs, dat dit behangsel behoort behouden te worden, omdat het geheel met den stijl der betimmering overeenkomt, ik zou zelfs dien ouden schoorsteen willen behouden....

— Ja? ja? zei mijnheer v. N., en hij bloosde van welgevallen; dus neem je er genoegen me.... zou je het goed vinden, dien stijl te behouden? Ja, ja, die stijl is toch aardig! En hij liet met een glimlach en een komiek genot zijn blik gaan langs de met dikbeenige engeltjes versierde zoldering, de rijke tinten van het goudleer en het weelderige loof- en krulwerk om lijsten en paneelen.

— Maar lage ramen, niet waar? Waarom zouden wij geen nieuwe en oude vormen kunnen vereenigen, mits er harmonie zij?

Wij moesten boven ook alles in oogenschouw nemen. De bloedvlak in het kleine kamertje met haar verschrikkend verhaal vond ik niet; alleen was er ergens eene oude inktvlak op den vloer, die misschien aanleiding tot het verhaal gaf. Het spijt mij voor het romantische gedeelte van deze bladen, als dit de prozaïsche oplossing is.

Mijnheer v. N.'s gedrag en handelwijs omtrent dat huis ging evenwel voort niet minder raadselachtig te zijn. Hij had blijkbaar een plannetje, en ik geloofde doorgaans, dat hij het wel voor mijnheer Van Randenrode bestemde. Soms schoot er pijlsnel en schuw wel eens eene andere gedachte in mijn hoofd....

Maar neen, hoe was het mogelijk, dat hij zoo diep in mijne ziel had kunnen lezen, dat hij had kunnen lezen, wat voor mij zelven nog onbestemd en nauwelijks leesbaar was?

Maar toen de tijd naderde, dat mijnheer Van Randenrode zou terugkomen, toen zijn schip binnen was, toen hij bij ons was en de eerste dagen van verwarde vreugd en drukte voorbij waren gegaan, en er geen sprake was, dat hij naast ons zou komen wonen, toen er geheimzinnige beraadslagingen werden gehouden

in de bibliotheek, toen . . . .
en er nog zooveel gebeurde, dat ik niet zal vertellen, toen, ja toen — — —

— Och! zei een der nieuwsgierige lezers, het boek toeslaande — (ik wist het wel, dat, als hunne nieuwsgierigheid voldaan was, zij de spijt, die volgt op de voldoening van eene dwaze neiging, op mij zouden wreken), och, zei die persoon, het zal wel weer zóo uitdraaien, dat Bella en hij . . . .

Welnu?

EEN BOUWVISIOEN.

> Mijn wieg stond tusschen krullen-muren
> Een sieraan van gebakken deeg.

Wij hadden een avond onder kunstvrienden doorgebracht en levendig gesproken over de bouwkunst onzer dagen. Zij was er geprezen, gehoond, ontkend en erkend. De groote meesters der Duitsche kunst waren opgeroepen, maar ook weder vrijgelaten. Want de kring onzer denkbeelden trok zich samen over de meer dagelijksche bouwwerken en de op vele plaatsen noodlottige bestelling, dat het architectonische talent verhinderd wordt, zijne wetten te doen heerschen over het industrieele.

Den volgenden dag kreeg ik een brief van onzen overdrijvenden vriend Bamboots, die dus luidde:

„Toen ik van onze lustige samenkomst in uw dichterlijk koepeltje, gelegen aan die sloot, die in haar zucht naar ontwikkeling er naar streeft vaste stof te worden, waar de zon zoo heerlijk onderging in uw teeder groen getinte Rhijnwijnroemers, en de nacht in erbarmen zijn sluier spreidde over de moderne bouwerij, die wij zoo naakt hadden uitgekleed; toen ik daarna huiswaarts keerde naar mijne stad, voerde mijn weg mij weer langs dat stuk weigrond, waarop wij 's morgens reeds samen dien wonderbaren heksenkring met zijn breeden cirkel van paddestoelen hadden bekeken en bepraat. Ik had alles vergeten, wat

uw landbouwkundige vriend ons daaromtrent had voorgepraat, maar toen ik daar dit stuk land voorbijging en in den vollen maneschijn den gordel zag, dien de champignons om die kale en uitgeputte plek gronds hadden gevormd, kon ik niet nalaten er bij stil te staan. Het nog niet boven allen twijfel opgehelderde natuurverschijnsel, dat niet tot mijn verstand sprak, prikkelde daarentegen mijne verbeelding te meer. Daar waren van die paddestoelen, die er als groote regenschermen uitzagen, andere als ronde tafels op éen voet, andere als geboomte met breede bladerkroon; ik dacht, hoe men er op zou kunnen zitten of er onder liggen, uitgestrekt op den rug. Dan gluurde ik, of ik de heksen niet zag, die in deze kringen plegen rond te varen en feest te houden. Alle gegevens waren voor eene verschijning voorhanden: een geprikkelde geest, de stellige wil om zich alles te laten zien, de plaats, en de tijd, en de maan, de maan, die het licht, dat zij aan de zon ontleent, gebruikt om wat deze in helder daglicht stelt, weer terug te voeren in mythischen schemer, de maan, die met de zon denzelfden strijd voert als in den mensch de verbeelding met het verstand, als in den roman de verdichting met de historie. Ik begon te zien, — ik weet nog niet wat; ik trok met mijn stok een pentagram op den grond, en bedacht eene bezweringsformule; — ik zag — maar waarom ik?

Laten wij er eene legende van maken; legende, kind van het morganatisch huwelijk van feit en fictie; laten wij een ruiter hierheen doen draven over den weg, die het land doorsnijdt. Ik zie hem al, hem en zijne schaduw. Zij gelijken wel een paar van de wolken, die voorbij de maan zweven, de man, die zonder scherp begrensden vorm in draf daarheen trekt, en zijne schaduw, die naast hem, en even nevelachtig als hij, het lage hakhout even streelt en er langs glijdt. Het is doodstil en eenzaam, de hoefslagen smoren in het zand: hoor, hoe stil het is, — ting — éen klokslag, zeer in de verte: er leven dus nog menschen, waar klokken zijn, die zij aan den gang moeten houden — of zijn het eer de klokken, die de menschen aan den gang houden? — De schim op dat hakhout staat stil en de ruiter ook, om te luisteren: alles doodstil; over de vlakte is niets te zien, dan in de verte ongelijke hoopjes schaduw, waar overdag boerenhoeven in kunnen zitten, maar die thans verdwenen zijn; doodstil, — woew, woew! —

in de verte slaat een werfhond even aan, maar zoover, zoover als alles wat over dag werkelijkheid heet. De schim glijdt weer voort over het hakhout en de ruiter haar na. Wat zijn die witte gedaanten, die in een kring daar op het veld zitten? Het paard maakt er een sterken zijsprong voor, steigert, met de voorbeenen maaiend, dat de hoeven tegen elkaar kletteren, en stort onderstboven, nadat zijn ruiter al in het zand is gegleden In twee, drie wentelingen is het weer op de been, terwijl de ruiter midden op den weg zit en zitten blijft. Hij had nu ook wel willen schrikken en op zij springen, maar was als aan de plek gekluisterd op den weg, die voorbij den heksenkring loopt.

Wat groeien die paddenstoelen! Waar er geen staan, spruiten zij met snelheid uit, en die er zijn, zwellen, tot zij zoo groot zijn als kinderen. Het glinstert er, het wriemelt, het zweeft, het leeft. Op elken zit eene schim; deze geven elkaar de hand en gaan draaien en gieren, zij zijn alle gemaskerd en verkleed. Hier schijnt het Orfeus te zijn, op een padde rijdend en spelend op de citer: Orfeus, de symbolische genius aller bouwkunst, die door rythmus en harmonie de onbewerktuigde stof zich tot gebouwen verbinden doet. Aan hare kinderen kunt gij zien, wie de anderen nabootsen. Sinte Katharina is er met het radvenster, dat haar naam draagt, en Braga, de kunstenaar van het Noorden, met Neith, Egyptische Athene; ginds is Aholiab en Bezaleël en Hiram van Tyrus, en meester Erwin von Steinbach, met eene puntige muts als het ogief zijner kathedraal, en zijne kunstrijke dochter Sabina, en zoovelen nog, wier namen belangrijke tijdperken teekenen in de geschiedenis der bouwkunst. Dat schijnt wel Brunellesco, de eerste moderne bouwmeester, en ginds Bramante, Palladio, Vignola. In het midden staat eene reusachtige padde overeind, met een witten mantel om en eene gevederde kleine muts op den kop, en houdt een troffel in den poot, waarmede zij zwaait en beveelt. De anderen noemen haar Borromini. De wilde dansers houden op, en nu gaan zij van aardkluiten en steenen allerlei werken maken, met daken en koepels en zuilen van champignons; zij bouwen, maar komen niet verder, want anderen schoppen er tegen, of trekken een der onderste stutten weg, en dan valt het opeengestapelde weer in, en dan joelt en jankt en kijft het weer onder en door elkander.

Die in het midden roert nu met den troffel in een ketel, de brij wordt dikker en taaier, het is eene pap van de steeds groeiende paddestoelen. Nu gaan zij het deeg kneden en daarvan bouwen, en zij stapelen zuil op boog en lijst op sokkel en alles op en over elkaar.

Hiii!! snerpt het als eene gierende windvlaag door de lucht, nu de bouw is voltooid, en als eene draaiende hoos gaat het er weer omheen, tot de kring van gemaskerde spoken, die elkander aan de hand houden en den rug toekeeren, eene wentlende streep gelijkt. Het is een woeste sabbat.

Hier is het kind, hier is ons aller kind! zingen zij.
Van mij is de neus!
Ik verschafte de ooren!
De glinstrende oogen zijn mijne!
Ik gaf het de macht, om zijne kaken op te blazen.
En ik die van alle vormen aan te nemen en nooit iets te zijn!

Ieder had zijn deel aan het kind. Zij brachten het in hun midden en wierpen het elkander beurtelings toe, al sneller en sneller, den kring rond, terwijl zij het doopten met een naam, waarvan zij ieder slechts eene letter uitspraken, en ieder gaf het eten uit den grooten ketel met paddestoelen-brij; en bij ieder groeide het kind, snel, even snel als des nachts de tooverkring der paddestoelen opschiet. En het was weldra volwassen.

Nu gaan zij het inwijden in de bouwleer, en geven het zijn leerbrief:

De leerling, die den knaap een breek-ijzer geeft.

De eerste plicht van den leerling is het gebruik van het breekijzer: breek af, maar roof u eerst wat vormen, die gij onthouden en gebruiken kunt.

De gezel, die den leerknaap een troffel en een verfkwast geeft.

Om alles glad te strijken krijgt de bouwgezel den troffel, en om te overpleisteren, wat men niet zien mag. Kunst is schijn,

en schoon is schijn. Bouw van hout, van stroo, van bordpapier, van oude vilten hoeden. Verachtlijk is de stof, maar de schoone schijn is het al. Snel vaart de verfkwast over alles heen, en hout en stroo en klei worden goud, graniet en marmer.

De meester teekent den leerknaap met het duivelsteeken op de linkerheup.

Uit u zelven schep, maar steel het eerst van andren.
De kunst is klein, lang het lustige leven.
Geen wet of regel gelde u meer.
Wees vrij!

Dan volgt het practisch onderwijs. Zij wijzen hun ingewijden zoon, hoe zij bouwen van stukken paddestoel, en van de brij uit den ketel, van stroo en papiertjes, van biezen en takjes; zij leeren het van allerlei tuig alle stoffen na te maken; zij kneden en knoeien en lijmen, zij knutselen en plakken en stapelen een bouwwerk opeen, waar ieders bouwtrant een stuk toe gaf, Egyptisch, Grieksch, Chineesch, Romeinsch, Gothisch, uit elke streek der wereld.

Met een ontzettend gieren zwalkte de bezeten troep thans om het voltooide werkstuk heen. De opperheksenmeester vloog boven op den top, stak daar in de gedaante van een bok zichzelven in brand, en regende naar omlaag in aschvlokken, die door de anderen opgevangen en verslonden werden.

Het spokende heir was nu buiten alle bedwang.

Allen begonnen te twisten over den voorrang: zij smaalden en spotten over elkanders werk, tot zij het eindelijk in stukken begonnen te slaan, en het geheel in duigen lag. In hunne dolheid misgrepen zij zich ook aan hun eigen kind, dat zij met de brokstukken wilden dooden en daaronder dreigden te verpletteren.

Ginds kraait een haan.

Woew! -- op een werf in de verte slaat de hond weer aan. De dag breekt door. Als eene woedende hoos vliegt de drom om en om, in spiraal-kringen, die al kleiner en kleiner worden, de lucht in en eindelijk uit het oog, gelijk de morgennevel, die voor het zonlicht uitwijkt, en zijn slepend kleed na zich trekt. Gelukkig voor den armen leerknaap, die er gekneusd, maar toch levend

afkwam, en voortsnelde naar eenig toevluchtsoord, de wijde wereld in. Daar is hij aannemer van huizen geworden en bouwt zich in de groote steden spoedig rijk. Zelfs wordt hem eerlang het maken van een monument opgedragen.

Zachtjes aan werd de gewone wereld weer hersteld. De takken verscholen hun dwaze, spookachtige gezichten, de schaduwen krompen in, het licht begon alle vormen, als de steenhouwer, van de grove onthullingen te ontdoen en ze scherper en nader aan te dringen; de boerenhoeven werden weder op hare plaats gezet in de nesten van groen; als eene gouden maan ging de phantasie onder, en de scherpe, alles ziende zon van het verstand rees op.

En de ruiter, die, nog altijd verstijfd van schrik, in het zand had gezeten, kwam weer, hij wist niet hoe, op zijn paard, dat hij met de toomen verward vond in de struiken. Het beest schudde zich en rilde niet minder dan de ruiter, die, bevreesd om achter zich te zien naar den dorren heksenkring met zijn krans van paddestoelen, rende naar de stad, waar hij mij stillekens alles vertelde, en zijne haren liet zien, verzengd door den gloeienden walm van den zichzelven verbrandenden bok.

Er is geen twijfel aan of de man heeft het geheim betrapt van de wording en voortplanting van onze tegenwoordige bouwkunst; en naar zijne beschrijving te oordeelen, heb ik het heksenkind als meester zien bouwen aan eene nieuwe villa in mijne buurt.

Wees voor hem gewaarschuwd door uw vriend

BAMBOOTS."

WANDELINGEN DOOR DE WERELD.

I.

Ik ga de wereld doorreizen, mijn waarde, en u van tijd tot tijd mijne berichten toezenden.

Gij schrikt reeds, als ik u wel ken, voor eene reisbeschrijving, omdat gij weet h o e de meesten reizen.

Zoo zaten er eenigen op de boot met mij, dezen zomer, die ik u veilig als monsters kon overzenden van het geslacht der hedendaagsche reizigers. Daar heeft er een zich neergeplant, die maar reist om aan te komen: hij draagt als eene pyramide zijn lot, en blikt rechts noch links, tot hij er is. Ginds loopt een ander, die slechts reist, opdat men wete, dat hij reist; en zijn troost is niet te zien, maar gezien te hebben en te kunnen zeggen: dáar ben ik ook al geweest. In tegenstelling met den vorige kijkt hij overal heen en wendt zich tot iedereen. Voorts zijn er de periodieken, die jaarlijks hun tour doen, even vast en even onbewust als eene natuurwet.

Maar buiten deze bijzonderheden zijn er nog andere soorten. Zij zijn uitstekend toegerust met kleederen, koffers, plaids, parapluies, alpenstokken, tasschen, verrekijkers, blauwe brillen en Guide's. Zij hebben alles medegenomen, maar alleen vergeten iets in hunne schedels te doen; de woonplaatsen van verstand en gevoel staan te huur, of zoo gij wilt, de werktuigen zijn er, maar de grondstof ontbreekt, of zoo gij het weer anders wilt, de machines zijn onvolmaakt en de machinisten ongeoefend.

Eene van deze had lang staan turen in het stoomwerktuig der boot. Uiterlijk, wat schoone verschijning! Het koeltje waait de klapperende linten te gelijk met een paar vlokjes van de blonde haren los en uit het aangezicht, dat de frissche blos er te frisscher door zichtbaar worde, en jaagt de kleederen vaster om de gestalte, dat zij zich sterker teekene in haar schoonen bouw. Wat peinst deze allerfatsoenlijkste en welopgevoede jonkvrouw over de machine? Ziet zij wel, dat de zwarte, vuile stoker telkens kolen in den oven werpt? Och, mocht hij eens een fijn, fatsoenlijk en welgemanierd vermoedentje bij haar kunnen opwekken, dat, zoo hij dit nalaat, wij weldra stil zullen liggen dobberen midden in den stroom, of meedrijven met den vloed en terug met de ebbe, opdat zij er uit opmake, dat een organisme voedsel moet hebben om te werken en te handelen! — Zij en hare ouders, en haar zuster en broeder behoorden tot een gezelschap van de meest voorkomende soort. Zij hebben alles bij zich, zooals ik u zeide, maar alleen geene geestige bagage medegenomen. Geheel ongevoelig kunt gij ze niet noemen, want zij geven aan de meeste indrukken toe, die toevallig op hen werken, mits zij oppervlakkig zijn.

Wat zullen zij terugbrengen van de reis? Ik heb deernis met hen, als ik ze aanzie en dit naga. Een klein getal van uit de zesde hand verkregene verkeerde indrukken, een paar onbekookte oordeelvellingen over eene stad, eene verlepte gevoelige zinsnede over den Mont-Blanc, een dozijn geleende phrasen over natuur, komedie en table d'hôte; misschien eens anders oordeel over een paar monumenten, en eene leugenachtige bewondering van een grootsch stuk oude kunst, een Tiziano of een Correggio. Op bevel van den Murray of Baedeker, zullen zij zuchten in den kerker te Chillon, even hê! zeggen van de Jungfrau, in het voorbijgaan, vluchtigjes, vluchtigjes hun lof schenken aan de kathedraal te Florence, en in hetzelfde vertrek zijn (meer mag het niet heeten) als de Stanze van Rafaël. En dan naar huis, met even ledig hoofd als bij den uittocht, met uitzondering, dat er een paar hokjes gevuld blijven met wat er van den Guide in is blijven hangen.

Zoo zijn er duizenden, en die zijn nog de ergsten niet eens, want zij wenden gevoel voor en eenige belangstelling, of leenen

die van een ander, zijdelings bewijzend, dat die dan toch vereischt zijn.

Maar er zijn ook duizenden, die alleen reizen voor hun zinnen en wufte ijdelheid. Buikreizigers moogt gij ze noemen, of zoo gij aan de phrenologische localisatie gelooft, achterhoofdsreizigers. Zij weten alles van comfort en lekkernij, van uitspanning en uitspatting; zij hebben vele kleederen gezien en geen menschen, en die de schoonste kleederen droegen vonden zij ook de voortreffelijkste menschen; zij zijn ten toppunt van geluk, als zij met graaf Polyplonski hebben gedronken, gegeten of gereden; hunne wereld is eene groote stad of eene badplaats, en hun levensdoel zinnendienst. Met duizenden trekken zij uit, om terug te keeren als een ledig paaschei, aardig geverfd, maar — hol.

En zou ik u dan nog het recht betwisten om bang te zijn voor de vruchten van zulk reizen?

Maar hiervan staat u niets te overkomen. Ik reis dezen keer maar met mijn schetsboek en mijn potlood; menschen en dieren, een hek of eene stad, kunst en zeden, het verledene en het tegenwoordige, er komt van alles in dat boek, en er waait als vliegende bladen, van alles tot u uit. Ik wil reizen met mijne voelhorens ver uitgestoken, en met het honderdvoudig facettenoog der vlieg. Ik zal ook eens buiten de plat getreden banen gaan zoeken. De bloemen en vruchten groeien niet op de gladde heirwegen, maar daarnaast in eene greppel of een ander verborgen hoekje. Zaken en menschen zijn schier overal gelijk geworden, eene gelijkheid ongelukkig meer door afslaan van het uitstekende dan door verheffing van het lage verkregen. Met alles slechtende kracht gaat de gelijkmakende werking der beschaving voort, — een nivelleeringswerk als dat van het water, dat de hooge punten afschuurt; — overal dezelfde kleeding, dezelfde gezichten, dezelfde manieren, hetzelfde eten, dezelfde maatschappij, dezelfde denkbeelden. Als ik mijne medereizigers bezie, zoowel de oppervlakkige als de buikreizigers, moet ik bekennen, dat zij evengoed Engelschen, Franschen, Duitschers, als Hollanders, Russen of Amerikanen kunnen zijn. Wat moet er diep en ver gezocht worden naar eene oorspronkelijkheid, naar een individu!

Beschaving! Wij zullen de oude thesis van Dyon niet weer aan de orde stellen, wij blijven u huldigen; en toch is het mij

somtijds of u een klein vischstaartje uit het zijden kleed komt kijken — schoone vrouw, zooals Horatius zegt, maar die in een vischstaart uitloopt. Doch liever werp ik met verontwaardiging dit denkbeeld weg. Neen, dat staartje behoort slechts aan uw nagemaakte bastaardzuster, die licht en dicht, met een imitatiestofje gekleed, met een dun laagje verf is opgeflikt, dat zij heel wat schijnt. Het is die, gij weet wel wie en wat, die wisselzieke, die kleur- en karakterlooze, die men niet pakken kan en zeggen: nu heb ik je en nu zal ik je dood knijpen, maar die men overal en telkens duidelijk ziet, die zich meest in het gezelschap van beschaving vertoont; dat ding, dat men dan maar bij benadering fatsoenlijkheid moet noemen, hoewel het geen fatsoen heeft. Fatsoenlijkheid, — het woord toont in zijn vorm reeds zijn gemaniëreerdheid.

Fatsoen, dat is nog goed, dat is vorm; fatsoenlijk is reeds eene afleiding, dat is afwijking; het is iets, dat den aard van fatsoen heeft, dat er na lijkt, maar het niet is; en dan nog — heid — dat is weer een verdere afstand van de bron, van den stam.

Daar hebt gij den moordenaar van vrijheid, van oorspronkelijkheid, van natuurlijkheid. Durf eens waar zijn, als hij er bij is!

Nu zullen wij er toe komen, te weten wat voor wereld wij gaan bezoeken. Gij ziet al, dat het niet de groote kosmos is, noch die wereld, die met minder grootspraak eenvoudig de aarde heet, noch, overdrachtelijk, de bol, dien keizer Karel in de hand houdt, de staatkundige, noch de zeepbel, die de groote wereld heet, noch die onzichtbare, maar overal ingrijpende, overal gevreesde en gevierde tyran, van wien het heet de eischen, de opinie, de convenances der wereld, en die in den vorm van wat zou de wereld daarvan zeggen? maatstaf is van handelen en oordeelen. Maar die vereeniging van menschelijke aandoeningen, gewaarwordingen en gedachten, die bij den omgang der menschen elkander kruisen; die wereld der phantasie, die ons omvoert in alles, dat de menschheid doorleefd heeft en nog doorleeft; die wereld, wier ruime kringen het gebied der natuur, van het zedelijk bewustzijn, der rede, der kunst omvatten, het ware leven, dat zich in gevoel, in daad en in denken uit, maar toch altijd éen is.

Ook de zon was op hare schijnbare reis om de wereld. Zij was aan de Waag gekomen, en in gelijke schalen lagen dag en nacht tegen elkander opgewogen. De herfst was begonnen. Mijn eerste reisdag is een herfstdag, en gij moogt boven dit blaadje zetten:

HERFSTDRADEN.

Van den eenen boom naar den anderen, of zacht gewiegeld op de golvingen der lucht, dwarlen de herfstdraden der phantasie, licht bewogen door elken luchtstroom, verguld door de zon, als een teeder weefsel gevlochten over het ruim der aarde. Het zijn geen touwen, vriend, waar men eene katoenbaal mede kan ophijschen in het pakhuis — maar snaren kan men er van maken, wier trillingen liefelijk en bevallig klinken in de wereld des goeden en schoonen.

Als gij maar niet zegt, dat zij langdradig zijn, of dat het maar rag van spinnen is.

Daar zat er eene — eene spin meen ik — eene groote, achtbeenige, diklijvige. Tusschen de ranken van een weelderigen wilden wingerd, die langs het raamkozijn oploopend, in steeds geler, bruiner en vuriger tinten, tot gloeiend rood toe, voortklom naar het dak, had zij hare webbe uitgespreid. Zij had haar middelpunt gekozen, en daaruit vele stralen getrokken als de spaken van een rad, en van de eene spaak op de andere klimmend, met den kleverigen draad achter zich, verbond zij die de eene aan de andere, den eenen veelhoek om den anderen scheppend, totdat het geheel was afgeweven, en zij zich in het middelpunt plaatste als de vorstin des rijks. De onnadenkende kleine vliegjes, met zilveren en lichtgroene vleugeltjes, bijna onstoffelijk fijne wezentjens, fladderden op de schoone kleuren van den wilden wingerd af en raakten jammerlijk in het kleverige net verward en vastgeplakt. De spin-koningin bleef gerust in haar middelpunt hangen, en zag met welgevallen haar voorraad toenemen en de vruchtelooze worstelingen der arme kleinen. Alleen, wanneer eene groote vlieg in de spaken van het wiel verward raakte, rende zij, trillende van drift, op haar af en omwond de gevangene met haar onuitputtelijken voorraad van draadstof.

Ik moet bekennen, dat ik iets zeer stuitends vond in de wijze, waarop de arme kleine vliegjes, die niets verlangd hadden dan een weinig te rusten en te eten van de schoone bladeren, door den barbaar werden gevangen en gemarteld; dat hare stuiptrekkende pogingen om zich te bevrijden mijn gemoed in beweging brachten.

Wat, dacht ik, doet zulk eene vuile spin in de wereld? Hebt gij niets beters te doen, dan schoone vliegjes te martelen? Is dat uwe eenige levensbestemming? Zal ik dulden, dat gij voortgaat met uw barbaarsch werk, en niet liever de onnoozele slachtoffers uwer vraatzucht verlossen?

Éen duw met mijn stok, en het weefsel hing gescheurd ter neder. De spin liet zich pijlsnel vallen. Nu, daar is kunst aan noch moed, als men weet, dat men toch aan een draad uit zijn lijf blijft hangen en niet dood valt. Echter, in het weefsel der verschillende aandoeningen, die in dat oogenblik in mij heen en weder werkten, was een draad van berouw. Het verstand schijnt eerst terug te keeren, als de dwaze daad bedreven is, — en eene dwaze daad was het, de arme koningin zoo ruw uit haar rijk te stooten.

Ook een draad van beschaming liep er door het weefsel — ik kon niet eens herstellen, wat ik misdreven had.

De gevallen koningin, zittende op de bouwvallen van haar kasteel, deed mij bittere verwijten.

— Gij vernielt mijn nijveren arbeid, gij hindert mij in mijn levensonderhoud, gij, die zelf honderden onschuldige dieren verslindt! en gij waant u wijs! — zei de verontwaardigde spin, zoo kwaad als ..... als eene spin.

— Gij zijt eene onbeschaamde, zeide ik, boos, want ik had ongelijk; — verbeeldt gij u, dat gij in uw web het middelpunt der wereld zijt, en dat alle arme vliegjes u ten dienste moeten zijn?

— Och ja, evenals gij, die dit ook denkt van uzelven. Of meent de mensch niet, dat de aarde het middelpunt is van het om hem geschapen heelal en hijzelf het allermiddelste egoïstische punt, waar alles om draaien moet? — De geheele wereld bestaat uit eene reeks van wezens, die elkander opeten en uitzuigen; de

meerdere den mindere, en die wordt op zijne beurt door zijne meerderen verslonden. Vroeger aten de menschen elkander ook op, maar sinds zij zoo geweldig in waarde gestegen zijn, dat is, sinds zij elkander zoo hebben opgevijzeld, zijn zij te duur en eet men ze niet meer. Maar dat belet niet, dat zij elkander toch uitzuigen, en het zeldzame voorbeeld opleveren van individuen van hetzelfde genus, die elkander vernielen. Als gij redelijk wilt zijn, moet gij die groote wesp dáar verhinderen mij te verslinden en ook oppassen, dat die vogel, die deze wesp wel zou lusten, haar niet vangt.

— Gij zijt zeer vernuftig, schijnt het; misschien zijt gij wel een afstammeling van Darius of Alexander, eene van de twee spinnen, die Spinoza er op nahield; misschien hebt gij van daar uwe redekunst ontleend, maar uw vraatzuchtig stelsel bevalt mij niet. Gij zijt zeker een dogmaticus, — Baco zei, dat de dogmatici spinnen zijn, die hunne stelsels weven uit eene zelfstandigheid, die zij in zichzelve bevatten; gij hebt als een dogmaticus uw systeem uit uw buik geweven, en de geheele wereld doen berusten op een stelsel van vraatzucht.

— Gij zoudt het gansche weefsel der natuurorde willen veranderen, — en gij kunt nog geen spinneweb herstellen, dat gij vernield hebt?

Zij was al weer bezig de schering van een nieuw net op te zetten tegen de rosse bladeren des wingerds.

Ga maar voort, dacht ik, half boos en half beschaamd, gij zijt toch maar een dogmaticus, en het zijn in allen gevalle maar bitter magere vliegjes, die gij stilzittende vangt. Ik ga liever als empiricus de wereld in en naar buiten, daar is meer te vangen dan met stilzitten — al is het in het schoonste stelsel.

Nu had ik weer eens gelijk en ging dus tevreden de deur uit.

Waarheen? Naar de natuur, de vrije, de krachtvolle, de ware. Met den breedgeranden vilthoed, den stok, de tasch om de schouders, ga ik op reis. In die tasch zitten een potlood, enkele verven en een schetsboek, het boek, waarin schrift en beeld, uitwerksel en veraanschouwelijking der gedachten elkander beurte-

lings opvolgen en aanvullen. Soms moet er een boom op komen, doch wordt het een sprookje, of in de plaats eener lyrische ontboezeming, zie ik er uit de half onwillekeurige bewegingen der hand eene zachthellende heuvelkling, een bemost hoekje muurs met eene schuilende kudde, of een wijd verschiet van duinen op verrijzen.

Dan naar buiten! Onbekend door achterstraten geslopen, gejaagd en kloppend, want een is er, die mij op de hielen zit, of dien ik opeens bij het omslaan van een hoek der straat kan tegen het lijf loopen. Gij kent hem, het is Fatsoen. Als die mij betrapte in dezen toestand en deze kleeding, dan was ik verloren, of minstens een onbruikbare zonderling geacht: als hij eens wist, dat ik een ganschen dag ga zwerven in de bosschen en op de heide! als hij mij eens herkende en toesprak! — mijn dag was bedorven en mijn genot vergald. Daarom loop ik zoo snel, dicht tegen de huizen aan, en ren eene zijstraat in, als ik meen hem te zien aankomen in de verte. Dan de stad uit: bijna ben ik gered, maar nog kan hij mij verschalken: eindelijk den landweg op, eene rijzing van den grond bedekt de stad voor het oog, eene boomgroep doet torens en geveltoppen verdwijnen, het geluid in de straten gaat in gegons over en versterft geheel: het bosch langs, met een onwederstaanbaren, dwazen glimlach om de zonderlinge ontsnapping en de gelukte list: — nu stil gestaan, om de versnelde ademhaling te bedaren, en omgezien — ik ben alleen, vrij, vrij!

Mijn verschil met de spin, had mij de oude sage van Arachne te binnen gebracht, en van haar weefsel, ook eens door de verbitterde Athene verscheurd, en ik had het kleine deeltje met Ovidius' Metamorphosen in de tasch meegenomen. Gij kent het oude verhaal, maar willen wij het nog eens lezen, hier aan den zoom van het bosch, in het gras uitgestrekt, l e n t u s in u m b r a? Misschien, dat wij er, buiten de school of het boekvertrek, en in deze omgeving....,

Patulae recubans sub tegmine fagi,

een nieuw en versch genot van kunnen smaken, want die ouden blijven altijd frisch en nieuw.

Pallas had van de nieuw ontstane hengstebron vernomen, en spoedde zich, in eene lichte wolk gehuld, naar den Helikon.

— Wees welkom in onze schoone streken, zegt Urania, eene van de negen maagdelijke kunstenaressen, en laat uwe oogen weiden over de dichte bosschen, het heerlijk tapeet vol kruiden en bloemen, de kristallijnen bron, onder des hengstes hoefslag geboren.

— Gelukkig, zegt Pallas, gelukkig dit verblijf der kunst!

— Ach, zuchtte eene andere uit het zustrental, ach, indien wij slechts in vrede waren!

Wat was de klacht der Muzen? Piërus was een overweldiger, die de Muzen aan zijn hof had willen verbinden, die haar allen zijne liefde had willen bewijzen. Maar zij waren onwillig, — nu, later, in Italië bij voorbeeld, zijn zij aan de hoven der kleine overweldigers niet zoo eenkennig geweest. Toen hij ze nu wilde vasthouden, schoten zij vleugels aan en ontsnapten, en de ongelukkige kunstliefhebber sprong haar na uit een toren en verbrijzelde zijn hoofd.

Doch er was vroeger meer gebeurd, dat de Muzen ontstemd had, en ziet, hier worden wij opeens door een geheel nieuw aanzicht van het verhaal verrast.

Negen Makedonische zusters, Piërus' dochters, hadden zich verstout, de Muzen uit te dagen tot een zangstrijd. Het ware schande geweest, zoo de Muzen den strijd geschroomd hadden. Toen zich eene maagdenrij, die tot rechtspraak gekozen was en bij de stroomen gezworen had, ter berechting had nedergezet in een kreits van uit den levenden steen gehouwen zetels, ving eene der Piëriden aan en zong de nederlaag der goden voor de macht der Giganten. Kalliope zong haar tegen; het haar met klimop omwonden, rijst zij op, drukt met het plectrum de klankrijke snaren der citer en bezingt de macht, den lof der goden. Het eenparig oordeel stemde haar overwinnaar. Maar de negen Makedonische maagden hielden eene scherpe anticritiek, wat in die dagen niet paste, en werden tot straf, daarvoor in snaterende eksters herschapen.

Gij begint te begrijpen, waar de schoen wrong: de Muzen

waren nu eenmaal de erkende vertegenwoordigers der kunst en hadden daarvan, als officiëel lichaam, het monopolie; het kwàm dus volstrekt niet te pas, dat een ander zich ook op kunst liet voorstaan, en haar op zijne wijze uitoefende. Wie had gedacht, toen wij ons op den Helikon waagden, dat wij daar al den strijd tusschen de vrije en de akademische kunst zouden ontmoeten?

Wij zullen nog meer nieuws vinden; luister maar.

Dit hadden de schoone Muzen aan Pallas geklaagd en deze was er door ontvlamd.

Ja, dacht zij, de president der akademie, daar woont in Maeonië de trotsche Arachne, die met hare kunst de onze, de eenige erkende naar de kroon wil steken. Ook zij moet gestraft worden, evenals de dochters van Piërus.

Daar stapt eene oude vrouw naar de Lydische maagd, die er de godin niet in vermoedt, maar die ook met de daarna geopenbaarde Pallas niet schroomt den wedstrijd aan te vangen. Beiden weven en stikken de schoonste tafereelen.

Pallas Athene schept er het geding tusschen haar en Poseïdoon over de schutsheerschappij van Attika — zij schildert de rechtende goden, het ros op den slag van Poseïdoons geweldigen drietand uit den grond ontsprongen, maar ook den olijf door haar, de maagdlijke godin, uit de steenrots der Akropolis te voorschijn gebracht en de overwinning haar daarvoor toegekend; — mythe van een beschaafd volk, het land veroverend en de heerschappij der zee innemend, van de overwinning der beschaving op de physieke kracht, zooals wij die ook terugvinden in de beeldgroepen aan den westgevel van het Panthenon. Athene weeft er voorts tot waarschuwing vier voorvallen bij, waarin de aanmatiging der menschen tegen de goden gestraft werd.

Maar Arachne weefde heel wat anders. Zich ontslaande van ideaal en traditie, vertoonde zij er eene reeks van guitenstreken der hemelingen, en de gevallen van een tal van schoone meisjes, door de godlijke heeren geroofd en gekust: Europa, Leda, Antiope, Alkmene, Danaë, Mnemosune, Ceres, enz. in het oneindige als eene repeteerende breuk. Die voorstelling was niet zeer orthodox, maar zij was satirisch en karakteristiek; zij was niet ideaal, maar zeer realistisch en pikant.

— Wat! barstte Athene uit, wat voor kunst is dit? Wat treedt gij onze wetten en regelen en de traditie met voeten! Wie geeft u vrijheid, de zaken anders voor te stellen dan wij gewoon zijn, en er eene kunst op uwe eigen hand op na te houden? En vergramd en naijverig scheurt zij het vernuftige weefsel, slaat de weefspoel op Arachne's hoofd aan stukken, en doet de Lydische kunstenares in eene spin veranderen, die van haar vorig bestaan nog het kunstige weven behouden heeft.

— Daar hebt gij het, dacht ik, oprijzend en langzaam voortstappend, terwijl ik het boekje dichtsloeg en in de tasch deed glijden. Athene en de Muzen waren de aangestelde uitoefenaars van officiëele kunst, en het was dus eene misdaad van gekwetste majesteit, dit monopolie aan te raken; hare kunst is de alleenheerschende, de staatskunst, met haar traditioneelen stijl en hare conventioneel-ideale voorstelling. Maar Piërus' dochters en Arachne zijn de demokratische kunst, die, uit alles zichzelve ontwikkeld, haar eigen weg volgt en haar eigen begrip.

Het spreekt vanzelf, dat, toen de akademie en de president boos werden, de vrije kunst in die dagen voor geweld moest onderdoen. Doch de tijden veranderden. De Piëriden werden toen eksters en Arachne een spinnekop, maar zij bleven toch natuur. Nu is de akademie versteend, en de president is afgezet, maar de anderen leven nog. Hodie mihi, cras tibi.

Zoo werd ik door Arachne weder met de spin verzoend. Een mensch wil altijd langs een omweg verzoend worden. Dat is natuurlijk, want dan ziet hij zijn ongelijk niet zoo, of voelt de soort van schande niet, die hij in het erkennen van ongelijk waant. Zoo vond ik het ook eene tamelijk eervolle wijze om met schik van mijn toorn af te komen, vooral sinds ik uitgevonden had, dat de spin of Arachne de vrije kunst is. Wat eene heerlijke gelegenheid voor eene spin om de juistheid van mijn beginsel te beproeven, en, van den rand van mijn hoed tot mijn neus een web wevende, mij ook de leelijke werkelijkheid te laten zien, die mij van mijn naturalistischen waan weer bekeerd zou hebben tot de ware kunst!

Ziedaar mij dan weer in het evenwicht gebracht, waaruit de woordentwist mij had gestooten, en bereid de natuur te genieten

met dat gevoel van kalmte en vrijheid, dat ons uit hare kalmte en vrijheid ademend wezen toestroomt.

Liefelijk is het, rond te dwalen in deze herfstdagen. Dan genieten wij nog zoo gretig van de laatste zachtheid en teederheid der natuur, te liever, omdat zij ons zoo spoedig dreigen te verlaten. Want ook hierin zijn wij zoo, wij kinderen, dat wij het speelgoed in een hoek werpen, en er om dreinen, als men het ons afneemt. Thans verwijt ik mij, dat ik haar niet lief genoeg gehad heb en haast mij, in vurig genot, haar schoone wezen als met alle zintuigen te omhelzen. Het liefst is mij in dezen jaartijd toch de heide, dat grootsche van hare uitgestrektheid, dat vrije, dat eenzame, gedachten bezielende. Daarom spoed ik mij voort, hoe mij de eiken- en beukenbosschen ook tarten met al den gloed hunner stoute en schitterende kleuren. Allengs begroet ik de kenteekenen van den heigrond. Terwijl de eiken met hun kantige bladmassa's en hun knoestigen, gekromden takkenbouw, de beuken met hun gladder, fijner vormen, hun scherper, meer horizontaal gestrekte bladerengroepen, en de slanke berken met hun blikkerend loof, hun teedere gestalte en wuivend gepluimde toppen, reeds alle achter mij gedompeld liggen in den rijkdom van tinten, die de toonladder van goudgeel tot bruin of vurig rood oplevert; terwijl hier en daar al eene enkele groep de ontbloote toppen, als kale schedels, uit het loof heft, kunnen de dennen, die ons nu omringen, nog op al hun groen bogen, al is dit wat gehard of gebruind door de zomerhitte; en het dichte naaldgebladerte geeft den schichtigen eenhoorn nog eene schuilplaats, die voor mij vlucht, als ik – voor, ge weet wel wien. De koningen der hei, de statige dennen, wier ruischend lied en geurig aroma mij altoos zoo bekoren, bewassen in lange en dichte rijen de zoomen van den heigrond. Ik spoed mij voort tusschen hunne afgeschilferde, roodbruine stammen, voort over den met tengels, schors, en pijnappels bedekten grond; tot waar de stammen ijler worden en de lucht laten doorschemeren: nog eene kleine, zandige streek, waar het bosch ophoudt, de laatste hoog opgeschoten stammen de kruinen zachtkens wiegelen, en een jeugdige opslag, de vrucht van door den wind hierheen gestoven zaden, weder

een stuk gronds heeft veroverd, en wij zijn op de wijde vlakte, waar de voet het schoone vloertapeet drukt der veerkrachtige erica's.

Achter mij liggen nu de lange reeksen van pijnbosschen, die het landschap aan die zijde omlijsten, eene lijn, rijzende en dalende te gelijk met den bodem, versmeltend in steeds dampiger tonen en wegloopend in den gezichteinder.

En vóor mij, wat een rijkdom in die twee eenvoudige gegevens, een wijduitgestrekte vlakte en het koepelgewelf des hemels daaroverheen!

Nu eens helder en gespannen, laat die lucht de nog warme herfstzon over de heide stralen; dàn vormen zich in het westen dampen en groeien daar tot een paar wolkjes aan, die als de rookwolk van een kanonschot daar blijven neerhangen bij den gezichteinder; of vluchtend op den adem des winds ijlen meerdere wolken elkander achterna en werpen evenzoo elkander naglijdende banden van schaduw op de zonnige vlakte, die er de verrassendste licht- en schaduwpartijen door wint.

Duizend geestige motieven voor het penseel liggen in dien grond met al zijne hoogjes en laagjes, dien grond, die, zonder hooge heuvels toch zachte zwellingen en dalingen der oppervlakte aanbiedt. Nu eens is de heiplant en de dunne zwarte aardkorst opgerukt en ligt de witte zandgrond bloot, ten gevolge van natuurlijke oorzaken of door het afsteken van zoden, die als plaggen elders op den dorren grond tot bouwaarde moeten strekken; ginds is eene moerassige streek, met eene harde en leelijke grassoort ten deele begroeid, die bij overvloedigen regen in deze vlakte een kleinen spiegel zal vormen: elders is de bovengrond door den regen in slangsgewijs voortloopende groeven en spleten omgewoeld, en zijn de geel- of roodachtige banken zand-oer ontbloot.

Het meest karakteristiek is de hei in haar plantentooi. Hier en daar met andere planten vermengd, varens, russchen en brummels of beziën, bestaat haar meest kenmerkend gewas toch uit ericaceeën. Duizenden bij duizenden in dichte bundels groeiend, bedekken de schoone erica's met hare bruine stammen, hare fijne, donkergroene bladeren, en de stengels aarvormig bezet met de lila- en rozeroodachtige, zelden witte bloemen, den bodem, en geven daaraan die paars-bruine kleur, die naar de mate des

lichts hare schakeeringen meer naar het paars of naar het bruin doet overhellen.

Zoo strekt zich dit landschap tot den verren, verren gezichteinder uit, eene schier onbegrensde ruimte voor den geest des mijmerenden zwervers, en geen berg hindert het uitzicht.

Geen berg, die hindert? — Ja: — al ontken ik het grootsche schoon der bergen niet. Ik zal niet onderzoeken, in hoever die hindernis een moreel of wel een æsthetisch gevoel ten grondslag heeft; maar zeg mij, waarom gij geen berg zien kunt of gij wilt hem beklimmen, en u zelfs bij geschilderde bergen de lust bekruipt van te weten, wat er achter ligt? Is het niet, omdat hij u het uitzicht beneemt, dat gij uw blik zóó ver in de ruimte wilt laten weiden, als het physisch vermogen van het oog toelaat?

Welnu, dat kunt gij hier, en laten wij er in allen geval tevens de krachtige æsthetische uitwerking bij erkennen, die ook aan het vlakke landschap eigen is.

Somtijds wordt de stilte en eenzaamheid van dit natuurleven gebroken door eene kudde, die hier grazen gaat, en wier herder in eene greppel zich uitstrekt of achter eenig struikgewas een plekje schaduw zoekt. Diep in den grond geploegd kronkelt een oud spoor zich voort, welks voren reeds gedeeltelijk weer met pruiken van heide bewassen zijn, en somtijds rinkelt daarover de bel van een paard, dat schuddende het door een netwerk of een boomtak beschermde hoofd, met langzamen en zekeren stap de open kar voorttrekt, wier hooge, schuine wielen het oude spoor weder omwoelen. Lang kunt gij het geklikklak der bel hooren en de kar nastaren, die zich naar de leemen hut voortbeweegt, wier bemost dak zich in de verte nauwelijks van den heigrond onderscheidt.

Het is mij alsof ik hier zou willen leven, voor eenen tijd. Het is in alles een zuivere natuurindruk, dien men ontvangt, de menschenhand heeft hier nog niets gedaan, en daarom bleef er zoo veel, dat tot ons spreekt uit de eenvoudige bestanddeelen van het landschap om ons henen. Beurtelings is het een ethisch en intellektueel leven, dat zich openbaart, een wereld voor het gemoed of het verstand, beurtelings eene æsthetische kracht, die zich doet gelden. Denker of kunstenaar, beiden kunnen hier dien toe-

stand van zuiver genot smaken, waarin de mensch, in de beschouwing verloren, vrij wordt van zijn eigen ik, vrij van wat zijn wil en begeerte opwekt, en geheel belangeloos tegenover de natuur en het schoone staat. Vandaar die rust, dat evenwicht, dat gevoel van geluk.

Voor den schilder is de lichtwerking in dezen jaartijd eene rijke bron van schoonheid. Hij vindt er schaars de kracht en het vuur van het zomerlicht, de volheid en de diepte zijner schaduwen en beider sterke tegenstellingen; maar de herfst geeft eene fijnheid van tonen, eene zachtheid van schakeeringen, die verrukkelijk zijn. Hier spreidt zich over de vlakte een stroom van nevelig licht uit, ginds werpt de lage zon hare stralen met scherper hoek: het licht scheert als het ware over de oppervlakte heen, de toppen van grasspriet of heiplant en bloem verlichtend en aan deze kleine voorwerpen, aan de kluiten op den grond zelfs, lange schaduwen gevend. Een andermaal beschijnt het eene groep van halfontbladerde boomen, die zeer helder bruin van kleur, en uiterst fijn en teeder van toon, licht afsteken tegen de grijze wolken. Keert gij den rug naar het zuidwesten, dan ziet gij het landschap in het volle licht, wendt gij u naar de zon, dan is de boschzoom in het donker, want hij is vóor de zon, en in stille, vlakke tinten, bijna eentonig en zonder diepsels en hoogsels, vormt hij éene, door de reflex-lichten van den grond wazige massa, boven wier toppen alleen een rand van licht komt schemeren.

De dampkring is niet meer zoo ijl en doorschijnend, hangt lager en vormt dichter ineengedrongen een zacht waas, dat zich over den omtrek uitbreidt, dat, hoe verder het verschiet is, des te dikker wordt en boomen en heuvelen bij den gezichteinder in een steeds blauwender kleed hult. Daarom geen heele tonen en kleuren, maar gebrokene, en eene eenheid en harmonie, eene verwantschap van allerlei tusschentinten, die soms tooverachtig onwerkelijk, die gemoedelijk en liefelijk zijn, en aldus stillend en weldadig op het oog werken. Zij klinken als een eentonig wiegelied en roepen eene zachte rust te voorschijn in het gemoed, eene tevredenheid, een volkomen evenwicht door het uitsluiten van alle hartstochtelijkheid.

De zomer is gloeiend, hartstochtelijk, schel, levendig bewogen en bewegend, de zomer is de tijd der alom werkzame krachten, hij is de jeugd in hare onrust, in haar vuur, in haar zoeken en jagen.

De herfst is de mensch, wiens driften hebben uitgewerkt, de zacht vlietende stroom na den storm, helder als deze, nadat het slib en meegevoerde slijk zijn bezonken en die nu slechts een hemel zonder buien weerkaatst.

De herfst is de man, wiens oogsttijd is gekomen, in rustig zelfbezit, in wien de drift tot geestdrift is geadeld en het rusteloos zoeken tot eene beraden werkzaamheid, de man in het evenwicht zijner natuurlijke en verstandelijke krachten.

De herfst is de vrouw, die gevonden heeft, waar zij tastend naar zocht, een kring om te werken en te lieven, de vrouw, die moeder is geworden; niet meer, laat het zijn, met de dartelslanke leest, met de weelderige lokken, de tintelende oogen en de gloeiende wang, maar met dat spiegelgladde voorhoofd, met den kalmen en blijvenden glimlach van het gevonden geluk, van een verworven levensdoel.

Daar is geene droefheid voor mij in het najaar. Droefheid moge er zijn in de afgevallen bladeren en doode takken, in den looden hemel of in de neerstortende buien en de kille sneeuwjacht en den mist. Maar dit is de herfst niet in zijne kracht, het is de herfst in zijn dood en in zijn overgang om winter te worden. Nu is het natuurlijk leven nog in al zijn rijkdom. De zon geeft nog helderheid en warmte, de plantengroei is nog rijk aan loof, al is het gebruind, en al zien wij daarin de jonge, licht gekleurde, saprijke spruitsels niet; en is de akker leeg, de boomgaard is vol. Er is alleen rijpheid, geen verval in het physisch leven der aarde.

Wel is er ernst in den herfst. Geen ernst zooals die gewoonlijk begrepen wordt, geen ernst, die zuur kijkt en de wenkbrauwen samentrekt met de sombere voorhoofdsrimpels, die smaalt op alle stof, op alle zinlijkheid, op alle schoon van vormen en kleuren, en voor wien eindelijk niets van het leven overblijft dan eene dorre, kale woestijn; geen ernst, die konfijt in suikerzoet geteem, of veroordeelt in harde liefdeloosheid. Maar die andere, die de oogen opent en het voorhoofd glad plooit, die alle levens-

uiting niet veroordeelen, maar adelen wil, die schoon, sterk, gezond is, het leven tot zijne bestemming wil opvoeren, en in alles dit hooger beginsel wil, DE GEEST ZWEVENDE BOVEN DEN CHAOS.

Die ernst behoeft er niet bleek en mager uit te zien, slaat de oogen niet wanhopend op dit tranendal, prevelt geen formulieren, is niet aan vormelijkheid, als een mollusk aan zijne schelp, gebonden; maar hij kan lachen, zijn bloed stroomt krachtig door de gezonde aderen, zijn oog blikt helder als eene lichtende vonk van het vuur, dat Prometheus uit den hemel veroverde, en zijn geest is als de ladder Jacobs, waar de gedachten op en af zweven, die met hare stijlen hemel en aarde verbindt.

Eens doen de gedachten op die ladder haar laatsten op- en nedertocht, — en staan zij naar gelang op eene hooge of op eene lage sport; dán valt de ladder weg en de geest blijft, wie zal het zeggen, of nog gebonden, om eerst langs vele ontwikkelingen hooger op te mogen klimmen, of zoo hij op eene hooge sport stond, terwijl hem de ladder ontviel, zal ook hij, evenals de GROOTE GEEST VANOUDS, leeren zweven boven den chaos van stof en vormen.

Tot zoolang, mijn waarde, nu de ladder Jacobs nog overeind staat, en wij de sporten niet missen kunnen, zullen wij niet op de stof en de zinnelijke wereld smalen, noch haar dooden in en buiten ons, maar liever dat stoffelijke bestaan veredelen en zoo homogeen mogelijk maken aan den geest, waaraan het gebonden is. Wij zullen ze niet beminnen met ziekelijke gehechtheid, niet uitsluitend voor haar leven, maar wij zullen ze toch vurig liefhebben die wereld van natuur en zinnen, waarin wij zooveel schoons en goeds verlichaamd zien, waarin zich uitdrukt al wat de geest werkt, waarvan ook de uitwendige vormen gemaakt zijn onzer ouders, onzer vrouwen, onzer kinderen, en ook van u, mijn vriend.

Hierbij laat ik het voor het oogenblik, ik zend u mijnen groet, en weldra, hoop ik, het vervolg mijner heiwandeling.

Truly yours
C V.

II.

Ik was er niet geheel en al op onvoorbereid, carrissime, door u gehekeld te worden om den weidschen aanhef van mijn eersten brief, die u niets minder dan de gansche wereld door zou voeren, en waarin wij zoo lang op een stuk heigrond en in het bespreken van een paar denkbeelden bleven ronddraaien. En toch ben ik nog op die hei, en zal ik er u nogmaals heentronen.

Quousque tandem ... [1])! zoudt ge mij plagen met den al of niet Ciceroniaanschen uitval tegen Catilina.

Stil! — de ontboezeming is eene mimosa, raak hare teedere bladeren niet aan: — en daarenboven, ik weet immers toch, dat, wat uw vernuft ook spotte, gij evenwel met mij deelt in het genot van het schoone, vrije natuurleven; ik weet immers toch, dat gij het mij niet zult tegenspreken, hoe men op een beperkt stuk gronds, in éénen toestand eene wereld van gedachten of gewaarwordingen kan beleven.

Weet dan, dat ik die wereldreis koos om in onzen geestesomgang geen nauwe grenzen te hebben, maar ruimte, waar gemoed en verstand stoeiend of ernstig konden omzweven in zoo wijde banen als zij zouden gelieven.

Ik voor mij kan er nog geen afstand van doen, onder mededeeling aan u, het rijke levensgenot te herdenken, dat mijne natuurbeschouwing mij schonk op dien herfstdag. Te meer, omdat uwe bedenkingen zoo juist overeenstemmen met de gedachten, die mij toen bezielden.

Want gij klaagdet in uw antwoord over de maatschappij en het gezelschap, in het algemeen over de samenleving. Juist deze zijn het, die mij bijwijlen nopen verademing te zoeken in de natuur, den ouden sleur te ontvluchten en in eene omgeving van oprechtheid voor de gekunsteldheid vergoeding te vinden.

Ik stem het u toe, dat zij ziek zijn, of, zoo wellicht deze stellige uitdrukking te sterk is, dat zij niet gezond zijn, — en, zij willen niet genezen worden. Dat is het geval bij zielszieken. Wie lichamelijk lijdt haast zich van zijne kwalen bevrijd te wezen, maar de

---

[1]) Tot hoelang, Catilina, zult gij ons geduld misbruiken?

zielszieken willen meestal niet genezen worden. Hoe zouden zij ook willen, daar hun wil mede ziek is? Zij consulteeren en medicineeren er wel tegen, maar voeden te gelijk dagelijks hunne kwaal, aanvullend, wat de geneesheer wegnam, en gij kunt ze niet meer grieven dan door hun te zeggen: gij wordt beter. Ook onze samenlevingsmensch is zielsziek. Door gemaaktheid, conventie, oververfijning, die weekheid is geworden, door gebrek aan hoogere overtuiging, door leugen en schijnzucht, en alleen waarheid kan hem redden, waarheid en die schoone verschijning, waarin de waarheid vleesch geworden is, de natuur.

Die onnatuur, dat geveinsde en gekunstelde heeft ook het gezelschapsleven verwaterd of bedorven. Onder conventioneele vormen beweegt het zich voort op den stroom der meening, maar derft te veel de geestesbezieling. Wat er zich tegen verheft is maar eene reactie van onverschilligheid. Hoe dikwijls waart in de gezelschappen der wereld die melancholische gestalte onzichtbaar, maar voelbaar om, — wilt gij haar Hamlet of Shakespeare noemen, — met de bittere woorden op de lippen:

> Hoe mat, oudbakken, geestloos schijnen
> Der wereld vormen en gebruiken.

De algemeene beschaving berust te weinig op inwendige vorming, te veel op uitwendige, en deze is het fatsoen, dat alles beheerscht, de afgod van alle standen, naar wiens gunst allen streven, en het groote einddoel der zedelijke opvoeding. Het spreekt overigens vanzelf, dat dit fatsoen slechts tot het uitwendige leven beperkt is en tot het niet openlijk schenden van de wellevenskunst.

Ten gevolge van dit alles heeft er ook in de taal en spreekwijze eene geheele verschuiving van beteekenis plaats gehad. Een aantal woorden heeft zijne kracht verloren, is verlept, verschaald, afgestompt en wij moeten om vroegere kracht te behouden ze opflikken met adjectiva, of er uit vreemde talen nieuwe voor in de plaats stellen. De taal is ook onoprecht geworden, gemaskerd, geblanket; valsche munt geeft zij uit, als zij de beteekenissen verdraait en aan leelijke dingen schoone woorden schenkt.

Het valt moeilijk te ontkennen, dat met den loop der bescha-

ving deze verschijnselen gelijken tred hebben gehouden, en dat zij elkander op de hielen zitten; ja, het is zeker eene vrij juist schijnende redeneering, de gekunsteldheid, de verbastering, de afwijking van de natuur aan de beschaving toe te schrijven. Wij hopen toch eene bevredigender uitkomst te vinden.

In de beschouwing van de hei was ik met u blijven staan. Verbeeld u mij later aan mijn landelijk maal van wat ik had medegenomen, een dergelijk als wij meermalen samen plachten te gebruiken op onze tochten, wanneer wij — gij met de lange blikken bus, door dien boer eens voor een verrekijker gehouden, over den schouder, — gingen herboriseeren. Ik was op het punt om van den bodem, die mij tot tafel en stoel strekte, op te rijzen, toen de stilte en het daardoor gewekte gevoel van eenzaamheid opeens verbroken werden door den klank van een klokje, een geritsel in de struiken, en twee geiten, niet ver van mij weidend, mijne oogen troffen.

Eene tegenstrijdigheid moogt gij het misschien gaan noemen, en eene overwinning der gezelligheid op de afzondering, als ik u beken, dat dit teeken van levende wezens mij opeens eene gewaarwording van genoegen gaf. Doch het is ook waar, dat deze dieren en het meisje, dat ik iets verder ontwaarde, geen storende klanken waren in de stille natuurharmonie om mij heen, zij stemden er geheel mede samen. Ik kan niet zeggen, dat zij de stilte braken.

Deze dieren zochten naar de jongste en zachtste planten, en dicht bij hen bespeurde ik een meisje, dat ze moest hoeden. Daar ik in half gerezen en half liggende houding door de hooge bremstruiken verborgen was, die met hun sappig groen hier en daar in groepen over den bodem verspreid, eene schoone wisseling van kleur gaven aan het eentonige heikleed, zag zij mij niet. Het was een hoogst schilderachtig beeldje — het hoofd voorovergebogen, op een langen stok, om de geiten te drijven, tusschen schouder en arm leunend, het bovenlijf met een rooden doek omknoopt, waaruit de hoog opgestroopte hemdsmouwen kwamen, die de armen bloot en vrij lieten; de heupen, de linksche sterk geteekend door het rusten op het been aan die zijde, achteloos

met eene dikke stof als rok omhangen, die de bruingebrande, maar fijne enkels zien liet, terwijl de voeten scholen onder de heistammen, — zóo was zij een beeld van slechts even gerijpte jeugd, slank, lenig, veerkrachtig, een natuurkind met eene merkwaardige sierlijkheid en harmonie van verhoudingen in hare vormen.

Straks bukte zij, en zich in een kleinen waterplas spiegelend, ging zij de dicht en rijk groeiende, los golvende, blonde haren bijeenvlechten. Eerste daad van een nog duister, maar zachtkens uit zijn natuurslaap oplevend zelfbewustzijn.

Wat ging er bij die handeling om in het hoofd van dat natuurkind, geboren en opgewassen in de eenzaamheid? Zoo mogen wij wel vragen, als wij bedenken, dat zij in den leeftijd was, waarop wat het sterkst heerscht de verbeeldingskracht is. Wat al visioenen kwamen in dien tooverspiegel des waters haar voor den geest? Wat voor Nikkers keken van onder door het heldere medium haar in de oogen? Kind, wat doet gij! Het is de eerste voetstap, dien gij zet uit uw Eden, uit uwe volstrekte en onbewuste onschuld, uit uw natuurstaat. Helder is toch nog de spiegel, waarin gij kijkt, helder als uw gemoed tot nu was; maar gij hebt de betoovering verbroken, van nu af *moeten* er wolken overheen gaan, *moet* die heldere oppervlakte door het slib, dat op den bodem ligt, verduisterd worden.

Zooals ik haar bespied had, bracht ik haar snel met eenige trekken op mijn teekenboek, maar nauwelijks snel genoeg of zij zag het plotseling, en trok, met een donkeren blos over hals en wangen, de pas gevlochten haren uiteen, als door een duister instinkt gedreven om mij een bewijs te geven van het argelooze harer daad, maar juist daardoor de kleine wereld van haar binnenste openbarend.

Ik. — Waar woont gij?

Het meisje (bedremmeld). — Wat?

Ik. — Waar uw huis is?

Ginds — wees zij met den uitgestrekten arm naar een kleine hut, in de verte nauwelijks van den grond te onderscheiden, en meteen op twee vingers fluitend, bracht zij de geiten naar zich toe, en ging ze met haar langen stok den weg huiswaarts opdrijven.

Ik. — Laat mij met u gaan: vertel mij intusschen iets van uw huis: wie zijn daar te huis?"

Zij (aarzelend en met zeker wantrouwen, omdat ik haar in hare naïeve handeling gezien had). — Thuis zijn wij met ons vijven, — de oudste is weg, — ik ben de oudste nu.

Ik. — Hebt gij vader en moeder?

Zij. — Vader hakt hout en rijdt hout en keien, die hij delft: — moeder werkt in 't veld, hier en daar, als ze kan, — nu moet ze op den jongen passen, — en ze werkt in huis en op ons veld. — Raapt gij dat op?

Ik. — Weet gij, wat dit is? Het is een fraai geslepen wig, zooals ze hier vele eeuwen geleden als beitels gebruikten.

Zij. — Die vinden wij zoovele hier. Vader bewaart er een; zij zeggen, dat ze goed zijn om den bliksem af te weren.

Toen een stilzwijgen. Van ter zijde zag ik haar dikwijls aan. Zij was in het schoone tijdperk der wordende rijpheid, waarin de vormen voller worden, het vermeerderde bloed met sneller omloop naar hals en wangen vloeit, de zintuigen scherper zijn, de verbeelding gaat heerschen; de uitgang uit de algemeenheid, de intrede in de individualiteit; physisch en moreel eene zoo belangrijke en kritische periode: — ik had lust het kind der natuur te bespieden in haar zieleleven.

Ik. — Wat doet gij gewoonlijk?"

Zij (met een blos). — De geiten hoeden, en sprokkelen, en dan werk ik in huis...."

Ik. — Hebt gij niet op school geleerd?

Zij. — Een korten tijd; — wij wonen te ver af, en zij kunnen mij niet missen voor de beesten.

Ik. — En blijft ge hier zóó leven?

Zij. — Ik weet het niet; ik wilde liever weg; 't is hier doodsch.

Ik. — Kunt gij dan niet hier vandaan?"

Tranen verduisterden hare oogen. Ik bukte mij om eene plant te plukken, en deed alsof ik het niet bemerkte. Waarom, dacht ik, verder snaren aangeroerd, die haar wellicht kwellen, en ik liet den tip los van den sluier, dien ik wilde oplichten. Toen weer een lang stilzwijgen.

Zij de geiten voortdrijvend, en ik in mijmering verzonken, zoo kwamen wij weldra bij de woning. De lage hut was als één met den grond; het werk der menschenhand was maar weinig merkbaar, en de woning scheen een voortbrengsel van den bodem zelven. Denneplanken en klei vormden de wanden, waar ze helden, door een paar jonge dennestammen geschoord; het dak, dat als de kroon van een paddenstoel het geheel overhuifde, was één plantaardig geheel geworden; bladmossen gaven er eene groene kleur aan, die hier en daar door sterker licht steeg tot het diepste, sappigste groen; het huislook leefde daartusschen en schoot zijn langen bloemstengel omhoog, en de donderbaard, naar Thunars rooden baard genoemd, beveiligde het dak tegen het onweer.

De geiten waren de hut ingeloopen, en toen ik mij onder den lagen deurpost gebukt had, verwelkomde mij eene vrouw met een knaap, die met beide handen zich aan hare rokken vastklampte; eene krachtvolle vrouw, in hare gestalte eenigszins tot den mannelijken vorm naderend. Zooals in de beschaafde wereld het mannelijke tot het vrouwelijke, zoo nadert bij het volk het vrouwelijke type tot het mannelijke.

De vrouw. — Laat mijnheer gaan zitten, — hier is eene bank, en wat melk, als mijnheer wil. Komt mijnheer jagen?

Ik. — Neen, ik zwerf maar voor mijn genoegen op de heide.

En ik moest glimlachen om de onmogelijkheid van haar te verklaren, wat ik eigenlijk kwam doen. Op de jacht? — Ja, juist op de jacht, — van menschen, van toestanden, van beelden en gewaarwordingen, van schoonheid en van waarheid....

De vrouw. — Ik dacht het om die tasch — maar daar zijn kruiden en planten in, zie ik nu.

Het meisje (blozend). — Hij heeft de geiten uitgeschilderd....

Ik. — En uwe dochter er bij, moeder.

Eene hooge kleur overdekte haar hals en wangen.

De vrouw. — Dus is mijnheer een schilder: — schilders komen hier veel.

Ik. — Ook dat niet: ik kom een dag leven in de natuur, de stad ontvluchten met haar drukte en gewoel, en buiten uitrusten.

De vrouw. — Zijt ge dan niet tevreden in de stad?

Tevreden? Wat is tevredenheid? Is het stilstand, die niet

meer werkt, die niet meer wenscht, dan is zij apathie. Of de gemoedsstemming, die wel vrede kan hebben met wat is, maar waarbij het streven naar iets beters niet is uitgesloten? Dan ben ik tevreden. Maar geen stilstand, geen afgesloten leven; oneindig is het streven des geestes. Het geheele leven is streven, en misschien is zelfs sterven hetzelfde, en slechts eene zeer gewone letteromzetting van streven.

Ik. — Tevreden? Ja — maar in de stad verliest men zichzelven, men moet zich terugvinden in de vrije velden en bosschen.

Het meisje (blozend). — De stad! eenzaam en stil is het leven hier. Wat ziet of geniet men hier? Hoe vroolijk en druk en heerlijk is de stad! Hoe gelukkig is het onder de menschen te wonen!

Ik (tot de vrouw). — Zijt gij tevreden met uw leven hier?

De vrouw (verwonderd). — Waarom zou ik ontevreden zijn? Wij hebben niets te verlangen; de grond geeft plaggen om te branden, en ons bebouwd veld geeft vruchten; mijn man verdient veel geld met het delven van keien, waarmee de grond hier gevuld is; met de zon staan wij op en werken totdat de zon ondergaat; wij eten, slapen en werken goed, wat wilt gij meer?

Ik. — En hindert u de eenzaamheid niet?

De vrouw. — De afzondering geeft vrijheid; wij leven vrij en gerust, en hebben het noodige.

Het meisje. — Niet altijd, ... of het noodige is heel weinig.

Ik. — Verlangt gij dan niets?

De vrouw. — Wij verlangen zon en regen voor ons veld, en keien in overvloed in den grond.

Ik. — Gelukkige eenvoud. — En zal die jongen, die uw kleed maar vast blijft houden, er ook zoo over denken? Een flinke knaap, moeder!

De vrouw. — Ja, flink is de jongen, niet waar? Zoo wou ik hem houden, wat hebben wij anders aan de kinderen? Mijn oudste, mijn zoon is naar de stad, hij werkt daar, — maar voor ons is het alsof hij niet leeft.

Ik. — Wat kunt gij er aan doen? Het is eene noodzakelijkheid van het leven. De vleugels zijn om te vliegen, dat is om het nest der ouders te verlaten.

De vrouw. — Had hij niet hier kunnen werken met ons?

Het meisje. — Wat zou hij hier gedaan hebben? Moeder, moeder! ach, wanneer gaan wij ook naar de stad! Daar is alles schitterend, zeggen zij, en vroolijk, en meer dan duizend menschen wonen daar!

Ik dacht het wel. Het is de zucht tot maatschappelijk leven, die in opstand komt tegen den natuurstaat. Die traan, die blos hebben het al lang gezegd, en getoond, hoe diep het er reeds in zit. Vrij moge, moeder, uw leven in rust, in eene geslotenheid liggen, die er eene soort van plantaardig of dierlijk bestaan aan geven, deze natuurtoestand is een onafgewerkte, een onvolkomene, en indien gij al niet, dan zal de dochter zich aan dien toestand ontrukken, wellicht met al het geweld, dat uit de noodzakelijkheid van deze ontwikkeling voortvloeit. Daar hebt gij weder eene dier geheime drijfveeren, die de wereld en de maatschappij in beweging stellen. Is er dan eene gebiedende wet, die alles uit zijn rust en eenvoud, naar den strijd en de tweespalt des levens heenjaagt?

Onvoorzichtig kind, wat gaat gij beginnen! Wilt gij uwe schoone wereld verlaten? Ja, de jonge maagd zal dat paradijs van onbewustheid, van onschuld verlaten, — in dien éénen blos van verrukking, op het hooren van den naam der stad, is het al te bespeuren. Welk drama ligt er voor haar in gereedheid? Wolkjes komen op, aan den gezichteinder zijn zij al gerezen, om den helderen spiegel, waarin zij straks tuurde, te overschaduwen. Zooals duizenden vóór haar, zooals de menschheid met haar, zal zij het Eden der volstrekte onschuld verlaten en de wereld ingaan, om daar in de beschaving, in het kunstmatige, in eene versierde en mismaakte zedelijkheid te zwoegen, te worstelen, te lijden, te struikelen en voort te strompelen; misschien, zoo het haar gegeven zal zijn, zich op te richten.

De vrouw. — Zie, de jongen snuffelt al in uwe tasch, en pas op, de geiten knabbelen aan de planten, die er uit steken; wat doet gij daarmede?"

Ik. — Wij willen alles kennen; ik zal ze onderzoeken, de wortels en de bladeren, de bloemen en het zaad, om te ontdekken, hoe de plant leeft.

De dieren plukken en eten ze zonder nadenken, uit instinkt; doen zij niet beter? Wij zijn reeds te ver van de natuur verwijderd, om haar beeld geheel te ontsluieren. Zij genieten zonder te kennen, wij moeten kennen om bevredigd te kunnen zijn.

De vrouw. — Wat, jongen? Durft gij 't zelf mijnheer niet vragen? Hij wou zoo graag dat potlood hebben, om poppetjes te teekenen; nu trekt hij ze maar in 't zand.

Ik. — Wel zeker en ik zal hem wat papier daarbij geven; — en gij moogt dit beeldje van uwe dochter behouden. Nu dank ik u, moeder, voor uw frisschen dronk, de lage zon waarschuwt mij terug te keeren. Vaartwel en leeft samen gelukkig.

Toen ik een eind verder eens omkeek, zag ik het meisje, de hand boven de oogen houdend, mij staan nastaren.

Mijn weg liep langs de kleine beek, die, uit eene welige ader der natuur opborrelend, zich voortslingerde in den bodem, gereinigd over de kiezels in hare bedding. Lang vergezelde zij mij, maar eindelijk verliep zij in een grond met dichter groei van mossen, varens en struiken bewassen. Toen ik mij nog eens omkeerde, alvorens de hei te verlaten, zag ik in de verte de hut bijna niet meer. Het donker begon te vallen, de zon was al onder; de meerdere gloed van licht en de meerdere beweging van wind, die haar ondergaan plegen te vergezellen, hadden voor de schemering en voor eene groote stilte plaats gemaakt; kalmte heerschte zoowel in het rijk des lichts als in dat des geluids.

De kleine woning zag ik niet meer, en zij werd mij als een ver, zeer ver verleden der menschheid.

Gelijk die vrouw, was eens de natuurtoestand des menschen, met een streven, dat maar weinig verder ging dan dat van planten en dieren.

Kon de mensch zoo blijven?

Daar ontwikkelde zich met den grond, dien ik betrad, de geschiedenis der menschheid.

De kinderlijke volken zijn geheel in de natuur verzonken, één er mede; zij denken haar niet tegenover zich als voorwerp van waarneming. Zoo leven zij naar hun instinkt, hun natuurdrift.

Maar dit zelfs is niet eens een volstrekte natuurtoestand meer;

vrijheid van alle maatschappelijke banden is slechts denkbaar in het aanzijn van één mensch op aarde. Zoodra twee niet al te domme wezens te zamen moesten blijven leven, zal hun de noodzakelijkheid gebleken zijn, dat ieders vrijheid beperkt werd door de eischen der vrijheid van den ander. Reeds in het bestaan van twee menschen op aarde dus is de wet gegeven van opoffering ter wille van elkander, van beperking van zelfzucht, en met deze conventie is de maatschappij al gegrond, en gerechtvaardigd tevens.

Daarna zichzelven en de wereld buiten zich waarnemende, opgevoed in den strijd om zich te handhaven tegenover de andere wezens en de verschijnselen der aarde, verminderde de mensch voortdurend zijn instinktleven en nam zijn kennisleven toe. In de paradijsmythe is het volkomen juist, dat de kennis den mensch uit dat Eden verdrijft. Maar onjuist is de voorstelling, dat hij toen viel. Integendeel, deze verdrijving uit het instinkt, deze verlossing uit de dierlijke onbewustheid was een groot voorrecht. Menschelijke schuld is een hooger trap dan dierlijke onschuld; en oneindig hooger het onvolmaakte kennisleven, dan het volmaakte instinktbestaan. Eerst dan is het onderscheid van kwaad en goed begrijpelijk; eerst dan kan er sprake zijn van eenige verdienste in het bestrijden van het eerste en het streven naar het tweede; eerst dan is een leven van den geest en de geboorte van idealen daarin mogelijk.

Maar dat ideaal kan nooit een terugkeer tot den natuurstaat zijn, en wie met Jean Jacques dat wenschte, kunnen wij geen beter antwoord geven dan Voltaire hem schreef: — Après avoir lu vôtre discours, on prend envie de marcher â quatre pattes.

Vooruit dus, op twee beenen, en recht overeind.

Hier, op den ouden grond, dien ik betreed, verlevendigt zich uit het doffe verleden eene latere phase der menschheid.

Op dezen driesprong, waar de heksen komen dansen en geen gras kan groeien, schieten als door betoovering de oude geslachten weer te voorschijn. Ruw is de mensch nog, maar er zijn al maatschappelijke vormen. Op zijne reis van de oorspronkelijke natuur naar de beschaving is hij nog aan de natuur verkleefd.

Hare kracht is hem eene duistere overmacht, hare wet willekeur, hij heeft haar noodig, hij vreest haar. Zoo maakt hij uit haar zijne goden. Merk intusschen op, hoe hij aan den voornaamsten der goden geene domme kracht, maar verstandsattributen toekent, — de raven Hugin (gedachte) en Munin (herinnering) zitten op Wodans breede schouders, — en in die apotheose van het verstand ziet gij reeds den wegwijzer, die altijd vooruit wenkt naar het land der k e n n i s. Dien weg volgde de mensch en hoe verder hij kwam, des te verder raakte de natuur van hem af. Daarom verdween ook eindelijk voor hem die bovennatuurlijke wereld, die hij zich schiep, en zij keerde terug tot de natuur. Ik had, bij het heengaan, van de hut een fraai exemplaar van den donderbaard meegenomen en zoo kwamen mijne gedachten op den schoonen Thunar, naar wien hij heet. Zoo keerden de natuurgoden terug tot hun oorsprong, dacht ik, en hunne namen blijven zich slechts aan natuurverschijnselen hechten. Al wat eens in deze zelfde streken bovennatuurlijks leefde en heerschte, heeft voor zijne persoonlijkheid een physisch leven teruggekregen.

De schoone jongeling Thunar, de machtigste met den grooten Wodan, de god der hemelverschijnselen, rijdt niet meer met zijn gespan van tandenknarsende bokken [1]), raatlend door de lucht. Hij leeft alleen in den donder; zijn machtige roode baard, waar de bliksem uit schoot, als hij er in blies, is tot het plantenrijk overgegaan, en de donderwiggen, die zijne krachtige vuist eens wist te slingeren, liggen rustig in de aarde te slapen, waaruit de landman ze soms opspit; en de vriend der oudheid bewaart ze. Bloemen en vruchten strooiend rijdt Hertha niet langer over de aarde. De kleine slimme Lichtalven en de booze, zwarte Nikkers nemen aan der menschen handelingen geen deel meer en voeren geen guitenstreken meer uit, maar in de lucht, in de planten, in de waterpoelen en de dwaallichten hebben zij zich teruggetrokken. Vast blijven de vonken van Muspelheim nu aan het nachtlijk hemelgewelf staan. De machtige Wodan zetelt niet langer in Asgard, het lot besturend, de vader der poëzie en der wijsheid, hij, die één zijner oogen verpand had om uit Mimirs bron de voorzienigheid te drinken. Voor de laatste maal heeft

---

[1]) **Dit is beteekenis hunner namen T a n n g n i s t r en T a n g r i s n i r.**

hij met Freya over het slagveld gereden, om de gevallenen te deelen; blijvend staat zijn Wagen in het noorder halfrond onder de starren te blinken; en ook Freya drijft haar met katten bespannen voertuig niet meer als liefdegodin door het luchtruim. De wateren en wouden hebben hunne heilige huivering verloren; de roerende tragedie van den edelen, blonden Baldur, door den boozen, zwarten Loki gedood, en zijne Nana, die uit weemoed sterft in zijn moeders schoot, heeft opgehouden te bestaan.

Dit alles is voorbij, als de menschenwereld, die het schiep, en teruggekeerd tot de natuur, waaruit het geboren was. Zoo ging het in verschillende tijden, in alle streken der aard. Wat niet tot de natuur terugkeerde was de menschenwereld; zij ging voort, al weder iets anders opbouwend, altijd voort op den langen weg der beschaving, zich hoe langer hoe verder van hare moeder verwijderend, zich hoe langer hoe meer in samengestelder vormen der maatschappij inwerkend.

Met den grond waren mijne denkbeelden veranderd. Afwateringsbeken en greppels, die de slangsgewijs kronkelende beek vervangen, snijden nu in regelmatige lijnen den bodem; overal zijn gronden in bebouwing gebracht, hier met jong plantsoen, elders met boekweit of met tabak; geregeld staan de boomen, en hier en daar verheft zich een net, rechtlijnig huis; ten laatste snijdt eene spoorbaan mijn weg, en een tal van ijzerdraden trilt en gonst in de lucht. Mijne gedachten zijn nu geen herfstdraden meer, maar voegen zich naar de ijzeren draden van de telegraaf.

Met een geweldigen gedachtensprong ben ik eeuwen vooruitgestoomd en ik voel mij opeens te midden der nieuwste beschaving, te midden dier wereld met hare duizenden kunstmatige vormen, behoeften en denkbeelden, waarin de mensch niet langer naar zijn instinkt, maar naar zijn verstand, — en vaak onverstandig genoeg, — leeft.

Het is hier de plaats om natuur en kultuur, om Eden en den boom der kennis te verzoenen, en het ons duidelijk te maken, hoe wij weer tot natuur kunnen komen zonder op vier pooten te gaan loopen.

Wat er strijdigs is, valt gemakkelijk op te lossen. De mensch-

heid heeft haar tijd nog niet volbracht, zij is in een toestand van wording en ontwikkeling. De gebreken, die men in de maatschappij te berispen vindt, zijn dus geen einduitkomsten, maar de voorbijgaande gevolgen van de werking en gisting der bestanddeelen van het leven, en de weg, dien wij gaan, is duidelijk die van het onvolmaakte tot het meer volkomene. Dat die weg zoo kronkelt, moet ons het einddoel niet uit het oog doen verliezen. Wij moeten het dus niet tegen de beschaving hebben, maar tegen hare verbasterde kinderen; en als wij in de geheele maatschappij, waar zij in allerlei onnatuur en onwaarheid haar vooruitgang zoekt, het betere leven niet opeens kunnen herstellen, wie belet ons het in onszelve te doen?

De maatschappelijke wedergeboorte zal er eindelijk wel door gebaat worden, zoo wij maar aanvangen met onze eigene, en daartoe moeten wij allereerst beginnen met natuurlijk, eenvoudig en waar te worden. De weg om de natuur in ons te herstellen, om den strijd, die tusschen de kultuur en haar schijnt te bestaan, op te heffen, loopt niet achteruit, maar voorwaarts en hooger op. Geen terugkeer tot den oorspronkelijken natuurstaat. Het is een valsch begrip, dat natuurlijkheid slechts bij naïefheid te vinden is. Zij kan het gevolg zijn dier eigenaardige afwezigheid van gekunsteldheid, en dan is zij naïef, maar zij kan het ook zijn van zelfkennis en zelfverbetering, van bewusten en overdachten terugkeer tot waarheid, en dan staat zij veel hooger. Het is even valsch, dat wij om natuurlijk te zijn, tot den oudsten toestand der menschen moeten terugkeeren, en, uit dit oogpunt beschouwd, wordt de strijd tusschen kultuur en natuur steeds geringer. Want natuur is niet enkel die eerste toestand, maar ook de volkomene evenredigheid des menschen in zijne geheele ontwikkeling. Er is dus in den aard geen noodwendige strijd tusschen natuur en beschaving, en als de laatste zich in hare vele vormen en ontwikkelingen voor een tijd van de eerste verwijdert, zullen beide toch hereenigd kunnen worden. Zooals alles in de stof naar harmonie streeft, zal ook dit streven zich bij het verstandelijk en zedelijk zijn openbaren. Eenheid is de grondtoon van de stoffelijk genoemde schepping, eenheid zal het ook blijken voor de niet-stoffelijke. Het probleem om natuurlijk te worden, om de natuur en de beschaving in Einklang

te brengen, is dus te zoeken in het afschudden van het juk eener valsche beschaving, in eene evenredige ontwikkeling van alle vermogens, is te zoeken in den omgang met de landschappelijke natuur om ons heen, eene onuitputtelijke bron van waarheid en schoonheid, waarin wij ons nimmer met vertrouwen zullen dompelen, zonder schooner en warer te verrijzen.

Weldra hoorde ik het getjingel van torenklokken en zag de hooge spitsen der oude torens in de lucht steken. Onder de met starren bezaaide lucht ligt de stad uitgestrekt, eene zwarte massa, wier onregelmatig silhouet zich tegen de lucht afteekent. Als een evenbeeld van het natuurlijke, blinkt uit de donkere massa der huizen een ander starrenheer in de lichten der vensters, die ook als starren schijnen. Dat zijn de sterren der beschaafde, der maatschappelijke wereld, ook al dikwijls werelden op zichzelve, evenals wellicht die verre lichten van het hemelgewelf. Menigeen van die stadsstarren is een haard, waar het vuur des geestes flikkert en gevoed wordt, een lichttoren, waar de een of andere geest phantaseerend en dichtend schittert in het rijk van het schoone, of peinzend en zoekend arbeidt op het gebied van het ware; menig ander is een altaar van huiselijke trouw en liefde, van werkzaamheid en zelfopoffering, en al zijn er vlammende lichten bij, die het middelpunt zijn van onbeduidende feestelijkheid of van boosheid, dat hindert niet het geheel aan te nemen als een heerlijk, weldadig starrenheer, waaruit symphonisch de hymne rijst van een groot menschengezin, dat arbeidt in het leven, van een leven, dat rijker, dieper en veelzijdiger is, naarmate het verder is voortgegaan, en dat eerst zijne hooge beteekenis heeft gekregen, sinds het uit zijn natuurstaat tot den toestand der beschaving is gekomen. Want eerst in de beschaafde maatschappij kan het leven worden wat het wezen moet, kunnen onze zedelijkheid en onze geest door de aanraking met anderen vooruitgaan. Zedelijkheid, wetenschap, kunst, de drie hoogste punten van menschelijke ontwikkeling, zijn alleen onder beschaving en in eene maatschappij mogelijk.

In die stemming vallen als door eene zuiverende zeef de schillen en bolsters van het bijzondere, toevallige en wisselende weg, en blijven slechts de kernen over van het eenige ware.

Al worden dus in vele opzichten natuur en waarheid door eene verkeerde richting van beschaving verdrongen, dat zijn tijdelijke afwijkingen, om welke men de beschaving niet zal kunnen veroordeelen. Haar wezen blijft er even edel door. Alleen, zoolang wij onder die tijdelijke afwijkingen leven, zal men niet ophouden, somtijds de behoefte te gevoelen om zich daaraan voor eene wijl te onttrekken en nieuwe lucht in te ademen. Wanneer in een vertrek vol menschen de lucht bedorven wordt, verwenschen wij daarom de lucht zelve niet, maar zetten een raam open. Zoo is het ook in het geestelijke. Ook daar moet somtijds een raam open ter verversching. Die dringende behoefte naar zuiveren dampkring, naar de vrijheid der bosschen, den geur der velden, naar natuur en natuurlijkheid, is het bewijs van wat der maatschappij ontbreekt. Het is een instinktmatige prikkel, die ons vermaant, de lucht te ververschen en een gebroken evenwicht te herstellen. Wij moeten ook hierin van het instinkt tot de bewustheid opklimmen, dat wij ons maatschappelijk leven en onzen geest van tijd tot tijd met opzet opfrisschen in de natuur, dat de kultuur en de natuur in ons tot harmonie komen.

Als men dat ondervindt, houdt de trek naar de natuur op, een verzet tegen de beschaving, en de beschaving een strijd tegen eenvoud en natuurlijkheid te schijnen. Het bewustzijn wordt geboren, dat zij in ons verzoend te zamen kunnen zijn, en de morgengloor van een nieuw leven heeft aangebroken. Eenheid te brengen in de verscheidenheid, harmonie in het uiteenloopende en een evenwicht te scheppen van alle bijzondere deelen, ziedaar een der grootste vraagstukken in de levenskunst.

In de rust van dit evenwicht sluit ik mijn brief. Ik behoud mijne maatschappij en hare beschaving, — maar ik behoud ook mijne natuurwandelingen.

Wees hartelijk gegroet van

t. t.
c. v.

VAN TWEE KONINGSKINDEREN.

Het was in oude, oude tijden.

Daar woonden in een heerlijk oord der wereld twee koningen, tusschen wier geslachten de aarde sinds onheuglijke tijden was verdeeld geweest. In het rijk van Verstand heerschte de oude koning Intellectus, en in het land van Gevoel de oude koning Sensorius, en zij waren koningen der Alven, die toen de aarde bewoonden, en tusschen hen en hunne volken was een eindelooze vijandschap, die al sinds eeuwen van geslacht tot geslacht was overgeleverd.

Het paleis van koning Intellectus was in de rots uitgehouwen en het huisraad was van metaal en marmer, want de onderdanen van dezen koning waren kundig in alle nuttige werken van steenhouwen en metaalbewerking; zij wisten de groeven en mijnen op te sporen en kenden de toepassing van allerlei krachten der werktuigkunde. Ernstig, maar niet helder en opgewekt van gemoed, waren zij altijd aan het werk. Geen vreugde bood ontspanning, geen poëzie bezielde, geen schoonheid adelde het leven en hoe verstandig de wijze koning regeerde en de welvaart toenam, er was in den toestand van het volk altijd iets, dat onaangevuld was, en iets dat zekere kilheid, zekere stroefheid bezat.

Koning Intellectus en zijne gemalin Nutte hadden maar één kind, een zoon, den krachtigen jongeling Logikos, den roem en de hoop des lands.

In het andere gedeelte der aarde was het rijk van Gevoel. Het was geen wonder, dat tusschen de beide landen een onophoude-

lijke strijd was, want niet alleen waren de beide koningen zeer heerschzuchtig en streefden zij naar de wereldheerschappij, maar het geheele land van Gevoel was in alles de volkomen tegenstelling van het andere land. Het was of daar nooit iemand dacht aan het nut, maar alleen aan het aangename en bekoorlijke. Eene warme luchtstreek, de grootste weelderigheid van bloemen en vruchten, deden daar het leven als in een zoeten droom, vol weekheid en ledigheid, voortgaan, maar wekten ook teederheid en gevoelvolle schoonheid. Bijwijlen zwak en onstandvastig, bijwijlen hartstochtelijk en opgewonden, altijd meedrijvende op de eb en den vloed der wisselende gewaarwordingen, zoo was het volk. Het was allerbeminnelijkst onpraktisch. Wanneer het niet door hevige aandoeningen was gedreven, leefde het zoet droomend voort, genoeg hebbend aan zonneschijn, aan bloemengeur en aan zinnelijk kunstgenot. Genoeg? Niet altijd. Daar waren tijden van krijg, van natuurrampen of van verwoesting door den oorlog, en dan was er gebrek en ellende, door geen wijs overleg voorkomen of gelenigd. In dit prachtig schoone, dikwijls zacht en dikwijls fel bewogen land, woonde koning Sensorius met zijne koningin Parel in een heerlijk paleis. Goud en edele steenen vormden de wanden en zuilen, en een dak van ineengevlochten pauwvederen overhuifde het; bloemen wonden zich overal in weelderige spiralen om de zuilen en lijsten, en spreidden hare pracht van kleuren en geuren alom uit; slechts door hare veelvervige bladeren heen scheen het licht, en welriekende kruiden doorwasemden de lucht.

Mimosa, de tooverachtig schoone Mimosa, was de dochter van Parel en Sensorius, zij, op wie de sagen des lands duidden, het bevallig kind van schoonheid en gevoel.

Jacht en lichaamsoefeningen waren de eenige uitspanning in het land van koning Intellectus, en de koningszoon werd daarin door geen enkele overtroffen. Hij was eens ter jacht, en niemand was er zoo snel, kloek en onvermoeibaar. De zijnen ver vooruitgesneld, zat hij een rooden vos na, die hem den ganschen dag ontloopen was; aamechtig waren allen neergezonken; zijn laatste gezel zeeg in het gras, maar nog altijd pijlsnel vloog Logikos over struiken en hoogten, tegen de heuvels op, de hel-

lingen af, ha! over die greppel heen, voort, voort, hij is hem nabij, maar telkens, als hij de hoogte oprent en hem bijna bereikt, duikt de vos weer, met den breeden staart omhoog, de andere zijde af. Voort weer, voort....

De zon was ondergegaan, en des konings zoon zeeg op den grond neder en de slaap kuste zijne oogleden dicht. Niet ver van hem af viel de vos in de varenstruiken op den grond. Nauwelijks scheen de zon weer, of Logikos rees op; als het lichte stof had hij zijne vermoeidheid afgeschud en frisch ademde hij in den frisschen morgenstond.

Daar trof de vos weer zijn oog, dezelfde, die hem zoo gekweld had en hem zelfs in den droom over veld en moeras had medegesleept. Hij spande den ijzeren boog, die klonk bij het krommen; de pees trilde in de vingers, en de fijn gevederde pijl stoof sissend vooruit. Vergeefs; opgesprongen met eene vervaarlijke veerkracht, rende de vos vooruit, te gelijk toen de pijl de pees verliet, en de schicht trof de platgelegen bladeren van zijn verlaten leger. Met schaamte en spijt sprong de kloeke jongeling hem na. Te huis te komen en te zeggen, dat de beste schutter gemist had! Te huis te komen en te bekennen, dat de vlugste Alvenvoet zijne veerkracht had verloren?

Vooruit! vooruit! met wilde haren, mond en neusgaten wijd geopend om lucht te ademen voor de verhitte longen, met bonzend bloed in de aderen.

Vooruit! vooruit! weer over struiken en heggen heen, over greppels en boomstronken; hier hem met juiste berekening den pas afgesneden; daar klinkt weer de gekromde boog, en trilt de pees en gonst bij het loslaten; weer tevergeefs; de wol stuift van de rosse vacht, maar met eene helsche snelheid vliegt de vos door, het bosch in, en de kloeke jongeling moet met woede en spijt zijn buit opgeven, die nu te veel op hem gewonnen heeft, om ingehaald te kunnen worden.

Mistroostig en vertoornd liep Logikos, bij het vallen van den avond, voort, als zonder doel. In een dicht bosch kwam hij, waarin hij eene opene plek vond, waar de lucht weer zichtbaar werd. Eene breede beek vloeide daar doorheen tusschen groen bemoste en als geëmailleerde rotsblokken, tot wat verder de oevers lager werden en de kanten rond afliepen naar den zoom

van het water. De duisternis verspreidde alom haar donkeren nevel, de kruinen der boomen wiegelden niet langer heen en weder, maar staken scherp af tegen de groenachtig getinte avondlucht en zij sliepen stil. Tusschen het dichte loof legde de vogel het hoofd onder de vlerken; de uil vloog uit, maar schrikte van de opkomende sterren en vloog weer terug. De nacht heerschte over alles.

De schitterende zon was al uit de kleurenpracht van het oosten uitgebroken, toen het bosch nog stille schaduwen bewaarde in zijn binnenste. De schoone koningsdochter Mimosa had met hare blanke speelgenooten den morgenstond gevierd met luchtige dansen en welluidende melodieën. Mijmerend was ze dezen ochtend, de teedere Alve, en in zoete gedachtenwisseling met zichzelve, en hare gezellinnen verlatend, zocht zij de eenzaamheid. Langs een ruizelend stroompje ging haar vederlichte voet, en bloemen zamelend in haren sluier volgde zij zijne bochten tot in het bosch. In het midden van het dichte woud — zóó ver was zij nog nooit geweest — was eene opene plaats: pas was de zon hier doorgedrongen en verkwikte het groen en de bloemen, die hare kelken openden, het licht te gemoet; de vogelen groeven zich kleine holen in het warme zand en koesterden en wreven zich daarin met uitgespreide vederen en klappende vlerken.

Toen Logikos zich ontwond aan de omarming van den slaap en voor dien schoonen morgen de oogen opende, zag hij een schouwspel, dat hem nog nooit gegeven was te genieten, zelfs in zijne stoutste droomen niet.

De heldere zon deed het riviertje sprankelen van licht en de veelkleurige kiezels schitteren op zijn ondiepen bodem. Over het water, te midden der heerlijke waterleliën, zag hij de schoonste Alve, die hij ooit had aanschouwd, zich wiegelen op de als goud schijnende herfstdraden en zich spiegelen in het heldere nat, dat zich onder haar zachtkens rimpelde. Zoo blank, zoo schitterend, zoo edel, zoo verlokkend en betooverend had zijn land nooit iets opgeleverd. Was er eene booze tooverelf in het spel, die hem een zinsbedrog voorspiegelde? Of zou het werkelijkheid mogen zijn?

Mocht hij nog twijfelen, dan zouden hem nu de liefste tonen overtuigen, op wier maatgeluid zij zich wiegde.

Zoo sprong hij van zijn bemost rustbed op, om aan den oever de schoone Alvenmaagd te begroeten.

— Welkom, zei hij tot haar, laat mij bij u nederzitten, en luisteren naar uw gezang.

— Wie zijt gij, die mij hier komt overvallen? Ik zing niet voor wien ik niet ken.

— O zing toch! van duizenden, die ge kent, kan niet een u bewonderen als ik; — zing, nog nooit hoorde ik in ons land zulke klanken.

Zachtkens begon zij toen weer, half verlegen, half uittartend, te zingen:

> Alles teeder in den morgen.
> 't Vooglenkoor de schauw ontvluchtend
> Koestert zich in 't jonge licht;
> D'aarde geurt als waar z' één gaarde,
> Zoete lucht suist overal.
>
> Teerder klinken nog van binnen
> Alle stemmen van 't gemoed,
> Dat van zacht gevoel doortinteld,
> Rozengeurig, rozenkleurig,
> Zwelt van geestdrifts zonnegloed.
>
> Zon van buiten, zon van binnen,
> Schoonheid heerscht er overal.

— Goddelijke stem, zei de zoon van Intellectus peinzend, wat wonderlijks voel ik in mij woelen? Het is of eene openbaring in mijn binnenste geschiedt, duister, niet half begrepen; en mijn geest zoekt tastend hare symbolen te verklaren; mijne spieren ontspannen zich en mijn ijzeren wil wordt zacht; nooit heb ik schoonheid gezien in de natuur, en het is alsof zij nu eerst voor mij geschapen wordt in al hare pracht; wie wist het, wat kunstige tooverij daar ligt in de melodische buigingen en trillingen der stem! Alles noopt mij tot vreugde en weelde — en een traan welt bijna op in mijn oog!

— Kent gij de verheffing van het kunstgevoel niet? Van

waar komt gij, gij, die verwonderd schijnt bij den naam der kunst?

— Ook wij hebben kunsten, maar hare voortbrengselen zijn geheel anders; wij bewerken het ijzer en koper..... tot nuttige zaken.

— O, dat is de kunst niet! riep Mimosa, de kunst, die ijzer smeedt! Is dan de kunst niet alleen tot verrukking?

— Mijn verstand kan dit niet beseffen; kom gij schoone, en leer mij zien in dat andere tooverland, dat zich nog slechts als een duistere nevel aan mij voordoet.

Allengs was zij op den oever gekomen. Weldra — de weg is zoo kort als twee harten opengaan — zaten zij naast elkander en waren in lief gekoos verzonken.

— Wie zijt gij toch? zei ten laatste Mimosa.

— Ik ben..... de oudste jager uit het land; ik woon in het rijk van Verstand; en gij?

— Ik woon in het land van Gevoel. Helaas! zei ze blozend en de oogen neerslaande, — dan zijn wij vijanden!

— Dat zou wel zoo behooren, maar daar heb ik geen moed toe; laat ik u medenemen naar mijn land, mijne ouders zijn machtig, en als zij niet weten van waar gij komt.....

— Ach! ach! dat kan niet, ik kan niet weg, mijne ouders zouden zich dood treuren.

Logikos vleide en smeekte; Mimosa schudde twijfelend het hoofd en haar boezem zwoegde onder den strijd.

— Ach! geliefde! zeide zij, hoe zullen wij doen, om elkander niet te verliezen?

— Hier moeten wij te zamen komen om elkander te zien; wekelijks zal ik hier komen, alsof ik ter jacht ging.....

— Wekelijks! en moet ik dan de andere dagen niet leven?

Aan de schoonste dingen komt een einde, en zoo ook — want de onbevangen uitstorting der onberedeneerde liefde behoort tot de schoonste dingen — aan deze minnekoozerij. Scheiden moesten zij, maar scheiden om het zoete wederzien te kunnen genieten.

Eenmaal 's weeks, dacht Logikos, toen hij te huis kwam, — het is misschien beter zoo; eene geheime vrees bevangt mij wel eens, dat ik in hare netten zou gevangen zijn, dat zij eene

booze Nixe zou kunnen wezen; maar betooverend schoon is zij en ik tart de geheele wereld van Verstand en Gevoel!

Eenmaal 's weeks was het voor de gelieven feest in het bosch, en teerder en teerder sloten zich hunne zielen aan elkander. Eens had Mimosa spelend de boogpees van den jager tot snaren, den boog tot eene citer gevormd, waarmede zij hare stem begeleidde. Sinds dien tijd moest zij dit telkens voor haren geliefde doen. Toen zij dit weder gedaan had, zagen zij beiden eene zwarte raaf hen beluisteren en hen vijandig met haar rond oog beloeren; Logikos greep naar zijn boog, maar helaas! het was een nutteloos speeltuig. Krassend en krijschend vloog de raaf driemaal in een kring boven hun hoofd en streek toen pijlsnel naar het land van Gevoel.

De oorlog was weer op zijn hevigst. Het Gevoelsvolk had allerlei gewelddadige invallen gedaan, vergezeld van wat er verwoestends, vreeselijks en hartstochtelijks gelegen is in dergelijke tochten. Wraak, bandeloosheid, roof en moord waren als losgebroken.

Den grooten koning Intellectus groefden het peinzen en de inspanning rimpels in het hoofd, en de rustelooze zorg weefde witte haren om zijne slapen. Hij was er op bedacht, een beslissenden krijg te voeren, opdat voorgoed eens een einde mocht komen aan zulke geweldenarijen: en het gold niets minder dan alle krachten in te spannen om het Gevoelsvolk ten eenenmale uit te roeien. In kleine onverwachte overvallen waren deze meestal overwinnaars, want listiger waren zij, en als zij eens losbraken, woester en ontembaarder. Maar in het open veld waren zij tegen de Verstandenaars niet opgewassen, wier tactiek, wier krijgskunde, wier werktuigen en wapenen oneindig veel beter waren; die koeler en beradener waren in hun krijgsbeleid. Het stond dus geschapen, dat, als het tot een treffen kwam, het met de Gevoelers slecht zou afloopen en hun koning er zijn kroon en leven bij zou inschieten, ja dat van dat eenmaal zoo glansvolle rijk weldra geen spoor meer zou overblijven, dan in de mythen van het nageslacht.

De groote koning Intellectus zat in zijn paleis al de kansen

en gevallen van den oorlog te berekenen, zijn machtig verstand doorzag alle toestanden en mogelijkheden, en met wijsheid werd zijn oorlogsplan vastgesteld. De grootste wijze van het land, dien de koning zelf zich verwaardigde te raadplegen, de diepdenkende Logarithmos, kwam den vorst in zijn kabinet opzoeken.

— Vergeef mij, machtig hoofd, sprak hij, dat ik het waag, u te storen....

— Wat begeert gij?

— U eenige oogenblikken te onderhouden over den oorlog.

— Gij hebt toch geen bezwaren? vroeg de koning met gefronste wenkbrauw.

— De inspanning, die ons wacht, is groot, zeide Logarithmos.

— Gij vreest toch niet? Denkt gij, dat onze met staal gepantserde mannen niet bestand zijn tegen de weeke krachtelooze vijanden?

— Dat is zoo, vorst, en toch.... gij herinnert u de vreeselijke nederlaag van ons heer, toen de vijand eens met zijne ontzettend verleidelijke zangen de onzen....

— Zwijg, riep de koning snel en heftig, roep mij dat oogenblik niet voor den geest. Maar juist daartegen heb ik al gezorgd; een oorverdoovend geraas zal onze aanvallen vergezellen, en zoo zullen de onzen van de tooverzangen niets kunnen hooren.

— Uw beleid zorgt voor alles. Toch heb ik nog iets, het Beeld....

— Het Beeld, zei de koning, somber voor zich uit starend; dat noodlot, dat op ons rust, dat ons loodzwaar drukt!

— Dagen en nachten heb ik gezonnen op plannen, totdat ik nu eenige gelukkige berekeningen heb gemaakt, een waagstuk wellicht, maar waarvan de uitslag schitterend kan zijn....

En terwijl hij zich vooroverboog en aan 's konings oor fluisterde, waarbij diens gelaat allengs meer ophelderde, zeide hij....

Treurig was de schoone Mimosa. Eenmaal 's weeks! ach, hoe weinig!

De overige dagen schenen haar eeuwen. Droeve tonen klonken van hare citer; droeve tonen in hare stem, en eenzaam, zonder

hare gespelen, voer zij vaak rond op de wateren, aan de wateren, aan de lucht, aan de boomen, aan de vogels haar harteleed klagend.

In het land waren hevige aandoeningen gaande. Alles was in rep en roer, alles liep te wapen. De koning werd door de sterkste gemoedsbewegingen heen en weder geslingerd, en de koningin zat in haar ivoren zetel te weenen. Offers rookten het geheele land door, de waarzeggende vrouwen werden geraadpleegd, maar verderfelijk woedde nog de krijg en telkens werden nieuwe benden naar de grenzen gezonden om de verliezen te herstellen.

De hoogepriester Aldebaran zat alle nachten in het boek der sterren te lezen en het lot te bespieden. Eens toen hij op het plat van zijn toren gezeten was, vloog hem plotseling eene zwarte raaf op den schouder en fluisterde hem iets in het oor, dat hem blij deed opspringen en zich spoeden naar het hof. Daar vond hij den koning en de koningin te zamen in smartelijk gepeins verzonken.

— Welkom, zeiden zij, op u hopen wij nog, wat tijding brengt gij ons? Gij moet ons redden.

— En ik zal u redden.

Toen herhaalde hij, wat de raaf hem gezegd had: dat wekelijks in een bosch Mimosa te zamen kwam met een zoon des vijands, en wel met 's konings Intellectus zoon; dat deze daar gemakkelijk te vangen was, en hoe men hem dan slechts tegen beding van gunstige voorwaarden zou kunnen loslaten.

— Alles wel, zeide de koning, na de eerste verbazing, waarbij de onaangename ontdekking van Mimosa's liefde eenigszins door het heerlijke vooruitzicht werd goedgemaakt, maar gij weet wel, dat geen vrede kan duren zonder het hoofd en de armen en beenen van het Beeld....

Hier is het noodig, eerst de geschiedenis te verhalen van het geheimzinnige beeld.

Een tal van eeuwen geleden, zoo luidde de oude in runenschrift bewaarde sage, had midden op de aarde een schoon beeld gestaan, van blinkend graniet en zonder dat beeld kon de aarde niet blijven voortduren. Maar nu was het eens gebeurd, dat dit schoone beeld door de tweespalt der aardbewoners gebroken

werd, en dat op de eene helft der aarde de romp, op de andere helft de armen en de beenen met het hoofd gevonden werden. Sinds dien tijd hadden oorlog en vijandschap de wereld verdeeld en gescheiden, en eerst dan zou er duurzaam vrede zijn, als het beeld weer hersteld was. Vruchteloos trachtte men nu van beide zijden het gebroken kunstwerk te herstellen en het ontbrekende zelf aan te vullen, maar nooit had dit kunnen gelukken. Even vruchteloos bleef het streven der partijen, om de ontbrekende deelen van elkander machtig te worden. Want het werd zeer geheim gehouden, waar die stukken zich bevonden, en er waren middelen van bewaring en verzekering, die men van elkander niet kende.

Daarom waren nu beide koningen er op bedacht, door het bemachtigen van elkanders stukken van het beeld, hunne zaak te doen zegevieren.

— Juist, zeide Aldebaran, nu moet gij toch weten, dat Mimosa eene citer gemaakt heeft van den boog des jongen helds, den boog, die — ik weet dit door de diepste geheimenissen mijner kunst — de verovering van het Beeld onmogelijk maakt. Wij zullen Logikos oplichten en zijn boog bemachtigen. Slechts in het bezit van dezen kan het ons gelukken, de spelonk te openen, waar de beenen en armen met het hoofd van het beeld bewaard worden. Verder weet ik u mede te deelen, dat de weg daarheen over eene glazen brug voert, zoo fijn, dat slechts de allerlichtste Alvenvoet die kan begaan, en dat alleen de allerschoonste stem de tooverspreuken kan zingen, die daarbij vereischt worden. Nu heeft een orakel geboden, de stukken van het beeld daar te gaan wegnemen en — daartoe aangewezen haar, die den lichtsten tred heeft en de schoonste stem ....

Zoo besloot de geleerde Aldebaran, langzaam en plechtig de laatste woorden uitend.

— Mimosa! jammerde de koningin, helaas, helaas! mijn kind aan die gevaren blootgesteld; o wreedheid van het lot!

— Nooit, zeide koning Sensorius, geef ik mijn kind daartoe over.

— Koning en koningin, antwoordde Aldebaran ernstig, kan ik

alle gevaar niet bezweren? Kan ik haar niet door het sap van bilzenkruid onzichtbaar maken? Is niet haar voetstap als de lichtste veder en beroemd in de sage des lands, en bepaald door het orakel aangewezen? Is niet hare stem de schoonste en waaraan nog nooit de tooverkracht ontbroken heeft?

— Helaas, helaas! jammerde de koningin Parel, en de koning keek droevig voor zich.

— Met al de macht, die ik over de verschillende elementen bezit, zal ik haar beschermen; de geheime runen zal ik haar leeren om ze uit te spreken op het beslissende oogenblik. Er is geen twijfel aan, of welgeslaagd komt zij terug; dan is het land gered en de strijd is geëindigd voor altoos, en over de geheele aarde heerschen in vrede en rust de gelukkige Sensorius en Parel.

Zij zwichtten voor het lot en de godspraak, en het fijn gesmeedde plan werd ten uitvoer gelegd. Toen de dag, waarop de gelieven gewoon waren samen te komen, aanbrak, was Mimosa niet in het bosch, want de wijze Aldebaran had haar juist op dien dag den tocht doen ondernemen. Logikos vond haar dan ook niet onder het loof der fijn gebloemde heesters, waar zij gewoon waren elkander te wachten, maar de onheilspellende raaf met haar schuin loerend oog zag hij weer in kringen om zijn hoofd vliegen, en zichzelven op het eigen oogenblik besprongen en gevangen. Met de grootste snelheid werd hij in verzekerde bewaring gesteld, en later zou men een gezant naar koning Intellectus afvaardigen, om de gevangenneming van zijn zoon te melden en te onderhandelen over de voorwaarden van zijne vrijlating.

Mimosa, van dit alles onkundig, was intusschen naar de spelonk op weg. Zij had al een geruimen tijd gereisd, eer zij kwam op de aangewezen plaats. Daar vond zij, dat alle aanduidingen met de plaats overeenkwamen. Aan een breed water kwam zij, dat zij gemakkelijk overvoer met eene ruime schelp, en aan de overzijde zag zij eene glazen brug, die naar de grot voerde, zoo dun en fijn, dat het schier onmogelijk was, dat zij iemand kon dragen.

Maar licht als het blanke zwanendons, dat wij op het water zien drijven, was haar tred, en zij was de brug bijna geheel overgegaan, toen . . . .
wat anders kondt gij van eene verliefde verwachten? Zij dacht aan Logikos, den fieren jongeling, aan het bosch, en hunne ge-

lukkige bijeenkomsten, — maar de tooverspreuken van den wijzen Aldebaran had zij vergeten, en met een ontzettenden knal brak de brug onder hare voeten weg.

Toen zij weder bij hare zinnen kwam, vond zij zich geboeid en gevangen op eene vreemde plaats. Daar barstte zij in droevig geween uit.

Logikos, dacht zij, u zie ik niet weder! En mijn vader en moeder, wat zal er van hen worden, als zij mijn lot vernemen! En nu is alles bedorven en van die rampen ben ik de oorzaak. Ach, droevige liefde, waarom moest gij mijn hart zoo geheel innemen, en ik door u de machtige woorden vergeten, die mij onkwetsbaar zouden maken, en die mij zeker hadden doen slagen. Nu heb ik van mijn lief mijn leed gemaakt!

Drie, vier dagen zat zij in de gevangenis, totdat zij voor den koning en zijn raad werd gebracht.

Wat was het haar vreemd en anders dan zij gewoon was! Hoe koud was het hier, en hoe onbevallig!

Nergens schoonheid: was d i t een paleis?! Zoo dacht zij met de grootste verbazing. Nergens bloemen, nergens de flonkerende steenen, de fijne weefsels, de welriekende fonteinen, de zachte melodieën, die zij van een paleis onafscheidbaar achtte en die zij bij hare ouders gewoon was. Koud en hard schenen haar de koning en de raden, zooals zij daar gezeten waren op hunne granieten zetels.

Van schrik kon zij bijna niet antwoorden. Maar zij schenen ook reeds alles te weten, en zij had slechts toe te stemmen en te bekennen: alleen, toen haar naam gevraagd werd, waren allen hevig verbaasd, toen zij zeide Mimosa, de dochter van koning Sensorius en koningin Parel te zijn.

— De dochter van onzen aartsvijand, die ons in ons land, onzen schat, ons heiligdom wil rooven! sprak de koning somber; welke andere straf kan daarop volgen dan de dood?

Twijfel scheen daarover niet te bestaan. De als steen onwrikbare en ongevoelige rechters stemden het allen toe, zoowel om de zwaarte der misdaad, die, ware zij gelukt, ontwijfelbaar het geheele rijk had te gronde gericht, als om politieke redenen, daar

het geslacht der Sensorii dan zonder eenigen nakomeling zou uitsterven — want de koning en de koningin waren al zeer oud — en alzoo geheel te gronde zou gaan.

Onder die beraadslagingen werd in het midden van den raad opeens een gezant gebracht van koning Sensorius, die, zoodra hij Mimosa zag, in tranen uitbarstte en op den grond vallende hare voeten kuste.

— Zoo hebben dan de hemelteekenen ons niet bedrogen, riep hij jammerend uit; de zon is verduisterd geweest, licht en leven dreigden ons te begeven, de vogelen zwegen, de bloemen sloten hare kelken; want onze Mimosa was weg en alles had zijn glans van schoonheid verloren. — Toen, o wijze en groote koning! vervolgde hij nu tot dezen, toen voelden wij, dat aan de dochter der schoonheid en der teederheid eene ramp was overkomen op hare onderneming. Zij keerde ook niet terug, en nu kom ik u om haar bidden, dat zij tot ons terug moge keeren en wij zullen u den vrede laten.

— Den vrede zullen wij n e m e n, als wij dien willen, zeide Intellectus stroef en hooghartig; uwe koningsdochter heeft ons land op den rand des ondergangs gebracht en zij is des doods schuldig.

— Ben ik als gezant hier veilig? vroeg deze.

— Dat zijt gij, op onze eer, en bij de machtige Azen zij het u gezworen.

— Welnu, vervolgde de gezant, weet dan, dat uw zoon, o wijze koning! door ons gevangen is, en dat een gelijk lot hem zal wedervaren als onze dochter van u zal ondervinden.

— Hoe! riep de koning — en allen ontstelden ten hevigste — hoe is het mogelijk, dat de dappere Logikos gevangen is!

Nauwelijks had Mimosa dit woord gehoord, of zij viel in onmacht en zij werd weggebracht in een der vertrekken van de koningin.

De koning en zijn raad hadden al verscheidene dagen lang beraadslaagd; want het was een moeielijk en onvoorzien geval. Zeker was het gemakkelijk, een gelijken ruil voor te stellen van Mimosa en Logikos, maar dan was men even ver als vroeger en er was niets gewonnen. Men wilde dus trachten, nog eenig voordeel bovendien te bedingen. Gezanten waren intusschen naar het hof van Sensorius gezonden, om over de uitlevering van Logikos te onderhandelen.

Intellectus zat nog altijd te peinzen over de voordeeligste wijze, waarop hij zich uit den zonderlingen loop van zaken zou redden.

Te midden dier overdenkingen kwam hem de koningin Nutte bezoeken.

— Verstandige koning, zeide zij, ik wenschte u te spreken over allervreemdste zaken. Gij weet, dat de schoone Mimosa, — want wij moeten toch erkennen, dat zij schoon is, wat een dwaas en verstandeloos schepsel ze ook zij — bij mij werd gebracht, toen zij in zwijm was gevallen. Toen ik haar met eenige waterdroppels had hersteld, begon zij te weenen en viel mij om den hals: — Ach! zei ze, gij zijt ook moeder; bedenk, wat mijne moeder lijden moet, nu zij het gevaar kent, waarin ik ben! — Maar wat ik verder van haar vernam, gij zoudt het u niet kunnen verbeelden, is niets meer of minder dan dat zij verliefd is op Logikos, en — vertoorn u niet, wijze koning — hij op haar. — Door het jachtbedrijf medegesleept was hij ver, zeer ver verdwaald in een bosch, en daar had hij haar ontmoet; wekelijks kwamen zij daar bij elkander, en het is daar, dat hij gevangen werd genomen.

— Ziet gij den toeleg niet? riep Intellectus met nadruk: zij heeft hem verraden....

— Onmogelijk, antwoordde de vorstin, want zij wist niet, wie hij was, en het was niet minder door deze ontdekking dan door het hooren van zijne gevangenneming, dat zij in zwijm viel.

— Ziedaar dan, sprak de koning met bitter verwijt tot den diepdenkenden Logarithmos, die naast zijn zetel stond, ziedaar de vrucht uwer opvoeding! Aan u was die toevertrouwd; wijsheid en beradenheid hadden hem van u moeten toevloeien, en de hartstochten hadt gij in hem moeten dooden; en wat hebt gij gedaan?

— De jacht is de leerschool voor den krijg, merkte de verootmoedigde wijze schoorvoetend aan.

— Mits zij met een scherp oog en eene vaste hand gedreven worde, en met koel zelfbedwang; dáárin ligt de eerste reden van zijn ongeluk. En die liefde, vervolgde de koning verachtelijk, waarom hebt gij dien hartstocht in hem laten bestaan?

— Ik wist waarlijk niet, dat die in hem bestond, zei de verlegen wijze.

— Vertrek! gebood de koning, en laat mij met de koningin alleen.

— Onmogelijk, riep de koning, onmogelijk! een zoon van het oude en wijze geslacht des Verstands ... hoe zou die in eene zoo groote dwaasheid vervallen kunnen!

— Dat is ook mij onbekend, wijze vorst, of liever, het w a s mij een raadsel ... maar n u begin ik iets van eene oplossing daarvan als in de verte te vermoeden.

— Wel! gij prikkelt mijn weetlust!

— Gij kent mij genoeg, niet waar, en gij weet, dat geen zwakheden of aandoeningen mij licht zouden bedwelmen ...

— De bezadigdheid van koningin Nutte is wereldberoemd.

— Toch was ik al dadelijk getroffen door de schoonheid en zachtheid van dit onverstandige dwaze kind. Zóózeer, ik moet het bekennen, dat ik allengs belang in haar begon te stellen. Of zij het bemerkte — zij opende mij haar hart, en zij bekende mij hare liefde ... en nu, na eenige dagen, nu zij herhaalde malen bij mij is toegelaten, ik weet niet hoe het komt, maar het is of in haar bijzijn iets ongewoons in mij omgaat; het is of ik mijn eigen zoon meer liefde toedraag; het is of het geheele speeltuig van mijn geest anders besnaard is en anders gestemd, of ik gezonder en opgeruimder ben; soms voel ik behagen zelfs in de redelooze natuur; soms voel ik behoefte tot vroolijke ontboezeming .... zie, die verandering, dit alles, vreemde gewaarwordingen, waarvoor ik geen namen ken, voel ik terstond, als zij tegenwoordig is; en daarom heb ik begrepen, dat het mogelijk kon zijn, dat zij dezelfde tooverkracht op mijn armen geliefden Logikos zal hebben uitgeoefend.

— Voorwaar, vreemde dingen geschieden in deze dagen! Toch is het waar, als dit u kon gebeuren, hoeveel te lichter hem, bij wien de maliën des verstands nog niet zoo gesloten zijn, of eene dwaasheid kan daardoor binnensluipen. — Maar ik gevoel mij niet wel; het is alsof al die strijd, al die inspanning mij tegenstaan, — het zal vermoeienis wezen, denk ik. Hoe kunnen wij toch onzen zoon wederkrijgen?

— Zend den afgezant terug, met belofte van Mimosa tegen hem uit te wisselen.

— Ik zou dit wel willen, — maar het Beeld dan? Zie, het was juist tegen Mimosa, en dit was de eenige voorwaarde voor haar leven, het was tegen haar, dat ik de ons ontbrekende stukken had willen inruilen.

— Gij begrijpt, dat Sensorius hetzelfde zou vragen, en van ons het hoofd en het verdere eischen.

— Zoo blijft er slechts over, te beginnen met de verwisseling van de beide gevangenen .... en dan weer de oorlog!

De gezant keerde naar zijn hof terug, met het voorstel van koning Intellectus, om de wederzijdsche gevangenen uit te leveren. Onderling werd de plaats van samenkomst bepaald; een open veld in het Onzijdige Woud, en daar zou, ten overstaan van gevolmachtigden, de uitwisseling gelijktijdig (want men vertrouwde elkander niet veel) plaats hebben.

Aan het hof van Sensorius was in dien tusschentijd niet minder beweging geweest, dan wij bij Intellectus hebben waargenomen. Het wegblijven van Mimosa, de droevige teekenen, dit alles had bij den koning en zijne ega het treurige vermoeden tot zekerheid doen rijpen, dat haár een ongeluk overkomen was: de bitterste droefheid had overal geheerscht, maar de wanhoop der ouders te beschrijven, is ondoenlijk. Dag en nacht weeklaagden zij. Toen de gezant terugkwam en de toedracht der zaak verhaalde, was er in zoover blijdschap, dat Mimosa nog leefde, dat zij zelfs eenigen invloed bij de koningin Nutte scheen verkregen te hebben; en om de geliefde maar spoedig terug te hebben, werd dadelijk besloten Logikos tegen haar ten spoedigste uit te leveren. Aan andere dingen konden zij niet denken; alles was wel, mits zij maar terug ware. Opdat geen verraad te duchten ware, maar zeker meer om de verlorene zoo spoedig mogelijk weder te zien, besloten de koning en de koningin, haar ter bestemde plaats zelf te gaan ontvangen. Snel werden alle toebereidselen gemaakt, en met een grooten stoet van gewapenden zoowel als van hovelingen, begaven zij zich in feestgewaad op weg. De bestemde plaats was een schoon bosch, in welks midden een opene plek lag, waar eene kleine rivier doorheen stroomde, zich rimpelend over de ondiepe bedding of huppelend over de steenen, die op haar weg lagen. Aan de eene zijde zouden de gezanten van Intellectus komen, die van Sensorius aan de andere, en over het water sloeg men eene breede brug, waarvan de vloer met takken en bloemen bestrooid werd.

Prachtig was de stoet van Sensorius en Parel, zooals die daar zweefde op het water. De koning had zijn scharlaken kleed, de

koningin haar vedergewaad aan: in eene groote schelp werden zij door twee blanke zwanen voortgetrokken, die gouden banden om den hals hadden; een rei van bevallige nimfen volgde hen en hief zachte melodieën aan ter eere der wedergevondene, en een andere stoet strooide bloemen en welriekende kruiden uit.

Zie, die stofwolk aan de overzijde, eene lange reeks, een groote optocht komt daar aan. Hoe kloppen de harten der wachtenden; zie, daar moet hunne Mimosa bij zijn. Wat is dat voor eene aanzienlijke groep? Niemand minder dan de koning Intellectus zelf en met hem zijne koningin, die hetzelfde denkbeeld hebben opgevat en het veiliger geacht zelve bij den ruil tegenwoordig te zijn. Daar staan dan plotseling en onverwacht de beide vorsten tegenover elkander, beiden even verwonderd elkander daar aan te treffen, maar niet minder elkander van aangezicht tot aangezicht te zien.

Van de eene verbazing zou men tot de andere, tot nog grootere moeten stijgen. Want ziet, hoe wijs ook koning Intellectus en hoe slim ook koning Sensorius mochten zijn, daar gebeurt iets, waarop geen van beiden gerekend heeft en waarvoor noch de diepzinnige Logarithmos, noch de machtige Aldebaran zoo spoedig eenigen raad weten. Nauwelijks hebben Mimosa en Logikos elkander gezien, of, hun bewakers ontsnapt, vliegen zij de brug op en in elkanders armen.

— Nooit, nooit verlaat ik u weer! roept Mimosa, zich aan haar geliefde vastklemmende.

— Altijd, altijd blijf ik bij u! zegt Logikos, haar teeder omvattende.

Nu heerscht de grootste verlegenheid aan beide zijden, en groote ontevredenheid tevens. Alles was met de uiterste moeite geschikt, en daar is alles opeens bedorven! O rampzalige liefde, die in de wereld schijnt te wezen, om de plannen der ouders in duigen te slaan! Die over de berekeningen der wijzen wegwipt, en over alle andere aandoeningen heenspringt als over eene korrel zands! Die altijd een uitweg vindt om te ontsnappen!

Men trekt zich in de beide kampen terug en beraadslaagt.

Eindelijk treedt koning Sensorius vooruit en vraagt een onderhoud met koning Intellectus. Daar staan de twee groote wereldheerschers tegenover elkander.

— Groote en wijze koning! zegt Sensorius; zooals de zaken nu staan, kunnen zij niet blijven: die beiden te scheiden is hun beider dood; en als zij bij elkander blijven, wie van ons zal ze dan hebben? Ik wil een stap doen tot oplossing der verwikkeling, — ik geef mijne dochter, geef gij uw zoon, dat zij elkander beminnen en vereenigd worden! Wij zijn oud; dat wij het daarbij laten en onze laatste dagen in rust slijten, ieder in zijn land.

Nu treedt Aldebaran naast zijn meester.

— Hoogwijze en grootmoedige vorsten! spreekt hij; der sterren loop is een boek voor hooggestemde gemoederen; ik heb daarin gelezen en ziet, heden juist geschiedt het samentreffen der banen van twee kometen, die elkander in geen tien duizend jaren gesneden hebben, en het is die vereeniging, die mij de zekerheid geeft, dat de ontmoeting der beide koningskinderen eene zaak is, die in het groote boek des tijds schijnt voorspeld en gewild te zijn.

— Groote en wijze vorst! valt snel de geleerde Logarithmos in, die hoogwijze sterrenwichelaar heeft u wat verhaald van twee kometen; zooals alle halfgeleerden, die meer op instinkt dan op kennis afgaan en meer verbeelding dan verstand hebben, heeft hij u slechts de halve waarheid, en die nog scheef, voorgesteld. Zeker, die twee kometen komen samen en hare banen snijden elkander, maar als gij nu een oogenblik nadenkt, begrijpt gij, dat die lijnen elkander slechts snijden voor één oogenblik en dan weder verder dan ooit van elkander afgaan, en zoo dit dan een voorteeken heeten moet, vind ik het een zeer slecht voorteeken. Ik bid u, luister niet naar de grillige inbeeldingen van een gemoedelijken dweper.

— Groote vorsten! hervat Aldebaran met verbeten woede, de waanwijsheid van dezen zoogenaamden geleerde, die niets begrijpt dan wat hij handtastelijk voor zich ziet, zal u weinig aan zijne woorden doen hechten; gij proeft er den kouden cijferaar uit. Laat ons het symbool behouden, waarin de peillooze diepte der wereldwijsheid hare openbaringen in ons gemoed zendt, en daarnaar handelen.

— Edele koningen! zegt Logikos, hoort naar de stem van het verstand en het gemoed zelve, en niet naar de eenzijdige formules, waarin die beide geleerden deze twee hebben afgesloten.

Gij, koning Sensorius! hebt eene edele daad gedaan, door het eerst uwe toestemming te geven....

— Het zij zoo, spreekt Intellectus tot Sensorius, gij zijt mijn vijand, maar er is grootmoedigheid in uwe handeling; ik wil niet minder zijn.

— En nu hebt ook gij, mijn koninklijke vader! eene edele daad verricht.

— Waar twee in eene edele daad overeenkomen, zegt Mimosa met hare liefste stem, daar zijn zij één.

Toen kwamen de beide koningen vooruit en gaven elkander de hand ter verzoening en ter verzekering van hun woord.

Zulk eene vreemde verwarring als er nu plaats had, was nog nooit gezien; de beide kampen vereenigden zich, tenten werden overal opgeslagen en de beide koningen en koninginnen voegden zich bij elkander. Kostbare vloerkleeden, fijne weefsels werden uitgespreid en met rozen overstrooid; zachte geuren stegen op in de lucht; de jongelingen van Intellectus wedijverden in lichaamsoefeningen en schieten en in dialektische wedstrijden; citerspel, zang en dans heerschten bij die van de andere zijde. Dien nacht vierde men feest tot het dagen begon, en toen, na eenige uren rust, kwam het oogenblik om de vereeniging der twee gelieven te vieren.

Van losse steenen werd een altaar gebouwd, en reukwerken daarop ontstoken. Daar stond de schoone Mimosa, schitterend wit van gewaad en met een lichaam zoo glanzend, zoo teeder en fijn, alsof het slechts met rozebladeren gevoed was, en naast haar de krachtige, verstandige koningszoon. De beide wijzen baden tot Alvader; toen namen zij den kelk van eene sneeuwwitte waterlelie, gevuld met honig en nectar:

Schoon zijn de bloemen,

zong Aldebaran.

Wijs zijn de bijen,

sprak Logarithmos.

Geurig de nectar,

zong de eerste weder.

Honig is nut,

was het antwoord van den tweede.

Zoo plengden zij voor het nut en voor het schoon, voor het verstand en voor het hart; de koningskinderen zouden die weldra door den innigsten band vereenigen.

De beide koningen legden de handen hunner kinderen in elkander, en de koninginnen drukten een kus daarop. Mimosa en Logikos dronken nu ten aanzien van allen uit den kelk, en plengden het overschot op het altaar, en zoo waren zij vereenigd en vereend. Wat men van elke zijde luisterrijks had medegebracht tot verwelkoming der wedergevondenen, werd nu ter viering van beider vereeniging aangewend. Als er lang en hevig gestreden is en de vijanden zien elkander van aangezicht tot aangezicht, dan zijn zij beiden verwonderd elkander niet anders te vinden; dan slaat de schaal, althans voor eenigen tijd, opeens over, en men wedijvert in betuigingen van achting en vriendschap. Zoo was het ook hier. Weldra was er geen spoor van vijandschap zichtbaar, en allen vereenigden zich in de feestvreugde. Aan die stemming was het ook te danken, dat er geen ijverzucht bestond; hoewel het moest erkend worden, dat de onderdanen van Sensorius verreweg de eer van het feest hadden. Niet alleen toonden zij den meesten smaak in de versierselen, die zij aanbrachten; niet slechts was al wat er schoons blonk van hen afkomstig; maar ook door hunne tooverachtig schoone zangen, door hun dans en muziek gaven zij aan allen de opgewekte vroolijkheid, zooals de zonneschijn aan het eerst in doffe tonen gehulde landschap. Daarentegen zou het onbillijk zijn niet te vermelden, dat van de zijde van Intellectus een voortreffelijke maaltijd afkomstig was, en al de praktische schikkingen, bij zulk eene gelegenheid zoo onontbeerlijk.

Helder en lustig heerschte de vreugde, tot het avond werd en de beide vorsten met hun gevolg aftogen, ieder naar zijn land, en de gelukkige koningskinderen bleven in het schoone bosch, waar zij elkander voor het eerst gezien hadden.

Het duurde slechts kort, of de koning en de koningin van elk der

beide landen stierven, en Logikos en Mimosa volgden hen op en vereenigden onder hunne heerschappij in vrede al de volken der aarde.

Logarithmos en Aldebaran waren de eenigen, die het nooit eens konden worden; hun twist liep nu eens over het geval, dat de nieuwe koning en koningin kinderen verwekten.

— Als het een zoon is, zei Aldebaran kregelig, gaat het alles den ouden weg weer op.

— En als het eene dochter is, antwoordde Logarithmos, zult gij uw verderfelijken invloed weer op haar uitoefenen.

— En als het eens, zei Aldebaran, als derde vooronderstelling, als het eens een zoon èn eene dochter waren?

Dan weer twistten zij over de stukken van het Beeld. Maar ziet, tot hun beider, ja tot aller verbazing en verstomming ontdekten zij eens, dat op de plek in het bosch, waar het vereenigingsfeest van Logikos en Mimosa gevierd was, een wonderschoon beeld verrezen was, één geheel uit de deelen, die in de beide koninkrijken waren verspreid geweest.

— Was dit nu maar eerder gebeurd, zeide Logarithmos, dan had dat dwaze huwelijk niet behoeven plaats te hebben.

— Neen, had hunne vereeniging maar eerder plaats kunnen hebben, antwoordde Aldebaran, dan was misschien het beeld des te eerder hersteld geweest en te gelijk de vrede.

En dat was het wijste woord, dat de geschiedenis van Aldebaran vermeldt.

Daar dit alles evenwel zoo ten eenenmale buiten hunne verwachting en buiten hun toedoen gebeurd was, konden zij den schok niet wederstaan en niet beter doen dan maar sterven. En dat deden zij dan ook.

Zij konden dus niet zien, wat Mimosa ter wereld zou brengen. Dat weten wij ook niet; wij weten alleen, dat de valsche raaf met haar glurend rond oog niet meer gezien werd, en dat het nageslacht de sagen bewaard heeft van eene gouden eeuw, waarin geheel de aarde gelukkig was onder de vereeniging van den zoon van Intellectus, uit het oude, doorluchtige huis van Verstand, en de dochter van Sensorius, uit het niet minder aanzienlijke en nog oudere huis van Gevoel.

EEN PELGRIMSTOCHT NAAR DE WEDDESTEEG.

Aan haar genieën is de menschheid eerdienst verschuldigd. Het is de eerbied voor die enkele weinigen, die van eeuw tot eeuw als reusachtige mijlpalen zich in de wereldgeschiedenis boven alles verheffen, gedenkteekens van het hoogste, wat de geest mocht verwezenlijken.

Het is de belangstelling, die gemoed en verbeelding ontvlamt, die het verleden uit den sluier van het feit doet opbloeien als leefde het weder, die alles wat tot die grootsche verschijningen in de menschheid betrekking heeft, ook haar meest individueele, schijnbaar nietige, alledaagsche omgeving en toebehooren, zoekt en kweekt en vereert, omdat al wat die groote geesten aanraakten, die de gezegende woordvoerders waren van wat de menschengeest heerlijkst vermocht, van hen eene wijding heeft ontvangen.

Hun schrift is mij lief, hunne beeltenis mij dierbaar en trekt mij aan, wat hun toebehoorde heeft beteekenis, en de plaats, waar zij geboren werden, leefden, werkten, wordt het doel van den pelgrimstocht der bewonderende vereering.

Als gij die geestdrift wettigen kunt voor die enkele uitmuntendste vertegenwoordigers van wat de menschheid uitnemendst schiep, zult gij mij wel op een dier pelgrimstochten vergezellen willen.

Voor wien de Witte Poort te Leiden intreedt en een twintigtal schreden is voortgegaan, doet zich aan de linkerhand tusschen de kazerne en het blok huizen van het Noordeinde eene smalle steeg voor; zij bestaat uit slechts kleine, onaanzienlijke huizen en

zij is de toegang tot een paardenwed, in het Galgewater, dat er voorbijstroomt, gelegen. Links paalt die steeg, de Weddesteeg, aan de vesten der stad. Niets verraadt, wat in een der daarin gelegen huizen vóór twee en eene halve eeuw belangrijks voorviel, en het is eerst voor eenige jaren, dat die nietige buurt hare wijding ontving als geboortegrond van Rembrandt Van Rhijn.

In den aanvang der 17de eeuw is Leiden eene rijke, en machtige, eene der grootste steden der geünieerde landen. „Dat deselvige schoon ende net is,” zegt naïef haar oud-Burgemeester Jan Jansz. Orlers, „bewijsen zelfs de straten, de welcke alhier zoo schoon ende reyn zijn, als in vele landen de huysen van binnen zijn; datse cierlick ende playsant is, tuygen de menichte van schoone welgebouwde huysingen; datse waterijck is, zijn daer van onlochbare ghetuighen de menichte der wateren en grachten.” In steeds wijdere kringen, om het centrum van Oud-Leiden, had de stad zich uitgezet, 't laatst van de zuid- en westzijde, en de ruimte tusschen de Witte Poort en het oudere deel was vol gebouwd. Al in 1592 was het ravelijn vóór die poort aan de stad getrokken en in een klein bolwerk veranderd. Als men den mullen zandweg, die door de duinen van 's-Gravenhage naar Leiden liep, afkwam trad men over de breede vest, de poort binnen, ouder en kleiner dan de tegenwoordige; links daarbinnen lag de steeg, die gij kent.

Sinds 1574 woont in een der huizen in die steeg een welvarend burgergezin: in 1600 hebben de afstammelingen van dat gezin, (dat eerst na 1600 den naam Van Rhijn voert), broeder en zuster, beiden gehuwd en met kinderen gezegend, dat huis in tweeën verbouwd. In het eene gedeelte woont Harmen Gerritszoon. Zijne vrouw is de dochter eens Leidschen bakkers, ze is omtrent veertig jaren oud, nu gij haar in 1607 ziet, kloek en gezet, met een regelmatig, goed besneden gelaat.

Welvaart heerscht bij deze burgers. Bij dezelfde steeg, op het bolwerk, staat een moutmolen, waarvan de helft hun behoort: zij hebben nog andere vaste goederen in de stad en een speeltuin te Oegstgeest en nog een tuin buiten de Witte Poort. Het is een dier rijke, krachtvolle burgergezinnen, waaruit Hollands grootheid der 17de eeuw hare kern erlangde. Vijf kinderen versieren dagelijks de tafel en ledigen moeder Neeltgens spijskast. Den oudsten der

drie knapen zoudt ge zestien, het oudste der beide meisjes twaalf of dertien jaren geven: het is een drie- of vijftal jaren geleden, dat de jongste ter wereld kwam, en dat Harmen en Neeltgen in hunne kortzichtige wijsheid de wieg reeds op zolder zetten. Maar de tijd komt weer aan, dat de schalke vrienden op Maaiken in 't schapraiken, of op Hanske in de kelder drinken. Op een schoonen morgen in het midden van Juli verdwijnt de vrouw achter de groene saaien gordijnen: ik zie hare kleine Machteld draven naar de buurtschap rondom de Noordeindsbrug, die de Paplepel heet; ik zie haar de vrouw halen, boven wier deur op een bord een kindje is geschilderd, met het omschrift: God is mijn hulp; ik zie die vrouw de kleine meid, die haar steeds vooruit is en naar haar omziet, volgen naar de Weddesteeg en naar de groene saaien gordijnen.

Kom nu spoedig uit den molen, Harmen, en geluk met het knechtje, dat is geboren! — En Harmen schrijft naar ouder gewoonte, bij de grootouders, ouders en kinderen, zijn jonggeborene, als achtste kind van Harmen Gerritz Van Rhijn en Neeltgen Willemsdr. Van Zuijtbroeck, op het schutblad des huisbijbels in:

15 Juli 1606. Rembrandt.

Rembrandt! maar het zegt nog niets, Rembrandt te heeten. Wisch dien naam uit van het boek der geboorten, en gij zult slechts twee ouders zien, treurende om het verlies van een zuigeling, maar geen kunstwereld zou de bewustheid hebben van het derven van een genie.

Rembrandt en de Bijbel. Die naam in den vromen zin der ouden, onder de hoede geplaatst van den grooten Geest, uit wien alles is; die naam neergelegd in de schaduw van het oude gedenkboek van der menschheid geschiedenis! De driftige phantasie schiet reeds vooruit en beeldt zich den krachtigen man af, onder wiens geniale hand die oude bladen weder beginnen te leven en te spreken, den rijken geest, welks kunst, zooals weinigen het vermochten, in zijne tallooze verschijnselen geheel het menschelijk leven afspiegelt.

De geest bevruchtte den geest: door de plaats, waar wij zijn, geprikkeld, wordt de verbeelding opgewekt en is het, als leven wij het verledene mede.

Met het kind, dat wij zien geboren worden, zien wij een ander kind opgroeien, slechts weinige jaren zijn oudere, het zeventiende jaarhonderd, de krachtige, stoute, scheppende eeuw.

Die eeuw, onder trompetgeklank en geschutgedonder geboren, was voor ons met eene nieuwe overwinning aangevangen. Bij haar wieg stond een krachtig volk aan het eind der eerste periode zijner wanhopige worsteling om vrijheid; geen moorddadige krijg meer, maar een geregelde oorlog; niet langer een opgestane partij, maar een nieuwe vrije staat; de Staatsche vlag waaiend en het Prinselijk Wilhelmus klinkend over Oost en West; de geest van mannelijke kracht vervuld, de hoogste levensuiting in alles, in vrijheidsgevoel, in burgerlijk leven, in politiek, in reizen en handelsdaden; de voorbereiding tot een stoute vlucht in kennis en kunst.

Maar met die forschheid en krachtsovervloed, ook de schaduw van dat sterke licht.

Hoort het wiegelied der eeuw in sombere profetie! Het spreekt van den aanvang van staatkundigen en godsdienststrijd; de zaden zijn gestrooid en de kiemen wortelen; aan de ééne zij de Prins, zijne partij, het volk, de predikanten, de orthodoxie; aan de andere de magistraat, de patriciërs, het vrije onderzoek; de stalen kling van Mijnheer den Prins en de rok van den advocaat in de weegschaal; het Bernt in 't veld en weldra, weldra, het uitslaan der laaie vlam, slechts versmoord in het bloed van een beroemd schavot.

Ziedaar het diep bewogen hartstochtelijk lied des tijds in de jeugd van Rembrandt en de eeuw.

Toch te midden dezer antagonismen der lagere wereldverschijnselen, gaat de hoogere werkzaamheid des geestes voort hare zege en hare meerderheid te handhaven, en door de botsing niet gedeerd, rustig en grootsch, treden drie helden te voorschijn: Spinosa, Vondel, Rembrandt.

Rembrandt had met zijne eeuw, voor zoover die op Nederland betrekking had, familietrekken gemeen. Zij stammen beide uit het krachtig ras der gegoede burgerij; zij staan beide op de grondslagen, door de renaissance gelegd, die wondervolle wedergeboorte des menschelijken geestes, waaraan wij het herstel te danken hebben van het verbroken evenwicht tusschen geest en

stof, van de rehabilitatie der natuur; doch de groote schilder blijft geheel en al vrij van de pseudo-klassieke vormen, waar zijn tijd soms te zeer in toegaf: beide zijn zij daarentegen sterker dan die renaissance van hun doel en hunne middelen bewust: beide vertoonen zij gelijke gezonde vereeniging en samenvloeiing van natuur en geest; beide de krachtigste individualiteit. Het kind groeide op met de eeuw; maar de vorming des eersten ligt in duister. Het is slechts aan de hand der verbeelding, dat men zich die zou kunnen voorstellen.

Zoo zouden wij den knaap kunnen volgen, die naar de school gaat, en den schoolvorst zien met de plak, met knevel en ringkraag, en wiens

> Streng gelaat
> Hem doet ontzachlijk zegepralen,

gelijk een dichter uit den tijd hem beschrijft; wij zouden er hem zien leeren lezen en schrijven, schrijven vooral naar de modellen van penneconst.

De schoonschrijverij was zeer geëerd, en mannen als Gadelle, als Lukas Fopz. Lely en Perszijn, Sambix, Boissens en Van de Velde maakten er zich mede beroemd, om Coppenol hier niet te vergeten, geëerder nog door Rembrandts ets dan door Jan Vos' betiteling van *Fenix aller pennen*.

Zeker was te Leiden de *Spieghel der Schrijfkonste* in gebruik, waarin de Fransoysche schoolmeester van Rotterdam Jan Van de Velde, zijne theorie uiteenzette en zijne kunst vertoonde. Wat de schoonheidszin van den knaap genoten heeft bij de sierlijke karakters en de calligraphische spelingen, bij den *man*, en het *borstbeeld*, en de *zwaan*, en *het groote schip met volle zeilen en wimpels*, door de rappe ganzeschacht rondom en aan het hoofd van het schrift in Van de Velde's boek getrokken! Wat zijn geest in die figuren zal gephantaseerd hebben en er in thuis zijn geweest! Wat hij op bladzijrand en kaft aan zijne geestige hand zal hebben bot gevierd!

Dán zouden wij den vrijen tijd van den knaap hebben kunnen nagaan, verdeeld tusschen den molen, den speeltuin, het leven op de straat, en de proeven van het ontkiemend talent.

Later zouden wij hem niet missen op de vrije jaarmarkten,

als onder trompet en pijp, de hoofdmans met corselet en casquet, de vendrichs met de bardisaen (hellebaard), de schutterij met spies en met musket uittogen, en de rethorijkers hunne spelen vertoonden, en de stad vol vreemde kramers en goochelaars was; vooral niet in het voorportaal van het Stadhuis, waar de kramen met zilverwerken, boeken en schilderijen waren uitgestald.

Dan zouden wij het belangrijke tijdvak bijwonen, waarin het bewustzijn der roeping zich deed gevoelen, waarin de lang gekoesterde droom, het heerlijk grootsche denkbeeld, kunstenaar te zijn, trots moeders vrees om het spreekwoord

Hoe schilder
Hoe wilder

zou worden verwezenlijkt! En wij zouden den jonkman zijne intrede zien doen in de kunst-werkplaats van den pas uit Italië gekeerden Jacob Isaacz. Van Swanenburgh, in het gild, waar de Swanenburghen, De Neyn, Schilperoort, Elsevier, Joris en Pieter Van Schoten, David Bailie, Jan Van Goyen toen den staf zwaaiden, doch weldra door het geslacht, dat zij opleidden, tot op oneindigen afstand zouden worden voorbijgestreefd. Ook voor deze, de belangrijkste periode, Rembrandt bij Swanenburgh, — bij Lastman — bij Pinas, zijn terugkeer naar Leiden, zijne herhaalde tochten naar Amsterdam, — de geschiedenis heeft er weder een ondoordringbaren sluier over getogen.

Wij mogen de geheimen van de wording niet aanschouwen, het voltooide meesterwerk zal ons opeens doen verstommen. Het was een donkere nacht, waarin verborgen bleef, wat er omging, en waaruit wij plotseling een bliksemstraal zien voortschieten, de Simeon in den tempel.

Maar neen, het was geen bliksemstraal, want het licht houdt onafgebroken aan, er is geen tusschentijd van duisternis. Wat wij voor een enkelen bliksemstraal hielden, die opeens voor één oogenblik den nacht verbrak, het was het aanwezen van den vollen morgengloor; zonder schemering, als de ochtend in het Oosten, is het zonlicht in vollen glans uitgebroken om niet weer onder te gaan.

Slag op slag zijn het nu meesterstukken, nieuwe openbaringen van zijne lichtende kracht.

Met een ongelooflijk scherpen blik, — gij behoeft er de saamgetrokken kracht, het doorborende zijner oogen slechts op aan te zien — op de natuur, op het leven, de beweging, de fijnste gebaren van elk individu, is hij in het betrappen en wedergeven ook der moeielijkste en vluchtigste momenten, teekenaar zooals niet velen het waren; maar is hij bovenal in het hoogste gevoel voor kleur en de duizendvoudig geschakeerde uitwerkselen des lichts de onnavolgbare en eenige.

Met de middelen speelt hij: nu eens is het de pen en het bruin, dan graveerstift en etsnaald, hier de fijnste, uitvoerigste behandeling, daar de stoutste, bruisende, hoekigste smeren, te gelijk soms met den teedersten toets; hier het dommelig halfdonker, daar het uitstrooien van lichtgloed, of samentrekken des lichts op één schitterend punt.

Het is geen vak, dat hij kiest, hij omvat alles, en alles met volkomen meesterschap.

De geheele natuur, het landschap zooals het zich in Holland in zijne verschieten uitspant, en door de luchten veelvoudig beschaduwd en betoond wordt, de wolken, de zee, de planten, de dieren.

Geheel het menschelijk leven in al zijne openbaringen; van den geringsten stand, van den krommen mismaakten bedelaar tot de hoogste gegevens der historie; den mensch op straat, in zijn huwelijksleven, in zijne maatschappelijke werkzaamheid, den mensch der geschiedenis en den mensch der poëzij.

Rembrandt is niet vollediger te karakteriseeren dan als de schilder van het leven, van het leven in zijn wijdsten omvang.

Zonder het uitwendige en inwendige aan elkander op te offeren heeft hij de fijnste individualiseering en het karakter der vormen in acht genomen, en toch al de zielkundige waarheid en diepte behouden; komen zoowel het uitwendige als de gemoedsbewegingen en geheel het inwendige leven, dikwijls slechts door een enkele toets of lijn, tot volkomene uitdrukking; hij geeft het leven niet als bovennatuurlijk, afgetrokken ideaal, noch als symbool of drager eener daarin gelegde idée, maar als levende, doorgaande werkelijkheid, en het leven, dat hij afbeeldt, evenals het werkelijke, is dáár om zijns zelfs wille, zonder ander doel dan zichzelve, zonder eene andere rechtvaardiging dan de

schoonheid zijner verschijning te behoeven. Hij geeft het in al zijne dramatische volheid en beweeglijkheid. Maar hij geeft het, dat dit vooral blijve opgemerkt, na het in zijn geest de wedergeboorte der kunst te hebben doen ondergaan. Dit is de grondtoon in al zijne werken; van zijn eenvoudigsten etskrabbel tot zijn schitterendst meesterwerk, overal ademt het u te gemoet.

Levensvolheid is het, die zijne portretten bezielt; die spreekt van de zich bewegende lippen zijner figuren, uit hun gebaar en hun tred; die de wolken drijft over zijne landschappen, en hare boomen doet groeien; die zijn historiebeelden die betooverende werking verleent, waardoor zij ons toeschijnen niet anders te kunnen, maar met noodzakelijkheid aldus te moeten zijn.

Die ziener in het volle menschenleven moest wel aangetrokken worden door den Bijbel, dat boek, zoo vol gemoedsbeweging, zoo vol van veelsoortige levensuiting, zoo rijk van handeling.

De grootste en meest verschillende kunstenaars hebben dit boek in beeld gebracht. Welk eene verscheidenheid van opvatting tusschen de middeleeuwsche autaartafels, tusschen Rafaëls loges, Michel Angelo's welfschilderijen, tusschen Lucas Van Leidens, Albrecht Durers Bijbel, en dien van Rubens. Volkomen oorspronkelijk en nieuw op zijne beurt is Rembrandts Bijbel. Hier geen symboliek, geen vooropstellen van het mysterie. Hier geen spoor van dogma, van kerkelijkheid. In overeenstemming met het beginsel, dat zijn geheele werk beheerscht, en als een der luidste getuigenissen van dit beginsel, vindt gij in Rembrandts Bijbel, dit boek als boek des levens, en zijne gebeurtenissen als eene rijke, onuitputtelijke bron van levensverschijnselen, van karakters, van drama's van gemoedstoestanden teruggegeven. Hij zet het feit, het historisch voorval voorop in zijne concrete, werkelijke, meestal menschelijke verschijning. Het is eene geheel eigenaardige, treffende opvatting, die slechts in een vrijdenkend, en in een Noordsch land kon geboren worden. En als eene nuance in die opvatting moet ik er op wijzen, dat de schilder niet zoozeer de afbeelding geeft van een lang vervlogen gebeurtenis, maar dat wij bij hem de menschen zien leven, handelen, bewegen en bewogen worden, dat wij de feiten nog eens en opnieuw zien gebeuren, en de handelingen, als bij wonder, zich weder als nieuw, als aanwezig voordoen. Het is alsof hij, gelijk de Nederlander

der 17de eeuw de Bijbelsche gebeurtenissen op zijn leven en zijn volk toepaste, en zijne eigen historie met de Bijbelsche paraphraseerde, die voorvallen op en in het tegenwoordige leven terugen overbrengt. Het is bij hem niet, hoe Simeon eens vóór achttienhonderd jaren lofzong bij het kind, dat hij knielend in zijne armen hield, maar wij zien eene nieuwe dergelijke gebeurtenis, als geheel actueel, plaats grijpen. Het is niet het Ecco Homo, dat voor achttien eeuwen aanschouwd werd, bij Rembrandt is het feit opnieuw tot leven geworden en wij beleven het mede.

Zóó werd door hem die geheele cyclus van Oud en Nieuw Testament uit het dogma en het verleden in het leven en het heden gebracht, met stoute scheppingskracht weer opgevoerd en in het leven van zijnen, van onzen tijd overgeplaatst. Vandaar, van die sterke actualiteit, van dat vooropstellen van het eeuwig menschelijke, dat in de harten altijd weerklank vindt, het treffende, de emotie, die zijne voorstellingen uitwerken.

Hij heeft nog meer gedaan.

Hij heeft bij deze bewonderenswaardige uitkomsten allerminst de innigheid, noch de naïefheid, noch het verhevene, noch het dichterlijke laten liggen. Verheven noem ik den lichtgloed, die van boven het somber tafereel der Kruisafneming bestraalt; majestueus in houding en gebaar, in belichting en gemoedsuitdrukking de Opwekking van Lazarus; verteederend naïef de figuur van Maria bij Simeons lofzang; treffend van hartstochtschildering en van dramatisch geweld de vertooning aan den volke in de Ecco Homo.

Rembrandt en de Bijbel, was de gedachte, die wij uitspraken op de geboorteplaats, bij de wieg des kunstenaars. Voorwaar, die naam is groot geworden, sinds hij werd nedergelegd onder de hoede der gewijde bladen, en rechtvaardigt de geestdrift, die ons lokte naar de plaats, waar hij opstond en zich ontwikkelde.

Rembrandts genie is den eeredienst des menschdoms waardig.

MONA.

In een hoek der Romeinsche Campagna, een achttal mijlen van Rome, lag een dorp, waarvan een der uiteinden in verspreide huizen in de vlakte uitliep. Op de laatste dier kleine woningen scheen de volle morgenzon. De dik gesmeerde kalklaag, wit-geel en rossig, was met hare sterke kleur in scherpe tegenstelling met den blauwen, maar door de tusschentonen der lucht zacht getinten hemel; een ruw traliewerk stutte en leidde de takken en het donkergroene loof van den vijgeboom tegen het huis, die eene heldere schaduw gaven op den muur, op de posten der deur, en gedeeltelijk op het meisje, dat, tegen de stijlen leunend, daarin stond. Sterke kleuren sierden het kind van het land der kleuren, een zwart fluweelen keurs op een blauwen rok, een voorschoot met bonte rijen bestreept en een veelvervige doek op het hoofd.

Wat gewaarwordingen woelden al in dat jonge brein rond? Zij sloeg geen acht op de groepen van pelgrims, die den moeilijken, bergachtigen tocht van Viterbo af voortzetten, pelgrims van verschillenden leeftijd en kunne, meest van geringen stand. Zij bemerkte het niet waar die haar dorp doortrokken en weer verlieten, de dorre Campagna over, allen in de richting der heilige stad, en zij lette op de devotie niet van velen, die op de knieën vielen en zich kruisten bij het gezicht van den koepel van Sint-Pieter, als die zich voor het eerst in de verte aan hen voordeed. Toch had zij ook zelf een rozenkrans in de hand, maar die haar onbemerkt ontglipte. Ook haar blik was strak gevestigd op den koepel van het heiligdom; maar indien wij aan de gevoelens, die

in haar gemoed dooreenwoelden, vormen hadden kunnen geven, — en ze had het kwalijk zelve vermoogd in dien eersten wordingstijd van het nog maar ten halve zelfbewuste leven, — wij hadden andere dan geestelijke denkbeelden opgemerkt. Dan hadden wij dien koepel zien worden het teeken der wereldstad, der groote, weelderige, levendige metropool, waar het leven, aan de bespiegelingen en de eenzaamheid ontrukt, den onverpoosden strijd oplevert van het haken naar genot, naar voldoening, een leven, dat zichzelf ten doel is.

— Moeder! riep zij, omziende naar binnen, waar blijft gij, kom, kom! en zij stampte met den voet. Na eenig talmen verscheen de moeder, eene getaande, nog krachtige, maar oud schijnende vrouw.

— Ja, ja, mijne Mona, uwe moeder is zoo sterk en vlug niet meer als haar schoon kind. En zij streelde de wang van het meisje, dat door eene beweging van haar arm die liefkoozing afduwde.

— Waarom wilt gij dan ook te voet naar de stad gaan? Waarom tuigt gij den ezel niet op?

— Wij moeten wat voor de Heiligen overhebben, antwoordde de oude vrouw, onze reis zal voorspoediger zijn, als wij ook het offer onzer vermoeienis brengen.

De moeder kuste den Sant, die aan den post der deur was gespijkerd, nam den staf met het kruis op en de gevulde omvlochten flesch, en den zak met eetwaren en wat vruchten, en zette zich in beweging. Het meisje droeg niets dan een tak van den vijgeboom, waarmede zij zich waaide en beschaduwde. Zij trokken over de onbebouwde gronden, aan wier verbetering niemand scheen te denken, en waarop het water van regen en overgevloeide stroomen bleef staan in poelen, wier ongezonde uitwasemingen de lucht bedierven. Zij gingen den gelen Tiber over, de voorstad door, tusschen eene rij van kleine huizen ter eene en een hoogen muur ter andere zijde, totdat zij kwamen aan de Porta del popolo. Daar vonden zij de landlieden, beladen met de koopwaren, die zij in de stad kwamen brengen; moeder en dochter droegen geen koopgoederen; het meisje zelf was de waar, die door de moeder moest verkocht worden.

Nadat zij hare devotie gedaan en den zegen ontvangen hadden, gingen zij naar de trap der Piazza di Spagna, waar de kunstenaars gewoon waren, hunne modellen te vinden.

Met een jong schilder uit het zuiden van Frankrijk, Charles Moreau, die de Italiaansche taal goed sprak, had de moeder weldra een gesprek aangeknoopt, dat echter tot geene overeenkomst leidde. Beide vrouwen volgden hem evenwel de straten door, tot in zijn atelier. Moreau, hetzij hij in gedachten was, hetzij hij geen modellen noodig had, sloeg niet veel acht op haar.

Hij stapte in zijn atelier op en neder en antwoordde, dat hij niets behoefde. Toen rukte Mona's moeder haar het hoofddeksel af, den halsdoek van de schouders en opende geheel haar bovenkleed.

— Zij is toch schoon genoeg, Signore, zeide zij op scherpen, verbitterden toon, gij zult ze niet schooner ontmoeten.

Moreau zag op. Hij zag nu de uitnemende schoone maagd aan, zooals zij daar stond, na de daad harer moeder. Haar gelaat gloeide van het naar het hoofd gestegen bloed, de oogen fonkelden. Het was niet van gekwetste zedigheid, het was van verbeten woede, gemengd met een slechts even door schaamte getemperd trotsch besef van hare schoonheid.

— De par tous les Saints du Paradis, zeide de schilder halfluid, quelles hanches, quel port hautain, et quelle nuque admirable!

De moeder had zich in een zijvertrek op eene rustbank nedergezet, en ging insluimeren. Moreau vatte terstond het denkbeeld eener compositie op. Hij had schetsen gereed voor eene kruisiging. Hij drapeerde en stelde Mona voor eene weenende Maria. De zware tressen waren ontplooid en golfden om hare schouders, de handen waren wringend saamgehouden. De schilder was begeesterd door zijn voortreffelijk model, dat hij dadelijk op zijn doek bracht, en in kloeken aanleg stond er na eene poos arbeidens de moeder Gods, weenende bij het kruis, wier origineel hij het schoone gelaat omhelsde.

Mona's moeder sluimerde rustig voort: — sluimer voort, moeder, en droom niet van den rentmeester, wien een talent was toevertrouwd; sluimer voort, moeder, en droom niet, dat gij uw kind vermoordt, terwijl uw kind de Moedermaagd nabootst, juxta crucem lacrimosa, jammerende om den dood van háar kind.

— Stabat mater dolorosa! prevelde de oude vrouw, toen zij ontwaakte. Mona, ik droomde, dat de Heilige Madonna mij opnam in haar schoot, — en zie, het is de Heilige Madonna, waarin ik nu mijn geliefd kind herken!

Zij ontving haar geld, en de beide vrouwen verlieten de werkplaats. Op de straat gekomen, beproefde de moeder tegen een steen den klank van het geldstuk, en toen zij het echt bevond, stak zij het in haar zak; voor eenige kleine muntstukken kocht zij aan den hoek der straat in eene kraam met gewijde voorwerpen een gezegenden penning, dien zij aan Mona's bidsnoer bevestigde.

Toen zij den terugtocht hadden volbracht en te huis waren gekomen, was de oude vrouw bijzonder tevreden. Het ongedierte, dat haar buurvrouws vruchten had geteisterd, had de hare gespaard, en behalve deze en andere blijkbare gevolgen harer devotie, had zijzelve met hare dochter een zegen ontvangen, hadden zij een offer gewijd aan een Heilige en nog geld overgewonnen. Wat al zegen en heiliging! Alleen één heiligdom was ontwijd — de kuischheid van het gemoed haars kinds.

De zoo zichtbaar gezegende bezoeken werden telkens hervat, want de Fransche schilder betaalde ruim. Wel was het eene vermoeiende taak voor de reeds bejaarde moeder, die herhaalde tochten naar de stad te doen. En dan was de dochter nog norsch en stug.

— Wat prevelt gij toch, moeder?

Zij prevelde wat; daar kwam iets in van, wat eene moeder toch sloven moet voor haar ondankbaar kind.

Behalve voor het groote passiestuk, had Moreau zijn schoon model voor verschillende onderwerpen en studies gebezigd. Zij poseerde voor Madonna's, voor Sint Catharina's, voor Sint Caecilia's, voor Magdalena's, en door de verschillende onderwerpen der heilige kunst heen, duurde het niet lang of zijzelve was eene Magdalena geworden — zonder de boetvaardigheid.

Moreau hield haar bij zich. Zijne huishouding deed zij niet, dat liet zij aan de kreupele dienstmaagd over; maar zij was altijd in het atelier, waar zij zich, als de schilder werkte, den tijd verdreef met dansen, en het ontwikkelen van een talent, dat aan deze ongeletterde op zonderlinge wijze eigen was, het declameeren van volksliederen en het improviseeren. Moreau had haar een tamboerijn gekocht en wanneer zij daarop met lossen zwier der hand spelend, in bevalligen tarantelladans rondzweefde, te midden der met schoone vormen en kleuren bedekte wanden of somtijds

zangen improviseerde, terwijl de kunstenaar met begaafde hand voortwerkte, wat schitterend tafereel vormden zij dan, en wat scheen het leven dan heerlijk en benijdenswaardig schoon!

In de vroolijke bent van kunstenaars van allerlei landaard, nu eens op speeltochten, dan bij de gewone samenkomsten der kunstbroeders in eene villa buiten de stad, de Villa Gloriosa, was Mona spoedig opgemerkt. Zij kreeg er burgerschapsrecht. In dat vrije wettelooze leven, een leven naar instinct en naar alle luimen, ontwikkelde zich Mona's karakter met al de scherpte, al het opbruisende, die er aan eigen waren. Trotsch was de gevallen Magdalena, en wie haar het hof maakte zou het lot wedervaren van dien eene, wiens vrijheden met een klinkenden slag in het aangezicht waren ingetoomd. Zoo werd zij geëerbiedigd, om hare gaven van zang en dans toegejuicht en kreeg zij zekere overmacht.

Bij de Porta del popolo was een klein theater, waar operetten en paskwillen werden vertoond, en toen zij daar een paar malen was opgetreden, kwam haar roem uit den kleinen kring der kunstbroeders in den grooteren des publieks. Hier leerde zij ook eene nieuwe wereld van kunst kennen, die een diepen indruk op haar ging maken, de kunst der tonen. Die tonenwereld werkte krachtig op haar prikkelbaar gemoed, dat er soms tot extase door werd opgevoerd, soms aangegrepen en vastgekluisterd, en door eene haar onverklaarbare overmacht werd getemd. Zij had er haar meerdere in erkend. Hier kwam het talent, dat zij reeds vroeger enkele malen had uitgeoefend, eerst recht tot bewustzijn, de gave der improvisatie.

Zoo had zij een groot jaar geleefd, verdeeld tusschen het atelier, tusschen de vroolijke bijeenkomsten in de Villa Gloriosa, en bijwijlen het optreden in het kleine theater als improvisatrice, waarmede zij reeds eenigen roem begon te verkrijgen. Toen kwam de tijd, die eene verandering in dit leven teweegbracht, want Moreau moest huiswaarts keeren. Zijne mater dolorosa was voltooid en met dit groote werk wilde hij zijn vaderland bezoeken om er de ontwikkeling zijns talents ten toon te stellen.

Het kostte den luchthartigen schilder niet veel moeite, den lossen band, die hem aan het Romeinsche meisje bond, geheel te ontknoopen. Hij pakte zijne schilderijen en studiën ter verzending, en op een najaarsmorgen stapte hij, na Mona omhelsd en

haar nog een zakje met scudi gelaten te hebben, in zijn rijtuigje en verliet Rome.

Mona had hem zien vertrekken; vóór het afscheid had zij menige hartstochtelijke uiting van gevoel; toen hij wegging, stonden hare oogen droog maar gloeiend. Thans keerde zij in het atelier terug, en te midden der kale wanden barstte zij nu in tranen los.

— Verlaten! riep zij, de trouwelooze! — Hier ben ik verkocht, hier ben ik gevallen, hier ben ik verlaten: vervloekte wanden! — Welk lot heeft eene vrouw! de man verlaat, zij wordt verlaten!

Zij zette zich op de rustbank neder en bleef met het hoofd in de handen zitten. De jaren, die voorbijgegaan waren, gingen nog eens hare verbeelding voorbij; het bewustzijn rees op, dat eene periode in haar leven was afgespeeld, en zij zuchtte daarom niet naar een toestand, die niet meer te herroepen was. Toen sloeg zij de oogen fier op, keek de toekomst stout in het gelaat zooals zij het gewoon was, ieder te doen, en brak door eene hevige daad het verleden af.

Zij nam het zakje met scudi, en den inhoud in hare hand nemende, slingerde zij dien door het vertrek.

— Voort, vuilaardig geld! riep zij, ik wil liefde, ik wil hartstocht, maar geen geld. — En nu Antonio, ben ik aan u.

Onder de kunstbroeders der Villa Gloriosa behoorde sedert eenige maanden een jong Duitsch musicus. Hij had al naam beginnen te maken in zijn vaderland, dat in de tweede helft der vorige eeuw in hem een van de voorloopers bewonderde der toonkunst, die in het laatste dier eeuw tot zoo hoogen trap zou stijgen. Vurig, hoewel weinig expansief van karakter, was hij niet tevreden met de ernstige opvatting der Duitsche toonkunst, maar wilde zich ook aan den melodischen rijkdom, aan de zangerigheid en het schitterende der Italiaansche muziek verzaden, om daarmede zijne strengere kunst tot nog grootere veelzijdigheid en rijkdom op te voeren. Het schitterende der zuidelijke aan het geest- en gehaltvolle der noordelijke kunst te paren was de droom, het ideaal van den jongen toondichter. Hij bezat een krachtigen, energieken geest bij een diepdenkend, dikwijls in zichzelf gekeerd gemoed. Hij had die diep liggende oogen, die

niet altijd spreken, maar de inwendige werkzaamheid doen vermoeden, en in die stemming werd hij gehouden door de inspanning van het streven naar een ideaal, waarvan de middelen om het te bereiken hem nog slechts duister voor den geest stonden.

Anton Kolb had zich terstond tot Mona aangetrokken gevoeld; hij had dikwijls voor haar gespeeld en met de tonen van zijn zangerigen Stradivarius haar gemoed betooverd en haar tranen ontlokt. Tusschen die beide muzikale zielen was verwantschap ontstaan.

Thans bracht de vrijheid ze te zamen.

De stormwind woei: van den schoonen levensboom vielen opnieuw twee bladeren en ontmoetten elkander in den troebelen poel. Zoo kwamen zij bij elkander.

Voor Mona ving nu een ander leven aan: Kolb was niet als Moreau de held van de vroolijke bijeenkomsten, van alle kluchten; zij kwam door hem meer en meer in die wereld van muziek, die zooveel invloed had op haar gemoed; zij leefden in kleiner, intiemer kring, en zij genoot daar een deel van den bijval, die aan Kolb onder de zijnen geschonken werd.

Hij had een geruimen tijd besteed aan het beschouwen en genieten van al de schatten van verschillende kunst, waaraan Rome zoo overrijk is, en zich daarna met ernst en stalen ijver aan het werk gezet.

Nadat hij den winter en het voorjaar geheel aan zijne studiën had gewijd, had hij behoefte aan rust en ontspanning ontwaard, en was met Mona de zomerhitte gaan ontwijken in de koele bergstreken. Daar leidden zij een landelijk leven en dikwijls deden zij wandelingen in de schoone streek. Menigen avond zaten zij op eene der hoogten de koelte te genieten. Het was op een dier avonden, dat Mona lucht gaf aan hetgeen zij reeds vaak had gaan opmerken. Zij zaten op eene open plaats, waar zij een ver uitzicht hadden in het verschiet, eene plek, die Kolb in den laatsten tijd tot zijne dagelijksche wandeling koos. Mona zag op naar den man, wiens blik aanhoudend westwaarts trok naar de ondergaande zon en het verschiet als wilde doorboren.

— Antonio, zeide zij, wat zoekt gij toch daar? Altijd gaat gij zitten staren naar de dalende zon, en dan betrekt uw oog als de hemel: gij ziet er uitgeput uit, welke kwaal verteert u? Gij

wordt hoe langer hoe meer ingekeerd in uzelven! Uwe kunstbroeders zien u niet meer!....

— Zie dat gebergte daar ginds, Mona — als wij nog hooger klommen, zouden wij nog verder kunnen zien — ik wilde daar overheen kunnen zien; daarachter, Mona, ver daarachter ligt mijn land.

— Land van koude en nevel, van sombere levensvormen; daar achter die bergen gaat de zon onder, Antonio!

— Als men eens in dat land is geboren, zeide hij zwaarmoedig glimlachend en het hoofd schuddende, kan men er niet vandaan blijven: Mona, ik wilde het zoo gaarne eens wederzien, voor korten tijd maar wederzien!

Zij rees en hief zich op in hare volle lengte. Haar blik stond donker, en het onweder, dat onder die zware wimpers broedde, brak los.

— Ik begrijp u, zeide zij eindelijk, ik ben u tot last; gij wilt mij verlaten en maakt mij daarom wijs, dat gij naar huis wilt; zoo zijn zij allen — welnu keer terug naar uw koud en kleurloos land, waar geen hartstocht schijnt te zijn; dat uwe bergen en uwe nevelen u bedekken en ik nooit meer iets van u hoore.

— Wie spreekt er van, u te verlaten, antwoordde hij zwaarmoedig. Als gij den moed hebt voor de ontberingen en vermoeienissen der reis....

— Den moed! sprak zij op verachtenden toon, hebt gij in uw land zóó over vrouwen leeren spreken! Wilt gij mij meenemen?

— Mona, gij spreekt alsof gij mijne liefde niet kendet; om u alleen heb ik de terugreis uitgesteld; laat ons dan niet dralen; en zijn blik verhelderde bij het spreken van die woorden.

— En de roem, dien gij hier verworven hebt, en de rijkdom, dien gij verlaat, nu hij u juist zou gaan toevloeien?

— Roem verzadigt spoedig, — er zijn andere behoeften in het menschelijk leven, die zich sterk doen voelen.

— Welke?

— Vraag dit niet: het leven is raadselachtig, en wie kan het ontcijferen? Onwederstaanbaar is de drang, die mij drijft.

Hoewel Kolb's verlangen tot het hevigste ongeduld steeg,

duurde het nog eenige maanden, voordat zij de reis konden aannemen. Zij gingen eerst naar Rome terug. Toen Kolb er zijne zaken had afgedaan, konden zij die stad verlaten en begaven zij zich naar Florence, van daar naar Milaan, waar zij het eind van den zomer doorbrachten, en toen, hoewel het reeds laat in het najaar begon te worden, de wegen slecht waren, en de reis in dien tijd nog niet door allerlei vervoermiddelen gemakkelijk gemaakt werd, vingen zij den tocht aan.

Had de Italiane van haar moed gesproken, hij werd op de proef gesteld. Zij hadden Lombardije verlaten, waren de Alpen overgetrokken, en thans lag al wat aan Italië herinnerde verre weg; geen bekende klank trof meer haar oor, de middelen raakten uitgeput en het was nog ver, tot in het hart van Bohemen, dat zij moest voorttrekken.

Antonio had zijne veerkracht voelen wassen: hij had den grond weder onder zijne voeten, waar men zijne taal sprak, het oude, trouwe Duitschland. Hij vond de kracht, zich nieuwe middelen te verschaffen door zijne kunst. Van stad tot stad reisden zij nu, overal zijn talent doende hooren, terwijl Mona als improvisatrice optrad. Op deze wijze bereikten zij, trots alle hinderpalen, de Boheemsche stad, die de plaats hunner bestemming was.

Kolb's ouders waren reeds lang overleden, doch eene zuster zijner moeder hoopte hij hier te vinden. Maar ook zij was er niet meer. Zij bleven zich niettemin in deze stad ophouden, en kregen hun intrek bij het burgergezin eens schoenmakers in eene van die nauwe straten der oude Duitsche steden, waar de overhangende verdiepingen der huizen elkander hoe hooger des te nader komen en het uitzicht op de lucht beperken. Kolb hoopte door zijne kunst in hun onderhoud te kunnen voorzien.

Arme Mona! zij was neergedrukt geworden. Moed had zij nog: hare verachting voor de zwakke, blonde Duitsche deernen hield haar gevoel van eigenwaarde en haar trots staande. Toch was het haar aan te zien, dat het oog den helderen hemel van haar land niet langer weerkaatste, dat zij in den vreemde was. Dit alles wekte in haar, van nature reeds zoo hevig, gemoed een gevoel van opstand tegen al wat haar omringde, van levensverbittering. Ofschoon zij zoowel door Kolb's bijzondere persoonlijkheid, als door zijne kunst, op het sterkst aan hem verbonden

was, waren de hevigste uitvallen toch vaak de gevolgen van haar tegenwoordigen gemoedstoestand.

In zulke oogenbllkken nam de musicus zijne viool en begon te spelen, tot zich haar overspannen zinnen ontspanden, en de hardheid en scherpte in zachte verteedering versmolten.

De avonden werden lang. Kolb gebruikte ze tot den arbeid, in spel of kompositie. Op een dier avonden, terwijl de voorboden des winters, guurder en scherper dan de winter zelf, zich deden hooren, zat hij zijn geliefden Stradivarius te herstellen, terwijl Mona zich gekleed op het bed had nedergeworpen. Daar hoorden zij, kontrasteerende met de regen- en hagelslagen tegen de ruiten, beneden in huis de harmonieerende tonen van een driestemmig gezang, door eene viool begeleid. Eerst was het een dier heldere volksliederen, waarvan het motief in allerlei vormen bewerkt was; dan ging het in statiger rhythme voort, dan zette het zich uit, en zwol, breed en breeder, als met uitgeslagen wieken, tot een majestueus largo, waarvan de grootsche, stoute vormen ten slotte in het gemoed overbleven, als enkele monumentale rotsblokken in de ruime vlakte.

— Jezus Maria, Antonio! riep ze, opgesprongen. Wat is dat!

Zij hadden de deur geopend, en beiden stonden op het portaal, in het donker, vastgekluisterd door de macht dier tonenpoëzie.

Mona had zich gebukt, als om beter te luisteren; toen Anton haar zocht en tastend haar gelaat ontmoette, werd zijne hand bevochtigd, en vond die hand haar geknield op den ouden vloer van het portaal. Wat hij niet tasten kon, het was de stille uitstorting des gemoeds, die in haar plaats had; het was het gebed, dat zij voor het eerst van haar leven, zonder rozenkrans, zonder geestelijke, zonder altaar, uit loutere aandrift, in zich voelde oprijzen, als de stroompjes eener kleine wel, die opborrelen uit het slijk.

Kunstenaar, gij zoekt het ideaal uwer kunst, — speel nu voort op die teedere sterk gespannen snaren van dit prikkelbaar gemoed; doe ze trillen, opdat er eene golving ontsta en blijve, waarvan de tonen niet wegsterven in het eindige!

De indruk, door Mona dien avond ontvangen, duurde dagen lang voort, en menigmalen zat zij te peinzen met de hand in

het weelderige haar, het hoofd op den elleboog geleund. In de schemering zaten zij zoo, zij in zichzelve verzonken.

— Antonio! zoo brak zij plotseling de stilte, waarom zijt gij naar Rome gegaan?

— Wij kunstenaars plegen in Italië voedsel voor onzen geest te halen, onze kunst te volmaken; zonder Rome blijven de hoogten der kunst ons verborgen.

— Toen ik een zuigend kind was, lag ik al op de trappen der Piazza di Spagna; sinds mijne oogen het eerst zich openden, heb ik alom de kunst gezien, die de geheele wereld komt bewonderen; mijn leven heb ik onder de kunstenaars doorgebracht, — Antonio, ik heb nooit een indruk zien uitwerken of zelf ontwaard als het gezang van laatst deed ontstaan. Wat behoeft men naar Rome te komen, als men hier kan wat wij nooit gehoord hebben?

— Deze muziek is u vreemd, daarom treft zij u zoo; het is maar een stuk uit een oratorium; maar wij kunnen het daarbij niet laten; onze kunst moet tot grootscher en veelvoudiger samenstellingen opgevoerd worden.

— Gij hebt mij zoo dikwijls betooverd met uwe muziek, Antonio, maar dan was het altijd door dat, wat ik hier zoo uitsluitend in aantrof, dat reine en stillende; — er is een ander deel in uwe kunst, dat mij soms bevreesd maakt: het is dat diepe, bovennatuurlijke; ik denk bij uw spel altijd aan wit en zwart; — hier was het alles wit; — ik kan het niet anders uitdrukken, liet zij er op volgen.

— Het is het naïeve en het eenvoudige, dat u heeft getroffen, door de grootheid, die deze soms bezitten, zeide hij glimlachend, maar alle kunst moet tot hooger zelfbewustzijn opklimmen, en daarin wordt zij het demonisch spel van geest en zinnelijkheid; vandaar in alle hoogere kunst niet enkel het effen vlak der onbewuste onschuld, maar de ernstig-sarkastische strijd van idee en werkelijkheid.

— Wat moeten zij gelukkig zijn, wat moeten zij rein wezen, die de muziek zoo kunnen uitvoeren als deze: ik wilde ze wel kennen, maar ik vrees, dat zij mij niet willen ontvangen.

Zij kreeg er zeer spoedig en onverwacht eene aanleiding toe; want op een avond hoorden zij de tonen der viool weder; de

hand, die haar bespeelde, bezat al groote kracht, maar niet altijd meesterschap; zij herhaalde dikwijls gedeelten, waarover de speler niet voldaan scheen. Nu was het Kolb's beurt om verbaasd te zijn.

— Hoor, zeide hij, Mona hoor! Hoor die rhythmen, hoor die onstuimige reeksen van klanken, hoe zij afgewisseld worden door tonen, die de uitdrukking zijn van eene door onuitsprekelijken weemoed verzwolgen ziel; hoor de worsteling om weer tot de oorspronkelijke melodie terug te keeren, — bij den hemel, die daar speelt heeft den komponist begrepen, dat is van mij Mona, dat is mijn werk!

Hij liep de trap af en zij volgde hem. Op het geluid afgegaan, stootte hij nu eene deur open. In de huiselijke binnenkamer, bij het zachte licht van een paar kaarsen, zagen zij het gezin des schoenmakers te zamen, dat zich slechts even verbaasde over het bezoek, en hen terstond bij zich noodde.

Daar zat bij het licht de vrouw te breien, de schoenmaker werkte aan een paar vrouwenschoentjes, die hij van voren met fraaie strikjes voorzien had en bijwijlen met welgevallen beschouwde. Naast elkander zaten twee meisjes, die opstonden, toen de deur was geopend, en zooals zij daar op elkanders schouders leunden, geen twijfel toelieten of zij waren zusters en de dochters der vrouw aan de tafel; blonde, slanke maagden, de eene iets grooter dan de andere, beiden even lieftallig van gelaat en gestalte. Op een stoel, een klein eind van de tafel, zat een jongeling van zestien of zeventien jaren te spelen. Hij had plotseling opgehouden, toen hij aller oogen zich naar de deur zag wenden. Toen hij opstond, had Kolb hem in zijne armen gedrukt en hem omhelsd.

— Vriend, zeide hij, ik ben de gelukkige, wiens werk door uwe hand zoo meesterlijk is teruggegeven! Vergeef het ons, meester — zeide hij tot den schoenmaker — dat wij zoo onbescheiden zijn, maar ik kon mijn gevoel niet bedwingen om den jongen maestro te zien, die mij zoo goed had begrepen.

Een gloeiende blos overtoog des jongelings wangen, en Lise en Gretchen klapten van vreugde in de handen.

— Carl, Carl! riepen zij lachend te zamen, — de groote Musiker Carl; Carl wordt een groot virtuoos!

— Gij zijt wel goed, zeide de vader tot Kolb, en uwe toegevendheid verheft den jongen wat veel. Wees welkom bij ons; wij wisten niet, dat wij het geluk hadden den komponist bij ons te hebben, wiens naam ons door zijne werken toch bekend was.

Lise en Gretchen waren niet minder opgetogen met een werkelijken komponist bij zich te hebben, en uitten hare ingenomenheid met naïeve openhartigheid. De jongeling was bij dit alles niet de minst gelukkige, want Kolb had hem zijne hulp toegezegd.

Half in den schemer, ter zijde, zonder zich bij de anderen te voegen, stond Mona. De trotsche, de onbevreesde, wier oogen voor niemand zich neersloegen, die met minachting gedacht had over de flauwe blonde deernen van het Noorden, zij was door eene vreemde bedeesdheid overvallen. Er was iets zoo eenvoudigs, zoo reins in den kring der binnenkamer, er werden zulke liefelijk ernstige denkbeelden door gewekt in de verwilderde ziel der Italiane, dat zij verlegen werd onder gewaarwordingen, waarvan zij zich geene rekenschap vermocht te geven.

De dochters geleidden haar bij zich en beproefden vergeefs met haar te spreken; doch bij gebreke daarvan, en als beseften zij door ingeving, dat deze vrouw zedelijken steun behoefde, hadden zij haar elk bij eene hand gevat.

Mona vroeg toen aan Anton, haar te zeggen, hoe zij getroffen was geweest door de muzikale uitvoering, die zij een paar dagen vroeger hadden gehoord, en zoo wisselden zij eenige gedachten, die door Kolb werden vertolkt.

Gretchen ging toen een helder laken op de tafel spreiden, Lise zette den grooten schotel er op, waar zij ter zijde van tijd tot tijd een waakzaam oog over had laten gaan, en daarna bleven de beide pelgrims te gast op het eenvoudig avondmaal. Voordat zij dit aanvingen zette de muzikale schoenmaker het fraaie schoentje naast zich op de tafel, — hij was met zijn kunststuk te zeer ingenomen om het geheel uit het oog te verliezen, — nam de ronde kalot van zijn hoofd en sprak zacht maar met vastheid:

— God, die onze vader zijt, met dank besluiten wij den dag, dien gij ons weder vergund hebt te leven; dat in den nacht uwe hand over ons blijve, als wij niet voor onszelve zorgen

kunnen; dat uw oog over ons wake als wij den dag van morgen beginnen; dat wij dien dag weer aanvangen met u in het hart.

Het maal was gebruikt, de huisgenooten kusten elkander ten goeden nacht, en onze zwervers begaven zich naar hun bovenvertrek.

Tot laat in den nacht lag Mona haar hartstochtelijk gemoed uit te schreien, het gelaat in de kussens verborgen.

Carl was geestdriftvoller musicus geworden dan ooit. Zijn ijver had nieuwe prikkels bekomen, en hij was zich bewust geworden van wat hij was, van wat hij nog worden moest. De weken, die voorbijgingen, waren onder Kolbs omgang en lessen als uren ontsnapt. Doch het was niet enkel Kolb, die hem aantrok, ook Mona bekoorde hem; Mona ging hare vormen leenen aan het ideaal, dat elk jong hart in zijn binnenste eens omdraagt en koestert. En als er nog twijfel aan was, dan bleek het genoeg, als Lise en Gretchen wel eens zuchtend zeiden:

— Carl, Carl! wij raden wel, waarom gij Bettina, noch Mina, noch Clara meer schoon vindt.

En hij antwoordde: — Hoe kunt gij uwe Duitsche deernen nog verheffen naast deze! Zij zijn als porseleinen beeldjes bij een prachtig beeldhouwwerk!

Carl wilde mede naar Italië.

— Ik heb mijne wijding als kunstenaar ontvangen, zeide hij tot zijn vader, — thans zal ik mijn weg wel maken.

Maar de schoenmaker schudde het hoofd: — Maak geene kunst tot uw beroep, — gij moet van kunst niet eten, dat is mijne leer: gij moet haar bewaren tot uwe bezieling, tot iets heiligs. Ik werk voor mijn brood, en als de arbeid gedaan is, dan zingen en spelen wij onze voortreffelijke Duitsche liederen, en zoo blijft de kunst voor ons altijd iets feestelijks en plechtigs behouden.

Dit was werkelijk 's mans handelwijze. Hij had een kinderlijken eerbied voor de kunst; wanneer hij zijn werk gedaan had, dan wiesch hij zich de handen, kleedde zich in een beter kleed dan zijn werkbuis, en in feestelijke stemming begeleidde hij met zuivere bas den zang en het spel zijner kinderen.

— Neem een handwerk, Carl, zeide hij, en blijf kunstenaar in uw hart; zie naar het lot van dien man daarboven ons. Nu is hij al vijf weken bij ons, — ik zal hem niet lastig vallen — maar ik vrees, dat hij behoeftig is, dat zij beiden zeer arm zijn.

Ja, hun toestand was maar al te treurig. In eene kleine stad als deze was voor een man als Kolb geen geld te verdienen. Hij was daarbij te ongedurig, zelf steeds zoekende, en de tijden waren ook nog niet daar, waarin een rondreizende virtuoos gemakkelijk concerten kon geven. Het leven hing als een loodzware mantel hun beiden om de schouders. Kolb had berouw, dat hij den aanvankelijken opgang, dien hij in Italië gemaakt had, had weggeworpen om de gril, die hem voor een tijd weer naar zijn land terug had gedreven. Tot zijne verbazing had Mona er hem geen scherp verwijt van gemaakt; zij was zachter en stiller gestemd dan vroeger. Hij was ver van de oorzaak hiervan te vermoeden in de zielekwaal, die haar ging onderdrukken, tot het hem opeens tot zijn schrik geopenbaard werd.

Het was op een avond, dat hij in opgetogen stemming vol drift het huis in liep: eene flauwe hoop, sinds drie, vier dagen gewekt, was hem tot werkelijkheid geworden; hij droeg een brief in zijn zak, en door dezen was de gelukszon weer gerezen, die de duisternis der ellende zou wegvagen. Het was eene verrassing, die hij voor Mona bewaard had. Toen hij binnentrad, zag hij haar voor het raam staan, omhoogturende naar het weinigje lucht, dat zij door de laatste zonnestralen verlichten zag.

— Weer zijn de laatste stralen van de ruiten in de geveltoppen over ons verdwenen, zeide zij, — de duisternis beklemt mij; ik snak naar licht, naar lucht (zij stootte het venster open); geene zon meer, — zal zij ooit weer opkomen? Daar achter de oude huizen, ver daarachter gaat zij op over een schoon land, mijn land, — Antonio, Antonio, waar hebt gij mij heengebracht!

Kolb zag haar aan en verschrikte. Hij had niet opgemerkt, hoe de overgeplante bloem zachtkens was gaan verwelken, thans was hij versteld over de uitwerking. Het heimwee had haar ondermijnd en geknakt. Zij begon hevig te beven en eene ijzige kou bekroop haar.

Kolb tastte in zijn zak om haar het gelukkige nieuws mede te deelen.

— Eens, zeide zij, had ik het ook zoo koud; wij waren, toen ik jong was, eenmaal in de catacomben gegaan, de fakkels gaven er flauw licht; koud was het er en angstverwekkend, met die grafnissen en die spookachtige maagden van het graf van Sint Praetextatus, bleek, onlichamelijk, akelig . . .

Zij gleed langs het vensterkozijn neder, Kolb ving haar op, zij was ijlende.

Zij hadden haar te bed gelegd en verzorgd.

— Weg, weg van mij, riep de arme vrouw, toen zij de oogen weer opende, — zie de drie maagden uit de catacomben, zij zijn heilig, wat doen zij bij mij, wat willen zij mij doen?

— Mona, kom tot uzelve, wij zijn het, kent gij Gretchen niet meer, en Lise, — maar de arme verstaat onze taal niet, zei deze laatste. Toen beschutte zij de zieke met de gordijn voor het kaarslicht en drukte haar een kus op de wang. Dat was eene taal, die de arme verstond, want hare hand trachtte die van Lise te zoeken, en het hoofd werd voor eene poos wat rustiger neergelegd.

De dochters van den schoenmaker omringden haar dagelijks met de hulp, die alleen liefde schenken kan.

Thans wist Kolb wat haar deerde: — De grond deugt niet voor de plant, die gij er op hebt overgebracht, had de arts hem gezegd, — dat zal nooit gaan, de ziekte kan bedwongen worden, maar de oorzaak blijft; zij heeft het heimwee, en zij moet naar haar land.

Zij zaten allen beneden, toen de geneesheer dit gezegd had, terwijl Mona boven in een rustigen slaap lag. Diep terneergeslagen zat Kolb daarbij; hij trok een papier uit zijn zak, en las het stil over. Toen hij met droefheid de lezing voltooid had, vatte hij den brief met beide handen boven aan, de vingers knepen zich samen en langzaam, zeer langzaam scheurde hij het vel doormidden. Toen liet hij het op den grond vallen en begroef het gelaat in beide handen.

De schoenmaker raapte de verscheurde stukken op en las de benoeming van Kolb tot kapelmeester te Praag.

Het offer was gebracht, maar niet zonder strijd.

Telkens nog kwamen aanvallen, die moesten worden afgeweerd, tot zij zwakker en zwakker werden onder het in Kolb steeds klaarder wordende denkbeeld, dat het door zijne betrekking met Mona geschonden zedelijk beginsel eenigermate verzoend zou kunnen worden door de smartelijke opoffering zijnerzijds. Zijn zedelijk bewustzijn kende hem geen recht toe op het leven dezer vrouw, geen recht om haar aan zich ten offer te brengen, maar schreef hem den plicht voor, haar, die hij uit haar land had gevoerd, weer terug te voeren naar dat land, waarbuiten zij toonde niet te kunnen leven. Hij had er haar nauwelijks over gesproken of de krachten schenen te herbloeien. Langzamerhand kwam zij bij, en toen zij voor het eerst weder buiten geleid werd en den blauwen hemel zag tusschen de wingerdveranda door, die aan het schoone zuiderland herinnerde, gevoelde zij zich als opeens tot de reis in staat. Zoo spoedig het mogelijk was, maakten zij alles gereed. Kolb telde zijn geld, dat hem ruim halfweg kon brengen, huurde een kleinen wagen, die hen een paar dagreizen ver zou heenvoeren, en betaalde den schoenmaker. Deze evenwel schonk hem de helft terug.

— Gij hebt mijn Carl zoo dikwijls onderwezen, laten wij dit zóó schikken, zeide hij, en gaf nog aan Mona een paar zijner beste kunstwerken van schoeisel, die zij op den tocht wel behoeven zou.

Wie er het meest door het afscheid geschokt werd, was Carl. Hij had gebeden om mede te gaan, maar hij moest den dag des vertreks zien aanbreken, zonder dat zijne ouders hem dit vergunden. Hij zag er zijn met liefde gekweekt ideaal mede instorten, en het leven scheen hem nooit meer geluk te kunnen bieden. Ook Lise en Gretchen waren aangedaan: zij gevoelden zoo innig medelijden met de jonge vrouw, die geen huis had, geen ouders als zij, geen huiselijken kring.

Tegenover haar was Mona beschroomd; zij wist niet of de meisjes de betrekking kenden, die tusschen haar en Kolb bestond, maar zij vermoedde, dat zij w e l wisten, dat die niet zoo was als deze eerbare kinderen zouden kunnen goedkeuren. Haar gemoed drong haar, ze beiden in hare armen te drukken, — maar zij durfde niet, zij gevoelde eene kloof tusschen haar en zich.

Het was pijnlijk te zien, toen de trotsche Mona beider voorschoot vatte en, dank stamelend, een kus drukte op dit kleed. Maar Lise en Gretchen namen haar beurtelings in de armen en drukten elk een kus op het gelaat, dat zich begroef aan beider boezem.

Over het ongelijke grindplaveisel hotste de wagen voort: nog één blik uit het kleine achterraampje en het huis des schoenmakers was aan het oog onttrokken. Uit de werkelijkheid verrees het oude huisje, met zijn spitsen, overhangenden geveltop, met zijne wingerdranken om de vensterkozijnen, met den braven muzikalen schoenmaker, met den trouwen schwärmerischen jongeling, en de twee reine engelen; het rees al hooger en hooger en voor Mona's geest bleef het zweven omringd van een heiligenaureool. Ver van daar liep h a a r weg, over rotspunten en distels.

Met onopgemerkte overgangen gaat de levenswisseling voort, tot wij plotseling hare uitwerkselen zien.

Hoe is de jonge, moedige kunstenaar, vol van de bezieling der werken, die zijne verbeelding al voorschept, zoo snel geworden, de vervallen man, die langs de straat trekt en met zijn spel een karig levensonderhoud verwerft?

Hoe is de schoone jonge maagd, vol van den trots, dien het gevoel van kracht, gezondheid en schoonheid geeft, schitterend eenmaal met hare gaven, de geschokte, bijwijlen aan lot en leven vertwijfelende vrouw geworden, die gij dien man vergezellen ziet?

Wat is er thans van dien zinnelijk levendigen geest, van die trotsche schoonheid, van die begoochelingen van levensweelde, van die droomen van kunst en genie?

Zij dwalen in slechte kleederen de wegen langs, zij zitten in eene greppel of een plekje lommer een karig maal te gebruiken: zij komen van de eene stad in de andere. Op de markt, op het kleine tooneel, zoo het er is, in een speelhuis, staat de kracht en het genie te spelen voor eenige groepen onoplettende lieden, en zoo er eene enkele maal opmerkzaam één blijft luisteren, het is een balsem in de wond, maar een balsem toch die steekt,

omdat hij herinnert aan den kunstroem, waarvan de speler verviel. En naast dezen staat de schoonheid, het weelderige genotvolle leven, en danst voor de menigte met de tamboerijn de dansen haars volks, nu ze geene geestkracht meer heeft om de gave der improvisatie te doen hooren. De geniale musicus en de prachtige improvisatrice, langs doolwegen en verkeerde paden zijn zij gekomen tot wat zij zijn, een reizende speelman en zijn boel.

Toch zijn zij meer dan zij waren.

De maskers zijn afgescheurd, het blanketsel door tranen weggespoeld, de naaktheid van het schijnschoon beroofd, en de zelfbewustheid is door eene ruwe hand wakker geschud.

Dieper dan haarzelve bekend was voelde Mona den invloed van het gestrenger, ernstiger leven van het Noorden. Vandaar die prikkel, die nog altijd bleef steken, al genas de heimweekwaal en al putte het lichaam nieuwe krachten uit elken tred, die haar nader bracht aan de grenzen van Italië.

— Moed gehouden, Mona, zeide Kolb, — wij zijn nu te midden der bergen, die ons scheiden van uw land, het kwaad is bijna geleden.

> Passando il male, sperando il bene,
> Il tempo passa, la morte vienne.

sprak zij met een bitteren glimlach.

— Laat ons liever de hoogte beklimmen, wij zien daar weer verder; wij zien er de zon, die haar gloed nog werpt over de vlakte. Morgen hebben wij de verdere toppen bereikt; nog één dag en wij dalen in de vlakte en de Italiaansche taal zal uwe ooren weer streelen.

— Er is meer nog! er is nog iets inwendigs, dat mij verteert, Antonio, het knaagt als honger en dorst. Daar zijn dingen voor mijne verbeelding gaan leven, die ik niet noemen kan. Het beknelt mijne borst op vreeselijke wijze — als ik het maar kende, maar ik weet niet, wat ik gedrongen word te doen, wat ik denken moet — o Madonna, ik wil wel, maar ik kan niet, ik weet het niet!

De avondster was opgegaan, dikke wolkenhoopen, tegen elkander

opgekruid, stegen boven de bergen aan het westen en vormden nieuwe bergruggen. Bij een steenblok neergezeten, staarde Kolb donker voor zich uit naar het verschiet, de lijnen en plans van het voorhoofd beeldden den kamp af, die daarbinnen plaats had. Hij had niet gewanhoopt aan zijne kunst; hij streed nog altijd om de middelen, die haar moesten verwezenlijken. Lijden en werken is de kern van het leven; het licht beschijnt alleen de oppervlakte, het binnenste van de aardkorst is donker; ernst is de grondtoon door de harmonie van het heelal heen; schoonheid komt hem verhelderen en veredelen, en als de zon weder opgaat over het leven is het een kalm verkwikkend licht, geene uitspatting van vonken; van die levensbeschouwing is de kunst, moet de kunst zijn de afspiegeling, de incarnatie: ernst op den bodem, hoe ook getemperd door de vreugde van het geluk, toch nooit afwezig; geene kunst, die uitspat, die verblindt, die de zinnen streelt en verrukt, maar eene, die verheft tot hoogere levensopvatting.

Wat rondwoelde in het brein brachten de vingers over, en de viool zong het bezielde lied. Nedergevlijd tegen hem aan, het hoofd in zijn schoot geleund, had Mona de tonen ingedronken: zij had ze voelen neerdruppelen, eerst als heete tranen, toen als stillende laving; zachtkens was zij meegegaan, was hare ziel gewiegd op den stroom der rhythmische klanken; de harmonie had harmonie gebaard en met machtige hand de golven gestild die bruisten in haar gemoed. De bloemen, die zij plukte, als laatste herinnering aan den vreemden bodem, ontgleden hare hand; en toen de laatste toon wegdreef op de golvingen der lucht, was haar gejaagd hart gesust tot een zachten sluier.

De spanning, die Mona's zenuwen had opgehouden, zoolang zij haar land nog niet bereikt had, begon haar te begeven, nu zij de bergen overgetrokken en in de vlakten van Lombardije waren gedaald. Het moreele heimwee won nieuwe kracht, toen het lichamelijke verdween: zij werd gezonder en sterker, maar scherper folterde het zedelijk bewustzijn in haar, en soms werd die foltering ondraaglijk.

Ter zijde van den weg, dien zij volgden, lag een oud en vervallen slot, en zij konden den lust niet afweren, het te beklim-

men. Zij voelden zich bij instinkt te huis in die bouwvallen van vroegere grootheid. Daarboven in een der vertrekken, met afgebrokkeld lijstwerk, met lappen van verbleekte muurbehangsels, met bestoven en gespleten overblijfsels van kunstrijke beschotten gestoffeerd, staarden zij door de geheel open en vervallen bogen der ramen.

— Ik kan dit leven niet langer lijden, sprak Mona somber, — vervloekt zij mijne moeder, vervloekt mijn gestarnte, en hij, die mij het eerst in het ongeluk stortte! Wat heb ik aan mijn land! Ik kan er niet meer zijn, wat ik eens was: ik was er eens een onschuldig kind, dat zong voor de pelgrims; ik was er eens eene bloeiende maagd, wat ben ik nu — waarom keer ik hier terug, waar ik niet meer behoor; mijne schoonheid is verwelkt en mijne oogen zijn ingezonken als de Campagna onder de voeten der ossen. Geef mij mijn leven der Campagna weder, geef mij mijn onschuldig leven terug, of stort mij hier naar beneden.

Met woede sloeg zij de tamboerijn tegen een uitstekenden steenhoek, dat het trommelvel barstte.

Toen kwam er eene pooze rust, zij hijgde en wachtte naar adem·

— Mona, Mona, pas op dat raam! riep Kolb beangst.

Met donkeren blik zag zij door het vervallen kozijn omlaag naar den afgrond.

— Mona! Mona! om Gods wil, ter wille van mij! ga zoo ver niet! Mona!

Met klimmenden angst zag Kolb haar oog verhelderen en eene soort van droeven glimlach de bleeke lippen plooien, flauwe afspiegeling van een wordend denkbeeld, dat haar ging bekoren.

— Zie, hoe hoog zijn wij hier wel, zeide zij, — de zwaluwen hebben hare nesten onder dezen dorpel.

— Om Gods wil, Mona, gij zult mij krankzinnig maken van angst, buk niet zoo voorover.

— Voorover, zeide zij als in gedachten hem na, — zie, hier tegen die steile muren komen de uiterste toppen der klimplanten van beneden af, zij klimmen altijd hooger, — wij gaan lager, — lager. Kijk, riep zij luider, en met eene verbijsterde opgetogenheid, hieronder, hier laag onder mij, daar zie ik in den muur de wapens van het oude slot en de kroon daarboven, en in die kroon een

nest van vogels, met de jongen, die er uit en in vliegen: onschuld en ijdelheid.

Kolb was radeloos. Mona's voet was op den uitersten rand van het bouwvallige raamkozijn. Waar hij stond, zag hij niets dan lucht; alleen een paar teedere toppen van klimmend gewas hadden die hoogte bereikt en begonnen zich te vertoonen even boven den rand, waar Mona's voet op rustte. In de verte en lager zag men onder zich vogels vliegen. Alles gaf den indruk van de hoogte, waarop zij waren, van de ledige diepte, die zich daaronder uitstrekte. In die diepte staarde zij nog altijd, voorover gebukt met eene helling, die elk oogenblik het evenwicht kon doen overslaan.

Kolb durfde haar niet aanvatten om haar terug te trekken, uit vrees, dat zij eenige beweging zou maken, en elke beweging was de dood.

— Zie, zie, riep zij met verwondering, de bodem wordt hooger, de grond en de boomen beginnen te rijzen en komen nader, nader bij mij, — het draait en golft!

— Jezus Maria, houdt mij! gilde zij opeens, zich achterover werpende.

Hij greep haar aan en sleurde haar naar binnen. Zij lag bewusteloos aan zijne voeten, en hij, terwijl zijne knieën knikten, veegde zich het angstzweet van zijn gelaat.

Een belgeklank en zweepslagen waren de eerste geluiden, die hij hoorde, toen hij terugkwam van de bedwelming, die zijn hoofd deed duizelen. Daar was wellicht hulp te erlangen, en hij wilde zich snel naar beneden begeven. Hij aarzelde nog even, of hij Mona in dien staat alleen kon vertrouwen. Toch was het misschien eene gelegenheid, die hij niet moest verzuimen. Hij snelde daarom de verbrokkelde trappen af, telkens stootend tegen de muren om de enge wentelende trap. Beneden gekomen, ontwaarde hij op den weg eene kar met een muilezel. Hij riep den drijver en smeekte hem de weldaad af, Mona mede te voeren naar het naaste dorp. De man was gewillig en met hun beiden brachten zij de ongelukkige vrouw met groote inspanning naar beneden. Daar vonden zij nieuwen bijstand in een bejaard geestelijke, die uit den wagen was geklommen en hen nu hielp de vrouw onder de huif der kar te plaatsen. De beweging bracht haar bij,

en toen verlichtte een stille tranenvloed haar boezem. De priester, die haar zijne plaats had afgestaan, liep, hoewel hij de kracht der jeugd niet meer had, met Antonio naast het rijtuig en stak bijwijlen het hoofd vooruit, om daarin te zien en Mona vriendelijk bemoedigend toe te knikken. Toen zij 's avonds in het dorp kwamen, liet hij den wagen naar zijn huis rijden en nam de reizigers bij zich op.

De rust in het huis van den padre en diens vriendelijke zorg begonnen Mona kalmte en herstel te schenken.

Zij bleven er eenige dagen, waarin de pater nooit vroeg naar beider lotgevallen, maar met de grootste liefde en kieschheid hen geheel liet handelen en leven zooals zij zelve verkozen. Alleen had hij eens met een enkel woord hen opgewekt, den kerkdienst bij te wonen, doch daar verder niet over gesproken. Zoo won hij zachtkens het vertrouwen. Kolb was geen man, die zijn gemoedsleven en de verschillende strijden, die daarin plaats hebben, aan een ander zou mededeelen, doch de begrippen, die hij over kunst en leven koesterde, waren meermalen het onderwerp van hun gesprek geworden. Mona's hart voelde zich tot den rustigen, waardigen man aangetrokken, totdat zij toegaf aan de neiging om het voor hem uit te storten.

Eens was zij zeer vroeg in den morgen den tuin ingeloopen, die achter des paters woning lag; zij ging de paden door, tot achterin, waar in de schaduw van een ouden vijgeboom eene ruwe bank stond. Zij liet zich daarop nederzakken en zij dacht aan den vijgeboom, die haar ouderlijk huis beschutte, zij dacht aan haar vroeger leven: het hoofd was niet stout opgeheven, het viel in de hand, die het steunde. Zij had zich alleen gewaand, doch niet ver van haar af bemerkte zij nu opeens den priester, die haar niet had willen storen, maar was voortgegaan met het omspitten van den grond.

Haar oog ontmoette nu het zijne en hij knikte haar vriendelijk toe.

— Zoo vroeg reeds uit de rust, mijne dochter? zeide hij.

— Rust — juist daar heb ik behoefte aan, mio padre! Geef gij mij rust, gij, die zoo heilig zijt.

— Rust, zeide de priester, de eene hand over de oogen en het voorhoofd strijkende en met de andere leunend op de spade, — wij zoeken ze allen: maar het leven is geen rust, het is arbeid en strijd.

— Schenk mij uw zegen dan, sprak zij, voor hem op de knieën vallende, als gij dien aan eene zoo onwaardige geven moogt.

— Uw verlangen toont, dat gij niet geheel onwaardig zijt, antwoordde hij. — Hebt gij iets op uw gemoed, waarvan de uitstorting u verlichten kan?

Mona hield de oogen nedergeslagen en zweeg.

— Spreek vrij, mijne dochter, zeide hij, de handen op haar hoofd leggende.

— Vader, ik heb uw raad gevolgd, — ik heb den dienst van gisteren bijgewoond. — Toen hij was verricht, en er niemand meer in de kerk was, heb ik het gewaagd, rond te zien in een heiligdom, dat mij vreemd was. In eene der kapellen hing eene schilderij, ... ik heb er de gordijn van weggeschoven, ... mijn vader, gij weet niet, wie ik ben; in Rome ....

— Diepe deernis, mijne dochter, heb ik met die kinderen uit het volk, die den kunstenaar ten modellen moeten strekken; sta op, ik weet, wat gij geweest zijt, Mona, en uw leven is mij bekend."

Met pijnlijke verbazing zag zij hem aan. Hij gaf geene rekenschap, doch bleek te wachten, tot zij voortging.

— Welnu, zeide zij met bittere zelfvernedering, als gij weet, wie ik geweest ben, zult gij mijne ontsteltenis begrijpen, toen ik in de Madonna met het kind, waarvan ik de gordijn gedachteloos had weggeschoven, mijzelve terugvond zooals die man mij eens schilderde. Ik herkende zijn werk en mijn eigen gelaat. Mijzelve in de Moeder Gods, o vreeselijke bespotting, die mij het hart openrijt! Mijzelve, diep gezonken, en dien geheelen tijd van schande en ellende, in het beeld der heilige Madonna! Wat akelige verwarring, en wat ontzettende kloof gaapt er tusschen wat hier vereenigd is! — Padre, is er geen middel om het afzichtelijke dezer tegenstelling te doen ophouden?

De pater zweeg geruimen tijd.

— Daar is één middel, sprak hij ernstig, zegen de Heilige Moeder, dat zij met dezen laatsten treffenden slag het nieuwe leven, dat allengs in u ontwaken ging, voorgoed heeft gewekt; dat zij u de vreeselijke kloof heeft doen ontwaren, die er bestaat tusschen u en tusschen dat ideaal van het rein vrouwelijke! — De kloof, die het u onmogelijk maakt, tot dat ideaal in de verte

te naderen, moet gedempt worden, — breek onherroepelijk met uw verleden, — antwoord mij niet, zeide hij snel, toen hij hare aandoening ontwaarde, naar huis kunt gij niet keeren, het bestaat niet meer, de oude vrouw is overleden; maar gij, arm, vermoeid kind, rust uit in mijn huis, totdat de tijd de overige voetstappen hebbe uitgesleten, totdat gij weder in staat zijt een nieuw leven te beginnen en een beteren kamp met de wereld te strijden.

Den volgenden morgen had Kolb zijn reisbundel gepakt en stond hij bereid tot den verderen tocht.

— Mona, zeide hij, zich met moeite bedwingende, wat moet ik doen?

Wat het haar kostte, het vreeselijk woord „ga" uit te spreken!

— Alleen?

Zij knikte toestemmend.

— Gij verlaat mij dus, sprak hij somber en met een bitter ironischen trek om de lippen.

— Antonio! maak het mij niet te zwaar!

Hij gevoelde zich gekrenkt, en dacht er aan, — wat hij toch niet had kunnen volvoeren, — zonder afscheid te vertrekken.

Zij snelde op hem toe en omhelsde hem. Zij fluisterde: — Ga Antonio, werk en word weder groot; voor mij moet er eerst een afstand liggen tusschen het verleden en de toekomst, die ik droom. — En nauw hoorbaar voor hem alleen was het, wat zij er bij voegde:

— En dan mijn geliefde, mocht die betere tijd eens komen, — kom dan weder.

Een lange, hartstochtelijke afscheidskus, wellicht een afscheid voorgoed.

Hoe hij wegkwam, wist Kolb niet, het was een oogenblik van stilstand in zijn geheele bewustzijn. Toen hij nog eenmaal achter zich zag, kon hij in de deur de eerwaarde gestalte des paters zien, en eene vrouw, die, het hoofd tegen zijne borst gedrukt, door hem werd ondersteund.

INLEIDING.

ὁ δ' ὄλβιος, ὅντινα Μοῦσαι φίλωνται [1]).

— Heh! die zee! — hoorde ik een welgekleeden badgast zuchtend zeggen, dien ik al meermalen aan het strand ontmoet had, waardoor wij allengs in gesprek waren gekomen; een van die gesprekken, die tot de opvoeding behooren en hem, die ze goed heeft leeren voeren, levenslang door de wereld kunnen helpen met den naam van een sociabel mensch, zonder dat de andere sociabele menschen bemerken of zoo iemand iets weet en iets beduidt.

Wij hadden een tijd lang op korten afstand van elkander naar de zee staan zien; of liever bij de zee, want toen ik hem na zijn uitroep aankeek, merkte ik, dat hij er met zijn rug naar toe gekeerd stond. Nu kon Helmontius denken door middel van zijne maag — en het zou dus niet onmogelijk zijn, dat deze heer naar de zee zag met zijn rug. Zooveel is zeker, hij beschouwde haar heel anders dan ik, hij zag haar andersom.

— Ja, die zee!... antwoordde ik, en daarmede had het strikt genomen uit kunnen zijn. Maar ik was ook sociabel dien ochtend, en ik ging voort:

— .... Verwonderlijk, altijd dezelfde en altijd vol nieuwe

[1]) Gelukkig hij, dien de Muzen beminnen.

schoonheden; haar gedruisch en gemurmel is eentonig, maar eentonig als de muzikale hexameters der Ilias....

— Ik bedoel eigenlijk, merkte hij op, dat de zee zoo vervelend is; alle dag komt ze van heinde en ver aanrollen, den heelen dag door, met groot vertoon van misbaar of van gewichtigheid, om niets dan vuile kwallen, onridderlijke starren en gemeene schelpen op 't strand te brengen. Wat eene bezigheid!

— Gij vergeet, dat ze ook dient om zeevisch voor uw table d'hôte te leveren, en om ware of ingebeelde zieken te kureeren....

— Als ik vragen mag, zei hij,... u is misschien, e.... een dichter...?

— Dichters zijn onpraktische menschen, die allerlei dwaze dingen liefhebben, zooals de zee, en die hunne grillige droomen niet voor zich kunnen houden, maar nog bovendien verlangen, dat de menschen ze lezen, — niet waar?

— Ongeveer zoo, zei hij lachend, maar nu behoef ik ook niet meer zoo onbeleefd te zijn er u voor te houden. Ik dacht het maar even, en wilde zeggen, als u een dichter was, — neem mij niet kwalijk, — dan zou u wel weten, dat de Grieken — maar dat kan u toch weten, evenals ik, die geen dichter ben....

— Neen, dat heb ik ook al gedacht....

— Dat de Grieken, wilde ik zeggen, de godin der schoonheid uit de zee deden te voorschijn komen, Afrodite, de uit het zeeschuim gestegene, — dat is zoo wat 't eenige Grieksch, dat ik nog ken; wat heeft men ook aan Grieksch voor de praktijk, niet waar? Hoe ze daar dan aan kwamen, onder ons gezegd, begrijp ik niet; zie die virago's eens, die man-vrouwen, die „mahoniehoutgebeenden en blauwbaaiomwondenen", zooals de dichters de woorden wringen, die mijne vrouw daarginds in dat vuile schuim doen dansen — dat is mijne vrouw, meneer....

Ik maakte eene buiging naar de verte als iemand, die voorgesteld wordt.

— Zou zulk een wezen u nu op het denkbeeld brengen van een uit zeeschuim rijzende Venus?

Het kon twijfelachtig schijnen of hij dit laatste van zijne ega of van de virago's zei, want toen mevrouw daarna op het droge kwam en ons naderde, vergezeld van eene shawl- en mandjesdragende kamenier en een nat bibberend hondje, bleek deze even weinig als de bad-

vrouwen te zweemen naar de Kuprische godin, de Anaduomenè.

— Mijne vrouw is wat kwaalachtig, weet u, en daarvoor is de zee ten minste nuttig, en voor 't hondje, dat al wat oud begint te worden, is 't ook goed.

Ik nam haastig afscheid, en dacht, een blik slaande op deze dame: helaas! het is zonde en jammer van de zee!

Het is verwonderlijk; de zee is de zee; maar terwijl voor mij de Helleensche mythe nog waar is en altijd schoonheidsbeelden uit de golven verrijzen, telkens frisch en nieuw, — voor dien heer is zij maar een zoute plas, die visch levert en ongevallige kwalen moet afspoelen; voor hem is Nereus een haringreeder; zijn de Tritons de vervaardigers van met zaagjes en kinkhorens beplakte naaidoozen en met schelpen beschubde poppen, en is de zilvervoetige Thetis eene garnalenvrouw.

Welnu, al waren Proteus en Nereus pikbroeken en reeders en Thetis eene garnalenvrouw gebleken, zou daarom alle poëzie hun ontzegd zijn? Is de dichterlijke inhoud weg, als de vormen wisselen? Zijn de verschijnselen alleen schoon geweest in hun mythischen beeldvorm, die toch ook uit de natuur ontleend was, en zijn ze het niet in het daglicht van heden?

Doe de vraag eens voor eene schilderij van Israëls. Dan ziet gij, dat die mahoniehouten man-vrouw, wier vier zonen met hun vader in de golven verdwenen, — onbekend waar ze liggen — en die bij haar baddienst afgetrokken en zoo wonderlijk in zee kan staren naar de verte, dan bemerkt gij, dat die vrouw dichterlijk en tragisch worden kan; dat die pikbroek een heros kan wezen, als hij uit de woedende golven een hem onbekend menschenleven redt; en die garnalenmeid idyllisch mijmeren kan in het bleeke groen der helmbegroeide duinglooiing, want de fijne dichtbloempjes van h o e l a n g e r h o e l i e v e r bloeien evengoed in het hart van het ruwe kind der zee.

Hoe dan? Zit het poëtische in de verschijnselen of in den beschouwer? Als het altijd in de verschijnselen lag, zouden meer menschen het gevoelen en de niet onvatbare gemoederen zouden het veelvuldiger gewaarworden. Ook zou de werking niet zoozeer verschillen.

Lag het in de menschen, eene beschavende vorming zou het altijd in hen moeten ontwikkelen; en hoe vele beschaafden, somtijds huisgenooten der Muzen bemerken niets van hare nabijheid?

Het ligt deels in sommige eigenschappen der verschijnselen, deels in sommige naturen. Er moeten twee voorwaarden samentreffen. Er liggen zekere gegevens in de buitenwereld, die den geest prikkelen, en er zijn zekere eigenschappen in den geest noodig, die ze verwerken, eene beeldende, kleurende, herscheppende kracht, waaraan de Griek in zijn Chariten en Muzen een persoonlijk bestaan heeft verleend. Vruchteloos heeft de nieuwere geest getracht die etherische wezens tot verstandelijke en tastbare begrippen te sublimeeren. De woorden bleven nevelen, zelfs ondanks de retorten van Hegel. Dürer, die wel wat met het schoone had omgegaan, theoretisch en practisch, schreef: Dy schönheit was das ist das weis ich nicht, wy woll sy vill dingen anhangt; wöll wir sy in unser werck pringen so komt uns das gar schwer an. — Doch of wij ze in woorden zoeken te vatten of als Gratiën en Muzen verbeelden, de kracht bestaat, in de natuur en in ons.

Er schijnen evenwel werkelijk nog twee soorten van menschen meer te zijn dan de gewone makers van kategorieën bedachten. Het onderscheid zit diep in hun aanleg. Wie weet in welke oervormen der voorwereld reeds het selectie-proces, de paarkeus, plaats vond, waarin de aesthetisch gezinde kiemen elkander zochten, aantrokken en ontwikkelden, die later als mollusken, zich van de vraten onderscheidend, hunne schelpen tooiden met even nuttelooze als sierlijke kleuren; die paradijsvogels werden in plaats van valken; die verder alweer als mensch-apen zich verdeelden in zoodanigen, die bekwaam waren in het grijpen van de grootste en sappigste kokosnoten, en zoodanigen, die, zich waaiende met de bladen van een reuzenvaren, zaten te mijmeren over de oer-idee van het schoone?

Menschen geworden, hebben de soorten zich gehandhaafd, en altijd zijn er geweest voor wie een boom een nuttig stuk hout is en anderen voor wie een veldbloempje tintelt van poëzie, van belangrijkheid, van leven; zij die de vogels liefst gebraden, anderen die ze zingend verkiezen; zij die den schotel linzen weggeven voor een idee, anderen die de linzen opeten en geen idee hebben;

praktische naturen als Rebekka, de uitvindster der handschoenen, die er haar zoons de onbehaarde handen mede vermomde, en droomers, die zich den hun toekomenden zegen daarmede laten afhandig te maken; de meester van den ploeg, wiens slapeloosheid geldt het voeder der kalven, en de idealist, die smacht naar de druiventrossen der schoone Sulamite.

Tusschen die aesthetische en niet-aesthetische soorten — of onder den invloed der zoölogie zouden wij misschien beter doen ze te verdeelen in aptera en pteroënta, ongevleugelden en gevleugelden naar den geest — tusschen deze is strijd en miskenning. Gij bemerkt het al aan de wijze van elkander te kenschetsen. Zij achten elkander òf nuchter òf in een waanroes; de eersten noemen de anderen plat en deze de eersten hol. Diëtetische en geometrische bepalingen, die nog wel eene fijnere diagnose toelaten.

Zouden wellicht deze, opgelost, een aanzienlijker mengsel van verstand, gene van fantasie blijken te bevatten?

Als praktische menschen zijn de eersten zoo niet tevreden met, dan toch berustend in het bestaande. Le mieux, zeggen zij, est l'ennemi du bien. Zij streven dan ook niet hooger dan naar het goede, bruikbare, passende voor het oogenblik. De gulden middelmaat is hunne hoogste maat. In hunne rijen werft de maatschappij de nuttigen en hen, die onmisbaar zijn voor den gang en de orde der bestaande inrichting.

De anderen zeggen, dat le bien n'est que trop souvent l'ennemi du mieux. Wat deert hun de oogenblikkelijke uitvoerbaarheid, het nut, het gevaar! Demonisch drijft de hartstocht voor vrijer, grootscher idealer leven de rossen hunner phantasie. Onverschillig voor de gladde heirbaan, streven zij door dik en dun der werkelijkheid, en de wielen, die vonken slaan uit den gemeenen steen, verbrijzelen soms het leven rondom hen, als niet tijdig de Genius grijpt in de teugels en 't brieschende span in bedwang houdt. Uit hunne rijen groeien geniale overtreders, dichters en kunstenaars, waanzinnigen, wereldveroveraars, ontdekkers, zich opofferende strijders en zoekers der wetenschap.

Maar de tijden werden zeldzamer, waarin de wagen dezer ideeënbezetenen zijne vurige voren achterliet op de aarde. De beschaving en het verstand hebben hen getemd en zelfs tot nut-

tige zaken afgericht. In de geordende maatschappij loopen zij dan tamelijk ongedeerd, alleen somtijds uitgelachen rond. Als vreemde vogels worden zij vaak zelfs gezocht en gevierd door de praktische utilitarissen, die gelukkig de meerderheid vormen, en die hun wat vrijheid laten — want anders zouden ze doodgaan.

Vroeger kwamen zij er slechter af: als profeten wachtte hun steeniging, als godsdiensthervormers kruis en mutsaard, als denkers gevangenis en gifbeker, tenzij zij tijdig terugriepen en zwoeren, dat zij ongelijk en de praktische lieden alleen de waarheid hadden. Dat dit niet meer mogelijk is, danken wij voor een goed deel aan die onpraktische strijders voor dwaze, holle theorieën, zooals vrijheid, vooruitgang, menschenrechten en menschenwaarde.

Maar zijn die idealen wel altijd zoo onpraktisch, of is hun gebrek alleen, dat zij zich vroeger openbaren dan de menigte ze wenscht of verwacht? Salomon de Caus en James Watt waren idealisten en droomers — maar thans beheerscht de practicus met hunne phantasmen de wereld. Sinds eeuwen hebben dichterlijk gevoelige gemoederen het denkbeeld gekweekt van 's menschen gelijkheid, de mancipatie in elken vorm bestreden. Met teksten en sophismen zijn zij bekampt. Toch zijn de slaven bevrijd geworden en is de emancipatie van allen verkregen of in wording. De eenheid der naties is door dichters ingeroepen; naar hen heeft de wereld niet geluisterd, maar die eenheid erkend, toen het praktisch kanon haar tot stand bracht en het onaesthetisch traktatenproza haar afkondigde.

Zoo is de poëzie de drijvende kracht geweest, die de werkelijkheid drong tot menige schoone daad, waar zij zich thans mede siert; en wel beschouwd zijn zoo vele veroveringen der praktijk niet anders dan geakklimateerde en getemde idealen, eenmaal als waanzinnig uitgekreten, en later dagelijksche waar geworden.

Maar de kinderen der phantasie hebben niet enkel goed gedaan in de wereld. Met allerlei dwaze phantasmen hebben zij rondgeloopen, godsdiensten verzinnende, goden en duivelen scheppende, grillige spinnewebben wevende over dood en leven, geest en stof. goed en kwaad: natuur en werkelijkheid verkrachtende; de verzenen des gevoels slaande tegen de prikkelen van het verstand; doodende om het verschil van oordeel over een nevelbeeld. Niet voor deze, die mij zouden nopen eer de koelbloedigste realiteits-

rups te worden dan zulk een mystieke vlinder, neem ik den handschoen op. Er was een tijd, dat de idealist droomde van het graf en de maan en de muziek der sferen, waarin de zalige zielen zwemmen; dat hij ruïnes noodig had en ziekelijkheden en ongelukken.

Al die kwalen zijn genezen door eene geweldige koudwaterkuur van positieve kennis, machines, Hellenisme, natuurstudie en praktisch verstand.

Als donder en bliksem zijn kritiek en skepsis door het zwerk gevaren; de mystische nevels regenden weg, de luchtverhevelingen der verdwaasde verbeelding woeien uit, en de trotsche lammergieren der theokratieën en theosophismen stortten neer uit hunne oude rotsnesten.

De duiven van het gevoel vluchtten in de holen, met de Muzen en Chariten, angstig of wel ooit de zon weer schoonheid en leven zou brengen over de aarde.

Maar zij kwam terug en in majesteit stond zij hoog boven den beslechten kamp. Natuur en werkelijkheid waren in hare rechten hersteld en in eene gezuiverde, hernieuwde wereld keerden de duiven en Muzen en goudlokkige Chariten weder.

Aan eene kleine badplaats rijpt de omgang van eenige weken spoedig tot vertrouwelijkheid; zoo ging het met de familie van den heer Buideldier en mij. Hij zelf bleek bij nadere kennismaking een muurvast koopman, wiens verstand echter den zonneschijn der aesthesis miste, en bij zijne vrouw was al het aesthetische van buiten verdwenen en naar binnen geslagen en had haar gemaakt tot een — dood-goed mensch.

Tot mijn gunstiger meening over hen bracht misschien iets bij, dat zij een Duitsch meisje bij zich hadden, dat een zeer aangenamen indruk maakte, die zich vooral deed voelen door de bloeiende frischheid, die haar als met een gloed omstraalde. Zij had geene modieuze gekunsteldheid, maar iets Grieksch in de kracht- en levensvolle harmonie van geest, gelaat en gestalte.

— Ons nichtje, zei mijnheer Buideldier, — doet ons het genoegen bij ons te willen wonen; de kinderen leeren van haar uitmuntend Duitsch spreken, en dat is goed voor de jongens, die in den handel moeten. Zooveel te meer talen als hij kent, zooveel te meer agio doet de mensch.

Ondanks de groote massa warenkennis en speculatieve handelingen, waarmede mijnheer Buideldier mij bekend zocht te maken, deed ik onze strandwandeling liever met het nichtje, dat met roosgloed op de wang en als Vondels Eva

> in 't hangend hair, een goude nis van straelen,

na het zeebad met de kinderen een luchtbad nam.

Dolce far niente aan het strand: schelpen zoeken, dwalen in het duin, kijken naar de golvenrijen, die elkander opvolgen, naar de meeuwen met hare scherp scherende vlucht, en de vischdiefjes met hunne roode pootjes, en de doellooze wolken, die drijven daarboven en het zeevlak doen wisselen in kleuren en schaduwen.

Dolce — mits men geest heeft en genoeg natuurverwantschap om met die dingen het vrije natuurleven mee te leven.

Fräulein Ziska had dat; want behalve natuurlijkheid en grondige kennis, had zij .... ja, wat? Het is niet alles beschaving te hebben, dat is passief te zijn beschaafd geworden; meer is het ook zelf te kunnen schaven, ik meen zijn geest werkzaam te kunnen doen invloeien op de verschijnselen.

— Vergeef mij, zeide ze mij eens glimlachend, maar is het u ernst of niet, wanneer u met oom zoo vreemd over dichters en idealisten spreekt....

— Wat bedoelt gij?

— Wel, bij voorbeeld, zooals u laatst met hem sprak over poëzie en praktijk; ik weet niet of men nu een idealist, of een realist moet zijn.

— Ik ook niet, — nu, het kan wel zijn, dat ik wat demonisch gestemd was, toen; — maar als ik u nu zonder scherts mijne meening moet zeggen, ik ben overtuigd, dat wij op den stevigen grond der natuur moeten blijven staan, en dat wij veel, heel veel stellige kennis noodig hebben. Ook onze kunst en litteratuur kunnen niet meer naïef zijn en alleen van gevoel leven; zij moeten een wetenschappelijken achtergrond hebben en op weten berusten. Maar als wij dit vaststellen, moeten wij nu minder dan ooit vergeten, dat er eene eeuwige behoefte is aan de zonnestralen der kunst, die alles moeten....

— Verschönern.

— Ja, verschönern, — dat gelukkige woord hebt gij, wij niet.

Verschoonen is bij ons juist het tegendeel. Ach! ons geheele Hollandsche begrip van schoon is al lang in de war. Schoon is eensluidend geworden met of liever het is in den eigenlijken zin netjes en zindelijk, en wordt eerst in overdrachtelijken zin schön: het eigenlijke schoone hebben wij mooi gaan noemen. Nu zijn netjes, zindelijk en mooi de ergste vijanden van het schoone; juist het gladde, gepoetste, alle göttliche ongeregeldheid uitsluitende, vermoordt het schoone. In anderen zin beduidt ons verschoonen vergoelijken en door de vingers zien, en dat doet de kunst ook niet; zij moet niet goelijk, maar oprecht en natuurlijk zijn en niet alles voor lief en fraai opnemen, maar het fier en stout aanpakken. Ik geloof, dat mijn betoog ook al zoo wat göttlich ongeregeld begint te worden, — waar waren wij ook gebleven?

— Dat de poëzie alles moet verschönern.....

— Juist, alles. Ook de wetenschap; want de wetenschap is geen entrepot van kenniswaren, geen winkel van nuttige zaken. Ze heeft zich zoo lang gehuld in pij of tabberd. De tijden kwamen, waarin zij de fijne tuniek en den purperen mantel omsloeg, de haren omwond met een geurenden krans, en waarin de vroolijke, dartele Muze de stoffige studeerkamer omschiep in een kunstenaarsatelier, waar alles tot de verbeelding spreekt van leven en smaak.

— Ik zou denken, dat gij nog verder kunt gaan; die Verschönerung moet het geheele leven, zelfs eenvoudige zaken, bestralen, geloof ik. Wij....

— Ja, dat is zeker, en daarvan hebt gij vrouwen het privilege, die soms over de geringste dingen een Zauber weet te werpen, wel te gevoelen maar niet te bepalen.

— Wij — antwoordde ze lachend, ik wilde niet zeggen wij vrouwen, maar wij Duitschers, wij hebben niet alleen het woord verschönern, maar ik zou, als 't niet onwellevend is, haast zeggen, wij verstaan beter dat wat het uitdrukt. In kleinigheden, bij voorbeeld in het versieren met bloemen bij alle gelegenheden, zijn wij, dunkt me, kwistiger dan gij. Een Geburtstag zonder een met bloemen versierde Putztisch is voor ons ondenkbaar. Vele menschen hebben zoo het denkbeeld, dat het schoone en de poëzie overdaad zijn; onnoodige versierselen in het dagelijksche leven, meenen zij; goed, degelijk en bruikbaar, dat is de hoofd-

zaak; — mooi of niet mooi, is maar bijzaak. En toch een greintje poëzie geeft kleur en gloed aan alles, zonder dat het iets van het degelijke of bruikbare behoeft weg te nemen.

Maar.... met sommige menschen durft men nauwelijks van poëzie spreken, — zij denken dan dadelijk aan lange verzen en schrikken, als zij het woord hooren. Waar ligt het toch aan, dat het juiste begrip van poëzie en schoonheid zoo weinig verbreid is?

— Lieve Ziska, kwam mevrouw zeggen, wat is dat voor een boekje, dat ge de kinderen laat lezen, 't zijn niets dan verzen.

— Eenige uitgezochte stukjes van Schiller, tante, Das Lied von der Glocke, en....

— Is dat van eene klok? In mijn tijd hadden de kinderen ook zoo'n versje op eene klok: Bom bam beieren, enz. Maar zoo'n lang vers alleen op eene klok? Lieve kind, wat moet dat nu weer; heusch, gij moet hun niet die akelige verzen geven, niet waar Buideldier?

— Neen, dat heb ik ook al gezegd. Wat zullen ze met poëzie uitvoeren, ze hoeven toch nooit geen verzen te maken; op een verjaardag mag ik wel een toepasselijk versje, maar verder — — denk dat de jongens in de zaak moeten gaan, en daar komt het niet op rijmen aan, maar op wegen en tellen.....

— Dat kunnen ze ook uit de metriek leeren, merkte ik op.

— En op vermenigvuldigen, vooral op vermenigvuldigen....

— Dat heeft minder met de poëzie gemeen; maar speculaties kunnen ze er toch soms uit leeren!

— Bah, in de lucht! Neen, speculeeren is goed, maar solide en slim.

> — Ein Kerl der spekulirt,
> Ist wie ein Thier, auf dürrer Heide
> Von einem bösem Geist im Kreis herum geführt,
> Und rings umher liegt schöne grüne Weide,

dat zei Mefisto.

— Is dat ook zoo'n dichter? vroeg mevrouw.

— Ja, zei ik, o een allergeestigst dichter. Hij behoorde eigenlijk tot de onderwereld, maar was ook met den hemel op goeden voet, en vooral zeer bekend met onze wereld; een zeer praktisch man, van alle markten thuis, en niets geen dweper.

— Kijk, Ziska, dan zouden zijne verzen beter voor de kinderen zijn, als gij ze dan toch verzen wilt laten leeren.

Welk een schat van wilde lieve bloemen bloeien op onze duinen! Fräulein Ziska, die ze alle kende als waren ze hare kinderkens, had er meestal, tot een ruikertje saamgetuild. Zie! die kleine viooltjes, en de zoet riekende geeltjes, en mikroskopische vergeet-me-nietjes, en kleine laterussen, en fijne blauwtjes en wat niet al meer! Daar kwam zij weer aan met een bundeltje in de hand, zoo fijn en aardig als ik nooit vermoed had, dat onze dorre duinen voortbrachten.

— Uwe dagelijksche omgeving, zei ik, het voorgaande gesprek nog eens vermakelijk kommentariëerende, is juist niet altijd homogeen met uwe ideeën; gij hebt veel takt en geduld....

— Nun, ja! Begrijpen leert verdragen. Ik meen toch ook geen kwaad te doen door in de kinderen — met mate, voegde zij er glimlachend bij — wat enthousiasme te wekken. Wat mij aangaat, soms springen de banden van mijn geduld wel los. Dan benijd ik de wilde zeemeeuwen, die zoo stout en vrij de vleugels uitslaan en vliegen zoo ver en hoog als de krachten reiken. Onze volkomen ontwikkeling vindt overal hindernissen. Mijne illusie was te leven in eene kunstwereld; wat zijn zij gelukkig, die dichters en kunstenaars, in hun werk al hun gevoel, hunne gewaarwording te kunnen uiten; altijd te leven in en met das Geistige.

— En toch hangt alles ten slotte van de persoonlijkheid af; onder deze Ritter vom Geiste zijn er zoo velen, die maar loonsoldaten zijn, en wien de Genius alleen de vingers, niet den geest heeft gewijd; — en van de andere zijde kan men ook zonder kunstberoep eene aesthetische levensbeschouwing hebben.

— Het is misschien onbillijk en ondankbaar, en toch, soms vraag ik mijzelven af: is het niet beter er niets van te begrijpen, dan met Sinn für Kunst geboren te worden en de kracht en gelegenheid te missen er zich aan te wijden? Ik zoek en tast in den blinde, want zij met wie ik in aanraking kom doen mij twijfelen, soms vertwijfelen, aan wat ik zoek.

Gij vindt het misschien dwaas, dat ik zoo spreek. Ik doe het anders nooit, maar hier aan de zee, zoo im Freien, volgen de

gedachten de wolken, en de woorden de gedachten, vrij en ver.

— Hebt gij nooit iets geschreven?

— Nu, ja; welk meisje heeft dat niet een weinig! Maar het faalt gewoonlijk aan leiding en aanmoediging, en vooral aan die sympathie, die te gemoet komt en de stemming en de behoefte raadt; al wat geistig is leeft van sympathie, van wederkeerigen invloed. Maar men houdt de vrouwen doorgaans te veel onder; blauwkous, zegt de wereld, blijf bij uwe waschlijst en recepten.

— Is het onbescheiden te vragen, wat gij geschreven hebt te zien?

— Allerminst, zei ze; ik vrees wel.... maar ik wil u toch gaarne eenige stukken toonen,... op voorwaarde van geene beleefdheid en veel goeden raad. Wacht.... ik zal u eens eenige koepletten opschrijven, die ik van ochtend bij het golvengemurmel overdacht, zij drukken mijn geestesdrang uit.

Haar schetsboekje op de kiel van eene omgekeerde boot leggende, deed zij een handschoen af, ontblootte eene blanke hand, vol karakter in elke beweging en van den schoonsten vorm, en schreef met groote vaste letters:

In mir quillt es
In mir wogt es,
Und es regt sich tausendfach;
Immer dichter
Immer wilder
Drängen sich die Bilder vor.

Aus dem Herzen
Aus der Seele,
Bricht hervor der Töne Strom.
Singen will ich
Jauchzen möcht' ich,
Ob des Geistes reicher Fülle.

Denn es ist ein
Ungekanntes,
Wonnevoll, erglühend heiss,
Das zu Liedern
Sich gestalten,
In Gesang sich äussern will.

Möchte singen
Allem Schönen,
Leben in der Wunderwelt,
Welche hohe
Menschenseelen
Einst erschaffen und geträumt.

— Mag ik het houden?

— Vindt ge er goeds in? vroeg zij, en gaf mij het blad, dat ze uit het schetsboek had gescheurd.

— Een van uw grootste meesters van het woord,

Een wien de Muze den mond had vervuld met den kostelijksten nektar,

heeft gezegd: de lyrische kunst wordt daaraan erkend, dat zij Naturlaute bevat. Hier hoor ik dien echten klank; maak nu zelf maar de gevolgtrekking.

En werkelijk was hier die Naturlaut: het was niet gemaakt maar geworden; het was de natuurlijke kreet der poëzie, die zich wil openbaren; het was de rozeknop der poëtische stemming zooals die opengaat in het gemoed. Och! dat men die late groeien en geuren. Daar is nog plaats genoeg in den aardschen hof voor kamille, aardappelen, graan en rabarber.

Hoe zullen wij toch die hoogere stemming, die zich niet met het grove en alledaagsche vergenoegt, en die zonnige gaaf, die over alles zin en geest en schoonheid weet uit te stralen, bewaren en aankweeken?

Alleen eene harmonische ontwikkeling van den geheelen mensch kan van het ideaal iets verwezenlijken.

Elke scheiding van natuur en geest, van arbeid en bespiegeling, van aardsch en hemelsch doet het verdolen of verdwijnen.

In Palaestina ontbrak de aesthetische wijding, Jahveh gaf het voorbeeld; hij had een afkeer van kunst, van vroolijke feesten, van beelden.

„Ik haat uwe feesten,” laat hij zijne profeten den volke zeggen,
„Doe weg van mij het gedruisch uwer liederen,
Het geklink uwer citers mag ik niet aanhooren, Jahveh der

heerscharen heeft een dag bepaald tegen alle liefelijke kunstwerken."

Bij het lagere volk sloeg de niet geheel uitroeibare vormzin de verzenen tegen de prikkels en het beeldde zijn ouden zonnegod Jahveh af in de gedaante van een gouden stier. Doch verhinderd het werkelijke leven door de poëzie van beeld en woord te verheffen, vlood het ideaal naar de theokratische en metaphysische nevelen rondom de toppen van Sinaï en Horeb.

Zoo splitste zich het bestaan tusschen een praktisch leven met grofzinnelijken eeredienst of plat nuttige moraal, en een schouwend leven met overpeinzing van wat als eenige wijsheid erkend werd, de wijsheid der dingen des Heeren.

Met groot talent heeft de Janus-achtige, dubbelhoofdige Prediker de twee schakeeringen van den niet door idealen gekwelden mensch afgebeeld.

De eene, de zwartgallige soort, zegt:

„Wat voordeel heeft de mensch van al zijnen arbeid? Alle dingen worden uitgeput; niemand kan iets zeggen, waarvan het oog niet verzadigd is het te zien, en het oor het te hooren.

Wat ver en diep is, wie zal het vinden?

Ik zag al de werken, die onder de zon geschieden, en ziet, het was al ijdelheid.

Het kromme kan niet recht gemaakt worden, en wat ontbreekt, kan niet geteld worden.

Wijsheid en wetenschap ... onzinnigheden en dwaasheid. Ook dit is eene kwelling des geestes.

Want in veel wijsheid is veel verdriets, en die wetenschap vermeerdert, vermeerdert smart.

Vreugde is ijdelheid en het lachen is onzinnig.

De uitnemendheid der menschen boven de dieren is geene.

Een handvol met rust is beter dan beide vuisten met arbeid en kwelling des geestes.

Veel lezens is vermoeiing des vleesches.

De mensch heeft niets beters onder de zon dan te eten, te drinken en blij te zijn."

De andere, de vroolijke soort, zegt:

„Wees niet al te rechtvaardig en al te wijs; wees niet al te slecht en geen dwaas.

Eet met vreugde uw brood en drink met een vroolijk hart uwen wijn; dat te allen tijde uwe kleederen wit zijn en de olie op uw hoofd niet ontbreke; geniet het leven met eene vrouw, die gij bemint, al de dagen van uw ijdel leven."

Ziedaar eeuwige typen, eeuwiger dan de wandelende Jood: — goed gehuwd, net gekleed, eene goede tafel en goede wijn, en voorts eene voorzichtige onthouding van enthousiasme voor het schoone, voor het betere, voor de schatten der kennis.

Niet minder belangwekkend is het boek van Jezus ben Sirach, dat een gansch levenstafereel biedt.

Behalve eene hoogst voorzichtige houding jegens de machtigen en eene utilitaire moraal, vindt gij deze opmerkelijke beschouwing:

„Wie weinig heeft te arbeiden (dit ziet op handenarbeid) wordt wijs.
Hoe wordt hij wijs, die meester is over den ploeg
En in den prikkel als scepter roemt?
Zijn hart zet hij er op om voren te trekken
En zijne slapeloosheid geldt het voeder der kalven.
Evenzoo wordt een bouwmeester, noch een timmerman wijs,
Die nacht en dag doorwerkt;
Noch hij, die zegelringen graveert;
Zijn hart zet hij er op, om naar het leven een beeld te doen gelijken,
En zijne slapeloosheid geldt het voltooien van den arbeid.
Zoo is het ook met den pottenbakker, die bij zijn werk zit
En met de voeten de schijf draait;
Met den arm vormt hij het leem,
Na het vóór de voeten smedig te hebben gemaakt;
Zijn hart zet hij er op om het glazuur te voltooien,
En zijne slapeloosheid geldt het stoken van den oven.
Deze allen verlaten zich op hunne handen,
En ieder gebruikt wel zijn verstand bij zijn werk;
Zonder hen wordt wel geene stad gebouwd,
MAAR zij worden in den raad des volks niet verlangd,
En zijn in eene vergadering geene hoogvliegers;

Zij overleggen niet het verbond der wet,
Zij brengen gerechtigheid noch oordeel aan het licht.
Doch hun hoogste zoeken is de beoefening der kunst.
  Maar wie zijn zin er op heeft gesteld
De wet des Allerhoogsten te overdenken,
Vorscht de wijsheid aller ouden uit
En houdt zich met de profetieën onledig,
En houdt zich bezig met raadselen en spreuken;
Hij dient in het midden der aanzienlijken
En verschijnt in tegenwoordigheid van eenen vorst.
Zoo het de wil des Heeren is,
Wordt hij met den geest des verstands vervuld;
Hij giet dan een vloed van woorden zijner wijsheid uit.
En hij wordt in eeuwigheid niet uitgewischt.
Van zijne wijsheid zullen de volken getuigen;
Bij zijn leven laat hij een naam achter zich boven duizenden,
En bij zijnen dood wordt deze nog grooter."

Ziedaar de kunst, de nijverheid, de wetenschap, de handenarbeid, (reeds in Eden gevloekt), en het geheele werkzame leven uitgesloten van de verheffing der poëzie, ter wille van één enkel ideaal, de overpeinzing van de wet des Heeren.

Over dit eenzijdige leven was de rozenvingerige Eoos met haar saffraangeel gewaad niet verrezen, voorafgegaan door de bloemenstrooiende Horen en de vreugde en bevalligheid scheppende Chariten; geen Apolloon, geene Muzen, geene Harmonia bevolkte met deze de aarde en den hemel; hier steeg Afrodite niet uit de zee; hier had Prometheus der menschheid het vuur nog niet geschonken en haar van de theotyrannis verlost.

Voor het eerst verscheen in Griekenland deze nergens elders aangetroffen rijke groep vertegenwoordigers van wat voor het eerst den geest vervulde.

Waar dit plaats vond, welk eene andere wereld! Het is alsof de vroolijke lach eerst nu uitgevonden wordt.

Vanouds klonk er al een lied in Griekenland, waarin de vier wenschen des levens genoemd worden:

Gezond zijn.

Een schoonen aanleg hebben.
Eerlijke welvaart genieten.
Vroolijk zijn met zijne vrienden.

Gelukkig klimaat met zijne weelderige modulaties van druiven tot sneeuw; bevoorrecht menschenras met zijne frissche verbeelding, getemperd door genoeg verstand om de eurhythmie niet te storen; fijne ontdekkers van de samensmelting tot éen zaak en éen woord van het goede en schoone, de kalokagathia.

> **Gelukkig die door de Muzen bemind wordt,**
> **Zoet vloeit hem het woord van den mond,**

zoo zingt de klankrijke versregel van Hesiodos;

> **Al wat gij aanraakt, godlijken, kleedt gij met schoonheid**

zingt Theokritos van de Muzen, en honderden even welluidende regels herhalen hetzelfde: de behoefte niet alleen der kunsten, maar van het gansche leven om door het schoone te worden verheven en bezield.

In dithyrambische taal en met orphischen gloed heeft Platoon ons in de mysteriën van het schoonheidsideaal, met het liefdesideaal versmolten, ingewijd. Zijne wondervolle schoonheids- en Eroos-mythe heeft hij in deze beelden gekleed:

„In de goddelijke sfeer der ideeën, waarvan het aardsche leven maar de afbeeldingen vertoont, woonde voormaals de menschelijke ziel en aanschouwde de eeuwige waarheid, HET ZIJN.

Op de aarde gekomen, heeft de ziel nog meerdere of mindere herinnering daaraan en haar hoogste werkzaamheid is het streven om die hemelsche ideeën, het eeuwig zijnde, deelachtig te worden.

Maar die herinnering is niet bij allen overgebleven en is moeilijk te verwerven. Wanneer zij bij wie ze bestaat een afbeeldsel van dat gindsche aanschouwen, verschrikken zij en geraken buiten zichzelve; maar weten niet wat deze aandoening is, omdat zij het niet duidelijk genoeg gevoelen. Van de rechtvaardigheid, en de wijsheid, en wat verder der ziele eerwaard is, zijn de aardsche afbeeldsels glanzeloos en met moeite erkennen zij er de hemelsche voorbeelden in.

Doch in stralenden glans was het schoone toen zichtbaar, toen wij in de reien der zaligen, in het gevolg van Zeus of eene andere godheid, het verrukkend en goddelijk schouwspel genoten, en ontvingen de hoogste wijding. Toen wij rein nog waren en vrij van het gebrekkige en slechte, en in het zuivere licht, en ontdaan van het lichaam, waar de ziel nu in woont, gekerkerd als een schaaldier.

De stralende schoonheid dus, als de schitterendst glanzende, zien wij nu hier met ons helderste zintuig, het gezicht. Want aan het schoone is het beschikt hier het sterkst uit te blinken en te bekoren.

Maar die niet is ingewijd of ontaardde, deze wordt niet spoedig tot het schoone opgewekt, als hij hier het afbeeldsel ziet: aanschouwend vereert hij daarom niet, maar den lust overgegeven als een viervoetig dier, dient hij het zinlijke.

Doch wie de wijding nog frisch bezit, als deze een naar het goddelijke welgelijkend gelaat ziet, of eene onlichamelijke idee, dan siddert hij eerst en angst overvalt hem; dan bidt hij het schouwend aan, als eene godheid; en vreesde hij niet den naam van een waanzinnige, zoo offerde hij aan het geliefde als aan een beeld of een god.

Want als het uitvloeisel van het schoone, zijn oog vervullend, hem doorgloeit, besproeit het de kiemen zijner vederen. Het harde, dat haar uitkomen belette, versmelt, en de vleugels der ziel, waar zij eens mede was bevleugeld, ontplooien zich gansch en overal. En de ziel gloeit en tintelt. En zooals de kinderen, die tanden krijgen, hunne prikkeling en kitteling gevoelen, zulk een gevoel van gloed en prikkeling doet dan de bevleugeld wordende ziel aan.

Doch als het schoone voorwerp afwezig is, verhardt zich weer het gesmoltene en de groei der vederen wordt verstoord, waardoor de ziel in een staat van woede en vertwijfeling vervalt, totdat zij het schoone voorwerp weder ziet en van smart wordt bevrijd. Daarom verlaat zij het nooit vrijwillig, maar verlaat om zijnentwille ouders, broeders en vrienden; verwaarloost hare goederen en stelt zich boven alle wet.

En die aandoening, zij heet liefde.

Wederkeerig wordt wat geliefd is van dezen stroom doordrongen en ziet in het beminnen zichzelve als in een spiegel.

En als dan het edele deel der ziel, door het streven en de liefde naar wijsheid, naar de eeuwige ideeën, de zege behaald heeft, leven beide een leven van zalige eenstemmigheid; bevleugeld opwaarts geheven, treden zij als in waarheid uit een der Olumpische wedspelen als overwinnaar voort; een geluk grooter dan hetwelk noch menschelijk overleg, noch goddelijk enthousiasme verschaffen kan.

Liefde is het smachten der ziel naar het schoone, het onverdelgbare verlangen van het gelijke naar het gelijke, van het hemelsche in ons naar het hemelsche, dat ons in het schoone geopenbaard wordt.

Wat tusschen het menschelijke en goddelijke in, deze beide verbindt, is het demonische.

Zoo is de demonische Eroos, de liefde als middelaar tusschen het menschelijke en goddelijke, de drijvende kracht van het onsterfelijke leven, die in het sterfelijke werkzaam is. Liefde streeft naar voortplanting, en wel alleen in het schoone. Door die drijfkracht plant de vergankelijke natuur altijd, in de plaats van het bestaande, het jonge voort.

Zoo doet ook de ziel. Ook in haar is voortdurende voortplanting; het nieuwe komt in de plaats van het vorige. Zoo wordt al het vergankelijke onderhouden, door altijd iets nieuws, jongs in de plaats van het oude te stellen. Een hooger trap van deze allesbezielende drijfveer tot onsterfelijk leven is het streven naar voortplanting van het ideale. En zoo hangt innig het schoone saam met de liefde, als het zichzelve scheppend onderhoudende en alzoo onsterfelijke leven.

Deze ideale schoonheidshartstocht voert ons langs verscheidene rappen opwaarts; eerst, met enkele schoonheidsvormen beginnend, naar lichaamsschoon, dan naar zieleschoon, voorts naar de hoogste vereeniging van beide; dan naar schoone daden, en van schoone daden naar schoone kennis, tot zij zich van deze kennis verheft tot die van het in zich schoone, tot de idee van het schoone.

Zoo eerst is het leven des menschen het ware leven, als hij het eeuwige schoone zijn, het ideale aanschouwt.

Wat zullen wij meenen, als het iemand te beurt valt, dit schoone zelf, rein, onvermengd, niet beperkt in eene mensche-

lijke gedaante, of in kleur of welke vergankelijke zaak, te aanschouwen?

Zou het leven van zulk een mensch slecht zijn, die daarop het oog heeft gevestigd en er eenswezend mede vereenigd is? En denkt gij niet, dat het hem daar alleen gegeven worden kan, waar hij het schoone aanschouwt, zooals het aanschouwd worden moet, geen schaduwbeeld van het goede voort te brengen, maar het ware goede? en dat, die het ware goede voortbrengt en kweekt, een geliefde der godheid en, mensch als hij is, ook hij onsterfelijk is?

Ziedaar het Platonische ideaal, dat, gegrond in de goddelijke bezieling van den alles-omvattenden, alles begeesterenden, demonischen Eroos, gezamenlijk het elkaar wederzijds doordringende schoone en goede, als het waarachtig zijnde omvat en tot hoogste levensbeginsel verheft.

Ik had het blad, waarop ik deze wondervolle beelden had vertolkt, medegenomen naar het strand en het luid gelezen, om te beproeven of ik aan de rhythmische muziek van Platoon niet al te veel onrecht had gedaan.

Daar trof mij de heer Buideldier met zijne vrouw en Ziska.

— Wel, zeide hij, wij zagen u in de verte zoo driftig heen en weder gaan en gestikuleeren met een papier. Ik zei tot mijne vrouw, ziet ge wel, onze vriend heeft, evenals wij, zijne rekening van het hôtel gekregen en is er even woedend over als ik van morgen was; zeker wekt het hoofdstuk table d'hôte ook uwe verontwaardiging!

— Neen, zei ik lachend, wat ik hier heb vindt ook wel zijne aanleiding in een maaltijd, maar het is het Gastmaal van Platoon.

Ik moest dit nader uitleggen en het wonderlijk philosofengesoes eens meedeelen. In éen adem las ik het stuk voor. Buideldier barstte in den vroolijksten lach uit en klopte mij op den rug:

— O! wat eene kostelijke charge! riep hij, gij zijt toch een satirische kwelgeest; heb ik ooit ondeugender persiflage gehoord! O wat eene kostelijke charge!

Mevrouw had onderwijl de zijden haren van den kleinen terrier gekamd, en Ziska keek met glanzende oogen en een verhoogden gloed op de wangen naar de zee, alsof daaruit het ideaal

dezer schoonheidsmythe nog eenmaal voor haar verrezen was. Ik zag haar met inspanning de tranen bedwingen, en haastte mij onverschillige dingen ter sprake te brengen.

Eene kostelijke charge — inderdaad, dat zullen velen toejuichen en meer algemeen verstaanbaar en toegestemd dan deze „goddelijke dichterwaanzin", zooals Platoon zulk enthousiasme noemt, is de prozavertolking, waarin hij het ideaal der menschelijke vorming elders samenvat:

„Tweeërlei kunst", zegt hij, „is den mensch tot vereende ontwikkeling van verstand en hart, tot het erlangen van een wakkeren zin bij een bespiegelenden geest geschonken, de muzische en de gumnatische kunst. Wie de lichaamsoefening en den dienst der Muzen het best in juiste evenmaat vereent, is een waardig genoot der Muzen en kenner der harmonie."

Zalig zijn nog die rijken van geest, voor wie dit alles bleef bestaan, ook al heeft hunne fijne natuur aan menige harde aanraking weerstand te bieden. Want de kinderen van Herakles zijn gewoonlijk hardhandig, evenals wijlen hun stamvader, die Zeus eens smeekte de Cicaden te doen ophouden met zingen, die „alles vermocht behalve de lyra bespelen", ja die het zelfs niet verder op dat speeltuig brengen kon dan dat hij er zijn muziekmeester Linos mee doodsloeg.

Zulk een zoon van Herakles was zeker de rijke landbezitter, die zijn dichterlijken herder Komatas in een kist sloot, omdat hij van de kudden eene geit had geofferd aan de Muzen. Nu zullen wij zien, zei hij, waartoe uwe Muzen dienen. Na een jaar ging hij eens kijken wat er van hem geworden was, en vond hem in leven, gevoed door den honig, dien de bijen, de boden der Muzen hem hadden toegevoerd.

Deze Grieksche Muzenvijand heeft eene talrijke familie nagelaten, en het is haar welgegaan in deze wereld tot den dag van heden, daar zij zich nooit met idealen afgaf. Al die nakomelingen hebben de eigenaardigheid van gaarne de dwazen in een kist te stoppen, die offeren aan de liefelijke godinnen, zelfs al offeren zij van hunne eigen have. Sommige zijn taai genoeg om in leven te blijven. Maar, of het aan de mindere zorg der moderne bijen ligt, dan wel daaraan, dat de tegenwoordige muzenkinderen niet meer van honig alleen kunnen leven, het gebeurt

thans zeer dikwijls, dat zij dood in den koffer worden gevonden.

Zoo ziet men intusschen, en het zal voor velen eene aanbeveling zijn, dat ook het dichterlijke Griekenland zijne praktische en verstandige menschen had. Zij woonden niet enkel in het conservatieve, utilitaire dorisme, hoofdstad Sparta, maar ook te midden van de fijne, idealiseerende ionische wereld.

Behalve deze algemeen menschelijke eigenschap, had de Helleensche wereld evenwel, bij vele leemten, ook dit gebrek, dat er de verheffing van elken mensch en van elken arbeid niet volkomen bereikt werd. Ook in haar, evenals in die, waarin Jezus ben Sirach leefde, was de handenarbeid niet tot eere gekomen (arbeid adelt is een gulden woord der nieuwste tijden); de handwerkslieden waren vreemden of niet-burgers. De handwerken, zegt Xenofoon, bederven het lichaam, want zij dwingen hem, die ze uitoefent, in eene vaste houding te zitten, binnenshuis te leven, ja misschien den ganschen dag bij het vuur door te brengen; en wordt het lichaam verzwakt, dan verzwakt ook de geest. Platoon zelfs meent, dat het uitoefenen van een handwerk plat en slaafsch maakt.

Latere beschavingen eerst zouden het onderscheid der menschen en de uitsluiting van sommige werkzaamheden opheffen.

Daarin is de Romeinsche maatschappij voorwaarts gegaan. De Romeinen waren geen idealistische lieden; als goede organisateurs van de werkelijkheid schiepen zij waterleidingen, kloaken, rechtsformules en staatseenheid. En hiermede zijn zij de opvoeders van het latere menschdom geworden. Maar toch niet alleen hiermede, want hunne elegantie heeft eerst den ruigen Germaan en den barbaarschen Galliër gewasschen en gekamd en is door de latere eeuwen heen altijd eene leermeesteres van goede manieren geweest.

Er was intusschen een nieuw denkbeeld in het leven gebracht; het Christendom leerde eene niemand uitsluitende gelijkheid der menschen. Geboren in een stal, tusschen os en ezel, heeft het, waar het onvermengd bleef, echter een trekje van die omgeving behouden. Ondanks zijn hooggestemd ideaal van het bovennatuurlijke, heeft het de natuur daartoe niet opgevoerd, maar aan het natuurlijke onrecht doen lijden en beschaving tot de „ijdelheden" des Predikers gerekend. Eerst in de handen van denkers heeft het, de Helleensche kultuur opnemende, zijne eenzijdigheid

en ruwheid getemperd en door de Romeinsche levenspraktijk zich ook voor de beschaafderen aannemelijk kunnen maken. Maar de chaotische wildheid en smakeloosheid, waarmede het apokaluptische Nieuw Jeruzalem moest worden voorbereid, worstelde nog eeuwen lang met het Christelijk liefdesideaal. De vier vreeselijke ruiters, die Johannes van Patmos zag uitgaan, de eene op het witte paard, met de kroon der wereldlijke macht, de tweede op het roode ros, met het doodende geloofszwaard, de derde op het zwarte, met de weegschaal voor dogma's en gewetens, de vierde op het vale, de schrompelige dood — zij stormden over Europa, wegmaaiende de vreugde en de vrijheid des levens, en de Christelijke Eroos weende tranen, en bloed drupte uit zijn hart. Zijn ideaal vermocht het leven de vreugdevolle blijheid niet te schenken, waarin natuur en geest, eenvoud en fijnheid, werkelijkheid en poëzie harmonisch samenstemmen, en vluchtte naar asketische eenzaamheid of mystische kloostermuren.

Het oude humanisme heeft getracht den verbrokkelden mensch weder te kompleteeren. Het wil, zooals een kenner het ongeveer uitdrukt, in de wetenschap veelzijdigheid, in den vorm schoonheid, in het leven natuurlijke vrije en harmonische ontwikkeling van den geheelen mensch; en de nieuwe tijd het programma overnemende en voltooiende, voegt er bij: van elken mensch.

Aan die emancipatie arbeidt onverdroten onze tijd; een arbeid van zuiveren en slechten, van onderzoeken en ontleden, onvermoeid en onbaatzuchtig ten dienste der waarheid; van vrijmaken en onderwijzen, opdat elke belemmering valle, de grond en de bouwstof gereed zijn, en de scheppende kracht zich uitstorte. Deze is al veelzijdig werkzaam, maar de poësis sticht nog te weinig, omdat velen wankelmoedig zijn.

Het is goed, dat de wetenschap de werkelijkheid beoefent, het praktische verstand het bereikbare uitvoert; maar laat ook het enthousiasme zijn zonneschijn geven aan den geest, schoonheid en belangrijkheid schenken aan de verschijnselen, aan de toekomst en den vooruitgang doen gelooven.

> Al wat gij aanraakt, godlijken, kleedt gij met schoonheid!

dat doen de Muzen, in wier dienst men nalatig is, of, om voor

sommige hardhoorigen verstaanbaarder te zijn, dat geeft de beoefening van kunst en litteratuur, die men op den achtergrond stelt. En....

Maar voor dit alles komen de volgende bladen spreken. Het zijn vogelkens divers van pluymenteringhe, zooals een humanist onzer oude renaissance zegt.

Doch hoe verschillend deze schepselen er uitzien, ze zijn alle van éenen aard. Alle zijn zij meer of minder, en onbewust of met opzet, ontstaan uit eene zelfde liefde en zelfden afkeer, uit eene zelfde beschouwing en beoefening van het leven. Trots dat verschil van gepluimte, van geluid en van klauwen, is er éen geest, die ze bezielt, en dat is niet juist de geest van den heer Buideldier of den Prediker, van Herakles of den rijken meester van Komatas.

IDYLLE.

Don Zefiro Bueno ging in zijne kamer heen en weder en zag telkens naar eene bepaalde plek op den grond. Hij prevelde. Hij overzag eene slagorde; snel liet hij zijne gedachten nog eens gaan over den loop van den kamp, van den beginne af; scherp sloeg hij den geheelen toestand gade, en wandelde weder op en neer en overwoog zijne stelling. Hij fluisterde bijna hoorbaar, totdat hij een zegekreet nauwelijks kon inhouden, want de hand was gereed om den palm der overwinning te grijpen. Maar de tegenpartij zou zich kunnen herstellen en gebruik maken van een misgreep of een oogenblik van wagenden overmoed.

Midden op den grond lag een schaakbord.

Don Zefiro Bueno was de eerste schaker, op een paar na, van de geheele......

...Wereld, had ik bijna gezegd, maar ik wil mij voornemen in deze geschiedenis alle overdrijving te vermijden.

Overdrijving, die schrik der middelmatigheid, welke steeds overdrijving ziet in alles, wat haar laag peil te boven gaat; die brand schreeuwt, als de zon gloeit op een venster; die watersnood ziet in de welig borrelende bron, en krankzinnigheid in enthousiasme. Laat ik dus geruststelling bieden aan die vrees.

Wat weten wij ook van de wereld?

Wat, hoe er gespeeld wordt op eene andere planeet?

Ik beperk mij dus tot de stelling, dat Don Zefiro de eerste schaker was van de ons bekende landen, op een paar na, en een daarvan was hij zelf, als hij geen fouten maakte.

Hij speelde in correspondentie met een Hindoe, die te Leiden Sanskriet studeerde, en de partij stond schoon voor hem, maar toch kon zij nog gevaarlijk worden.

Don Zefiro stond stil; hij bukte, nam tusschen twee vingers een paard, en hij zou er een beslissenden sprong mee doen — toen zette hij het stuk weer in zijn vak, en opziende zei hij:

— Nanna, — zie eerst of ik dezen zet moet schrijven.

Eene slanke, schoone vrouw rees van de zitbank, na Atta Troll van haar schoot te hebben verwijderd. Zij keek eenigen tijd aandachtig naar het bord, en knikte toestemmend.

— Gerust, zei ze, — wat mij aangaat; maar je weet het zelf beter dan ik.

— Neen, Nanna, je weet wel, dat je elken zet eerst moet goedkeuren.

— Ik zou 't doen, antwoordde zij beslist en vast, — kom, Tscharmaranda is klaar en daar komt Frouwa ook al terug.

De doodelijke zet werd vastgesteld, opgeschreven en ter verzending gereedgemaakt. Ter zelfder tijd legde Tscharmaranda de laatste hand aan de schildering van de Grieksche beelden, waarmede hij een rood aarden pot versierde, en toonde de opengaande deur de gestalte eener jonge vrouw. Haar gezichtsvorm had het fiere en hooge der Juno Ludovisi; maar als zij lachte, ging er licht uit van haar blank rose gelaat en uit hare goudkleurige oogen blonk wat Homeros Athene glaukopis deed noemen.

Dat was Frouwa, en zij riep vroolijk:

— Ei zoo, wat zeg je nu van hem?

— Van wien! vroeg Don Zefiro.

— Wel, van den hemel.

— Ik, zondig mensch, heb vandaag nog niet aan den hemel gedacht.

— Hij heeft voortdurend naar den vloer gekeken, zeide Nanna, op het schaakbord wijzende.

— Wel, zei Frouwa, — en dat hij nu anderen gaat plagen met regen, en er geen zware wind is, en we hem nu eindelijk op kunnen laten.

Nanna lachte; haar lach klonk als een triller, en Don Zefiro zag ook vroolijk op naar Frouwa en zei:

— Ja waarlijk, nu zullen we 't vierkant eindelijk op kunnen laten. Maar kleine Stephan, gaat die niet mee?

— Neen, ik kon hem niet meekrijgen; zijne moeder heeft gezegd, dat hij niet mag, omdat hij naar school moet.

— Hm, en hoe dan met het vierkant? 't Was voor hem, dat we het zouden doen.

— Voor hem — nu ja, zei Frouwa en zag Nanna vroolijk aan, — maar je heb er zelf meer plezier in dan hij; wij zullen het oplaten.

— Wel zeker, zei hij deftig, — waarom ook niet? Zouden wij ons te groot wanen om een vlieger op te laten? Waarom? Niemand acht zich te groot of te klein om een leger te commandeeren, of verzen te maken, of om eene kolonie te regeeren, en, geloof mij, dat alles moet gemakkelijker zijn, het schijnt althans, want ieder kan dat, dan een vierkant te maken en op te laten; om juist zijn vorm en zwaarte te berekenen, om precies de hoeken te kennen, die de touwtjes overspannen moeten, — geloof me, dat alles is moeilijker, veel moeilijker.

Ik heb menigen nacht gepeinsd over eene nieuwe manier van een staart. Zoo een laddertje raakt telkens in de war, en dat bederft het humeur bij het oplaten. En die papieren staart is te zwaar.....

— Te zwaar, zei Nanna lachend, — ik wil het wel gelooven, en de Don, die de staart maakte van de proefbladen zijner O e r - c e l l e n — die zijn te wichtig van inhoud!

— O die vliegers! ging Don Zefiro voort, meer en meer in geestdrift voor zijne liefhebberij. Jij, Frouwa, en jij, Tscharmaranda, en al je mede-Europeanen weten niet wat een vlieger is. In Indië, als ze de lalayangs oplaten, trekken twee heele dessa's uit, en het is een wedstrijd. Dan laten zij ze op tegen elkaar, om 't hoogst en om 't schoonst, en eindelijk laten zij ze vechten, en de partij, die er in slaagt met het touw van den hunne, dat van de tegenpartij door te schuren, verwint en keert zegevierend naar huis. Dat is als de bal- of roeiwedstrijd in Engeland, als de wagenren te Olumpia, een tornooi van kennis, van behendigheid.

Gering? Onbeduidend? Och! Dat hangt van de zaken niet af, maar van de behandeling. Wel beschouwd was kleine Stephan ook misschien te jong om 't gewicht van een vierkant te beseffen.

— Of te oud, zei Frouwa.

— Ja, dat nog eerder.

— Zou Atta er ook plezier in hebben? vroeg Don Zefiro.

— O! trillerde Nanna's lach, — o néee — Atta moet niet mee, Atta zou er te zenuwachtig van worden.

Wie Atta was? Hij was een zenuwachtig windhondje, wit, gevlekt met zwart om de oogkassen, een door Nanna en Don Zefiro bedorven kindje. Hij stond volgens haar op den overgang om mensch te worden; hij was zelfs gevoeliger en liever dan vele menschen, want hij werd nooit boos na eene weldaad en ondankbaar voor straf. 't Arme kind, merkte Nanna eens op, want een kind is het, tracht telkens iets te zeggen. Dat teere schepseltje had door eene zonderlinge maar dikwijls voorkomende samenkoppeling van oorzaken, den naam van Atta Troll, den zwarten Ursus Trollianus Heinii gekregen.

Zoo gingen deze vier dan uit en namen den vlieger van den wand, waaraan hij hing. Het was een vierkánt — klemtoon op de laatste lettergreep. En zijne verschillende vormen, harten, ruiten, maar dit was een vierkánt. Zelf had Don Zefiro het gemaakt, een kunststuk! Hij had lichte dunne houtjes verbonden tot een Sint-Andries-kruis en dat overspannen met vloeipapier, zóo dat het zacht gewelfd was. Met de zorgvuldigste berekening waren de kruistoompjes gemaakt, want als de bovenste te lang zijn, duikelt hij, en als zij te kort zijn, dan staat hij te veel achterover. Hij moet den eenig juisten hoek kunnen maken met den wind. Tscharmaranda had hem beschilderd met Nanna's portret. Op een bruinbronzen grond teekende zich in licht rood het interessante profiel af.

— Hè, zei Frouwa, die staart is al in de war als eene vergadering; geef hier, ik zal hem oprollen.

Eindelijk was alles klaar en het vierkánt in Nanna's Schotsche sjaal verborgen voor oningewijde oogen.

Toen ons viertal geheel buiten was, werd de vlieger opgelaten. Aller gemoederen waren gespannen, maar na de eerste

mislukte proeven, vatte de wind hem. Eerst dook hij nog wat, en duikelde en zakte, en allen ontsnapte een angstkreet, dat hij in het korenveld zou stranden. Maar met wat spelen en vieren kreeg hij weer schot, een goedgunstig tochtje nam hem op zijn adem, en hij ging op. Het probleem was opgelost, de volmaaktheid was bereikt, de kunst en de mathesis hadden gezegevierd, en hoog in de lucht zwierde Nanna's beeld, elegant zwaaiend met den langen sleep als van een vorstelijk vrouwengewaad.

Nu werd hij weer eens ingehaald en mochten ook Nanna en Tscharmaranda zich verlustigen in het zegepralende gevoel eener welgeslaagde oplating. Maar Tscharmaranda was nog onervaren, en bij het inpalmen gebeurde het, dat het teere kunstwerk neerkwam in den tak van een boom.

— Pantschatantra-tschatoeranga! vloekte Don Zefiro.

In het algemeen houd ik er niet van, dat iemand vloekt, maar toch zijn er gevallen, waarin het gepast is. Ik zou ook niet houden van een mensch, die nooit eens vloekte. Maar het is alleen geoorloofd in enkele gevallen van plotselinge en geweldige beroering. Ook is er vloeken en vloeken. Het is zonderling, dat het gemeene vloeken in de Christelijke wereld ontstaan is. Of weet iemand een anderen godsdienst, waaronder men zoó vloekt? Waar zegt men zoó plomp: godverdomme? Waar a-Jàsses, met den naam van den stichter der religie iets vies en afschuwelijks benoemend?

Nu, Bueno's vloek was althans niet gemeen. En hij was erg geschrikt. Snel trok hij zijne jas uit en klom in een oogwenk, als een eekhorentje in den boom, en slaagde er in zijn kunststuk er heelvloei's uit te redden.

Toen was rechtens de beurt aan Frouwa, maar Don Zefiro zei:

— Och, jij kan het niet. Want hij was bang voor eene tweede schipbreuk. Maar Frouwa liet niet af. Zij kregen samen den vlieger weer in de hoogte en Frouwa hield het touw en hij stond prachtig, het zij tot hare eer gezegd. Het geheele touw was uitgelaten.

— Inhalen! riep Bueno, — de wind steekt op, in 's hemels naam inhalen; Frouwa! Kijk dan, hij danst en zwaait als een schip in nood.

Maar Frouwa was hartstochtelijk; een lachende blos kleurde

haar; zij voelde met trots het gespannen touw zagen in haar hand.

— Inhalen! Pantsch...! riep Bueno nogmaals, met geweldige stem. Toen begon zij in te palmen, maar, wat de oorzaak was blijft een ondoorgrondelijk raadsel. De vlieger kwam eerst zachtkens wat lager, tot opeens het touw, er moet eene kwade stee in geweest zijn, knapte en het schoone vierkant de lucht in vloog, hooger en hooger, en eindelijk als eene stip verdween.

— Daar vliegt Nanna de lucht in! riep Tscharmaranda lachend.

Nu was Don Zefiro in ernst boos, en Frouwa stond beschaamd te kijken met een eind touw in hare hand.

— Ik zal een nieuwen voor je maken, prevelde zij.

— Dat kan je niet, zeide Bueno.

— Kom, zei Tscharmaranda, — wees niet verstoord, — wij hebben er allen ons genoegen van gehad, en jij heb er de grootste eer van. Het is ook goed zooals het is; Nanna gaat de reine lucht in, waar ze thuis hoort, naar hare oude Germaansche godengenooten. Welk schooner lot zou de vlieger kunnen hebben? Te huis zou hij aan een spijker hangen, tot hij bestoven en gescheurd zou moeten worden weggeworpen. Zoo is het beter, niet waar Nanna.

Nanna lachte, maar was verlegen om Bueno; zij legde hare beide armen over de zijne en zei:

— Beste, 't zou immers maar lastig geweest zijn hem op onzen verderen tocht mee te nemen.

— Toch deugde de staart nog niet, zei Bueno, om toch op iets boos te blijven.

Het was waar, de vlieger had maar gehinderd op de verdere wandeling, want deze was hoofdzaak en de vlieger maar een klein onderdeel. Het doel van den tocht was Rambach, een dorpje in het gebergte, Rambach met zijn Romeinschen burg en Germaansche graven. Maar de drijfveer was eigenlijk de lust om een ganschen langen dag in vrijheid buiten te leven.

Het was zoo een hemelsche zomerdag en zoo eene hemelsche natuur! Men zou zich haast laten verleiden tot beschrijven, en toch — het is beter dat maar zelden te doen. Of de lezer bezit phantasie en gevoel voor het genot van natuur, en dan heeft hij

zelf de betooverende en opwekkende werking van zulk een landschap ondervonden, en behoeft men het voor hem niet te be schrijven. Of, ook eene kans, de lezer heeft geen gevoel en geene phantasie, en dan zal men vergeefs spreken van de bloemen, de zingende vogels, het ruizelende beekje — ja, zij wandelden nu op een smal paadje langs een ruizelend beekje, dat tusschen twee bebloemde boorden vloeide. Zij liepen nu hier dan daar, meest bezijden den weg. Frouwa plukte wilde rozen, hare lievelingen, een heelen bundel. Don Zefiro zweefde gewoonlijk vooruit. Met veerkrachtigen tred was hij altijd de voorste, nooit vermoeid, altijd een nieuw paadje of een aardig kijkje vindende, waarvan hij dan omkeerende bericht kwam brengen aan de achterblijvers.

Zij babbelden licht en vroolijk over alles en alles, zwemmend op lotosvleugelen in de etherzee van het oneindige, wadend tot over de enkels door de puinhoopen van gevoelig-komische heelal-philosophie, kaleidoskopisch spelend met een hemel vol sterren. Zulk gesprek is niet op te teekenen; het was als de zuchtjes van den wind, als de bladeren der boomen, als de zonneglansjes, die blinken op het groen, als fladderende vlinders en vogels. Don Zefiro had al zijne onuitputtelijke vroolijkheid teruggekregen en maakte de onuitstaanbaarste verzen op alles, want hij had een afkeer van verzen, wegens de verzenmakers.

— Waarom verzen? zei hij. — Is het de zucht naar difficulté vaincue? Dat beteekent niets, want wie een half jaar verzen leest en ze eene maand lang maakt, kan 't niet meer laten. Zoo kan men allerlei aanwendsels krijgen; bij voorbeeld aan zijn neus krabbelen; 't wordt een tic....

— Don, je wordt grof tegen Frouwa, zei Nanna.

— Neen, antwoordde hij, — zij maakt geen verzen, de poëzie maakt haar.

— Nu heb je 't weer goedgemaakt, zei Tscharmaranda, — maar jij zelf heb je tic, je oer....

— Dat is geen tic; 't is eene prachtige studie, dat vorschen naar alles wat oer is....

— Waarom durf je geen o o r zeggen? Zeg je ook oersprong en oerzaak en oerkonde? En ben je bang, als je oorsprong zegt, dat ze zullen denken aan een huppelend oor? Evengoed als oor-

sprong mag je oorwezens, oorvormen gebruiken, en je boek den titel van Oorcellen geven.

— Goed, zei Zefiro, oor of oer — maar mooi is 't en interessant, die studie van al wat ooroud is; geologie voor de aarde, psychologie bij den mensch, taalwortels bij de spraak. Wat wordt alles jong en van gisteren bij die o o rzaken.

Zoo kwamen zij in het kleine dorpje Liliënstein.

— Nu, dát is o o r! riep er meer dan een te gelijk.

Geene bestrating, maar een kleien weg; de huizen, geraamten van hout, met stroo en gebarsten leem ingevuld; verdiepinkjes, zóo laag, dat men zich niet kon voorstellen, hoe er iemand overeind kon staan zonder daardoor het dak met zijn hoofd op te lichten; nieuwsgierige gezichten voor venstertjes, die er geheel mede gevuld werden. De woninkjes hingen tegen de berghellingen als kooien. Juist eene tooneeldecoratie. Op de ruwe steenblokken, die stoeptredendienst verrichtten, eenige witharige kinderen, en ganzen in de goot. Een klein stukje ruïne, de Liliënstein stak er boven uit. Doch toen die ruïne nieuw, en dus nog niet poëtisch maar alleen vervelend was, kon het dorpje er niet anders uitgezien hebben dan nu. In het midden stond een kerkje en daarnaast een oude boom.

Zij traden het kerkje binnen; bij een altaartje, gesierd met kunstbloemen, in het hart van den zomer, die zoo welig de schoonste veldbloemen biedt, lagen twee vrome zieltjes te bidden, bij een petroleumlampje. Zoo sluipt toch overal het nieuwe in, al is het dan maar een petroleumvlammetje.

— Het kerkje, zei Zefiro, — is van gister, maar zie dezen boom, die is vrij oud. Eene linde, eene echte Duitsche linde. Van den stam zie je maar weinig, want de aarde is er sinds eeuwen om heen gerezen, en de oorsprong der takken begint nu een paar voeten boven den grond. Kijk die takken zich in elkaar kronkelen; ze zijn door elkander heen vergroeid en je kan in dat houten warkluwen niet meer zien, hoe ze liepen. Zelfs de draad en de nerven geven geene wegwijzing.

Tscharmaranda klom in den boom, wat geen kunststuk was, want de takken waren maar eene el van den grond verheven, en ging op een der dikke armen zitten.

— Hoe oud is die boom wel? zei hij, — hij heeft ridders ge-

zien, die op den Liliënstein kwamen om hun hof te maken, te vechten en lijfeigenen te plagen; het was laag gebroed, niets gelijkend naar de Waleweins en Lancelots der idealistische romans. En edelvrouwen, middeleeuwsch smachtend naar een avontuur, dat haar redde uit de doodende eenzaamheid. Toen was de linde nog krachtig en recht, maar toch zoo jong niet meer, zij was veel ouder dan het kerkje. Ja, zij had nog heidenen gezien; dat was de tijd van hare jeugd. Zij was geboren en opgegroeid in het geloof aan den machtigen Wodan, die met zijn zesvoetig ros door de lucht rijdt; zij trilde, als Thunar uit zijn rooden baard den donder blies; hare bloesems geurden voor Frika en Holda, en met ontzetting vertelden hare oudere bladen aan het jonge loof, dat uit de windsels kwam, des nachts bij het maanlicht, van den grooten boom, den wereldboom Ygdrasil, den oorboom....

— Dat alles is jong, zei Bueno met de hand ter zijde wuivend; — hoe jong, als wij wroeten in de wortels en kiemen der taal, eeuwen diep in de afgronden der tijden voordat de spraken zich scheidden, en mythen groeiden uit reflexie....

— Stoor Tscharma niet, zei Frouwa, — hij is nu bezield door de geesten, die in de bladeren wonen; Tscharma is een mythenman, hij is thuis bij Ra en Thot en Pecht, in de Veda's en in het Boek der Oorsprongen, in de sagen van Hellas en Skandinavië.

— Is hij een Indiër of een Helleen van afkomst?

— Beiden, zei Frouwa, — maar laat hem vertellen.

— Don, zei Tscharmaranda, — er zijn mythen en mythen; en de mythologieën staan tot de mythen, als de poëtiek tot de poëzie, als de aesthetiek tot de kunst, als het receptenboek tot den keukenvirtuoos. Oude mythen zijn zoo oud als de taal.

Dit is, zeg ik u, eene gewijde linde geweest; strikken en ruwe beeldjes heeft men er aan opgehangen; er is recht gesproken hieronder; er is genezing gezocht bij de geesten, wonend in het loof. In haar voet hebben lichte Alfjes gehuisd en de dorpers nu eens geplaagd, dan weer geholpen, als zij kleine iensten van hen ontvangen hadden. Maar later zijn zij verdwenen. Want er waren uitheemsche goden gekomen en hun huis was het kerkje. Toen kwamen er mannen, die leerden, dat de oude dingen superstitiones paganiæ waren en de lieden doopten,

als zij de heidensche gebruiken van den diabolus abrenuntieerden.

— Toch, merkte Frouwa op met een glimlach, — bleef er veel van het oude en ging alleen in gewijzigden vorm van de gewijde linde op het gewijde kapelleke over. En nog leeft dat oude overal in het volk. . . .

— Ja, zei Tscharmaranda, — nu worden de bloemen en linten en beeldjes daar, in plaats van aan den boom opgehangen. Zooals de zieke gedragen was onder de linde, werd hij nu gevoerd naar het kerkje en raakte hij daar de beeldjes aan om genezen te worden. De Lieve Vrouwe verving de Goede Vrouw Holda, zooals het kruis het oude hamerteeken, en Sint Michaël erfde wat van Wodan.

Ostara's feest heette voortaan pascha, Sint Jan nam den midzomerdag voor zich, en het joelfeest werd kerstmis. Maar nog eet het volk de heidensche koeken en eieren en brandt het de heidensche vuren.

— Geloof om geloof, zei Frouwa, — zij hebben geworsteld om het leven, het kerkje was jong en de linde werd oud, steeds ouder. Het kerkje overwon haar.

— Dat is te zeggen — weer gingen eeuwen voorbij en nu is het kerkje oud; het dak is vermolmd; de beschilderde glazen zijn gebroken; de moeder met het kindeke half verbrijzeld en van God den vader zijn alleen de bisschopsmuts en twee zegenende vingers over. Maar de eeuwenoude linde, onkenbaar van vorm, geeft nog telken jare weer frissche blaadjes en bloesems, en naast haar schiet jong hout op, hare jeugdige spruiten.

— Vooruit, riep Bueno, — plus oultre, verder moeten wij.

— Ken je den weg? vroeg Frouwa.

— Ik weet altijd den weg, verklaarde Bueno verwaand, — trek eene rechte lijn van je voet naar je doel — en — recht toe recht aan; dan kom je er altijd.

— Met gescheurde rokken! riepen de vrouwen, — dat is geen weg voor ons.

— Je bent nog halven, je bent nog niet geëmancipeerd genoeg.

— We moeten langs de Mühle, waar is de Mühle?

— Hierheen, riep Zefiro midden uit de struiken, — hier komt die Mühle; kijk, net zooals ze op de geschilderde venstergordijnen staan.

— Don, een oogenblik, vroeg Tscharmaranda, — ik moet er even eene schets van maken.

Zij vlijden zich neder in het gras.

— Wat zingen die krekeltjes luid en druk, en nergens zie je er een, zei Frouwa, zoekend tusschen de bloemrijke halmen.

Nanna, die veel met dieren omging, zeide:

— Weet je wel wat dat is? Het zijn geen krekeltjes en zij zingen niet.

— Zoo?

— Neen, dat zijn kleine sprinkhanen; en wat zij musiceeren is geen zang, maar instrumentale muziek. Zij strijken met de achterbeenen over een gespannen vlies, dat tegen de bovenvleugels zit. Zoo een beestje bespeelt dus eigenlijk eene tamboerijn, en behoort tot het orchest in de natuur. Er komt nog iets bij; het blaast namelijk dat vlies op. Alleen de mannetjes maken deze muziek, en zij doen het om de vrouwtjes te lokken. Als wij ze zoo druk hooren aangaan, is het een wedstrijd; zij blazen en strijken dan als razenden en wedijveren tegen elkaar op. Wie weet hoe veel er onder die serenades en aubades gevende minnaars geleden wordt! Hoe menigeen zich te bersten musiceert, terwijl het vrouwtje het heel lief vindt, dat hij het zoo mooi doet. Wie weet hoeveel wanhoopskreten wij hier hooren....

— En, viel Bueno in, — als de avondwandelaar, met zijne liefste aan den arm over 't veld gaat, luisteren zij en vinden het aardig, en al gaande trapt hij den minnezanger dood. Die kan dan nog even zuchten: goddank nu is 't gedaan. Een sujet voor eene wanhoopsballade. — Alzoo, geen zingende cicaden — daar gaat je poëzie, Frouwa.

— Wel, zei Frouwa, ik zie niet in, dat de nieuwe en ware voorstelling ook niet dichterlijk kan zijn. De poëzie ligt niet in eene voorstelling gebonden; zij is de wedergeboorte van het ware uit het dichterlijk gemoed, eene transfiguratie; ik heb hierbij niet verloren, maar gewonnen.

— Goed zoo, Frouwa, zei Tscharmaranda, terwijl hij zon en stemming bracht in het eenvoudige voorwerp, dat hij teekende.

Daar hij echter nog niet gereed was, begon Zefiro intusschen een verhaal op te zetten:

’t Was middernacht — neen, m i d d e r is te veel,
Maar zóo zijn dichters, altijd overdrijvend
Om kleur, gewichtigheid en aakligheid
Te mengen in ’t gewone — neen, gewoon
Is ’t ook niet wat ik u vertellen ga;
En dit ’s alweer een verzenmakers tic,
Gewoon te noemen wat hun dichtrecep-
tenboek niet anders dan gewoon doet zien.
Dus, middernacht was ’t niet en niet gewoon.
Want ’t was bij elven en ze zaten hoog
En boven in een boom, in ’t huisje ruw
Van takken kromboogstijlig daar gebouwd.
Verdwaald! Ten prooi...

Hier viel Frouwa hem in de rede:

O, Don, vandaag, niets a-
keligs, ’t is vreugd vandaag, schok onze ze-
nuw niet..

Zefiro ging voort:

Ik zal de kleuren temperen,
En schilder u hun wanhoop niet; in ’t kort
Ze waren van den weg en om dien weer
T’ ontdekken, klommen zij in ’t koepeltje
Des booms en streken ’t dunne spaandertje,
Het lichtverwekkend’, af om d’ ommekreits
Te zien — helaas, het doosje werd vast leeg;
Daar glom, verbrandde en verglom tot kool
Hun laatste lichtaanbrengend spaandertje....
Toen was het nacht, pikdonkre nacht — de vrouw....

Frouwa riep hier:

O Tscharma, is je Mühle eindelijk klaar?
Des Dons tragedie grijpt te machtig aan....

En Nanna bad, hare tranen drogend:

Bueno, red ze! Breng ze weer omlaag.

Bueno:

Omlaag! Altijd omlaag, waarom omlaag?
Ze waren hoog, die twee, dat zeg ik u.

Maar, als gij hen dan laag wilt hebben,
Welaan, ik smijt ze van de ladder neer.
Nu was het middernacht.......

Frouwa:

Hoe wisten zij 't?
Hun baatte 't uurwerk niet in duisternis..

Bueno:

De sterren.... en, hij had een slaguurwerk.
Weer dolen zij door 't dichte woud.... daar glimt

Frouwa:

Een wormpje...,

Bueno:

Neen, een lichtje, 't is die Mühle.
Gij weet, daar woont, naar eisch der romantiek,
Die wunderschöne Mühlerin, verleid
Door 't jonkertje du lieu — maar dit 's niet recht,
Die jonker was misschien een phenomeen
Van deugd en 't Mühlerinnetje wat los.
't Is valsch, dat jonkers altijd slechtaards zijn,
En Mühlerinnen vuurproef in de deugd.
't Is valsch, dat mannen altijd door verleiden,
Zij worden 't ook gedaan, en 't kan dus zijn....

Daar Tscharmaranda intusschen zijne schets gemaakt had, beloofde Bueno er mede uit te scheiden, mits de anderen hem patent van verzenmaken wilden toekennen.

— Don, zei Nanna, — ik vind je niets aardig vandaag met je anti-verzenmanie. Zie eens wat Frouwa mij gisteren geschonken heeft, wil je 't eens hooren en je schamen? Nanna nam een paar blaadjes uit haar zakboekje en toonde hem Frouwa's schrift.

— 't Is toch jammer van haar, zeide hij, — nu lees het ons dan maar eens voor.

En Nanna las:

Steh auf! steh auf, mein Liebchen!
Steh auf, und komm doch her!
Der Winter ist vergangen,
Nicht strömet der Regen mehr.

Es blühen die Blumen im Felde,
Es girret die Turtel im Wald,
Es knospet und duftet der Weinstock,
Und Lerchenwirbel erschallt.

Mein Freund ist mein
Und ich bin sein!
Lasst unter den Rosen uns weiden,
Bis die Sonne sich neigt
Und die Lerche schweigt
Und die Schatten vom Berge scheiden.

Is dat niet beeldig mooi? vroeg Nanna.

Don Zefiro nam Frouwa's hand, waarop hij een kus drukte, en ernstig zei hij:

— 't Is schoon, ja, dát is schoon.

Straks naderden zij ongemerkt een punt, waar Zefiro opeens stilstond, zijn arm in dien van zijn vriend legde en, met den vinger wijzende, zeide:

— En daar ligt Rambach!

— Dat kerkje, op de hoogte in het groen?

— Ja, en nu vooruit.

En met lichten tred, als eene tweebeenige hinde, zweefde hij vooraan, het bergpadje af, want het is eene natuurwet, dat wie naar de hoogte wil, eerst naar de laagte moet.

Daar in de laagte vóór het dorp kwamen zij voorbij eene oude vrouw, die aan den weg zat. Haar zetel was een groote steen; de ellebogen hield zij op de knieën en in de beide handen rustte het hoofd, waarin twee geweldige oogen vooruitstaarden, terwijl de mond al prevelend woorden heenzond in de ruimte.

Bueno gaf haar een stuk geld. Zij nam het en beschouwde het lang en daarna keek zij hem in de oogen. Toen maakte zij met de hand een kuiltje in het zand en begroef er het muntstukje in.

— Ze is zeker vroeger rijk geweest, zei Nanna, — en ze zal zich schamen geld aan te nemen.

— Ze zal 't wel opgraven, als we weg zijn.

— Uralta heeft geen geld noodig, zeide opeens de oude, — Uralta kan menschen rijk maken, menschen kunnen Uralta niet rijk maken.

Zij wenschten maar goeden dag; het vrouwtje was zeker niet wel bij het hoofd. Dit denkt men te licht, zoodra men eene ongewone daad ontmoet. Zij zagen nog eens om: de oude vrouw deed bewegingen met de hand, als sprak zij zegen over hen uit.

— Wat is dat? zeiden zij.

— Eene koningin incognito hermietin?

— Eene krankzinnige?

— Eene heks?

— Eene heidensche priesteres?

— Eene ooroude godin?

— Kijk, welk eene gestalte nu zij opstaat, dat zou men niet vermoed hebben nabij; en welk een gang!

Maar zij verloren haar uit het oog en waren weldra in het dorpje. De vriendelijke waardin was eene bekende van Bueno en Nanna en ontving ze met hartelijkheid. Zij zou een heel goed maal gereedmaken, intusschen kon men op de hoogte het kerkje en de Romeinsche overblijfselen gaan zien.

O, wat een klein kerkje, daarboven in 't groen! Het was als een hutje en tegen de afbladerende kalk en de gelapte ongelijke rondboogvensters klom in allerlei bochten een oude wijnrank.

Frouwa was getroffen door het nederig stille van dit kerkje.

— O, zei ze — als men geloovig is, . . . maar wie is het nog, innig en vroom, liefderijk en niet nijdig, vertrouwend en niet strijdend, uit het volle hart en niet uit politiek — hoe heerlijk moest het dan zijn in dit nietige godshuisje, 's morgens vroeg. Geene preek, maar eene mis, dat is een offer, een symbool, poëzie. Weg met alle redeneering in godsdienst. Die is uit de slang; de slang was verstandelijk, rationeel, en daardoor verloor de mensch het paradijs. Geene preek, maar een symbolisch offer; geen geleerde in God, die vertoogen staat te houden over hetgeen onbewijsbaar, onbetoogbaar is, omdat het n i e t is, of dat, wanneer het was, onbereikbaar hoog zou wezen voor zoo een godkundige.

Neen, dan heeft een oude domme priester meer kans het te benaderen. Eene mis, bediend door zulk een oud sukkeltje, die niet verstaat wat hij zegt, want het zijn ontzettende geheimenissen. God, welk een gevoel moet iemand, die gelooft, hier doorhuiveren in een kerstnacht! Zulk een gevoel grenst nog in innigheid aan het heidendom; de eene eigennaam of de andere, dat is onverschillig. Zóó is het nog godsdienst; och, maar als zoo een kerkje pracht ruilt voor zijne aandoenlijke armoede, en goud voor leem, als het eene macht wordt, als het pretensie maakt op verstand, — dan wordt het leelijk, vuil, boos. — In dit kerkje behoort eene kinderziel, — maar wiens ziel gegroeid is, geve eerlijk andere vormen aan wat hem heilig is, — zoo willen wij doen. —

Ook hier weder twee tijdperken op elkander gegroeid. Ontbloot rondom het kerkje, en verborgen daaronder, lagen de grondslagen van een Romeinsch castellum. Op deze kleine hoogte had een legioen gelegen te midden van de stammen der Mattiaken en Buccinobanten, totdat de Franken en de Alemannen kwamen en de Romeinsche kolonies verwoestten.

— Tscharmaranda, zei Frouwa, — wat beduidt Rambach, is er een heilige Rambach?

— Misschien, antwoordde hij lachend, — maar ik denk, dat het van Römerbach komt, of eerder nog van Ramnes, want zoo heetten de oude Romeinen, of eigenlijk een stam der Latini.

Onderwijl had Bueno de opschriften der grafsteenen staan lezen en kwam terug met het bericht, dat daar een heer lag, die Schwein heette.

Dit leidde de wereldsche gedachten van het gezelschap op de Schweinebraten, die de waardin beloofd had, en zij gingen nu weer naar beneden.

Op den schuinen grond vóór het landelijke huis stond het tafeltje te wankelen, dat het middagmaal zou dragen. Bueno zat midden op de straat de kippen te voeren, die kakelden om hem heen, en Tscharmaranda maakte zijn portret. Op den stillen landweg klonken opeens klompjes en stemmetjes, eene bende kleine meisjes kwam uit de school en bleef met verbazing staan bij den kippenvoedrenden Bueno.

Deze riep toen het jonge volkje tot zich en nu zat hij omringd

door allerlei soorten van blondkopjes. Geene dorst een woord antwoorden op de vragen van Bueno, die haar boekjes en leiën nakeek als een lid van eene schoolcommissie.

— Wel, zei Bueno, — als niemand het eerst durft spreken, doet het dan allen te gelijk; wil jelui wat voor me zingen? Dan krijg je wat.

De kleine meisjes keken elkander aan, half lachend en denkend: zou die heer wel wijs zijn? Toen waagde zich eerst een pieperig stemmetje, een tweede viel in, een derde achterna en van lieverlede zongen zij samen:

> Sei brav, mein Sohn, in Freud' und Leid,
> Bleib redlich bis an's Grab,
> Und weiche keinen Fingerbreit
> Von Gottes Wegen ab.

— Heel goed, kinderen, zei Bueno, toen er nog een paar coupletten bij gezongen waren. — Weet je wel wie dat versje gemaakt heeft? Neen? Niemand?

— Claudius, meester; zei een stemmetje uit de achterste rij.

— Juist, kind. Nu, dat is voor jelui en loopt nu vroolijk heen.

Toen ontsprongen zij plotseling aan de vreemde macht, die haar kluisterde, en renden schreeuwend en joelend den weg op, waar zij den halven Thaler verdeelden. Snaterend en verschrikt liepen te gelijk eenige ganzen weg, die zich allengs bij de groep hadden gevoegd.

In dien tusschentijd scheen er eene toovenares bezig geweest te zijn aan het tafeltje. Daar lag een net doekje op en er stonden twee kommen, waarin de liefelijke veldbloemen prijkten, door de vrouwen onderweg geplukt, en het landelijk maal zag er alleraardigst uit. Dat was de tooverij van Nanna. Nanna deed altijd zoo, ook in huis. Zij werd nooit in drukke omslachtige bereddering gezien, maar stilletjes ontstond alles onder hare handen. Zij ging even uit, of verdween voor vijf minuten uit het huisvertrek, kwam weer even onbemerkt terug, frisch en keurig en met den vriendelijken lach als altoos, en dan bemerkte men, dat alle kleine schikkingen van het gezellige leven zoo

eenvoudig als onberispelijk verricht waren. In de deur dicht bij hun tafeltje, een paar treden boven den grond, verscheen ieder oogenblik de glimlachende waardin om te vragen of het goed was en om een praatje te maken.

— Nun, zei ze, — u bent gelukkige menschen, dat kan men wel zien; als koningen ben je! Welch eine gute Laune! — En is de Schinken niet goed? Ik wil 't wel gelooven; die krijg je in de stad zoo niet; ik heb hem zelf gemest, het beest. En de eieren waren van hare eigen kippen, en de Kuchen — nu, dat wist men trouwens wel, dat zij die bakken kon. Eindelijk kwam zij nog met Gänsebraten aan.

— Ach, zei Zefiro, — is dat een van die ganzen, die zoo even het examen heeft bijgewoond? Wat een lot heeft zoo eene gans! Ieder van haar loopt toch met een tal van „veders der geschiedenis" in haar lijf; maar 't helpt haar niets. Zij kunnen er niet eens mee wegvliegen en moeten zich bedaard laten vetmesten......

— „Tot opetens toe," zei Tscharmaranda, — zooals sommige stijlcorypheeën in Nederland zeggen.

Eenige beverige trompettonen trokken de aandacht. Daar stond midden op de dorpsstraat een oud manneke met eene zweep en eene gescheurde koperen trompet. Op zijne schrille klanken kwam een varkentje uit de voordeur van een huis; nog een uit eene andere deur; weder een van elders, en zoo dribbelde er van lieverlede een heel gezelschap zwijntjes uit verschillende woningen en voegde zich in het gevolg van den ouden man.

— Dat's onze zwijnenherder, zei de Wirthin, — die roept al de zwijnen uit het dorp bij elkaar om ze buiten te gaan weiden.

— Zoo, zei Bueno, — wel, zeg eens, komt nu die Herr Schwein, der dort oben liegt, ook mee?

De Wirthin sloeg hare handen te zamen en lachte, zóó had ze nog nooit gelachen.

— Ja, waarlijk, zei ze, — dort oben liegt der Herr Schwein, en heb je dat opgemerkt? Of die nu ook meekomt! Nein, der ist wirklich allzu gelungen!

En zij vloog naar binnen, waar zij dit verteld moet hebben, want weldra kwam zij terug, met haar zoon, en achteraan kwam

Kätchen ook, en de lange Hans, en allen stonden in den deurpost verbaasd te kijken naar het gezelschap, dat de oude Wirthin straks bij koningen vergeleken had, als superlatief van gelukkige en merkwaardige wezens.

Maar ook voor deze wezens staat de zon niet meer stil. Daarom haastten zij zich nu om nog de Germaansche graven in de nabijheid te gaan zien.

Deze lagen in de eikenbosschen. De kleine heuveltjes der graven hadden echter hun inhoud moeten afstaan aan het museum der stad.

Daar rustte de vrouw met de ijzeren enkelringen, daar stonden de kruiken, daar waren al de steenen en ijzeren overblijfsels, die de dooden eenmaal medekregen op hunne reis naar het onbekende land, maar die zij hadden achtergelaten als laatste getuigenissen voor het nageslacht.

De schemering viel. Toen ons viertal den terugtocht ging aanvangen, zag het bij een dier graven eene lage woning, half in den grond uitgehold, gedekt met stroo en leem en overgroeid met groote varens. Daarvoor zat de oude vrouw, de heks of godin, die zij 's morgens hadden gesproken. Zij zat stil vóór zich te kijken, met den blik in de verte, heel ver vooruit, en zij prevelde zonder klank; alleen vormden hare lippen embryo's van gedachten, die zij in de lucht uitademde, opdat zij daar woorden en beelden mochten worden.

Zij wenkte hen binnen te komen, en zij bukten onder den ingang door. Daarbinnen brandde een vuur op eenige steenen, als een oud altaar saamgevoegd. Wat was dit! De wanden flonkerden bij de spelende vlammen van het haardvuur, alsof er gouderts in zat en edele steenen. Op een rustbank lagen stoffen, oud ja, maar van prachtige en ongekende teekening. Aroma's van kruiden vulden de lucht. Onleesbare runen bedekten op sommige plaatsen de wanden. Toen de oude vrouw de huif van haar hoofd deed glijden, prijkte in de glanzige witte haren eene bloem, zooals zij er nooit eene gezien hadden.

Door welk zintuig wisten zij niet, maar tot hun bewustzijn

kwam de verbijsterende gedachte, dat zij hier waren in eene der oerbronnen der poëzie en der mythe.

Zij voelden de volkssagen ontstaan, en ontwaarden met ontzetting de protoplasma's, waaruit de dichtbeelden der menschelijke spraak, de mythen der volken, de godsdiensten der landen ontkiemden. Zij bespeurden die oerkracht. Oneindig is het denken en klein de taal, de klank. De klank kan niet bekleeden de gansche gedachte. Zij geeft maar een beeld en dat beeld is voller en rijker dan de beperkte klank. Met deze krachten en uit deze kiemen kleedt de mensch het hoogste en diepste, het grootsche en fijne, het geweldige en teedere, het geheimste van zijn gemoed in vormen en noemt het naar den hemel en de zon, naar de wolken en den dauw, naar den bliksemstraal en den regenboog. Wat hij niet zeggen kan, zingt hij. Waar geen denkvorm toereikt, neemt hij een beeldvorm. Zoo maakt hij zijne goden, zijne helden, zijne voorgeschiedenis. En de geslachten verliezen den zin en het beeld blijft. Totdat telkens in latere geslachten het gevangen oneindige spelend de bolsters verbreekt en altijd weer met oude oerkracht anders en frisch ontspruit.

En dat is de poëzie.

Het oude vrouwtje rees op. Toen was er iets zonderlings — zij bleef oud, maar het scheen alsof om en over haar heen eene fijne, hoogere en verklaarde gedaante zichtbaar werd; iets als zijzelve, maar jong, schoon en grootsch. Als eene Muze, als eene Norne, als eene godin. Zij scheen grooter en grooter te worden.

En toen legde zij de handen van Don Zefiro samen met die van Nanna, en zij legde de handen van Frouwa in die van Tscharmaranda, en zij sprak:

— Kinderen — u geef ik de scherpste dorens in het leven; u geef ik niet begrepen en miskend te worden: voor u de wanhoop en de wonden aller smart: — maar u geef ik ook het schoonste handelen, u de bloemen, den lach, de zon, de kunst, de liefde, — kinderen, u zegen ik met poëzie!

De gouden boot der wassende maan dreef reeds stil en tooverachtig door de donkerblauwe luchtzee, toen zij huiswaarts keerden.

Weinig spraken zij. Vooruit gingen Nanna en Don Zefiro Bueno, wiens arm rustte in den haren. Achter hen traden de anderen. Een oogenblik stonden zij stil onder de blinkende sterren, te midden der grootsche natuur. Zij zagen elkander aan, en eene siddering van geluk overstelpte hunne ziel.

Met poëzie had hen Uralta gewijd.

HET GROOTHERTOGDOM KIES-UND-SCHOLLE.

Het groothertogdom Kies-und-Scholle ligt in eene bevallige streek tusschen Rijn en Neckar en om dat middelpunt was Europa. Of het lag er, want er is verandering gekomen door de boos en boozer wordende wereld. De ijzeren hiel der wereldgeschiedenis is zelfs over het groothertogdom Kies-und-Scholle heengegaan, en aan dien hiel is al zijn glans en macht blijven hangen. Het leidt nu nog een schijnbestaan voort, totdat de laatste afstammeling van het roemruchtig geslacht Stolzenkrümmel zu Kies-und-Scholle van de aardkluit zal zijn verzwonden; en sinds anderhalve eeuw zijn de Stolzenkrümmels bezig zichzelve op te lossen, evenals zoo menig vorstje of landje, dat alleen teert op het oude.

Dit is treurig, maar logisch.

De eerste Stolzenkrümmel was een middeleeuwsch roof- en jachtdier, dat een burchtje had aan den Rijn, met wat hutten aan den voet der muren en langs de rotshellingen tot aan de rivier. Toen die eerste Stolzenkrümmel van lieverlede de varkens en ganzen zijner eigenhoorigen had opgegeten, toen zijne paarden hun laatste koren groen hadden afgeknaagd, toen de jongens waren heengetrokken en de meisjes aan Stolzenkrümmelige doeleinden waren dienstbaar gemaakt, toen was er niets meer te halen. Ook de jacht op voorbijtrekkende kooplieden of zwervende scharen leverde geen voldoend middel van bestaan meer op. De bisschop der streek had zelf zijn geld noodig voor tafel en dienst en leende niet langer. Van den keizer was ook niets te verkrijgen, omdat de Stolzenkrümmel zoo ongehoorzaam was.

Ten slotte zei deze geheel en al de leengehoorzaamheid op, steeg op zijn hooggezadeld ros en reed met wat jonge rabouden van zijn gevolg weg.

> Adieu, Stolzenburg, met uw toren en zale,
> Ik ga varen langs de straten;
> Daar zijn noch minlike vrouwen genoeg,
> De wijnberg vult weer de vaten.
>
> Ik sticht er een burg met een schoon vergier
> Met prieelkens voor heimlike minne,
> Met zeven torens en een kapelleken schoon,
> En een paapken bidt voor mi daarinne.

Zoo belandde hij na wat dolens, hongerens en roovens in het groothertogdom Kies-und-Scholle, dat toen nog niet eens een naam had. Het was een vierkantje grond, dat nog niemand gedacht had te stelen. Het lag dan ook zeer uit den weg, eenige uren van de groote heerbanen dier dagen, namelijk de rivieren. Primo occupanti lag het open, en de dolende ridder occupeerde het. Hier werde ich ruhen, zeide hij, en de faam ving die woorden op. Daar hij Wilhelm heette, Wilhelm der Bär, zoo heette in vervolg van tijd het stadje Wilhelmsruhe.

De met een breeden, wit lederen sabelkoppel over de schouders uitgedoste dienaar, die thans het paleis laat zien, vertelt de sage daarvan voort.

De naam van Kies-und-Scholle, die aan het groothertogdom gegeven werd, was aanvankelijk een spotnaam, door naijverige buren verzonnen, omdat het naar hun zeggen maar een kiezel en kluit groot was.

De gevatte Beerenhertog greep dezen naam terstond aan en zeide, volgens de legende, of liever de sage, want de overlevering geschiedde zeker niet door lezen maar door zeggen, dat die kluit eenmaal de machtigsten zou doen struikelen, en die kiezel hunne glazen ingooien.

Dit laatste nu is door de historische onderzoekingen van een der geleerdste en wereldberoemdste Kluit- en- kieseler professoren aan eene vernietigende kritiek onderworpen. Hij is daarvoor wegens onvaderlandlievendheid van zijn ambt ontzet, maar de kritiek gold den man meer dan de 250 Thaler van zijn professoraat. Hij is

langzaam verhongerd, doch zijn naam glanst onsterfelijk in de annalen der wetenschap. En, wreede ommekeer, thans pocht nog het groothertogdom op zijne geleerdheid.

Hij heeft namelijk aangetoond, dat er tèn tijde van Wilhelm den Bär nog geene glazen waren, althans niet zoo overvloedig en groot, dat hun ingooien spreekwoordelijk kon worden.

Indien er eenige hoeveelheid waarheid in de sage ligt, zal zij vermoedelijk aan een lateren groothertog haar ontstaan danken, en zooals gewoonlijk geschiedt, op den eenigen Bär, als den typischen heros dezer landen zijn overgedragen.

Toen dan de Bär zich op deze plaats had nedergezet, rezen er hier en daar troglodieten uit holen en schimachtige autochthonen uit leemen, half in den grond gegraven hutten te voorschijn.

De hertog sloeg er een paar van dood met hoogst eigenhandigen knuppel; de anderen nam hij in genade aan, en zij vormden allengs eene gemeente. Er ontstond een ongekende bloei; er kwam een priester, die de wilden katecheseerde, wiesch en aan den akkerbouw zette, een van die wondervolle priesters uit den zeer ouden tijd, die voor het organiseeren geboren zijn en alles kunnen, behalve femelen. Hij doopte en confirmeerde met den Franschen slag. Hij deed niet veel moeite hun te leeren lezen en schrijven, maar hij haalde ze uit den grond, die autochthonen, en liet ze er boven wonen. Eerste gevolg: dat zij, zichtbaar wordende, zich wat reinigden. Tweede: dat er licht en lucht kwam in de hutten. De kinderen konden dus weelde — water om zich te wasschen en licht en lucht — niet meer ontberen, en de beschaving, het gevolg van behoefte naar weelde, ging steeds voort.

De geestelijke leerde hun regelmatig zaaien en planten, wieden en mesten. Hij plantte den wijnstok, en hij paste beter op dan Noach.

Toch liet hij zich den goddelijken wijn smaken en dronk hem tot zijn hart zich in hem verheugde. Met Fronleichnam maakte hij een feest voor de kinderen, vol bloemen, lekkers en lampjes van vet en een eindje draad er in. De Kies-und-Schollenaars moesten redelijk bidden, maar ook duchtig werken. Zoo werden zij degelijke Christenen; niets zou hen hebben doen twijfelen. Ja men kon zeggen, dat zij verstokte Christenen waren, zoo vast

waren zij in de leer, die er dan ook van jongs af met den stok was ingedreven, ingeprent.

Maar ik zeide, dat de oplossing van het groothertogdom Stolzenkrümmel Kies-und-Scholle logisch was.

Die wind zaait, oogst storm. Wilhelm der Bär had met den keizer gebroken en op eigen willekeur zich een land geroofd. Van lieverlede werden zijne opvolgers genialer in dit stelsel van eigengerechtigheid. Dat ging tot 1848 crescendo; toen kwam er een storm — maar de zaken werden hersteld. De groothertog had den storm bezworen door zijne maîtressenwirthschaft af te schaffen, eene constitutie te beloven en op de vlucht te gaan. Toen er rust was, kwam hij terug, met zijne armee, en alles bleef hetzelfde. De vriendinnen kwamen ook terug; de constitutie bleef op het papier, waarop ze nog staat en lang blijven kan. Intusschen was 's mans eigen constitutie niet zoo taai; zij liet hem in den steek. Gelukkig kwam het jaar 1867 en bracht licht en oplossing. Een hooger ontwikkelde macht deed zich gelden boven de groothertogelijke. De groothertog mag nog in zijn paleis blijven uitsterven, maar na hem is het uit met het grootsche geslacht Stolzenkrümmel zu Kies-und-Scholle, want kinderen heeft hij niet.

In de vorige eeuw, in den pruikentijd, was de bloei van Kies-und-Scholle op zijn hoogst. Toen werd ook het paleis gebouwd, rococo, met eene Fasanerie, eene Oranjerie, eene Menagerie, en natuurlijk ook eene Bildergalerie.

Toen heerschte de groothertog Christian Adolf, il Magnifico. Welk een tijd! Er was een eigen hoftheater, zelfs een eigen hoftheaterdichter. Er was eene eigen munt, maar zeker van eigen groothertogelijk zilver, dat eene zeer bijzondere roode kleur had. Op die munt prijkte de kop des Magnifico's met eene groote pruik, zoo fijn en dicht gekruld, dat er een poedel zijne goedkeuring aan schenken zou, en daar omheen stond: DEO. IVVANTE. CHRISTIANO. REGNANTE. Gansch voornaam, die twee zoo naast elkaar in éen adem.

Op de markt stond de groothertog ook in wit marmer ge-

beiteld. De krullen der paruik waren allerkeurigst met de boor uitgehold; overigens droeg hij een harnas en verder Romeinsch kostuum uit de 18e eeuw. PATRI PATRIAE stond op het voetstuk, een eernaam, dien sommige Kies-und-Schollenaars plomp natuurlijk opvatten en waarop zij aanspraken wilden gronden, die hij nederig van zich afwees.

Ook was er een eigen post, die tweemaal 's weeks vertrok en aankwam, en wat er ook gelasterd moge zijn, de brieven kwamen werkelijk dikwijls te recht.

Verder waren er natuurlijk eigen landskleuren, en een armee en muziekcorps.

De groothertog zelf was een fijn beschaafd man; hij stichtte eene schilderijengalerij en had veel verstand van het vertoonen van schilderwerken. Krijgsman was hij, natuurlijk, van geboorte. Maar zijne eigenlijke bekwaamheid en liefhebberij was Fransche philosophie en draaien. Dagen lang kon hij aan de draaibank bezig zijn. Sommigen vonden dit kleingeestig, maar zij waren zelf te klein van geest om te beseffen, dat, terwijl de handen allerlei snuisterijen draaiden, de hersenen bezig waren met de kronkeligste problemen.

Hij beoefende deze twee vakken te gelijk op eene geniale wijze, en draaide philosophie in zijne kleine ornamentjes, terwijl de ingewikkeldste stelsels in zijn geest rondwentelden. En het is niet waar, wat een zijner vijanden gezegd heeft, dat zijne philosophie zoo verdraaid was door zijne draaibank en zijne draaiwerken zoo geesteloos, omdat de geest niet bij dat werk was, maar onderwijl aan philosophie deed.

Dat was de bloeitijd.

Doch er kwam later nog een korte nabloei, zoo omstreeks 1830 en '40. Toen had de regeerende groothertog nog heel wat in te brengen. Hij kon ruim 800 man, van de drie wapens, in de weegschaal van Europa werpen, terwijl de gallische Brennus, die Rome onderwierp, er slechts één zwaard in legde. De stad kreeg haar Schillerbeeld, hare fontein, haar nieuw theater met vier Ionische zuilen van cement, allerbedrieglijkst marmerachtig gepleisterd, haar gerechtshof, en eindelijk haar spoorweg.

Dat alles was het werk van den voorlaatsten groothertog, doch naar de meening van oude Kies-und-Schollenaars was die

spoorweg de baan ten verderve. Vroeger kon men zoo gemakkelijk niet te Wilhelmsruhe komen, en lag het onopgemerkt ter zijde; thans lag het aan den grooten weg en die aan den weg timmert moet aanstoot lijden. De heervoerende grootmacht had aanstonds het oog op Wilhelmsruhe en kwam het per spoortrein innemen. Zoo baande men zelf zijn vijand den weg, langs welken nu de vroegere hoofdstad maar een station werd.

Alle vleesch is hooi geworden! riep ik met Jesaia, en ditmaal niet aan de table d'hôte te Wilhelmsruhe, maar terwijl ik in het park zat, welks vijver met twee zwanen, grasperken met onkruid, en gebarsten marmeren groepen mij een weemoedig beeld voorstelden van het verval des groothertogdoms. Ik zat in dat park te wachten totdat het uur zou slaan, waarop de groothertogelijke galerij zou toegankelijk wezen, en in dien tusschentijd overdacht ik the decline and fall van dit empire. Achter mij, aan het einde van het park, breidde het paleis, het Schloss, zijne beide met rocaille-krulwerk overladen vleugels uit, en bovenop wapperde de vaan.

Opeens hoorde ik een geweldig oorverdoovend geluid in de poort van het Schloss. Het kwam van trommels en pijpen en commando's; zoo hard galmde het alsof er honderd duizend man in de wapens waren. Het was de wacht van het paleis, die optrok, acht man met twee trommelslagers en twee pijpers. Zij maakten zeker zooveel geluid, dat onder het gewelf der poort weergalmend vertiendubbeld werd, om hun klein aantal te vergoeden.

Mij werd intusschen bevolen niet stil te staan in de nabijheid van het Schloss, en, tegen zulk eene macht niet opgewassen, wandelde ik heen.

Toen zag ik in het park weer een ander militair schouwspel. Daar kwam het leger aan en defileerde voorbij een hoofdofficier te paard, die een adjudant naast zich had. De compagnieën liepen eerst gewoon, maar wanneer zij voorbij den hoofdofficier kwamen, strekten zij de beenen en voeten krampachtig vooruit en sloegen de voeten hard op den grond. Dit hanig stappen is paradestijl. Vooraan liep één magere kapitein op de overdrevenste

wijze in dezen stijl. Maar ach, laten wij niet spotten. Deze brave kerel zou even netjes en hanig loopen, alleen voorop, al stonden er twintig duizend vijanden tegenover hem, en daarom had ik ook eene soort van weemoedigen eerbied voor hem. Deze man, die zich op dit oogenblik opwond met zijne paradehengststappen, was grotesk tragisch. Spaarzaam betaald, en voor zijn groot gezin zichzelven al magerder en magerder bezuinigende, zou hij zich op eene of andere Spicherer hoogte zonder bedenken tot eene zeef laten mitrailleeren; maar toch met zijne telkens te ver uitgeworpen beenen, was hij hier komisch. Zoo is zelfs de opofferendste deugd in deze wereld helaas dikwijls belachelijk, door den vorm of de bijzaken.

Daarop volgde de artillerie; vier kleine stukken 6-ponders, en alles net of het heusch was.

Ach deze geheele armee, als de moderne heros zijne ambrosisch-Berlijnsche wenkbrauwen fronst, stort zij omver en het gansche groothertogdom Stolzenkrümmel Kies-und-Scholle valt in duigen.

Eindelijk sloeg het uur, waarop de galerij geopend werd.

Zooals hier alles op grooten voet was aangelegd, aldus stond het ook met de schilderijengalerij. Tal van Raphael's, Rembrandt's, Leonardo's, Correggio's, zelfs meer dan één Michel Angelo. Ten minste onder aan de lijsten der schilderijen. Maar de illusies waren ook hier wel wat te hoog. Neen, de Raphael's, de Leonardo's wonen niet meer in de kleinsteedsche museumpjes; zij gaan naar de wereldsteden.

En toch is er weer wat belangrijks, zooals altijd zelfs in de kleinste plaatsjes, mits men dat niet zoeke in het heel hooge en grootsche.

Hier, gelijk in zoovele kleine Duitsche steden, bevat de galerij allerlei opmerkelijks.

Waar ter wereld [1]) vindt men schilderijen van Wijbrandus de Geest? De boeken hebben hunne lotgevallen, zegt een spreekwoord in het Latijn; de schilderijen niet minder. Wijbrand de Geest, eens zoo beroemd, „de Friesche Adelaer, vanwege zijne hooge vlucht in de konst" en „versierd met Pallas' en Apelles' gaven",

---

[1]) Behalve in bijzonder eigendom in Friesland.

de echtgenoot van Hendrikje Ulenburgh en alzoo de zwager van Rembrandt, is geheel in vergetelheid bedolven, maar behoort weer in het licht te worden gesteld. Want zijn werk is, in ernst, zóo schoon, dat het hem een meester toont in de portretschildering in den geest van Mooreelse en van der Helst, ja soms eenigermate van Frans Hals, en gewis niet geringer dan de beide eersten.

Wie kent er schilderijen van Jan van de Venne [1]), die in 1620 dit zoo aardig met narren en schaatsenrijders gestoffeerde ijsgezicht schilderde?

Wie A. van de Poel? [2]) Hij heeft toch ook al een alleraardigst ijsvermaak geschilderd, vol breed en kloek getoetste figuren. Hij behoort tot de vernuftige illustrateurs, die de emblemata en zinnedichten onzer 17de eeuwsche rijmers van prentjes voorzagen, in den trant van Vinckeboons en de van de Venne's; meesters over wie een vermakelijk boek te schrijven is.

Wie weet er elders schilderijen van Vitringa aan te wijzen, den riviergezichtschilder?

Wie van Frederik Vroom, van Renesse, van Jan de Wet?

Al zulke mannen vindt gij in kleine Duitsche galerijen zooals die te Kies-und-Scholle.

Stil en melancholiek zag het er uit, toen ik de galerij verliet en weder door de verlaten straten liep. Verscheidene zaken herinneren aan den ouden glanstijd. Het Schloss met zijn gebarsten kozijnen, afgeschilferde muren en gras in de voegen; zijne fontein, die, uit zuinigheid, nu alleen water spuit bij feestelijke gelegenheden ; het verouderd standbeeld; het theater, zoo armoedig voornaam, waar een reizend gezelschap soms een sensatie-prul opvoert, dat de aanzienlijken onder de inwoners in de verschoten loges bijwonen met eene deftigheid alsof zij Rachel-Ristori-Seebach zagen; het slecht plaveisel, het verzandend riviertakje, waar drie jongens middenin spelen, zonder gevaar van hunne knieën te bevochtigen.

---

[1]) De broeder waarschijnlijk van Adriaan (museum te Carlsruhe).

[2]) Een prentje van hem komt voor p. 277 van de Brune's Emblemata.

Maar éens in de week komt er leven op dit slapend gelaat; het is eene betoovering, die een paar uren duurt. Het is de marktdag.

Het was Zaterdag. 's Avonds te voren had ik alles nog doodstil gezien, toen om negen uren het laatste tromgerommel der taptoe, waar de schrille pijperstonen als bliksemschichtjes doorheen trilden, in de verte verdwenen was.

Verrast ontwaakte ik den volgenden morgen door een aanhoudend gegons van stemmen; het ruime marktplein was vol menschen en koopwaren, bontkleurig in het zonlicht.

Rondom het standbeeld van den vader des vaderlands stonden eenige kraampjes met zeilen, het overige was op open stalletjes of op den grond uitgespreid. De kooplieden en vrouwen zaten op de keien of achter tafeltjes; velen hadden iets vernuftigs verzonnen, door op een paar blokken lange planken te leggen, waarop tritsen vrouwen zaten met hare manden vóór zich. Als de zes of acht opstaan, wipt de plank en rolt die op den uithoek zit omver. Maar zij blijven zitten. Het zijn allen lieden van het land, die hunne waar komen uitventen; hier levende kippen, twee en drie met de pooten aan elkaar gebonden, of geplukt op tafels liggend met lange afhangende halzen. Ginds vleesch, appelen, uien, kool, bloempotten, boter, eieren, toekruid, groenten. De bonte kleuren der vrouwen verlevendigen het tooneel; roode, gele, blauwe doekjes zijn over het hoofd en onder de kin vastgeknoopt.

Door deze dichte rijen heen schuifelt de menigte der koopers en koopsters, die zich komt voorzien. Meisjes met bonte tartans, huismoeders met sluitkorven en hare dochters met lederen tasschen, die het komen leeren; sommigen blootshoofds of met een rond strooien hoedje. Veler kleeding toont, dat het niet alleen de kleine burger is, die hier komt markten, want alle dames gaan ter markt. Ook heeren wandelen daartusschen, een enkele jonkman kijkt naar de boerinnetjes en verkoopsters van ruikertjes, seringen en meiklokjes, of een soldaat komt zijn landsmeisje begroeten. Een oud vrijgezel met een stijf petje en eene Duitsche pijp, zooals men er niet vele meer ziet — want de pijp is hier even weinig meer zulk een typisch attribuut als de lange gouwenaar in Nederland — zoo een oud gezel komt zich hier

ook voorzien, deze van gerookt vleesch, gene van wat eieren, die hij in zijn achterzak laat glijden en met behendigheid al slingerend in de panden zal thuis brengen uit het gedrang. Morgen is het Zondag en laat hij zich op een eierkoek onthalen.

Hier is de eierenbuurt; op de lage planken zitten reeksen van vrouwen met de groote bennen vol eieren en botertjes in groene bladeren voor zich. Die botertjes hebben den vorm van komkommers. Hier vooral staat het vol vrouwen en dames, die haar sluitmanden en kabassen komen vullen. Hoe lang zoeken zij die eieren uit! Wij eenvoudige oneierkundigen zouden wanen, dat elk ei eender is, althans die derzelfde soort in de verschillende manden; ze zien er alle eirond en wit uit. Maar neen, elk ei wordt wel zesmaal omgedraaid, bekeken, weer weggelegd en weer opgenomen. Men wil doorgronden hoe versch ze zijn, en of ze een millimeter meer of minder middellijn hebben; dat scheelt op de zes al heel wat in den eierkoek van morgen.

Ook de botertjes hebben veel aftrek; er wordt van te proef geboden, geknikt, geschud van neen, bedenkelijk gewikt. Hier is eene dame, die met glacé handschoenen — niet heel frisch — een stuk van zoo'n boterkomkommertje afknijpt, proeft, — ja goed, — en het botertje in een groen blad gewikkeld glijdt, zonder dat de dame de vingertoppen afveegt, in de sluitmand. En wat zit daar al in! Eieren, brood, radijs, ham, uien; en het botertje er bovenop.

Druk schuift en gonst dit alles door elkander; de verkoopsters roepen en lachen hare bekenden van elken marktdag toe en de koopsters knikken of geven haar de hand. Er is ook een departement, waar men de voorbijgangers lokt door hun een lepel met iets wits voor te houden, waar velen van proeven. Wat dat zijn mag? Het lijkt eene soort van wrongel of gestremde melk. Er zijn lieden, die uit al die emmers proeven, knikken en dan voorbijgaan.

En van al die twee- of driehonderd menschen heeft ieder zijne geschiedenis, die wellicht een roman is of een drama.

Dit zeer oud heertje gaat met een bloempot in zijn arm naar zijne eenige kamer, en zet den pot voor het venster. Dagen en dagen zal hij er op kijken, de plant met liefde kweeken en met moederzorg hare ontwikkeling gadeslaan. En al die blaadjes en

knopjes hebben dan ook weder hunne geschiedenis, die belangrijk kan zijn, als men ze maar met aandacht nagaat.

Deze verschoten dame was eens eene schoonheid en zat voor het venster, en zij zong uit den toen nieuwen Freischütz

> **Und ob die Wolke sie verhülle**
> **Die Sonne bleibt am Himmelzelt**

juist als die nu verweerde majoor voorbijreed op zijn schimmel, die bij het venster al begon te huppelen, want zijn verstand bracht verband tusschen dit raam en de sporen des ruiters. Een schimmel was altijd het hoogste voor wie jong is; nu is de man gepensionneerd en de schimmel reeds lang gebruikt voor een hobbelpaard en dekstukken van kinderransels. De majoor doet in stilte zijne kaas en zijne eieren op en koopt een bouquetje uit oude galante gewoonte; en de oude dame kweekt en verzorgt eenzaam hare kanaries, in plaats van den majoor, die nu ook eenzaam de straf ondergaat van den fladderzin zijner jeugd.

In veler manden met groenten lagen ook ruikers van seringen en lelietjes van dale — Maiglöckchen in haar lieve Duitsche naam. Hoe lang dat kleine meisje met het roode doekje over het hoofd en de lichte wenkbrauwen op het verbrande gezichtje, daar wel gestaan heeft met het tuiltje van meiklokjes, dat zij nog overhield? Wilde dan niemand ze koopen, die lieve witte bloempjes, zoo sierlijk aan het gebogen stengeltje bengelend tusschen de helder groene bladeren? Zij bengelden en klingelden zoo glanzend en vroolijk, van de Meie, de soete Meie, maar niemand hoorde en niemand kocht. Het arme meisje begon zoo droevig te kijken. Zij had het doorgedreven, uit haar dorp ter markt te gaan, en moeder zou haar slaan, als ze thuis kwam zonder het voldoende aantal Pfennige. Ieder ging voorbij en ze durfde niet meer vragen.

Van hoever was zij gekomen, om de kleine tuiltjes hier te verkoopen? Wat zou de winst zijn, tegen het verlies van tijd en schoenen? Neen schoenen niet; die had ze onderweg niet aan de voeten, maar in de hand gedragen. Maar zij had toch zoo vurig gehoopt het laatste ruikertje te verkoopen, te

winnen — hoeveel Pfennige? – en nu zou de markt weldra afloopen, en het stadje weer verzinken in zijn Pompejischen doodslaap....

Toch heeft zij hare bloempjes nog verkocht; wat was zij gelukkig! En vroolijk klingelden de witte klokjes in mijne kamer

Meiklokje, soet van roke
Haar bellekens klingelen doet,
Si roept er te minne die vogel
Die bloemkens van harte roet,
Te Meie!

GEËTSTE BLADEN.

I.

Al vele uren rolden de spoorwegwielen hunne rhythmen af. Tikkete, tikkete, tikkete, tikkete – of, retetik, retetik, retetik; zijn het daktulen of zijn het anapaisten? Als van zoo vele zaken, weten wij ook in deze het begin niet meer na te sporen. Ving het aan met een ◡, een korte, dan zijn het anapaisten ◡◡—́; begon het met een —, een lange, dan zijn het daktulen —́◡◡. Men kan ze nu eens als de eene maat en dan weer als de andere zingen; want eenmaal in gang vloeien ze in elkaar en kan men ze daktulisch of anapaistisch scandeeren, evenals verzen, wanneer men den eersten voet verandert. Zijn dan beide maten eender? Toch niet. Het is vloed in den anapaist en eb in den daktulos. Neen, dit zijn anapaisten, want zij golven voorwaarts en stroomen toe als een opgezette vloed en grijpen altijd als met klauwen voort, met de meeste klem op den derden greep, retetik, retetik, retetik, retetik. En somtijds versnellen zij zóo, dat er eene korte maat wegvalt en het jamben worden, gevleugelde jamben.

Rusteloos en onsamenhangend schreven zich de woorden en gedachten daaronder. Duizenden regels had de trein zoo al gescandeerd, door de stations, met korte pauzen, in reusachtige zangen afgedeeld. Maar eindelijk ontbraken mij soms de gedachten, evenals in de verzen der verzenmakers, en dan werd het een eindeloos maatgejakker zonder zin, eene niet ophoudende reeks van versgeraamten zonder leven.

Ja, zoo gaat het maar al te dikwijls met de gedichten dier poëten, bij wie het hem in de wielen zit en niet in de waar of de menschen, die zij medevoeren. O, die ongelukspoëten, met hunne welgesmeerde wielen, met hunne rollende, raatlende, immer en eindeloos, klettrende klaattrende, hersenverdoovende rhythmen-geraamten!

Ach, zij hebben de poëzie bij de menschen gehaat gemaakt.

Ik had al eenige honderden kilometrum achter mij en nog vele honderden in het vooruitzicht, toen er gelukkig gezelschap kwam, een mijnheer en mevrouw, eene gouvernante en een klein meisje.

Die kleine had nog in het geheel geen begrip van metriek en zat zich al spoedig zóo te vervelen, dat ze bij alles hulp zocht. Zij klom op de banken, telde de kussenknoopen, in het Fransch en in het Engelsch, schopte de franjes der banken omhoog, rolde nu hier dan daar, en rende van de eene deur naar de andere.

Mijnheer maakte mij telkens verontschuldigingen, dat het kind zoo lastig was. Het kind was niet lastig, het was natuurlijk. De gouvernante deed bovenaardsche pogingen om het te temmen; zij wees en noemde de dorpen en riviertjes, de namen der boomen, in het Fransch en in het Engelsch; de kleederdrachten der boerinnen op het land, de ossen voor den ploeg. Maar dat alles deed zij dogmatisch, en het kind borrelde over van leven. Het ging weer de poffen der kussens tellen.

— Un, deux, trois, quatre — waarom zeggen ze in 't Fransch quatre, mademoiselle? In het Duitsch zeggen ze vier, en in het Hollandsch ook vier, en in het Engelsch ... four .... dat heeft er ook zoo iets van, — maar quatre heeft er niets van ....

— Het Fransch, zei de demoiselle, is eene geheel andere taal dan de Germaansche .... het is eene Romaansche taal ... daarom ....

Maar het meisje vloog haastig naar mijn portier, omdat aan die zij een station lag.

Toen wij daar voorbij waren, zei mademoiselle:

— Kijk nu eens gauw hier Marie, nu komen wij in Hessen, je weet wel daar je pas een kaartje van gekleurd hebt, — daar bij dien steen, daar loopt de grenslijn ...

— Waar? ik zie ze niet, zei het meisje, waar is nu die gele streep, die ik op mijn kaartje gekleurd heb?

— Die kan je natuurlijk niet zien, maar zij is er toch....

— Zit zij dan onder den grond? En hoe weten ze nu precies, waar Pruisen ophoudt en waar Hessen begint? Bij welk korreltje zand begint Hessen?

— Och, wees nu niet weer zoo dom — zoo precies kan men het niet afsnijden.

— Maar is dan ineens, als Hessen begint, de grond anders...

Ik weet niet met wat voor onwaar antwoord het vragende geestje werd verdoofd, want mijnheer vroeg mij iets.

Eenige overeind gezette gesprekken vielen weer om; ik kon met die menschen niets doen. Het meisje beviel mij het meest, maar het was niet geheel vrij, en ik dacht, dat het onwellevend zou zijn, zoo ik trachtte het vrijer te maken, tegen den zin der gestelde machten in. Het ergste, wat ik mij veroorloofde, was haar bij een station een mandje vruchten te geven. Hare moeder keek mij aan; ik weet niet of zij het goed vond of ongepast. De kleine had er al zoo dikwijls om „gedwongen", en nu kreeg zij toch haar zin. Ik geloof, dat ik de discipline brak. Discipline scheen daar boven alles verlangd te worden, en het kind was een wilde, die niet getemd geliefde te worden. Ik wed, dat ik mevrouws blik goed vertaal aldus: hm, zoo'n vreemde mijnheer is altijd lief tegen een kind, — maar als je er zelf al den last van hadt, dan zou je wel niet zoo toegevend zijn.

En daar is misschien wat waars in.

Toen kwamen er nieuwe menschen. Een meisje, daarna eene vrouw van meerdere jaren met een jonkman. Of hij haar zoon is? Zij praatten druk en luid en in het algemeen. De jonkman liet de oudere vrouw omzitten voor den tocht; het zal haar zoon zijn.

— Niets was toch zoo prettig als Emmerich, zei de oudere dame, ach neen!

De jonkman lachte en vond, dat Emmerich goed was voor iemand, die er van der jeugd altijd had geleefd, maar hij vond de hooge Rijnstreek verkieslijker.

— O neen, zei ze, zoo mooi en zoo prettig als Emmerich was niets!

De jonge dame wilde geen goed hooren van Bismarck, over wiens lof de jonkman uitwijdde. Toen zij bij een volgend station uitstapte, zei hij: Nun, das ist eine Schwarze, geloof me!

Zijne vermoedelijke moeder was en bleef zeer woelig en druk; het was eene magere, bijdehande vrouw, vol leven. Zij verlangde erg naar een volgend station, waar iets moest gebeuren, waarvan ze mij vertelde alsof ik wist wat. Toen wij daar waren en de portieren werden opengeworpen, vloog zij naar dien kant.

— Gott, ja, da ist er!

En een groote stevige soldaat kwam bij den wagen, een Einjähriger. Een glans van frischheid en gezondheid straalde op zijn blank verbrand gelaat en de mond, waarboven een dunne knevel golfde, lachte met de mooiste tanden en de gulste vriendelijkheid. Zij boog naar omlaag en hij stapte op de trede en zij omhelsden elkander. Neen, dat was de zoon.

— En hoe heerlijk, dat hij nog even gekomen was!

— Ja, die Mutter moest hij even zien; hij was aan 't schieten geweest en nog juist bijtijds gekomen. En, die Mutter, nun sie sieht wirklich kapital aus!

Drie minuten halt. Niet veel voor eene moeder, die haar zoon weerziet. De portieren werden weer dichtgeslagen. De breede hand van den jongen soldaat drukte nog eens door het raampje heen die van zijne moeder en hij lachte haar zoo vriendelijk toe. Drie minuten, maar zij had den glans van zijn vriendelijken lach gekregen en dien hield zij bij zich, nog lang toen de trein weer weggesneld was.

— Herr-jé! zoo'n domme jongen, zei de vrouw, het hoofd schuddend en de handen hard op hare knieën latende neervallen, wat, wegens haar zijden kleed, een luiden klap gaf.

— U meent toch niet, dien flinken kerel?

— Ja, wel zeker, de domme jongen; Herr-jé! meneer, hij is verliefd!

— Nu — dat verwondert mij niet — en ook niet, als zijn meisje hem liefheeft — is dat nu zoo verschrikkelijk?

— Gott bewahre, ja, zeker — een harde klap op de knieën — nu is hij heel en al den kop kwijt, en zal hij domme streken gaan doen. 't Is een braaf Mädel en ze heeft geld ook, en nu zal hij willen trouwen; ach, zoo'n jongen, wat beleeft men al niet aan zoo'n jongen, en dan zoo'n goeje!

De andere jonge man lachte hartelijk en plaagde de dame; zij was toch ook eens in dat geval geweest, merkten wij op.

— Bewahre, née, zei ze, zoo dwaas waren wij niet, ik en mijn man; wij trouwden zoo jong niet en waren niet verliefd, we vormden samen een goed Geschäft. Wij hebben toch heel veel van elkander gehouden.

Na deze zonderlinge beschouwing, nam zij uit hare zwarte lederen tasch eene courant, ontplooide die en bracht er eenig gebak uit te voorschijn. Ik moest er van mede eten, want het was eigen baksel, zei ze.

Eenige uren later werd de wagen ledig. Mijnheer en mevrouw groetten mij, hoedafnemend en buigend; het meisje vergat goeden dag te zeggen. De twee andere reisgenooten gaven mij de hand en zeiden lebewohl, dat ik terugwenschte. Ik zat weer alleen te luisteren naar het scandeeren, maar nu had ik tekst voor de rhythmen.

Dat waren goede menschen, die laatste. Zoo gaat het in het leven ook; wij stoomen er doorheen en het hangt van het toeval = reeks van onbekende oorzaken af, wie wij ontmoeten, en met de beste medereizigers komen wij dikwijls maar even, somtijds te laat, in aanraking.

Nu ontvouwde ik mijne spoorwegkaart en dacht toen aan het kleine meisje.

Het had gelijk, er zijn geen grenzen, die de menschen met lijnen afscheiden; alles vloeit onmerkbaar in elkander, de grond, de gezichtstypen, de kleeding, de taal, het.... neen het geld nog niet. Maar anders geen grenzen. Zoo een spoorwegkaart is een aardig gezicht. Hier zijn dan waarlijk de gele, roode, groene strepen, waarmede de kinderen op hunne kaarten de landen omgrenzen, verdwenen. Hier zijn alle scheidslijnen uitgewischt, alle landsnamen weggelaten, alle rijken en staatkundige onderscheidingen heengeblazen door éene ademhaling van den aardherscheppenden stoom. Niets dan de tallooze roode lijnen, het vuurspoor van den radikalen reus. Wat die vuurbanen aanraken wordt gelouterd en verlicht; waar zij voortschieten, ontstaat leven en

vooruitgang; wat zij ter zijde laten verkwijnt. Het oude verzinkt stervend in zijne verlatenheid en in andere streken daagt het jonge nieuwe.

De stoom is een grooter revolutionnair genie dan de revolutie der 18de eeuw. Deze had menschelijke zwakheden — wraakzucht, bloeddorst, medelijden. Maar de andere is niet te stuiten door een 18den Brumaire en onverbiddelijk doorzettend. De eerste vernielde zooals de oude oorlogskunst de vestingen verwoestte; de andere gaat voorbij, en wat hij liggen laat is afgesneden van het leven en daardoor verloren.

Links en rechts ligt de oude wereld met hare verouderde namen, hare vergane verhoudingen. In grootsche regelmatigheid stormt de nieuwe kracht vooruit. De afstand zegt tot den tijd: wie is het, die onze maten heeft ingekrompen tot eene spanne? De stroomen en de afgronden bukken weerloos onder den ijzeren greep, en de bergen ontsluiten zich met vreugde tot een doortocht voor den overwinnaar.

Wij snellen voort, onafhankelijk van de gele, roode, groene streepjes, waarmede de politieke kinderen hunne kaartjes nog kleuren. Wij vragen niet van wie het land is; het ligt aan de baan, dat is genoeg; de mensch heeft zijn geheele vaderland, de aarde, terug.

Onbegrensd spreidt zij wat ze schoons en belangrijks bezit voor ons uit; de vlakten snellen wij over, de bosschen door en de bergen te gemoet. Aan alle zijden golft de grond in de bevalligste afwisseling van lijnen; hoogten en laagten schuiven in en achter en voorbij elkaar in allerlei niet verwachte samenstellingen. De lange avondschaduwen hullen van lieverlede in geheimzinnigen schemer de donkere bosschen op de hellingen; in het dal glinsteren eenige kronkelende beken als het vlammende zwaard van den engel; ver achter ons zinkt de oude zon weg.

En altijd vliegen wij voort, van dag en plaats onafhankelijk; de grond schuift met snelheid als in strepen onder ons weg. In de schemering is het alsof er een schimmenheer naast ons voortjakkert. Met waanzinnige pogingen willen die schimmen ons tegenhouden. Hier schijnen zij gekroonde heerschers, in oude harnassen en op gepantserde strijdrossen, hun eigen volk in hunne vaart vertrappend. Zij zwaaien scepters en groote twee-

handszwaarden, maar raken alleen elkander; de een rijdt den ander onder den voet, en zij tuimelen in de afgronden, waarover wij op kunstvolle bogen heenzweven.

Op muildieren rijden de geestelijke machthebbers. Met gewijd water pogen zij vergeefs het vuur van de locomotief te dooven; het getjingel der heilige klokjes verstomt onder het snerpend gefluit van den stoom. Vergeefs steken die douanen der zielen langer de handen uit naar onze verboden goederen.

Daar rennen ook de helden der staatsknutselarij, met hunne liegende verzekeringen, hunne eeuwige traktaten van éen dag, en hunne oorlogbroedende vredesverdragen.

Tusschen die allen schuift jankend en elkaar verdringend eene bende slaven; zij zitten op jakhalzen en zijn uitgemergeld, want hun leven lang werden zij met leugens en holle woorden gevoed.

Het schimmenheer woelt en stort voort. De holle redeneeringen, de deftige vooroordeelen, de verkrachte begrippen van recht en goed galmen chaotisch door elkaar.

Nog houden eenigen de rijksappels vast, hunne verboden vrucht, waarvan zij aten om den goden gelijk te worden; maar die appels ontvallen aan hunne handen. De pronkende mantels, rood van menschenbloed, rafelen stuk. Van de geestelijke hoofden tuimelen de gouden aureolen af en verbrokkelen weer tot de geroofde geldstukken, waaruit zij gemaakt werden. De kruisen der staatsdrijvers branden hun in het vel, maar de ordelinten, hunne keel omsnoerend, verstikken hun geschreeuw.

De eenzame wachter aan de baan wuift rustig met zijn witte vaantje en veilig kan onze snelle vaart worden voortgezet.

Vuurspattend stoomt de machtige vooruit. De bevrijding zal komen. Vooraan gloeit het werktuig der kracht, gekweekt door het denken. De ijzeren wielen rollen op vaste rhythme hunne, als schalmen saamgeschakelde, onverbiddelijke uitspraken af, alles overstemmend, alles overheerschend.

Wij zijn in het gevolg van den zegetocht des overwinnaars. De nacht valt, maar stremt ons niet. De dienaar van het vuur waakt, en de kracht stuwt altijd voort, tot de nieuwe zon weer zichtbaar wordt, den nieuwen dag te gemoet!

II.

Duisburg reed ik voorbij. Gegroet, gegroet, Goltzius, die er als jongen uwe eerste mannekes geteekend en gegraveerd hebt. Gegroet, Coornhert, in deze buurt, gij, die Goltzius' jonge hand hebt geleid.

De weg over Oberhausen naar Cassel voert eerst over eene vlakke landstreek. Hier is Soest — gegroet Heinrich Aldegrever, met uwe fijne graveerstift; Goltzius en Coornhert achten u hoog, adé, adé. — Paderborn; nu komt er meer verscheidenheid in het landschap. Paderborn, waar de oudste bisschopszetel in Westfalen stond, ligt in de verte; zijn silhouet teekent de torens, kerkdaken en gevelspitsen tegen de hoogten af. Paderborn is een kabinet van kerkelijke kunst. Maar het protestantsche zwaard heeft daaronder geslagen: „Gottes Freundt, der Pfaffen Feindt." Fijn gedreven en gesneden altaargerei, beeldhouwwerk en borduursels, al die Baälim en Ashéra's werden vernield van voor het oog des lutherschen Heeren Heeren. Maar — het was oog om oog; die toen leed, had eens hetzelfde gedaan aan de Baälim en Ashéra's der Grieken en Romeinen, der Saksen en Friezen. Leer om leer. De dienst van elken nieuwen eenig waren god wordt altijd met bloed en vernieling ingevoerd en verbreid.

Iets verder begint de grond zich allengs te verheffen en krijgt de spoorbaan groote bezwaren te overwinnen. Met een wijden zwaai trekt zij de hoogten van Benhausen om, zweeft over de hoog gemetselde bogen van twee reusachtige viaducts over het Beekethal en stort zich dan te midden van de heerlijk schoone gebergten.

Van tijd tot tijd aanlegplaatsen, met bloeiende oleanders, en vol gewoel. Vrouwen en meisjes in de volksdracht, heeren en dames in de wisselende werelddracht, jonge paren met eikenkransen om de hoeden, handwerkslieden met werktuigen, het gaat af en aan.

Prachtige landschappen worden langs ons uitgestald, beter door het lichtgebiedend penseel, dan door de metaphoren der pen weer te geven.

Het was schemer geworden; links en rechts op korten afstand

van de hoog liggende baan, glooiden de bergen met dichte bosschen als groene vachten omhangen, of de grijs-paarse zandsteenlagen ontblootend. Dan schoone dalen, door groene hellingen ingesloten; nu in donkere tinten gehuld, dan met enkele lichteffekten. Daarbeneden plotseling kleine stroompjes van de bergbeken, in blankheid schitterend door het stille avondlicht; daarachter bleeke, schemerachtige verschieten, en daarboven heerlijke wolkvormen, rijk in tinten, die koeler en koeler gingen worden. Soms lag een klein dorp, diep van toon, in een nest van donker groen; soms teekende een stadje zijn toren en hooge gebouwen, zijne vlakke massa, door geen details gebroken, in omtrek tegen de dunne grijze kleuren van de verre bergen. Alles onuitsprekelijk schoon. Een groot dichter, een idealiseerder is het licht.

Hier wipte mijn reisgenoot snel uit den wagen en kwam met een pak terug.

— Dit station, zei hij mij, is beroemd door zijne delicieuze luchtige Kuchen.

Doch meer en meer verzwakte het licht. In eene donkere groep ligt links het Teutoburger woud, waar de groote worsteling tusschen twee beschavingen gevoerd werd. Zijne oude eiken zijn afstammelingen van die oudere Germaansche, die Varus en zijne legioenen zagen vallen in den driedaagschen slag. Maar het baatte niet die legioenen te verslaan; de Romeinsche beschaving heeft toch van het Oud-Germaansche wilde eikenhout haar timmerhout gemaakt.

Nu was het geheel donker; moede van indrukken, legde ik het hoofd neder en werd nog eenige uren door den sneltrein meegesleurd. Toen ik de oogen opende, zag ik eerst een station, door kaarsen voor alle ramen verlicht, daarna een groot gebouw in de verte, schitterend in den gloed van illumineerglazen, wij waren in Hessen en die officieele vreugde gold den geboortedag van den keurvorst.

Straks wonk van de toppen van Wilhelmshöhe de groote Hercules mij met zijne knots. Wij waren te Cassel, en Cassel jubelde ook met illumineerglazen, om de verjaring van zijn heer en meester.

En de groote Hercules, die zooveel ontuig doodde, stond ginds met zijne knots wacht te houden.

III.

Toen de jonge Pieter Corneliszoon Hooft, zooals ieder van zijne landgenooten, die het doen kon, door reizen zijne beschaving ging voltooien, bezocht hij Frankrijk, Italië en Duitschland. Men reisde toen niet snel en hij bleef dan ook drie jaren uit. Hij schreef een dagboek, en evenals bijna alle dagboeken van dien aard, ook dat van Montaigne, verbaast het ons door zijne schraalheid en door hetgeen het opneemt. Doch dit is verklaarbaar. Men had toen geen Murray, Baedeker of Berlepsch, en men teekende juist aan wat ons nu minder gewichtig schijnt, omdat wij het in die reisgidsen kunnen vinden, maar dat toen onmisbaar was. Men schreef op waar een goed logies voor ruiter en paard was, hoeveel het geld waard en of het eten bruikbaar was, hoever men rijden moest, hoeveel een paar schoenen kostte, en soms vreemde bijzonderheden over zijne gezondheid.

Den 23sten April 1600 was Hooft te Cassel en teekende aan:

> „Cassel, een stadt van matelyke grootheit, slecht gebout, gehouden voor welgefortifieert; alhier hout de Lantgraef Mauritius syn hof op een schoon huis, daer wy in sijn presentie hebben syen comedie speelen van een deel jonge studieuse edellieden in Latijn. Alhier gesien een zeer grote sale, daer bycans alle de moderne Princen van onse werelt in geschildert staen. Noch notabels gesien een camer, geheel van albast fraey gehouwen, alwaer menichte van crijs mannekens van loodt op tafels stonden, om de slagorders te leren dresseren. Door Cassel passeert een rivierken. 's Namiddags van Cassel vertrokken."

Daarvan is nu veel veranderd, maar één ding is opmerkelijk, de liefhebberij voor de „crijs-mannekens", die in Hoofts tijd al bestond. Want Hessen is vanouds, behalve door de Hessenkarren, beroemd door zijne soldaten, die bij uitnemendheid plachten afgericht te zijn op het dooden van menschen, en om die eigenschap gretig werden gezocht door vreemde vorsten, die ze in huur namen. In de nieuwere geschiedenis is Hessen even beroemd door Hassenpflug en Haynau.

De Hessen stammen af van de oude Katten, maar zij hebben

het krabbelen wat verleerd. Vooral onder den keurvorst Wilhelm I, den volledigsten vertegenwoordiger van het patriarchale despotisme, een virtuoos in de landsvaderlijkheid. Dat belette echter niet, dat Napoleons leger Hessen en Cassel inpakte, en dat Jérôme zich in 1807 nederzette in Bellevue en te Wilhelmshöhe, door hem herdoopt in Napoleonshöhe. „Ce nom paraît plaire aux habitants," schrijft hij aan zijn keizerlijken broeder. Hij verkondigde aan de Casselers, dat de Divine Providence Napoleon had doen zegevieren tot welzijn der volken.

Maar de Divine Providence — als er maar éene is — veranderde van meening. Of als er meer zijn, was die van Duitschland in den slag bij Leipzig de sterkste. De keurvorst keerde terug en vroeg van de mogendheden te Weenen, doch vergeefs, om den titel van koning der Katten. Hij werd in 1813 in zijne staten hersteld, en hij herstelde, zelf zijne pruik blijvende dragen, den staart bij het leger. Daarna wischte hij de grens tusschen zijne beurs en die der Hessen uit.

Zijn zoon Wilhelm II, eerste onderdaan zijner regeerende Berlijnsche hetaire, handhaafde de landsvaderlijke beginselen en vulde de beurzen der kinderen van hem en haar. Allengs begon evenwel de aard der Katten zich weer te vertoonen. Zij krabbelden, beten en bliezen tot zij eene nieuwe constitutie kregen, en twee kamers met het daarbij behoorend ameublement van verantwoordelijke ministers, die nooit tot verantwoording geroepen worden, van vrijheid van godsdienst en drukpers — binnen de grenzen.

De vroegere geschiedschrijvers hebben aan de vorsten geen dienst bewezen door de menschen te gewennen aan het denkbeeld, dat de historie der vorsten de geschiedenis is. Ten gevolge daarvan geven wij veel meer gewicht dan behoort aan die vorstelijke levens, in plaats van hoofdzaak te maken van het leven der volken en van hun geest, waarbij die der vorsten een klein kapittel beslaan. Daarvan is ook weer een gevolg, dat wij die vorsten op eene goudschaal wegen, en het is waarlijk niet al goud wat er aan die menschen blinkt. Menschen zeg ik, juist, en wij moesten hen liever als zoodanig beschouwen, zelfs dan wanneer zij zichzelve halve of heele goden waanden. Menschen; dan zouden wij hun de tekortkomingen niet zoo zwaar toe-

rekenen; dan zouden wij ons met vele zaken uit hun bijzonder leven niet bemoeien.

Wie weet welke schatten van schoonheid en liefelijkheid er in Hessen te vinden waren, maar nu vertelt de historie ons van de keurvorsten en hunne binnenhuizen. Vooral in Hessen is de nagedachtenis der vorsten niet met deze opvatting van geschiedschrijven gebaat. Daar komt de zoon van den straks genoemden keurvorst. Strijd tusschen militair-piëtistische hiërarchie en vrijheidszucht. Bloei van Hassenpflug en Haynau. Afschaffing van de constitutie in 1852.

Aldus de geschiedenis.

De volgende keurvorst, getrouw aan de familiebeginselen. . . .

Wat raakt ons dat?

Ja, maar dat is geschiedenis. . . .

Alzoo, deze kocht de vrouw van een Duitsch officier. . . .

Libre à lui, dat is eene overeenkomst tusschen twee partikulieren; geef ons wat belangrijkers, wat ziel, gemoed, leven, kunst. . . .

Dit is geschiedenis, mijn waarde schoolknaap, en gij moet die van buiten kennen. . . .

Alzoo, hij huwde dit koopje met de linkerhand. Hij was evangelisch gezind en liet daarom zijne rechter niet weten wat zijne linker deed. Dientengevolge kon hij gevoeglijk die rechter van tijd tot tijd tegen haar opheffen.

Heraklès, de dooder van ongedierten, bleef boven op Wilhemshöhe steeds toezien. Och, de goden rusten ook op hunne lauweren, en het is nuttig, dat er soms nieuwe goden komen.

Maar de Katten gingen aan het blazen, en toen, ik meen omstreeks 1860, wierp de vorst hun weer de constitutie van 1831 toe, waarmede zij wat gestild werden.

Het was kermis in Cassel, toen ik er kwam, en onder de menigte van kramen zag ik ook een t i r; daar kon men voor een Groschen eenige malen schieten op twee groote geschilderde poppen, waarvan de een eenen ploertigen burger vertoonde, de ander Garibaldi. Zoo leerde men de Hessen mikken op het volk en zijne bevrijders. Vlak daarbij en tegenover de ruïnen van het onvoltooide vorstenslot hingen in een winkel portretten van Lola Montes. Alles zit toch wonderbaar logisch in elkander.

Minder natuurlijk schijnt het ons echter toe, dat den land-

graaf Friedrich II een standbeeld, in Romeinsch kostuum, is opgericht door het dankbare vaderland, want het is genoeg bekend, dat in het laatste vierendeel der 18de eeuw voor 22 millioen Thaler 16000 Landeskinder aan de Engelschen zijn verkocht voor Amerika.

IV.

Cassel ligt aan eene heerlijke, golvende valei, waar de Fulda doorheen stroomt. In de verte ziet men de schoone bergen, met bebouwde akkers of bosch bedekt; in den morgen nauwelijks zichtbaar door de nevels, overdag schitterend in het zonlicht, 's avonds weer in warmer en waziger tonen gehuld. Aan den rechteroever der Fulda is de vlakte, met tuinen, weiden, bouwland en bosschen; aan den linker zijn eenige hoogten, op wier helling het voornaamste deel der stad staat, terwijl het geringere beneden aan de overzij der rivier ligt.

Onze stedensloopers beseffen niet, dat eene stad in hare gebouwen hare eigen geschiedenis vertelt en vertoont.

Aan deze kunt gij zien, wanneer zij geboren is, gebloeid en geheerscht heeft, wie er hebben huisgehouden, wat daar gekweekt wordt, wat daar omgegaan is, welke haar smaak was en is. Eene stad zonder oude gebouwen heeft iets ongezelligs, en mist het eerwaardige en belangwekkende, dat een lang verleden bij menschen, geslachten en voorwerpen altijd vergezelt. Zij is als een mensch, die van niets weet dan het heden, wiens kennis met geene geschiedenis is gestoffeerd. De oude gebouwen zijn de adelbrieven of titels van eene stad. De historische ontwikkeling, die uit overblijfselen van verschillende tijdperken blijkt, geeft een stempel van iets, dat pracht en schoonheid niet geheel kunnen vergoeden.

Cassel moet in de middeleeuwen weinig beteekend hebben, al heette de plaats al in 900 Chassela, want de machtige greep van de fijne hand der gothiek is hier afwezig. Huizen van vroeger tijd dan de renaissance heb ik niet gevonden. Er is eene kerk uit de 14de eeuw, die weinig bijzonders heeft. Zij is georiënteerd en gebouwd van blokken grauw paarsen zandsteen, van zeer

verschillende maten, groot en klein door elkander, in ongeregelde lagen, met zeer veel kalk.

De late renaissance heeft hier talrijke sporen achtergelaten in menigen fraaien gevel en schilderachtig poortje. En werkelijk bevestigt de gedrukte geschiedenis de gebouwde; want onder landgraaf Carl in 1688 ving de tijd van glans voor Cassel aan. Onder hem zijn de Oberneustadt op den rug van den Weinberg gebouwd en de reuzenbouw van het oktogoon, het achtkantig samenstel, op welks top zich de groote Hercules verheft.

Maar de pruikentijd heeft het meeste deel gehad aan Cassel. Friedrich II was een vriend van glans, weelde, tooneel, muziek en liefhebberijen. De vestingwerken verdwenen en schoone straten werden uitgebouwd; eene munt, een antieken- en schilderijen-kabinet, eene akademie van kunsten werden geboren. De meeste dier gebouwen zijn in den Italiaansch klassieken stijl, gelijk men hem toen begreep, pilasters, colonnades, frontons en dakgalerijen.

De tusschenregeering in den Franschen tijd karakteriseert zich alleen door het bouwen van eene groote kazerne.

In 1820 begon Wilhelm I zich weer de Katten te herinneren en ging een groot paleis bouwen, den Kattenburg. Maar de bouw, niet eens tot den slotsteen der onderste vensterbogen gestegen, bleef weldra onvoltooid liggen, met duizenden planten overdekt, bewoond door insekten en gevogelte; eene ruïne van iets, dat nooit geweest is, het spook van een plan. Onmiskenbaar was het een grootsch plan, eene ruimte van over de 500 voeten in de lengte beslaande en 400 voeten in de breedte. Zonderling is de uitwerking van dezen modernen bouwval in het midden van eene stad.

Zoo lag die ruïne daar tot 1872, maar van de oude paleissteenen gaat men nu eene nieuwe galerij bouwen voor de schilderijen.

Dezelfde keurvorst voltooide den aanleg van het schoone park Wilhelmshöhe, door een landgraaf Carl aangevangen.

Carl had er in het begin der 18de eeuw het kolossale monument door Guerniero doen bouwen; drie op elkander gestelde bogenwelven; de bovenste verdieping door 192 gekoppelde Toskaansche zuilen gedragen; daarboven een achthoek met platteform, waaruit

eene hooge pyramide rijst, en deze draagt het 31 voet hooge beeld van den Heraklès, van geslagen ijzer nagebootst na dien van Farnese. Het volk kerstende den heidenheros en noemde hem den grooten Christoffel.

Van dit Riesenschloss naar beneden daalt langs groote bekkens en trappen de waterval — als hij niet opgesloten wordt — naar de grot van Neptunus.

Dit alles, in de vorige eeuw ontstaan, omschrijft het tijdperk van Cassels bloei. Men verwondert zich, dat zooveel omvangrijke werken in eene kleine stad, zelfs nu nauwelijks 40000 inwoners tellende, konden worden tot stand gebracht. Dat vermogen dan ook alleen autokraten, en zoo zien wij, dat ook deze klasse van zoogdieren haar nut heeft, evenals de mastodonten eenmaal nuttig waren. De dingen nemen de kleuren aan van de glazen, waardoor men ze beziet. Ik begin bijna week gestemd te worden voor de landsvaderlijkheid. Maar zij heeft 12000 Landeskinderen aan de Engelschen verkocht. . . .

Schapen, die zich lieten verkoopen!

Daar kwam een liedje in de wereld, een liedje van Landeskinder, het luidde:

Allons enfants de la patrie!

Waarom hebben zij dat niet vertaald?

Allons Landeskinder!

Wie weet, als zij dat gezongen hadden, welke vreemde gewaarwording zij in hun merg en bloed hadden gevoeld! En misschien, misschien was de groote Hercules wel wakker geworden en had hij zich uit zijne luierende houding opgericht, misschien was hij afgedaald van zijne hoogte, had hij al de cascadenkbekkens doorwaad, zooals eenmaal de groote Christophorus, zijn Christelijke confrater, deed, en zijne hand de hesperidenappels weggegooid en zijne knots gezwaaid. . . .

— Wie weet — eene melodie kan wonderen doen.

Maar de Landeskinder zongen het tooverlied niet, en nu nog zitten er vier van hen op het groote plein de beenen van den marmeren landgraaf te reinigen en het stof uit te krauwen tusschen zijne sandaalriemen.

Hij staat daar midden op den Friedrichsplatz; het is een goed beeld, door Nahl ontworpen. Aan het eind van dit plein rijst een

Romeinsche triomfboog, door twee tempeltjes geflankeerd. In die Romeinsche tempeltjes zit de Hessische hoofdwacht. De soldaten dragen nog helmen, maar van de speren werd de punt een bajonet en de schacht een achterlader.

Door den triomfboog heen heeft men een heerlijk uitzicht op de Aue en de bergen. Als gij de poort doorgaat, ziet gij aan uw voet deze Aue, het park aan den oever der Fulda, en daarachter zuidwaarts de bergketen, waarin links de Meisner uitsteekt. De Aue is in Carls tijd, in 1703, naar Le Nôtre's plannen aangelegd. Ik wandelde daarheen, naar beneden. Het eene einde grenst aan den onvoltooiden Kattenburg; een takje der Fulda loopt daarlangs, waarover eene brug z o u komen, leidende naar het slot. De hoofden van groote zandsteenblokken zijn er op elken oever, de boog ontbreekt maar. Aan deze zijde zitten al twee leeuwen te wachten, en kijken elkander lachend aan, verwonderd wat zij daar te doen hebben. Zij zien er welgedaan uit en goedig. Zij hebben dan ook louter gras en klaver te eten, die welig groeien op en over de trappen. Dat ruïne-paleis vol wilde planten, die brug, die geen overgang biedt en nergens heenleidt, die toegegroeide paden, zij zijn symbolisch.

Van daar wandelt men onder de zware schoone kastanjes tot aan het Marmorbad. Het gebouwtje met dit bad is van binnen met allerlei prachtige, gekleurde marmersoorten versierd, en met albasten reliëfs, van de hand des Franschen beeldhouwers Monnot; zij vertoonen tafereelen uit Ovidius' herscheppingen, in den stijl der 18de eeuw, met talent maar gemaniëreerd. Al die figuurtjes van Monnot, met hunne slanke leedjes, hunne gedraaide vingertopjes, hunne coquette halsjes en borstjes uit een rijglijf à la... dit of dat, met hunne achttieneeuwsche galanterie — hoe verzinkt dat schaamtevol in het niet bij een enkel antiek beeld! Onder de schaarsche antieken van het museum Fridericianum is eene Athène. Zij bezit ook elegantie, maar eene hoogere, en er ontbreken geene kracht en natuurlijkheid aan. Voor de schoone plooien van haar peplos of chitoon vlucht het geheele marmerbad met al zijne naakte poppekens.

Maar de geest van deze poppekens was ook eene uitdrukking van die valsche mythologie, van Ovidius af tot de Lettres à Emilie sur la mythologie van Demoustier, onder het motto:

„Heureux ceux qui se divertissent en s'instruisant."

Mits se divertir hier geene hoofdzaak en methode zij. Maar die richting zag in de mythologie alleen divertissement, niet wat wij er in vinden, de uitdrukking van de ideeën eens volks over natuur en geest in de wereld.

Aan het Marmorbad grenzen lange galerijen met eene reeks van ramen en rondboognissen met godenbeelden; boven deze eene menigte medaillons met Romeinsche keizerhoofden; en de geheele balustrade, die het alles bekroont, is beplant met goden en godinnen. Al die beelden zijn het treurigst denkbare toonbeeld van verval; van de melaatsche muren schilferen de pleisterkorsten af en laten kale wonden in den bak- en bergsteen. De Olumpiërs op de balustrade zijn nog tamelijk ongeschonden, maar die in de nissen zien er hartverscheurend uit. [1]) De levensgroote poppen van gebakken aarde zijn aan elk lichaamsdeel geschonden; van sommige is de buikholte open en vertoont een ijzeren ruggegraat; in plaats van ingewanden liggen er steenen in, door de jeugd daarin gemikt. Eene onherkenbare godin zonder neus liebäugelt met gekneusde oogleden ....

— Hé, wij hebben, wij hadden ten minste in de 17de eeuw dat zelfde woord, liefoogen, en Brederôo heeft ook het woord loeroogen. Wij mogen het dus ook gebruiken zonder vrees, dat wij van germanisme zullen beticht worden. Maar ook hier moeten de grenzen wegvallen, die een eng partikularisme eenmaal heeft getrokken. De Germaansche talen vloeien overal in elkander en aan weerszijden vindt men nog telkens in leven gebleven nakomelingen uit de verwante landen. Evenals de menschen, zijn die nakomelingen soms tot hoogeren, soms tot lageren stand geraakt. Ons nee vindt gij bij de Berliner terug. Op een Duitsch tooneel zult gij een minnend paar zien, uit lageren stand, en den man tot zijne liefste hooren zeggen:

— Du bist mein Oogappel! —

En het publiek barst in lachen uit, om dit oud naïef burgerlijk woordje, dat toch nog in zwang is; maar bij ons heeft het niets lachverwekkends. Zoo waarschuwt men behoorlijk een meisje, dat van de sterren, het maanlicht en Schiller houdt, tegen Schwär-

---

[1]) In 1862 en 1865.

merei. Voor een paar honderd jaren hadden wij dat woord ook; Bleyswijck spreekt van de „zwermerijen” van David Joris.

Vooral in de spreektaal der Duitschers is nog zeer veel Hollandsch, of liever veel van de vroeger gemeenschappelijke taal.

Dus — die godin zonder neus liefoogt, — maar helaas met afgebrokkelde oogleden.

Overal steken ijzers in plaats van armen en beenen uit, geen slagveld heeft meer verminkten. Het ergst hindert het volhouden van vroegere waardigheid of bevalligheid. Met gebiedend gebaar strekt er een den arm uit, maar het aarden boetseersel is er af gevallen en die arm is alleen een ijzeren staafje, omgekromd op de plaats, waar de hand zat. Eene Diana met gepletten neus grijpt gracieus met een gebogen ijzerdraadje naar een pijl uit den koker, die aan haar schouder hangt. Men wordt er huiverig van.

Maar gelukkig is dit alles een beeld van het verval der mythologie anecdotique. Neen, in waarheid zijn de mythen vol natuur. Maar deze gemaakte poppen zijn vol onnatuur. Heerlijk verkwikken ons daarachter de bloesemrijke oranjeboomen, die twee of drie ellen hoog en met dikke stammen, eene dubbele rij vormen langs de aanzienlijke lengte van het gebouw.

V.

Zoo de geschiedenis eenige minder loffelijke dingen van sommige landgraven weet te vertellen, de schilderijen-galerij verkondigt weer veel goeds. Wilhelm VIII maakte zich zijn verblijf in de Nederlanden, als gouverneur van Friesland, ten nutte, om door tusschenkomst van Ph. van Dijck de beste Hollandsche schilderwerken te verzamelen, die hij in 1730 naar Cassel overbracht. In 1737 kocht hij voor 40000 gulden het geheele kabinet van mevrouw de Reuver, 64 schilderijen, waaronder 8 Rembrandts, 6 Wouwermans, 3 Potters, 2 Ruysdaels, en meer van de beste Hollandsche namen. De verzameling werd in verscheidene gebouwen verspreid. De eigenlijke galerij werd door zijn opvolger Friedrich II voor het algemeen en de kunstenaars toegankelijk gesteld. Zij was beroemd en in vollen luister, toen François Hemsterhuis in 1785 Cassel bezocht.

Hemsterhuis schreef aan Ploos van Amstel:

Wel Edele Heer en Hoogstgeëstimeerde Vriend.

Op den 14^{den} Aug. jongstleden, vertrok ik van hier naar Geismar, zoo, om aldaar de Baden ter betering mijner gezondheid te gebruiken, als om eenige onaangename denkbeelden tegens andere te verwisselen. Ik vond aldaar de Diotime, bij UWE. bekend, benevens den Graaf van Furstenberg."

Met zijne vereerde Diotime, de prinses von Gallitzin, reisde hij eenige maanden in Duitschland, en wel eerst naar Cassel.

„Te Cassel, hetwelk een zeer schoone Stad staat te worden, verdient het Museum, om deszelfs Architectuur, Bibliotheek, en menigte van schoone Antiquiteiten, met aandacht bezichtigd te worden. De Galerij, en verdere schilderijen op het Hof, gingen mijne verwachting te boven. Ik heb nergens beter J. Jordaans noch Teniersen gezien; de twee groote Rembrandts en de groote Potter zijn aanmerkelijk. De vier Claude Lorrains, waarvan de eene, den dageraad verbeeldende, zo vermaard is, zijn schoon; doch ik heb ze overtroffen gezien, alhier, door de hand van Pijnacker, en te Dresden door die van Ruysdael. Daar is een vrij goed Portrait van Titiaan, en eene Maria van Carlo Dolci; een zeer schoone Lairesse, de dood van Germanicus" [1]).

Ik vind dergelijke opmerkingen hoogst belangwekkend, om te doen zien hoe het oordeel en de smaak zijn en zich ontwikkelen in verschillende tijden. Hemsterhuis heeft eene plaats in de philosophie en de aesthetiek. In deze laatste behoort hij tot die belangwekkende groep, die in de tweede helft der 18de eeuw de nieuwe wetenschap der aesthetica grondvestte en wel meer bepaald bij Caylus, Visconti, Winckelmann, Lessing. Zijn brief over den antieken gesneden steen en die over de beeldhouwkunst, beide van 1762, zijn tijdgenooten van Winckelmann's Geschichte der Kunst des Alterthums, zelfs van iets vroeger, en verscheidene jaren ouder dan Lessings antiquarische geschriften.

Archaeologie zat echter voor bij de studiën van al deze mannen; zij leerde hun het kunst-abc en het lezen uit antieke mun-

---

[1]) Algem. Vaderl. Letteroefeningen, 1791, 2de stuk, bl. 479.

ten en gemmen, uit Romeinsche beelden en Grieksche theorie. In de schilderkunst hadden zij zekeren duisteren eerbied voor Raphaël, die zijne waarde vooropstelde, maar niet volkomen voelde. Hunne wezenlijke sympathie was voor Annibale Carracci, voor Guido Reni, voor Carlo Dolci. Van Raphaël Mengs en Tischbein leerden zij de geleerdheid in de schilderkunst. Voor een Hollander van deze soort verwezenlijkte Gerard de Lairesse dit ideaal.

Voor de meer schilderende schilders hadden zij geen zeer scherpziend oog. Wij konden er ons al over bevreemden, dat Hemsterhuis den Pijnacker te Cassel mooier vond dan de Claude's. Thans zal ieder, die er wat van weet, heel andere staaltjes uit de Casselsche galerij opnoemen dan Hemsterhuis.

Aardig is het, en het pleit weer voor Hemsterhuis, dat hij schrijft: „Indien ik tien Heilige Familiën van Raphaël bezat, gelijk aan die te Dusseldorp, gaf ik ze gaarne allen voor UWEd's teekening, in roodaard", (Maria met de kinderen Jezus en Johannes). Maar daarentegen is weer kenmerkend wat hij van de Dresdener galerij zegt: „indien het mij geoorloofd ware uit dezen grooten schat een stuk te kiezen voor mijn vermaak, zoude het voorzeker zijn...."

Ik geef het u te raden... de Madonna di San Sisto? Rembrandts Saskia? Tiziano's Venus? Ribera's Maria Aegyptiaca? Vinci's Maria met het kindje? Cagliari's Aanbidding? Allegri's Magdalena?

Neen; wel zegt hij: „De groote Raphaël met Maria, Paus Sixtus en St. Barbara, is niet te beschrijven," — dit is eene soort van eerbiediging zonder bewuste overtuiging. Maar Titiaan's koloriet „is verre onder" — zegge onder — „de schoone natuur", hoewel zijne schilderij overigens een „wonderstuk" is."

En wat zou hij dan „kiezen voor zijn vermaak", zelfs boven Carracci?... den Jozef van Carlo Cignani!

Ik weet wel, dat men thans in ijver voor de groote oudere meesters, ook in den eenzijdigen lof van het oud-Hollandsche natuurlijke en pittoreske bestanddeel, vaak te ver gaat en onrecht doet aan de kennis, den smaak en de keus der andere richtingen; ik wil gaarne de zeer groote talenten van Cignani, Carracci, Albano, bij ons van de renaissancisten Goltzius, Heemskerck, Cornelis van Haarlem, en de latere idealisten als Poussin, Lai-

resse, helpen verdedigen tegen de eenzijdige kleurvergoding, maar, al zijn epigonen knap, goden blijven goden.

Ik zou nu hetzelfde moeten doen wat Hemsterhuis deed en eenige meesterstukken der galerij van Cassel opnoemen. Maar ik doe liever als Denon.

Napoleon zond dezen in 1807 naar Cassel om er de schoonste parelen uit de galerij te kiezen en naar Parijs te zenden.

Denon kwam en schreef terug: „Ik vind enkel paarlen – wat moet ik doen?"

De keizer antwoordde kalm: „dan maar te nemen alles wat hem beviel."

Er valt in een paar bladzijden geen volledig denkbeeld te geven van deze galerij. Zij is belangwekkend, eerst om eenige oude Duitsche en Hollandsche meesters, dan om eenige zeer fraaie Italiaansche werken, voorts om de Hollandsche, die er de meerderheid vormen. Rembrandt alleen schittert er in 26 stukken: een zijner vroegste schilderijen uit het jaar 1630, eene zeer uitvoerige grijsaardsbuste, het prachtige portret van Saskia in den vollen glans van kleederen en koloriet, het innige familietafereeltje bij den timmerman te Nazareth en zijne vrouw uit den huize Davids, en een prachtig, grootsch landschap met zoneffekt over het gebergte – zijne stoute verbeelding hief het stuk aarde, dat hij afbeelden wilde, op uit de werkelijkheid, doopte het in de lichtstemming, die in hem spookte, en gaf het herboren, poëzie geworden weder. En dan die prachtige schilderij, de zegenende Jakob.

De aartsvader heeft zich in zijn bed overeind gericht, een pelsrok beschut zijne schouders. Jozef, die in Egypte Zafnath Paäneah heette, en zijne vrouw Asnath staan achter het rustbed; hunne twee kinderen komen even met hunne kopjes daarboven uit, het eene bruin, het andere lichtblond. En Jakob strekt zijne hand uit....

Laten wij den ouden dichter opslaan; de roman van Jozef, vol van trekken, die aan het leven ontleend moeten zijn, is een van de mooiste bladen uit het Boek der Oorsprongen; wij lezen er:

....Doch Israëls oogen waren zwaar van ouderdom; en hij deed ze tot zich naderen; toen kuste hij ze, en omhelsde ze....

En Israël strekte zijne rechterhand uit, en legde ze op Efraims

hoofd, hoewel hij de jongste was, en zijne linkerhand op Manasse's hoofd.

En hij zegende Jozef en zeide: De God, voor wiens aangezicht mijne vaders Abraham en Izaäk gewandeld hebben, die God, die mij gevoed heeft, van dat ik was, tot op dezen dag.

De engel, die mij verlost heeft van alle kwaad, zegene deze jongeren, en dat in hen mijn naam genoemd worde, en de naam mijner vaderen, en dat zij vermenigvuldigen als visschen in menigte.

Toen Jozef zag, dat zijn vader zijne rechterhand op Efraims hoofd legde, zoo was het kwaad in zijne oogen, en hij ondervatte zijns vaders hand, en zeide:

Niet alzoo, mijn vader, want deze is de eerstgeborene, leg uwe rechterhand op zijn hoofd.

Maar zijn vader weigerde het, en zeide: Ik weet het, mijn zoon, ik weet het, hij zal óok tot een volk worden; maar nochtans zal zijn jongste broeder grooter worden dan hij.

Alzoo zegende hij ze.

En hij zette Efraim vóor Manasse.

Wij weten nu, dat deze voorstelling later geschreven is om aan de verhouding van beide stammen een historischen grondslag te geven. Maar dat schaadt niets aan de poëzie. Dat men toch waarheid kon dulden, en poëzie genieten tevens! En ook, als wij zeggen, dat die voorstelling later daarvoor gemaakt is, bedoelen wij geen plat bedrog. Het is de dichterlijke, scheppende volkssage, die altijd zoo arbeidt, in oude tijden.

Rembrandt heeft deze bladzijde gelezen, en dichtend met de „zonnestralen", die Vondel verlangde om Eva te schilderen — waarom vroeg deze geen hulp bij zijn stadgenoot, dien hij niet wilde kennen? — heeft hij er deze verwonderlijk schoone schilderij van gemaakt.

De breede schildering toovert met een geheimzinnig getemperd licht, met grijze, gele, rosse, roode, bruine kleuren, in mineur-tonen.

De Casselsche galerij is rijk aan uitgezochte stukken van de beste Hollandsche meesters, aan enkele schitterende Italiaansche

en Vlaamsche. Er is eene kamer, waarin vier levensgroote portretten ten voeten uit tegenover elkander staan. Men zou daar eene vergelijkende studie kunnen maken tusschen dien eleganten, in violet met goud gestikt kleed gedosten raadsheer van Antonie van Dijck, den in paars en bont gekleeden Griek van Rubens, den Amsterdamschen patriciër in het zwart van Rembrandt, en den markies don Alfonso d'Avallos van Titiaan, in roode Spaansche dracht, met zijn jachthond en een amorino, die zijn helm zoekt op te lichten.

Vier strijders, die elkander een cartel toewerpen, ieder met een beroemden naam geteekend.

VI.

— Maar wat ga je nu eigenlijk te Brunswijk doen?

Aldus mijn tijdelijke reisgenoot, de man, die, rijk in ondervinding, eenige dagen geleden ook mijne kennis verrijkt had met de nuttige wetenschap der voortreffelijkste en lichtste Mandelkuchen van het stationsbuffet te.... ach, ik ben het adres weer kwijt.

— Wat, in 's hemels naam ga je toch te Brunswijk doen?

— Te Brunswijk? wel vooreerst de schilderijen zien.

— En doe je dáarvoor geheel dien tocht? Hebben die schilderijen wat te beduiden? Maar je zult je te Brunswijk toch gruwelijk vervelen, er is niets.

— Bitte, er is heel veel, het museum is heel rijk aan allerlei kunst, en dan de stad....

— O, de stad is een oud kronkelig nest.

— Juist, en er is een onuitputtelijke schat van mooie gebouwen.

— Ken je Brunswijk? vroeg hij lachend, — ha ha! ik heb er drie jaar gewoond, maar dat is me wat nieuws. Ken je Brunswijk wel?

— Ik ben er tweemaal geweest.

— En je gaat er nog eens! — O je hebt er zeker goede kennissen.

— Ja, Lessing, onder anderen, en Bilderdijk.

— Dien laatste ken ik niet, maar als ik je soms van dienst

kan zijn, denk er om, Brunswijk is beroemd om zijne worst; ik zal je terechtbrengen; Zum Adler daar is de beste, de echte. Ik neem er altijd wat van mede, als ik in Brunswijk kom.

Men mag geen te slecht denkbeeld van mijn vriend Sybariet hebben. Hij was een aardig man in zijne soort, zooals ik nu vertellen zal. Ik had hem eenige weken voor dit gesprek leeren kennen aan den Rijn, en het lot der reizenden maakte hem voor een tijd mijn metgezel. Wij waren beiden opgetogen over de prachtige streek, wij prezen vader Rijn en de huppelende Ahr, en de zoete Mosella. Later bleek, dat ons enthousiasme niet uit dezelfde bronnen welde.

Ik was te Keulen en vond op de antieke leestafel van Disch' met oudheden volgestopt hotel Veuillot's Univers. Ik ging lezen en denken. Het was de 17de April en honderd jaar geleden, dat de uitvinder der snelpers, Friedrieg König, te Eisleben geboren werd. Aan deze uitvinding heeft de dagbladpers hare groote vlucht te danken en daarmede was een krachtig middel tot verlichting geschapen. König had met de duizenden bezwaren te kampen, die elken uitvinder van iets goeds belemmeren. De eerste snelpers werd voor den boekdrukker Bensly in 1811 gemaakt; zij leverde 800 exemplaren in een uur. De uitgever van de Times bestelde daarop twee machines, die in 1814 in werking kwamen. König vestigde zijne fabriek, niet onaardig, in een Beiersch klooster te Oberzell.

Dit alles had ik alweer van mijn reisgenoot geleerd, bij onze kennismaking.

En met deze wetenschap de Univers lezende, dacht ik aan drukpersvrijheid en de snelpers, de twee uitvindingen, waarvan ook het vaticanismus ruimschoots gebruik maakt. König's uitvinding komt, zoover ik weet, niet voor in den syllabus, als eene der helsche machines van het moderne leven. Ook de Univers gebruikt de snelheid en de vrijheid der pers, zeer vrijmoedig. Ik las toch in dit blad een stuk, getiteld: Obstinatio divina, waarin werd medegedeeld: dat Bismarck niets zou uitrichten, want alleen de mensch, die bidt, richt iets uit, dat blijvend is. Hij alleen, die den regel, door God voorgeschreven, opvolgt, en niet de wet, welke hij zelf maakt, weet wat hij doen

zal. De heer von Bismarck, die de wereld beroert, is een afvallige sterveling, die zijn best doet kwaad te stichten en zich weldra beklagen zal, dat hij geboren werd. De katholieke kerk is de eenige zichtbare schepping, die blijven en groeien zal.

Vervolgens kondigt de Univers eene verschrikkelijke „schipbreuk” als zeer nabij zijnde aan. Nu, dergelijke wereldverwoestingen zijn meermalen voorspeld van kerkelijke of profetische zijde, en men gelooft er even sterk aan als aan eene regeling van het onderwijsgeschil, aan het kalf met drie koppen op de kermis, of de oprechtheid van eene troonrede. De katholieke kerk, zegt de Univers, heeft echter bij die schipbreuk niets te duchten, want „wij kunnen altijd het anker werpen in den hemel; ons schip is niet van hout en ijzer en heeft geene zeilen, die de wind aan flarden kan blazen; zijn stuurman wandelt op de zee; éen slechts is er, die daarbij niets te vreezen heeft, en dat is, niet Bismarck, want die zal sidderen gelijk alle anderen, maar de Paus.”

De kerk schijnt alzoo weder van eene nieuwe wereldsche uitvinding, de luchtscheepvaart, gebruik te willen maken. Anders is ten minste die kerk, die, zonder hout en ijzer en zonder zeilen, het anker werpt in den hemel, eene vreemde zaak. Maar zij blijft toch vreemd. Vooreerst die stuurman, die, in plaats van aan het roer op te passen, over de zee gaat wandelen! Dat is wel heel kunstig, maar voor de passagiers toch minder geruststellend. Een vreemde stuurman!

En dan die kerk in de lucht, die haar anker in den hemel werpt, die zal daar, als de geheele overige wereld vergaat, toch ook ungemüthlich bummeln in de ruimte.

Wat zal de Homerische Zeus in Homerisch gelach uitbarsten, als hij dat ziet. Dan zal hij denken aan die bedreiging, eens in drift door hem geuit: al gingt gij goden allen aan een ketting hangen met de aarde er bij, ik zou u door de lucht en om den Olumpos heen slingeren.

Die grap zal Zeus aan Jahveh vertellen, en deze zal zich schamen over zijne dwaze vereerders van heden.

Des avonds ging ik in den dom, waar dienst was. Eene geheimzinnige, schemerige kleur hing in de ruimte, zware schaduwen in de gewelven; een enkel dof rood lichtje, een klomp

menschen wriemelend op den grond, verheffing, bezieling, het hoogste en edelste zoekend.... in een donker gebouw, bij een walmend lichtje, in zinnenprikkelenden wierookdamp, bij gebeden in eene taal, die zij niet verstaan, liggend op den grond met het gelaat naar beneden of de oogen dicht!

O menschdom!

Daarbuiten waait de zuivere lentelucht, daarbuiten werkt het nijvere leven, daarboven glinsteren de eerste sterren; de zon, die gij zoekt, is onder, maar rijst morgen vroeg weer aan de kim. Op, op, naar buiten, in de lucht waar men ademen, in het leven waar men werken, in het licht waar men het schoone en ware zien kan!

Als onafscheidelijk deel van de éene ondeelbare algemeene kerk is natuurlijk ook de Keulsche dom bestemd om aan dat anker in lucht te hangen. Ik verbeeld mij, dat bisschop Conrad zaliger, als hij eens ter afwisseling van het hemelsch far-niente kijkt uit een der raampjes, die volgens de authentieke middeleeuwsche afbeeldingen uit den hemel een uitzicht geven op de ruimte daarbuiten, en hij daar zijne kerk ziet hangen, wel eenigszins ontstemd zal wezen.

— Wat! zal hij uitroepen, heb ik daarvoor mijn goede geld gegeven? Heb ik daarvoor den eersten steen gelegd in den avond van Onzer Lieve Vrouwe hemelvaart, toen wij schreven 1243? Wat zijn dat voor kettersche nieuwe theorieën, die men nu verkoopt? Gijlieden schermt thans uitermate met allerlei mystieke ideeën, waarvan wij niets wilden weten. Ik heb de kerk gebouwd, goed en wel, omdat ik zoo rijk was aan goud, zilver en edele steenen, dat ik mijn schat onverteerbaar en onuitdrinkbaar waande, en daarom begon ik kostbare zaken te bouwen en te koopen [1].

---

[1]) In dem jaire uns hern MCCXLIII. Want byschoff Conrait sere uyt d'mayssen ryck was van goulde silber und edel gesteyne, also dat he syn schatz meynte unverzeirlich und unuyssoeflich darumb begon he groisse kostlige Dynge an buwen und an kouffen. He dede begynnen den groissen kostlichen und ewigen buwe, den Doym, d'nu tzer zyt Anno Dom. MCCCXCIX noch dagelichs gebuwet wirt. Ind der vurst byschoff lechte den eyrsten steyn up unser liever vrouwen avent Assymptionis in dem vurss. jair.

Gr. Kroniek v. d. Heilige stad Keulen.

Dat is de ware reden, waarom ik die prachtige kerk heb gaan stichten. En nu zoudt gij mij dat werk bederven, om uwe nieuwigheden? —

Maar het zou ook jammer zijn van het schoone kunstwerk, dat zijne voltooiing nadert; die beeldrijke portalen, die strevende plantaardige vormen als stengels en bloemen, droevig dat zij òf vernield moeten worden met de aarde, òf aan een anker uit den hemel hangen. Ei! hoe komt men dan in de kerk?

En dan wordt zij toch ook niet voltooid en zal het waarlijk uitkomen wat de duivel haar bouwmeester voorspelde. Want er moet minstens nog zes jaar aan gearbeid worden, en de wereld duurt zoo lang niet meer, volgens de Obstinatio divina.

Ook is het jammer van deze heerlijke aarde, dat zij vernietigd moet worden. Ik had de Rijnstreek nog nooit zoo schoon gevonden. Zij heeft haar roem niet oneerlijk bemachtigd. Laten de afgezaagde lofdeunen ons genot niet doen verwelken. Weinige streken vereenigen zooveel schilderachtigs en dichterlijks, als de Rijn tot Mainz aanbiedt; het komt er slechts op aan goed te zien.

De stroom sprankelde in het zonlicht, en booten en schuitjes dreven er lustig in voort. De wijnbergen waren bezet met duizenden staakjes, waar zich kleine kromme ranken omheen wonden, als slangetjes.

— Weldra, zei mijn reisgenoot, zullen ze bloeien en vruchten dragen, onder den invloed van Helios en Dionusos.

Dit woord deed de snaar harmonisch trillen bij mij.

Langs den linker Rijnoever zweefden wij voort. Het was lente. Heel de jonge natuur begon te werken en te bloeien. Uit de kleibrokken wuift het groene koorn te voorschijn; overal wieders, of arbeiders aan het eggen en slechten. Dan weer dorpjes met kleine huizen, en kerktorens, meest stomphoekig gedekt, en van grove onregelmatige steenlagen gebouwd, als plompe mozaïekwerken.

De anemoontjes en viooltjes emailleeren den zoom van de baan. De pirus staat in purperen gloed, amandelboomen zijn louter bouquetten, bijna zonder blad, en de slanke witte berken wiegelen hunne hangende pluimen.

De karren en ploegen zijn bespannen met ossen. De ploegos-

sen zien er zoo verstandig uit, als zij hunne fijne koppen en spitse neuzen naar den trein wenden; moet dat niet een goed land zijn, waar zelfs die Ochsen vernünftig aussehen?

De Rijnsagen vliegen voorbij: de Godesberg, vroeger Wodansberg; het Zevengebergte, waar eene Christelijke jonkvrouw den draak in den afgrond joeg; Nonnenwerth, waar eene andere Christelijke jonkvrouw een ridder deed vertwijfelen en versmachten; ach, de afstand was zoo gering van het waterpoortje des kloosters met een klein bootje tot de overzijde, waar Roland zat te staren naar zijne Hildegundis, tot zijne oogen toevielen en het doode hoofd tegen het steenen vensterkozijn bonsde. Dan de Katze en de Mäusethurm, en al die riddersloten, die er zoo armzalig en klein uitzien. En het spookachtige Bacharach, waar rabbi Abraham en de schoone Sara woonden, naar de beschrijvinge Heinrichs ben Heine. Lurlei zit op hare rots en zingt zoo mooi, maar wij hebben geen tijd om verleid te worden. Zij zingt de betooverende zangen, waarmede zij den schipper ten afgrond sleept, maar de hollende trein fluit er tegen en vliegt voorbij; hij stoort zich niet aan zoo eene Wassernixe aus alter Zeit. Hij fluit en verdwijnt in een tunnel, en de bejaarde aardmannen grommen over zulk eene menschelijke, dat is in hunne taal duivelsche verschijning onder in hun rotsgebied en de jonge aardmannetjes klauteren verschrikt tegen de vochtig glimmende wanden weg, ontzet over zooveel oneerbiedigheid jegens de oude aardgeesten.

Ik was van dit alles zoo levendig vervuld, dat ik het aan mijn reisgenoot ontboezemde; hij deelde mijne bewondering van deze streken, maar toen kwam het uit, zooals ik zeide, dat zijn enthousiasme uit eene andere bron vloeide.

— Niets is zoo heerlijk, sprak hij, als deze streek tot Main en Neckar toe; zoo reist men eene heele wijnkaart af. Ja, meneer, zie daar nu niet verbaasd van op, of verbaasd op neer,

> Bilde das Auge für Form und Farbe, das Ohr für den Wohllaut,
> Bilde die Zunge für Wein; Gott offenbart sich auch dort. [1])

---

[1]) Het distichon is van Arthur Fitger.

Eerst krijg je de Ahrweinen; hier heb je Assmanshausen; dan Rüdesheim met zijne vurige druif; Geisenheim, Ingelheim, Hochheim vol geur, Johannisberg, duftend; verder de Moezel, Pisport, Zeltingen, Brauneberg, Grünhausen, alles zachter en weeker van toon...

Ach waarom heb ik wel eene tong om dit alles te genieten, maar geen geheugen om te onthouden de geologie, de chemie, ja de psychologie, die deze geniale Dionusospriester mij van de verschillende wijnen mededeelde! Hij verbond zelfs mythologie en oude litteratuur met deze zijne liefde. Hij was vol anekdotes over Noach, Bacchos enz.

— Zie eens, zei hij, hoe de Christelijke wereld de oude overtreft; hoe onvolkomen heeft die oude wereld begrepen wat wijn is. De Hellenen dan nog het best; maar de Semieten? Zie, de Noach-mythe, hoe ongeestig! Dat is van 't gehalte van Silènos. De Semieten hebben het spiritueele noch het cultuurelement van den wijn begrepen. Maar in de Bacchos-Dionusosmythen wordt daaraan recht gedaan; deze is eene fijne opvatting van den wijngeest, zoowel in zijn demonisch geweld, zijne zwermerijen, zijne uitgelaten extase, als in zijne zorgenlenigende kracht zijne levensvolle ontboezeming, zijne inspiratie, zijn humor. Soms ziet men Dionusos afgebeeld met vleugels aan het hoofd, dat is zinrijk. Uit den Dionusosdienst komt de dithurambe, meneer, de dans en de muziek, en het geheele drama, het tragische en komische. Zulke mythen en zulke werkelijke gevolgen heeft de wijnstok alleen, en niet de bierbrouwersketel.

Het is en blijft wel is waar een groote misgreep van de Hellenen, den wijn met water te mengen. Als men lichten wijn verlangt, kan men dien maken, maar er plompweg water bij te gieten, dat bederft hem. Doch ze wisten goed te drinken, dat deden zij met smaak en decorum, rustig liggend, met kransen om het hoofd. Ik ken de Grieksche wijnen, meneer, ik zal ze u laten proeven, gij zult ze drinken, met een krans van rozen om uw hoofd, en wij zullen daarbij zingen uit Anakreoon

Laat ons het druifsap drinken
De vrucht des schoonen Bacchos,
En als wij samen drinken
Dan slapen onze zorgen.

Maar die Grieksche wijnen, zoet of droog, zijn dik, gloeiend, zwaar. Fijner wordt de wijnbouw eerst in de Christelijke wereld. De Benedictijnen waren wijnkweekers. Na de plompe riddertijden worden in Europa de ware wijnen gemaakt, fijn, helder, geestig. Het staat in verband met den Mariadienst, met de wording der moderne letterkunde, van ter zijde met de gothiek, maar ten nauwste met de levensverfijning van de renaissance. Het is een cultuurhistorisch verschijnsel, mijn waarde heer. Het Calvinisme heeft er kwaad aan gedaan; ook het strenge katholicisme; alle dogmatische, formalistische richtingen staan in nauwer verband met het bier. Een Doriër, zooals Pindaros, zegt zelfs: „het beste is water.” Dat zou geen Ioniër gezegd hebben, meneer. En zoo is het altijd gegaan. Het bier is eene van de schaduwzijden van het Germanisme. Welk een onderscheid tusschen de Bier-Witze en de geestsprankels van den wijn! Dit onderscheid wordt treffend gesymboliseerd door het drabbige, logge bierschuim en de paarlende gasjes, die fonkelen in den wijn, of door den kwabbigen Cambrinus en den elegant gebouwden Bacchos. —

Zoo philosopheerde mijn wijnvriend en zijn geest wond zich als eene trosdragende wijnwinde om mij heen; wij vereenigden voor eenige dagen onze reisplannen.

VII.

Waar de staatkundige scheidingslijnen wegvallen — dat is weder eene les van de spoorwegkaart — krijgen wij eene geheel andere geographie. De stoffelijke heerschers, met al hun schitterend gerei van hermelijn, goud en staal, verflauwen op den achtergrond. Eene nieuwe beteekenis hecht zich aan de oude hoofdsteden, en kleine plaatsjes komen in het licht. Door stoom en elektriciteit verbonden, vormen zij een ander weefsel over de aarde, en de punten, die in het licht komen, worden vertegenwoordigers van eene gedachte, eene kunst, eene wetenschap, eene uitvinding, een feit in de intellektueele geschiedenis.

Wat beteekent het nietig stedeke Weimar! Maar, het is een

poëtisch nestje, en die Weimar ziet, ziet Carl August; ziet Herder en Wieland; hij denkt aan de ideeën in de geschiedenis en de feeën van Oberon; hij ziet Schiller en Goethe, en naast hen Faust en Wallenstein.

Potsdam is Frederik de Groote; maar Voltaire, even groot, staat naast hem. Berlijn is de kweekplaats der Helleensche renaissance, wij denken aan Rauch en Schinkel, aan Humboldt en Varnhagen en Rahel. Koningsbergen is eene vesting, maar Kant heeft er zoo lang op en neer gewandeld, dat het laatste theologische bolwerk er als de muren van Jericho, die ook niet tegen wandelen bestand waren, instortten.

Parijs is de tempel der bekorende bevalligheid, waar de overwinnende Afrodite van Melos woont. Nürnberg is de gothiek; München het oudere classicisme der bouwkunst; Brugge is van Eyck en Memlinc; Antwerpen Plantijn en Rubens; Amsterdam Vondel en Rembrandt. Aken is Karel de Groote, de kosmopolitische wereldbeschaver van zijn tijd. Dresden is de rocaillekunst, en vereenigt als Peking de grillige architektuur met prachtig porselein; het is ook Weber. Londen is het denken in de stofbeheersching.

De smaken verschillen. Toen wij het plan vaststelden om naar Hamburg te gaan, was die stad voor mijn vriend Sybariet de vertegenwoordigster der beroemde gerookte ganzenborsten; voor mij was zij Klopstock en Goeze, Lessing en Heine.

Ik zeg dit niet om mij te verheffen ten koste van Sybariet, want behalve dat hij een coeur d'or is, moet men hem werkelijk geniaal noemen in zijne soort van levensbeschouwing. Hij had een idealisme in zijn cultus van het vleesch, waardoor hij aan eene te plompe en gemakkelijke kritiek ontsnapte. Hij was een idealistisch-mystisch-epicurist, met eene aesthetische tong; de fijnheid, de hoogheid, in zekeren zin — ja waarom niet — de aristokratie van zijn smaak verhieven dien tot kunst, tot poëzie, bijna tot eeredienst. Sybariet kende de litteratuur, de mythologie, de geschiedenis, de philosophie van zijn vak. In de praktijk was hij verfijnd; reeds de elegante wijs, waarop hij u eene spijs voordiende, de gansche mimiek der hand, waarmede hij een glas wijn hield, het meesteroog, waarmede hij eene flesch maar aanzag, zijne wetenschap betreffende eene kurk, hare kracht, hare

dichtheid, hare spanning, hare kleur en vochtopneming — in dit alles lag eene wereld.

Ik heb er vaak over gedacht of bij hem het vleesch idealisme was geworden of het idealisme vleesch; zoo innig was de samenvloeiing. Eene dergelijke strijdvraag moet het geweest zijn, of het brood en de wijn brood en wijn waren en des Heeren vleesch en bloed aannamen, dan of dat vleesch en bloed de gestalte van brood en wijn aannamen. Dat was een prachtig onderwerp voor kerkvaders om zich mede beroemd te maken, voor bisschoppen om elkander te vernietigen, voor keizers om elkander de kroon van het hoofd te slaan.

— Hoor eens, zei Sybariet, gij hebt op dit gebied nog veel te leeren; we kunnen het op onzen weg naar Hamburg zoo schikken, dat wij een nacht te Bremen doorbrengen.

— Maar nu vraag ik op mijne beurt, wat moeten wij in Bremen doen? En bij nacht alleen?

— St!, Bremen is niets dan Rathskeller. Ik wil u den Rathskeller laten zien en . . . proeven.

Zoo gebeurde het, dat ik van Bremen, waar wij na zonsondergang aankwamen en vóór zonsopgang weer uit vertrokken, niets gezien heb dan den beroemden Rathskeller. Alleen weet ik, dat het raadhuis een aardig gebouwden en gebeeldhouwden gevel heeft en er een groote steenen Roeland voor staat.

Van binnen is die kelder zeer belangrijk en schilderachtig. In het lange lage gewelf, ter zijde van afgeschoten kabinetten voorzien, staan rijen tafels en stoelen, waaraan de vaste groepen zich 's avonds bij elkander voegen om de lange flesschen en groene ronde roemers. De rijkdom van den catalogus der wijnen van deze boekerij, dit museum van druifsap is verbazingwekkend. Gij vindt hier wijnen van den aanvang der 17de eeuw af. Ik voelde eene groote verzoeking zeker merk van 16 . . — ik geloof het jaar van Rembrandts Simeon — te nemen. Maar Sybariet zei glimlachend:

— O novitius, dat zullen wij niet doen. De vaten worden voortdurend aangevuld en alzoo kunnen wij berekenen, dat er slechts weinig vocht meer zal overgebleven zijn uit Rembrandts eeuw. Daarenboven, ik ken die wijnen, en ik verzeker u, dat de prijs en de aardigheid niet gelijkstaan met den smaak.

Hij koos dus iets anders en wij dronken werkelijk iets fijns, lichts, etherisch.

— Dat is toch een eigenaardig verschijnsel, merkte ik op, die kelders in Duitschland, restauratie-, delicatessen-, bier-, wijnkelders: — weet gij wel, dat dit iets oud-Germaansch is?

— Wel zoo? waar hebt gij dat vandaan?

— Uit Tacitus.

— O, schrijf mij die plaats op, hier in mijn zakboekje.

— Wel, zei ik en schreef het in zijn zakboekje op, Tacitus verhaalt in zijne brochure over Germania, dat de Duitschers gewoon waren onderaardsche spelonken, dat is kelders, te maken,

solent et subterraneos specus aperire,

en dat is nog gewoonte gebleven.

Vroolijk dankbaar nam Sybariet deze bijdrage aan en begon recht op zijn dreef te komen.

— Kijk, zeide hij, deze dertien groote vaten heeten de twaalf apostelen en de roos. Die roos zal dan wel Maria zijn. Hier zitten weer wijnmythen onder: je zult wel weten bij voorbeeld, dat nog in de suverlyke liedekens van de 15de eeuw, Jezus' bloed altijd met wijn vergeleken wordt en deze vergelijking op allerlei wijzen wordt uitgewerkt; het kruid is een wijnstok, het lijden de wijnpers, waaruit Jezus' wijnbloed wordt „getreden" enz. Ik herinner mij eene geestelijke versmachting, die ongeveer dus luidt:

Waer sal mijn harteken uut drinken gaen?
De wijn is in de kelder gedaen,
De kelder is voor mij gesloten:
O Heer ik mag wel droevigh sijn!

Kond ik eens aan de sleutel gheraken
. . . .
Ende knielen voor het cruys des Heeren
Dat is een sleutel die 't al op doet.

Ja, ja, mijn waarde, dat is iets your philosophy did not dream of, hé! Jezus hoort wel degelijk tot de mythologie des wijns.

Het is dus zeker, dat met deze „roze" zijne moeder Maria bedoeld is. Want als Jezus de vader is van dien Christelijk-mystieken wijn, dan is Maria er de grootmoeder van.

De betrekking van de apostelen tot deze wijnvaten is niet zoo rechtstreeks verklaarbaar. Wat Paulus aangaat, van hem weten wij iets

> **Sanct Paulus war ein Medicus;**
> **Da schrieb er an Timotheus :**
> **Unseres schwachen Magen willen**
> **Soll man den Durst mit Weine stillen.**

Maar van de anderen is mij niets bekend. Nu, hier liggen zij dan allen werkelijk „vol zoeten wijns", zooals de menigte bij hare pinkster-extase ten onrechte meende, en uit de gaspijpen boven en om hen heen branden ook weer de „tongen viers".

Maar nu heb ik nog eene aardigheid voor je, zeide hij, zijn aanteekenboekje uit den zak nemende; zie eens hier welk eene hoogst belangrijke plaats ik pas gevonden en genoteerd heb.

De bekende prediker Brugman — helft van veertienhonderd — schetst de weelde der hemelingen als zittende

> „in eenen schoenen kelre, — die vaten mitten wijn, mitter Romenyen en de mitter Malvesyen:" en Jezus daarbij „die ginc scyncken ende tappen met volle toghen, ende sy droncken dat sy borsten ende daer spronck David mit syner herpen voor der tafelen, recht of hy mijns Heeren dwaes waer."

Dat was eene preek van pater Brugman! Is die niet goud waard?! —

Zoo praatte mijn vermakelijke vriend Sybariet als pater Brugman, en hij lachte en zijn lach en zijn geest zwommen over het goudgroene vlak des roemers en als wij klonken, sprongen zij over op dat van mijn glas.

Den volgenden morgen vroeg reisden wij naar Hamburg.

VIII.

Hammonia! Sei mir gegrüsst,
Die du der du die enz.

Een bezoek aan Hamburg is rijk aan indrukken. De vlammen van 1842 hebben de stad in tweeën gedeeld en een nieuw wijdsch en fraai nevens een oud, vuil, pittoresk Hamburg gemaakt. Het nieuwe heeft eenige Engelsche karaktertrekken Er zijn groote squares en vijvers, prachtige woningen, parken, havens. En er zijn enge vuile stegen met hemelhooge woon- en pakhuizen, smalle kanalen, die aan Venetië doen denken, met hooge huizen en bergplaatsen, die van een geraamte van balken en van houten uitstekende en overhangende uitbouwsels voorzien zijn. De voet van de vooroverhellende huizen rust op balkwerk, dat in het slijk staat; uit het lage water rijzen eene menigte hooge palen, waar de schuiten aan vastgemeerd zijn. Als spinnen aan hun draad dalen en rijzen hier en daar zware balen of pakken — hoepels, ossenhorens, huiden en allerlei geheimzinnige onmogelijkheden, waarvoor wij eer eene plaats op den mesthoop zouden bestemmen. Dat wordt uit de schuiten geheschen, in de pakhuisluiken geschoven en daar opgetast; en als het er in is, wordt het er op dezelfde wijs weer uitgehaald, neergelaten en in de schuiten geladen.

Zulk eene gracht is een type van viesheid. Maar in perspectief gezien, met de duizendvoudig pittoreske lijnen, de houten betimmeringen met luikjes en kleine vensterreeksen, het uithangend waschgoed en kleurige lappen, en bloempotten; met het slib en al wat dit van vreemde voorwerpen aanvoert tegen het balkwerk der fondamenten; dan de hooge palen, en tal van platte schuiten; dit, aan de eene zijde in bruine, warme, fluweelig dommelige schaduwen, aan de andere besmeerd met de verven van het rijke koloristenpalet der zon: van onder het stille slapende water en daarboven eene zwoele lucht, waar licht en wolken afwisselen — zoo verwekt dit eene stille verrukking, als men gevoelt wat de schilderkunst hiervan maken kan.

Daar zijn nog meer tegenstrijdigheden in deze wonderlijke

stad. Hamburg is beroemd om zijn materieel lekker leven; en toch is het vol van spiritueele herinneringen. Klopstock schreef hier op zijn zolderkamertje de Messias, en hier is het huis, waar hij dertig jaren woonde; zijn steenen borstbeeld staat in den gevel. En Immermann heeft hier verkeerd, en Gerstäcker werd er geboren. Döring, Schröder, Emil Devrient hebben hier zich ontwikkeld in hunne kunst, en nog is het Thalia-Theater eene school, waaruit Duitschland vele kunstenaars trekt.

Hier leefde ook Reimarus, die in zijne verhängnissvolle „Fragmente,” omstreeks 1774 de eerste revolutionnaire bijbelkritiek schreef

Lessing gaf die fragmenten uit, en de geloofsmacht trok tegen hem te velde. Goeze werd de hoofdman, die tegen deze kritieken en Lessings bijgevoegde commentaren opvloog. Goeze was een man van gewicht; hij was Hauptpastor van de Katharinenkirche te Hamburg. In die kerk heb ik zijn portret zien hangen: een gezet deftig heer met het stijf gedraaide haartooisel uit het laatst der 18de eeuw. Zulk een man laat niet aan zijn gezag raken, noch aan het kunstmatig gewrocht van denkbeelden en vormen, waarop dat gezag steunt.

Die oude vormen en denkbeelden geleken de pruikjes dier heeren, die niet alleen hunne hoofden beschutten en versierden, maar het symbool en palladium van hun deftigheid en gezag waren. Zij waren beiden even vast gedraaid en even kunstmatig op een lapje bij elkander gevoegd, en de hemel weet van hoeveel verschillende hoofden die haren afkomstig waren, evenals die ideeën uit zeer verschillende hersenen ontsproten. Het deftige poeder, het eerwaardige stof der eeuwen, dat er overheen gestrooid werd, voltooide het gewichtvol aanzien. Onder die beveiligende haarhelmen, die gereglementeerde paruikjes regeerden de heeren in veiligheid over hunne gemeenteleden, die zij hunne kinderkens noemden of hunne schapen.

Wee den man dus, die aan dezen toestand komt tornen, wee nog meer den man, die hun deze veilige pruikjes afneemt en er met den geesel der satire tegenaan slaat, dat het witte stof er af vliegt. Die Wolfenbüttler Fragmente eines Ungenannten handelden onder andere over de onmogelijkheid eener voor alle menschen geldende openbaring, stelden, dat de bijbelboeken niet

geschreven waren om een godsdienst te openbaren, onderzochten de tegenstrijdigheden in de verhalen over Jezus' opstanding. Goeze ving den strijd op kwaadaardige en onbezonnen wijze aan. Hij stelde Lessing voor als overhellende tot de katholieke kerk, omdat hij het gezag der schrift ondermijnde; als een vijand van den Christelijken godsdienst enz. Lessing antwoordde in verscheidene geschriften, vol scherpzinnigheid en geleerdheid, en steeds vroolijk, plagend, geestig. Den „lieben Herrn Pastor" draaide hij eerst allerlei schermutselingen en „evolutionen" voor de oogen. Hij verscherpte den prikkel zijner aanvallen door hem telkens eene kleine dosis toe te dienen. „Voor vandaag is het weer genoeg, schreef hij; „den emmer vuil water, waarin gij mij verdrinken woudt, zal ik drupsgewijs op uw ontblooten schedel laten vallen."

Over zulk eene wijze van strijden was Goeze zeer ontevreden. Hij was gewoon aan de oud-Pruisische orde en stijfheid in de regimenten, die even verbaasd waren over de vrije beweeglijke aanvallen der revolutionnaire Fransche oorlogskracht. Het poeder van zijn pruikje vloog hem in de oogen, als Lessing er voortdurend tegen prikte en sloeg, en hij kon niet meer zien, hij klaagde over Lessings verblindenden stijl, over zijne methode van vechten.

Ik heb eenigen tijd gewoond schuin over het huis van Goeze, en ik heb mij vermaakt er eene juiste afbeelding van te teekenen. Het staat op het Katharinenkirchhof, in den hoek. Een groot deftig gebouw in den pruikenstijl, zwaar en zwaarmoedig van vormen, melancholisch beschaduwd door hooge linden. De drie verdiepingen zijn door een driehoekig gevelveldje bekroond; boven is het vijf ramen breed, en in het midden is een deftige hardsteenen ingang met pilasters en zwaar entablement met gebogen en gebroken frontons. Twee lantarens steken ter weerszijden uit. Als de Herr Hauptpastor voor zijn venster zat, zag hij de zware rococo-vormen der Katharinenkerk, de kerk zijner parochie. Hij zag dan ook in de windvaan boven het koor de heilige Katharina met het stuk van het rad, waarmede zij gemarteld werd. En dan dacht hij, bij de zwaarmoedige schemering der herfstnamiddagen tot haar opziend: lieve lotgenoote! ook ik wordt gemarteld door de heidenen, en mij zullen de ikonologen

der toekomst, evenals u met een fragment van het wiel, afbeelden met een fragment van den Ungenannten, waarmede de ongodist Lessing mij heeft gemarteld.

Ook zag ik het theater, waarover Lessing het opzicht had en waar hij de stof opdeed voor zijne Hamburgische Dramaturgie, een van zijne onvergankelijke boeken. In den gevel van het vernieuwde gebouw prijken drie medaillons met de koppen van Schiller, Lessing, Goethe. Ditmaal niet het Weltkind in der Mitte, maar Lessing, en deze mocht hier dan ook de hoofdplaats bezetten. Het was van 1767 tot '69, eenige jaren vóór zijn anti-Goeze-strijd, dat hij hier woonde en zijne dramaturgische schriften uitgaf. Een grooten invloed heeft hij in dien korten tijd uitgeoefend op de hervorming van het tooneel.

Niemand, had een tijdgenoot gezegd, zal ontkennen, dat het Duitsche tooneel aan den heer professor Gottsched den grootsten dank verschuldigd is. „Ik ben die niemand," zei Lessing, „ik ontken het stellig." En hij toonde, dat er grooter verwantschap bestond van den Duitschen met den Engelschen dan met den Franschen tooneelsmaak. „Wij willen meer denken en zien," zeide hij, „dan het beschroomde Fransche tooneel ons te denken en te zien geeft; het groote, schriklijke, melancholische oefent dieper werking op ons uit dan het bevallige en zachte." Het eerst wees hij ook op Johnson, Beaumont, Fletscher. „Shakespaere is grooter tragicus dan Corneille; Corneille staat nader bij de klassieken in mechanisch opzicht, Shakespeare in het wezen. Na den Oedipus kan geen stuk onze hartstochten sterker in beweging brengen dan Othello, King Lear en Hamlet.

Hoe na de oude Duitsche poëzie aan de Engelsche verwant is, toont geen werk zoozeer als de Doctor Faust; in de oude bewerking daarvan zijn tooneelen, die alleen een Shakespeare-achtig genie kon denken."

IX.

Aan Hamburg de eer eene bladzijde te zijn in het levensboek van den grootsten dichter der 19de eeuw, Heinrich Heine. Van Goethe's leven vallen vijftig jaren in de 18de eeuw, en slechts

twee en dertig heeft hij er van de 19de gezien. Heine, den 13den December 1799 geboren, beleefde zes en vijftig jaren onzer eeuw, en ook de overige vier en veertig heeft zijn vooruitziende geest gevuld. Hij arbeidde in de eerste helft, maar de werking zijns geestes geschiedt vooral in de tweede. De dingen, die Goethe nog niet zag of inzag, heeft Heine zien dagen, zien werken, en begrepen. Hij is de afspiegeling van ons religieus skepticisme en onze poëtische religie; van ons stellig vorschen en denken en het mysticisme van ons menschelijk gevoel; van onzen humor, geeselende uit bewondering van het ware; van onze poëzie, lijdende onder de tweespalt der metamorphose van het oude in het nieuwe; van onze liefde, smartelijk gebonden aan reëele conventie, maar zich gewelddadig de vrijheid veroverende voor het hoogste en meest ideale. Geen dichterhart waarvan alle snaren niet van de wondervolste melodie gaan weerklinken, die wunderschöne, gewaltige Melodei, in deze plaats waar Harry Heine met afwisseling van 1816 tot 1830 vertoefde, waar Eroos die plant deed wassen, wier dorens en zoete bloemen zijn gansche wezen hebben vervuld en waar de eerste kussen der Duitsche Muse brandden in zijne ziel.

In den zomer van 1816 kwam de jonge Harry hier om in den handel te gaan, zooals zijne familie verlangde. O de dwazen, die meenden, dat Hermes alleen de god der kooplieden was, en niet wisten, dat hij ook de lier uitvond!

Over Harry's gemoedstoestand in dit jaar is een nieuw en verrassend licht gevallen door de brieven, pas in de nalatenschap van Christian Sethe gevonden [1]). Sethe, Heine's vriend van het lyceum te Dusseldorf, verschilde zeer van hem; hij was praktisch, rustig, afgemeten, ordelijk; maar zijne vriendschap en de achting voor des dichters talent hebben hem al zijne blaadjes schrift doen bewaren. Heine schreef hem den 6den Juli 1816:

„Aan Christian Sethe! .....

(Ik weet niet, heb je liever Hooggeboren of Welgeboren? Je kunt dit nu zelf bij je naam voegen.)

---

[1]) Het eerst medegedeeld door prof. H. Hüffer in het 2de nommer van de Deutsche Rundschau, 1875.

Ja! ik wil nu aan mijn vriend Christian schrijven. Wel is het niet het meest daarvoor geschikte oogenblik. Wondervreemd ben ik te moede en mijn hart is te bewogen, en ik heb mij wel in acht te nemen, dat mij niet het geringste woordje ontsnappe, dat mijn inwendigen gemoedstoestand verraden kan. Ik zie al, hoe twee groote welbekende blauwe oogen mij zouden aanstaren; ik heb die oogen wel zeer lief, ze zijn, geloof ik, maar wat te koud.

Ik heb mij weer nedergezet om je te schrijven en heb alles uit mijn hart laten wegwaaien, wat voor jou toch altijd luchtkasteelen zouden blijven. Ik heb je een beetje veel lief. Hoe gaat het, oude? Je doet mij een groot, een koninklijk genoegen, als je mij trouw schrijft. Doe het. Maar erg bidden kan ik zelfs tot onzen lieven Heer niet. Mij gaat het goed. Ik ben mijn eigen baas, en ik sta geheel alleen op mij zelven, en ik sta zoo fier en vast en hoog, en zie de menschen beneden mij zoo klein, zoo dwergachtig klein; en ik heb daar pleizier in. Christian, je kent toch den ouden pochhans? Maar

Wenn die Stunde kommt, wo das Herz mir schwillt,
Und blühender Zauber dem Busen entquillt,
Dann greif' ich zum Griffel rasch und wild,
Und male mit Worten das Zaubergebild.

Maar, ook al eene verwenschte pocherij, het schijnt alsof mij de Muse ontrouw geworden is, en alsof zij mij alleen heeft laten heentrekken naar het Noorden en zelf achtergebleven is. Zij is ook eene vrouw. Of is zij bang voor de vreeselijke handelsondernemingen, die ik doe? Dit is waar, dat het hier een vervuild koopmansnest is. Veile deernen genoeg, maar geene Muzen. Ik moet je wat vertellen,

Als ich ging nach Ottensen hin,
Auf Klopstocks Grab gewesen ich bin,
Viel schmucke und stattliche Menschen dort standen,
Und den Leichenstein mit Blumen umwanden,
Die lächelten sich einander an
Und glaubten Wunders was sie gethan.
Ich aber stand bei'm heiligen Ort,

> Und stand so still und sprach kein Wort,
> Meine Seele war da unten tief
> Wo der heilige deutsche Sänger schlief:

. . . .

Nu? Kijk! Zelfs op Klopstocks graf verstomde mijne Muze. Alleen erbarmelijk en miserable kan ik nog samenrijmen. Vooral, beste Christian, moet ik je verzoeken, je den armen Levy aan te trekken. Je hoort hier de stem der menschelijkheid. Ik bezweer je bij alles wat je heilig is, help hem. Hij is in den hoogsten nood. Mijn hart bloedt.

Mijn adres is: Harry Heine bij de weduwe Rodbertus op de Grosse Bleiche te Hamburg, N⁰. 307.

Verheug je, verheug je; binnen vier weken zie ik Molly. Met haar komt ook mijne Muze weer.

Sinds twee jaren heb ik haar niet gezien.

Mijn oude hart, wat verheugt gij u en wat klopt gij luid! — Vaarwel, waarde Christian, denk aan mij.

Je vriend,
HARRY HEINE."

Wij lazen hier den naam van Molly. Deze was het van wie een zijner dichtjes zingt:

> Es zieht mich nach Nordland ein goldner Stern;

de gouden ster was die diep en vurig geliefde, die zoo vele jaren lang, door alle levensvoorvallen heen haar invloed deed gevoelen op Heine's dichten en denken; die zoo vele liederen, in alle tonen der smart, der bitterheid, der vertwijfeling, heeft doen ontstaan. Dat was Amalie Heine, de dochter van zijn oom Salomon. Zij beantwoordde zijne liefde niet.

De tweede brief luidt:

„Hamburg, den 27 October 1816.

Aan den studioso Christian Sethe te Dusseldorf.

Zij bemint mij niet! Spreek, waarde Christian, dit laatste woordje zeer zacht, zacht uit. In de eerste woorden ligt de

eeuwig levende hemel, maar in de laatste de eeuwige hel. — Als je je armen vriend maar eventjes in 't gezicht kondt zien, hoe erg bleek hij er uitziet, dan zou je verstoordheid over mijn langdurig stilzwijgen spoedig bedaren; het beste zou zijn, als je een enkelen blik in het binnenste zijner ziel kondt werpen, — dan eerst zou je me zeer lief krijgen.

Ik wil je eene kleine aardigheid vertellen. Je weet, Christian, van het oogenblik, dat ik je weer voor het eerst zag, werd ik onwillekeurig tot je getrokken, en zonder mij zelven daarvan rekenschap te kunnen geven werd je mij steeds oneindig lief en dierbaar. Ik geloof, dat ik je daarover al lang gesproken heb, hoe ik dikwijls in je gelaatstrekken en vooral in de oogen iets bespeurde, dat mij op eene onbegrijpelijke wijs van je afstootte en te gelijk weer met geweld naar je toe trok, daar ik meende op hetzelfde oogenblik hartelijke genegenheid en ook weder den bittersten, boozen, ijskouden hoon daarin te zien. En zie! dat zelfde raadselachtige iets heb ik ook in Molly's oogen gevonden. En juist dit is het, dat mij ook zoozeer in verwarring brengt. Want hoewel ik de onmiskenbaarste, onomstootelijkste bewijzen heb, dat ik door haar bemind word — bewijzen die zelfs de rector Schallmeyer als door en door logisch zou erkennen en die hij zonder bedenken in zijn eigen stelsel bovenaan zou plaatsen, — wil toch het arme beminnende hart nog altijd zijn concedo niet uitspreken, en zegt maar: wat raakt mij uwe logica, ik heb mijne eigen logica. — Ik heb haar wedergezien.

> **Dem Teufel meine Seele,**
> **Dem Henker sei der Leib,**
> **Doch ich allein erwähle**
> **Für mich das schöne Weib.**

Hu! sidder je niet, Christian? sidder maar, ik sidder ook. — Verbrand dezen brief. God zij mijne arme ziel genadig. — Ik heb deze woorden niet geschreven — Daar zat een bleeke man op mijn stoel, die heeft hem geschreven. Dat komt daarvan, dat het middernacht is. — O God! Waanzin zondigt niet. Gij, gij, adem niet te sterk, ik heb daar een wonderschoon kaartenhuis gebouwd, en bovenop sta ik en houd HAAR in mijn arm!

Zie, Christian, alleen jouw vriend kan zijn blik tot het

allerhoogste verheffen, (herken je hem daaraan?); en het schijnt wel, dat dit zijn ongeluk zal zijn. Maar je kan je ook nauwelijks voorstellen, waarde Christian, hoe heerlijk en liefelijk mijn ongeluk er uitziet! — Of Caesar of niets, was altijd mijne spreuk. Alles om alles.

Ik ben een krankzinnige schaakspeler. Bij den eersten zet heb ik de koningin al verloren, en toch speel ik door, en speel — om de koningin.

Moet ik doorspelen?

> **Quand on a tout perdu et qu'on n'a plus d'espoir**
> **La vie est une opprobre et la mort un devoir.**

Zwijg, vervloekte zondige Franschman, met je laffe vertwijfelingsgejank! Kent gij de Duitsche minne niet? Die staat kloek en stevig op twee onwrikbare zuilen: mannelijke waardigheid en GELOOF. — Houd mij slechts in uwe hoede, o God, tegen de sluipende duistere macht van het oogenblik. — Verwijderd van haar vele jaren een gloeiend smachten in het hart te dragen, dat is hellepijn, maar in hare nabijheid te zijn, en toch weken lang vergeefs naar haar alleenzaligmakenden aanblik te smachten, zoo kan ook het vroomste en reinste gemoed in wilde waanzinnige goddeloosheid ontvlammen.

Ach, gij bezit verstand, Christian, en zult mij zeker om mijn lang stilzwijgen niet willen straffen. Je weet niet, welk een akelig leed den scherpen weerhaak voor mij slijpt, waarmede ieder woord uit mijne ziel getrokken wordt; anderen stappen op hooge kothurnen om beter door het vuil heen te waden. Wat je hier voor kothurn zoudt kunnen aanzien, zijn reusachtige hooge beelden der smart, die uit de gapend wijde bloedige hartewonden opstijgen.

Dat is ook krenkend voor mijn hart, dat ZIJ mijne schoone liederen, die ik alleen voor haar gedicht heb, zoo bitter en snood verdeemoedigend bejegend heeft. Maar zou je wel gelooven, de Muze is mij desniettemin nu nog veel liever dan ooit. Zij is mij eene trouwe troostende vriendin geworden.

Ik dicht veel, want ik heb tijd genoeg. Of mijne tegenwoordige gedichten beter zijn dan de vroegere, weet ik niet; dit alleen is zeker, dat zij zachter en teederder zijn; als in honig gedoopte

smart. Ik ben ook voornemens ze weldra in druk te geven. Maar daar zit nu de groote moeielijkheid; daar het enkel minneliederen zijn, zou dat mij als koopman zeer veel nadeel doen — in deze schaggerstad is niet het minste gevoel voor poëzie te vinden — daarbij is nog gekomen eene zwoele spanning tusschen de gedoopte en ongedoopte Joden (alle Hamburgers noem ik Joden, de gedoopte heeten vulgo Christenen). Zoo laat zich voorzien, dat Christelijke liefde de minneliederen van een Jood niet onaangetast zal laten.

Ik leef hier geheel eenzaam. Mijn oom is buiten. Daar is alles opgeprikt en opgetuigd, en de vrije onbevangen dichter zondigt zeer dikwijls tegen de etiquette. Diplomatisch pluimgedierte, millionnairs, hoogwijze senatoren enz. zijn geen lieden voor mij. Maar de heerlijke Homerisch goddelijke Blücher was onlangs hier en ik heb het geluk gehad in zijn gezelschap bij oom het middagmaal te gebruiken; zulk een kerel doet genoegen.

De neef van den grooten (???) Heine wordt echter overal gaarne gezien en ontvangen; mooie meisjes loeroogen naar hem, en de halsdoekjes verheffen zich, en de moeders berekenen, maar — maar — ik blijf alleen; niemand blijft mij over dan ik z e l f. En wie die zonderling is, dat weet Christian beter dan ik.

Ten opzichte van den godsdienst heb ik je misschien weldra iets wonderlijks mede te deelen. Is Heine dol geworden? zal je uitroepen. Maar ik m o e t wel eene Madonna hebben. Zal de hemelsche mij de aardsche vergoeden?

Ik w i l de zinnen door een roes bevangen. Alleen in de oneindige diepten der mystiek kan ik mijne oneindige smart van mij afwentelen. Hoe erbarmelijk schijnt mij nu het weten in zijn bedelaarskleed. Wat mij eens doorzichtige klaarheid scheen, vertoont zich nu aan mij als kale naaktheid.

„Wordt gelijk de kinderkens," lang dacht ik dat te begrijpen, o ik dwaze dwaas! Kinderen g e l o o v e n.

HEINE.

Zoodra ik gelegenheid vind, krijg je de tabak.

Het is nu al bijna eene maand, dat deze brief in mijn lessenaar ligt.

Zoo even ontving ik je lieven brief. Bij God! alle vreugde is mij nog niet afgestorven. Ik draag de smart nu veel mannelijker. Maar ik voel mijn gemoed sterven; ook de poëzie vervloeit in bleeke nevelbeelden. O M(olly)! Gij kost mij veel! — Ik omhels je, Christian, maar druk mij niet zoo hard, op mijne borst hangt een zwarte ijzeren ketting, en daaraan, juist waar het arme hart klopt, een scherp getand zwart ijzeren kruis; daarin ligt M's haarlok. Hu! Dat brandt!.... O Christian! — De post vertrekt. Oom wil mij weg hebben van hier — maar coute ce que coute blijf ik hier. Schrijf mij spoedig." —

Dit geheel nieuwe dokument is allerbelangrijkst voor de kennis van Heine's zieleleven. Beter dan iets teekent het den jongen enthousiast in zijn eerste optreden te Hamburg.

Een bankier scheen er bezwaarlijk te zullen groeien uit den dummen Jungen, die, zooals oom Salomo de wijze zei, geen boeken had behoeven te schrijven, als hij maar wat behoorlijks had willen leeren.

Nu liet hij hem studeeren.

Toen volgde Heine's verblijf aan de akademies te Bonn, Göttingen en Berlijn, zijne promotie in de rechten in 1825, zijne uitstapjes naar Norderney in dat en het volgende jaar, waartoe de millioenen-oom hem eene som geld schonk als belooning voor zijne promotie. In de rechten! Heine in de rechten! Wat moet hij geleden hebben! Ik weet het, hoe men te moede is, als men gekromd ligt te worstelen onder den Voet ad Pandectas. Hoe vaak heb ik met den Filoktetes van Sofokles uitgegild:

> Voet, o Voet, wat zal ik voortaan
> Nog met u in mijn leven doen?
> Wee, wee! Voet, o welke foltring geeft gij mij!

Intusschen spookte nog altijd „de vrouwelijke schim", die voortaan alleen in zijne gedichten zou leven. Amalia had den 15den Aug. 1821 hare hand aan John Friedländer te Königsberg geschonken. De Junge Leiden verscheen in het licht. Ook de twee lyrische drama's, en in 1824 de liederen van het Lyrische Intermezzo en de Heimkehr. Heine woonde sinds Nov. 1825 weder te Hamburg. De bleeke gezel dwaalde langs het huis der zoo innig geliefde:

So wandl' ich wieder den alten Weg,
Die wohlbekannten Gassen:
Ich komme vor meiner Liebsten Haus,
Das steht so leer und verlassen.

Maar het jeugdige fonkelende leven heeft de overhand en hij zoekt bedwelming. Zijne vroolijke makkers waren Wolff, de improvisator, de jonge Christiani

Dieser liebenswürd'ge Jüngling.

prof. Zimmerman, Wienbarg, de componist Methfessel, de fijne criticus Friedrich Merckel, August Lewald, in 1829 en '30 régisseur van den stadsschouwburg.

Hier werden ook de twee eerste deelen Reisebilder geschreven of voltooid, met de Harz-Reise, het prachtige Buch Legrand, de meerdurchrauschten Nordsee-Bilder en een schat van de heerlijkste gedichten en zangen.

— Vandaag, zei Sybariet, — gaan wij naar Wilkens' Keller, de beroemde restauratie....

— In 's hemels naam, riep ik, — om zes uren ben ik je man, maar laat mij 's morgens vrij; ik moet alleen zijn eenige uren, ik moet hier leven met mij zelven en met Heine.....

— Juist om Heine, zei hij, — want die at bij Wilkens de meerumschlungenen Austern — daarom juist wou ik je daar brengen.....

De goede kerel wilde mij hier te veel bedienen en bedoen, wat mij wel eens kregelig maakte, maar men kon niet boos tegen hem wezen en ik gaf hem er dus lachend de hand op, dat ik te zes uren in Wilkens' restauratie-kelder zou nederdalen ter helle.

En nu had ik een langen ochtend voor mij, en ik ging slenteren door de straten, waar Heine gewoond heeft: eerst in 1825 in de A B C-Strasse; in 1826 in den Dragonerstall N⁰. 42, waar hij boven een tabaksverkooper huisde; verder naar de Neuenwalle, waar hij in 1829 bij zijne moeder woonde.

En dan naar het Alsterpavillon. De groote bekkens van den

Alster, met hunne omgeving van de vroolijke Jungfernstieg aan de eene zijde, en de prachtige woningen van den Alsterdamm aan de andere, vormen eene van de schoonste en levendigste plekken in Hamburg. In het water liggen lange reeksen van giekjes gereed, en zwemmen kleine stoombootjes en groote zwanen, altijd af en aan; de zwanen poetsen zich en laten zich bekijken en de omnibusbootjes vervoeren tal van menschen naar de verdere oevers en wandelingen. Dat ziet men aan de achterzijde van het Pavillon, dat in het water is uitgebouwd met glazen galerijen. Van voren ligt het aan de Jungfernstieg, schuin over het groote huis van oom Salomon Heine, en langs die met boomen beplante kade beweegt zich het bonte leven van Hamburg.

Van binnen heeft het Pavillon nog zijne oude gedaante, met het groote mahoniehouten buffet, waarvan het koperen beslag en de Fransch-Romeinsche vormen den grooten stijl van het eerste keizerrijk kenmerken.

De vertrouwdste vrienden, die hier met Harry dagelijks kwamen, waren Friedrich Merckel, een koopman, maar ook schrijver van scherpzinnige beoordeelingen over litteratuur, aan wien Heine de Bilder der Nordsee opdroeg; en Zimmermann, de auteur der Dramaturgischen Blätter.

Met hen deed Heine's vroolijke lach er zich hooren. Vaak ook zat hij hier alleen, verzonken in zijne süssesten garnichtsgedanken. Zelfs in het gezelschap der vrienden was Heine dikwijls zwijgend en opmerkend. Dan werkten de verschijnselen daarbuiten op zijn geest, en die geest metamorphoseerde ze in de lichte, fonkelende figuren en ideeën, die wij kennen. Of de buitenwereld was voor hem verdwenen en dan leefde hij naar binnen, en zongen in zijne ziel die nu eens liefelijke, dan weer snerpende, een andermaal grootsche gedichten, welke de kunstenaar daarna als gouden sieraden zoo zorgvuldig ciseleerde.

Men kan zeggen, dat Hamburg Heine's richting in de poëzie bepaald heeft, door de zeer verschillende aandoeningen en gevoelens, die de inwoners in hem hebben opgewekt. Aan den eenen kant haatte hij Hamburg met zijn plomp materieele levensopvatting, aan den anderen kant woonde daar een meisje, dat de teederste en smartelijkste snaren van zijn gemoed tot zijn dood

toe heeft doen trillen. Daar is zijne liefde geboren en vergiftigd — gestorven is zij nooit. Wat hij in Hamburg ondervonden heeft, leeft voort in zijne schoonste liederen. De phantastische Traumbilder zijn daar ontstaan, geboren uit hoop en vrees en twijfel en zielsangst; en de juweeltjes van het lyrische intermezzo en de Heimkehr:

> Die Rose, die Lilie, die Taube, die Sonne —
>
> Ein Fichtenbaum steht einsam —
>
> Die Lorelei
>
> Ich wollt' meine Schmerzen ergössen —
>
> Du bist wie eine Blume
> So hold und schön und rein.

Ook het tooverige

> Auf Flügeln des Gesanges,

zoo schoon op muziek gezet door Mendelssohn, waarvan woorden en melodie beide zoo droomerig zoet dahinrauschen alsof men werkelijk aan de boorden van den heiligen stroom onder den palmboom neergezonken was. Alle zijn wel niet in Hamburg geschreven, maar zeker is daarvoor als voor zoovele andere in het Alsterpavillon de stof vergaderd. Schumann heeft met zijn eigenaardig talent de meeste liederen van het lyrisch Intermezzo op muziek gezet. Met fijnheid van opvatting is hij in den geest dezer zielsuitingen doorgedrongen. Ook Heine zelf heeft dat betuigd, en in zijne allerlaatste levensdagen is het hem nog een zonnestraaltje geweest, eenige van zijne liederen te hooren voordragen. Ook het sombere lied:

> Am fernen Horizonte,

door Heine bij zijn terugkeer te Hamburg gedicht en door Schu-

bert op muziek gebracht, behoorde daarbij. Schubert heeft verscheidene van de Heimkehr bewerkt, o. a.:

Ich stand in dunkeln Träumen,

Du schönes Fischermädchen

en het prachtige gedicht

Das Meer erglänzte weit hinaus.

Van geen dichter zijn zooveel liederen op muziek gebracht als van Heine. Trouwens zij zijn zelf reeds muziek, en de vraag rijst of, hoe schoon de toonzetting zij, wij niet nog liever de melodieën van Heine zelven verkiezen.

X.

Ik maakte in Hamburg kennis met drie gebroeders, die met de vriendelijkste onvermoeidheid alles verzonnen en opzochten wat mij om Heine belang inboezemde. Door hunne bemiddeling werd ik op voorkomende wijze door den thans levenden vertegenwoordiger van het beroemde huis Campe ontvangen. Hij schonk mij het portret van zijn vader, den uitgever van Heine's werken, een kostbaar blaadje schrift van Heine's hand, en liet mij een aantal handschriften van des dichters werken doorbladeren.

Julius Campe heeft zich verdienstelijk gemaakt door de werken der jonge revolutionnaire schrijvers, als Börne, Heine, Lewald, Gutzkow, in het licht te geven. Hoewel tamelijk vrij in het onafhankelijke Hamburg, werd hij niettemin dikwijls zeer bemoeilijkt. Eens zelfs werd hij om deze uitgaven gevangengezet en zijne boeken in beslag genomen. Toch wist hij altijd weer raad, en met valsche voorgeplakte titels, onder den verzonnen drukkersnaam L. Brunet, werd onder andere ook Heine's contrabande in Duitschland ingevoerd.

Julius Campe kennen wij door Heine als een slim en wakker man. Zijn portret toont ons een vol gezicht met ronde vormen,

maar op twee plaatsen spreekt er het karakter uit: de wil uit de fijne, vast gesloten lippen, het verstand uit de helder kijkende oogen. Iemand, zou men meenen, die niet meer zegt dan hij los wil laten.

Geruimen tijd bladerde ik in verschillende handschriften; onder andere de kopij van Der Salon, in quarto cahiers geschreven met eene loopende, niet zeer gelijkmatige hand; tal van doorgestreepte en tusschengeschreven woorden getuigen van eene herhaalde verbetering.

Men roemt altijd zoozeer de schrijvers, in wier schrift weinig is doorgehaald. Ik vind dien lof volstrekt onbeduidend. De een werkt zus, de ander zoo. Frans Hals schilderde dadelijk raak, en Rembrandt ging honderdmaal over eene plaats heen. Daarin ligt geen verschil van knapheid, maar verschil van temperament. Ook het verschil van onderwerp bepaalt de wijze van behandeling. Een zoo rijk opwellende geest als die van Heine kon onmogelijk snel genoeg en altijd tot het uiterste toe overdacht schrijven. De vlugge veder vloog er over heen om de fonkelende gedachten bij te houden, en later kwam dan het verstand achteraan en schrapte en verbeterde. Maar ook de kunst kwam vaak later er op terug en snoeide, polijstte, verzachtte of verscherpte, en bracht soms een schilderachtigen toets aan. Zoo vind ik hier b. v. eerst „gestählte Sonnetten," geschreven; Heine haalde „gestählte" door en zette er „geharnischte" boven.

Ook in het rhythme en het zangerige beschaafde Heine zijne gedichten voortdurend, totdat zij die volkomenheid van vorm kregen, die ze tot zulke fijne bijoux maakt. Zij vloeien dan zoo frisch, zoo licht en gemakkelijk, dat de oningewijde ze zoo maar opeens uit de pen gerold acht. Doch wij zien het ook hier, wat trouwens onbetwijfelbaar is, dat de hooge schoonheid der gedachten en de volkomenheid van den vorm niet anders dan met zwaren arbeid en gezette vlijt te veroveren zijn, ook voor het genie. Zoo geheel voltooid en geharnast uit het hoofd te voorschijn te springen, dat gebeurt alleen eene Athènè; en nog kostte het zelfs Zeus veel pijn en hoofdbreken onder de mokerslagen van Hefaistos.

De gedichten uit zijne laatste jaren vertoonen een geheel ander schrift. Met groote, meer staande letters stelde hij ze toen met

potlood op losse vellen papier in de lengte genomen. Ook hier weer eene menigte doorhalingen en veranderingen.

Een aantal interessante en weinig gekende portretten van Heine kon ik hier ook machtig worden. Een van de eerste is dat, waarop de jonge dichter van voren en zittend is afgebeeld; de linkerhand rust op den rechterarm; de breede losse boorden vallen over den kraag der jas. Eene vriendelijke, dichterlijk droomende uitdrukking ligt over het fijne gelaat; het is de dichter uit den tijd van de Junge Leiden, maar ook van de zoetste en levendigste zangen dier dagen.

Toen Heine in November 1827 naar München reisde, kwam hij door Kassel, waar hij kennis maakte met de bij de bibliotheek aangestelde gebroeders Grimm. Hun jongere broeder Ludwig, die veel naam had als etser van portretten, vroeg Heine voor hem te zitten. Dit portret, gedateerd 1827 ad. viv. 9 Nov., is te veel geïdealiseerd, te weltschmerzlich-byroniaansch. Hij is van ter zijde gezien, leunend op den linkerarm en gehuld in een met bont omzoomden mantel. Heine's glad haar krult hier om zijn hoofd. De gelaatsvormen zijn te vast en te hard en missen het fijne en delicate. Het oog ziet naar boven. Op dit blad zijn de regels gefacsimileerd:

> Verdrossnen Sinn im kalten Herzen hegend,
> Schau ich verdriesslich in die kalte Welt.

Na de oorspronkelijke schets van Grimm heeft Ernst Fröhlich eene teekening gewasschen, die door Albert gephotographeerd is.

Reichmann schilderde Heine in Juni 1828; dit portret, bij Heine's zuster berustende, is nooit uitgegeven.

(1878 voor het eerst in photographie te München verschenen. Het innemendste beeld van Heine; een zuiver ovaal gelaat, van zware, lang over de ooren neerhangende haren omlijst; wonderliefelijk zien de zacht glanzende oogen, waarvan het bovenlid bij den opslag schuilt onder de oogkas en het onderlid een weinigje is opgetrokken; het is die uitdrukking, die de Hellenen ὑγρὸν noemden en in Afroditè roemden. De neus is zacht gebogen, de lippen allerschoonst van buiging, de geheele mond geestig zonder spot, vriendelijk, maar in

een hoekje schuilt en trilt leven, en de fijne spier op de wang er naast zal hem kunnen optrekken, als de humor een geestig woord wil doorlaten.)

Een ander beeld van Heine maakte de bekende kunstgeschiedschrijver Franz Kugler, te Berlijn. Heine kwam toen uit Italië. Hij schreef er onder:

So sah ich aus, heute Morgen, den 6ten April 1829.

De uitdrukking is zachter dan bij Grimm, en niet zoo droefgeestig. De jukbeenderen zijn wat te sterk tegen de oogen gedrukt, doch deze penteekening behoort tot de beste afbeeldingen van Heine in zijne jeugd [1]).

Nog vóór zijn vertrek naar Frankrijk en dicht bij 1831 moet het portret gemaakt zijn, door P. Schick geschilderd. Is de kop door Reichmann idealiseerend in het schoone opgevat, deze van Schick heeft alle sporen van de werkelijkheid zeer nabij te komen. De haren zijn gekort en staan borstelig omhoog; de oogen zijn dezelfde met minder zachtheid; de neusvleugels vertoonen een semietischen trek, aan de kin begint een kleine baard te groeien, de mond is minder fijn. Duidelijk is de overeenkomst van de trekken in dit beeld met die van het door David d'Angers geboetseerde medaillon.

In 1831 verliet de dichter zijn vaderland en ging naar Parijs. Op zijn doortocht te Frankfurt schilderde prof. Moritz Oppenheim zijn portret, dat zeer goed moet gelijken [2]).

Juist in dezen tijd beschrijft Wienbarg zijn uiterlijk aldus: hij was net en eenvoudig gekleed; zijn haar zacht en donkerbruin, het gelaat vol en bleek, de neus een weinig gebogen, het voorhoofd glad en schoon gewelfd. De groenachtig blauwe oogen waren eenigszins toegeknepen, en de meestal droomende blik verried den dichter. Was hij opgewekt, dan klonk een heldere, verstandige lach, soms vol ondeugendheid, en van de fijne doch volle lippen werd dikwijls de bovenste een weinig opgetrokken.

---

[1]) Dit portret is bij E. H. Schröder te Berlijn in den handel gebracht.

[2]) Gegrav. door J. Fleischmann; gelith. bij F. König uitgegeven; lithog. in de 3e afl. van de Galerie der ausgezeichn. Israëliten 1835 Stuttgart; gegrav. in de Jahrb. der Litteratur, 1839.

Meissner noemt een portret van hem op, door Ary Scheffer geteekend; doch Strodtman vermoedt, dat het van Tony Johannot zal zijn. Ik heb dan ook werkelijk een portret, waaronder staat Tony Johannot del. J. Felsing sculp. Het komt in Chamisso's Muzenalmanak van 1837 voor; dit is weder eene afbeelding, die geïdealiseerd is, maar zonder het karakter goed te bewaren. Nog minder goed is dat van Jul. Giere, in 1838 gemaakt. In 1840 teekende Fr. Pecht een portret, dat door Rohrbach op steen is gebracht en bij Schröder te Berlijn uitkwam. Haar en gelaat hebben de grootste overeenkomst met het portret van Reichmann; maar Heine is hier ouder en de trekken zijn iets grover. Verder zijn er van Cecilia Brandt, in 1843 in de Blätter aus der Gegenwart, en van A. Ruge in 1847, in de Lyriker unserer Zeit.

Tot de schoonste van lateren tijd behooren eerstens het medaillon, aan de hand van David d'Angers toegeschreven. Heine moet toen pas even in de veertig geweest zijn, althans in den leeftijd, waarin hij nog „Fleisch und Heidenthum" bezat. De voortreffelijk geboetseerde kop is vol leven en geest. De oogen zijn toegeknepen, zooals Wienbarg ze beschreef, het onderste ooglid iets opgetrokken. Mond en kin zijn bijzonder schoon gesneden. Om de mondhoeken en neusvleugels trilt de weerkaatsing der onuitputtelijke satire, die broedt onder het schoone voorhoofd. Het is de tijd van Atta Troll en Deutschland!

Weemoedig is de overgang op het laatste portret, door E. B. Kietz met zwart krijt geteekend, gemerkt: Paris, den 27 Juli 1851 [1]). Reeds is hij door het lijden „zum spiritualistischen Skelette abgemagert." Het hoofd rust in de hand; pijnlijk is het

---

[1]) Uitmuntend op steen gebracht bij Ch. Fuchs te Hamburg, met de gefacsimileerde regels

> Jahre kommen und vergehen,
> In dem Webstuhl läuft geschäftig
> Schnurrend hin und her die Spule —
> Was er webt das weiss kein Weber.

Ook Gleyre heeft hem in zijne ziekte geteekend; dit zeer gelijkend portret verscheen in de Revue des deux mondes en later voor de Fransche vertaling der Reisebilder.

ooglid gezonken, de schoone levensvolle mond van voorheen is met een knevel en baard bedekt, die reeds een weinig grijs gespikkeld zijn, de wangen ingevallen.

Maar al het lijden, dat de menschen en de natuur ophoopten over dit fijne organisme, kon toch zijn geest niet dooven, en het scheen alsof de gelaatstrekken onder het lijden veredeld waren.

Zoo placht hij toen bij zijn venster te zitten in den gemakkelijken stoel, den geheelen voormiddag. Op zijne knieën lag dan de portefeuille en zoo zat hij zijne gedichten te schrijven of aan zijne mémoires te werken.

Alfred Meissner, Heine's vertrouwde vriend in deze jaren, zegt, dat dit portret den dichter met verbazende getrouwheid voorstelt.

Toen Frau Mathilde het zag, vond zij het treurig, dat Henri er blind op was afgebeeld. Kietz maakte daarom voor haar een dergelijk portret met de oogen open [1]).

Zoo zat, zegt Meissner, de zieke dichter hier jaar op jaar in zijn leuningstoel, terwijl duizenden in het verre Duitschland, in booten, op bergtochten, van de tinnen der burgtruïnen, zijne levensvolle liederen zongen.

XI.

Het hertogdom Brunswijk ligt op den overgang der berglanden naar de vlakten van noord- en westelijk Duitschland, en heeft deel aan deze beide aardvormen. Het bezit op zijn grond een gedeelte van den schoonen Hartz, maar de stad Brunswijk staat op de vlakte en alleen in het verre verschiet steekt de Brocken uit de blauw getinte bergreeksen.

Brunswijk is werkelijk een stadje, dat weinig aantrekkelijks heeft, behalve voor iemand, die als kunstvriend reist. Maar die wordt er dan ook rijk beloond. In de eerste plaats door de schilderijengalerij. Het gebouw, waarin zij is, was in de 14de eeuw een klooster, in de 18de een tuighuis; er was dus allengs vooruitgang. De Duitsche vorsten der 18de eeuw, ook de kleine,

---

[1]) Waarschijnlijk het in photographie in den handel voorkomende portret met knevel en kinbaard, en eene dikke das om den hals geknoopt.

hadden een goed oog voor schilderkunst, zooals de verzamelingen te Dresden, Kassel, Oldenburg, Braunschweig getuigen. De Hollanders verkochten toen hunne prachtigste schilderijen, en soms bij heele kabinetten te gelijk wisten de Duitsche potentaatjes ze te bemachtigen. Anton Ulrich, hertog van Brunswijk-Lüneburg, kocht op zijne reizen in Italië, Frankrijk en Holland, in het midden der 17de eeuw, behalve ruim 1200 heerlijke majolica's, die ook in het museum zijn, een aantal schilderijen, waarmede hij zijn slot te Salzdahlen versierde. Later werden zij vereenigd met de voorwerpen van het museum, door hertog Carl in 1753 gesticht.

De verzameling bezit voor ons dit merkwaardige, dat de Hollandsche school er weder de kroon spant. Wel zijn er goede Italianen, bij voorbeeld de Adam en Eva, waarschijnlijk van den ouden Palma. Het is echt Venetiaansche gloed, zooals Giorgione dien heeft aangeblazen, en het zijn de typen van Palma. Dat heerlijke vrouwenkopje, ovaal met dicht gegolfde haren, die slanke vormen van het lichaam, met fijne uiteinden, zijn echt Palma; de dommelige geheimvolle toon, goudachtig en ambergeel in het mansbeeld, iets teerder in dat der vrouw, het donkere bruingroene gebladerte, waartegen de figuren licht uitkomen, zijn allerschoonst, en als de eerste menschen zoo waren, de Elohim mochten dan met zelfvoldoening zeggen: „dat het goed was."

De schilderij bezit al de bekoorlijkheden van deze school en dezen tijd. Palma leefde in het midden der 15^{e} eeuw. De stijl der beelden behoort in dat aantrekkelijk tijdperk te huis, waarin natuur en werkelijkheid reeds hare rechten deden eerbiedigen, maar de geest nog den zuiveren indruk droeg der naïeve tijden. Daar is niets onbetamelijks in deze groote naakte menschen, die zoo gedistingeerd zijn zonder gemaaktheid, zoo elegant zonder gezocht, zoo edel zonder gekunsteld of heroïsch opgeschroefd te wezen. Het is de aangeboren bevalligheid der onbevlekte natuur.

Zij droegen nog de dierenhuiden niet der maatschappelijke deugdtheorieën, wisselend, huiden en theorieën, naar al de grillen en beschikkingen der wetgevers van fatsoen en der zedenmodisten. Zij, de zoete lieve vrouw van Eden, had op de kostschool der wereld nog niet geleerd, dat liefde zonde en haar bloeiend

lichaam een verrotting is; zij keek nog niet met één oog naar de kerk en met het andere naar de wereld, met dualistische scheelheid; en de slangenwijsheid had haar nog niet verleid tot de ervaring, dat een willekeurig verbod tweespalt brengt in het gemoed. Hij was nog naïef in zijne liefde en zijn vertrouwen op haar, en tevreden met eene vrouw zonder stamboom. Hij droomde evenmin van den roem van bloedige veldslagen en parlementaire tornieren; hij betaalde zelfs te weinig belasting om kiezer te zijn. Dit deerde hem niet, daar hij toch niemand had kunnen kiezen dan zichzelven, want Heva was nog niet geëmancipeerd tot verkiesbaarheid. Ja, zij waren beiden onschuldig.

Ook deze geschilderde typen van de menschheid zijn nog onschuldig. Later zullen deze schoone lichamen leeren hunne eigenwaarde te voelen en zich te doen gelden; zij zullen den heroïschen zwaai van Michelangelo aannemen, de aristokratische beschaving van Raffaele, de morbidezza van Allegri, de wereldsche pracht van Paolo Cagliari. Nu hebben zij nog al het oorspronkelijke der natuur, doch van eene uitverkoren natuur.

Er zijn bezienswaardige stukken uit de Fransche school; ook uit de Duitsche, b. v. de oude en jonge Cranach, Holbein, Dürer, tot den tijd van Kupetzky en Tischbein. De schilders der renaissance konterfeitten hunne beroemde tijdgenooten, de mannen van den hervormingsstrijd, Melanchthon, Calvin, Luther en Catharina van Bora, Erasmus, Maximiliaan, Tilly, Königsmark.

Er zijn 150 Vlamingen, waaronder een prachtige valkenjager van Frans Floris en verscheidene stukken van Rubens. En 330 Hollanders uit alle tijdperken. Onze oude renaissance-meesters, door onkunde in onze eigen musea verwaarloosd, zijn hier. Van Heemskerk, van Mander, Antonis Mor, Goltzius met zijne drie Gratiën, Cornelis Corneliszoon (vijf stukken) en Wttewael. Dat waren toch belangrijke mannen, krachtige talenten, die streefden naar iets groots. Maar het eenzijdig, overdreven vereeren van de 17de eeuw heeft hen mishandeld. Knappe componisten waren zij, en teekenaars zooals de 17de eeuw er nauwelijks één had. Zij zochten naar den smaak en de elegantie, die de naturalisten en koloristen van later tijd ons verleid hebben geringer te achten. Maar eere wien eere toekomt, en wat nu een kettersch oordeel schijnt, zal eens eene eenvoudige waarheid worden.

Daarna komen de toovenaars met kleur en toon, de mannen van leven en natuur. Frans Hals ontbreekt — dat schoone levensgroote mansportret is niet van hem — maar de nakomelingschap is er: Brouwer, Ostade, Jan Steen, Van der Helst, Quast, Palamedes, Metsu.

En al de meesters van het landschap en het water, van Esajas Van den Velde en van Goyen tot Ruysdael en Rembrandt.

Zeldzame schilders zijn er, die Rembrandt voorafgingen, Bramer, Elsheimer, Uytenbrouck, Moeyart, Lastman, — bij ons nooit een museum waardig gekeurd — en dan de groote meester, gelijfstaffierd van zijne volgers en vrienden Dou, Bakker, Eeckhout, Lievens, Bol, Victors, Ovens, Bernard Fabritius, Bleker, de Poorter, Jan de Wet. Wat al mannen daaronder, bij ons gansch onbekend; wat al zijden van hun talent, in Nederland niet vertegenwoordigd, zooals Victors en Eeckhout met levensgroote figuren in historische composities. Moet een Hollander dan hier komen om zijne school te bestudeeren.

Onder de acht Rembrandts zijn, uit den vroegeren tijd, eenige goede portretten en een philosoofje, dat geheel afgetrokken zit te studeeren in zijne rustige cel. Uit later tijd, de verschijning van Jezus aan Maria, mysterieus van licht. En dan twee stukken van buitengewone beteekenis. Een phantastisch berglandschap; de zon dringt door de rossige en donkere donderwolken en verlicht eene stad op de helling der hoogten; gebouwen, stroom en boomen van den voorgrond liggen in de schaduw. Dat alles, breed geborsteld in roodbruinen toon, vol poëzie.

Rembrandts familietafereel wordt door den ouden catalogus van Salzdahlen *Rembrandt en zijn gezin* genoemd.

Wij laten deze vraag hier onbesproken. Dit schitterende stuk vertoont dezelfde jonge vrouw als in het museum Van der Hoop te Amsterdam, met haar frisch en vol, door kuiltjes in de wangen bevallig gelaat, en zij draagt hetzelfde granaatroode kleed. Zij zit en heeft een kindje op haar schoot, dat eene toque schuin op het hoofdje draagt en gekleed is in eene stof van soortgelijk rood, doch iets meer naar appelbloesem zweemend. Het rechterhandje houdt eene bloem, en het linker trekt aan het witte hemdje, dat tot den hals de borst der vrouw bedekt. Aan hare knieën staan nog twee meisjes, van zes tot acht jaar,

waarvan de eene eene platte mand vol bloemen met beide handen draagt. In de kleeding van dit meisje vindt men de groene tinten der vrouwebuste in het museum te Kassel terug en in het gelaat de toetsen groen en bister, die men in de beroemde mansstudie van Carel Fabritius (mus.-Boymans) opmerkt.

De man, die lange haren en een knevel heeft, staat ter linkerzijde achter de meisjes en biedt het eene een bloempje. Met zijne donkere kleeding is hij geheel in de schaduw. In den duisteren achtergrond ziet men gebladerte. De vrouw en het kleinste kind vormen de lichtpartij en bezitten met de schitterende kleuren der stoffen en den gloed der carnatie een wondervollen glans. Bij het zien van deze schilderij klonk opeens de fonkelende pracht van eene van Beethovens finales in mijne verbeelding. De uitvoering is zoo woest vurig, en tevens met zooveel meesterschap in die onstuimigheid, dat wij als aan de plaats genageld zijn door den overweldigenden indruk. Van nabij vertoonen sommige deelen maar pakken verf of breede nu eens vlakke, dan weder verheven toetsen; op eenigen afstand verbindt zich alles en smelt in eene heerlijke eenheid samen, en wat ruw en oppervlakkig scheen, wordt fijn en diep.

Zoo bij voorbeeld de hand der vrouw, als die van Six met breede toetsen geveegd, maar op behoorlijken afstand volmaakt juist van vorm en beweging.

Verbaasd verwijlen wij langen tijd voor deze schilderij. Zij heeft het geheimzinnige, dat in sommige kunstwerken ons zoo vreemd fascineert. En als wij weer tot het bewustzijn terug zijn gekomen, hebben wij het gevoel van een schoonen droom gedroomd te hebben, maar wij kunnen er in woorden geen rekenschap van geven.

Brunswijk is met Lübeck, Bremen, Hannover, Hamburg, in het Noorden van Duitschland eene bewaarplaats der gothiek en van de oud-Duitsche hout-architektuur.

Eene stad van eenige beteekenis heeft haar gelaat, zooals de mensch.

De symmetrie, die in de nieuwe steden zoo vaak te kort doet aan de behoeften der verbeelding, heeft hier geen misbruik gemaakt van de rechte lijn. Met eene zorg, die voor smaak en gemoed pleit, is de hand gehouden aan het oude karakter der

stad. Dat behoeft niet te beletten, dat nieuwe gebouwen aan nieuwe behoeften komen voldoen. Maar hier is het nieuwe naast en niet over het oude en ten koste van het oude gebouwd.

Waarom toch ook de sporen van vroegere beschaving uitgewischt, die letters, waarmede wij de geschiedenis van het verleden en van zijn geest te spellen hebben? Ligt er niet veel domme onbeschaamdheid in de woede, waarmede men, zoodra men wat te bouwen heeft, het oude wegbreekt, hoe schoon of belangrijk het zij? Wanneer men een boek wil schrijven, kan men wit papier verkrijgen, en moet niet noodwendig eerst een oud handschrift uitwisschen. Zal de hedendaagsche schilder een paneel van Van Eyck moeten nemen om daar overheen zijn eigen tafereel te malen? Laat dan de portretten, de illustraties van het verleden bestaan, en wat gij zelf te scheppen hebt, stel er dat naast — de vergelijking kan interessant zijn — maar verniel niet eerst wat anders. Ik weet wel, dat ook in de natuur het nieuwe leven uit de vernietiging van het oude voortspruit, en dat die natuur alleen in hare oudheidkamers de fossielen en voorhistorische vormen bewaart. Haar voorbeeld in het klein navolgende, meenen sommigen genoeg gedaan te hebben, als zij een paar oude steenen en een photographietje van een belangrijk gebouw in een museum wegbergen.

Maar de natuur is één en doorloopend, terwijl de kort levende en in opvolgende geslachten telkens opnieuw aanvangende mensch, wil hij den draad niet verliezen, zijn geheugen en zijne vormkracht moet te hulp komen door de kennis van de voorafgaande verschijnselen.

Wij menschen, bewust en denkend deel dier natuur, hebben de taak, hare geschiedenis en de onze te bewaren, en in ons zijn krachten werkzaam van den geest, van het gemoed, van de verbeelding, wier eischen zich doen gelden.

Onder de moderne gebouwen munten het theater en het hertogelijk paleis uit. Het theater is door Wolf gebouwd met den fraaien, in deze streken veel gebruikten paars-grauwen zandsteen, in een modernen, uit klassieke en Italiaansche motieven gevormden stijl. Het kloeke, fraaie gebouw ligt omringd door het hertogelijk park, waarvan de aangename dreven „mit höchster Genehmigung” zijn opengesteld voor allen, die „geen

pakken dragen," er niet al „te vuil uitzien," en zichzelve niet rekenen tot de op de publikatie uitgezonderde kategorie van „Gesindel," — want vrijzinnig heeft men deze zelfwaardeering aan de menschen overgelaten.

Het Schloss, omstreeks 1833 door Ottmer gebouwd, is eene zeer fraaie vorstenwoning. Het ligt in het midden van een ruim voorplein en tuin. De lange façade is in den Italiaanschen paleizenstijl gebouwd; boven het voorspringende middendeel, door pilasters en kolommen rijk versierd, verrijst op het dak eene kolossale bronzen groep, door Rietschel geboetseerd, eene zegekar met vier paarden, door Brunonia bestuurd.

De oude stad is geheel de oorkonde van hare geschiedenis; zij staat nog overeind, de antieke Welfenstad, het lid van den Hanzebond.

Op de markt rijst boven een steenen voetstuk de in erts gegoten leeuw, in 1166 opgericht ter heugenis en eere van Hendrik den Leeuw, een werk der oude beeldhouwkunst, in dien willekeurigen vorm, die bijna niets van de natuur nam, maar vol stijl en karakter.

> De hertoginne van Bronswijk liet het komen in 't openbaer
> En schrijven in kronijke en maeken een schoon pilaer,
> En bij 't graf stellen liet met een leeuw daer op gesneden
> Ter gedagtenis, zoo men ziet, tot op den dag van heden.

Die „dag van heden" moet er een van het jaar 1400 en zooveel geweest zijn. Maar de sprook is vrij wat ouder dan het lamme bedorven lied, dat in de Nederlanden een verre weerklank werd van de oude Duitsche sage. [1]).

Heinrich der Löwe, de hertog van Brunswijk, haakte naar avonturen en hij bemande eenige schepen om ter zee te gaan varen. De hertogin vreesde echter, dat hij niet terug zou keeren, maar de hertog zeide: keer ik binnen zeven jaren niet weder, dan moogt gij een anderen heer huwen. Zij geleidde haar man naar de schepen en hem voor het laatst in hare armen sluitende,

---

[1]) Zie Carl Gödeke's Reinfrit von Braunschweig (Hannover 1851); de sage komt echter gedeeltelijk al vroeger bij Caesarius van Heisterbach voor.

gaf zij hem de helft van haar ring. De hertog nam den halven ring en voer heen, en de hertoginne, zeer bedroefd, keerde naar haar paleis terug.

Stormen teisterden het schip van den hertog en dreven het daarop zonder mast, zonder zeilen, naar de Leverzee. In deze zee zijn hooge rotsen, die het ijzer tot zich trekken. In de nabijheid was ook eene wildernis en daar leefde de groote vogel Roch, die elken dag aas kwam halen voor zijne jongen; eens roofde hij een man weg van 's hertogs schip. Toen sprak de hertog: naai mij in eene ossenhuid en leg mij op het dek. De groote vogel heeft daarop den hertog gevat en bij zijne jongen gebracht. Terwijl de vogel weer uitvloog op buit, sneed de hertog de huid open, doodde de jonge roofdieren en vlood naar de wildernis. Daar zag hij een wonderlijken strijd, tusschen eene slang en een leeuw. De hertog dacht, ik word liever verscheurd door den leeuw, dan door dat venijnig dier gedood. Met zijn zwaard hieuw hij de slang in tweeën. Toen kwam de leeuw op hem af, maar klauwde hem als een hond; overal volgde hij hem en voorzag hem van voedsel.

Eindelijk zag de hertog een schip, dat hij aanriep om mede te varen. De schipper, die de booze was, wat de hertog niet wist, nam hem en den leeuw op.

Morgen, zeide de booze, trouwt uwe vrouw met een machtig heer, want de zeven jaren zijn dan verstreken. Wat zult gij mij geven, als ik u vóór dien tijd slapende breng in uw paleis te Brunswijk?

Er werd overeengekomen, dat hij dan 's hertogs ziel zou hebben. Toen bracht de booze hem in één dag naar zijn land terug. Maar de voorwaarde was „slapende," en wat deed nu de trouwe leeuw? Zoodra zij aankwamen, maakte hij met groot getier en met zijne scherpe klauwen zijn heer wakker, en zoo was de hertog bijtijds aan zijn paleis en zijne ziel werd behouden.

Daar was inmiddels de bruiloft aan den gang, toen de hertog onbekend verscheen. Als een bedelaar, want zijne kleederen waren gescheurd, ging hij met zijn leeuw voor het paleis liggen en vroeg aan een der heeren, dat de bruid hem een dronk mocht schenken ter gedachtenis aan den hertog.

De hertogin zond den man eene gouden schaal met wijn, de

hertog dronk die ledig en zond ze terug, nadat hij er zijne helft van den ring in had gelegd.

Toen de hertogin die zag, paste zij de beide stukken van den ring aan elkaar en hij bleef op dat oogenblik geheel. En opstaande liet zij haar bruidegom zitten en ijlde haar heer te gemoet. De hertog werd in eere hersteld, maar stierf binnen korten tijd. Toen men het lijk ter aarde droeg, volgde de leeuw en bleef huilend op het graf liggen. Hij wilde eten noch drinken en stierf kort nadat zijn heer was gestorven.

> **De hertoginne van Bronswijk liet het komen in 't openbaer**
> **En schrijven in kronijke en maeken een schoon pilaer,**
> **En bij 't graf stellen liet met een leeuw daer op gesneden**
> **ter gedagtenis, zoo men ziet, tot op den dag van heden.**

Welk een lang leven en verbazend verre uitbreiding heeft de sage! Hier klinkt zij in de 15de eeuw aan de lage landen bi der see, uit het bloedverwante Germaansche Brunswijk, en daar, in het noordwesten van Duitschland weefde zij in den ouden zang verschillende trekken, ontleend aan Arabische en Indische bronnen; de Leverzee, de magneetrotsen, den vogel Roch, den leeuw. En den Brunswijkschen hertog smolt zij saam met eene andere sage, door een monnik van Heisterbach geboekt in de 13de eeuw, en zoo werd het eindelijk de legende van Heinrich den Löwe.

Op deze markt en elders staan de vele kerken uit den overgangstijd der Romaansche op de Gothische vormen, tot de dagen, waarin de gothiek in het eind der 15de eeuw verweekelijkt werd en versmolt in de op hare beurt krachtiger renaissance. Hier zijn de Romaansche bogen, zuilhoofden en rondboogvensters en de halfrond uitspringende koorabsiden, en daarnaast breekt het spitsboogbeginsel door in zijne ontbolstering, zijn bloemen- en vruchtenrijkdom, zijne overlading, zijne ontaarding, naar de wetten der planten. En eene plant was het, eene schoone plant, dat Gothische gewas, dat zich uit eene eenvoudige cel ontplooide tot de hoogste samenstelling in haar volkomen ontwikkeling, bloei en verwelking.

Op het eind der 12de eeuw stichtte Heinrich der Löwe den dom; zijn grafteeken is er, en in de krocht de graven der oude Welfen; het koor is nog geheel Romaansch. De Catharina-kerk

vertoont de vermenging van Romaansche en Gothische vormen, en in hare bouwstof ongelijke zandsteenblokken, onregelmatig opgetast. De Martini- en de Andreas-kerk, met hare jongere reliëfs in de frontaalgevels, stammen uit de 13de eeuw. Gothisch is ook het fraaie raadhuis met open galerij, de pijlers, versierd met de beelden van vorsten uit de Welfen-familie. Het is zoo goed bewaard, dat aan den hoek nog de ijzeren stang met den pot uithangt, waarin men oudtijds vuur brandde ter verlichting. Wij hebben nu meer en beter licht, maar het is toch merkwaardig, zulk een antiek voorwerp te bewaren; ik ken wel een land, waar die ijzeren lichtbaak al lang naar den oudroest zou zijn verhuisd. Op de markt daarbij staat eene fraaie van tin gegoten fontein, van de 15de eeuw, met een schat van aardig beeldwerk, waarin de heidenwereld vreedzaam samengaat met de Oud-testamentische en de middeleeuwsche.

Aan dit alles is in de 15de eeuw en later gebouwd, want de gothiek is bijna nergens klaargekomen met hare voornemens. Door geheel Europa heen heeft zij duizenden werken aangelegd, maar de tijd om ze te voltooien ontsnapte haar. Want hoewel ze afstamt van zeer orthodoxe rondboogouders en zeer godsdienstig werd opgevoed, toonde het kind al spoedig, dat er iets bestaat, waartegen geene opvoeding bestand is — d e g e e s t d e s t ij d s.

Het kind leerde veel dogmatiek en symboliek, maar in der leeken bouwhutten ook eene groote hoeveelheid stoffelijke kennis en wel uitgerekende wiskunde. De ontwikkeling van hare rede en haar levenslust namen toe. Zij streefde vooruit, altijd hooger op, tot de stoutste waaghalzerij; overheerschte de stof, maar beminde de natuur. Zij hield er van zich te versieren met bloemen en bladerkransen, zij kwam in opstand tegen het oude en veroorloofde zich allerlei antiklerikale uitspattingen en satires tegen de kerkgebruiken en de geestelijken. Er woelde al een modern-rationalistische geest in haar, maar tevens bleef zij vol poëzie. Doch de tijden veranderden en er kwam eene eerste renaissance voor den geest. Scot sprak over antieke wijsbegeerte; Abeilardus, Occam, Wicleff deden nieuwe woorden hooren. De kroon en de mijter bestreden elkander, de derde stand verhief zich, kruistochten verruimden den gezichtskring, handel maakte rijk en vrij;

universiteiten verrezen te Parijs, Oxford, Bologna; de Reinaert verdrong de sagen van den Graal en Carlemagne.

En zoo was er geen geld en geen zin meer om met hooge kerktorens den hemel te benaderen. Toen de gothiek geheel was gerijpt, was zij met haar tijd den ouden ideeën ontgroeid. Nu begon de renaissance haar triomftocht van Italië tot het Westen en Noorden van Europa. Van haar stijl dragen hier eenige schoone gebouwen den stempel; daaronder eene prachtige façade van 1591, in zes of zeven verdiepingen van zuilenorden, de trapgevel met tal van karyatiden, beelden, schilden versierd.

Doch wat in de 16de eeuw aan Brunswijk zijn bijzonder karakter geeft is de stijl der burgerhuizen, waarin de Noord-Duitsche houtconstructie geheel op den voorgrond komt. Bij dezen bouw vormen de balken het geraamte en de steen vult de vakken aan. In de beste typen van dezen tijd, waarop ik de jaren 1517, 1524, 1581, 1619 aantrof, springen de verdiepingen voorwaarts boven elkander en een hoog, stijl en vooruitstekend dak, met sierlijke dakvensters en met roode pannen of blauwe leien afgedekt, kroont het geheel. Soms worden de eenvoudigste versieringen boven de rechte raamposten aangebracht, door grofweg trapsgewijze pyramiden of waaier- en schelpvormen daarboven in de klei te snijden. De balken liggen overal zichtbaar. De horizontale balkleggers zijn evenals de draagbalken en hunne koppen met tal van in het hout gesneden reliëfs voorzien, soms met lange takken en slingers op de wijs der oorspronkelijke vignetten — d. i. wingerdranken — of met sterk gekleurde kronkelende spreukbanden en wapenschilden; de balkkoppen en draagstukken met maskers of groteske beeldjes. Soms neemt die versiering eene zoo groote uitbreiding, dat het huis er in de verte uitziet als een rijk gegalonneerde statierok. Maar de Duitscher houdt van humor en mengt satire in het borduursel van dien statierok. Dichtbij is het een in hout gesneden phantastische wereld vol bijtende draken, zonderlinge griffioenen, duivels en satyrs, bijbelsche figuren, engeltjes, heiligen en meerminnen, door de grilligste krullen en ranken te zamen omkronkeld. Daarbij komt nog soms de aardig geschakeerde roode baksteen, het fraaie kantwerk op de nokken der daken en dakvensters, de ijzeren stangen met vergulde wimpels, ballen en

beeldjes. En dat alles ziet er uit alsof het zoo pas was opgeleverd.

In straten met zulke huizen voelen de oude kleederdrachten, die men nog ziet, zich goed te huis, evenals die gezichten, waaronder men er telkens tegenkomt, wier voorouders door Dürer en de Cranachs zijn uitgeteekend.

Hier staan nog op de binnenplaatsen de antieke vrachtkarren en oude postwagens en in de kelderrestauraties vindt men de Braunschweiger worst en bier. Hier kronkelen nog de oude nauwe straten, en als de diep onder de wenkbrauwen schuilende Duitsche oogen, liggen de kleine vensters in de schaduw onder de vooruitstekende gevelvoorhoofden. Achter de kleine ruiten kijken vroolijke Veilchenaugen over de bloemen in roode aarden potten heen, en onder de hooge steile daken broeien de hersenen, als vanouds, over vaderlands grootheid, over het Ik en Niet-Ik, over das Ding an sich en over het Onbewuste.

De Hebreeuwsche spreukdichter Jezus ben Sirach zegt:

> **Kijk niet rond in de straten eener stad**
> **En drentel niet in hare eenzame hoeken.**

Maar — juist dáár schuilen de schilderachtigste plekken en leeft nog het oorspronkelijke volksleven

Ik was blij, de oude semietische wijsheid niet nageleefd te hebben; met dien voorzichtigheidsmaatregel had ik het beeld niet ontdekt, dat in een van die afgelegen hoeken staat. Men vindt het op een kleine open plaats dicht bij de vroegere wallen. Ter zijde verrijst de Aegidius-kerk, geene kerk meer, maar gewijd aan het tentoonstellen van werken der kunst en der nijverheid. Dat is een goede achtergrond voor Gotthold Ephraim Lessing.

Deze naam roept opeens een gewichtig stuk geschiedenis van den geest voor onze verbeelding. Die man, moedig en onafhankelijk van karakter, sloeg met zijn letterkundig talent, met zijn scherp oordeel en zijne ontzettende hoeveelheid uit de beste bronnen gevloeide kennis, het verouderde ter neer en brak nieuwe banen voor de letteren, de kunst en oudheidkennis, de kritiek, niet alleen van Duitschland, maar van de nieuwere beschaving.

Daarom is Lessing voor ons nog een van de blijvende menschen, een van de standbeelden in ons pantheon.

Hij is hier in zijn eigen kostuum afgebeeld, met den langen rok, het groote vest, de korte broek en het opgerolde haar. Als werkte zijn geest mede bij de schepping van zijn beeld, zoo is dit de vrucht van een nieuw beginsel, dat der historische kleeding in de beeldhouwkunst. Dat werd eerst realisme gescholden, maar men heeft erkend, dat de ideale behandeling niet altijd aan een gedrapeerden mantel en bloote armen en beenen verbonden is. Het beeld is van Ernest Rietschel, een van Duitschlands grootste beeldhouwers, gevoed met de klassiek, maar een van hen, die, evenals Schinkel in de bouwkunst, de oplossing gegeven hebben van het door Goethe gestelde vraagstuk: den nieuweren smaak door den Griekschen te verheffen. Rietschels fijne vingerdruk heeft aan alles, ook de moeilijkste deelen der kleeding, artistieke waarde gegeven; alles is gevoeld. Een eenvoudig voetstuk van gepolijst, grijs gespat graniet, draagt het bronzen beeld; op de zijden ziet men behalve zijn naam en de wijding: „Dem grossen Denker und Dichter" — twee medaillons, die zijne werken in zinnebeeld vertegenwoordigen. Links Melpomene, en een kleine genius, die met een bezem eenige oude zaken, waaronder een paar rococo-schoentjes met hooge hakken, wegveegt, en de Waarheid met een spiegel en een boek. Rechts de Wetenschap en genii met geesel, driehoek, lauwertak, en een reliëf met het beeldje, dat op eene omgekeerde fakkel leunt, zooals het in zijne verhandeling Wie die Alten den Tod gebildet voorkomt.

Lessing rust met de linkerhand op eene antieke zuilschacht; de rechter is opgeheven ter hoogte van de borst; hij draagt het hoofd hoog en in fiere uitdagende houding. Zóo moet hij er hebben uitgezien, als hij ragfijn redeneerend, terwijl de beweging der hand aan eene anatomische ontleding doet denken, zijne vlijmende kritiek uitoefende.

Lessing is een van die mannen, die een leesteeken, — neen sterker — eene dikke streep hebben gezet in den tekst der menschengeschiedenis en die een nieuw hoofdstuk beginnen. Zooals de oude miniatuurschilders met vaste, lichte hand eene versierde beginletter teekenden, zoo ook Lessing. Zulke beginletters

zijn dikwijls rood — r u b r i c a — en als ik niet vreesde, dat Lessing mij wegens wansmaak op de vingers zou tikken, zou ik willen zeggen, dat er dan ook bloed kleefde aan zijne roode beginletters, bloed van Herr Pastor Lange, van Herr Geheimrath Klotz, van Herr Hauptpastor Goeze. Want het ging er scherp doorheen, als Lessings kritiek het staal ontblootte. Het staal mag ik wel zeggen, want hij gebruikt zelf deze vergelijking over zijn stijl. Ik bedoel wat hij den gewonden Goeze antwoordde, die over het verblindende van zijn stijl had geklaagd — „het is belachelijk," zei Lessing, „de diepte van eene wond niet aan de scherpte, maar aan het blinkende van het zwaard toe te schrijven!"

Lessings geheele wezen was kritisch, d. i. beheerscht door het onderzoekend, beoordeelend verstand. Ook wat hij op den dus gereedgemaakten grond oprichtte, was vrucht van kritiek. Zij was een scherp ploegijzer, maar in de opengesneden voren deed dezelfde hand, die het voerde, telkens vruchtbaar zaad vallen. Aan Ramler vraagt hij kritiek over zichzelven: „Kritik ist das einzige Mittel mich zu mehrerem aufzufrisschen, oder vielmehr aufzuhetzen." Zoo was het oordeelen en voortbrengen bij hem saamgeweven. Zijne tooneelstukken waren, wat den vorm betreft, de toepassing van zijne leer over het theater, terwijl hun inhoud zijne beginselen uitsprak. Zijne Lustspiele D i e J u d e n, D e r F r e i g e i s t, D e r j u n g e G e l e h r t e verkondigen zijne beginselen over de miskenning van de Joden, over de lichtzinnigheid, over het pedante ras der geleerden. Zijn M i n n a v o n B a r n h e l m ademde den vrijen geest, die in Frederik den Grooten's tijd begon te waaien. N a t h a n d e r W e i s e schreef hij om met het beeld van een vrijen geest een eind te maken aan den ellendigen strijd met de godgeleerden, en hij noemt die nieuwe wending een närrischer Einfall om aan de theologen eene nog erger poets te spelen.

Hem, geboren dialecticus, was disputeeren eene genotvolle gymnastiek van den geest; hij zei, dat hij soms streed niet om te doceeren maar om de krachtsuiting.

Doch welke wonderen van kracht en geestige gevatheid Lessing ook bedrijft, het is niet te ontkennen, dat ons thans die Lange's, Klotz'en en Goeze's minder aangaan. Hoe komisch

Lessing met hen omspringt, zij vervelen te midden van de schoone en belangrijke zaken, die hij met ons behandelt. Dat geeft eene waarschuwing. Wij hebben bij ons een voorbeeld, hoe een schoon geschrift zijn ontstaan te danken heeft aan den wil om een onbevoegde af te straffen, zonder dat dit het werk bedierf. Bakhuizen van den Brink schreef zijn Huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saksen naar aanleiding van een onvoldoend geschrift over dat onderwerp van een, op wien hij erkent „eene proeve te willen nemen, wat iemand te weten noodig is, eer hij de geschiedenis wil gaan samenstellen.” Met dien man handelt hij af in zijne voorrede en zegt: „Nadat ik mijne tegenpartij meende verslagen te hebben, heb ik hem nog eens overeind gezet, omgekeerd en aan de haren getrokken, om te zien of hij wel goed dood is. Ik geloof ja, en daarom schrijf ik op zijn gesteente, zonder eenige kwaadwilligheid, de oude grafspreuk: Lector sincere, deus isti dic miserere.” Maar Bakhuizen wachtte zich wel zijn kunstwerk te bederven door er dien verslagene telkens in te doen spoken.

Doch Lessing stond niet op ons vrije gebied. Hij moest zich wel met het zwaard een weg banen door de dichte drommen der verroeste theologie, der dorre geleerdheid, der verouderde dramatiek, der onkritische behandeling van letteren en kunst, om er beweging, geest, nieuw onderzoek van de bronnen in te brengen. En eenmaal in dat krijgsgewoel, moest hij aan alle zijden van zich afslaan tot zelfverdediging.

Men schreef 1749. De wetenschappen waren in het beschaafd Europa tot eene soort van „rustige rust” gekomen, voordat de studie van de natuur en van het Oosten, het herleven van de klassieken er nieuw bloed in brachten. In de letteren heerschten Fransche smaak en regel; de klassieken oefenden niet meer onmiddellijk, maar in Fransch kleed en Fransche vormen invloed uit. De praktijk van Corneille, Racine, Molière, de theorie van Boileau waren, in plaats van de ouden, klassiek geworden. Het theater van Marivaux, Destouches, Voltaire werkte in dien geest voort. Met Rousseau kwam er nieuws. In zijn beruchte discours sur les sciences et les arts kwam hij tegen de traditioneele geleerdheid, de onnatuurlijke kunst op; in Héloïse predikte hij den zin voor de natuur en de rechten van het gevoel, in

het Contract social de volkssouvereiniteit, in Émile de natuurlijke opvoeding.

Diderot gaf een nieuw burgerlijk drama; Beaumarchais spreidde daar zijne geestige satire in uit; Batteux gaf eene nieuwe theorie der kunsten; en de encyclopedisten woelden kritisch in den grond der dingen.

De Duitsche beschaving ging school bij de Fransche. Gottsched was de toongever; de poëzie lag gevangen in regels, het tooneel bestond in navolging of vertaling van het Fransche; de kunstleer was droog; kunst heette nabootsing van de natuur, haar doel nuttigheid. De nieuwe wijsbegeerte was nog niet geboren; de theologie versteend, vormelijk, doode letterdienst; de klassieke kennis geleerd pedant.

Maar nu begonnen zich nieuwe gedachtestroomingen in Duitschland te openbaren. Vooreerst ging men met een frisch oog en grondiger studie aan de beoefening van de oude, vooral de Grieksche schrijvers; vervolgens was de strijd gericht tegen den Franschen invloed en maakte men zich vertrouwd met de Engelsche wijsbegeerte en litteratuur; eindelijk, droeg deze bekeering een nationaal Duitsch karakter. Deze laatste richting uitte zich bij sommigen in strijd tegen de klassieken. Zich aan Klopstock aansluitend, ijverde zij tegen den heidenschen Wieland, wiens boeken zij verbrandde, tegen wien men predikte en voor wiens ziel Lavater gebeden opzond. Met dezen, al gaf hij Wieland eenige schimpschoten, deed Lessing niet mede, maar in de drie eerstgenoemde opzichten was hij een van de fijnste woordvoerders.

Op zijn 20ste jaar was Lessing student in de theologie te Leipzig, maar ging bij voorkeur om met vroolijke jongelui, komedianten en tooneelschrijvers. Uit dat leven ontstonden zijne eerste Lustspiele. Maar tevens schreef hij stukken over het Grieksche tooneel en kritische artikelen in de Vossische Zeitung, kleine gedichten enz. Eene kritiek van Lange's vertaling van de Oden van Horatius, bracht hem met dezen in strijd. Aan die kritiek gaf hij den ondeugenden titel: Een vademecum voor den heer Lange, dat deze in 12° formaat altijd bij zich zou kunnen dragen. Uit zijne kennis der Engelsche letteren en toestanden werd het treurspel Miss Sara Sampson geboren

Het is opmerkelijk, dat Lessing, die in alles een voorbereider van Duitschlands groote literatuur was, ook een Faust heeft gedicht. Het stuk was in 1759 geheel af, maar ging verloren, op een paar korte fragmenten na.

Lessing was nu weder te Berlijn en daar gaf hij met Nicolaï en Mendelssohn de Litteraturbriefe uit; eerlijke, flinke kritiek, strijd tegen de idealistische richting van Klopstock, tegen Gottscheds navolgen van de Franschen, voor de beoefening van Shakespeare, ontwikkeling van een vrijen Duitschen geest, ziedaar zijn tegenwoordige streven. In 1763 gaf hij het burgerlijk tooneelstuk Minna von Barnhelm, dat zich nog op het theater heeft staande gehouden.

Intusschen had Winckelmann eene geheel nieuwe vlucht gegeven aan eene met de oude schrijvers in verband gebrachte studie van de klassieke kunst. Zijn hoofdwerk verscheen, toen Lessing de laatste hand legde aan dat keurige boekje, dat zijn naam inzonderheid heeft vereeuwigd. Hij noemde het Laokoon, naar de vergelijking van Virgilius' beschrijving van Laokoöns dood met de beroemde beeldengroep.

De „blendende Antithese" van Simonides, dat de schilderkunst sprakelooze poëzie is en de poëzie sprekende schilderkunst, is een dichterlijk beeld, dat waarheid bevat; maar daarmede is men ook verdwaald en is in de poëzie de zucht om te schilderen ontstaan, en in de beeldende kunst de zucht om denkbeelden en allegorieën uit te drukken.

Met den Laokoöon als voorbeeld, en een aantal parallelle plaatsen uit de literatuur als toelichtingen, stelt Lessing zijn beginsel saam. De beeldende kunstenaar laat den Laokoöon niet luid schreeuwen, — de dichters wel. Dus, iedere kunst heeft haar eigen aard en grenzen. De beeldende kunst vermijdt het leelijke, pijnlijke, omdat het zien daarvan stuitend is; de poëzie niet, zij kan en mag het voorstellen.

De beeldende kunst stelt één oogenblik voor, en geeft ons de voorwerpen gereed te aanschouwen; de letterkunst dringt haar voorstelling niet in één oogenblik te zamen, maar doet haa voor onze oogen worden.

De beeldende kunst vindt haar gebied in de ruimte; de litteraire kunst in de opvolging van den tijd.

Lessing dringt dit beginsel aan met een aantal voorbeelden, die, zooals hij hoopt, „naar de bronnen smaken;” vooral uit Homeros. Homeros schildert zooals de dichter doen moet; slechts weinig trekken geeft hij of een enkel woord: het lange kleed, de witte armen, de klare oogen. En als hij uitvoeriger beelden geeft, geeft hij ze altijd in handeling. Hij beschrijft niet den gereed zijnden boog, maar doet ons zien, hoe Pandaros den bok schiet, die van de rotsen tuimelt; hoe hij de horens neemt, die de kunstenaar bewerkt; hoe hij den boog spant, den pijl op de pees legt, en de pees trekt totdat de punt van den pijl den boog raakt, en de pees de borst nadert. Toen trilde de boog, snorde de groote pees, en sprong de pijl voort, begeerig om te vallen te midden van het gewoel der mannen. — Dat is geene beschrijvende poëzie, zooals die, waarmede vele nieuweren de kunst geweld aandoen, maar leven en beweging.

Tegen het al te volstrekte van dit beginsel — dat men trouwens reeds bij Shaftesbury vindt, maar dat door Lessing zoo boeiend is uiteengezet, — kunnen dichter en kunstenaar soms in verzet komen, de algemeene stelling behoudt hare waarde.

Lessings diepe studiën op het gebied van het tooneel liggen in zijne Hamburgische Dramaturgie, de vrucht van zijne bemoeiingen met het theater aldaar van 1767—69. Hij wil er aan het nieuwe leven, in de Duitsche tooneelwereld verrezen, een stevigen grond geven. Hij toetst er het tooneel van Voltaire, Destouches, Marivaux, Regnard. Hij strijdt tegen de Fransche drie eenheden. Hij wijst er telkens op Shakespeare, op de ouden, op de theorie van Aristoteles. Het theater is volgens hem eene school der moreele wereld, een spiegel van het leven. De tragedie moet hartstochten opwekken en reinigen, en daardoor de menschen verbeteren; de komedie moet door het verwekken van lachen verbeteren. En overal ijvert hij voor de poëtische waarheid boven de historische, voor eenvoud en natuurlijkheid.

Zoo rustig en bezonnen zijne werken zijn, en zoo vol van de uitvoerigste en geduldigste onderzoekingen, zoo beweeglijk was zijn geest en zijn lichaam. Hij is nu hier, dan daar, en de onderwerpen van zijn denken wisselen als zijne woonplaatsen. In 1769 is hij te Wolffenbüttel, waar de hertog van Braunschweig hem aan het hoofd der bibliotheek stelde. Hier zit hij weer in

de boeken te graven. De keurige kleine verhandeling Wie die Alten den Tod gebildet en de antiquarische brieven zijn van dezen tijd.

De persoon, die in deze twee geschriften geslacht wordt, is de Herr Geheimrath Klotz. In dit fijn geciseleerde betoog over de antieke afbeelding van den dood, toont Lessing, hoe de ouden met hun zin om het onschoone te vermijden, den dood niet als een geraamte hebben voorgesteld, maar als een schoonen jongeling met omgekeerde fakkel, gevleugeld, den tweelingbroeder van den slaap.

Hij eindigt met deze fijne wending: daar de dood der vromen slechts zacht en verkwikkend kan zijn, daar de Schrift zelf spreekt van een engel des doods, wat kan dan onze kunstenaars er van afhouden het afschuwelijke geraamte te laten varen, en welke kunstenaar zal niet liever een engel dan een geraamte afbeelden?

Tusschen deze antiquarische studiën en de litterarische, die er op volgen, ligt een van zijne beste tooneelstukken, Emilia Galotti.

En toen viel in zijn leven het drama voor, dat hij met een enkel woord zoo roerend doet voelen. Op zeven-en-veertigjarigen leeftijd getrouwd, verloor hij twee jaar later zijne vrouw en hun pasgeboren kindje. Hij uitte een bitteren smartkreet, en schreef:

„Ik ga nu eene goede dosis laudanum van werk nemen, om den eenen dag aan den ander te knoopen.” Door het uitgeven van de Wolffenbüttler Fragmente kwam hij nu in den geweldigen theologischen strijd met Goeze.

Van dezen en Lessings commentaren, en van de gronden waarop hij den aanval van Goeze afsloeg, dagteekent de nieuwe theologie. Hier is het onderscheid, het fondamenteele, maar zelfs nu nog miskende onderscheid tusschen de oude en nieuwe kritiek, tusschen de lachende persiflage van Voltaire en het ernstige onderzoek der nieuwe wetenschap, voor het eerst duidelijk zichtbaar.

Het Christendom onafhankelijk van den bijbel; de letter is niet de geest, de bijbel niet de godsdienst; de schrijvers van die boeken te beoordeelen als iederen anderen geschiedschrijver; — in plaats van het door ieder anders geformuleerde geloof, de

liefde; — het onderscheid tusschen de leer van Christus en de Christelijke leer; eene hypothese over het ontstaan der evangelies — ziedaar enkele hoofdpunten, vernuftig uiteengezet, terwijl hij met handigheid en scherpte, met geleerdheid en vlijmenden spot, zijn heftigen, schimpenden tegenstander, in allengs nauwer wordende kringen geklemd had, tot hij hem eindelijk in het hoekje vastzette, weerloos onder de punt der floret, die op zijne borst staat. Toen hield hij op, en veranderde opeens van taktiek; hij verhief zich boven den strijd en dichtte, ditmaal in verzen, zijn laatste en beste tooneelstuk, *Nathan der Weise*.

En daarmede was Lessings taak volbracht.

De waarde van Lessing ligt gedeeltelijk in wat hij was voor zijn tijd, in zoover hij het oude kritisch zuiverde en voor het nieuwe den weg wees. Een gedeelte van zijn polemisch en kritisch tuighuis kunnen wij ongebruikt laten. Het denken is weer een eind voortgegaan. In theologisch en wijsgeerig opzicht stond hij aan de spits van zijn tijd, maar die voorhoede ging niet verder dan deïsme en natuurlijken godsdienst. Evenwel is Lessing voor zichzelven verder gegaan in het laatst van zijn leven. Want het verwekte een schrik onder zijne vrienden, toen Jacobi had ontdekt, dat hij aan spinosisme deed en zelfs bepaald beweerde: „er is geene philosophie dan die van Spinosa!”

Eene onvolkomenheid is er in Lessing ten opzichte van zijne betrekking tot het vrouwelijke. De hooge beteekenis der vrouw heeft hij niet volledig erkend. Zelf heeft hij eerst zeer laat de behoefte gevoeld, zijn wezen door de verbinding met eene vrouw te voltooien. Ook schijnt eene hooger ontwikkelde vrouw voor hem geen ideaal geweest te zijn. Althans hij spot met „jonkvrouwelijke heldinnen en philosophinnen,” en „voor een ongehuwd meisje ken ik geene hoogere deugden, zegt hij, dan *vroomheid en gehoorzaamheid*.”

Zoo wordt de vrouw niet alleen van de werkzaamheid op het gebied van den geest uitgesloten, maar haar de mogelijkheid benomen, den man eene geestverwante, het jongere geslacht eene opvoedster te zijn en voor het menschdom te wezen wat de kunst is voor de kennis.

Met die beschouwing van Lessing over de vrouw hangt zeer

nauw te zamen wat hem aan kunstgevoel ontbrak. Het vrouwelijke, het „Ewig-Weibliche" van Goethe, speelt bij den artist, den dichter altijd eene groote rol. Het is met zijne gevoeligheid, zijn idealisme innig verwant. Liefde en poëzie zijn tweelingkinderen van een zelfden hartstocht. Lessing miste dan ook als kunstenaar die uiterst gevoelige vatbaarheid, die de indrukken diep in zich ontvangt en in beelden teruggeeft, of eigenlijk terstond in beelden denkt en voelt. Van muziek en beeldende kunst had hij weinig verstand, maar ook zijn geheele aard was niet artistiek, niet aesthetisch. Hoe verdienstelijk zijn tooneelarbeid zij, de hoogere vlucht van poëzie en verbeelding, het aangrijpende van den hartstocht vindt men daarin niet. Er is voor hem vooral een doel in de poëzie, en zijn oordeel over haar wordt bepaald door de vraag of de aandoeningen, die zij opwekt, zedelijk en verbeterend zijn. De leer van Aristoteles, die het wezen van het tragische in reiniging der hartstochten stelt, die leer was de zijne. Het theater was bij hem eene school voor de menschen. Dat klinkt mij te schoolsch. Als men den Faust of den Hamlet gezien heeft, voelt men zich een el grooter, ons geheele wezen is iets hoogers geworden. Dát is de invloed en het kenmerk der hooge kunst. Na de diepste theorieën en bepalingen vindt men soms tot zijne verbazing, dat het eenvoudigste woord de rijkste en meest juiste verklaring geeft: de tragische kunst is verheven en verheffend — en daarmede is alle theorie uitgeput [1]).

Lessing kende zichzelven: „iedere dichterlijke vonk, waarvan ik toch al niet veel had, is uitgebluscht," schrijft hij aan Ramler. En elders: „ik ben geen dichter, men bewijst mij te veel eer mij daarvoor te houden. Wat in sommige van mijne tooneelstukken goed is, dat heb ik aan de kritiek te danken. Ik voel de levende bron niet in mij, die door eigen kracht in rijke, frissche stroomen opwelt. Arm, koud, kortzichtig zou ik zijn, als ik niet geleerd had mij aan anderer vuur te verwarmen."

Het verstand overwoog bij hem. Zelfstandigheid, mannelijk gevoel, scherp oordeel, ziedaar zijne kracht. Zijne methode: geen

---

[1]) Bilderdijk heeft het juist gezegd: „Het woord zelf van verheven drukt de zaak beter uit, dan menige definitie."

conventie, waarheid overal, eigen oordeel en bronnenstudie. Daarmede heeft hij zaken van blijvende waarde geschapen, dikwijls wel is waar stuksgewijze op verschillend gebied, maar altijd lichtgevend. In de theologie heeft hij een nieuw leven in nieuwe beweging voortgestuwd, vooral door de behandeling van de bijbelsche boeken als ieder ander boek der oudheid. In de oudheidkunde is hij een voorbeeld om niet „de scherven," maar haar geest te zoeken. De Laokoöon, de verhandeling over de wijs, waarop de ouden den dood verbeeldden, zijn blijvende monumenten, en geen archaeoloog, geen philoloog kan zijne kleinere kritieken ongebruikt, niemand, die over het tooneel schrijft, zijne dramaturgie ongelezen laten.

Onderdeelen onzer kennis worden natuurlijk telkens veranderd en de voorraad der wetenschap is na Lessing ontzaglijk vergroot, doch de waarde van den àrbeid van mannen als b. v. Lessing, Kant, Winckelmann, ligt niet in het voor altijd vaststellen van alle uitkomsten, maar in den geest, waaruit hunne werken voortkwamen, in de ruimte en het licht, die zij scheppen, in de nieuwe wegen, die zij openen en die latere gestalten door hun toedoen steeds verder kunnen leiden.

Lessing vertoont een schoon karakter. Het leven was voor hem moeielijk; hij heeft altijd moeten strijden voor het bestaan. Hij had met lastige ouders te doen, die zijne loopbaan eerst niet begunstigden; maar hij bleef altijd een liefhebbende en eerbiedige zoon. Hij zorgde voor broeders en zuster. Toen Winckelmann vermoord was, schreef Lessing aan Nicolaï: „hoe gaarne had ik hem een paar jaren van mijn leven afgestaan!"

Hij had het karig in zijn jeugd; „allein was thut mir das, ob ich in der Fülle lebe oder nicht, wenn ich nur lebe." Zoo schrijft hij in 1750 uit Berlijn, en een andermaal: „Het is veel grooter de schepper van een onvolkomen mensch, dan van de volkomenste statue te zijn;" zooveel gold hem het leven.

Hij was dan ook een man van het leven, die vroolijk gezelschap zocht, die zich in zijne jeugd in wapenhandel, dansen en rijden oefende om zich te ontdoen van stijfheid in houding en bewegingen. Ofschoon hij alle boeken kende, was hij geen boekwurm; tot het „ongedierte der droge pedante geleerden" wilde

hij niet gerekend worden. „Ik ben niet geleerd,” schrijft hij, „en zou het niet willen wezen, al kon ik het in een droom worden. Geleerdheid haalt men uit boeken; eigen ervaring is wijsheid.” — Professor zijn wilde hij ook niet; liever verdiende hij zijn geld als ieder andere „dummer Teufel,” onafhankelijk om te gaan en te blijven waar hij wilde. Toen hij eenigen tijd te Wolffenbüttel geweest was, begon de eenzaamheid hem te kwellen.

Eindelijk komt eene vrouw over dat leven een zonnestraal werpen — doch te laat, en alleen voor nauwelijks twee jaren. Toen slaakte hij dien korten wanhoopskreet: „Ich wollte es auch einmal so haben wie andere Menschen; aber es ist mir schlecht bekommen.” — Daarop vatte hij zich weer saam; aan Elise Reimarus schrijft hij: „ik ben te trotsch om mij ongelukkig te achten — ik knars maar wat op de tanden, en dan laat ik het scheepje weer gaan, naar wind en golven het willen — het is al wel, dat ik het zelf niet doe omslaan!”

Niettegenstaande dat alles heeft hij altijd een open oog en hart gehouden voor het leven, de wetenschap, de waarheid.

Waarheid, ziedaar zijn groote hartstocht, en niet alleen om haar te hebben, maar zelfs om haar te zoeken. Het genot bestaat in het zelf vinden van de waarheid. „Ik honger zóo zeer naar overtuiging,” zegt hij, „dat ik als Eresichthoon alles verslind wat maar naar voedsel zweemt. Het groote geheim, den menschelijken geest door oefening te volmaken, bestaat alleen daarin hem altijd opgewekt te houden om door eigen nadenken tot de waarheid te komen.”

„Als God in zijne rechterhand alle waarheid hield, en in zijne linker het onvermoeibaar streven naar waarheid, zelfs met de voorwaarde van telkens te dwalen, en hij mij zeide: Kies! dan zou ik mij deemoedig over de linkerhand buigen en zeggen: Vader, geef slechts dit — de waarheid is voor u alleen.”

Geen nood, als er in den strijd voor die waarheid gisting en vernieling ontstaan. „O, gij dwazen,” zegt hij vol geestdrift, „die gaarne den storm uit de natuur zoudt verbannen, omdat hij het een of ander vernielt. O, onoprechten! het is u niet om dat vernielde te doen, maar daarom, dat uw eigen tuintje en huisje wordt omgeworpen, en gij let er niet op, hoeveel goeds die storm in de natuur teweegbrengt.”

Zoo was Lessing. Een man van de wereld en een kind van zijn tijd, in beide te huis, en die ondanks de bezwaren het leven belangrijk vond om het leven, dat is om de beweging en den strijd der denkbeelden, om het zoeken en vinden van de waarheid. Hij was kritisch tegen zijn tijd, maar alleen om het ware en blijvende te redden, en te werken voor de toekomst. Breed en vrij heeft hij den geest willen maken en het verstand gezond. „Het is mij bij die theologische Neckereien meer om het gezonde menschenverstand dan om de theologie te doen," schrijft hij. Vooroordeel, verkeerde autoriteit, conventie, onnatuurlijkheid bestreed hij in alle gedaanten. En als beginsel stelde hij overal: onderzoek van de bronnen, natuur, gezond verstand, geloof in het ware en rein menschelijke en in hun voortbestaan, in verlichting en vooruitgang.

Het verleden verschaft hem een arsenaal van wetenschap — maar hij ziet v o o r u i t; in alles is hij voorwaarts gericht. En om dat beginsel is zijn leven vruchtbaar geweest voor zijn tijd en leeft Lessing nog.

Een Hollander kan in Brunswijk niet rondwandelen, zonder daar een bekende tegen te komen, namelijk den heer van Teisterbant — in proza overgezet mr. Willem Bilderdijk. Geen bewoner van het „helsche nest" kent den naam van den Hollandschen dichter. Toch waart nog overal zijne schim in gekleeden rok, korte broek, en den opgetoomden hoed op den „steigerenden hairbosch" en boven den „ruig begroeiden rand die 't glimmend oog bebrauwt," toornend in alexandrijnen.

Toen ik een van de schoonste huizen, vol vernuftig beeldwerk, bewonderde, klopte hij mij op den rug en bromde:

...in Duitsche zwavelstoksmanier...

Toen ik het fraaie theater bezag, sloop hij voorbij en galmde:

Zij halen uit de doos van onze kinderprullen
Hun kluisnaars, Ridders, saam, om 't poppenspul te vullen,
Dat als de tooverlamp...
Met zon en maan begint en met den Duivel sluit.

Ziet dit op den Faust?

Maar op de markt, bij den ouden Welfenleeuw, draaide ik op mijne beurt mij driftig om en vroeg hem, of dat soms ook familie was van de heeren van Teisterbant? Toch was ik hem nog niet kwijt, want toen ik voor Lessings beeld stond, zag ik hem tegen dezen den vuist ballen.

Ha! dacht ik, had deze u maar eens beet kunnen pakken, met de ijzeren hand, die den Hauptpastor Goeze in den hoek dreef....

Bilderdijk en Lessing tegenover elkaar.... dat is meer dan eene „blendende Antithese," dat zijn twee strijdende beginsels.

Lessing had een even moeielijk leven als Bilderdijk — maar hij heeft daarom nooit het geheele leven gevloekt.

Zijne kritiek was soms even scherp, — maar hij heeft nooit tegen de natuur en het verstand gevochten.

Hij geloofde niet aan het god- en wereldstelsel van Bilderdijk — maar hij heeft dan ook nooit getwijfeld aan de heiligheid van het ware en schoone en hunne kracht in de toekomst.

Daarom leeft Lessing nog — en Bilderdijk?

De mensch en dichter Bilderdijk is in den laatsten tijd van alle kanten bekeken, en dat is niet zonder beteekenis.

Het schijnt, dat men zich nu rekenschap wil geven van dit zonderlinge wezen. Tot het opmaken van die rekening heb ik ook lust eenige trekken te verzamelen.

De acht jaren, die Bilderdijk hier in Brunswijk doorbracht, waren belangrijk in zijn leven. Vooreerst valt daarin die gebeurtenis, die ook naar aanleiding van zijne briefwisseling zooveel beoordeeld is. Het laatste woord is daarover nog niet gezegd. Daar valt dieper menschenkunde toe te passen dan velen kunnen of willen gebruiken, en men moet rekening houden met sommige fijnere behoeften der ziel, in dit geval de ziel van een kunstenaar.

Het is eigenlijk Bilderdijk zelf, die zijne zaak bedorven heeft door zijne zonderlinge houding en zijne verdraaiingen. Hij en Katharina Wilhelmina deden wat de Schlegels, wat Schelling, wat de belangwekkende Caroline Michaelis, wat de beminnelijke Dorothea Veith deden; maar deze leerden er geen oud-rechtzinnig Calvinisme bij zooals Bilderdijk.

Wat den preutschheid vertoonenden lust van velen aangaat om thans in zulke zaken te snuffelen, die is niets dan geheime onreinheid.

Bilderdijk kwam in 1797 te Brunswijk. In 1795 als Oranjeklant verbannen, was hij na eenige omzwervingen te Londen aangeland. Daar vond hij zijn ouden buurman van de Prinsegracht te 's-Gravenhage, den schilder Schweickhard, en in zijne dochter Katharina Wilhelmina de Schwesterseele, die haar leven aan het zijne verbond. Zij volgde hem naar Brunswijk.

Het is waar, Bilderdijk dorst hier een tijd lang niet voor zijne betrekking met haar uitkomen, uit vrees voor zijne aanzienlijke kennissen, en zij woonde te Peine, een dorpje in de buurt. Maar later kwam zij toch te Brunswijk wonen. Bilderdijk had veel verloren en veel ondervonden — maar nu, met het twintigjarige, schoone meisje, dat al de schatten harer teederheid, hare ideale toewijding, haar talent aan hem schonk, nu met hunne kinderen om hen heen — had Brunswijk hem een Eden moeten zijn.

Integendeel, het onschuldige stadje is „een helsch nest." Wat zat er van 1797—1805 toch in den dampkring dezer plaats, dat hij „die bedorven lucht werd, waarin geen vreemdeling gezond of draaglijk leven kan?"

Hier was alles wat de hel verfoeilijkst bezit:

> het land is vol kraaien, en daar nooit een venster sluit, komt er dikwijls een binnenvliegen;
> een lucht vol gifte dampen,
> de jaargetijden zijn er heilloos,
> het land is verpest van zeden,
> er heerscht geen wet, geen deugd, geen god, en de duivel wordt er aangebeden;
> de dampkring bederft er vel en vleesch en de schoonste pareltanden,
> hart en longen worden er krank van de verpeste ovenlucht,
> men krijgt er niets te drinken dan dompig vaatnat en azijn,
> het vleesch is afgeschaft, men leeft van bladersoep en pieterselienat.

In de zware winters van 1798 en 1799 leefde hier de heer van Teisterbant, die het wiel van Heusden in zijn wapen voerde, die den Zwanenridder, die Byzantijnsche keizers tot voorvaders had, — hier leefde hij van „droog brood en water (zelfs geen bier) twee jaren lang, en zonder een eenig brandhout in de koude kamer."

Geen wonder, dat hij niet heel welvarend was, en dat hij als

„hol geraamte" ook hier voortdurend wandelde op dien — nogal breed gebleken — „rand van 't graf," waarop hij toch ruim 70 jaar gewandeld heeft.

Maar zijne Katharina dan, dat „leven van mijn leven," was zij hier niets?

Hij dacht zeker niet aan haar, toen hij hier dichtte:

Waarom groeit er niet één roosjen, niet één bloempjen op mijn pad?

En terwijl hij het „rozenkoontje" — Bilderdijk had zulke lieve woorden soms, — terwijl hij het „rozenkoontje" van zijn kind aan moeders borst zag — hoe kon hij beweren niets te zien dan... „afgrijsbre dorheid?

Bilderdijk moest te Brunswijk hard werken — maar sinds wanneer is arbeid, vooral waar hij goed slaagt en aftrek en bewondering vindt, eene plaag?

Hij gaf elken dag 12, 13 colleges — zegt hij, — over redekunst, bovennatuurkunde, wiskunde, sterrenkunde, aardrijkskunde, ontleedkunde, teeken-schilder-bouw-doorzichtkunde.

Dat is wel wat veel. Maar vermoedelijk zijn de getallen eenigszins apokaluptisch.

Hij gaf dan ook veel uit, dat hier geschreven werd: de navolging van Pope's Essay on Men; bundels mengelpoëzie; de verhandeling over perspectief; de juridische observationes; de Oranjezucht; de prachtige vertaling van het Buitenleven van Delisle; een stuk over Ossian, en allerlei kleine gedichten.

Ziedaar een schetsje van Brunswijk en Bilderdijks leven aldaar. Genoeg om te zien, dat hier schromelijk overdreven wordt.

Die overdrijving, dat ziekelijk voorbijzien van de werkelijkheid en die inbeelding, die alles bederft, zij zijn een karaktertrek, die bij Bilderdijk over alles heerscht.

Laten wij zien, hoe hij over Duitschland dacht.

Vooreerst: „al wat Duitsche teelt is, wordt bedorven als door knoflookgeur." Het was hier, dat hij dien vloek dichtte tegen de „moffen-kachels" en „dekbedden":

Vervloekt die hand, die 't eerst de kachels zette!
Hij dwingt ons in dit land, zoo vol afgrijslijkheden,
Te sterven van de kou

Of in een lucht, verpest, zoo gruwzaam als hun zeden,
Te stikken . . . .
. . . . dat hij eindloos branden mocht.
Verga hij! moog zijn asch verwaaien
En ga de ontelbre zwerm van Brunswijks helsche kraaien
Steeds op zijn ingewand te gast!

Voorwaar een Grieksch-tragische straf.

Dat vloekgedicht op de kachels schreef Bilderdijk om zich „te delasseeren.”

Beter had hij gedaan zich te gaan delasseeren in de schilderijengalerij te Salzdahlen of te Brunswijk, daar was veel te bewonderen en te leeren; of rond te kijken in de straten, vol van de opmerkelijkste architektuur. Maar schoon hij college gaf over de bouwkunst, zag hij het belangrijke voorbij en hier maar huizen

Na Duitsche zwavelstoksmanier,
De gang gemarmerd met papier;
De vensters op drie duim na, dicht;
De trappen scheef en zonder licht,
De vloeren schuin en ingezakt,
De zolders met de bijl gehakt;
Ja alles in éen woord gezeid,
In Duitschlandsche aartsvolkomenheid.

Over Duitsche philosophie . . . . in het algemeen is „'t filozofengrauw een gebroedsel der hel,” en in het bijzonder de philosophie van Fichte „de Fichtsche heltoorts.”

Als kritiek van in ieder geval belangrijke verschijnselen op het gebied van het denken, gelijk Kant, Schelling en Fichte, is dit wel wat vluchtig.

De waardeering van de letterkunde is deze:

Klopstocks droomgebulk
en Hallers laf gezwets.

Hij waarschuwt er tegen „met diep verwaarloosde en verdorven smaak met Schiller te raaskallen, met Kotzebue platheden voort te brengen.”

Klopstocks hexameters zijn mismaakt en het ellendige Duitsche „Jambenspiel" heeft veel van den zang des koekkoeks.

Dat alles is ernst en geen spel. Maar er is geen speelsche geestigheid in.

Moeten wij dan naar Engeland zien?

> Doch moet men daarom juist aan Shakespeare's kindergrillen
> Zijn tijd, zijn geest, zijn ziel, zijn kostbaar leven spillen?

Bilderdijk erkent, dat bij Shakespeare de karakterschets, het gesprek, de kennis van het menschelijk hart te prijzen zijn, maar „de rest is waard belacht te worden."

De Franschen dan! Frankrijk is:

> Dat Duivlen-paradijs, dat heel onze aard verlokt.

Ze zijn:

> Verbasterd Kaïnskroost, uit Duivlenzaad geteeld.

De Fransche geest:

> De rechte Fransche geest wat is die? zielverblinden
> En duivlen-goochelspel, dat oog en geest verwart.

De Fransche taal, in bedaard proza luidt het:

„Doch wat is de geheele Fransche taal dan eene aanhoudende verwarring uit wanverstand en uit wanbegrip zonder reden of samenhang?

En in poëzie:

> Neusgehuil van basterdklanken,
> Verfoeilijk Fransch, alleen den Duivel waard,
> Die met uw sapgegrijns zich meester maakt van de aard.

De Hollanders komen er in het algemeen niet beter af.

Wel zijn alle andere talen

> sijfflend mondgebies en raatlend keelgegrom,
> klepprig kaakgekwaak en snorkend neusgebrom

van „'t belachelijk slangenbroed en varkensras" — en alleen het Hollandsch zou „de aard heur morgenstond weerom kunnen brengen."

Maar wij zijn toch deels „vermoft," deels „verduiveld," deels „vertijgerd" en voor de rest „verkikkerd," ja „versiegenbeekt."

De Bataven zijn

> krank ter dood, van Franschen giftwijn dronken,
> rechtaarde Duivlenteelt in Frankrijk aangefokt.

Maar ook na den Franschen tijd was Nederland:

> Sodom en Gomorra opeen gehoopt.

Het moet er in Nederland vreeselijk hebben uitgezien in het eerste vierde der 19de eeuw, want de heiden, Jood en Godverloochenaar waren er meesters, en men vond daar, behalve de Duivelen (die overal zijn), Moloch, Too, Lama, Indus' koe, den vuurdienst der Perzen en gevloekte Tempelieren, met (climax) Rome en Socijn.

De Hollandsche letterkundigen zijn:

„Helsche nakraaiers van verengelschte Franschen en Duitschers, wier dikke en plompe vingeren den toon altijd misvatten."

Er bestaat in 1824 „een laf en dom gebroed, dat den naam voert van poëten." — Kinker onder anderen behoort tot een „verwaten mistteelt", die dweept met de helsche philosophie.

> Waar zijn wij! in wat land?
> Bij 't apendom veellicht, waar 't Philosoofsch geslacht
> Zich uit gesproten roemt.

Hoe jammer, dat Bilderdijk Darwin niet gekend heeft.

Wij moeten bij dit alles erkennen, dat hij, ondanks zijn zelfgevoel, zich niet spaart: hij zingt met de „heesche keel des roerdomps," hij spreekt van zijn „eentonig huilen, zijn krachteloos brommen, en zijn uitgeblaakte tonder."

Ik verzamel verdere getuigenissen — nu over het streven van zijn tijd in denken en dichten.

Weer is in het algemeen „philosofenwaan" altijd gelijkluidend met „duivlenleer."

Het kennen bracht verderf.

De zedenleer steunde alleen op eigenbaat en hoogmoed.

Lichtverspreiders, rijmt op volksverleiders.

De geheele geest der eeuw is iets waaromtrent zijne verbolgenheid geen perken kent. De geest der eeuw is bij hem geene abstractie, geen collectief voor de algemeene ideeën der menschen — hij is een concrete, gevleesde antichrist.

Hij bespeurt in alles verval en ziet niet, dat de geest evenals de natuur leeft, en dat leven veranderen, worden is, waarbij het oude telkens voor het nieuwe plaats maakt.

„De heele tijdgeest komt in alles op autolatrie neer."

Het is:

> Een eeuw op 't merk der Hel, hetgeen ze op 't voorhoofd draagt
> Hoovaardig,
> Een Eeuw der Hel verknocht, draagt eed en trouw te koop.
> Ja, Geest der eeuw, der Helsche duisternis.
> Verpest, verstik, wat Englen heilig is,
> Klep wijd en zijd uw draak- uw vleermuisvlerken!
>
> Dees diep bedorven Eeuw, van God en eer vervallen!
>
> Is alles, alles dan in deez' onlijdbre dagen
> Verkikkerd in 't Heelal?

Natuurlijk komt dat alles van de rede, van het philosofengrauw en van de ongodisten, wier „helsche samenrotting met de hooggeroemde Rede, in dolheid woedend, alleen gelooft aan eene blinde werkkracht en natuur."

Bij al die verwenschingen van de rede, de wetenschap van anderen wordt wel wat veel gebruik van duivels gemaakt. Er is evenwel één duivel, dien Bilderdijk niet schijnt te kennen, de geestigste en knapste van allen, Mefistofeles. Bilderdijk las zeker niet wat deze, die het weten kan, en die in Duitschland pas met zooveel geest was opgetreden, van al zulk geraas gezegd had:

> Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
> Des Menschen allerhöchste Kraft —
> — So hab ich dich schon unbedingt.

Ik begrijp, dat alle onbilderdijksche Christenen — en de niet-Christenen — „wangeslacht, vloekgespuis, verworpelingen, gods-

lasterend schuim" zijn; — dat „Gods zoenleer wordt vervolgd door een hoop verpeste duisterlingen, — die uit hun hoek, wat waarheid mint bespringen."

Scheiding van kerk en staat

> — Dus wilde een handvol onverlaten
> In Duivlenketenen gekneld —

natuurlijk.

De drukpers — hij maakte er anders een ruim en vrij gebruik van — is

> ... d'Afgod dezer dagen
> een bron van onopnoembre plagen
> en maakt een Helpoel van deze aard —

Goed, maar .... bij voorbeeld, de groote daden van handel en scheepvaart ....

„Hun god is goud en volk bij volk deden zij in verdelging zinken."

Zoo is er dan niets, dat genade vindt?

„Pleitzaal, tooneel, tempel schudden van de wantaal," — het volk is „verachtlijk grauw," — „het decimale stelsel is een middel om godsdienst, zeden en ondergeschiktheid te verwoesten en deze aarde in een afgrond van jammeren te dompelen," — en dan komen nog de courantiers, de ongelukkigen, die zijn portret trachten te maken, de aardappelen, de beestpokinenting, de steendruk.

Maar genoeg om te doen zien, hoe verfoeilijk de wereld is.

Wij zijn dan ook heel ver, al voorbij de ijzeren eeuw. Er is zelfs geen metaal meer, gemeen genoeg om deze eeuw te symboliseeren, zij is de moddereeuw:

> .... in onze orde
> Gaat de eeuwontaarding voort tot ze enkel modder worde.
> Der vaadren leeftijd, reeds van oudren deugd geweken,
> Teelde ons, geheel verbasterd zaad,
> Om nog bedorvner kroost te kweeken,
> Dat in zijn gruwelen vergaat.

Men herinnert zich de regels van Horatius:

Aetas parentum, pejor avis, enz.

De gewone klacht van de profeten, van Hesiodos en Aristofanes. Zij is zoo oud als de wereld, en ik ben zeker, dat in het begin van onze geologische periode de slang met bitterheid den tijd herdacht, toen zij nog overeind liep, de salamander den tijd bewonderde, toen hij in het vuur leefde, de hagedis droomde van de voortreffelijkheid der oude sauriërs, en er onder de elefanten reactionnaire brommers voorkwamen, die zuchtten: ach! toen we nog mammouth's waren! Als heel die lange reeks van lofredenaars van een voorafgeganen tijd gelijk heeft, is er maar ééne bede juist:

Dieu, rends nous le chaos!

Het dwaze is evenwel, dat ieder van hen scheldt op zijn tijd, die weer door een opvolger als de goede oude tijd wordt voorgesteld. Bilderdijk vond zijn tijd eene hel, — maar dat waren de dagen vóór 1830, het eldorado van de hedendaagsche conservatieven: de bloei van het landsvaderlijk bestuur, van de staatskerk, de drukpersvervolging, de geheime behandeling van het algemeen belang; — vóor de kritische theologie, vóor het darwinisme, het materialisme, vóor de spoorwegen en telegrafen, en al zulke gruwelen.

Bilderdijk heeft met alle anathema-roepers gemeen, dat het einde der wereld voorspeld wordt.

Het uurglas spoedt ten end —
God zal zijne verschrikking toonen, —

Of, zooals da Costa, die den vloekpsalm weer op latere tijden toepast, zegt:

Hij, die de Goliaths doet treffen,
Kan de aard van 't ongeloof ontheffen
Door éénen dichterlijken toon,

Ach! van de profeten tot Pio IX is dit hun God nog niet gelukt — en hij heeft het bij monde van al die zieners waarlijk niet bij éenen toon gelaten!

De wraakfiolen, hoe herhaaldelijk ook als nabij aangekondigd, zijn achterwege gebleven, en al de door de roependen aangevochten beginselen zijn voortgegaan in kracht en vruchtbaarheid. De Heer zegt telkens: niet verder! en telkens trots den Heer dier heeren gaat het verder. Zal men dat nooit inzien? Beschamender les is er toch niet.

Als men bij Bilderdijk leest, dat de wereld en Holland van 1800 tot 1830 bevolkt zijn met „razenden, varkens, apen, duivels, basterteelt, schreeuwers, waanverlichters met stinkende smeer- en gaspijpjes," — dan is men brandend nieuwsgierig te zien wat voor menschen en tijd dat wel waren.

Het was toch eene belangrijke periode, van 1795—1830. De Fransche revolutie had Europa doen schudden en alles raakte uit de voegen. De ijzeren hand van Napoleon en later de restauratie en reactie herstelden de orde, maar brachten ook stilstand en achteruitgang. De oude koningen en goden keerden nog eens terug.

Doch het denken en dichten was niet, zooals de staatkundige beweging, te stremmen. Zij gingen voort. De romantiek verrees; Byron won zijne duizenden en Victor Hugo zijne tienduizenden; de humor had zijne belijders, die lachende Träne im Wappen; nieuwe studiën ontwaakten; de vrije gedachte scherpte het zwaard. Het oude godsbegrip, de oude zedenleer, het oude régime in staat en maatschappij, de oude mancipatie van de mindere standen, de oude krijgsleer en kunsttheorie, de oude natuurleer werden bestreden, soms vernietigd, minstens op losse schroeven gezet.

Overal poogde het nieuwe leven op te komen.

Dat was wel een tijd om hoofdpijn te krijgen, erger dan door Duitsche kachels en dekbedden. Ja, 't was een tijd om moe of gek te worden voor iemand, die met alle geweld de oogen wil sluiten en het goede in het nieuwe worden wil voorbijzien.

Altijd was er licht en schaduw, en zoo ook nu. Maar juist zulke tijden acht een denker zich gelukkig te beleven, en juist hij moet scheiden het licht en de duisternis, het ware onder scheiden van de voorbijgaande vormen.

Laten wij dubbelzinnige woorden als vooruitgang en verlichting ter zijde stellen, maar enkele groote feiten noemen.

Dan hebben wij in de wijsbegeerte Kant en Fichte: Bilderdijk

moge hen Duivels noemen — maar daarmede zijn zij niet wederlegd.

Wij hebben de verbazende studiën der natuurkunde — een van de verpeste en verkikkerde duisterlingen heette toen A. von Humboldt — met haar theoretische en praktische uitkomsten; de kracht van den stoom en de wonderen der werktuigkunde; wij hebben eene geheel nieuwe geschiedbeoefening uit de bronnen; wij zien de ontsluiering van Egypte's geheimen, de ontdekking van Indië en zijne litteratuur — twee nieuwe werelden van het allerhoogste belang; — de archaeologie, in het spoor van Winckelmann, Lessing, Visconti, Champolion, maar oneindig verder, de Grieksche kunst voor het eerst ontsloten door de beelden van het Parthenon; — wij zien Byron, Scott, Gibbon, Sterne, Goethe, Heine en de geheele nieuwe Duitsche letterkunde; de verspreiding en vertaling van Shakespeare, Calderon, Dante; door het opkomen der romantiek, de kennis der middel-Hoogduitsche en Nederlandsche poëzie; de taalstudie der Grimm's, de Fransche litteratuur, van 1800 tot 1825, de wording der zoo vruchtbare vergelijkende studie van talen, godsdiensten en mythologieën.

Dat alles is een stuk wereldgeschiedenis van den geest, dat een époque vormt.

Aan dat alles keert hij den rug toe.

Bilderdijk maakte gedichten op de kunst, en wij kunnen er schitterende gezegden uit aanhalen. Niettegenstaande de met oordeel te behartigen onderscheiding van Lessing tusschen de grenzen van poëzie en schilderkunst, is het prachtig wat Bilderdijk van de schilderkunst zegt:

> Ze is dichtkunst, ze is muziek, zij zingt in zonnestralen!

of als hij spreekt van

> de diamanten stralen,
> Waarin 't penseel zich doopt en wondren schept.

Schooner is het niet uit te drukken. Zelf teekende en etste hij met meer dan gewoon talent. Veelmaals treft ons eene vernuftige en juiste aanteekening over oude of nieuwe kunst. En toch

geeft hij ook weer blijken de gelijktijdige kunst in Engeland en Frankrijk niet gekend te hebben.

In hetzelfde vers op de schilderkunst, waarin die schoone regels voorkomen, lezen wij:

> **Neen Holland — dierbaar erf,**
> **Daar, waar een Vondel zong, ontbreekt geen van der Werff.**

Niet om 't rijm zette hij daar den fijnen penseelvoerder van der Werff, want Bilderdijk had over het rijm te gebieden, en er lag verf en bederf voor de hand. Met Feidias, Apelles, Lusippos, Raphaël in éen adem van der Werff te noemen! Zoo plaatst hij Annibale Carracci en Michelangelo naast elkaar. Ook zou ik wel eens willen weten welken Nederlandschen schilder hij bedoelt, als hij er een ziet, die

> **Raphaël verschoond in Neerlands school vereent.**

Bij alle goden, die er ooit waren en nog zullen komen! Raphaël en dan nog schooner! Wie mag dat wezen?

Bilderdijk gaf college in de architektuur, maar heeft hij het opgemerkt, dat juist in zijn tijd in Duitschland deze kunst door Schinkel eene vlucht neemt, hooger dan de nieuwe tijd zag? Heeft hij niets van Thorwaldsen, Schadow, Rauch, niets van Rude, Delacroix, Géricault gezien? Bespeurt hij niet, dat de Fransche schilderkunst hooger stond dan men tot dusver sedert de ouderen zag? Hij heeft toch beleefd, dat David, Gos, Gérard, Prud'hon der verslapte kunst eene nieuwe richting gaven, dat Géricault met al zijne kracht optrad, dat Delacroix zijne eerste lauweren verdiende.

Vergat hij een tijdgenoot te zijn van Mozart en Beethoven?

Is dat nu niet een tijd, waarin men trotsch is te leven en mede te doen?

Maar voor dat alles is zijn oog gesloten.

„De oude sukkel" — dat zeg ik niet, maar hij zelf in 1822 — „de oude sukkel is met den tijdgeest niet meegewandeld; hij laat honden blaffen en eksters snateren."

Ja, daar zit het hem nu juist, men moet met zijn tijd

meegaan en niet iedereen, die anders denkt, voor een hond of een ekster houden.

Maar Bilderdijk was van door en door conservatieven, ouderwetschen aard. Lieve hemel, hoe gelukkig, dat hij de jongste uitgaaf, in nieuwmodischen vorm, van alle zijne werken niet beleefd heeft! 't Is ook waar, Bilderdijk moet men niet lezen in die nette editie, maar in den ouden druk, met het hard en stug papier, met de breede letters, in de gele, bruine, blauwe kartonnen banden, met de oude vignetten en de etsen van eigen vinding of eigen etsnaald — die, dat dient er bij gezegd, uitstekend zijn.

De heer Kruseman mag van geluk spreken, dat Bilderdijk niet meer leefde. Wat een gloeiend anathema zou hij hem en der nieuwe typographie toegebulderd hebben, bij voorbeeld in dezen trant:

> Wanschapen bastaardteelt van zwier en winstbejagen,
> Wier eenig doel is vlug te prikklen en behagen;
> Met kleur- en krachtloos schrift, op fladderdun papier
> Geprent met typen, schraal, en quasi Elsevier;
> 't Onsamenhangend rif beplakt met prullig linnen
> En bonte vellen, en voor 't streelen van de zinnen,
> Als losse deernen, bont geverfd, en dun verguld;
> Onzinnig modegoed, dat nu de wansmaak duldt.
> Dat zijn uw boeken thans, die met hun vooze leden
> Zoo licht van zin als kleed, het beeld zijn van uw zeden.
> Zoo de inhoud, zoo de vorm, en zoo de lijst, zoo 't beeld.
> O diep gezonken mensch, waartoe 't u driest verheeld,
> Ontweken zijt ge 't pad der Heilige Openbaring;
> Niet haar verkonden ze u, maar Stof- en Alverklaring,
> Geen stouten treurspeltoon, geen deftig heldendicht,
> Geen merg van kennis, en geen wijsheid der Geschicht'.
> Maar kittlend zingestreel van giftige romannen,
> Maar wijsbegeerte, o schaamt', waar 't wijste uit is verbannen
> Voor Fichte's heltoorts, drek van Baruch, Hugo's meer
> Van waanzin, Darwins apenafkomstpaarkeusleer!
> Ziedaar den inhoud van uw nieuwerwetsche boeken,
> Uit d'afgrond opgedoemd en waard alleen 't vervloeken!

Maar Bilderdijk leed, naar geest en lichaam.

Van „zijn tweede jaar af," in zelfbeschouwing verdiept, vond

hij als kind, „meer mijmerziek dan speelsgezind,” alles „walglijk, nietig, ledig kaf of borreling van schuim,” en verlangde hij, twee jaar oud! weer uit het leven verlost te worden.

Hij leefde altijd buiten de werkelijkheid en in zijne overprikkelde verbeelding. Wij vinden daarover hoogst belangrijke bekentenissen:

„Ik kan langs geene groene heg gaan of de effluviën van 't gebladerde verwekken mij dadelijk huivering en koorts” — en hij vertaalde zoo prachtig, soms schooner dan het oorspronkelijke, Delille's l'Homme des champs!

„De natuur biedt mij niets dan 't akelig besef van een vervallen en van Gods schepping verbasterd werkstuk.”

„Niets is mij nadeeliger dan de zon, die geen deel des lichaams beschijnen kan zonder verwekking van walging en neerslachtigheid.”

„De voorjaarslucht — (waarin ieder ander herleeft!) brengt mij in eene soort van delirium.”

Zijn hart is:

> de altijd bornende aâr van onuitputbre smart.
> Ik walg van 't licht des daags en heel des levens zegen,
> Mij was het leven Hel.

„Ik ben niet gemaakt voor deze vervloekte wereld; ik moet, zal ik leven, eene kleine wereld à part hebben.”

„Dat het God behage mij in 't graf, of den Koning mij in het dolhuis rust te geven.”

„Ik wil gaarne naar de wildernissen van Siberië, als ik maar vrij blijf van met menschen om te gaan.”

„t Gevoel hebben, dat men den menschen in iets gelijkt, is eene hel. En echter willen ze mij niet opsluiten als een dolle, maar als wijs behandelen.”

„Ik kan niet genieten: ik leef niet in de buitenwereld; vandaar dat ik nooit uit externe data concludeere, maar altijd uit de abstracte grondwaarheden.”

Ziedaar de oplossing van het raadsel-Bilderdijk — maar daarmede is ook geheel verklaard, waarom zijn invloed tegen zoo vele belemmeringen had en heeft te worstelen.

Bilderdijk heeft de wereld, de natuur, het leven, het streven,

zelfs het beste van zijn tijd gevloekt, maar hij heeft ze ook niet ten volle gekend. Daarom heeft zijn kolossale arbeid in zijn tijd weinig vrucht gedragen en oefent hij geene kracht meer op den onzen. Wie hem nog bewonderen gaan tot de ouderen behooren. Het tij is gekenterd. Hij heeft in zijn leven den rug gekeerd aan de toekomst en het heden vervloekt. Dat doet men niet straffeloos. Zijn heden heeft zich van hem afgewend en zijne toekomst, die thans ons heden is, gevoelt zich geheel vreemd aan hem.

En zijn dichterlijk genie?

Het is hier de plaats niet om deze vraag te behandelen. Wij zagen slechts wat hij was als wijsgeerig beschouwer van zijn tijd en diens geest. Hij stond vaak boven, maar ook te vaak buiten zijn tijd. Het grootste is altijd hij, die vol is van het hoogste, wat zijn tijd bezit, die het verleden kent, maar weet, dat het verleden is en dat het leven zijne eischen heeft, en die ziet naar de toekomst, wier kiemen hij reeds in zich draagt.

Het is zeker, er zijn onder zijne gedichten schoone, zeer schoone en verhevene, maar het is te bejammeren, dat zij er alleen zijn voor den letterkundige, en op het gemoed der menschen geen vat meer hebben. Dat komt, omdat hij zelf den stroom der sympathie, die den kunstenaar aan de menschen moet verbinden, zoo vaak moedwillig heeft verbroken.

Hij heeft nog eene onbetwistbare verdienste, die omtrent de taal. Hij heeft niet alleen al hare schatten bezeten, maar het eerst bij ons haar innig verband met de ziel en het denken aangetoond. Het eerst heeft hij haar in ondicht en in vers vrijer gemaakt, haar in smediger wendingen gebruikt, levende spreekvormen en spreektaal durven schrijven.

In vormen en dichtspraak was hij meester; in den versbouw een hervormer. Hij heeft het geklikklak der vroegere Alexandrijnen afgeschaft. De Nederlandsche dichters van zijn tijd, aan de vaste snede en regelmatige vormen gewoon, noemden soms zijne verzen wild en onbehouwen. Maar het is zeker, dat hij door de oversprongen, door eene vrijere caesuur, de Alexandrijnen heeft opgevoerd tot hunne hoogste volkomenheid. In zijne taal, zijne opmerkingen over haar, over de kunst, is zijn werk altijd hoogst leerzaam, en daarin is hij een man van het nieuwe, een revolutionnair, zijn tijd vooruit.

Maar hij bleef ook daar toch binnen eene grens. Onzen metrieken voorraad heeft hij niet vergroot; hij heeft de heroïsche maat zelden en andere klassieke rhythmen bijna niet behandeld.

Kenner van de psychologie der taal, prestidigitateur in het mechanische der dichtkunst, had hij echter het gebrek, door zijn onbegrensd vermogen over de taal, soms te breedsprakig te worden en de maat te overschrijden, die smaak en zelfbeperking voorschrijven

Er is van Bilderdijk en zijn werk veel meer goeds te zeggen dan ik er hier van heb gezegd, maar ik zocht nu alleen naar de oorzaken door welke zijn werk niet die macht uitoefent, die zijn omvang en rijkdom zouden moeten meebrengen. Voor een deel ligt de grond daarin, dat hij geleefd heeft in zijne „kleine wereld à part”, en niet in het volle menschenleven.

Om invloed uit te oefenen op zijn tijd, moet men tot zijn tijd behooren en er de oogen niet voor sluiten; om te werken op de toekomst, moet men haar zelf in zich voelen.

Toen ik later Brunswijk weder bezocht, was mijn eerste gang in den morgen naar Lessings beeld.

Daar stond hij weer, de man, als dichter gewis verre de mindere van Bilderdijk, maar de krachtige, vaste gestalte, vol geloof aan de waarheid, de schoonheid, den vooruitstrevenden geest.

In de herfstzon glinsterde een spinneweefsel aan zijne rechterhand. Die spin was zeker eene nieuwe metempsuchose van den ouden pastor Goeze.

Als Lessing even de hand opheft, is het ijle rag verscheurd. Wat beteekent dat dunne spinsel tegen de ijzeren hand van een Lessing? En zoo is het ook met al die phantasieweefsels tegen den geest der tijden gelijk die van Bilderdijk, da Costa en al hunne geestverwanten.

Met die dunne draadjes, al glinsteren zij soms in de zon en al zijn ze nog zoo vernuftig gesponnen, houdt men de nieuwe gedachten niet tegen.

Zoo schreef ik een twaalftal jaren geleden, en op scherper toon dan ik thans laat herdrukken. Thans deert mij elk onbarmhartig oordeel over den armen, gekwelden, grooten man. Geen genie kan gewaardeerd worden zonder toegeeflijkheid voor zijn overdrijven of zijne feilen. Volmaakt is ook de geniale mensch niet, en allerminst is dit die hem beoordeelt. Nescit vox missa reverti, — maar zoo ik die woorden niet kan terugnemen, het is plicht er de eenzijdigheid aan te ontnemen; na de schaduw op het licht te wijzen.

Ik schreef met het beeld van Lessing vóór mij; ik zag den grooten geest, die nog in heel het Westen beteekenis en invloed heeft; en de spijt, dat een groot denker en dichter als Bilderdijk beperkt bleef binnen zijn land en door het zand des tijds telkens wordt overdekt, deed mij naar de oorzaken zoeken en werd wrevel tegen den man, die er zelf de naaste oorzaak van was. Men kan soms hekelen wat men liefheeft of eert, juist omdat het ons ergert, dat het door eigen schuld zijne geldende kracht bederft. Zoo gaf ik toe aan den weerzin, dien zoo vele uitvallen van Bilderdijk tegen zijn tijd, den geest der eeuw, opwekken bij hem, wien het streven van zijn tijd lief is. Ik wilde er op laten volgen wat Bilderdijk groots had en nog voor ons heeft, maar het bleef in de pen. Indien mijn toon en waardeering thans geheel anders luiden, is het geen gevolg van algeheele verandering. Wilde ik als Stesichoros eene palinodie schrijven, ik zou, als deze over zijne diatribe tegen Helena, niet zeggen:

ὄυκ ἔτυμος....

„Het is niet waar, dat aan die Helena dit alles te verwijten valt." Het valt niet te ontkennen, dat de mensch Bilderdijk, hoe teer en beminnelijk hij zijn kon voor enkelen, over het algemeen niet beminnelijk was; dat hij met zijn „wereld apart" iets onzinnigs eischte; dat zijn brein niet gezond was, maar vreemd aan de natuur en het frissche opgewekte leven; dat zijn razen tegen alles te vaak overdreven of ongegrond was. Maar, ik zou er tegenover moeten stellen, dat veel van dat razen als wrevele bui is te beschouwen; dat hij zelf daarover zei: „mijn hart bloedt over het lot der Menschheid, gelijk over dat van mijn vaderland;" dat veel zijn grond had in zijne hooge en eenzame

verhevenheid boven dikwijls middelmatige tijdgenooten; en ik zou luide boven alles de meening stellen, dat Bilderdijk groot, soms reuzengroot is geweest, én als dichter, én als kenner en kneder van taal- en dichtvormen, én als scherp ziener van veel, dat boven het bereik van zijne omgeving was. Ik keer daarmee terug, tot wat Bilderdijk altijd, met uitzondering van één booze bui, voor mij geweest is. Van de dagen mijner kindsheid ben ik opgevoed met de lange boekenreeksen van Bilderdijks oude uitgaaf, die eigenaardige kartonnen banden, met dat stugge papier en die ouderwetsche letter, maar ook met dat stoere karakter en sedert dien tijd is er geen jaar voorbijgegaan, dat ik niet een of meer deelen doorlas, vaak afgestooten, telkens gewonnen. En ten slotte, bij de toenemend losser wordende banden der aan het verleden bindende overlevering acht ik het meer en meer noodig, dat Bilderdijk herleve voor wie zijne taal en letteren liefheeft. Want wie een bundel van hem opslaat, wordt telkens verrast en verwonnen door de overtuiging, dat er geen onze taal zoo machtig was, dat hij telkens een inzicht geeft in het ware wezen der spraak, der dichttaal, van menige kunst; dat hij, zelfs waar hij niet overtuigt, ten goede prikkelt; dat zijne poëzie, zijn proza, de onuitputtelijke schat in zijne voorredenen en aanteekeningen zaken bevatten, waarvan de jongere geslachten geen flauw besef meer hebben, en die hun toch zoo broodnoodig zijn.

Over Bilderdijk is, zooals men het uitdrukt, het laatste woord nog niet gezegd. Gelukkig, want het zou er treurig met onze kritiek en onze poëzie uitzien, indien de gedachten en de kunst van dezen grooten geest hadden opgehouden bij de beschouwing en de beoefening van onze letteren belangstelling te wekken. Maar het laatste woord is ook nog niet gezegd in dien zin, dat er een eindoordeel zou zijn opgemaakt. Toch is thans de stof wel voorhanden om een oordeel te vormen, dat, zoo het al geen einde maakte aan het verschil der meeningen, dan toch zekere mate van vastheid zou kunnen bezitten.

„Er is, zegt de Prediker, een tijd van af te breken, en een tijd van bouwen; een tijd om steenen weg te werpen (en in de glazen te gooien), en een tijd om steenen te vergaderen.”

Het eerste valt lichter en geeft meer spel aan spot en satire;

het tweede wijst den weg tot verbetering. De analyse dient wel eens het woord aan de synthese te laten.

Van Bilderdijks dood tot vóor eenige jaren heeft de bewondering gebazuind en de afkeuring geschetterd; allengs zijn de stormen der hartstochten gaan liggen, minder door den kunstenaar, dan door den mensch en zijne buitengewone denkbeelden aangeblazen. Die stormen waren natuurlijk. Bilderdijk raakte alle problemen van den geest en de wereld aan, en die aanraking was onzacht. De nieuwere tijd heeft eene methode gevonden en toegepast, om den kunstenaar uit den mensch te verklaren. De psychologie heeft vaak de aesthetiek ten goede gediend. Ook de morphologie of pathologie van den mensch. Maar die methode heeft hare schaduwzijden. Wat zielkunde heette werd gedurende eenigen tijd een blootleggen van het privaat leven, een snuffelen in binnenvertrek en burgerlijken stand. En wanneer dit wordt bedreven om zichzelf, zonder het goede er bij in de schaal te leggen, zonder mededoogen of sympathie, zonder acht te geven op de noodzakelijkheid van oorzaak en gevolg, zonder te willen zien, dat de genius wel eens de regelmaat te buiten rent, dan ontstaat er een eenzijdig oordeel en geeft heel die psychologie en pathologie niets dan de prikkeling van het ontsluierd, maar niet verklaard geheim, en voor uitkomst een mechanisme, waar het leven aan faalt.

Dat heeft bij de beoordeeling van Bilderdijk in groote mate plaats gehad; deels ook door zijne eigen schuld, deels als tegenwerking tegen overdrijving. Zal de mogelijkheid geboren worden om Bilderdijk te waardeeren, dan moeten wij ons leeren losmaken van die eenzijdige voorstelling; wellicht moeten wij ons zelfs losmaken van den Teisterbantschen mensch zelven, omdat het niet te ontkennen valt, dat deze vaak tegenzin wekt, minstens genomen niet onmiddellijk sympathiek was of is. Ondanks alles — en het is veel — dat over den mensch Bilderdijk is geschreven, is er geen verstandiger, geen grondiger, geen humaner voorstelling van dezen gegeven dan door den „zachten en menschkundigen" Jeronimo De Vries, „den eenigen, die hem, als Bilderdijk zelf zegt, g e k e n d heeft." Dit oordeel is beschamend voor de meesten onzer, door zijne zachtheid en oprechtheid:

„Bilderdijk had dwaas- en buitensporigheden; hij was door

opvoeding, door omstandigheden, door vervolging, en door toe te geven aan eigen hartstochten, donker en overdreven, dikwerf anderen en zichzelven meest in den weg, ja, mijnen en zijnen besten vrienden somwijlen tot rechtmatigen aanstoot; maar zacht en minzaam ten goede geleid, en, door een voorzichtig opmerker van zijn gestel en kwaal, als zieke behandeld en opgepast, ontsprong ook bij hem de bron eener innerlijke ongekende goedwilligheid, die zich niet zelden ontlastte in een stroom van niet verwachte goede aandoeningen en eigenschappen. De minste kleinigheid, het geringste dienstbetoon prikkelde den teergevoelige tot onmatige erkentelijkheid.

Ik kende die prikkelbaarheid, hare goede en kwade zijde, uit weekheid ontstaan, afhankelijk van kleine voorvallen, van wind en weder. Ik wist, hoe zwaar eene beproeving het geschenk is van eene al te gevoelige ziel in een prikkelbaar gestel, verleiding aanbrengende tot overprikkeling, tot overdrijving en onmatigheid; eene beklagenswaardige, hoogst gevaarlijke kwaal, maar met fijngevoeligheid en heerlijke poëzie toch op het nauwst verbonden."

Dit juiste en minzame woord is gewis wel het laatste, dat er over den mensch te zeggen valt.

Wat den denker en dichter aangaat, bij het vele daarover geschrevene gedenken wij vooral aan den lof en de vereering van da Costa en Beets, aan de afkeuring door den heer Busken Huet. In 1859 opende de Nederlandsche Spectator zijn eersten jaargang met de schitterende opstellen van dezen laatste. Hij beloofde toen op deze afkeurende satire eene waardeerende kritiek te laten volgen, doch deze bleef achterwege. Heeft die schrijver kunnen beweren, dat de nieuwe uitgaaf van Bilderdijks werken, die van Kruseman, meerendeels onopengesneden is gebleven, toch volgde er eene kleine uitgaaf van dr. van Vloten en onlangs schijnt zelfs de behoefte eene tweede editie daarvan gewettigd te hebben. Er zijn dus weer honderden exemplaren van zijne werken onder de thans levenden verspreid. Doch ik wensch meer. In plaats van zoo vele zijner verzen, die men kan missen, zou ik wenschen, dat ook zijne voorredenen, aanteekeningen en de prozaschriften werden gelezen. In 't algemeen ware het nuttig zich te ontdoen van de gewoonte om meer o v e r een dichter dan i n zijn werk

te lezen. Men sla daarbij die voorredenen en aanteekeningen vooral niet over en leze ook de Verscheidenheden. Daar zal men voor de kennis van onze taal, van kunst en poëzie, meer leeren dan in menig dozijn Aesthetica's. Overal diepe kennis van taal, van dichtvormen, van beider psychologie, bliksemende verlichting van sommige punten, uitvoerige verklaring van beginsels, vergelijking van verschijnselen, dikwijls ver boven zijn tijd en anderen vóór, en tot heden niet overtroffen.

Een paar voorbeelden slechts: waar vindt men het wezen der antieke tragedie zoo kort, zoo volkomen juist, zoo nieuw en toch zoo blijvend waar geteekend, als in de voorrede en noten op Edipus, de voorrede der drie deelen Treurspelen en de Verhandeling over het treurspel?

Waar eene zoo volmaakte vergelijking van het tooneel der ouden en der Franschen, van het treurspel van Vondel? Hoe voortreffelijk juist die opmerking, dat de van den beginne voorbereide ontknooping, bij de antieken, de rust geeft, die ons van de zenuwachtige spanning bevrijdt. Hoe precies en hoe openbarend deze qualificatie:

„Het Grieksche Treurspel is een Dichtstuk, en wel, een zangerig Dichtstuk. Het is, Dichtstuk zijnde, in zijn aard en wezen van een Historisch voorstel onderscheiden. Het bestaat in Lierzangen en Saamgesprekken, wier stijl die des Lierzangs bijblijft en dien van het Heldendicht overtreft."

Ook het onderscheid bij Shakespeare en Corneille en lateren. Hoeveel poëtisch zij hebben, hun drama is geen dichtstuk. Dit onderscheid heeft Bilderdijk het eerst en alleen volmaakt aangewezen. Daar ligt het in. En ook in deze uitspraak, die met hare diepe waarheid eene gansche theorie bevat: „Het oude treurspel was geene handeling, maar dichterlijk verhaal en beklag." — de aart van het nieuwere is vertoonen."

Ik denk voorts aan het juweeltje, de vijftig regels over natuur, kunst en stijl, die den Elius voorafgaan; [1]) — aan de voorrede en den schat van noten bij het Buitenleven; aan de voorrede der Nieuwe Mengelingen, tintelend van satire en met tal van lichtvonken over poëzie, kunstvorm, germanismen, en een staaltje

---

[1]) Over zijne Versificatie zie men de voorrede der Mengelpoëzij van 1799.

van goed Hollandsch voor natuurkundigen; — ik denk aan eene fijne opmerking als deze, in de noten op Ibn Doreid:

„Overal waar men niet meer kan doen gevoelen dan men zegt, waar geen elektrieke schok de verbeelding des lezers of hoorders zich doet voorstellen wat niet gezegd wordt of kan worden, is men koud; omdat geene taal, hoe rijk, hoe uitdrukkelijk en krachtig, meer geven kan dan symbolen van afgetrokken denkbeelden. De kunstgreep der schildering in de poëzie is groot, en voor velen een geheim."

Welk eene gulden bladzijde is deze, verscholen in eene noot op de Treurspelen (deel II, bl. 197): „Het is verwonderlijk, dat men zich niet begrijpen wil, dat Navolging heel iets anders dan afbeelding is; dat de Fraaie kunsten geen voorwerp dan 't SCHOON hebben, en niets uitdrukken kunnen of mogen dan dit: dat derhalve het ware voorwerp harer uitdrukking nooit in hetgeen de onvolkomen vervallen wereld ons oplevert, bestaan kan, maar alleen in het IDEAAL, dat het warm en voor schoonheid gevoelig hart van den Dichter daaruit schept. Dat, met één woord, het natuurlijk voorwerp Dichter en Schilder slechts roert, om hun gevoel in beweging te brengen; maar dat dit gevoel, naar den aart des gevoels, en de innige zielsgesteltenis van hun-beide (vatbaarheid voor, brandende drift tot, en warme omhelzing van 't schoone) dien indruk ontfangende, niet wat buiten hen is, maar wat in hun gevoel en de door dit gevoel opgewekte en het te hulp komende verbeelding is, hertelen moet. En dat, zoo of Dicht- of Schilderkunst anders doen zy niet slechts ophouden Fraaie Kunsten te zijn, maar ook dadelijk ophouden belang te wekken."

Wil men een voorbeeld van geniaal en onafhankelijk inzicht, op geheel ander gebied, zie, en het zal dubbel treffen, als men weet, dat dit in 1806 geschreven werd, wat hij zegt over den Laokoöon en den Apolloon van het Belvedere, toen, ook door Winckelmann zelfs, en lang daarna, voor het hoogste gehouden. In de 31ste noot achter De Ziekte der geleerden worden wij verbaasd door de opmerking:

„Alhoewel ik (het moge vreemd schijnen, eenmaal zal men mij toevallen) geen van beiden voor werkstukken van den besten tijd der Grieksche beeldhouwerijkunst houden kan; waarvan zij

veellicht goede kopyen zijn. Wellicht kom ik hierop terug, het zal dan tevens blijken, waarom ik in mijne Mengelpoëzy bladz. 312 van een Apollo van Polycletes heb kunnen spreken."

Men herkent er den man in, die een degelijk en ervaren teekenaar en etser was. Hij, die De Ziekte der geleerden schreef, was niet vrij van eenige hunner kwalen, maar de doctrinaire ziekte plaagde hem niet, althans niet in de kunst en dichtkunst. Daaraan mogen zich eenigen onzer geleerden spiegelen, die in dat dichtstuk niets dan wansmaak en een onbezingbaar onderwerp zagen. Zij zijn verward door het dogma, dat een leerdicht geene poëzie is. Wie aan Hesiodos' Dagen en werken, Lucretius' Natura deorum, Vergilius' Georgica en Dante's Commedia nog wel onder de poëtische werken, en onder de hoogste, eene plaats geeft, zal ook in De Ziekte der geleerden, met de rijke aanteekeningen, een schat van verheven dichtwaarde erkennen, zich een schat voor zijn denken en kunstgenot zien openen.

Bilderdijk dichtte in 1806 eene Ode aan Napoleon; Van Vloten zegt er niets van dan eene zijdelingsche aanwijzing, dat zij „aanstootelijk" is. Welnu, ik durf te beweren, dat in geen taal ooit geweldiger hymne is geschreven, zoo zeer in kracht en vervoering aan Pindaros gelijk.

Welke regels! zooals bij voorbeeld

> Hij spreekt, en de Aarde schokt haar throonen!
> Hij spreekt, en 't regent Vorstenkroonen!
> En 't Noodlot vliegt hem van de hand.

een regel, die in grootsche verhevenheid aan den Zeus van Feidias met de Nike op de hand doet denken.

Het is een eenig meesterstuk, dat men, tenzij ontbloot van poëzie en doof voor de stoutste taalmuziek, niet kan lezen zonder dat eene rilling van het sublime ons doortrilt.

Dat zulk een dichter populair worde, het is niet te hopen. Populariteit komt van het gedachteloos meepraten, of het bewonderen van de mindere eigenschappen in een schrijver. Maar wel zou ik vurig verlangen, dat geen letterkundige, geen fijner geest bij ons meer een vreemdeling ware in Bilderdijks werk.

Dat men ze meer las, zijne Ode aan Napoleon, zijne prachtige gedichten: De Dieren, De Starrenkennis, stukken uit De Ziekte der geleerden en De Ondergang der eerste wereld, den hoogen voorzang van Elius, het majestueuze Gebed, de Zusterkunsten, De Schilderkunst,

> Volschoone, wie 't palet tot cyther, en de verven
> Tot tonen zijn, —

van wie het klinkt

> Ze is Dichtkunst, ze is muzijk, zij zingt in zonnestralen.

En de schitterende regels van den zang Aan de Verbeelding, die

> ...in 't werkend brein met verw en klanken speelt,

En de gloeiende ode aan Wilhelmine Schweickhardt, die

> Paart aan Lentebloesem
> Den Zomeroogst van geest....

en zooveel meer.

Dan zou men weer metalen verzen, en prachtige taalmuziek, die „schildring zonder verf, door loutre luchtpenseelen", leeren kennen, en, als men dit vreemde samenstel-Bilderdijk ontdaan heeft van wat de voorstelling zoo zeer verduisterd heeft, als de bediller van zijne feilen en jammerklachten gebloosd heeft bij het lezen van Bilderdijks woord: „wee den onmensch die daar meê in staat is de spot te drijven," zal de gehaaste lezer van heden, moe van het middelmatige, zich gedrongen voelen te erkennen, en met welgevallen, een man te ontdekken, wien

> beschaduwd met laurier
> Het voorhoofd gloeide en blonk van 't godlijk dichtervier.

II.

GEËTSTE BLADEN.

I.

In eene vlakke, dorre, door de natuur niet bevoorrechte streek ligt het „noordsch Athene,” de groote hoofdstad van Pruisen, de jonge elegante Berolina, kleindochter der deftig stijve Borussia en van den gestaartpruikten keurvorst. Ares was haar peet, en van hem leerde zij gymnastiek, maar de goudlokkige Muzen deden haar best haar zin te verfijnen en te verzachten.

De bekende vergelijking met Athene is niet juist. Ik ken maar éene moderne stad, die Attisch is, Parijs. Berlijn was vroeger zeer het tegenovergestelde, en ook nu is het niet Attisch. Er is veel meer Syrakusaansch en nog meer Romeinsch.

Winckelmann noemde Berlijn Sparta. Tegen dat Spartaansche, Dorische, dat er in de vormen van militarisme, bureaukratisme en despotisme van allerlei aard den baas wilde spelen, is daar bij eene meer letterkundige en æsthetische partij in verschillende tijden eene hevige worsteling gevoerd.

Toen de jonge Winckelmann hier in 1735 en 1736 leefde, zag hij Berlijn in menig opzicht vooruitgaan. Groote paleizen werden in den Franschen stijl gebouwd, de stad uitgelegd, kerken en torens verrezen, plaveisel en verlichting werden ingevoerd. Evenwel schreef de kroonprins in 1737 aan Voltaire, dat de kunsten ten onder gingen en de wetenschappen wegtrokken.

terwijl hoofsche onkunde en ruwheid hare plaats innamen.

Ook Winckelmann klaagde over den druk van sabel en bureaugeest; hij noemde het Berlijnsche Sparta een despotisch land.

„Liever Turksch dan Pruisisch,” zeide hij zelfs nog in 1763! Zwaar drukte de dienst op het volk; barbaarsch waren de straffen; de korporaalstok bloeide; onbeschoft gedroeg de krijgsstand zich tegen den burgerlijken; en stijf en droog was de geest. Daar konden de kunsten niet tieren. Winckelmann begaf zich naar Dresden. Toch begonnen toen in Pruisen eenigen de draden der klassieke geleerdheid en der renaissance, onder de oorlogen gesprongen, weder op te vatten en door te dringen tot iets diepers dan wat Latijn. Reeds voelde men in Duitschland, dat in Hellas de zuivere bronnen vloeiden. Met inspanning wierp de zeventienjarige Winckelmann zich in de Helleensche wereld, den meesten nog gesloten. Allengs werd de zin er hier en daar voor wakker; zelfs eenige vrouwen legden zich toe op de Grieksche taal.

In de tweede helft der achttiende eeuw kwam er in den geest en de zeden te Berlijn een opmerkelijk streven naar eene vrijere, idealistische levensopvatting. Zelfs koesterde de aristokratie toen zeer geëmancipeerde gevoelens.

Niets geeft een zoo belangrijk beeld van dezen tijd als sommige kringen, vooral die der schoone Henriette Lemos, de vrouw van doctor Herz, de vriendin van den jongen Pastor Schleiermacher. Daar wisselde men ringen en silhouetten, teedere gevoelens en hooge idealen. Het is opmerkelijk, dat dit in de Israëlietische kringen geschiedde en onder den invloed van schoone Joodsche vrouwen, als Henriette Herz, Sara Meyer, die barones Grothuis werd, en hare zuster Marianne, die niet alleen het hart maar ook de hand veroverde van den prins von Reuss.

Er golfde eene liberale strooming. Toen Fichte, in 1799 uit Jena verwijderd wegens atheïsme, naar de Berlijnsche universiteit ging, zeide Friedrich Wilhelm III:

„Wat zijn atheïsme aangaat, dat moge de lieve God met hem uitmaken.” En Fichte heeft den „lieben Gott” van Pruisen dan ook niet gedood, maar door zijne gloeiende woorden de gemoederen bezield tot den vrijheidskrijg tegen Frankrijk.

Men weet met welk eene vreeselijke reactie de stroom na

dezen vloed aan het ebben ging. De fijne Franschgezinde cultuur en esprit maakten voor een vaderlandlievend germanisme plaats, dat aanvankelijk veel ruwheid bevatte, zooals alle te vaderlandsch chauvinisme.

Het was nogmaals eene vrouw en eene Joodsche, die in het eerste gedeelte der negentiende eeuw eene oase tooverde in de Borussische zandwoestijn. Dat was „die liebe, gute, kleine Frau mit der grossen Seele," Rahel Levin, de echtgenoot van Varnhagen von Ense. Heine, die dit van haar zeide, vond in haar kring het beste geestelijk verkeer in Berlijn. Hij was toen, in 1822, student aan de Berlijnsche akademie; hij schreef er zijn Radcliff en een aantal der gedichten van zijne Heimkehr, die hij aan Rahel opdroeg.

Ondanks den invloed van hen, en van de Grimms en Humboldts, moest de Alexander van dit broederpaar toch nog in 1837 zeggen, dat Berlijn eene „intellektuel verödete, kleine, unlitterarische und dabei überhämische Stadt" was. En Varnhagen, de photograaf, die deze en alle dergelijke dingen opving en fixeerde, voegde er in zijn dagboek bij: „natuurlijk; elke oppositie wordt verstikt; alle geest zou reeds oppositie zijn. De goede gevoelens moeten verborgen en werkeloos blijven."

Een slaafsche zin werd aangekweekt en verraad aan de vrijheid beloond. Denuntianten, dat is spionneerende verklikkers — Menzel is een van de beruchtste — verraadden iedere vrije gedachte. Gutzkow, Laube, Herwegh, Hoffman von Fallersleben, Franz Dingelstedt, Freiligrath, Alfred Meissner, Heinrich Heine, Hartmann, Karl Beck, werden door de censuur getroffen, die hunne boeken onderdrukte of verminkte. Bijna geen dichter of schrijver, in wiens levensgeschiedenis niet gevangenis of ballingschap voorkomt.

Deze afzichtelijke toestand duurde tot onder Friedrich Wilhelm III en hield zelfs aan tot na de troonsbestijging van Friedrich Wilhelm IV in 1840.

Hoe goed begrijpt men dan de bitterheid en scherpte der satire van Börne, Heine, Freiligrath; hoe natuurlijk, dat de tegenstand in stilte broeide, dat zij uitbarstte in 1848!

Doch als Hollandsche zelfgenoegzaamheid geneigd mocht zijn deze Pruisische akeligheden als den donkeren spiegel te beschouwen,

waarin zij zich als het voorbeeld der volmaaktheid, of desnoods dan een weinigje minder, zou willen bewonderen, moet deze waan verstoord worden. Waarlijk, in het „klassieke land der vrijheid" was in dat tijdsverloop ook niet alles zoo fraai. Indien daar geen Gutzkows en Heine's vervolgd zijn, was er eene goede reden voor. Men bezat die namelijk niet. Doch waar vóor 1848 de dagbladschrijvers vervolgd werden, waar een botte zin Van Lenneps komische geschiedenis des vaderlands na drie afleveringen onderdrukte, waar Strauss als een gedrocht werd verfoeid en Baur ontkend, waar een geleerde als van Gilse in een tijdschrift als De Gids de drijfveeren van de grootsche historische kritiek der Tübingers aan „onzedelijkheid" dorst toe te schrijven, daar heeft men het recht niet een hoogen toon aan te slaan.

Hoe dit zij, thans behooren zulke Pruisische stoutigheden tot de oude geschiedenis. Thans heeft het sterk bewerktuigd organisme, dat zijne geweldige macht heeft geopenbaard, zich mede aan het hoofd der beschaving geplaatst. Eene sterke staatsinrichting, met eene gewapende natie onder wetenschappelijke ordening tot leger, met eene zich in voortdurend schooner vormen kleedende wetenschap, eene denkende kunst en eene rijke litteratuur, ziedaar wat Duitschland, met Pruisen als heervoerder, thans is.

II.

Het is niet vleiend, maar door velerlei voorbeelden bewijsbaar, dat de beeldende kunsten niets lijden in zulke gedachtedrukkende toestanden als het Duitschland van vóor 1860 opleverde. Is het omdat de geest, elders teruggedrongen, uit de werkelijkheid vluchtend in het symbool, zich met dubbele kracht uitspreekt in de kunsten?

Is het omdat deze zoo hoog staan, dat zij boven al het lager gewriemel verheven zijn?

Of omdat zij bloemen zijn en tieren in ontbinding en gisting?

Of is er een demon, die de reeksen van oorzaken en gevolgen in de war werpt, wat ons den schijn geeft alsof het goede uit het slechte, en het slechte uit het goede voortkomt?

Nooit hebben in Berlijn de beeldhouwkunst en bouwkunst zoo scheppend gearbeid als in het tijdvak van 1820 tot 1848.

Om ons een begrip te maken van de ontwikkeling van het nieuwe Berlijn, moeten wij het ons voorstellen zooals het zich in het begin dezer eeuw vertoonde en de nuchtere prentjes uit dien tijd het afbeelden, toen over de breede kale pleinen de heeren in nauwe broeken, kaplaarzen, bolgeschouderde jassen en geelgestreepte vesten, de dames in vooruitstekende luifelhoeden en enge sleepjurken heenstapten.

De stad sprak toen evenals nu van geen historisch verleden op grooter afstand dan de helft der achttiende eeuw. Het oude gedeelte mist de overblijfselen der vroegere levenstijdperken evenals van een volkssmaak, die zich in zijn eigen vorm had moeten afdrukken. De burger, zou men zeggen, moet hier vroeger geen hardheid en reliëf genoeg bezeten hebben om zijn kenmerkenden stempel den steenen duurzaam in te prenten. Vergeefs zoekt gij naar een eigenaardig type van burgerwoningen en raadhuizen.

In Zuid- en Noord-Nederland zijn nevens de kerken, de raadhuizen, paleizen van 't volk, de gildehuizen, de beiaards, de schoonste typen der architektuur en verkondigen deze nog de macht en de beteekenis van het volk.

Hier hebben de vorst en zijne staatsmachten geheerscht.

Van gothiek zijn zeer schaarsche sporen: de Nicolaï-kerk en de Maria-kerk, uit de dertiende eeuw. Van de jonge, frissche, fijne renaissance in de helft der 16de eeuw, vindt men bijna niets. Van de latere renaissance, die grover en minder geestig werd, maar vooral van de in overlading en gezwollenheid pralende rococo vindt men eigenlijk eerst de groote gedenkteekens.

Het in 1695 begonnen tuighuis is nog niet overdreven. Het heeft breede krachtige vormen in zijn zwaren pilasterbouw op eene voeting met rondboogvensters. Maar in den dom, van 1747, in de neue Kirche van 1785 naar het voorbeeld van St.-Pieter, in het koninklijk slot van 1716, het Opernhaus van 1742, vooral de dwaze bibliotheek, van 1737, waarin de rondbuikige vormen

eener oude commode met laden zijn nagebootst — de gedachte was van den koning — vertoonen zich de rocaillebochten en zware massa's.

Opmerking verdient het, dat in de achttiende eeuw de beeldende kunsten te Berlijn veelvuldigen invloed ondervonden van Nederlandsche kunstenaars. De Groote Keurvorst riep een aantal van deze naar Berlijn. Honthorst, Zeeman, de architekt Meinhard, die het slot Oranienburg bouwde, de beeldhouwer Dieusart, de bouwmeester Smids, die den paardenstal te Potsdam maakte, Johan Arnold Nering, die onder andere een gedeelte van het slot bouwde en het eerste project van het tuighuis ontwierp, Terwesten, op wiens aandrang de akademie van kunsten en werktuigkundige wetenschappen in eene kunstakademie herschapen werd.

Tegen het einde der achttiende eeuw toonde zich hier als overal de herleefde studie van de antieken; een zich telkens herhalend verschijnsel, dat den drang bewijst om zich na tijden van overdaad en vervallen smaak te herstellen door eene antiekenkuur.

In 1783 bouwde Langhaus het schoone Brandeburger Thor, geheel in den geest der Atheensche propulaien.

Lessing, Winckelmann, Gilly, de oude Schadow, Heinrich Gentz, Hans Christ streefden nu in de nieuwe richting voort, waaruit ten slotte de groote Schinkel voortkwam.

Karl Friedrich Schinkel, in 1781 geboren, werd de man, wiens veelvoudige talenten in de drie zusterkunsten een nieuw Berlijn schiepen. Het was koning Friedrich Wilhelm III, die hem tot zich riep en zijne krachten gebruikte tot het verwezenlijken van zijne grootsche bouwplannen.

Berlijn is eene koningsstad, door gebiederswil gemaakt. Zelfs met nog grootere duidelijkheid dan de leugentjes op de voorhoofden der kinderen geschreven staan, is op de voorhoofden der gebouwen, de façaden en frontispicen, deze waarheid ingemetseld en gebeiteld of met gouden letters gemaald.

Paleizen, vorstelijke gestichten, triomfbogen heeft de bouwkunst hier op te richten gehad.

Berlijn en Potsdam, Charlottenburg en Sans-Soucy, Babelsberg en Pfingstberg — alles paleizen, sloten van vorsten. Van louter

vorstelijks moest men hier bijna niets gewoon menschelijks bespeuren.

Het beeld van den Grooten Keurvorst is opgericht Divo Friderico Guilielmo patri suo door den eersten koning; de universiteit draagt het opschrift: universitati litterariæ Fridericus Guilielmus III rex a⁰ 1809; het operagebouw: Fridericus rex Apollini et Musis; het oude museum: Fridericus Guilielmus III studio antiquitatis omnigenæ et artium liberalium museum constituit 1828; de Hedwigs-kerk is Friderici regis clementiæ monumentum; het nieuwe museum: museum a patre beatissimo conditum ampliavit filius 1855.

Zoo schrijven zij hunne namen op alle monumenten en ontboezemen er hunne hulde aan wetenschap of kunst, hun dynastieken trots, hunne vaderliefde. En om al deze vorstelijke gebouwen heen staan de vorstelijke beelden, gelijfstaffierd door eene tallooze bende generaals. Onder Friedrich Wilhelm III nam de monumentale versiering van Berlijn eene groote vlucht. Van 1820 tot 1841 werd Schinkels talent daaraan dienstig gemaakt.

Hij was een decorateur van nature; hij schilderde vele landschappen ter versiering van prachtige woningen, maakte aanlagen van tuinen en parken, voorbeelden voor meubelen. Uit zijne rijke verbeelding ontsproten een tal van tooneeldecoraties. Voor den Othello een gezicht op Venetië, voor den Cortez een Peruaansche tempel, voor Athalia eene schoone groep van Egyptische gebouwen, voor de Zauberflöte acht Egyptische tooneelversieringen; eene reeks heerlijke Grieksche gezichten voor de Vestale, de Olympia, en een prachtige Apollo-tempel voor den Alceste. Ofschoon hij zoowel hier als in zijne uitgevoerde bouwwerken zijne kennis van verschillende stijlen toonde, en ook in Gothische vormen gebouwd heeft, was Schinkel geheel klassiek. Strenge en edele lijnen, fijnheid van vormen, gematigdheid en eenvoud met monumentale grootheid, in één woord het ware atticisme was zijn ideaal.

In de architektuur, zijn hoofdvak, paste hij dit gevoel ten volle toe. Hij heeft evenwel niet het Helleensche bouwwerk onveranderd willen teruggeven, maar, met al zijne beginselen en uitdrukkingen volkomen vertrouwd, met een smaak, die van Hellas fijnheid en hoogheid leerde, heeft hij uit eigen geest de

vormen willen scheppen voor de eischen van zijn tijd. Of hij in alle opzichten en altijd hierin is geslaagd, is de vraag niet. Zeker voor een groot deel en op geniale wijs. Maar gewis is dit beginsel voor ons het eenig duurzame. Voor ons, saamgestelde wezens, vrucht van twee groote beschavingen, de Semietische en Indische, erfgenamen van de geheele cultuur, die de verschillende afstammelingen van deze twee ons hebben nagelaten, is de waan van volstrekt oorspronkelijk nieuw te willen zijn een zekere weg tot onzin en wansmaak. Allerminst kunnen wij de krachtigste en schoonste beschavingen der oudheid uitwisschen om zelf van voren af te beginnen. De bewering, dat de Helleensche kunst, als uit andere behoeften en in eene andere luchtstreek geboren, voor ons onbruikbaar zou wezen, is .... dialektisch spel of onkennis. Men weet zeer goed, dat men al het Helleensche niet wil nadoen en herdoen. In de bouwkunst bij voorbeeld, gebruikt men onze ideeën en onze uitdrukkingen. Nu is het waar, dat vele vormen dier uitdrukkingen Helleensch zijn, omdat zij als gemeenschappelijk goed, evenals zooveel van die Helleensche beschaving, in die der latere menschheid zijn opgenomen. De horizontale overdekking, de architraaf, de zuil, de bekronende lijst, ze zijn nu eenmaal algemeen Europeesche vormen geworden.

Deze vormen op de edelste en schoonste wijze gebruikend, kopiëert men de oorspronkelijke gebouwen niet, maar werkt in hun geest voort, en men leert bij hen, uit welke beginselen hunne schoonheid voortsproot. Dat is in de architektuur even onvermijdelijk als in de beeldhouwkunst, in de ornamentiek, in de industrie, in de letterkunde. Er is voor ons geene degelijke literatuur mogelijk zonder kennis van de oudheid; er is geen grondig teekenen, boetseeren mogelijk zonder die zelfde kennis. Al wat kunst is m o e t met die elementen opgevoed worden en, hoe onafhankelijk ook, er zich voortdurend in verfrisschen en versterken. Die geheel eenige waarde der Helleensche kunst hebben alle tijden willens of onwillig erkend. Zij ligt voornamelijk in de nergens geëvenaarde mate der vereeniging van fijne beschaving met natuurlijkheid. Overal waar fijne beschaving is volgt allengs afwijking van die juiste maat; dan komt verval, overdrijving, onnatuurlijkheid; en zoodra men zich hiervan bewust wordt, terugkeer tot de natuur, en daarmede altijd gepaard, tot de oude Grieken

en wel bepaald tot hunne meesterwerken. De latere Grieken zelve hebben in hun verval tot deze oudere meesterstukken steeds de toevlucht genomen.

De oefening in deze groote school benadeelt onze oorspronkelijkheid niet. Oorspronkelijkheid is gansch iets anders dan angst voor het gebruiken van een reeds gebruikten vorm.

Wie heeft prachtiger dieren geschapen dan Barye? Wie zulke monumentale en toch ware leeuwen? Niettegenstaande zijne antiek-studiën zijn het toch zeer bepaald *zijne* dieren. Zoo ook in de bouwkunst. Geene andere cultuur kan die opvoedings- en bezielingstaak zoo vervullen. De Egyptische teeken- en beeldhouwkunst eenigermate, maar niet zoo volkomen en onvoorwaardelijk.

Maar de Romaansche of Germaansche?

De Romaansche is zelf voor $\frac{3}{4}$ Romeinsch, en Romeinsch is voor $\frac{7}{8}$ Helleensch, dus — waarom niet liever naar de bron, dan naar het water, dat reeds tweemaal is overgeschept?

De Germaansche?

Woordenspel; is er eene Germaansche kunst in dezen zin, in tegenstelling van de Helleensche onvermengd en volstrekt Germaansch? Wilt gij Germaansch bouwen? Gij zult de hutten der oude Germanen moeten navolgen; als ge ten minste meent, dat ze geen kopieën van de Keltische waren. Gothiek is niet Germaansch. Zij is Fransch, dus Romaansch, en eene verdere ontwikkeling van den Romeinschen boog. Nu zijn hare boogbeginsels en haar rationalisme voor ons wel zeer bruikbaar, maar niet op grond dat zij Germaansch zijn. Bovendien, de gothiek is de uitdrukking geweest van den geest van een tijd en eene maatschappij, geheel verschillend van de onze. In dat opzicht mag ik dus het door de gothiekers tegen de klassiekers gebruikte betoogmiddel aan de eersten terugkaatsen.

De gothiek is werkelijk, in 't algemeen genomen, de vertegenwoordigster van een geest, die tegen den modernen geest overstaat; zij mist het objectieve, algemeen menschelijke, en dus algemeen geldende der klassieke kunst.

De tegenstanders van de klassieke architektuur spreken altijd van Germaansche kunst, alsof er iets afzonderlijk specifiek Oudgermaansch is, waaruit wij zouden kunnen putten. Ik zie echter alleen latere en afgeleide vertakkingen van den ouden algemeenen

Germaanschen volksstam, die toen nog niet Germaansch heette; doch wij weten, wat men met dien naam bedoelt. Die vertakkingen hebben veel gemeenschappelijks. Hare taal is dezelfde, in Duitschland, Zweden, Denemarken, Engeland, Nederland. Maar eene gemeenschappelijke familie-bouwkunst hebben zij nu juist niet. In die kunst hebben zij, zoodra zij zich tot iets hoogers en duurzamers dan de hout-constructie met aanvullenden steen verhieven, onderwijs gehad van de Hellenen, middellijk en onmiddellijk. Doch dat men zich trooste, die Hellenen zelve zijn zeer na familie van ons allen; zij zijn evengoed onze cousins germains als de overige Germaansche volkstakken.

Zoo bouwt dan de hedendaagsche maatschappij met hare eigen ideeën, voor hare eigen behoeften, maar met grondvormen, die zij voor een deel ontleent aan een volk, dat in deze kunst geheel buitengewone voorbeelden heeft gegeven. En dat is het beginsel van Schinkel.

Onder zijne vele kunstwerken munten het theater (Schauspielhaus), het oude museum en de bouwakademie uit. Het theater, in 1821 voltooid, is een quadraatbouw. Boven een grootschen voet en breede trap verheft zich de peristyl met zes Ionische zuilen en het gevelveld vol beeldwerk. De vierkante middenbouw rijst daar bovenuit, en is evenals de zijgevels door gevelvelden met beelden gedekt. Eene beeldgroep, Appollo en twee sfinxen, bekroont het geheel. De groote verhoudingen, de horizontale lijnen, door de staande vormen der pilasters zonder ramen afgebroken [1]), geven aan het geheel een grootsch en streng monumentaal karakter, dat alleen door de rijke maar klassisch eenvoudige beelden van Tieck op fijne wijze verlevendigd wordt.

Op eene van de schoonste plaatsen van Berlijn, in den Lustgarten tusschen de twee Spree-armen, verrijst het oude museum. De omgeving maakte groote verhoudingen noodzakelijk. Daarom

---

[1]) Schinkel schreef: „Die Konstruktion der Pilaster, wie sie an den Griechischen Monumenten, z. B. dem des Thasyllos verkommt, schien mir dem Charakter eines öffentlichen Gebäudes mehr zu entsprechen und mit dem Peristyl der Hauptfaçade mehr in Harmonie zu treden, als gewöhnliche Fenster, wozu noch der Vortheil entstand, dass mehr Licht für das sonst sehr schwer im Innern zu beleuchtende Gebäude gewonnen wurde.”

karakteriseerde Schinkel de twee verdiepingen niet door twee orden, maar koos er eene. De voorgevel wordt gevormd door eene grootsche boven den voet en de breede trappen gelegen open hal, 279 voeten lang en wier eenvoudig hoofdgestel door achttien gegroefde Ionische zuilen gedragen wordt, die tot kleurigen achtergrond een wand met fresco-schilderingen hebben. In het midden opent de hal zich voor de binnentrap, die naar den koepel leidt, in het middelpunt van het vierkante gebouw gelegen en van buiten zich boven de façade verheffend; daarop prijken de kolossale groepen der door Tieck geboetseerde Dioskouren met hunne steigerende rossen. De eenvoud der hoofdvormen, de adel der schaarsche fijne details, de werking van den kleurrijken wand achter de rijzige zuilschachten, dit alles maakt het gebouw indrukwekkend.

De bouwakademie is een quadraatplan met vier gelijke façaden in baksteen, waarvan de lagen door banden van geglazuurden steen worden afgewisseld. Van de vier vensterreeksen zijn de twee voornaamste door rijke omlijstingen, borstweringen met basreliëfs, hermenkoppen op de stijlen en zacht gebogen togen fijn versierd.

Stüler, een kunstenaar in den geest van Schinkel, bouwde het nieuwe museum, achter het oude.

Met Italiaansche motieven ontwikkelden Persius, Hitzig en Strack den villabouw. Thans is de Berlijnsche architektuur weder eene nieuwe ontwikkeling te gemoet gegaan, eerst door eene ruimere toepassing van de weelderiger renaissance-kunst en in den allerlaatsten tijd door de prachtvolle, met veelkleurige steenen en glasmozaïek werkende maar niet altijd smaakvolle scheppingen der architekten Ebe en Benda.

III.

Zooals Schinkels naam voor de eerste helft der negentiende eeuw het kenteeken is van een beginsel in de bouwkunst, niet alleen van Berlijn, maar van geheel Duitschland — zoo is die van Rauch het voor de beeldhouwkunst. Voor en na hem zijn er meesters van grooten naam en beteekenis geweest, maar

zijn en Schinkels naam zijn titels voor een hoofdstuk der kunstgeschiedenis.

Het laatste vierendeel der achttiende en het begin der negentiende eeuw kenmerkten zich in alle kunsten en wetenschappen door eene herleving van de oudheid. Ditmaal niet, gelijk in de zestiende en zeventiende eeuw, der Romeinsche, maar der Helleensche. In de beeldhouwkunst werden de Venetiaan Antonio Canova, Dannecker uit Stuttgart, John Flaxman in Londen, de Deen Thorwaldsen, de vertegenwoordigers der zuiver helleniseerende richting. De door jacht naar gevoel en schilderachtig effekt zich in alle bochten wringende beelden brachten zij weer tot rust, eenvoud en stille schoonheid. Naast hen en hun ideale streven, deed Schadow in Berlijn de eischen der werkelijkheid en der individueele vormen gelden. Het is een Nederlander, die invloed op deze richting heeft uitgeoefend, namelijk Tassaert, de meester van Schadow. Tassaert maakte de standbeelden van Seidlitz en Keith op het Wilhelmsplein te Berlijn; eene eerste poging om de historische personen in werkelijke kleederdracht af te beelden. Johann Gottfried Schadow, in 1764 te Berlijn geboren, dreef dit nieuwe beginsel door. De plastiek was de openbare meening en ook die der letterkundigen daarin vooruit. De koning zeide, dat „de moderne kleeding niet voegde voor beelden;" en toen Schadow Blüchers gedenkteeken te Rostock met historische basreliëfs wilde versieren, moest hij ze veranderen op voorschrift van Goethe, die ze „emblematisch-poëtisch" verlangde.

In zijn beeld van Frederik den Grooten te Stettin (1793), gaf Schadow echter geheel het welbekende kostuum, met de driepunt enz. Alleen een groote hermelijnen mantel bleef nog eene inschikkelijkheid aan de oude leer. Verder ging hij in zijne generaals Ziethen (1794) en den Dessauer te Berlijn; in Ziethen vooral, met het nauwsluitend huzarenpak. Doch overwegende invloed, zoowel door daad als door leer, ging van Rauchs werkplaats uit. Christian Rauch was in 1777 geboren.

Een van zijne vroegste werken is het beeld der koningin Louise. Als men uit het Brandeburger Thor den Thiergarten doorrijdt, komt men te Charlottenburg. In het park, aan het einde eener dennenlaan, liet Friedrich Wilhelm III door Schinkel het mausoleum bouwen, waarin zijne in 1810 overleden gemalin

begraven werd. De met marmer bekleede kapel is verlicht door zacht rood gekleurd glas. In 1814 werd daar de sarkophaag geplaatst, waarop het wit marmeren beeld der koningin ligt. Zij slaapt. Op het kussen, dat hoofd en bovenlijf een weinig ophoudt, rust het even ter zijde gebogen hoofd. De armen liggen bevallig over het middel, de handen zachtkens naar de borst gebogen. Het fijne kleed bedekt, maar toont toch de edelste lijnen; het gelaat heeft eene uitdrukking van liefelijke kalmte. Hier heerscht stichtelijke verheffing. Dit is grootheid, dat is gedachte. Maar de gedachte is hier geen denkbeeld, geen symbolisch begrip, en er is aan het beeld geenerlei onderrichting te prediken gegeven; geene andere dan verheffing door het schoone. Alles is eenvoud en natuur en te gelijk hooge en ideale kunst. Ziedaar de samensmelting der twee bestanddeelen, gedachte en vorm, door de theoristen tegen elkander opgehitst, wier strijd door geene leerstellingen te beslechten is, maar wier verzoening telkens uit de hand van den waarachtigen kunstenaar geboren wordt.

Rauch voltooide dit schoone beeld in 1813 te Rome.

Het is te betreuren, dat later deze sarkophaag is verzet en daarnaast eene tweede geplaatst, met het beeld van den rustenden koning, in uniform! Ach wansmaak, kondt gij ons dit niet besparen en ons den reinen, edelen indruk van Louise's beeltenis onvermengd laten?

Maar neen, wij moeten ons nu eenmaal er aan gewennen onze schoonste indrukken en gevoelens te beschutten tegen de storingen van buiten. Wij moeten leeren die fijne ideale gevoelens rein te bewaren, ook al gaat er een doode koning in zijn uniformrok vlak naast liggen. In het leven komen er telkens naast onze hemelsche koninginnen zulke realistische stoornissen. Die stoornissen hebben ook weder haar recht.

Iets dergelijks is het bij voorbeeld, als de kritiek en de werkelijkheid de rooskleurige glazen inslaan der mausoleums, waarin onze idealen slapen, of aan het voetstuk schudden, waarop onze goden en godinnen staan. Zij hebben ook hare aanspraken. En wij moeten ons er in oefenen, beide te laten bestaan, mits het ideale niet gedood worde.

Het beeld van koningin Louise blijft ons dezelfde schoonheidsindrukken geven, ook al lezen wij bij Varnhagen, dat zij

niet zoo engelachtig was als de overlevering haar wil maken.

„De koning, teekende de onverbiddelijke Varnhagen in 1836 aan, „heeft Rauch in vele jaren geene bestelling gedaan, daar hij boos is, omdat Rauch een tweede beeld van de koningin maakte — zonder bevel. Ook moest hij zes jaren wachten op de betaling, en deze was karig, ongeveer 8000 Thaler in plaats van de voorgestelde 15,000. Door overeenkomst en napraten is eene onjuiste voorstelling van de koningin en haar karakter ontstaan. Wie haar kende, weet zeer goed, dat zij die argelooze, liefdevolle engel niet was, maar zelfzuchtig, „verschlagen und daher versteckt," zooals in het algemeen de Mecklenburgsche familie. De koning „rudoieerde" haar vaak, maar zij gaf er aanleiding toe. De rampen van 1816 en de kort daarop volgende dood van de schoone en toch goede en welmeenende vrouw hebben een heiligenschijn om haar ontstoken, die haar eigenlijk vreemd was en die den koning dikwijls hinderde — maar dien zelfs nu niemand nog mag aanranden."

Met kwistige hand heeft Rauch het leger zijner beelden over Berlijn uitgestrooid. Het zijn Blücher, Gneisenau, York, Bülow, von Scharnhorst enz. De beeldhouwer heeft ze geheel als portretbeelden en in hunne uniformen behandeld. Wel heeft hij hier en daar eenige ideale motieven aangebracht, om de monumentale uitdrukking niet te doen verloren gaan in het al te reëele. Zoo is meermalen de mantel daarvoor gebruikt, terwijl ook wel eens meer dan noodig toegegeven is aan het verlangen om de lichaamsvormen te toonen onder de kleeding. Dit is tot zekere mate weder een eisch; maar men doet toch verkeerd. geloof ik, zoo ver te gaan van de kleedingstukken te engsluitend aan te leggen en als aan te doen kleven, ten einde bij voorbeeld de spieren der beenen te laten zien.

Onder de prachtigste werken van Rauch behooren de Overwinnings-geesten, de Nike's, waarvan hij er vele gemaakt heeft. Hier toont zich het fijnst zijn edel vormgevoel. Bezielend is de Nike, die met palmtak en krans boven de zuil op de Belle-alliance-Platz, de stad te gemoet zweeft; of de andere van het Walhalla, die kransen werpt.

Het gedenkteeken van Frederik den Grooten is Rauchs meest omvattende arbeid. Schadow en Schinkel hadden reeds menig

ontwerp daarvoor geleverd; aan Rauch was het gegeven dit monument te scheppen. Hij heeft er eene kolossale groep van gemaakt, Friedrichs generaals en soldaten, en daarboven het ruiterbeeld. Alles in brons gegoten. Het onderste lid van het drieledig voetstuk draagt aan de hoeken vier ruiterbeelden van generaals, en tusschen hen een tal van vorsten, oversten, krijgers en ministers. Daarboven rijdt de koning, het gelaat is portret, hij draagt het bekende steekje op zijne staart- en krulpruik. De rechterhand rust op de dij en aan de hand hangt aan een riempje de krukstok. Hij zit rustig te kijken op zijn paard, dat in korten draf loopt.

In alle deelen is dit met verbazende kennis en fijnheid uitgevoerd. Vooral is de Oude Frits eene indrukwekkende gestalte; er is iets heerschends in hem, dat eene groote werking doet.

Men spreekt over een talent als dat van Rauch en over een werk als dit monument niet anders dan met grooten eerbied. Dit neemt niet weg, dat men bescheiden bedenkingen mag uiten. Het voetstuk met al die beelden en ronde bosse tusschen de vier generaals te paard, terwijl de wanden, waar zij tegen uitkomen, weder met vlakker beeldwerk bedekt zijn, voldoen mij niet; zij komen ook niet in volledige harmonie met het groote beeld daarboven, dat hen, hoewel levensgroot, zeer klein maakt. Zij schaden door hunne details, door hunne veel te groote drukte, zoowel aan de hoofdfiguur, als vooral aan de machtige werking van het geheele monument.

Dan is er nog een gevoel, dat ik niet kan overwinnen. Hoe meesterlijk fijn alle beelden zijn uitgevoerd, ik word niet aangegrepen en geschokt. Dit monument vertegenwoordigt een groot tijdvak, maar zelf is het niet grootsch genoeg; het imponeert niet genoeg, het overweldigt niet. Ik geloof... dat er te veel verstand in zit, te weinig bezieling.

Vergelijk eens de beeldgroepen van de arc-de-triomphe de l'étoile! Breng u die wegsleepende groep van Rude voor de oogen, le départ, met die voortdringende krijgers van allerlei leeftijd, sommige half naakt, en die brullende Bellona, met uitgestrekte armen en vleugels over hun hoofd zwevend! Heh, welk eene kracht, welk eene demonische bezieling grijpt u aan door dit beeldwerk!

Als gij daaraan gedacht hebt, is het monument van den Ouden Frits overschaduwd. Hoe groot is toch de moderne Fransche kunst!

Ook de vormen, zoo juist, zoo volmaakt, missen iets van het monumentale. Rauch geeft wel eens te veel kleine onderdeelen. Het paard is een fijn hedendaagsch raspaard; het is geen monumentaal paard, zooals die van Marcus Aurelius, van Donatello's Gattamelatta, van Verrocchios' Colleone.

Ja, zelfs dat van Schlüter op de Lange Brücke.

Andreas Schlüter, die te Berlijn van 1662 tot 1714 arbeidde, had als beeldhouwer en architekt in die tijden een invloed te Berlijn, met dien van Schinkel en Rauch te vergelijken. Die invloed reikte tot in vele takken der kunst en der kunst-industrie, tapijten, meubelen, rijtuigen.

Voortreffelijk is het ruiterbeeld van den Grooten Keurvorst. En hierbij komt waarlijk de oude strijdvraag weer spoken, of eene, mits smaakvolle en de werkelijkheid niet verloochenende, maar toch ideale opvatting in een gewichtig monument niet grootscher werking doet dan de enkel reëele.

Ik moet hier, en met Rude's *Départ* in de herinnering, ja zeggen.

Schlüters beeld is in idealer opvatting gedacht. Op een schoon ros zit de keurvorst in Romeinsche kleeding. Hij herinnert, zonder kopie te zijn, aan Marcus Aurelius. Om zijn voetstuk zitten vier overwonnenen; de ruiter heerscht er als triumphator boven. Het is voortreffelijk uitgevoerd.

Lessings puntdicht liet het ros zeggen:

> Ihr zweifelt doch an meinem Leben?
> Lasst meinen Reiter mir die Ferse geben:
> So sollt ihr seh'n.

En zoo is het. Monumentaal en toch natuurlijk, in schoone samenwerking; en de indruk is krachtig.

Intusschen, al missen de beelden van Rauch dat aangrijpende, dat uit de werken van de heviger bewogen kunstenaarsgemoederen spreekt, zijne kennis, zijn edele en fijne vormenzin maken hem tot een beeldhouwer van den eersten rang en verklaren den

grooten invloed, dien hij heeft uitgeoefend. Behalve al deze scheppingen zijn er nog zoovele, die zijn naam handhaven; het beste beeld van Goethe is van zijne hand.

Tot zijne school behooren, in de eerste plaats Ernest Rietschel, de fijne kunstenaar, wiens phantasie den meester overtrof. Van hem heeft Berlijn geen openbare kunstwerken. De anderen zijn de idealistisch gezinde Tieck, des dichters broeder, van wien de beelden in den gevel en de concertzaal van het Schauspielhaus en de Dioskouren boven het museum zijn, geheel in antieken geest. Ook Drake en Fischer. Van Fischer zijn de vier groepen op de Belle-alliance-Platz, die den bevrijdingskrijg symboliseeren. Eene van deze groepen stelt Nederland voor: een gebaard krijgsman, die in de rechterhand eene geweldige knots zwaait — (?) — naast een jongeling (Nassau), die een pijl afschiet, terwijl een leeuw — de onze? — gereedligt den vijand aan te vallen. Voorts Wredow, Schievelbein, wiens reliëfs van het nieuwe museum den ondergang van Pompeï verbeelden; Wolff, de schepper van mythologische en heroïsche groepen, onder andere van den jongen ruiter, die tegen een leeuw strijdt, welke groep de trap van den schouwburg versiert; Wichmann, in wiens werk een zacht gevoel heerscht; August Kiss, de auteur der schoone groep, eene Amazone, wier paard door een panter wordt in de borst gegrepen, geplaatst op eene der trapzijden van het oude museum.

Die groep uit te voeren was lang de droom van Kiss. De onvermogende beeldhouwer spaarde en ontzeide zich zooveel mogelijk, om daartoe de middelen te verkrijgen. In die opoffering voor zijne kunst werd hij trouw bijgestaan door zijne vrouw. Eindelijk brak het vurig verlangde oogenblik aan. In Februari 1839 werd het model in 's kunstenaars atelier tentoongesteld. Met moeite werd het kleimodel door bevochtiging nog zoo lang mogelijk bewaard. De beeldhouwer had geen geld om het in gips te laten afgieten. Allen bewonderden het kunstwerk; hier stond eene toekomst op het spel; en — binnen weinige dagen, als er geene hulp kwam, zou de broze klei in de winterkoude uiteenbarsten en daarmede het arme hart des kunstenaars, die hier zijne geheele ziel aan deze vergankelijke stof had toevertrouwd.

Eindelijk werd het Maart; nog had de groote kleimassa, waar hij de zoo schoone vormen had weten in te prenten, het uitgehouden. Nog eenige dagen — en iedere nacht kon de vernietiging brengen en iedere morgen de wanhoop doen geboren worden, als de kunstenaar met angstige spanning ging zien of het nog gehouden had.

Varnhagen onthult ons hier weder iets opmerkelijks.

Eindelijk — de koning komt! Hij zal gered zijn. De koning kwam; in het atelier stond hij met de blinkende uniformen om zich heen, en ter zijde de beeldhouwer, lettend op de kleinste slingeringen tusschen hoop en vrees.

Toen keerde de koning zich om en zeide spottend tot een van zijne adjudanten:

— Het zal mij verwonderen, wie de dwaas is, die het geld zou geven om dat in metaal te gieten.

O koning, er worden zooveel dwazen gevonden, die u betalen om tegen een klatergouden adjudant zulke dingen te mogen zeggen.

Toch is het schoone werk van Kiss gered.

De geestdrift er over was groot; zelfs bepleitte een geestelijke de zaak van den kansel en gaf zijne leerrede uit onder den titel van Amazonenpreek. Thans prijkt de schoone groep op de rechterzijde van de trap des museums, en is in talrijke kleine nabootsingen door Europa bekend geworden.

Pruisens vroeger militarisme is in de keus zichtbaar, die bij het oprichten van de honderden gedenkteekens en beelden voorgezeten heeft. Deze zijn louter krijgslieden; in al die vuisten rust een zwaard of een drilstok, zooals in die van den Ouden Frits; nergens pen, penseel of beitel. In al die hoofden woelt de kunst des vernielens, berekent het regeerverstand, schaakt de oorlogstaktiek. Zie, daar trekt het groote leger Berlijn binnen; vooruit zweven in de lucht de Nike's, de geesten der overwinning; aan het hoofd rijdt de zegewagen van het Brandeburger Thor, met vier hengsten en een triomfbeeld; dan volgt de Groote keurvorst, met pruik en mantel over zijn Romeinsch imperators-gewaad en aan zijne voeten krommen zich vier slaven; krijgers en leeuwen, tropeeën en maskers van stervende strijders versieren den optocht; dan volgen honderden vorsten, generaals en staatsministers;

eerst Schadows veldheeren, Ziethen, de huzaar, en de Dessauer; Schwerin en Winterfeld, Seidlitz en Keith; dan de nieuwere phalanx van Rauch, Blücher met getogen zwaard en den voet op 't kanon, Gneisenau, York, Bülow, von Scharnhorst. Daarna de Groote Frits, met zijne geheele legermacht van vorsten, graven, maarschalken, generaals om hem heen. Hem volgt Friedrich Wilhelm III en achter hem leiden twee Rossebändiger de steigerende paarden van baron Clodt, die paarden, welke keizer Nicolaas van Rusland schonk, en die eene booze oppositie noemde, het eene den verhinderden vooruitgang, het andere, den bevorderden achteruitgang. Eindelijk de acht groepen der Schlossbrücke, alle aan de verheerlijking van het krijgsleven gewijd, en vier strijders-groepen van de Belle-alliance-Platz.

Den trein sluiten de soldatenbeelden van het ministerie van oorlog.

Waar is de triomf van die intelligentie, die onder vredepalmen werkt voor de kunst, voor de wetenschap, voor het menschelijke?

Onder den staart van het paard van den ouden Frits ontdekt men ten laatste met moeite éen letterkundige, éen componist en éen wijsgeer, Lessing, Graun en Kant, verscholen tusschen het gewoel der soldaten en ruiters, bij genade toegelaten als onmisbaar siersel eener eeuw.

Nu, Kant heeft het dan ook een weinig verdiend. Evenals Fichte doet hij ook droevige gedachten opkomen. Eerst zoo sterk, zoo vrij, werden ook zij aangestoken door zwakke bedenkingen. Zij b e t e r e n zich. Kant schrijft de Praktische Vernunft, en Fichte, de groote hemel- en godenbestormer, wordt Christelijk en schrijft eene Anweisung zum Seligen Leben. De kategorische Imperatif en het Ich-Ich buigen en nemen den hoed af voor het publiek en het Kultus-Ministerium.

Maar de Groote Frits legde ook minachting voor Duitsche letteren en wetenschap aan den dag. De Franschen voerden den toon. Onder zijne regeering werd Winckelmann evenwel naar Berlijn beroepen als bibliothecaris. Winckelmann, zijne waarde bewust, vroeg eene jaarwedde van 2000 Thaler; maar de koning zeide: „1000 was voor een Duitscher genoeg." Zoo sprong dit af. Winckelmann was zeer verstoord en Frits liet een niets

beduidenden Franschen broeder der benediktijnerorde als bibliothecaris komen — en nog wel door vergissing met den naam een verkeerde! En zoo kon Winckelmann natuurlijk ook geene plaats krijgen onder den staart van het paard van den Grooten Frits.

Alleen te midden van de vele namen op het voetstuk staan er nog een paar van geleerden verscholen, waaronder die van Winckelmann. Zoo heeft men kunst en wetenschap niet geheel vergeten. Ja, zelfs daar ontdek ik boven in het monument nog een klein basreliëfje, waarop de jonge Frits eene fluit staat te beblazen,

Fein Liebchen was willst du noch mehr!

Anders is het Albert-memorial te Londen. Dat bevat alles wat de beschaving des geestes betreft, en het beeldwerk van het voetstuk vertoont musici, schilders, bouwmeesters, geleerden van alle landen; wij zien er Cheops en Hiram, Feidias, Flaxman, Canova, Thorwaldsen, David, Turner, Reynolds, Wilkie, Vernet, Delacroix, Ingres, Decamps, die verkonden welke de aard was der werkzaamheden van dezen vorst.

Zoo was het tot 1863.

Eenige jaren later kreeg ik de volgende terechtwijzing van mijn vriend Boanerges, die ik om der waarheids wille hier afdruk. Hij schreef mij uit Berlijn:

„O miskenner van de jeugdige Berolina, quousque tandam . . . !

Gij vondt daar in '63 allerlei „soldatengerei, en één, zegge één beeld van een man des geestes, van Lessing." Maar die Lessing, mijnheer Holland, is daar, aan het voetstuk des onsterfelijken kunstwerks van Rauch, in gesprek met Immanuel Kant — [dien heb ik ook vermeld] — zegge Kant, ook een generaal, maar van de reine Vernunft, de philosophische en de litteraire kritiek — waar haalt Z. dat mooie krietiek vandaan? Schrijft hij ook Miessiesieppie? — die twee generaals der krietiek alzoo met elkander in gesprek, is dat niet goed gedacht en een bewijs, dat men de grootheid der periode van Frits niet uitsluitend in de noodwendige, zegevierende oorlogen zocht? Zoo zou ik ook gaarne den man, die bovenop staat, als een „man des geestes"

willen erkennen, ondanks het zwaard. Evenzoo den grooten keurvorst van Schlüter. En de vijf standbeelden in de buurt van Frederik den Grooten stellen de vijf voornaamste helden voor uit den vrijheidsoorlog van '13. Doch bovendien staan hier tegenwoordig (verzamel eenige edele schaamte!):

In de portiek van 't museum (van marmer) Rauch, Winckelmann, Schinkel.

Op den Schinkelplatz (hoort ge wel!) prachtig van metaal:

Schinkel, Thaer, Beuth (grondlegger der wetenschappelijke Landwithschaft).

Op den Schillerplatz sinds 1871 (merkt ge wel?) van wit marmer, door prof. Begas:

Schiller, met vier symbolische beelden versierd, de lyriek (of schrijft ge ook luriek?), de tragedie, de wijsbegeerte en de geschiedenis.

Achter de universiteit in metaal:

Hegel (laat.... het niet merken!)

En we krijgen nog eene prachtige groep van Germania met hare herwonnen kinderen, Elzas en Lotharingen (geen van drieën een generaal), en later nog Bismarck en von Moltke en Wilhelm. Vergeet si placet niet, dat Berlijn betrekkelijk nog eene zeer jonge stad is; sedert '40 is de bevolking meer dan verdubbeld, zonder mij mee-te-tellen. Vandaar heeft zij bij voorbeeld geen oude monumentale kerken, zooals de oude hoofdsteden van Europa, maar destemeer muzeën en fabrieken, reflex des modernen levens. 't Is niet meer dan natuurlijk, dat het met de geschiedenis van Pruisen saamgeweven krijgswezen enz. (zevenjarige oorlog, en 1813, en 1864, 66, 70), dat de soldaten het eerst aan de beurt lagen. Want vooral van Borussia geldt het woord van Protagoras: ὁ πόλεμος πατὴρ πάντων [1]). Liefst zou ik u dat ad oculos demonstreeren, want, ik weet niet of gij 't weet, maar men weet in Holland weinig van de geschiedenis van Duitschland sedert Barbarossa, en Claudius Civilis en de Kaninefaten...."

O geweldige, gij hebt in verscheiden opzichten gelijk en daarom sta hier uw brief als het tweede prentje op de stereoskoop-

[1]) De krijg is de vader van alles.

plaat, opdat den beschouwer uit beide het ware zich in reliëf vertoone.

Maar gij zijt wat haastig, gij hebt mij niet laten uitspreken. Schinkels beeld, van Tieck (hoort gij, ik weet het ook wel) zag ik in '63 al in de peristyl van het museum, maar ik had hem later willen vermelden; Winckelmanns voetstuk stond daar toen nog ledig op hem te wachten. Ook zou ik u nog kunnen meedeelen, dat er op het Dorotheënstädter kerkhof (daar zijt ge zeker niet bekend) eenige literatoren en kunstenaars worden aangetroffen.

Gij schrijft het πόλεμος πάντων πατήρ aan Protagoras toe; maar deze wijsheid is gevloeid uit den mond van Herakleitos. En zou die „krijg" hier wel enkel oorlog beteekenen? Herakleitos verklaarde alle verschijnselen der wereld als de gevolgen van met elkander strijdende beginselen en zaken, waaruit de wereldeenheid ontstaat. Leven is veranderen te midden van strijd. Ziedaar reeds een voorbode van den Darwinistischen strijd om het bestaan.

Maar kom, vrede zij het tusschen ons. Ik erken het, voor wat ik gispte is in de laatste jaren ook in dit opzicht, als in zooveel andere, een luidsprekende tegenhanger gekomen. Eene overvloeiend rijke bibliotheek, bloeiende kweekplaatsen der wetenschappen, de prachtigste museums van schilderijen, antieke beelden, oudheden, eene galerij van pleisterafgietsels, die een historisch overzicht bieden van de plastiek, dat alles is bloei en kweeking van den geest in den besten zin. Ik geef het u toe, schoon is de jonge Berolina, verrukkelijk schoon.

IV.

Berlijn maakt een grootschen indruk. Alles wekt de gedachte aan eene hoofdstad vol stoffelijke en verstandelijke macht Als men het Brandeburger Thor inrijdt, den Attischen triomfboog met het vierspan daarboven, onder de Linden, langs paleizen en hotels, voorbij den Grooten Frits, het arsenaal, de akademie, de opera, het tuighuis, de wacht, voorbij al die heldenbeelden; dan over de prachtige brug en op den met acacia's beplanten Lustgarten komt, rechts het groote slot ziet, met zijne weelderige

rocaillevormen, zijne riviergoden, zijne paarden, en links den heerlijken gevel van het museum bespeurt, dan gevoelt men een machtigen indruk van eene niet gewone wereld.

Het was Zondag te twee uren, toen ik er aankwam en dezen aanblik genoot. Op het oogenblik lag het museum in vollen zonneglans; de treden van de breede trap en de voet van het groote granieten waterbekken er voor waren bezet met honderden vrouwen en meisjes met kinderen, allen in kleurigen Zondagsdos. Eene telkens afwisselende menigte des volks, werklieden, soldaten, jongens, bewoog zich in de open gang van de hooge peristyl, die nu zoowel door hare kleurige frescobeschilderingen als door hare levendige stoffaadje, eene Poikile was, eene „veelkleurige" zooals de Atheensche galerij genoemd werd.

Deze gemeenzaamheid tusschen het volksleven en de openbare voorwerpen der kunst is weldadig. Monumenten, alle schoone voorwerpen in het openbaar, moeten spreken tot het volk; maar hoe zal het volk er vertrouwd mede zijn, er mede spreken, als men ze achter muren en hekken wegduwt?

Men zou de kinderen gelukkig willen noemen, die opgroeien te midden van zulke kunstvormen, en die na den slaap aan moeders borst, of even poozend van hun spel met bikkels, de oogen opslaan naar zooveel schoons en hunne kastanjes verdeelen op de trappen van een kunsttempel.

Al is het, dat zij voor het oogenblik de kastanjes het meest achten, de omgeving van die monumentale trappen, die beelden, die kleuren, die zuilen, moet herinneringen achterlaten in het gemoed.

Vele bijzonderheden hadden op dezen eersten dag in mijn geest indrukken geprent, aan de Romeinsche en Helleensche wereld ontleend. Geheel de nieuwe stad gelijkt eene Romeinsche, in welke de Grieksche vormen en beschaving de grondslagen vormen. Overal Latijnsche opschriften op de friezen der openbare gebouwen en de voetstukken der beelden. Hier las ik zelfs In balneis salus[1]) op een badhuis, dat er zelf grootelijks behoefte aan had. Ik was een triomfboog doorgereden met eene quadriga in top; links en rechts klassieke lijsten en zuilen; hier

---

[1]) In de baden ligt het welzijn.

een wachthuis met Grieksche strijders in het gevelveld gebeeldhouwd; ginds een arsenaal met Schlüters prachtige maskers van stervende krijgers en antieke wapentropeeën. De moderne vogeltjes, in antieke helmen uitgebroeid, wier ouders van geslacht tot geslacht in deze veilige holten nestelden, tsjielpen vast Latijn, zoo geen Grieksch,

> Lieflijk met zoeten zang
> Tio tio tio tio tio tio tio,
> Trioto trioto totobrix
> Torotorotorotolilix.

zooals de Attische vogelaar de tonen heeft opgeschreven.

Alom rijzen heldenbeelden, sommige nog in klassieke draperieën; Victoria's en Nimfen zweven door de lucht. En daar de Poikile; aan de eene zijde op den trapwand eene Amazone, die strijdt tegen een panter, aan de andere een naakte jongeling op een paard, zijne speer drillend tegen een leeuw. De geschilderde tafereelen van de peristyl roepen de oude mythen voor onzen geest en daaronder de daden van Herakles en Theseus. Op den top des gebouws beteugelen de Dioskouren Kastor en Poludeukes hunne steigerende rossen.

Het moet hier moeielijk zijn, Christen te blijven. Van alle zijden dringen de zoogenaamd heidensche vormen en denkbeelden op den mensch aan. De jonge Berlijner wordt door de muurschilderingen opgevoed in de kosmogonie der Hellenen, door Berlijnsch neoplatonische symboliek gesublimeerd. Ouranos, Kronos, Zeus vervangen Jahveh-Elohim. De herauten des lichts zijn hier Kastor en Poludeukes; de haan is niet die van Petrus. En in eene reeks van schilderwerken aanschouwt en leest het volk de passie van Herakles en de mirakelen van Theseus.

Op de wanden van de slotbrug manen de acht wit marmeren beeldgroepen aan tot den strijd en tot het verkrachten van Jezus' woord: die het zwaard trekt zal door het zwaard vergaan. Als de Berlijnsche knaap dit woord van den Pastor verneemt, zal hij glimlachend antwoorden, of denken: Dat weten wij wel beter, o heilige Nike van de slotbrug! Heeft meester Wolff u hier niet afgebeeld, zoo schoon, hoe gij den jongeling onderwijst in de geschiedenis der helden, en meester Drake, hoe gij den krijger be-

kroont? Leert hier niet, naar de blijde boodschap Schievelbeins en Möllers, Athene aan den jongeling den wapenhandel! Heeft meester Bläser niet in welsprekend marmer getoond, hoe de dappere kan bouwen op de bescherming van Pallas en meester Wichmann, hoe Nike den gevallen held opricht? En verheft meester Wredow ons niet tot de gedachte, dat Iris den bezweken strijder in hare schoone armen draagt naar den Olumpos?

Dat rijmt niet met uwe katechisatie-boekjes.

Van dat alles was mijne phantasie overvuld; mijne laatste herinnering waren de Korinthische zuilen aan den ingang van het hotel.

En ik legde mij ter ruste, in de houding, die Lessing beschrijft als bij de ouden gebruikelijk bij de afbeelding van den Slaap en een slapende, *διεστραμμένους τοὺς πόδας*, dat is met de voeten over elkander geslagen. De tweelingbroeder van den Dood, de Slaap, ruischte met zijne vale vleugels over mij heen en de Droom, den mantel van den Nacht ontvloden, zweefde om mijne peluw.

Zeus zond dien bedrieglijken droom op mij af, en, dichter en schilder zooals droomen zijn, dichtte hij en maalde hij in mijne verbeelding.

Ik was in de oude wereld. Een druk en bedrijvig volk woelde om mij heen. Alles had een krijgshaftig uiterlijk. Men sprak over wetten en rechtsgedingen, en den oorlog en den aanstaanden intocht des triumphators door den eereboog met het vierspan er boven. Dit moet Rome zijn, en ik loop hier rond tusschen de welbekende gestalten en vormen, met Burckhardts Cicerone; maar de lieden op straat lachen om den „braccatus" vreemdeling.

Toen schoof zich onmerkbaar eene andere wereld daarover; flauw zag ik nog eene laatste Christelijke gedaante, een gebaarden prediker, zooals men Paulus afbeeldt; maar een hoofdman vroeg hem: „Kent gij Grieksch?" En toen maakte hij voor andere gestalten plaats.

Twee mannen zag ik, en het gerucht mompelde, dat de eene Apelles heette. De andere stond te luisteren met een arm in de plooi zijns mantels, terwijl de andere daarop rustte en de toppen der vingers de kin ondersteunden. Een fijne glimlach schemerde om zijne vastgeteekende lippen. Apelles sprak druk en wees bijwijlen naar de beschilderde wanden der Poikile, bij wier zuilen zij stonden.

Nu kwam ik in eene schoone plaats vol boomen, fonteinen, hermen en beelden; dat was de akademie, de verzamelplaats der kunstenaars, dichters en sophisten. Hier stond eene groep en in één der mannen, met zwierigen saffraankleurigen mantel en geurend haar, herkende ik, door zijne verkeerde antwoorden, den Athener Hippias; zijne lastige tegenpartij zette hem telkens door allerlei dwaze vragen en sophistische redeneeringen vast in het war-vraagstuk: niet wat schoon is, maar wat het schoone is?

Ik herkende ook dien lastigen ondervrager, ja, dat was Sokrates zooals Platoon hem heeft beschreven. Hij zag er uit als een van die Silenen, die de beeldhouwers [1]) maken, wier koppen geopend kunnen worden en waarin dan gouden godenbeeldjes zitten. Uitwendig geleek hij op den Sileen Marsuas, maar van binnen was hij vol schoone redenen. Hij sprak dan tot den eleganten Hippias:

— Ik tref u op het juiste oogenblik, u, die zulk een wijs en welsprekend man zijt. Want laatst ontmoette ik iemand, die mij in verlegenheid bracht, toen ik iets leelijk had genoemd en iets anders roemde als schoon; want spottend vroeg hij mij: van waar, mijn Sokrates, weet gij wat schoon en wat leelijk is? — Zeker weet gij mij nu wel te zeggen wat het schoone is?

— De vraag is niet moeielijk, zei Hippias.

— Mag ik nu de rol van mijn ondervrager eens aannemen? Waardoor, zoo zou hij dan vragen, want dit is zoo zijne gewoonte, waardoor zijn de rechtvaardigen rechtvaardig?

— Ik zou antwoorden, wel door rechtvaardigheid.

— En de goeden door het goede, en de wijzen door wijsheid?

— Gewis.

— Zoo is ook al wat schoon is schoon door de schoonheid?

— Ja, daardoor.

— Wat is dan wel dit schoone, mijn vriend Hippias?

— Wil hij, die zoo vraagt, weten wat schoon is?

— Neen, wat het schoone is.

— Waarin ligt het onderscheid?

— Vindt gij er geen onderscheid in?

— Neen, in 't geheel geen.

---

[1]) ἑρμογλύφεις, hermenbootseerders.

— Dat moet gij beter weten.

— Wel, zoo is b. v. een schoon meisje schoon.

— Maar de god zelf heeft in het orakel een schoon paard geprezen; een schoon paard is dus ook schoon.

— Zeer juist.

— En eene schoone lier, is die ook niet schoon?

— Ja zeker, Sokrates

— En eene schoone vaas?

— Gewis, maar zulk een ding is niet te vergelijken met een schoon meisje, een schoon paard en zulke zaken.

— Maar, zoo zou hij weder opmerken, als gij het schoone meisje bij de godinnen vergelijkt, zal het haar dan niet evenzoo gaan als de vaas in vergelijking met het meisje, en bij deze het schoonste meisje leelijk schijnen?

— Dat kan ik niet tegenspreken.

— Dus is het schoone van het meisje dan het leelijke geworden?

— Dat schijnt wel zoo: maar ik geloof, dat gij verlangt het schoone verklaard te zien als datgene wat niemand ooit leelijk kan toeschijnen.

— Juist, en zeg mij dat, bij de goden, zoo spoedig mogelijk.

— Welnu, ik zeg, het is altijd en voor iedereen het schoonste, als iemand rijk, gezond en geëerd, een hoogen leeftijd bereikt en, nadat hij zijne ouders met passende schoonheid begraven heeft, zelf even prachtig door zijne kinderen begraven wordt.

— Ho, ho, bewonderenswaardig hebt gij gesproken. Maar de ander zou ons, geloof ik, uitlachen. Ik vraag naar het schoone op zichzelf, waardoor alles wat het aanraakt schoon wordt, zij het een meisje, een paard, eene vaas of wat ook.

— Ik heb toch goed gezegd, dat dit altijd en voor iedereen schoon is.

— Dus ook voor Achilleus, als die zijne ouders, die goden waren of van goden afstamden, begraven zou hebben?

— Foei, weg, welke vragen! Ik meende de goden niet.

— Ook niet de heroën?

— Ook die niet.

— Zoo kan dit dus onmogelijk voor allen altijd waar zijn, en gaat het hiermede als met het meisje, de vaas enz. Zouden wij

het ook kunnen vinden met te zeggen, dat hetgeen voor iets passend en geschikt is, schoon is?

— Voorzeker.

— Doch als iemand passende en geschikte kleederen aantrekt, is hij dan schoon? Maar het moet iets schoon doen zijn en niet schijnen. En schijnen en zijn kunnen toch niet hetzelfde wezen. En zoo is ons het schoone weder ontsnapt.

— Het is toch niet moeilijk te vinden: als ik maar even alleen overlegde, zou ik het u wel zeggen.

— Niet grootspreken, Hippias; gij ziet hoeveel moeite het ons al geeft; en maak niet, dat het, op ons vertoornd, zich gansch onttrekke. Maar, als gij alleen waart, zoudt gij het wel weder vinden. Doch, bij de goden, ik wou liever, dat gij het vondt daar ik bij ben. Laten wij dus voortgaan met het te zoeken. Als wij het vinden, zal het heerlijk zijn; en als wij het niet vinden, zal ik mij mijn lot moeten getroosten, en gij zult heengaan en het gemakkelijk vinden. Ik geloof toch, dat wij gelijk hebben, als wij zeggen, dat ten minste het bruikbare schoon is.

— Zoo is het zeker.

— Alzoo het vermogende is bruikbaar, het onvermogende niet bruikbaar.

— Natuurlijk.

— En het vermogende dus schoon, het onvermogende niet schoon.

— O ja.

— Bij de goden is dientengevolge de wijsheid het schoonste, de onkunde het leelijkste?

— Maar wat denkt gij wel!

— Stil, want ik ben bevreesd voor hetgeen wij weer zeggen.

— Hoe zoudt gij vreezen, en uwe redeneering gaat zoo goed vooruit?

— Dat is mijn wensch; maar nu, alle menschen richten kwaad uit; zullen wij nu zeggen, dat hun vermogen om kwaad te doen bruikbaar en dus schoon is?

— Allerminst.

— Dan is ook het bruikbare het schoone niet. Maar wel is misschien het bruikbare om iets goeds te doen schoon?

— Dat dunkt mij.

— Alzoo het nuttige is schoon.

— Blijkbaar is dit zoo.

— Als dan het nuttige de voortbrenger en de oorzaak is van het schoone, en de oorzaak niet het gevolg is noch het gevolg de oorzaak, gelijk de vader niet de zoon is en omgekeerd, dan is dientengevolge ook het schoone niet goed en het goede niet schoon.

— Bij Zeus, dat bevalt mij niet.

— Maar hoe zou het zijn, als wij eens zeiden, wat genoegen geeft, is schoon?

Hier werd mijne aandacht afgeleid door een gedruisch van hoeven en gebriesch. Wel twintig ruiters naderden en stoven voorbij, schitterend in het zonlicht. Het waren allen jongelingen in den bloei des levens, krachtig, slank en zoo vrij en bevallig, zonder zadel of beugels op de kleine vurige paarden, als waren zij saamgegroeid met hunne rossen, met de kort geschoren opstaande manen en vierkant geopende, snuivende neusgaten. In vroolijken galop huppelden zij langs mij heen, zooals de baren der zee in golvende bewegingen elkander beurtelings voorbijstreven, en ik stond ze nog te bewonderen, toen ik de wapperende kleine mantels en de vliegende paardestaarten in de verte zag verdwijnen. Een welgekleede Athener stond naast mij en deelde blijkbaar mijne bewondering, want de bewegingen zijner oogen teekenden al de samenvattende kracht van een kunstenaarsblik en hij keek als prentte hij de sierlijke gestalten en den rijkdom van wisselende lijnen der groepen in zijn geheugen. Ik bedacht mij om hem zoo Attisch mogelijk aan te spreken, maar daar hoorde ik de bekende stem weer zeggen:

— En zoo kan dus onmogelijk het aangename het schoone zijn.

De man glimlachte met dien fijnen maar toch satirischen trek, die hem eigen scheen, en de andere werd boos en zeide:

— Maar dit zijn allemaal uitgeplozen redeneeringen. Neen, het is schoon en waardig, eene schoone rede te kunnen houden voor het gerecht of den raad en allen zoo te overtuigen, dat men niet den geringsten, maar den besten prijs wegdraagt. Deze vitterijen moet men ter zijde laten, om niet al te dwaas

te gelijken, als men zich, zooals gij, met potsen en gezwets afgeeft.

— Ja, waarde Hippias, gij zijt gelukkig, die niet alleen weet wat een mensch behoort te doen, maar dat ook doet, zooals gij zelf zegt. Maar ik ben zoo ongelukkig van in onzekerheid rond te dwalen en als ik mijne onwetendheid blootleg, van u te worden verongelijkt.

Als ik nu te huis kom, dan vraagt die lastige man, die bij mij woont, of ik mij niet schaam, dat ik mij verstout over schoone werkzaamheden te redeneeren, terwijl ik ten aanzien van het schoone blijkbaar zoo terecht gewezen ben, dat ik niet eens weet, wat het eigenlijk is. Evenwel denk ik waarlijk nut te trekken uit uw en zijn omgang; want ik meen nu te begrijpen wat het spreekwoord beduidt: „het schoone is moeilijk.”

Hippias hulde zich deftig in grootsche mantelplooien en stapte misnoegd voort. De andere bleef rustig staan en met eenige werklieden onder de omstanders hoorde ik hem praten over de wijze, waarop men de fijnste vazen bakken moest. Opeens meende ik hem zich ter zijde te zien wenden tot mij. Ik schrikte voor eene ondervraging als die ik had bijgewoond en was blijde den man te zien, die met mij de ruiters bewonderd had en die ook het laatste gedeelte van het gesprek over het schoone met een even scherp oog en een lach op het gelaat had aangehoord.

Hij was goed gekleed, maar zonder den zwier der Attische lions. Zich nu glimlachend omkeerende, prevelde hij zacht: *τί ἔστι τὸ καλόν* — wat is het schoone? — Ja!

Hij ging naar zijne werkplaats en ik volgde hem. Ik zag er beelden en stukken marmer en koolteekeningen op den wand en kleine klei-modellen van meisjes in rechtgeplooide kleederen, met kannen en korven op het hoofd.

— Wat is het schoone? prevelde hij weer bij zichzelven. Het antwoord is: het schoone is moeilijk [1]). Gij hebt mooi praten over de eeuwige idee van het schoone — van de verwezenlijking door de kunst hebt gij praters geen flauw begrip. Wat is het schoone?

Χάλεπον ἔστι τὸ καλόν.

Het antwoord in woorden bleef hij schuldig, maar honderd vormen om hem heen, uit zijne hand geboren, zongen in hunne taal het heerlijkste antwoord.

Hij was intusschen druk bezig met de koolstift op eene plank te teekenen en het duurde niet lang of ik zag eene lange reeks van die heerlijke ruiters, die ook hij zoo even daar buiten had staan te bewonderen. En allengs zag ik ze groeien, en zichzelve bootsen in de klei, en verplet stond ik voor de modellen der ruiters op de fries van het Parthenon, en aan zijne voeten nedervallend riep ik:

— Feidias, goddelijke! Wij zijn niet waardig den zoom van uw mantel te kussen. Vergeving — ook ik ben een sophist geweest, die den lieden zand gaf voor tarwe; ook ik heb vele jaren van mijne jeugd doorgebracht met den waan, dat aesthetiek kunst leert; τί ἔστι τὸ καλόν — aan de voeten van u en uwe gelijken alleen kunnen wij het leeren!

Zooals de wolken onmerkbaar van een vorm in een anderen overgaan, zoo ook de droombeelden. Weer zag ik het druk bevolkte plein en de zuilengalerij; op de trappen daarvoor zaten meisjes korven te vlechten en de kinderen speelden met kleine beeldjes van Artemis en de wijze parthenos Athene, van gebakken en kleurig beschilderde klei.

Op de hoogste trede van de trap en het hoofd geleund tegen de gegroefde zuilschaft zat een beeldschoon kind en had een fraai Zeus-poppetje, daar zij zeer op gesteld was en dat zij vasthield in hare beide armen. Een jonge deugniet nam haar het poppetje af en sloeg het hoofd tegen den kant der zuilgleuf; hij deed het hoofdje splijten om Athene's geboorte uit het hoofd van Zeus na te bootsen. En het beeldschoone meisje stortte tranen om haar geschonden Zeus-poppetje.

Het geval lokte vele menschen, terwijl de jongen zich uit de voeten maakte. De moeder van het meisje kwam er ook bij en gaf aan hare verontwaardiging lucht:

— Bij onze goden, riep zij, die jongen moet gestraft worden. Zult gij het aanzien, Atheensche mannen, dat zoo de goden worden bespot en een Atheensch kind beleedigd? O welke tijden

moeten wij, tot onze straf, beleven! Dat zou in de dagen van Kimoon niet ongewroken gebeurd zijn.

— Het is maar een kind, merkte eene andere vrouw op, die zich verplaatste in den toestand van des jongens moeder.

— Een kind, viel de verbitterde vrouw in — in Arkadië heeft men wel de kinderen ter dood gebracht, die eens een strop om den hals van Artemis hadden gedaan.

— Wel, hier in Athene zelf, vulde eene derde matrone aan, is een kind door den rechter ter dood veroordeeld wegens heiligschennis, en het had maar een blaadje weggenomen, dat van den gouden krans van Artemis was afgevallen.

Eenige mannen namen de zaak minder zwaar op; het was geen heilig beeldje, zeiden zij, en Zeus zou het waarlijk niet euvel duiden.

— Ja, dat is de nieuwe geest, zei de moeder, de geest, waarvoor Sokrates heeft moeten boeten....

— En dat was recht, sprak eene andere matrone. Heeft hij niet durven zeggen, niet te gelooven, dat Boreas Oreithuia had geschaakt, maar dat het de wind was, die de spelende koningsdochter in den stroom had gedreven?

— Deze vrouwen hebben recht, zeide een grijsaard — maar wat zullen wij, die de oude goden en de landsoverleveringen eeren, wat zullen wij vermogen tegen den schandelijken geest, die zich ook in het openbaar op het theater durft uitspreken? Heeft zelfs een man als Aischulos zich niet geschaamd te zeggen: dat hij niet weet hoe of wat Zeus is, omdat hij hem slechts kende van hooren zeggen — dan is 't geen wonder, o Atheners, dat nu de jongens al zoo spreken en zoo goddeloos handelen.

Die jongen werd een vermaard sophist, uit de school van den eleganten Aristippos; maar hij, Nikeforos, vergat de kleine Praxilla niet, wier poppetje hij eens zoo moedwillig brak. En de schoone Praxilla werd ondanks dit door liefde voor den vernuftigen Nikeforos verteerd.

Eens trof hij haar aan, toen zij bezig was kleurige wollen banden te winden om het hermesbeeld, dat voor haar ouderlijk huis stond.

— Zijt gij nog verstoord op mij, vroeg hij, — het was niet schoon en goed van mij....

Uit de plooien van zijn zachtgeelkleurigen mantel nam hij een gouden spang, zooals de vrouwen dragen om den peplos boven den schouder vast te gespen.

— Dit is een geschenk voor u, Praxilla, wilt gij mijne vrouw zijn?

— Praxilla bloosde van schrik en vreugde, maar zij weifelde.

— Men zegt altijd van u, zeide zij schoorvoetend, — dat gij niet goed zijt, omdat gij niet gelooft aan de oude goden.

— O mijne Praxilla, weet gij dan niet, dat de goden niet altijd dezelfde geweest zijn? Leeren onze mythendichters zelf niet, dat eenmaal Kronos de opperste was, en is deze niet vervangen door Zeus? Weten wij niet door de goden zelve, dat hun bestaan eens is begonnen en eens moet eindigen, en dat boven hen eene hoogere macht staat, eene oorzaak, een noodlot? Hierin ligt de kiem van het begrip van éen hoogsten god en bij verdere ontwikkeling van de leer van het verband aller dingen, dat in de plaats komt van het persoonlijke. Dat is de Noes, verstand-geest-rede, waar vóor eeuwen onze wijze Anaxagoras al van sprak.

— Dit, o Nikeforos, dunkt mij iets treurigs en iets, dat ons geen nut aanbrengt. Zijn er dan geen goden? Tot wie zal ik dan de beden richten?

— Er zijn nog wel goden, mijn kind, zeide de wijsgeer met een zachten glimlach, ten einde het meisje niet opeens te doen vertwijfelen; — doch, Epikouros heeft een goed woord gesproken, namelijk dit: „de goden bestaan, evenwel niet zooals de menigte gelooft. Niet hij is een ongeloovige, die de goden der menigte ontkent, maar hij, die op de goden de meeningen der menigte overbrengt.”

— Maar dit alles is vreemd voor mij; ik dacht, dat alleen slechte menschen en wijsgeeren aan het bestaan der goden twijfelden. Nu zijt gij wel een wijsgeer — maar ik heb toch niet geloofd, dat gij daarbij een slecht....

Zij sloeg de groote oogen neder en voleindigde den zin niet. Nikeforos nam hare hand in de zijne en sprak:

— Mijne lieve Praxilla, dat moet gij ook niet denken. Hoe zou ik, slecht zijnde, u kunnen liefhebben? Het gelijke wordt tot het gelijke getrokken en het edele kan niet worden bemind door het lage.

— Maar, — zeide zij, hare oogen weer openende en met al hun glans op den man richtende, die voor haar stond, — maar, verklaar mij nu eens, hoe de dichters, en vooral de goddelijke Homeros, dien men ons, kinderen, al leert lezen, de goden toch als levende personen voorstellen, die ons lot besturen?

— De wijsgeeren van alle tijden, mijne beste, hebben altijd den dichters verweten, al de aandoeningen en ook de ondeugden der menschen aan de goden toe te schrijven; en Puthagoras, zegt men, zou de ziel van Homeros in de onderwereld gezien hebben, hangende aan een boom en omringd van slangen, tot straf voor wat hij van de goden had verteld.

Doch dit dunkt mij de waarheid te zijn, dat de dichters ons die voorstellingen gegeven hebben, omdat zij als kunstenaars hunne gedachten in het bevallig kleed der poëzie verbeeldden. Daaronder ligt echter de gedachte van het wezenlijke, en dat is het wat Sokrates de ὑπόνοια, als 't ware de ondergedachte daarvan noemde.

— Dit alles zou ik misschien van u kunnen leeren .... zeide het meisje, half voor zich. Doch intusschen had Nikeforos de gouden spang aan de plooien van den fijnen peplos bevestigd, die boven den nog maagdelijk slanken schouder van het meisje samenkwamen, en blozend had zij hem laten begaan.

— Zoo is dit nu, zeide hij, — eene schoone spang, maar weet gij wat nu de ὑπόνοια, de ondergedachte, daarvan is?

Zij glimlachte en hij vervolgde:

— Deze, dat ik u liefheb en u tot mijne vrouw begeer.

Toen kwam haar vader en joeg haar driftig naar binnen, waar hij haar bestrafte, omdat zij naar buiten was geloopen; zooals het voor een man onbetamelijk is binnen in huis te blijven zitten, zeide hij, en eene huiskleur te krijgen, zoo betaamt het eene vrouw en een meisje, niet buiten het huis te gaan. Toen de fraaie kleedgesp zichtbaar werd, waren moeder en vader beiden verstoord, en dit werd nog erger, toen Nikeforos daarna het meisje tot zijne vrouw was komen vragen. Daar volgde menig levendig gesprek.

— Wat wilt gij met zulk een verwaanden kwast, — zei de vader, met die onverstandige taktiek van ouders, die de keus

hunner kinderen misprijzend het voorwerp hunner genegenheid beschimpen; — een van die nieuwmodische jonkers, die een gouden krekel dragen in hun opgemaakt en geparfumeerd haar, die in de veelkleurige dracht van het Oosten rondzwieren en hunne wangen rood verven met akanthossap. Bij onze oude landsgoden! Mijne wangen waren rood en frisch van den veldarbeid, toen ik jong was, en ze zijn het gebleven nu ik oud ben; dat was een andere tijd. Wij waren sterk door de lichaamsoefeningen met ploeg en ossen, en paarden; maar wij gingen niet, bleek van het denken en sophistische philosopheeren, alleen wat modekunsten doen in die gumnastische scholen, die meer bijeenkomsten van fatten zijn dan plaatsen, waar een man zich vormt. Ik rook niet naar parfumerieën, toen ik uwe moeder tot vrouw kreeg; ik rook naar de schaapswol en den stal.

Wellicht vond de moeder dit niet de aangenaamste zijde van den ouden behoudenden geest, dien zij anders zeer was toegedaan, want zij zeide:

— Nu ja, Kritoon, ook zonder dat zou Nikeforos misschien een deugdelijk man kunnen zijn?

— Dat weet ik niet, zei Kritoon; — maar ik zou meenen, dat, wanneer het lichaam in fijne verwijfdheden vermaak schept, de ziel het dan ook zal gaan doen. Dat was anders in mijn tijd, toen waren nog de oude zeden niet verdwenen.

— Maar vader, zeide Praxilla, — als gij de oude tijden zoo goed vindt, waarom moeten wij meisjes dan zoo opgesloten leven? Hoe vrij leefde bij voorbeeld de koningsdochter Nausikaa, waarvan de rhapsoden gezongen hebben.

— De rhapsoden, de rhapsoden! riep Kritoon uit, — hoor nu zoo'n kind; waarom niet Homeros? Of heeft waarlijk dan Homeros de Odussee niet gedicht! O, die nieuwe wijsheid! Dat komt er van, van die grammatisten en sophisten; ja, ja, dat hoort er bij als de vrouwen zoo gaan spreken; dat hoort bij die vrijheid, en de losse Lesbische zeden, en je saffraankleurige japonnen, en je valsche haren en geverfde oogen en de oostersche geurwerken; hetairenuiterlijk en hetairenleven, dat zoudt gij willen tegenwoordig.

Het meisje bloosde.

— Wij willen niet zoo los zijn als de Lesbiërs, zeide zij, — maar toch....

— Meisje, wij hebben je opgevoed, dat je het voorbeeld van eene huisvrouw zoudt worden; dat je weten zoudt hoe men de kinderen opvoedt, totdat zij eenmaal verplegers worden van onzen ouderdom; dat je als echtgenoot zoudt weten, hoe het gemeenschappelijke goed te besturen is; ge hebt geleerd, hoe men in huis de vruchten int en droogt en ordent; hoe men de wolle spinnen moet en kleederen maken, opdat ge eenmaal dit zoudt kunnen leeren aan uwe bedienden; hoe men de bedienden beheeren en hen, als zij ziek zijn, verplegen moet; hoe gij de spijzen te bereiden hebt en aan al het huisraad zijne juiste plaats te geven. Hoe schoon is het, als alles zijne juiste plaats heeft in huis, en de kleederen daar hangen, en de schoenen in rijen gereedstaan, en al het vaatwerk op zijne eigen plaats in euruthmie daar neder gesteld is. Door zulke deugden wordt eene vrouw groot en blijft zij, hoe hoog bejaard, geëerd door het geheele huis. — Niet door al die nieuwe loszinnigheden.

De oude Kritoon was welsprekend geworden. Hij was eerwaardig in zijne beginselen. Doch het is nu eenmaal zoo, dat ook het beste kleed van een ander niet ieder past, en ieder nieuw geslacht zijn eigen kleed maakt.

Praxilla voelde wel, dat er waarheid lag in Kritoons schildering van de goede huisvrouw; maar zij wist ook, dat zij, hoewel opgevoed om dit te worden, echter zoo was bestuurd, dat zij zoo weinig mogelijk zien en hooren zou van de buitenwereld. Zij voelde, dat er nog iets anders bestaan kon voor eene vrouw, dan wol bearbeiden en tot kleederen spinnen. Zij wist, dat er waren, die, als zij, verlangden naar meer vrijheid, naar meer geestelijk leven, en toen zij 's avonds in hare kamer werd ontkleed en gebaad door hare bediende, zeide zij weenend tot deze:

— O Simaitha, is er dan voor een eerbaar meisje geen middel om een ander bestaan te kunnen voeren? Moet men eene hetaire zijn om vrijheid te verkrijgen en te kunnen leven in kunsten en wetenschappen?

Simaitha wist er wel middel op, zei ze. Simaitha kende alle kunsten der tooverij en bezwering. Nu was Praxilla's geloof aan de goden wel reeds tamelijk geschokt, sedert zij meermalen met Nikeforos gesproken had, maar — een weinigje geloof aan de kracht van tooverij en bezwering — dat was iets anders. Daar-

van had men toch te veel opmerkelijke voorbeelden. Hoe men het dan noemen wilde, Hekate, Selene, Artemis, of er een philosophische verklaring aan geven, de invloed der maan, als men innig en vurig spreuken zeide, en met den naam des geliefden een vlokje haar, met wol omwonden, offerde — was toch moeilijk geheel weg te redeneeren.

Maar Simaitha ging veel verder; zij was volleerd in liefdetooverij. Voor hare jonge meesteres, riep zij buiten, op den driesprong van den weg, in het heldere maanlicht, de driehoofdige geestenkoningin aan; zij draaide eenen tooverhaspel rond en wierp daar gerstekorrels tusschen; zij brandde lauriertakken en luisterde aandachtig naar hun geknetter; een wassen poppetje, dat Praxilla's geliefde moest heeten, smolt zij in de vlam. Zij gaf een slag op een bekken en offerde klei; toen hoorde zij de honden huilen en het gesuis van den wind. De nachtelijke godin voer met haar wagen voorbij. Driemaal goot zij nu een tooverdrank uit en sprak de namen der geliefden.

Tegen dit alles kon niets bestand zijn.

De gezindheid der ouders was echter niet zoo gemakkelijk te overwinnen.

— Hij is een nieuwigheidszoeker, zei Kritoon tot zijne echtgenoot, — een gumnast met de tong.

— Daarin hebt ge wel gelijk, zeide de moeder, — maar....

— En een verachter van de goden.

— O ja, Kritoon, doch....

— Ge zegt altijd maar ja, ja, ja, op een toon van neen, neen, neen; vindt ge het dan ook zoo niet? Zijn dan de oude Dorische deugden van ons geslacht u niets?

— Zeker, Kritoon, maar Nikeforos is een rijk man.

— Rijk — en hij kan zijn geld niet besturen, hij kan arm worden, en dan is hij niets.

— En hij is toch een man, die invloed heeft, en.... Ja, dit gold toch ook bij den vader. De goden, gewis, zijn veel, maar — een man van aanzien en geld — woog ook wat, zelfs tegen de goden.

Hoe het zij — een weinig dit, en een weinig de omstandigheid, dat de oude Kritoon eens in eene handelszaak de hulp

noodig had van de machtige jonge partij, waarvan Nikeforos een schitterend woordvoerder was; maar zeker wel het meest de machtige bezweringen van Simaitha, hadden ten gevolge, dat de schoone Praxilla niet langer tevergeefs versmachtte.

Daar was een bruiloftsfeest op handen en ik zou zeker uitgenoodigd worden, ... toen alle beeldjes der phantasmagorie zich zachtkens oplosten als in kleurige wolkjes van een schoonen morgenstond.

Ik hoorde tikken aan mijne deur, en flauw drong het bewustzijn zich in mij van eene stem: dat mijn chitoon en chlaina waren uitgeklopt, en of ik ook gezalfd wilde worden na het bad.

Ik verjoeg den slaaf met barsche stem, maar bezorgd keek ik toch buiten de deur — hemel; als daar mijne beenkleederen met een korten chitoon en mijne laarzen met zolen verwisseld waren geworden ....

Gelukkig niet; in elken tijd moet men zijne eigen kleederen dragen.

Toch, al leeft daar slechts een heerlijke droom in ons, zal men ons altijd kunnen aanzien, dat het een Helleensche droom was.

FAUST EN HELENA.

Zoo bekend en populair als het eerste gedeelte van Goethe's Faust is, zoo weinig is dit het geval met het tweede deel van dit grootsche poëem. Dat tweede deel is in kwaden reuk, — ditmaal niet van heiligschennis, zooals het eerste — maar van vergrijp tegen smaak en kunst.

Het mist zeker de mate van aanschouwelijkheid, het diep in 't leven ingrijpen van het eerste deel. Wij gelooven aan Gretchen, — niet aan Helena; ons gemoed trilt bij de ontzettende verzen, die Faustus' vertwijfeling of zijne vervoering bij het oproepen van de geesten schilderen; — terwijl in het tweede deel ons verstand vaak een werkzamer aandeel heeft dan ons gemoed.

En toch, dat tweede deel verdient en vordert al onze belangstelling.

Niet alleen is het de noodzakelijke voltooiing van het voorgaande, geëischt door de hierin niet opgeloste handeling; geëischt omdat Faust in rijker levensverhoudingen, in eene diepere en meer omvattende wereld, ook handelend, moest optreden.

Maar het is daarenboven belangwekkend om zijne wereldbeschouwing en om zijne kunst.

Hoeveel schoon spel de kritiek moge hebben, die hetzij het geheel, dat zij de allegorische en nu eens geognostische dan weer natuurphilosophische speculaties, hetzij het katholiek-christelijke slot afkeurt, — een schat van schoonheden, geestig of prachtig, moet zij in de deelen erkennen.

Er is meer. Want even onmiskenbaar is de stoutheid der poging tot eene nieuwe kunstschepping; — stoutheid in taal- en dichtvormen, in vernuft en samenstelling en verbinding; stoutheid in de beproefde verzoening van het reëele en ideëele; van het sentiment der nieuwere en de eurhythmie der Grieksche wereld; — stoutheid eindelijk in den greep, dien Goethe in de kunst der toekomst meende te doen, door in het drama de moderne vormen van muziek en plastische vertooning, in één woord der opera, in te lasschen.

Wat Margaretha voor het eerste deel is, is Helena voor het tweede.

Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan,

en zoo werden deze beide vrouwenfiguren de cellen om en uit welke zich de verdere deelen der beide planten hebben ontwikkeld. Beide zijn als hoofdzaken het eerst door den dichter ontworpen.

De in 1773 begonnen, in 1790 het eerst onvolledig verschenen Faust bevatte slechts de eerste alleenspraak van Faust, zijn gesprek met Wagner, een deel van zijn gesprek met Mefistofeles; doch bijna het geheele Gretchen-drama.

Goethe noemde de Helena-episode een spooksel van vijftig jaren; en werkelijk was zij reeds in 1776 bedacht en in 1780 geschetst en gedeeltelijk uitgevoerd [1]). In de eerste uitgave van het eerste deel van Faust, van 1790, is het vroegst van Helena sprake; in de heksenkeuken ziet Faust haar beeld in den tooverspiegel, en als hij het verjongende brouwsel heeft gedronken, mompelt Mefisto:

Gij ziet met dezen drank in 't lijf
Een Helena in ieder wijf.

Eerst in 1800 werd de Helena een goed eind verder gebracht, in 1825 en —26 voltooid, en in 1827 zag Riemer, een van Goethe's Wagners, met aandoening het verzegelde pakje liggen, dat ten druk aan Cotta verzonden werd en in het vierde deel

---

[1]) De aanteekening in Goethe's Dagboek, dat hij op 23 en 24 Maart 1780 der hertogin-moeder te Weimar uit de Helena voorlas, ziet echter, volgens W. Scherer, Aus G's Frühzeit, p. 100, op eene Helena van Von Hasse.

der Gezamenlijke Werken verscheen onder den titel van Klassisch-romantische Phantasmagorie, Zwischenspiel zu Faust.

Eerst later en allengs groeiden de overige bedrijven en hunne onderdeelen hier omheen, en wel zeer ongeregeld, want Goethe werkte alleen aan eenig stuk, wanneer de juiste stemming hem daartoe aangreep.

In 1825 werd aan de 5de akte gewerkt, in 1827 de klassische Walpurgisnacht geschreven en het begin der 4de akte; den 30sten Dec. 1829 de verschijning van Paris en Helena.

In 1830 waren de twee eerste akten pas gereed; in 1831 schrijft Goethe nog: „het staat te bezien in hoever de goden mij aan de 4de akte helpen," die hij eerst nu aanving en voltooide. Ook de vertandingen, waarmede deze 5 bedrijven in elkander ingrijpen, werden slechts van lieverlede bedacht en uitgewerkt.

In het eerste deel hebben wij den romantischen, hartstochtelijken Faust gezien, in zijn edel, onverzadigd streven naar kennis; voor eene wijle wanend, dat zijne onvoldaanheid baat zal vinden in de magie; voor de verwaarloozing van gemoed, zinnen, leven, gestraft juist door deze; in het algemeen het beeld van het veelzijdig bewogen leven en denken van den modernen mensch.

In geheel andere sferen dan de burgerlijke toestanden des eersten deels, voert ons het tweede. Een vluchtige, breede omtrek daarvan diene als lijst om de Helena.

De 1ste akte van het tweede deel opent aldus:

In een schoon landschap ligt Faust op den bloemrijken grond en wordt door de Elfen in slaap gewiegd, in dauw van Lethe met vergetelheid gelaafd, verjongd en in het heilige licht teruggebracht. Door het gedruisch van den rijzenden ochtend ontwaakt, voelt hij nieuwe kracht tot het edelst streven.

Daarna komen wij aan het hof des Duitschen keizers, die ten troon zit, van zijn hofstoet omringd; de hofnar, dronken of dood, is neergevallen, en in zijne plaats treedt Mefisto op. Nu komen de dignitarissen klagen over de verwarring in het rijk: de kanselier over onvoldoend recht en verslapping van gezag; de minister van oorlog over de losbandigheid van het leger, den trots

van gewapende burgers en steden; de minister van financiën over geldgebrek; de hofmaarschalk over de huishouding.

Wrevelig vraagt de keizer zijn hofnar of hij ook geene klacht heeft.

Och, zegt deze, alles is hier goed; er ontbreekt alleen geld, en dat kan ik u verschaffen,

> In bergspleet of verscholen gronden
> Wordt 't goud, gemunt of ongemunt, gevonden;
> En vraagt ge, wie 't u dan wel bracht?
> Natuur, en 's menschen geesteskracht.

Daarop antwoordt de kanselier:

> Natuur en geest — zoo spreekt men tot geen Christen,
> Om deez' verbrandt men atheïsten;
> Natuur is zonde, geest de Duivel,
> De twijfel hun wanstaltig kroost.

Mefisto slaat terug met deze kostelijke satire:

> Daaraan herken ik wel de wijze heeren!
> Wat gij niet tast, kunt gij niet eeren,
> Wat gij niet vat, dat blijft u steeds onklaar,
> Wat gij niet uitwijst, geldt u niet voor waar,
> Wat gij niet weegt, voor u heeft 't geen gewicht,
> Als gij 't niet munt, is u 't gehalt' te licht.

Even wilde ik doen zien, dat de oude geestigheid ook hier nog blijft sprankelen.

Genoeg gepraat, zegt de keizer, het ontbreekt aan geld, verschaf dat, en Mefisto belooft het.

Op het oogenblik evenwel is het Carnaval, en een gemaskerde optocht vertoont zich, door den heraut aangekondigd en gecommentariëerd.

Deze maskerade bestaat niet uit Duitsche duivels en doodendansfiguren, maar uit levensvolle Italiaansche, zooals de keizer ze te Rome had bewonderd.

Vooraf gaan Florentijnsche bloemenmeisjes, die ruikers te koop bieden; dan volgen visschers, vogelvangers, houthakkers, pulcinelli, en een stoet van natuur-hof-ridderdichters (de nacht- en grafdichters laten zich verontschuldigen). Nu treden de Chariten

op, en de drie Parken en drie Furiën, jong en schoon gelijk de Grieksche beeldhouwkunst ze in tegenstelling met de dichters afbeeldde. Dan trekt een groote elefant de aandacht, met vier allegorische vrouwenfiguren; en deze volgt een wagen, met een vierspan van gevleugelde draken; hij wordt bestuurd door een jongeling, de verkwistende Poëzie, en op den wagen zit Ploutos, de god des rijkdoms, terwijl achterop als lakei de Gierigheid staat (in welk masker Mefisto vermomd is). Eindelijk eene bende Faunen, Satyrs, Gnomen, Reuzen, Nimfen, verpersoonlijkte natuurkrachten, die den grooten Pan, den god der natuur, het alleven, voorafgaan.

In eigenaardige verzen spreken deze allen hunne rol en hunne gevoelens uit.

De volgende scène vertoont de uitwerking van Mefisto's uitvinding, het staatspapier, dat, van 's keizers naam voorzien, in plaats van geld alom verspreid is. Kanselier, schatmeester enz. komen de wonderen daarvan vertellen, en de keizer is zelf verbaasd, dat een stukje papier met zijn naam voor geldswaarde wordt aangenomen. Faust, door dit alles aan het hof verbonden, deelt aan Mefisto mede, dat de keizer verlangd heeft Helena en Paris te zien, en dat hij hem dit heeft beloofd. Doch Mefisto heeft wel over heksen, dwergen en spoken te gebieden, maar de duivel is eene Christelijke figuur en over de personen der heidensche onderwereld heeft hij geene macht.

Faust moet daarom eerst nederdalen in het sombere gebied der antieke Moedergodinnen. In deze Mütter had Goethe vermaak iets zeer geheimzinnigs gemaakt te hebben, waarmede de lezers zich lang het hoofd zouden breken. Zij waren eigenlijk Dorische, op Kreta gediende godinnen; zij heetten de pleegmoeders van Zeus; zij bevatten, als Matrices, de oorspronkelijke bestanddeelen der lichamen en zijn er de voortdurend scheppende bron van. Bij deze oerwezens moet Faust den drievoet en den sleutel halen, waarmede hij Helena en Paris bezweren kan. Op deze wijze heeft Goethe den modernen Faust met de antieke wereld in aanraking gebracht en zijne vereeniging met de Grieksche Helena voorbereid.

In de ridderzaal wacht inmiddels het hof onder allerlei gesprekken de geestenvertooning af.

Daar is een tooneel verrezen; de dekoratie is een Grieksche zuilenbouw; in het souffleurshok zit de hofastroloog, ingeblazen door Mefisto. Goethe, die nu voortdurend tegenstellingen van de middeleeuwsche Germaansche en de Grieksche wereld aanduidt, doet hier een architekt optreden, die den Griekschen bouw plomp en ruw oordeelt en de grenzenloos strevende pijlers en bogen der gothiek verkiest.

Daar rijst Faust op; hij is in priesterlijk gewaad gekleed en bekranst, een drievoet en wierookschaal verrijzen met hem; hij bezweert de Moedergodinnen; de sleutel raakt de schaal aan, een nevel verbreidt zich, alles schijnt als in eene harmonie te zwemmen. Het is alsof de architektonische vormen zelve melodisch klinken; en uit eene lichte wolk treedt in rhythmische beweging een schoone jongeling op — Paris.

De hofdames bewonderen zijne bloeiende schoonheid, sommigen is hij echter niet fijn en elegant genoeg. Een ridder vindt, dat hij geene hofmanieren heeft. Paris zet zich neder en, terwijl hij den arm over het hoofd legt, slaapt hij in.

Daar verschijnt Helena!

Faust stort zijne gloeiende verrukking uit.

Alleraardigst is echter het oordeel, vooral der dames, over de Grieksche schoonheid:

Oude dame.

Groot, welgevormd, het hoofd alleen te klein.

Jongere dame.

Zie eens dien voet — hij kan niet plomper zijn.

Zoo bespot Goethe aardig den verkeerden modernen smaak, die in kleinheid van hand of voet de schoonheid stelt, in plaats van in vorm en verhouding.

De diplomaat is beter kenner van het schoone; hij antwoordt:

Vorstinnen heb ik in dien trant gezien,
Mij dunkt zij schoon van voet tot hoofd.

Een heer van het hof.

Den slaper nadert zij nu, listig, zacht.

Dame.

Hoe leelijk bij dat beeld van jeugdes pracht!

Dichter,

Zij buigt zich om zijn geur als in te aâmen.
Benijdenswaard! — Een kus! — De maat is vol.

Duenna.

Zoo in 't publiek! Dat is toch al te dol.

Faust.

Gunst vol gevaar voor dezen knaap....

Mefisto.

Nu, stil,
Laat 't spooksel dan toch doen al wat het wil.

Een heer van het hof.

Zij sluipt weer weg met lichten tred en zacht.

Dame.

Toch kijkt zij om! dat had ik wel gedacht.

Paris ontwaakt nu, ziet haar, rijst op en wil haar in zijne armen ontvoeren.

Faust.

Vermeetle dwaas!
Gij waagt het! Hoort gij niet! Dat gaat te ver!

Mefisto.

Vergeet gij, dat gij 't zelf gemaakt hebt, heel dit spel!

Maar Faust is door Helena's schoonheid overweldigd; hij richt den tooversleutel tegen den jongeling, die haar wil ontvoeren, —

hij wil haar ontzetten, — en met eene geweldige uitbarsting vervliegt het tooverspel in het niet en ligt Faust bewusteloos op den grond.

De 2de akte brengt ons in Faust's vorig studeervertrek, waar alles aan een lang verleden herinnert.

Wagner, inmiddels een beroemd geleerde geworden, is er bezig aan eene gewichtige proef, het maken van een mensch, — langs alchimistischen weg. Als dit etherische wezentje, door Goethe Homunculus (menschje) geheeten, door Wagner in eene flesch bereid is, zweeft het lichtend boven Faust, die nog bewusteloos op zijn oude rustbed ligt. Hij droomt van Leda en den goddelijken zwaan, het avontuur, waaruit Helena geboren werd.

Mefisto,

In 't Noorden
In duistre eeuwen opgevoed,
Een poel van ridderdom en paapgebroed,

heeft hiervoor oog noch oor; maar Homunculus, die beter inzicht heeft in de antieke wereld, zal Faust nu voorlichten. Faust mag niet ontwaken in dit gebouw, zegt Homunculus,

Spitsbogig, vol van krullen en gedrukt.
. . . .
Nu is het, goed van pas bedacht,
Juist klassische Walpurgisnacht;
Die brengt hem in zijn element.

Mefisto.

Nooit heb ik daar iets van vernomen.

Homunculus.

Hoe zou 't ook u ter ooren komen;
Gij kent maar spoken uit de romantiek,
Een deeglijk spook behoort klassiek te zijn.

Mefisto.

't Kollege over d' Oudheid walgt mij al.

Maar het vooruitzicht op de Thessalische heksen wekt hem op, en nu gaat het voorwaarts: Faust en Mefisto in den tooverman-tel, en de Homunculus in de flesch lichtstralend voorop, naar de Thessalische velden, waar de klassische Walpurgisnacht ge-vierd wordt, de tegenhanger van het romantische Bloksbergfeest.

Zoo zijn wij van lieverlede op klassieken grond gekomen, in Thessalië, op de velden van Farsalos, aan de oevers van den Peneios, aan de rotsige baaien der Aigaiische zee, bevolkt met de demonen, heroën, stroom- en bosch-goden der Grieksche wereld.

Hier nedergelaten en gewekt, is Faustus' eerste vraag:

> Waar is zij? — Vraag niet verder thans! ....
> Zoo 't al de bodem niet is, die haar droeg,
> Zoo is 't de lucht toch, die haar tale sprak.
> Ik hier! Door wonderwerk in Griekenland;
> Ik voelde rasch den bodem, waar ik stond,
> En als eens Anteus door 't beroeren van den grond
> Zijn kracht herwon, zoo is 't ook mij.

Gansch anders is de indruk, dien Mefisto ontvangt van de Griffioenen, Sfinxen, Arimaspen en andere wezens, die hen hier omringen:

> Als ik hier rondzwerf onder deze lichtjens,
> Dan voel ik mij zoo vreemd en gansch misplaatst;
> Haast alles naakt, slechts hier en daar een hemdje;
> De Sfinxen schaamtloos, onbeschaamd de Grijpen.
> Ook wij zijn wel van harte gaarn onzedig,
> Maar 't Grieksche vind ik àl te levend;
> Men moest het wat in nieuwen smaak
> Nieuwmodisch overpleistren.

Altijd vervuld van zijne Helena, komt Faust aan den Peneios-stroom; de waternimfen zingen den rustelooze toe in een zangerig en prachtig lied.

> Geniet de u immer
> Ontvliedende rust;
> Wij suizen, wij kablen,
> Wij fluistren u toe.

Faust spreekt zijne verrukking over het lieflijk tooneel der plassende waternimfen uit, in regels, die een tafereel schilderen, bevallig als een schilderij van Rafaël of Giulio Romano: hij ziet die stroomnimfen

> Eerst dubbel in den waterspiegel
> 't Verrukt gezichte voorgesteld;
> Dan vroolijk en gezellig badend,
> Stout zwemmend of behoedzaam wadend;
> Straks stoeiend in een waterstrijd.
> Mijn oog moest hier genieten blijven —
> Maar verder, verder haakt mijn zin.

Daar kondigt een hoefslag den in Thessalië wonenden kentaur Chiron aan, den opvoeder van zoo vele Grieksche helden. Faust neemt plaats op zijn rug. Chirons verhaal van de groote mannen, die hij gekend heeft, doet Faust vragen wie de schoonste vrouw was. Chiron is minder voor strakke, strenge schoonheid dan voor bevalligheid — zooals Helena die bezat, die hij op zijn rug gedragen heeft.

Wat! roept Faust.

Ja, zegt Chiron, op mijn rug zooals u, en zij hield mij bij de haren vast. Het was toen Theseus haar geroofd had, doch hare broeders haar terugbrachten. Toen voerde ik ze aldus over het moeras: hoe verleidelijk was zij!

Pas zeven jaren oud! zegt Faust.

Chiron antwoordt:

> Ik zie, de philologen,
> Zij hebben u, gelijk zichzelf, bedrgoen.
> Iets eigenaardigs is een mythische heldin:
> De dichter neemt haar naar zijn eisch en zin.
> Nooit wordt zij mondig, nooit bejaard,
> Steeds even minnelijk van aard;
> Hoe jong geschaakt, toch oud nog steeds gevrijd; —
> Genoeg — den dichter bindt geen plaats of tijd.

Op deze gelukkige wijze heeft Goethe, het recht der phantasie handhavend, en doende wat ook de Grieksche poëzie met Helena deed, de realistische bezwaren van tijd en plaats, die zijn weder-

opvoeren van Helena zouden treffen, wederlegd, en ook in deze woorden willen zeggen: het Grieksche schoonheidsideaal is aan geen tijd of plaats gebonden; het is geldend, altoos en alom.

Hiermede reeds in de wereld der Grieksche denkbeelden eenigermate ingewijd, ontmoeten wij verder aan den Peneios-oever een aantal nieuwe figuren, die in Seismos, de geweldige bergvorming, en in de Pygmaeen, waar zij zich de nog kleinere Daktylen onderwerpen en voor zich laten arbeiden, de reigers dooden en zich met hunne pluimen tooien, de wederwaardigheden der oudste menschheid afbeelden. Goethe vlecht hier van alles in: parodie van mythologische stelsels, kritiek van Creuzer's en von Lobeck's systemen der symboliek, natuurphilosophische en geognostische ideeën, de verdediging van de neptunische tegen de vulkanische vorming der aarde, enz.

Mefisto voelt zich hier lang niet thuis,

> **Met noordsche heksen weet ik om te gaan,**
> **Die vreemde geesten staan mij kwalijk aan,**
> **Die Bloksberg blijft toch 't meest geschikt lokaal,**
> **Waar men ook zij, men treft z' er allemaal.**

Hij wordt door de zich telkens metamorphoseerende Lamiën bedrogen; verdwaalt in de rotsen, die uit den door aardschuddingen omgewerkten grond oprijzen; acht alles hier even absurd als in het Noorden, maar vindt ten leste toch iets, nog afgrijselijker dan de noordsche Alruinen, — het zijn de Forkyaden, drie afschuwelijke vrouwen, die, met één oog en één tand voor haar drieën, in het donker schuilen. Van deze nu leent hij voor een tijd de gedaante, en aldus als eene Forkyas vermomd, vindt de Germaansche duivel eene plaats in de klassieke demonenwereld.

Het tooneel wordt daarna de rotsige oever der Aegaeïsche zee. De maan staat vol en hoog in 't Zenith; tooverachtig zingen de Sirenen op de klippen, en uit de vochtige spelonken rijzen Nereïden en Tritons op, rijk versierd met den buit van vergane schepen.

Hier komt nu ook H o m u n c u l u s, die van zijne zijde raad is gaan vragen bij de wijsgeeren en natuurkenners T h a l e s en A n a x a g o r a s; deze houden eene gedachtenwisseling over de aardvorming, de natuurkrachten, over neptunisme en vulkanisme,

en Goethe vindt hier gelegenheid zijne ideeën over de ontwikkeling van aarde en menschdom voort te zetten. Met Thales, den neptunist, gaat Homunculus dan naar Nereus, den ouden zeegod, die de toekomst kent, maar ze vergeefs den menschen meedeelt (hoe had hij o. a. Paris gewaarschuwd!) Hij scheept hen af en zendt hen naar Proteus, het beeld der eeuwig van vormen wisselende natuur. Voor Nereus breekt nu het feest aan, dat de slotscène vormt, het nachtelijk zeefeest. De maan verlicht de zee; Telchinen, op zeepaarden gezeten en Neptunus' drietand dragend, openen den optocht; zij verheerlijken in koorzang Neptunus, Luna en Helios; de duivenvlucht van Afrodite, door een nachtlijken wandelaar misschien voor eene wolkgroep om de maan gehouden, komt van Cyprus aangevlogen; eindelijk, omstuwd door allerlei zeewezens en door Sirenen en Doriden, op dolfijnen gezeten, nadert de heldin van dit feest, de geliefde dochter van Nereus, de schoone Galatea, op eene groote schelp. Haar, het beeld van den schoonen zeespiegel, waaruit alle leven frisch en nieuw ontspruit, zingt de wijsgeer Thales den lofzang toe; en Homunculus, door Eros (de liefde) ontgloeid, vindt hier eindelijk zijne bestemming, verbreekt zijn glazen omhulsel, en stort zich als een phosphorgloed aan Galateëns voeten uit.

Zoo is de triomf der zee gevierd, als het levenwekkend en aardvormend element; de macht der liefde heeft de strijdigste bestanddeelen saamgesmolten; en de dichter heeft met deze klassische phantasmagorie zijn doel bereikt.

Hij heeft ons namelijk ingeleid in de oude mythenwereld, onzen geest met hare ideeën en beelden bevolkt, den romantischen en den klassischen kosmos tot elkander gebracht, en den overgang bereid tot de volgende, de 3de akte, waarin wij ons geheel op Helleenschen grond bevinden.

Helena treedt persoonlijk op.

De eerste phase dezer akte is geheel in den verheven geest der Grieksche tragedie behandeld.

Voor het paleis van Menelaos te Sparta treedt Helena op, met een koor van gevangen Trojaansche meisjes en opent naar de wijze der Grieksche treurspelen het tooneel met eene korte uiteenzetting van den toestand. Het begin doet denken aan Poseidoons optreden in Euripides' Troades:

Hier kom ik, Poseidoon, verlatend 't zilte bed
Der zee, waar golvend zich der Nereïden koor
In schoone bochten wentlend wendt.

Helena, in het ernstig rhythme van het zesvoetig jambenvers sprekende, zegt:

Zoo zeer gevierde als gelaakte Helena,
Hier kom ik van de kust, eerst onlangs aangeland,
Nog half verbijsterd van der golven woest en wild
Geschommel, dat van 't Frygische gebied ons hier
Op hoog getopte branding, door Poseidoons gunst
En Euros' kracht, ten vaderlandschen oever droeg. —
Beneden, ginds, viert koning Menelaos thans
Zijn heimkeer met de dappersten des heers.
Bie gij me 't welkom, gij verheven burg,
Dien Tundaros, mijn vader, aan de helling hier
Van Pallas' heuvel, na zijn thuiskomst heeft gebouwd,
En, toen ik daar met Klytemnestra zusterlijk
Met Kastor en met Pollux, vroolijk spelend leefde,
Van alle huizen Sparta's 't allerschoonst gesierd.
Gegroet, gij bronzen vleugels van des huizes poort!
Uit u, gastvrij geopend, blonk in bruigoms glans
Mij Menelaos toe, mij uitverkorene.
Heropen mij ze weer, opdat ik nu 't gebod
Des konings trouw vervull' gelijk der gade past.
. . . .

O! sinds mij offrend in den tempel van Cytheer'
De roover van het Frygisch land ontvoerde,
Is veel geschied, wat gaarn de menschen lang en breed
Vertellen, — maar ongaarne wordt gehoord door haar
Van wie 't verhaal zich groeiend tot een sproke spon.

Helena zet hare rede voort: met haar man is zij teruggekomen, maar hij heeft geen vriendelijk woord gesproken, en haar gelast het huis in gereedheid te brengen, en alles, tot het mes toe, voor een offer te doen bereiden. Maar w a t er geofferd zal worden, heeft hij verzwegen.

Komt zij nu als vorstin of als een offer van de wraak der Grieken?

Heb goeden moed, zingt het koor. Het goede en het booze komt onverwacht over de menschen. En in zangerig daktulische stro-

phen verheerlijkt het Helena als vorstin en wenscht haar geluk bij haar tehuiskomst na ongehoorde lotgevallen.

Helena is haar paleis binnengetreden, maar ontsteld teruggekeerd bij het koor.

In de eenzame, zwijgende hallen, heeft zij, door geene enkele dienares verwelkomd, bij het verglommen haardvuur eene groote vrouwelijke gestalte zien zitten; deze stak den rechterarm uit, als wees zij haar van huis en haard terug, en opgerezen verbood zij haar den toegang.

Daar toont zij zelf zich op het tooneel, het is de afschuwelijke Forkyas, waarin Mefisto vermomd is.

De Trojaansche meisjes spreken haar afkeer van dit wezen uit; Forkyas blijft niet in gebreke het haar terug te geven en haar dartelheid, slaafschen toestand, enz. te beschimpen.

Helena treedt tusschenbeide; men scheldt in tegenwoordigheid der vorstin de dienaressen niet, zegt zij; aan haar alleen komt lof en blaam te geven toe.

Hierna vormt zich eene tweespraak tusschen haar en Forkyas, waarin, geheel naar den geest der Grieksche tragedie, niet de handeling of het inwendige der karakters zich ontwikkelt, maar eene beschouwende schildering plaats vindt, waarvan ditmaal Helena's eigen leven het onderwerp is. Beurtlings verhalen zij dit, totdat Helena, overweldigd door de indrukken, die bij haar levend worden, en door de verwarde mythen over hare lotgevallen aan haar eigen bestaan twijfelend, den meisjes van het koor bewusteloos in de armen valt.

Het koor.

Zwijg toch, zwijg gij,
Boosaardig oog, kwaadsprekende tong.
. . . .
Dat de vorstelijke ziele,
Die reeds dreigt te bezwijken,
Zich herstell' en behoude
De schoonste van alle gestalten,
Welke de zonne nog ooit bescheen.

Helena herstelt zich; Forkyas zelf zegt, dat hoe leelijk ook, zij toch het schoone wel erkent. Doch daarna verheelt zij ook

de verklaring niet langer, dat het offer, door Menelaos bedoeld, geen ander is dan Helena zelve.

Dat had zij wel gedacht!

Maar of er geene redding is?

Forkyas wijst die aan: ginds in 't gebergte heeft zich een krachtig noordsch volk gevestigd; men noemt hen Barbaren, maar ze zijn niet half zoo barbaarsch als de strijders voor Troje.

Een schoone held is hun hoofdman en in zijn hoogen, steilen burg kan Helena een toevlucht vinden.

Reeds hoort men de trompetten van Menelaos' leger, en Helena besluit nu Forkyas' raad te volgen. Door een nevel omgeven, worden zij en het koor naar den phantastischen Germaanschen burg van Faust overgebracht.

Hier staat een leger van ridders gereed; de stoet van schoone, blondgelokte jongelingen wordt door de meisjes van het koor bewonderd; dienaren dalen van de trappen neder, een troon met kussens en tapijten wordt opgesteld, en in ridderlijke hofkleeding verschijnt Faust, en wordt door het koor met verrukking beschreven.

Zoo komt de handeling dezer akte in een tweeden toestand, door het optreden van Faust en de Germaansche wereld.

Met de hoffelijkheid des ridders voert Faust den wachter, die verzuimd heeft Helena's komst aan te kondigen, geboeid aan hare voeten. De arme was door hare schoonheid overstelpt geweest en had vergeten de trompet te steken. Natuurlijk wordt hij door Helena begenadigd. Ook Faust knielt voor de allen door hare schoonheid overweldigende vrouw en geeft haar alles wat de burg bevat. Helena doet Faust naast zich nederzitten op den troon; zij schenkt hem hare hand, de Grieksche vorstin en de Germaansche held zijn vereenigd, en opeens wordt de rede nu eene in de gerijmde verzen der nieuwere taal vervatte samenspraak.

Een oogenblik wordt dit geluk door de nadering van Menelaos en zijn leger afgebroken, maar de Germanen overwinnen; zij vermeesteren en verdeelen den Peloponnesos.

Met dichterlijk overspringen van tijd en ruimte ontwikkelt zich allengs een nieuw leven. Met Faustus' woorden wordt ons een Arkadisch landschap en bestaan geschilderd, vol geluk en

vrede. Ginds in een boschje verscholen, beleven Faust en Helena eene zalige idylle.

Thans opent zich de derde phase dezer dichterlijke episode: het optreden van Euforion, den zoon van Faust en Helena, de nieuwere poëzie, uit de samensmelting van romantiek en hellenisme geboren. Het koor der meisjes is in slaap gevallen, maar wordt door Forkyas gewekt, die haar het Arkadisch leven van Faust en Helena vertelt; zij verhaalt, hoe haar een schoone knaap geboren is, gelijk aan een genius, doch ongevleugeld; als een Faun springt hij van rots- op rotsblok en dartelt in jeugdigen overmoed; hij heeft eene gouden lier in de hand: hij schijnt een jonge Foibos.

Forkyas beschrijft dit alles vol bewondering aan het koor, dat daarentegen zijn antiek kunstbegrip verheerlijkt:

Noemt gij dit wonderwerk,
Dochter van Kreta?
't Dichtende leerende woord
Hoordet gij dat dan nimmer?
Hoordet gij nooit van Ionië?
En vernaamt gij van Hellas'
Alouden schat van sagen
Nooit den heroïsch-godlijken inhoud?

Alles wat nu geschiedt,
't Is maar een weerschijn,
Treurige nagalm
Van heerlijke dagen der oudheid.

Het snarenspel van Euforion ruischt melodisch, en allengs mengen muziek en opera-vormen zich in het gedicht.

Aan het ontroerde koor verklaart Forkyas den nieuwen kunstvorm:

Hoort deez' allerliefste tonen,
Maakt u van uw fabels vrij!
Laat uw oude goden varen,
Want hun wezen is voorbij.

Niemand wil u meer begrijpen,
Hooger stellen wij het doel,
Uit 't gemoed moet het ontspruiten,
Wat wil werken op 't gevoel.

Van hier af volgt een gedeelte, dat eene muziekbegeleiding onderstelt, en geene beschrijving kan hiervan eenige voorstelling geven. Het is eene ballet- en opera-achtige scène tusschen Faust, Helena, Euforion en de meisjes van het koor, waarin de eersten hunne waarschuwende stem doen hooren aan den telkens wilderen knaap, die de rotsen bestijgt, die in de lucht oprijst, de meisjes dwingt ten dans, die dan, van strijdlust blakend, als gewapend jonkman optreedt, en eindelijk, op zijn kleed gedragen, de lucht inzweeft, in een lichtglans gehuld — maar daarop, helaas, nedervalt en dood aan de voeten der ouders ligt.

Men herinnere zich hierbij, dat Goethe dit schreef ten tijde van den Griekschen vrijheidsoorlog, dat in Euforion tot zekere hoogte Byron bedoeld is, en dat hier allerlei toespelingen op beiden voorkomen.

Maar die ten hemel als eene komeet opgestegen poëtische geest is lichamelijk ten Hades gedaald, en van daar klinkt dan zijne stem tot zijne moeder Helena:

> Laat toch in 't duistre rijk,
> Moeder, mij niet alleen!

Het is de kreet der poëzie, die, gescheiden van het Helleensche ideaal, naar dit blijft versmachten. En daarop slaan dan de woorden van het koor:

> Niet alleen! waar g' ook mocht wezen;
> Want wij meenen u te kennen.

In dit uitnemend schoone treurgezang stemt het koor eene hymne aan ter eere van Byron, op wien met zekerheid verschillende uitdrukkingen doelen, en van de nieuwe poëzie:

> Ach! tot aardsch geluk geboren,
> Oud van adel, groot van macht,
> Doch te vroeg u zelf verloren,
> Weggeraapt in jeugdes kracht.
>
> . . . .
>
> Ongebonden stormdet g' immer
> Voort en kwaamt, van rede en wet
> U vervreemdend, in den tweestrijd;
>
> . . . .

'Hoogste wildet gij verovren
Maar het is u niet gelukt.
Wien gelukt het? — Droeve vrage,
Waar het lot zich voor verhult.
. . . .
Toch, laat frissche zangen hooren,
Niet versagen! uit den grond
Worden nieuwe weer geboren,
Die van oudsher nieuwe vond.

De muziek houdt op; — het dichterlijke spel is verbroken, de werkelijkheid begint hare rechten te hernemen. De idylle van Faust en Helena is ten einde. Niet in moderne dichtvormen, maar in klassieke zesvoetige jamben spreekt Helena nu haar laatste woord:

In mij wordt ook helaas het oude woord weer waar,
Dat schoonheid en geluk niet duurzaam samengaan;
Van éen gereten is de band van liefd' en leven,
Om beide treurend zeg ik weemoedvol vaarwel!
Noch éenmaal werp ik mij in uwe armen — dan
Persefoneia neem mij tot u met den knaap!

Zij omhelst Faust, het lichamelijke ontzweeft, haar kleed en sluier blijven in zijne armen; en Forkyas spreekt tot Faust deze beteekenisvolle woorden:

Houd vast wat van dit alles overbleef!
O laat dit kleed niet los! Er trekken reeds
Demonen aan de slippen, vol begeert'
Het naar omlaag te rukken. Houd het vast!
't Is niet de godheid meer, die u verliet;
Maar godlijk is 't. Gebruik de hooge,
Onschatbre gunst, en hef u opwaarts!
Het draagt u al 't gemeene snel te boven
Ter hoogste sfeer, zoolang gij 't trouw bewaart.

Dan veranderen Helena's kleederen in wolken, die Faust omringen, verheffen en voortdragen.

Forkyas alleen blijft over, en Euforions kleed en lier van den grond opnemend spreekt zij:

Dat is gelukkig nog gevonden!
De vlam is evenwel verzwonden;

> Om 's werelds wille doet het mij geen leed;
> Hier blijft genoeg om dichters in te wijden,
> De handwerksliên elkaar te doen benijden;
> En zoo 'k al geen talenten schenken kan,
> Ik geef ze 't kleed, den schijn er van.

Van hare zijde roept Panthalis, de aanvoerster van het koor, de meisjes op om hare vorstin te volgen naar de onderwereld. Ja, zeggen deze, daar is het goed voor vorstinnen; maar wij onbekenden, wij moeten er op den achtergrond, op onvruchtbare velden, in het duister en bij vledermuisgefluister een treurig leven leiden.

Hierop doet Goethe door Panthalis zijne eigen meening over een toekomstig leven uitspreken, in deze opmerkelijke woorden, geheel met zijne monaden-theorie overeenkomende.

> Wie zich geen naam verwierf, noch naar iets edels streeft,
> Behoort den elementen toe — vaart gij daar heen;
> Ik volg mijn koninginne; niet verdienst alleen,
> Ook trouw verzekert ons 't persoonlijk voortbestaan.

Ophoudend personen te zijn, keeren dan de meisjes van het koor niet naar de Grieksche onderwereld terug, maar zij lossen zich op in de natuur, in Goethe's alleven; en hare vervloeiing in de planten, de echo's, de beekjes en den wijnstok wordt in de schoonste achtvoetige trochaeën bezongen.

De gordijn valt, en na dit poëtische, ideële leven treedt de reuzengroote gestalte van Forkyas vóor de gordijn op het proscenium; zij stapt van de hooge kothurnen af, legt het masker der Grieksche tooneelspelers en den sluier neer en vertoont zich als Mefistofeles, —

zoo moet in het leven maar al te vaak aan het realistische en aan het gemeene het laatste woord gegeven worden!

Met het 1ste deel was voor Faust het leven van bespiegeling en van hartstocht geëindigd; thans houdt ook het uitsluitend schoonheidsgenot op, en, gelijk in de werkelijkheid plaats had met Goethe zelven, en hij het ook in de Wanderjahre van Wilhelm Meister schilderde, zoo werd thans het leven gericht op de daad; die That ist alles. De 4de en 5de akte voeren hem

in het praktische leven. Zij liggen buiten den kring der denkbeelden, die ons nu bezighouden. Genoeg, dat ik u herinner, hoe hij in de 4de akte den Duitschen keizer helpt in den krijg en als loon daarvoor de uitgestrekte zeekust ontvangt; dat hij deze in een welvarend land herschept, bloeiend door koophandel en zeevaart, door dijken tegen het watergeweld beschermd, het beeld van Hollands macht en grootheid. Dat hij hier eindelijk het bevredigend gevoel mag smaken, dat hem doet wenschen, het tegenwoordige moge blijvend zijn. Daarmede is zijn tijd vervuld. Mefisto wil nu zijne ziel veroveren, maar de hemelsche heerscharen overwinnen de duivelen. Het slot is als eene kleurige en mystieke schilderij der oude Keulsche school. De hemelsche kluizenaars, engelen, boetvaardigen dragen het geredde edele lid der geestenwereld, door eene der boetvaardigen — vroeger Gretchen geheeten — voorafgegaan, de hoogere wereld in.

II.

Goethe vond de aanleiding om Helena in zijn Faustgedicht op te voeren in de oude Faustsproke, waaruit ook Marlowe ze geput had.

De wording der volkssproke en van het Faustboek van 1587 ligt in den tijd, waarin de sinds een paar eeuwen in Italië reeds herlevende oudheid ook in het westersch en noordelijk Europa haar glansrijken terugkeer vierde. Geen wonder dat wij onder de oude beschuldigingen tegen Faust en dergelijke toovenaars der 16de eeuw, deze vinden opgenomen, dat hij te Erfurt bij zijne lessen over Homeros, den studenten de helden der Ilias en Polufemos had doen verschijnen, waarom de raad hem uit de stad zette: — dat hij er zich op verhief de handschriften der verloren komedies van Plautus en Terentius terug te zullen brengen; zooals Faustus junior Sabellicus, een dergelijk toovenaar-doctor, zich beroemde de werken van Platoon en Aristoteles weer voor den dag te zullen brengen, als zij verloren waren.

In dien geest had Faust ook op den maaltijd, dien hij op Witten Zondag in de Vasten aan zijne studenten gaf, aan zijne gasten *Helena* van Griekenland vertoond. Het Frankfurter Faustbuch

van 1587 beschrijft haar aldus: „Deze Helena verscheen in een kostbaar zwart purperkleed; het haar had zij lang afhangen, dat schoon, heerlijk als goudkleur blonk, en zoo lang dat het tot de kniebuiging neerhing; met schoone, koolzwarte oogen, een lieflijk gelaat, met een rond kopje, de lippen rood als kersen, met een klein mondje, een hals als eener witte zwaan, roode wangen als een roosje, een buitengewoon heerlijk glanzend aangezicht, eene lange, rijzige figuur. In somma, er was aan haar niets berispelijks te vinden; zij keek in de zaal rond naar alle zijden, met een zeer vrijmoedig en uittartend gezicht, zoodat de studenten in liefde ontgloeiden."

Deze Grieksche schoone, wier beschrijving in de oude Duitsche taal zoo naïef klinkt, was voor de vroegste Faustsage eene duivelin, een Diabolus succubus. Het was de Duivel zelf, die Faustus van het huwelijk afhield, und in sein hellisch abschewliche Hurennetz gejagt, ja ach die Helenam auss der hellen zur beyschlefferin zugeordnet hat, die ihm auch fürs erst ein erschrecklich Monstrum, und dar nach einen Sohn mit namen Justum gezehlet.

Na Faustus' dood verdween zij met haar zoon.

Christopher Marlowe [1]) heeft in zijne Faustkomedie eenige denkbeelden meer aan de Helena verbonden, door het beeld verder uit te werken. Ook bij hem doet Faust haar voor zijne vrienden, de studenten, verschijnen. Zij hadden met Faust er over gesproken wie de schoonste vrouw was, en waren tot het besluit gekomen, dat het Helena zijn moest. Nu vroegen zij den doctor hun deze te vertoonen. Om hunner vriendschaps wille doet Faust dit.

Het is in de 5de akte: muziek weerklinkt en Helena treedt over het tooneel.

De 1ste student zegt:

Was dit dan Helena, wier wondre gaaf
Tien oorlogsjaren over Troje bracht!
2e stud. Onmachtig is mijn geest haar lof te zeggen
Wier majesteit de gansche wereld roemt.

---

[1]) 1564 te Canterbury geb.

3e stud. Geen wonder [1]) dat de Grieken wreekten barsch,
Met oorlog tien jaar lang den roof der schoone,
Wier hemelsch schoon geen vergelijking duldt.
1e stud. Nu hebben wij het pronkstuk der natuur gezien,
Nu gaan wij; Faustus voor deez' eedle daad
Ontvang voor altijd onzen dank en zegen.

Maar nu is ook Faustus' begeerte naar Helena ontvlamd. Mefisto zegt hem haar toe en Helena komt andermaal op het tooneel, van twee Cupido's vergezegd.

Faust.

Was dit 't gelaat, dat duizend schepen bracht in zee
En 't vuur de torens branden deed van Ilium?
O Helena, kus mij onsterfelijk.

(hij kust haar)

Haar mond ontrooft mijn ziel nu, zie z' ontvlucht!
Ach Helena, geef mij mijn ziel terug.
Hier wil ik zijn, een hemel zijn uw lippen,
En alles is maar schuim wat niet is Helena.
Ik wil uw Paris zijn; en om mijn gloed voor u
Zal Wittenberg, in stee van Troje, zijn verwoest;
Zal ik bestrij'n den zwakken Menelaos,
En siert uw kleur de pluimen van mijn helm.
Achilles zal ik treffen in den hiel,
En dan weer tot u keeren om een kus.
O, schooner zijt ge dan een avondlucht
In 't prachtkleed van haar starrenduizendtal;
En schittrender dan Zeus in al zijn gloed,
Toen hij der droeve Semele verscheen;
Ja, liefelijker dan des hemels koning was
In Arethusa's schoone azuren arm;
Geen andre zal mijn liefste zijn dan gij!

(Exeunt).

Bij Marlowe echter, evenals in de Faustboeken, was Helena, hoewel een gevolg van klassische sympathieën, eigenlijk geheel alleen een beeld van meer gewone menschelijke neigingen. Zooals Goethe de oude Faustfiguur, waarin zich de toovenaar met

[1]) Herinnering aan den regel van Homeros Ὀυ νέμεσις enz. Niemand wrake het enz.

den Don Juan vereenigt, tot een oneindig hoogere schepping heeft verheven, zoo deed hij ook met de Helena. Daarvoor heeft hij dan ook uit andere bronnen dan de Faustsage geput; hem vloeiden al de zuivere wellen der oudheid. Wat hij van haar heeft gemaakt voor zijn schoonheidsideaal, hebben wij gezien. Thans wensch ik dat beeld zelf, niet als symbool, maar als levend voor te stellen zooals de Grieksche poëzie haar van Homeros af tot vijf eeuwen na onze jaartelling heeft geschilderd.

Hier geldt nu juist „ab ovo," van het ei van Leda te beginnen.

Helena is de dochter van Leda en, naar de wereld van Tundareos, koning van Sparta, doch naar de mythe van niemand anders dan den grooten Zeus zelven. Toen zij, tien jaren oud, in den tempel van Artemis den gewijden dans uitvoerde, bekoorde zij reeds Theseus, die haar schaakte en naar Athenen bracht. De geboorte van eene dochter Ifigeneia zou het gevolg van dezen roof geweest zijn. [1])

Hare broeders Kastor en Poludeikes heroverden haar en voerden Theseus' moeder Aithra als slavin mede naar Lakedaimoon. Hier vond zij zoo vele aanbidders, dat haar vader vreesde haar eenen te gunnen en zich daardoor al de andere tot vijanden te maken; Odusseus raadde daarom, vóor de keuze allen te laten zweren, dat zij de partij van den aangewezene zouden nemen. [2]) De keus viel op Menelaos, later koning van Sparta, den sterken heros, den man van weinige maar juiste en krachtige woorden.

Aan deze echtverbintenis heeft Theokritos eene hymne gewijd. Dit gedichtje behoort niet meer tot de oude Grieksche poëzie. Theokritos, die een Surakusaan was, maar ongeveer 250 jaar vóor onze jaartelling te Alexandria onder de Ptolemaien (Filadelfos en Soter) zijn talent ontwikkelde, behoort dus reeds tot de Alexandrijnsche phase der Grieksche literatuur.

Desniettemin heeft zijn groot lyrisch-episch talent niets van Alexandrijnsche geleerdheid en gekunsteldheid; zijn smaak was er te zuiver toe; en al vinden wij bij hem eene zich bewuste

---

[1]) Een verhaal van Stesichoros, misschien in zijn Ilios' ondergang voorkomende.

[2]) Volgens een Schol. op Hom. Ilias II, 339 is dit mede van Stesichoros afkomstig.

kunstbeoefening, aan de frischheid en natuurlijkheid doet deze bewustheid geene schade. Theokritos is een van de vaders van het herdersdicht. Men vindt bij hem dus noch de groote verhoudingen, noch de vorsche, breede behandeling van een Homerisch of Aischuleïsch gedicht. Maar deze fijn gevormde kunstenaar, die het natuurleven zijner Siciliaansche herders bezingt, is voor ons, nieuweren, een bemoedigend voorbeeld, hoe frischheid met fijne beschaving kunnen samengaan.

Zijn bruiloftslied aan Helena is een van zijne idyllen, en zoo ooit dan is dit een juiste naam, want eidullion is een beeldje; en een allerbevalligst, echt helleensch beeldje is het, dat ik trachten zal te vertolken:

BRUILOFTSZANG AAN HELENA.

Samen verbonden te Sparta zich eens tot een feestlijken reizang,
Held Menelaos ter eer, bij zijn nieuwlings beschilderde slaapzaal,
't Haar met een bloeienden krans hyacinten omwonden, een twaalftal
Meisjes, de eersten der stad, en de roem der Lakonische schoonen,
Toen er de guldengelokte, de jongste der zonen van Atreus
Helena, Tundaros' dochter, zijn lieflijke gade in opsloot.
Allen nu zongen en dansten, de voeten op eenerlei maatslag
Triplend, het huis weergalmde den vroolijken klank van het bruidslied:
— Zonkt gij zoo diep in den slaap, reeds nu, o beminlijke bruigom?
Zijn uwe leden zoo loom en vermoeid, of verslaaft g'u aan slapen?
Of heeft zóó u de drank overheerd, dat gij ligt op uw rustbed?
Wenscht gij te slapen, zoo slaap alleen en ter passende ure,
Laat dan 't meisje aan 't spel bij haar minnende moeder en speelnoots,
Laat ze aan 't spel tot den ochtend, dewijl zij voor morgen en immer
Alle de volgende jaren uw vrouw mag zijn, Menelaos.
U, o gelukkige gade, met andere eedlen te Sparta
Komende, schonk vast niezend een brave het teeken van voorspoed.
D'eenige halfgod zijt ge, die Zeus mag zijn ten behuwdzoon,
Nu met Kronioons kind één kleed u bedekt op het rustbed;
Zij, zoo schoon als er geene betreedt den Achaïschen bodem.
Groot wordt zeker hetgeen zij verwekt, als het aart naar de moeder.
Want van ons allen, gespelen van eendere jaren, ten wedloop
Sâam aan het bad des Eurotas vereend en gezalfd als de mannen,
Viermaal zestig meisjes, de keur van de jeugdige maagdschap,
Is, vergeleken bij deze, bij Helena, geene zoo vlekloos.
Zoo als de heerlijke Eoos verrijst en haar glanzende aanzicht
Toont, of de blinkende lente, wanneer zich de winter verwijdert,
Zoo, wanneer in ons midden de guldene Helena aankomt.

Zoo als op vruchtbaren akker het sieraad rijst der gewassen,
Zoo de cypres in den hof, het Thessalische paard voor den wagen,
Zoo is Helena, schoon als een roos, en de sier Lakedaimoons.
Geene die schooner den draad uit de korf kan maken tot kunstwerk,
Geene die dichtere schering bevest aan den kunstigen weefboom,
Samen ze vlecht met de spoel aan des weefstoels krachtige balken;
Geene ook is er voorwaar, die de lier zoo liefelijk tokkelt,
Artemis wijdend een zang en der krachtig gebouwde Athena,
Zoo als het Helena doet; in haar oog woont elke bekoring.
Schoone, beminlijke maagd, zoo zijt ge dan thans eene huisvrouw;
Maar wij zoeken des morgens de wedloopsplaats of de beemden,
Plukken en winden tot kransen er liefelijk geurende bloemen,
U, o Helena, immer gedenkende vol van verlangen
Zoo als de zuigende lammren verlangen den uier der moeder.
U dan zullen wij 't eerst van den lotosklaver der weiden
Vlechten de kransen en hangen aan 't lommerig hout des plantaanbooms,
U uit het zilvren fleschje het eerst ook 't vloeiend olijfsap
Wijdende, zullen wij 't plengen en druppen in schauw van plataanloof.
Daar ook zij het gegrift in den bast, dat het leze een wandlaar:
„Eer mij op Dorische wijs, 't is Helena, wie ik gewijd ben."
  Heil u, jeugdige bruid, heil bruidegom, groot als behuwdzoon.
Leto geve u, Leto de kweekster der jeugd, te genieten
Zegen van kinderen; Kupris verleen u, de godlijke Kupris,
Steeds weerkeerige liefde, en Zeus, Zeus zone van Kronos,
Blijvende welvaart, immer bewaard in uw eedle geslachten.
Slaapt, elkaar toeaâmend het liefdegenot en verlangen,
Echter, vergeet niet weer bij den rijzenden dag te ontwaken.
Wij ook komen ten ochtend, zoodra als de zanger des daagraads
Kraaiend verheft van het leger zijn hals met het glanzend gevedert'.
  Hymen, o Hymenaios, verheug u om zulk eene bruiloft!

Doch de onwederstaanbare schoonheid dezer vrouw stond andere drama's dan zulk eene idylle te veroorzaken. Ten tweeden male werd zij geschaakt, en nu door Paris, die haar naar Troje voerde. Naast deze bekende, Homerische voorstelling, vormde zich eene andere, waarvan de lyrische dichter Stesichoros, in de 6de eeuw vóor onze jaartelling levend, de oudste zegsman is. [1]) Bij dezen doen zich twee opmerkelijke feiten voor; vooreerst

---

[1]) Te Himera op Sicilië geboren; een der grootste lyrici genoemd, en als vinder van koren en muzikale rhythmen beroemd; vandaar zijn naam *Στησίχορος*; hij heette T i s i a s. Zijne fragmenten zijn met goede commentaren uitgegeven door O. F. Kleine te Berlijn, 1828. Zie aldaar pag. 24.

blijkt hij nieuwe mythen verdicht te hebben, ten andere was van hem bekend, dat hij eene berisping van Helena geschreven had, die hem hare macht gevoelen deed en met blindheid strafte; dat hij daarop boetvaardig haar een lofdicht wijdde en er het gezicht door terugkreeg.

Gaan wij te ver, als wij in deze twee feiten duidelijk de wording en verklaring zien zijner vergoelijkende voorstelling? Volgens deze werd door Here's toedoen maar een schijnbeeld van Helena door Paris naar Troje gevoerd en de ware Helena door Hermes opgenomen en zoolang in Egypte bij koning Proteus geplaatst, waar Menelaos haar na Ilios' verwoesting als trouwe gade wedervond. [1])

Op deze voorstelling, uit Stesichoros en Herodotos geput [2]), heeft Euripides zijne tragedie Helena gebouwd.

---

[1]) Ik zou wenschen de onaesthetische en valsche voorstelling der schijn-Helena, *ἑιδώλου Ἑλένης*, te vernietigen; en daartoe strekke nog dit. Volgens Herodotos zou zij ook aan Homeros bekend zijn geweest; doch dit berust op eene niet juiste opvatting. In Boek II c. 116 beroept gene zich daartoe

1⁰ op de verzen 289 e. v. van den 6den zang der Ilias. Daar is echter alleen sprake van Paris' bezoek aan Sidon, toen hij Helena naar Troje voerde; niets meer volgt er uit;

2⁰ op de verzen 227, zang 4 der Odussee, waar sprake is van de heilzame kruiden en sappen, die Helena in Egypte had leeren kennen, en 351 zang 4, waar Menelaos' verblijf in Egypte vermeld wordt. In beide gevallen geldt het 't verblijf na Troje's verwoesting — ergo. —

Noch Homeros, noch andere cyclici hebben Helena gedurende het beleg van Troje in Egypte geplaatst.

Platoon neemt in zijne Republiek Stesichoros aan als den auteur der andere voorstelling; waar hij de menschen, die ijdele genoegens najagen, vergelijkt bij de Trojanen, die volgens Stesichoros streden om het schijnbeeld van Helena.

In Platoons Faidros is een fragment, het begin wellicht van Stesichoros' Palinodie bewaard:

Ὀυκ ἔστ' ἔτυμος λόγος δῦτος.
Ὀυ γὰρ ἔβας νηυσὶν ἐν εὐσέλμοις.
Ὀυδ' ἵκεο Πέργαμα Τροίας.

[2]) De heer F. H. B. von Hoff heeft dit in zijne dissertatie de Mytho Helenae Euripideae, Leiden 1843, afdoend aangetoond. Men vindt daarin een

De handeling heeft daar plaats in Egypte. Helena treedt op met eene voorafspraak: Paris kwam mij ontvoeren, zegt zij, maar Here wierp zijne plannen in duigen, door een levend schijnbeeld, uit lucht gevormd, in mijne plaats te stellen. Zeus nu ontstak tusschen de Grieken en Frygiërs een hevigen krijg om de aarde, onze gemeenschappelijke moeder, te verlichten van den last eener al te groote bevolking en om aan de wereld den dappersten der Grieken te doen kennen. (!) Mijn naam alleen werd de reden van zooveel verwoesting. (!) Hermes hief mij op in de lucht, en mij in eene wolk hullende, bracht hij mij hier (op het eiland Pafos in Egypte), waar de wijze Proteus regeert, opdat ik daar ongedeerd zou verblijven en Menelaos mij eens deugdzaam zou terugvinden. Hier ben ik gebleven, terwijl mijn ongelukkige man, aan het hoofd van een machtig heer mij is gaan terugvorderen. Ik ongelukkige ben het voorwerp van verachting en verwensching.

Menelaos en de zijnen stranden op de kust van het eiland; Teukros, landwaarts ingegaan, ontmoet Helena en verhaalt haar, hoe zij van het verwoeste Troje komen, hoe Menelaos Helena bij de haren sleepte naar zijn schip (het schijnbeeld natuurlijk!). Dan komt Menelaos, verhaalt zijne lotgevallen en zegt, dat hij Helena in eene grot bij het strand heeft achtergelaten. Eindelijk herkennen hij en de echte Helena elkaar; verneemt men, dat het schijnbeeld in de lucht vervlogen is, en ook, dat Theoklimenes, Proteus' zoon, Helena wil huwen.

Een list wordt beraamd. Menelaos komt als vreemde den koning mededeelen, dat Menelaos dood is en Helena aan zijne schim een offer moet wijden in volle zee. Daartoe krijgen zij vergunning, een schip met roeiers en het noodige voor de lijkplechtigheden. Zij steken in zee; Menelaos offert op het schip een os, wiens bloed bij den boeg in het water vloeit; dan vallen de Grieken de bemanning aan, dooden haar en varen naar huis.

---

schat van plaatsen over deze mythe, over Stesichoros etc. Het waren zeker Stesichoros' *Ἰλίου πέρσις* en zijn Oresteia, waaruit Euripides putte. Ook in het slot van de E l e k t r a (vs. 1289), geheel in den geest der H e l e n a en waarschijnlijk kort daarna geschreven, volgt hij deze opvatting.

Kennelijk hebben wij hier met de denkbeelden van een jonger geslacht, van een minder naïeve en primitieve, meer speculeerende richting te doen. Euripides, die in zijne Trojaansche vrouwen en in zijn Orestes de Homerische opvatting behield, heeft misschien behoefte gevoeld voor de minder beschaafde maar natuurlijker zeden van den heroïschen tijd, eene zedelijker, maar minder aesthetische, voorstelling te geven. Maar deze philosoof van het tooneel was wel eens, en hier zeker, meer denker dan dichter, dan artist.

Er ligt eene goede kunstles in het vergelijken van de opvatting in de Ilias en in dit stuk van Euripides.

Hoe onbeduidend en valsch is, vergeleken met de menschen vol natuur en leven, met de hartstochtelijke drijfveeren van goden en menschen in de Ilias, deze verklaring van den Trojaanschen oorlog, alleen „om de aarde te verlichten van den last der overbevolking en om den dappersten Griek te toonen.” Hoe gekunsteld en dwaas dat schijnbeeld van Helena, waarom de strijders tien, twintig jaren zouden gekampt en geleden en dat Paris even zoovele jaren in zijne armen zou gedrukt hebben. Het is verzonnen om Helena’s bedrijf te vergoelijken, maar de echte Grieksche kunst weet van geen vergoelijken en knutselen; zij is waar, frisch, scherp en kernachtig in hare natuurlijkheid en menschelijkheid.

En daarom ook, welke prachtige partijen er in Goethe’s Helena zijn, zoodra zij geheel in eene allegorie verkeert, houdt de macht van den indruk op, en zien wij al het aangrijpende van Homeros’ Helena met vernieuwde klaarheid. Laten wij dan met Euripides dat schijnbeeld der tweede en latere traditie in de lucht doen vliegen, en ons houden aan het eenige ware en frissche beeld van Helena.

De Homerische opvatting van de sage is ook door den in de 5e eeuw onzer jaartelling levenden Griekschen dichter Kolouthos gevolgd in zijn dichtstuk De roof van Helena [1]).

Het drama van Helena’s schaking, dat den Trojaanschen oor-

---

[1]) Ἑλένης ἁρπαγή. Kolouthos is in het Egyptische Lukopolis, in Thebais, geboren. Over den twijfel omtrent zijn persoon, zie J. D. v. Lenneps uitgaaf, 1747, praefat. XIX.

log veroorzaakte, was zelf een gevolg van een in hooger sfeer, tusschen de ambrosioi, aangevangen drama.

De voornaamste godheden waren op de bruiloft van Thetis en Peleus in het Thessalische bergland vereenigd. Daar ontvlamde tusschen Here, Afrodite en Athene de naijver wie de schoonste was, — of liever, laten wij deze moderne voorstellingswijze, die uit het binnenste de neigingen naar buiten doet optreden, verwisselen voor de in personen beeldende Grieksche methode.

Eris dan, de Tweedracht, beleedigd om de wijze, waarop zij van het feest verwijderd werd, schudt de goudblonde haren, die zwieren om haar hoofd in den wind, en als een kalf, door een insekt gestoken, dwaalt ze in de eenzame bosschen en zoekt hare wraak. Daartoe plukt ze een der gouden appelen der Hesperiden, en werpt dien, als prijs der schoonste, te midden van de feestelingen. Here, Afrodite en Athene ontsteken in naijver om zijn bezit; Zeus gelast daarom Hermes hem aan Paris te brengen, die op de bergen bij Troje de kudden zijns koninklijken vaders weidde, om oordeel te vellen over deze twee, hier opgenoemde schoonheden: de oogen en het schoon verband van wenkbrauwen en voorhoofd [1]).

Ieder maakt zich zoo schoon mogelijk. Kupris, de rozenvingerige Kupris, heeft reeds haar sluier afgelegd, de welriekende haren van de haarspang bevrijd en de golvende lokken met den diadeem getooid.

Paris hoedde in het rotsig Idagebergte de kudden, en zijne lippen dwaalden over de pijpen der syrinx, waaruit Pan en Hermes ter eere een lied klonk, toen hij Hermes met de drie godinnen zag aankomen.

Het is niet onaardig te zien, welke soort van schoonheden de bij uitstek deskundige, wien alleen zulk eene teedere jury-uitspraak was opgedragen, onderzocht. Hij beschouwde den glans der blinkende oogen, den hals schitterend als goud, en van achteren den hiel en den indruk der voetzolen. De drie godinnen spreken hem aan en doen hem ieder hare toezeggingen: Here de oppermacht over Azië, Athene krijgsroem. Kupris op hare beurt heeft het breed geplooide gewaad opengeslagen, den boe-

---

[1]) *Βλεφάρων ξυνοχὴν καὶ κύκλα προσώπων.*

zem onbeschroomd ontbloot, den gordel ontknoopt. — Zoo, met een zoeten glimlach hem de schoonste vrouw, Helena, toezeggende, staat zij voor hem.

Reeds heeft Paris haar den appel geschonken.

En dan, het haar half los, het bovenlijf ontbloot, met de eene hand den appel houdend — en dit is de gestalte, door het beeld der Venus van Melos in marmer vereeuwigd — vaart zij uit tegen hare mededingsters; want dus zijn die Grieksche godinnen.

Maar wij moeten Paris volgen, die nu naar Sparta ijlt om Helena te halen. Ontscheept, baadt hij zich en stapt naar de stad; voorzichtig, opdat hij zijne voeten niet bevuile, en zijne haren door den wind niet in wanorde brenge. De komst van een gast wordt in het paleis van Menelaos bekend:

Toen van het gastvrij huis ontsluitende grendel en deuren,
Spoedde zich Helena haastig den binnensten hof van het huis door,
Buiten de schittrende poort al zoekend in 't rond met de oogen.
Toen ze hem zag en beschouwde, de kamer hem binnen geleid had,
Bood ze hem 't zilvren gestoelte; verzadigen kon ze haar oog niet,
Tot ze ten leste, vervuld van bewondering, zeide tot Paris:
— Gast, waar komt gij vandaan? Zeg, welk uw geslacht en uw landstreek?
Schitterend, gansch aan een koning gelijkt gij in houding en schoonheid,
Vruchtloos zoek ik toch onder de Grieksche geslachten uw afkomst.
Alzoo zeide ze, teederbespraakt, en voor Paris ontgloeiend.
Toen antwoordde haar deze met woorden zoo zoet als honig.

Hij zegt: ik ben Priamos' zoon en scheidsrechter geweest tusschen godinnen; aan de schoonheid van Kupris heb ik den prijs gegeven. Zij heeft mij ten loon de liefelijke vrouw beloofd, die Helena heet, eene zuster van Kupris. Kom, geef mij uw hand, daar Kupris het beveelt, opdat zij en ik niet beschaamd worden. Gij weet, dat Menelaos onmachtig is; en vrouwen als gij worden niet onder de Argieven gevonden, want deze zijn onbevallig, ontaard en aan mannen gelijk geworden. Zoo sprak hij. Blozend sloeg zij de oogen naar den grond, lang aarzelend en zwijgend, tot zij verrukt uitriep:

Waarlijk, o gastvriend, lang reeds heb ik de muren van Troje
Wenschen te zien, van de stad, door Apollo gebouwd en Poseidoon.
Daar Afrodite 't gelast, die het huwelijk regelt, zoo volg ik.

Terwijl hare dochter Hermione weeklaagt bij hare dienaressen en in wanhoop overal hare moeder zoekt, voert Paris deze over den Hellespont naar Ilios. Daar ziet zijne zuster Kassandra, wie de toekomst bekend is, hen komen, en rukt de haren los en verscheurt haar met goud doorweven sluier, om de oorzaak van zoovele rampen.

Het vloeiende gedicht van Kolouthos bevat eenige bevallige plaatsen, maar het geeft ons toch het beeld eener meer moderne en gezochte kunst dan die der beste tijdvakken. Het is Grieksch, maar Alexandrijnsch-Grieksch. Paris is ook in de Ilias een man, die meer dan de anderen op weelde, verfijning, elegantie gesteld is, maar hij is er toch krachtig. Deze Paris evenwel, bevreesd zijne voeten door het stof te bevuilen en zijne haren in wanorde te brengen; de beschrijving van de schoonheden der godinnen; sommige gezochte spelingen en woorden; de mindere breedheid der partijen; dat alles getuigt van eene weekere, meer gekunstelde poëzie dan de grootsche en frissche behandeling der Ilias.

Daar vinden wij het krachtigste en schoonste beeld van Helena, eene figuur die in fijnheid en breedheid tevens ons aan Feidias' vrouwenbeelden in den gevel van het Parthenon doet denken.

In den 3den zang der Ilias (vs. 122) zien wij haar het eerst. Reeds negen jaren hebben de Achaiers den kommer en de jammeren om Helena's wille geleden. Nu is er een wapenstilstand gesloten, want Menelaos zou met Paris (ook Alexandros genoemd) een tweestrijd houden om Helena en om de schatten. De wagenmenners sturen de strijdwagens weer in het gelid terug, de krijgers springen van de wagens af, leggen de rustingen neder, planten de speren in den grond, en de vijanden naderen elkander.

Nu ging Iris 't bericht blankarmige Helena melden.
Helena vond zij ter zale; een groot doek stond zij te weven,
Dubbel en purpergekleurd, er in wevende menigen kampstrijd,
Rossenbedwingende Trojers en kopergedoste Achaiërs,
Al wat door Ares' geweld zij ten haren gevalle verduurden.
Dicht tot haar naderend zeide haar toen vlugvoetige Iris:
„Kom ginds, lieflijke vrouw, om het vreemde bedrijf te aanschouwen:
Zie, rostemmende Trojers en kopergepantserd' Achaiërs,
Zwijgend rusten zij nu, — wijl het strijden geraakte tot stilstand —
Leunend op 't schild; in den grond steekt naast hen het rijzige lanshout.
Maar nu zal Alexandros en strijdbare held Menelaos

Samen een tweekamp voeren om ú met geweldige speren.
  Alzoo sprak de godin en zij stortte een teeder verlangen
Binnen haar hart naar den eersten gemaal, hare stad en haar ouders.
Vlug in de plooien zich hullend van 't zilverigheldere lijnwaad,
Snelde ze heen uit de zaal en een traan ontvloeide haar zachtkens;
Weldra kwamen zij toen aan de plaats van de Skaiïsche Vestpoort.
Samen om Priamos henen en Panthoös nevens Thumoites
Zaten de oudsten des volks bijeen op de Skaiïsche burgpoort,
Toen zij nu Helena zagen hen naderend boven den toren
Spraken zij fluistrend de een tot den ander de vluchtige woorden:
— Niemand wrake 't voorwaar, dat Trojaan en Achaiër in 't pantser
Zóó lang zóó veel jammren om zulk eene vrouwe verduren,
Gansch d'onsterflijken vrouwen der goden gelijkt zij van aanzicht.
  Alzoo spraken zij daar; doch Priamos zeide haar roepend:
— Kom, mijn geliefd kind, nader en zit hier dicht aan mijn zijde;
Neen, geen schuldige zijt gij voor mij; schuld hebben de goden,
Welke die bronne van tranen, den krijg der Achaiërs, mij zonden.
Wil mij den naam ook noemen van gindschen geweldigen krijgsman,
Wie die Achaische man mag zijn, zoo treflijk en rijzig.

Helena wijst hem en den oudsten dan de groote helden der Grieken, Agamemnoon, Odusseus, Ajas, — doch niet Menelaos.

Vergeefs zoekt Helena onder die mannen hare twee broeders. Onthouden zij zich misschien van den strijd, omdat zij den smaad vreezen en de vele verwijten, uit hoofde van mij? Zoo sprak Helena; maar beiden dekte reeds de aarde van Lakedaimoon. Intusschen worden de offers gereedgemaakt om het verbond te vieren en te bevestigen. Priamos ook bestijgt en bestuurt zijn wagen en begeeft zich naar buiten. De lammeren worden geslacht, de wijn geplengd, het verbond bezworen en de tweekamp van Menelaos en Alexandros gehouden. Boven, op de skaiïsche poort aanschouwt Helena dat gevecht. De Grieksche heros wondt den Trojaanschen, en hem grijpend bij de manen des helms, wil hij hem meesleepen. Maar Afrodite doet den bontgekleurden keelriem losspringen; Menelaos houdt den helm alleen in de hand en Paris wordt door Afrodite in een nevel weggevoerd naar zijn huis. Daar legt zij hem in zijne welriekende kamer neder op het rustbed, in glanzende schoonheid. Dan ijlt ze naar de hooge poort, waar Helena nog staat onder de Trojaansche vrouwen, en in de gestalte van eene harer oude dienaressen, roept ze haar, mede te komen naar Paris: Kom, zegt zij, Paris roept u, hij ligt

op zijn sierlijk rustbed, schitterend door kleederen en schoonheid.
Zoo sprak de godin; maar toen Helena haar herkende aan haar schoonen hals en stralende oogen, verbaasde zij zich en zei:

— Schriklijke! waarom wenscht gij mij hiermeê dus te verdwazen?
Zult gij mij eerst weer ergens in volkrijkbloeiende steden
Voeren van Frugië's landen of wel van Maeonië's lustoord,
Zoo bij de reedlijke menschen gij daar ook hebt eenen gunstling?
Wijl Menelaos, de zege op held Alexandros behalend,
Mij, de verfoeilijke vrouw naar zijn woning verlangde te voeren,
Zoekt gij mij daarom weder, bedrieglijke listen verzinnend?
Ga, zit zelf aan zijn zijde, de wegen der goden verlatend,
Wend voortaan nooit weder uw voeten terug ten Olumpos,
Maar blijf steeds zijn gezelle, verzorg hem en deel in zijn kommer,
Licht dan zal hij tot vrouw, wellicht zijn slavinne u maken.
Gindsheen zal ik u niet, — want zeker dit ware berisplijk —
Volgen, zijn sponde bereidend; mij zullen de Troïsche vrouwen
Allen er dra om bespotten; en reeds is eindloos mijn hartzeer.
Toornig zeide haar toen de godin Afrodite ten antwoord:
— Terg mij, vermetele, niet, tot ik hevig verbolgen u loslaat,
Bitter u hatend, gelijk ik tot heden u inniglijk lief had.

Toen ontstelde Helena, de dochter van Zeus; zij ging, bedekt door den schitterend blanken sluier, zwijgend, onbemerkt, en de godin leidde haar.

Eenige Duitsche philologen, waardig door Mefisto in een Walpurgisnacht geteisterd te worden, hebben dit geheele tafereel (vs. 383—448) als eene doellooze episode gebrandmerkt, waarvan de weeke toon en de gladheid de jongere vorming zouden verraden; ook hebben Alexandrijnsche geleerden reeds den uitval van Helena tegen Afrodite als ergerlijk verworpen.

Wanneer zal de kritiek van kunstwerken toch eens in hoogsten aanleg uitgaan, niet van geleerdheid maar van een kunstenaarsgevoel en begrip van kunst? Voor deze is de geheele episode even echt als schoon, en echt Homerische kunst. Helena verschijnt hier in al haar natuurlijkheid en hartstocht, en de stoute en vrije toon jegens de godin, al was Helena niet zelve eene dochter van Zeus, ligt geheel in den geest der mythische en heroïsche tijden.

Door Venus geleid, komt Helena dan in Paris' kamer. De godin neemt een zetel en plaatst dien bij zijn rustbed; Helena

zet er zich neder, maar wendt het gelaat van hem af en overstelpt hem met verwijten:

> Zóo van den strijd dan keert gij; ik wist er u liever gesneuveld,
> Zwichtend den krachtigen man, die mijn vorige gade geweest is.
> Eertijds pochtet gij immers den strijdbaren held Menelaos
> Verre te boven te gaan door uw kracht, uwe vuisten en werpspies;
> Ga thans weer uitdagen den strijdbaren held Menelaos,
> Samen te voeren den kamp; maar neen, ik vermane u veeleer
> Verder te staken den strijd, blondlokkigen held Menelaos,
> Niet weer tegen te streven ten kamp, —

Paris antwoordt, dat hij een andermaal Menelaos overwinnen zal en — dat hij haar nooit zoo mooi heeft gevonden; en er volgt eene verzoening.

Een dergelijk tooneel vinden wij in het 6e Boek (vs. 315). Hektor, gansch gewapend en de lans van elf voet lengte in de hand, gaat naar het schoone paleis van Paris, hoog op den burg, dicht bij zijn eigen paleis. Hij vond hem bezig in de vrouwenzaal, de prachtige wapens beschouwende; en Helena zat bij de vrouwen, die zij schoone werken deed uitvoeren. Hektor verwijt Paris zijne werkeloosheid. Deze antwoordt hem, dat hij bezig is zich gereed te maken, dat ook Helena hem met zachte woorden had opgewekt zich naar het oorlogstooneel te begeven. Daarop zegt Helena, met honigzoete woorden:

„O mijn zwager, van mij onheilstichtende ellendige! O had mij, toen mijne moeder mij 't leven gaf, een ruwe storm weggeraapt in het woud of in de golven der schuimende zee — alvorens dit alles geschiedde.

Maar nu de goden deze onheilen hebben laten gebeuren, wenschte ik de vrouw van een dapperder man te zijn. Hem is geen hart in 't lijf. Maar kom gij binnen, en zet u neer op dien zetel, zwager, wijl op u de zwaarste taak rust, ter wille van mij, ellendige [1]) en van Alexandros' euveldaad, wie Zeus eene booze beschikking heeft bestemd, zoodat de geschiedzangen des nageslachts ons zullen bespreken!" [2])

---

[1]) *Κυνὸς.*

[2]) Men zou de zaken geheel uit het verband trekken, als men de in Shakespaere's Troilus and Cressida voorkomende scène van Paris, Helena

Doch de Homerische kunst, die de karakters zoo frisch en breed voorstelt, weet ook de fijnheid op te merken en te waardeeren. Wij vinden daar een schoon voorbeeld van in de laatste bladzijde der Ilias. Ilios' lot spoedt ten einde; Hektor is gedood en zijn lijk neergelegd op het praalbed. De zangers doen hunne jammerende tonen hooren; de vrouwen zuchten en weenen. Andromache, Hektors vrouw, en Hekabe, zijne moeder, storten in vurige woorden haar weemoed uit. Na deze verheft ook Helena klagend hare stem:

Hektor! van alle de zwagers mij verre de liefste aan 't harte!
Ach thans heeft mij tot vrouwe de godlijke held Alexandros,
Die mij naar Troje ontvoerde; o ware ik eerder gestorven!
Immers het twintigste jaar is dit nu reeds dat mij heensnelt
Sedert ik herwaarts toog en verliet het gewest mijner vaadren;
Maar nog nimmer vernam ik van u een verwijt of een smaadwoord;
Ja zelfs, als mij een ander ter woonzaal wilde berispen
Onder de zwagers of zusters of statige vrouwen der broeders,

---

en Pandarus in ernst hier ter vergelijking bijbracht. Dat tafereel is maar een klein onderdeel, de figuren ondergeschikt. Anders zou deze Helena, die concetti wisselt met Pandarus, deze fair sweet queen, wie Pandarus toewenscht

Fair thoughts be your fair pillow;

die door Paris als „my Nell" wordt aangesproken, ons grappig verrassen naast de vrijmoedige en overmoedige Spartane en haar driest antwoord aan Afrodite.

Als Paris zegt:

I would fain have arm'd to day, but my Nell would not have it so,

zien wij ook eene andere Helena voor ons dan die zich bij Hektor over Paris' lafheid beklaagt.

En dan deze woorden van Paris:

Sweet Helen, I must woo you
To help unarm our Hector: his stubborn buckles,
With these your white enchanting fingers touch'd,
Shall more obey, than to the edge of steel
Or force of Greekish sinews; you shall do more
Than all the kings, — disarm great Hector.

Welke andere menschen, welk eene andere wereld! Wij zijn hier te Verona, voor het huis van Capuletti of Montecchio, of zoo ge wilt in Blackfriars of Globe.

Of ook Hekabe — steeds was Priamos zelf als een vader —
Altijd kwaamt gij bedarend er tusschen als vriendlijke voorspraak,
Zoo door den minzamen aard van uw hart als verzachtende woorden.
Daarom beween ik in u tegelijk het verdriet van mij zelve;
Want thans is geen ander in Troja's wijde gewesten
Meer mij genegen of vriendlijk, zij mijden mij allen met afkeer.

Ik heb maar enkele voorbeelden uit het oudste en schoonste der Homerische gedichten kunnen voorstellen; — maar genoeg, hoop ik, om de grootschheid dezer poëzie te doen voelen.

Wat is dat alles echt menschelijk, natuurlijk en waar! Welk een eenvoud in de middelen, zelfs die waarmede het hoogste uitgedrukt wordt!

Deze mannen, gehard en vergrijsd in krijg en staatkunde, die met eenvoud en reinheid Helena, de oorzaak hunner rampen, verontschuldigen, getroffen door hare schoone gestalte;

Deze vrouw, die het verdelgende harer schoonheid bewust en er door gedrukt, altijd vorstelijk en hoog blijft, tegenover menschen en goden;

Haar hartstocht voor moed en grootschheid van karakter, die zij in den weekeren Paris mist;

De teerheid in de uitstorting van haar gevoel jegens Hektor;

Dat alles is grootsche, monumentale kunst, en toch dat alles is fijn gevoeld en tintelend van leven.

Wij hebben hier weder gelegenheid met het verschil van het eene kunstbegrip en het andere ons voordeel te doen.

Ziehier hoe Helena in de *Trojaansche vrouwen* van Euripides voorkomt:

Troje is verwoest; de aanzienlijke vrouwen als buit verdeeld; wraakoffer op wraakoffer gestapeld.

Menelaos.

. . . .

Naar Troje trok ik niet om mijne vrouw, maar om den man, die uit mijn huis mijne vrouw roofde. Nu kom ik die Lakonische — want gade zeg ik liefst niet meer — halen; in de tent der gevangenen is zij opgesloten; mij is zij overgelaten op leven of dood. Naar Argos zal ik haar voeren en daar ten dood wijden.

Dienaren, gaat in die tent en sleept haar voort bij de met doodslag bezoedelde haren.

Helena.

O Menelaos! dat is een begin om alles te vreezen .... maar ik wil u vragen wat gij en de Hellenen met mij voorhebt.

Menelaos.

Geheel het leger raadt mij u te dooden.

Helena.

Het is mij toch vergund te spreken ....

Menelaos.

Ik kom om u te dooden, niet te praten.

Hekabe doet haar de genade verwerven zich te mogen verdedigen. Helena houdt deze pleitrede:

De eerste oorzaak der ramp zijt gij, Hekabe, die Paris hebt ter wereld gebracht; vervolgens is de grijsaard (die op Priamos' bevel het kind Paris had moeten dooden) de oorzaak van den val van Troje en van mij.

In den prijskamp der godinnen verwon Kupris, die mij aan Paris schonk; en zie nu welk een gewin dit voor Hellas was. Daardoor toch zijn de Hellenen niet door de Barbaren ten onder gebracht. Deze voorspoed van Hellas was mijn ongeluk. Verkocht om mijne schoonheid, lijd ik om hetgeen mij een eerekrans moest doen verwerven. Maar gij zult zeggen, dat ik nog niet in alles heb verklaard waarom ik uw huis heb verlaten. Hij kwam, die booze geest, of ge hem Alexandros of Paris noemt, en het was geene geringe godin, die met hem kwam! En hem hebt gij, o slechte man, in uw huis achtergelaten, naar het verre Kreta te scheep vertrekkende.

Ziet ge!

Straf de godin, en stel u boven Zeus, die zelf der liefde slaaf is. Maar vergeef het mij.

Nu had ik na Paris' dood zijn huis moeten verlaten en naar

de vloot der Argeiërs gaan. Wel, juist dat beproefde ik; getuigen de spieën en wachters op de poorten, die mij dikwijls betrapten, wanneer ik mij met touwen van de hoogte wilde laten zakken; maar mijn nieuwe gemaal, dien ik gedwongen werd te huwen, hield mij met geweld terug.

Koor.

Help, koningin, vernietig hare redekunst; schoon spreekt zij, terwijl zij eene boosdoenster is.

Hekabe.

. . . .

Neen, die godinnen zijn niet om een schoonheidsprijs naar de Ida gegaan. Wat ware er Here aan gelegen schoon te zijn? Om een hoogeren dan Zeus te behagen? En Athene, die van haar vader afbad jonkvrouw te blijven?

Maak de goden niet slecht, om uw kwaad te verschoonen. [1]) Dat gelooven geen verstandigen. Kupris, zegt gij, zou mijn zoon gevolgd zijn naar uw paleis; dat is belachelijk, want zij had u immers gemakkelijk naar Troje kunnen voeren.

Neen, mijn zoon was zeer schoon en uw zin was het, die, hem ziende, voor Kupris speelde. Want alle dwaasheden, zij zijn Afrodite's voor de menschen.

Maar gij zaagt hem schitteren in Aziatische kleederpracht en goud, en gij werdt verdwaasd; gij leefdet eenvoudig in Argos en gij wildet naar de schitterende stad der Frugiërs; uw weeldelust was Menelaos' huis niet genoeg. Wie heeft u hooren roepen en jammeren, toen mijn zoon u zou geroofd hebben? Wie heeft u hier den strik of het zwaard zien grijpen, zooals eener eerbare vrouw betaamde? En heb ik u niet herhaaldelijk gezegd: Keer terug en verlos ons en de Hellenen van bloedigen krijg?

O Menelaos, voor Hellas en uwe eer, laat haar sterven.

---

[1]) *μή μαθεῖς ποίει θέας τὸ σὸν κακὸν κοσμοῦσα*, eene van die schoone uitdrukkingen zooals Euripides vele heeft.

Menelaos.

. . . .

Voort, ga dan heen ter steeniging, en boet met korte stervenspijn den langen nood der Achaiërs.

Helena.

Aan uwe knieën smeek ik, laad op mij de schuld der goden niet, vergeef.

Menelaos.

Ik beveel haar naar de schepen te brengen.

Hekabe.

Maar dat zij niet met u op hetzelfde schip zij. Want liefde is onvergankelijk.

Menelaos.

Het geschiede naar uw verlangen; hetzelfde schip zal zij met mij niet betreden. In Argos zal zij sterven . . . .[1])

Ziedaar de wijze, waarop Euripides den toestand heeft opgevat. Er is een hemelsbreed verschil tusschen deze en die der Homerische kunst. Trouwens wij mogen den grooten afstand niet uit het oog verliezen, die de heroïsche tijden scheidt van de 5de eeuw; deze laatste was naar ons woord reeds een moderne tijd, een tijd van nieuwe denkbeelden, van vergevorderde beschaving en verstand. Maar toch is er in Euripides' kunst, bij zeer veel schoons, veel te veel verstand en redeneering. Wij hooren den wijzen dichter zelven, niet Helena en Menelaos; wij zien niet de botsing der hartstochten zelve in hunne ontwikkeling; het riekt naar de wassen schrijftablet, niet naar de scherpe lucht van het zeestrand en de geurige wouden. Hekabe's, of liever Euripides' verklaring van Helena's hartstocht enz., is hier

---

[1]) In den Orestes van Euripides zien wij evenwel Menelaos zorg dragen, dat men zich niet op Helena wreekt en laat hij haar wegbrengen.

vooral opmerkelijk. Tegenover den levenden invloed der menschelijke godinnen bij Homeros, is de voorstelling van Euripides ontstemmend; zij is rationalistisch; schijnbaar meer waar, doch ondichterlijk. Maar niet omdat zij de handeling verplaatst in het gemoed der menschen; — want dit volgt uit een moderner wereldbeschouwing, dieper en waarder dan de oude. Maar bij Euripides is die nieuwere wereldbeschouwing nog niet tot kunst geworden. Dat is de zaak. In het verhevenste nieuwere drama, dat van Shakespeare, worden de handelingen ook geheel van binnen naar buiten ontwikkeld, uit het gemoed der menschen zelve; maar met hooge kunst. Bij Euripides is de methode, later eene eigenschap der nieuwere kunst, aanwezig, maar de poëzie lijdt er schade bij, daar de kunstenaar deze wijze nog niet meester is.

Waar de Ilias ophoudt, bij de lijkplechtigheden van Hektor, heeft een jonger Grieksch dichter van de 4de eeuw onzer jaartelling, Quintus van Smyrna, den draad weder opgevat. Zijn epos, trouw in den geest der Homerische gedichten en uit oude bronnen geput, schilder in het 13de en 14de Boek den vreeselijken nacht, waarin de Grieken Ilios verwoesten. Paris, door een pijl van Filoktetes gewond, was op het Ida-gebergte gestorven. [1])

Helena was daarbij niet tegenwoordig. Doch na Paris' dood had zijn broeder Deïfobos haar als vrouw tot zich genomen; deze is de eerste, dien Menelaos in het brandende Troje vindt en onder een vloed van smaadwoorden doodt. Maar het is zijne vrouw, die hij zoekt en eindelijk ontdekt achter in het gebouw, vreezende voor zijn toorn. Toen hij haar voor het eerst weder zag, wilde hij haar dooden, maar de lieflijke Afrodite deed hem het zwaard uit de hand glijden; zij verzachtte zijne bittere jalousie en wekte de liefde in zijne oogen en verbeelding op. Een onverwachte bedwelming greep hem aan, en hare schoonheid ziende, durfde hij

---

[1]) Zie hieromtrent de uitmuntend door Quintus (of Kointos) gegeven scène waarin Paris' eerste echtgenoot Oinone weigert hem te helpen en naderhand, toen zijn dood hare vroegere liefde weer had doen ontwaken, haar jammer uitstort en zich op den brandstapel werpt, die Paris' lijk verteert.

Vergelijk Oenone bij Ovidius, — hoeveel flauwer en hoe gekunsteld!

haar niet treffen, maar stond roerloos als een doode tronk in de bosschen op het gebergte. Zoo aarzelde hij eene poos. Opeens wierp hij van zich af wat zij verkeerds had bedreven; Afrodite wischte alles uit, zij die aller goden en menschen zinnen beheerscht.

Doch voor de anderen wil hij zich goedhouden en veinst haar te willen treffen; maar zijn broeder Agamemnoon houdt dan zijn arm tegen:

Het past u niet, zegt hij, uwe wettige vrouw te dooden, voor wie wij zooveel hebben geleden en Priamos in het ongeluk hebben gestort; niet zij is de schuldige oorzaak, maar Paris, die den gasten beschermenden Zeus beleedigde.

Zoo sprak hij en Menalaos gehoorzaamde.

Als de goddelijke Eoos van haar gouden troon uit de zee is opgestegen, brengen de Achaiërs buit en gevangenen naar de schepen.

Agamemnoon geleidt Kassandra, Neoptolemos Andromache, Odusseus voert met geweld Hekabe mede.

Te midden der jammerende vrouwen, meisjes en kinderen, geleidt Menelaos Helena.

Geene klacht deed zij hooren, maar schaamte lag op haar donkere oogen en kleurde de schoone wangen van boven rood; en inwendig broedde haar gemoed de vreeselijkste dingen, want zij dacht, dat de Grieken haar zouden mishandelen. Haar hart klopte, en met dichtgeslagen huive volgde zij de voetstappen van Menelaos, schaamrood evenals Kupris, toen zij met Ares was betrapt. Haar in schoonheid en schaamte gelijk, ging zij, bij de gevangen Trojaansche vrouwen, naar de schoone vaartuigen der Grieken. En in het ronde waren al de krijgslieden verblind door den glans der schitterende schoonheid en niemand durfde een smaad op haar werpen, noch in haar aangezicht noch achter haar rug, maar zij zagen haar aan als eene godheid, en geen dier mannen gedacht meer het leed en de moeiten, die zij om haar hadden uitgestaan. —

Geweldige macht der schoonheid! Ziedaar dan Helena ook door de Grieken geamnestiëerd, zooals wij het vroeger van de Trojaansche grijsaards zagen.

Quintus geeft ons ten slotte eene bevallige beschrijving van hare verzoening met Menelaos.

Als de avond gevallen is en men ter ruste gaat, zit de Atreide in zijne tent bij zijne vrouw met de schoone haren, want de slaap was niet over hunne oogleden gedaald, maar Kupris waarde om hunne gedachten, opdat zij zich hun vroeger samenzijn herinnerden en de droefheid van zich wierpen. Zoo zaten zij, en Helena was de eerste, die sprak:

O Menelaos, laat uw toorn niet in uw gemoed tegen mij los; want het is niet op mijne begeerte, dat ik uw huis verliet, maar Alexandros en der Trojanen geweld heeft mij ontvoerd en men heeft mij belet mijzelve te dooden. Ik bid u, laat alle sombere droefheid om mij varen.

De verstandige Menelaos antwoordde:

Denk er dan niet meer over, maar laat de droefheid slapen in uw hart en in het zwarte huis der vergetelheid.

Vreugde vervulde Helena het gemoed, want zij hoopte, dat haar gemaal zijn bitteren toorn zou staken.

Zij sloeg de armen om hem heen, en beiden vloeiden zoete tranen langs de wangen. Liefdevol rustten zij bij elkander, gedachtig hun onderlingen echtband. En zooals de klimop en de wijnrank zich winden, omarmden zij elkander, totdat de stille slaap hen beving.

Acht jaren zwierf zij nog met zijne schepen rond, voordat zij Sparta weder bereikten. Daar vinden wij haar weder, in het 4de Boek der Odussee.

Als Peisistratos en Telemachos zijn vader Odusseus gaan zoeken, komen zij in het heuvelachtig Lakedaimoon. In Menelaos' paleis, schitterend van zilver, goud, ivoor en marmer, wordt de dubbele bruiloft gevierd van zijn zoon en van Hermione, de eenige dochter van hem en van Helena. De beide gasten waren reeds in de zaal ontvangen, toen Helena, uit haar welriekend vertrek komende, binnentrad, eene gestalte als Artemis. Eene dienstmaagd geeft haar een fraaien zetel en voetbank, eene andere een wollen tapijt, anderen een zilveren korf vol violette wol en een gouden weefspoel. Terwijl zij weefde, zei ze snel tot haar man:

Voortreffelijke Menelaos, wie zijn die vreemdelingen? Nooit

zag ik iemand zoo gelijken op Telemachos, den zoon, dien Odusseus achterliet, toen hij met u en de anderen Troje ging bestrijden om mij — schuldige vrouw.

Peisistratos zeide: Goddelijke Menelaos, het is waarlijk zijn zoon; maar uit bescheidenheid en welstaanshalve wilde hij zich hier niet met ophef als zoodanig aanmelden. Bij u komt hij raad en daad zoeken om zijn vader te vinden.

En de donkerkleurige held Menelaos antwoordde: O Goden! zoo is dan de zoon van mijn geliefden vriend, mijn gast! O hoe gaarne had ik zijn vader hier eene woning bereid en eene stad geschonken om als nabuur met hem in vriendschap om te gaan. Maar de goden achtten dit te heerlijk en gunden hem den thuiskeer niet!

Zoo sprak hij en wekte een weemoedig gevoel op; Helena weende en ook Telemachos liet zijne tranen vloeien.

Na eenige gesprekken zei Menelaos toen: Laten wij dat leed ter zijde zetten, dat onze tranen opwekte; laten wij om onze spijzen denken en de handen wasschen en vertrouwelijk spreken.

Doch Helena bedacht nog een ander middel: snel wierp zij in den wijn een kruid, dat alle leed verdrijft, ook al had men vrouw of kind verloren; zij had dit in Egypte gekregen. En toen zij dit in de wijnvaten gemengd had, sprak zij:

Zeus zendt het goede en het kwade, alles beheerscht hij met almacht. Komt dan, geniet nu rustig het maal, vroolijk in wisselend gesprek, en ik zal u verhalen.

En dan vertelt zij, hoe Odusseus als bedelaar vermomd in Troje kwam en haar, nadat ze hem gebaad en gezalfd had, het plan der overrompeling meedeelde; en, zegt ze, ik verblijdde mij, want reeds had zich mijn hart veranderd, om terug te keeren, en ik betreurde Afrodite's handelwijze, waardoor zij mij uit mijn vaderland voerde en van mijne dochter en huis en echtgenoot, wien niets ontbreekt van verstand en uiterlijk. — O! „honigzoete woorden!" [1])

---

[1]) *μύθοι μειλίχιοι!*

Een paar staaltjes van den weerklank der Helena-sage in Nederland. Onder de reeds in de 16de eeuw zeer menigvuldige vertalingen der ouden in het Hollandsch, treffen wij er eene van eenige boeken der Ilias door Coorn

Zoo praatte zij liefelijk voor hare gasten, en men ziet, dat de tooverkracht niet enkel in het Egyptische nepenthe-kruid zat.

De gasten verlangen intusschen naar rust en Helena gelast den dienstmaagden rijke, gekleurde matrassen op de rustbedden te leggen en kleeden en daarover zachte mantels als dekens. De heraut geleidde de vreemdelingen naar hun vertrek vóór in de woning; en Helena met het lange gewaad — ik zie haar zoo, als een van die figuurtjes op de bemaalde Grieksche vazen, die Flaxman zoo echt Grieksch heeft weten terug te geven, — ging ook naar het slaapvertrek.

Ziedaar Helena, die wij onder zoo verschillende omstandigheden zagen, ook in haar huiselijk leven. Men behoeft niet lang te zoeken, welke voorstelling van Helena de schoonste is. Boven alle steekt hoog die van Homeros uit. En waarom? Vooreerst wel omdat zij geheel natuur en waarheid is. In al de Homerische personen zien wij zoozeer den mensch, dat het werk der kunst er ons voorkomt als werkelijkheid. Doch men bedriege zich niet, want die natuurlijkheid is slechts het gevolg eener machtige kunst. Met een verbazend talent is Helena geboetseerd. Zij is vooreerst de vrouw uit den heroïschen tijd van Hellas, krachtig, geweldig soms bij het onbedwongen spel der hartstochten, maar ook in beschaving en ontwikkeling des mans gelijke, ja als meerdere geëerd; zich overal vrij bewegend en mede haar woord leggend in de schaal der beraadslaging. Zoo zijn ook Hekabe en Andromache geheel natuurlijk.

---

hert, in 1561 door van Zuren gedrukt. Maar Coornhert vermocht slechts uit het Latijn te vertalen, en hoe het met den geest en den vorm van het homerische gedicht afliep, moge de volgende proef staven:

> Ik betreurde het leet ontfanghen door Venus' abuys
> Die my daer gebrocht hadde, ver van mijn vaderslant,
> Van mijn eenighe kint, mijn lieve dochter cuys,
> Van mijn waerde man, schoon en edel van verstant
> Dat 's al recht geseyt lief wijf, sprac Menelaus te hant. —

Minder naïef, maar daarom niet mooier is het spel van J. H. Krul; 't Vonnis van Paris en d' ontschaeckinghe van Helena; op den Reghel enz. Gespeelt op d' Amsterdamsche Kamer de 11 Oct. 1637. Gedrukt bij D. C. Houthaeck 1637. 4°.

Helena is daarbij het toonbeeld van overwinnende schoonheid, — en wat gold schoonheid niet bij de Grieken!

„Ik zweer bij alle goden, dat ik de heerschappij des Perzenkonings niet zou kiezen boven schoon te zijn!" zegt Kritoboulos, in Xenofoons Maaltijd. Wedstrijden en prijzen werden voor lichaamsschoonheid uitgeloofd; eerbied en vereering werden er aan gewijd; in haar bewonderde men eene volmaaktheid der natuur, iets goddelijks. De harmonie der lichamelijke ontwikkeling was voorwaarde en bewijs voor een welgevormden geest, en beider eenheid gold als die van inhoud en vorm in het kunstwerk.

Zulk een schoonheidstype was Helena; onwederstaanbaar alleen reeds bij het verschijnen. Altijd treed zij vorstelijk, waardig op, zelfs in haar toorn en in haar misstap. Een enkel epitheton beeldt haar af, en aan de weinige trekken herkent men den grooten figuurteekenaar: — het is of de zilverachtige sluier, die het gelaat ten halve maar bedekt; of Helena met de schoone haren, *ἠυκομοία*; of met de blanke armen, *λευκώλενη*; of met het deftige engsluitende gewaad, dat de dames droegen en niet opschortten als de bedienden, *τανύπεπλος* [1]). Als wij ons de beelden der oude Grieksche vazen herinneren, teekent een zoodanig woord de geheele figuur.

Gewoonlijk vangt zij aan met scherpe verwijten tegen zichzelve: „Ik rampzaligste aller vrouwen" — „o had een felle dood mij weggeraapt voordat ik hier kwam," — „ik ellendige," enz. Maar spoedig laat zij er op volgen: „Doch dit is nu niet zoo geschied," of „doch de goden hebben dit nu zoo gewild," en dan gaat zij zoo voort met woorden „zoet als honig," want zij is eene „charmeuse," en men moet een Hektor zijn om, aangesproken als hij te kunnen zeggen:

> Noodig mij niet om te zitten, o Helena, schoon ge mij liefhebt,
> Luister ik niet....

Wij zagen haar het laatst in haar huiselijk leven. Zoo kalm is het intusschen ook al weer niet gebleven. Talrijk zijn de verhalen over haar verdere lotgevallen. Volgens sommigen zou zij na Menelaos' dood, door zijne zoons uit den Peloponnesos

---

[1]) Elders: *Δίος παὶς, Δίος ἐπγεγαῦια, δῖα γυνάικων.*

verdreven zijn, naar Rhodos gevlucht en daar aan een boom gebonden en geworgd zijn, eene misdaad, die de Rhodiërs verzoenden door haar onder den naam van Helena Dendritis een tempel te stichten. Volgens anderen zou zij op het eiland Leuke Achilleus gehuwd hebben en bij hem een zoon hebben gehad, Euforion — (van daar heeft Goethe dien naam ontleend), en zou zij op het eiland als eene godin gediend zijn geweest. Eene andere sage [1]) weder luidt, dat, naar de voorspelling van Proteus, zij en Menelaos niet stierven, maar bleven voortbestaan in Elysium.

Nu, in het Elysium der poëzie ongetwijfeld; want in de dichtkunst der Romeinen, der middeleeuwen, der renaissance, der nieuwere tijden, is de rooskleurige, de blankarmige Helena, als de δῖα γυνάικων — (de godin onder de vrouwen) — altijd verheerlijkt door de poëzie.

III.

Uit de brieven, tusschen Goethe en Schiller gewisseld, blijkt het gewicht, dat beiden aan de Helena hechtten. Goethe noemt dit gedeelte „den bergtop van waar het juiste gezicht over het geheel wordt gegeven.” Schiller antwoordt, dat deze „bergtop van alle zijden des gedichts gezien worden en zelf naar alle punten het uitzicht geven moet.”

Uit Jena schrijft Goethe hem: „dat het schoone in den toestand zijner heldin hem zoozeer aantrekt, dat het hem verdriet haar later in een gril te moeten doen verdwijnen; en dat hij verlangde op het reeds geschrevene eene ernstige tragedie te bouwen.”

„Laat u, antwoordt Schiller, niet storen door de bedenking dat het jammer is de schoone gedachten en vormen weer te moeten verbreken; — het barbaarsche (d. i. het romantisch Germaansche in tegenstelling met het classieke) dat u door het geheele onderwerp wordt opgelegd, kan de meerdere gehalte en schoonheid niet vernietigen. Dit zal het werk juist eene eigen-

[1]) Ook bij Isokrates, Lofrede op Helena.

aardige aantrekkelijkheid geven. Het is u een groot voordeel, uit het reine (d. i. de Grieksche schoonheidswereld der Helena) met bewustheid tot het onreine, (d. i. het door driften wild bewogen moderne leven) over te gaan; in plaats van, zooals met ons barbaren het geval is, uit het onreine zijn vlucht naar het reine te moeten nemen."

Aldus zien wij reeds duidelijk de tegenstelling uitkomen, die het gronddenkbeeld der Helena-episode vormt.

Goethe zelf kenschetst het eerste gedeelte van den Faust als „bijna geheel subjektief; alles ontsproot er uit een meer bevangen en hartstochtelijk gemoed; er ligt een half-duister in, dat den menschen welgevallig is; het beweegt zich in de werkelijkheid."

In het tweede gedeelte van den Faust daarentegen is „bijna niets subjektiefs. Het is een hooger, helderder, meer van hartstochten bevrijde wereld, en de handeling beweegt zich op meer idealen bodem."

Het eerste deel, „aus einem etwas dunklen Zustand des Individuums hervorgegangen," is de uitdrukking der romantieke kunst en wereldbeschouwing, evenals de Goetz, de Werther.

Het tweede deel vertegenwoordigt die ontwikkeling in Goethe's geest, waarvan de oudheidstudiën en de Italiaansche reis de kweeksters, de Prometheus, de Ifigenia, de vruchten waren. De geheele gedachte, de inkleeding, de taal en de dichtvormen en dichtmaten van dat tweede deel zijn dus eene tegenstelling met die van het eerste.

Ook in het tweede bewegen wij ons nog in de Germaansche wereld, maar een aanzienlijk gedeelte, de Helena-episode, verplaatst ons in de Grieksche.

Dit optreden der door de gansche oudheid bewonderde schoonheid en met haar van de geheele Grieksche wereld, te midden van de Germaansche, van den staat der 16de eeuw en van den modernen geest, is een stoute greep, waardoor Goethe dit geheel uitwendig motief der oude Faustsage tot het symbool eener ware en grootsche gedachte heeft gemaakt: het samentreffen namelijk en de samensmelting van de classieke en moderne wereld, van het Helleensche schoonheids-ideaal met de denkende kunst van het Westen. [1])

---

[1]) De synthese van het edele met het barbaarsche, noemt Schiller het.

De gedachte, die Goethe zoo schoon in beeld bracht, vervulde al lang de literatuur van zijn tijd. Sinds het laatst der 18de eeuw (1770 ongeveer) was er weder eene dier periodieke herlevingen van het classicisme, die het beschaafde Europa sedert Karel den Grooten herhaaldelijk ondervond.

Als ik voor Duitschland alleen de namen noem van Lessing, Heyne, Voss, Winckelmann, Tischbein, Carstens, Thorwaldsen (Denemarken), heb ik die classieke, nu vooral Grieksche, herleving op onderscheiden kunstgebied geschetst.

Eene poos mochten Schotsche philosophie en Engelsche letteren haar invloed sterk doen voelen; eene poos mochten Goetz von Berlichingen, Werther en die Räuber de heroën zijn der Duitsche romantiek. Maar weldra overwonnen bij Schiller die Götter Griechenlands, en Goethe, het romantisch-Germaansche standpunt te boven gekomen, zei later (1826) van dit tijdvak:

„Ich war froh mein nordisches Erbtheil verzehrt zu haben, und wandte mich zu den Tischen der Griechen.”

Classicisme en romantiek alzoo, — thema door de verveling afgevedeld — en toch eene der groote vragen in het kunstleven.

Wij hebben gezien, hoe Goethe haar in een kunstwerk in beeld heeft doen spreken; en Goethe's rijke schat van dichtwerken toont ons nog vollediger wat de romantische, wat de onder classieken invloed werkende kunst is.

Intusschen zijn wij eene halve eeuw verder, en de vraag krijgt een wijderen zin. Tegenover het meest grootsche poëem van onzen tijd heb ik eenige beelden van zuiver Griekschen vorm gesteld, ten einde niet alleen, als bij Goethe, het verschil tusschen romantisch en classisch te toonen, maar in algemeener geest de verhouding tusschen de moderne kunst en de classieke.

Kan die verhouding zoodanig zijn als Goethe ze heeft voorgeschreven en ten uitvoer gebracht?

Behoort er zoo innige samensmelting van hellenisme en nieuwen geest plaats te hebben als in Faust en Helena?

Moeten wij gehoorzamen aan het orakelwoord van den Apollo van Weimar: Jeder sei auf seiner Art ein Grieche, aber er sei's?

Alle kunst is als poëzie, dat is, als het vermogen, dat schoonheid en ideaal innig voelt en verlangt te uiten, een algemeen

menschelijk vermogen; doch wat haar onderwerp aangaat en van hare vormelijke zijde wordt zij bepaald door het leven, dat is, door land, volk, tijd. Uit zoo verschillende werelden als de antieke en moderne moesten verschillende kunsten voortkomen; eensluidend met de oude kan de onze alzoo niet zijn; wij beschouwen dus natuurlijk de verbinding van oude en nieuwe kunst niet als eene geheele versmelting, waarbij de laatste haar zelfstandigheid zou opofferen.

Ook bij de grootste verscheidenheid der Grieksche wereld zelve, hier van het ernstige, degelijke, praktische Dorische karakter, daar van het levendig en vurig streven, de fijne en geestige bevalligheid van het Ionische, kan men toch zeggen, dat de Grieksche wereldbeschouwing eene harmonische ontwikkeling aller levenskrachten was; haar ideaal, hoe hoog gesteld, hoe vurig gezocht, was een begrensd, een tastbaar ideaal. Het schoone en goede smolt bij de Grieken tot één woord, inhoud en vorm tot één beeld samen, — in de nieuwere wereld loopen zij herhaaldelijk van elkander weg, en men heeft alle moeite ze bij elkaar te brengen. Ook het kunstideaal liet zich in de stevige vormen van architektoniek, plastiek en poëzie nog vasthouden.

Als wij trachten het wezen der Grieksche kunst in enkele trekken saam te vatten — maar wij mogen dat niet zonder te waarschuwen tegen zulke algemeene kenmerken, die geenszins volstrekt zijn, — dan treffen ons enkele groote karaktertrekken, en wel vooreerst de allergelukkigste vereeniging van *natuur* en *idealiteit*, zóó innig dat zij eene eenheid geworden zijn. Uit beide of beurtlings uit ieder van deze ontwikkelen zich verschillende onderdeelen:

Uit het *natuurlijke*: die eenvoud zonder overdreven verwikkelde samenstellingen; die oorspronkelijkheid zonder iets gemaakts, gezochts; die naïefheit, dat vanzelf zijn, die waarachtigheid.

Voorts die gezondheid, welke vanzelf medebrengt frischheid, kracht, kalmte en rust, niet door afwezigheid van hartstocht, maar door beheersching van zichzelven en de wereld, of misschien liever, door het evenwicht der hartstochten.

Uit het *idealistische*: eene algemeenheid, vooral niet met koude, eentonigheid en regelmatigheid te verwarren; eene afwe-

zigheid van het gemeene en triviale; en in plaats van het toevallige, bijzondere, onbeduidende der gewone voorwerpen van de werkelijkheid, zekere uitgelezen voornaamheid en hoogheid.

Aan beide heeft de Grieksche kunst die gematigdheid, dat eurhythmische, d. i. juist geëvenredigde te danken, dat zoowel den inhoud als den vorm beheerscht. Minder berekening, dan wel eene gelukkige natuurgaaf was deze beteugeling van alle eenzijdige uitspatting hetzij van de phantasie, hetzij van de beschouwende gedachte, hetzij van den vorm.

Niets te veel was eene Delfische spreuk; geen overlading, geen overdrijving; niets dat krijscht en buiten het geheel, buiten de eenheid uitspringt, niets dat schreeuwt in vorm, in stijl en in gedachten. Maat gehouden in de détails; groote verdeelingen, groote lijnen, groot begrip: en geen verdolen in bijzonderheden, zooals bij de nieuweren.

In de moderne wereld is het geheel anders.

Van het oude Israëlietisch-Christelijk standpunt, naar hetwelk, zooals Mefistofeles zeer juist opmerkt — want Mefistofeles zegt zeer dikwijls geduchte waarheden! — naar welks begrip natuur zonde en geest de duivel is, het lichaam een tijdelijke kerker en belemmering is, en het leven alleen beteekenis krijgt door den dood, — daarvan spreek ik nu niet.

Heeft die wereldbeschouwing eeuwen lang stellig in menig opzicht geschaad aan het goede en schoone, — eerst door humanisme en renaissance, daarna door de Fransche revolutie, en in de 19de eeuw door de geheele beweging des geestes, onder aanvoering der natuurstudie, is dat standpunt geheel voorbijgestreefd.

Doch er is iets anders, dat de tegenwoordige wereld ons doet opmerken.

Vooreerst is de invloed van het subjektieve innerlijke gevoelen des gemoeds op onze kunst overwegend geworden.

Dan heeft onze geest een oneindigen toevoer van intellektueele schatten erlangd; wij zijn het samenstel van de wetenschap en de ervaring veler eeuwen en van verschillende voorafgegane beschavingen; onze geest is als eene bibliotheek, als een museum van oudheden geworden.

Eindelijk, staan wij thans in eene zeer bijzondere verhouding tot de waarheid. Tot geen prijs ter wereld offeren wij deze op, en niets is ons te veel om haar te bemachtigen. In de geheele, en niet alleen de Grieksche, oudheid b. v., bestaat het begrip van geschiedenis niet, namelijk niet in onze opvatting als kennis van wat is en geweest is, zonder eenig voorbehoud, zonder omzien.

Dat alles maakt, dat wij thans onmogelijk zoo naïef, zoo enkelvoudig, zoo rustig kunnen zijn als de oude wereld dat betrekkelijk was.

Gansch anders is onze wereldbeschouwing. Ons ideaal is onbegrensd. De ervaring en de geschiedenis leeren ons, dat de verwezenlijking van onze wenschen vóor den staat ver in de toekomst ligt.

De sociale vraagstukken zijn pas even geschetst door de enkele zieners, en instinktmatig in het ruw gebootseerd door de behoeftigen van geest en lichaam zelve.

Machtige jonge wetenschappen, zooals de geologie, de geschiedenis van het menschelijk geslacht, de vergelijkende studie van talen en mythen openen pas de eerste poorten van onafzienbare galerijen. Onze kosmologie doet telkens ontzettender ruimten aanschouwen of vermoeden.

De voorhoede onzer baanbrekers doet voortdurend het geheele leger — ook de trainards! — voorwaarts schuiven. Zoo wordt telkens ons middelpunt verplaatst en onze horizon verwijd.

Voor ons dus geen rust, geen nederzitten in de schaduw der koele boomen, bij de murmelende beken.

Voor onze zoekers het houweel der pioniers; een sfinxbeeld tot hoofdkussen, en een onophoudelijk bevel van: voorwaarts! Van zulk een leven en ideaal moet wel eene veelbewogen kunst de uitdrukking zijn; daar is de placiditeit, het onbewolkte der Grieksche kunst slechts betrekkelijk of bij uitzondering mogelijk.

Op zulk een achtergrond, die zich sedert de renaissance meer en meer heeft ontplooid, verrijzen het lyrisme van den humanist Petrarca, de satire van Rabelais, het skepticisme van Montaigne, het diep menschelijk drama van Shakespeare, de humor van Tristram Shandy, de tegen de wereld opstaande poëzie van Byron: verrijzen zulke gestalten als Hamlet en Faust, die groote heroïsche typen van ons moderne leven en streven, vervuld van

al wat ons kwelt en ons zaligt. Lyrische dichtkunst, muziek en schilderkunst, — alle kunsten, wier vormen minder bepaald en zwevender zijn, wier grenzen en omtrekken ons ontsnappen, die leven van kleur, van gevoel, van phantasie, van hartstocht — zijn de hoofdkunsten der 19de eeuw, en tot vroeger onbereikte hoogten gekomen.

Alzoo, van eene volkomen versmelting van beide kunstrichtingen kan geen sprake zijn. Doch de vraag zal moeten luiden, of de Grieksche kunst der onze nog tot richtsnoer strekken moet. Zoo wij het tegenspraken, wij zouden onze pleegmoeder verloochenen, wij zouden de feiten moeten ontkennen en allen goeden smaak in gevaar brengen.

Drie vormende krachten hebben aan onze opvoeding gearbeid: de Joodsch-Christelijke zedenleer, de Romeinsche staatspraktijk, de Grieksche aesthetiek.

Door deze laatste, eerst in haar zwakkeren Romeinschen, daarna in haar echt Helleenschen vorm, is onze kunst ontwikkeld.

Wonderlijk verschijnsel in onze wereld, dit bij zoo wezenlijk verschil van aard, onverbrekelijke snoer, dat ons aan de antieken bindt; fijne maar ijzersterke draad, die, wel eens slap, nooit geslaakt, nu schuilend, dan weer schitterend, door onze gansche beschaving heenloopt!

Nooit is, sedert den ondergang der Romeinsche wereld, die band vernietigd. Claudius Civilis moge door de afgebroken brug van Cerealis gescheiden zijn geweest, Arminius de Romeinsche legioenen verslagen hebben, het verkeer heeft niet opgehouden. De sterkere Romeinsche cultuur heeft zich blijven voortplanten; zij heeft de invallen van Noordsche en Germaansche volken overleefd, de overwinnende Gothen overwonnen. De oud-Christelijke katakomben-kunst leefde van den afval der Romeinsche vormen. In Latijnsche verzen bezong Dracontius in de 15de eeuw de schepping der wereld, en Avitus in de 6de den val der engelen. Zoo Gregorius van Tours in de 6de eeuw klaagde dat de oude beschaving was ondergegaan, zij herleefde in den klager zelven. Karel de Groote, die edeler Napoleon, nam de oude letteren te hulp en trachtte reeds de Germaansche wereld met de antieke te vereenigen. De Grieksche geest leefde midden onder de Duitsche keizers; geen klooster of er waren de schatten der oude literatuur

bewaard. Tot zelfs het afgelegen plekje, waar het Egmonder klooster stond, hield ze in hoede. De romaansche bouwkunst rustte op Romeinsche bogen en kapiteelen. In 1200 herleefde de classieke Muse; in 1300 en 1400 bloeide door haar het Italiaansche humanisme; in de volgende eeuwen vierde zij, als renaissance, haar zegetocht door gansch beschaafd Europa. In 1500 nam het Grieksch meer en meer de overhand en voedde de hervormers op. In 1600 drong het vorschend onderzoek al dieper in de oude wereld door, nog altijd het vaderland van geleerdheid, kunst en smaak.

Toen in 1700 de woekerplant van den rococo-stijl den smaak omslingerde, vond de tijd van Louis XVI weer heul in het vernieuwd verkeer met Italië; gaven Flaxman in Engeland, Thorwaldsen in de Germaansche wereld, David en Prud'hon in Frankrijk den toon aan in het volgen van de oude eeuwige modellen.

In de jaren 15 tot 30 van onze eeuw verhief de romantiek zich met kracht, maar men heeft hare uitspattingen, hare zwermerijen [1]) moeten boeten door eene hernieuwde kuur van hellenisme. Wij zelf beleefden den strijd tusschen de twee werelden, maar krachtiger dan ooit vloeien de oude, steeds beter gekende bronnen, en onze renaissance is niet, als die der 15de en 16de eeuwen Romeinsch, maar zuiver Grieksch.

Vaste regel alzoo, in alle tijden, waarin men de antieke wereld losliet, vervielen kunst en letteren tot groote afdwalingen; en omgekeerd, elke herleving van vrijer, krachtiger, zuiverder tijden gaat gepaard met een terugkeer tot de studie van de ouden.

Goethe's beeld is dus juist: niet anders dan uit den nauwsten liefdeband met de Grieksche wereld kan de moderne Europeesche kunst geboren worden. Want als wij zoo even zorg gedragen hebben het onderscheid te erkennen, dan mogen wij nu weder niet voorbijzien, dat dit geen volstrekte tegenstrijdigheid is, dat er een innige band tusschen de beide Schwesterseelen blijft bestaan.

De a a r d van het onderscheid tusschen antieke en moderne kunst openbaart zich het treffendst, door het onderscheid tusschen de oude en moderner Grieksche kunst zelve.

---

[1]) Geen germanisme, als 't u blieft; het woord heeft reeds in de 17^{e} eeuw burgerrecht.

Welk een verschil (buiten dat der onderwerpen) tusschen de compositie, den aanleg, den toets van Homeros en van Kolouthos of Apollonios of Theokritos; tusschen de behandeling van Aischulos en Sofokles en die van Euripides.

Homeros heeft maar een enkelen trek noodig om een figuur te karakteriseeren, Apollonios een half dozijn en meer.

Bij Homeros rijst de „rozenvingerige dageraad" en dat beeld van Eoos geeft ons geheel den gloed der rozige tinten, die wij nieuweren in al hare schakeeringen zouden beschrijven, te zien. Zijne vergelijkingen zijn soms uitvoerig, maar hij geeft toch slechts één beeld.

Apollonios gebruikt acht beelden om den nacht te beschrijven; te beschrijven zeg ik, want Homeros beitelt, maar deze jongere Griek beschrijft. In den derden zang der Argonautica geeft hij in éénen adem, de volgende beelden om den nacht aan te duiden:

1. De nacht doet de duistere nevels waren over de aarde;
2. de schepelingen bespieden de sterren;
3. de reiziger gaat ter ruste;
4. de wachter zinkt in slaap;
5. zelfs de treurende moeder valt van vermoeienis in slaap;
6. geen hond bast;
7. geen stadsgedruisch weerklinkt;
8. de nacht spreidt een floers over de stilte.

Is deze methode niet reeds geheel die der modernen?

Ook de Grieksche kunst had haar modernen geest. Hij begon reeds in den bloeitijd onder Perikles. Toen splitste zich het Grieksche wereld- en kunstbegrip in tweeën, in het behoud van het oude en in de nieuwe behoeften. Perikles, Sokrates, Aristoteles waren de machtige geesten, die aan de nieuwe behoeften leven gaven; en tegenover Aischulos, Aristofanes en zelfs eenigermate Sofokles, is Euripides de kunstapostel van den moderniseerenden geest.

Welnu, ook bij Euripides ziet gij met betrekking tot de oudere tragici, hetzelfde onderscheid in flauwer mate, dat bestaat tusschen de Grieksche en onze moderne poëzie in het algemeen. Bij Sofokles is er al beweging en ontwikkeling in de kolossen van Aischulos; er is meer karakter-ontplooiing, individualiseering, dat is meer bepaling van de handeling door inwendige roerselen der gemoederen dan alleen uitwendige voorstelling.

Bij Euripides al meer; bij hem is het koor, dat bij de ouderen in lyrische beschouwing de philosophie van het stuk geeft, zeer beperkt, en spreekt die filosofie meer door de personen zelve; bij hem is meer bespiegeling, redeneering, toepassing van moraal; veel meer détails.

Hetzelfde vindt men in de beeldhouwkunst; de groote vormen en partijen van den Theseus, den Ilisos, Feidias' beelden maken allengs plaats voor de fijnere, iets meer geïndividualiseerde, iets meer tot het leven naderende der beelden van Praxiteles en lateren.

Dit onderscheid, reeds bij de Grieken zelve aanwezig, wordt alleen grooter en scherper tusschen hen en de nieuwe wereld. Dus geen volstrekt antagonisme vormt het onderscheid, maar alleen de verdere ontwikkeling in verloop van eeuwen.

Elke jongere kunst bezit ten aanzien van hare oudere, het natuurlijk verschil dat geboren wordt door den overgang van den toestand van instinkt en natuur tot dien van zelfbewustheid en nadenken. Bij elke jongere kunst, hetzij binnen de grenzen van een land, hetzij door eeuwen en landen gescheiden, zelfbewustheid, reflectie, eene toenemende mate van kennis, eene grootere gevoeligheid, verfijning maar ook verzwakking door beschaving. Vandaar de behoefte om die kennis, dat gevoel eene plaats te geven in de kunstgewrochten; om zoowel de uitwendige wereld als de inwendige, die van het gemoed, meer te specialiseeren en in onderdeelen weder te geven; en met die splitsing en uitpluizing van den inhoud houden de vormen gelijken tred.

Tot zekere hoogte is dit niet alleen gerechtigd, maar door den staat van beschaving geëischt. Doch er komen nu en dan tijden van overdrijving en geheele ontaarding, en in dezen heeft altijd het redmiddel zijne kracht bewezen: de terugkeer tot de ouden. En niet alleen tot de ouden, maar tot de zeer ouden; tot de krachtige, kernige, natuurgezonde oorspronkelijke kunstwerken. Niet tot Euripides, want deze heeft dezelfde deugden en gebreken als wij; maar tot Sofokles, Aischulos, Homeros. Niet tot de verfijnde jongste Grieksche of Grieksch-Romeinsche plastiek, want die staat gelijk met Flaxman, en Thorwaldsen en Canova, maar tot Polukleitos en Feidias; niet tot de Korintische orde, maar tot de oude Attische en Dorische.

Doch nu wij gereedstaan het Grieksche paleis binnen te treden, verrijst voor ons de afschuwelijke gestalte van Forkyas, zooals wij die zagen opstaan in het paleis van Menelaos, en als verneinender Geist richt zij tot ons de vraag: Is hier nu dan nog kunst, en poëzie, en ideaal?

Neen, zeggen er velen, stoom, natuurstudie, ijzer, kritiek en ongeloof hebben haar gedood en wij verharden in materialisme!

Bij zulke verwijten, te dikwijls uit den mond der rustlievende onkunde, heb ik moeite een fel en bitter woord terug te houden. Materialisme — zegt men.... alsof er ooit een tijd geweest is, waarin men niet van geld hield, zich geen eigendom, geen welvaart zocht te verwerven, het stoffelijk aanzijn tegen de belemmeringen der buitenwereld niet zocht te verbeteren!

Onze tijd materialistisch!

Zeker omdat hij de slaven bevrijdde, de kunstmatige scheidsmuren tusschen mensch en mensch ophief, het standenonderscheid verminderde, zich wijdt aan de gezondheid, de beschaving, de verheffing der minder bevoorrechten; omdat de uitnemendste harten en hoofden hunne kracht en kennis geven tot het lenigen van sociale rampen, tot het oplossen der maatschappelijke raadselen!

Zeker, de macht onzer nijverheid, onzer werktuigen over de stof is verbazend en zonder toewijding aan de kennis van de wetten der stof kon zij niet worden veroverd, — doch hoeveel hinderpalen, die de menschen en natiën scheidden, zijn daardoor weggevallen, grenzen en afstanden vernietigd, en de menschen in duurzaam verkeer gebracht!

In geene eeuw bijna heeft de geest zulke reuzenschreden gedaan als in de onze; in geene de wetenschap en de praktijk met zulke zekere middelen, met zulk een rijk materiaal van zuiver getoetste bouwstoffen, zulke onmetelijke vergezichten geopend. Nooit is er zulk een onbaatzuchtig, zelfopofferend streven geweest om te vinden wat is en wat waar is. Het is aan geen twijfel onderworpen of onze geschiedbeoefening, onze taalwetenschappen, onze kennis van de natuur en den menschelijken geest, zijn van een gehalte, gaan met eene grondigheid, met eene gewisheid voort, zooals zelden, in menig opzicht nooit is geschied.

Een overwegenden invloed hebben in onze eeuw de natuurwetenschappen, en daaraan danken wij voor een deel het verwijt van materialisme. Doch deze hebben ons integendeel een veel grootscher inzicht in de wereld gegeven dan ooit het menschdom bezat, en waarlijk er rijst veeleer een vermoeden van materialisme tegen hem, die de verheven, ontzaglijke poëzie dezer natuurbeschouwing niet voelt. Wie slechts eenige bladzijden van den grooten meester, die in zijn vak de wetenschap en de kunst, de kennis en de poëzie heeft vereenigd, van von Humboldt gelezen heeft, hij zal althans niet kunnen beweren, dat de wetenschap de poëzie doodt. Volgens Humboldt moet de poëzie der 19de eeuw zich vernieuwen door de wetenschap; hij vreest niet, zegt hij, dat deze het dichterlijke zal wegnemen; zij biedt veel vergoeding voor het sentimenteele, tooverachtige, fabelachtige, nevelige, dat zij ontneemt.

Dit alles stempelt onze eeuw, zoo wij haar naar Grieksche wijze beschouwen en al het tijdelijke, plaatselijke, kleine, onschoone der details niet onberaden op den voorgrond stellen, doch haar breed en diep opvatten, tot een tijd vol zelfopoffering voor de waarheid, van een edel humanistisch streven, en zoekende om aan de poëzie, die zij in zich bevat, eene nieuwe gestalte te geven.

Het is waar, wij beleven eene geheele omkeering: de oude banden scheuren los, de levensbeginselen worden herzien in den grond, nieuwe ideeën rijzen op.

Wij leven in een tijd van overgang, van het toetsen, het omverwerpen van het oude, het zoeken van nieuwe bouwstoffen. Elke tijd kan niet alles te gelijk. En toch is reeds ontzettend veel veroverd.

Het is onze schuld niet, indien eenige grondslagen wegvallen en daarmede de vroegere vorm van poëzie, die er zich op vestigde. Maar poëzie zit niet in het uitwendige. Zij is en zal altijd zijn, maar altijd anders. Dat de machtige kunstenaar opsta, wien de Muze het voorhoofd wijdend heeft aangeraakt, en de geest der kunst zal dat alles bezielen tot eene nieuwe schoonheid. Geduld moeten wij hebben; de kortlevende mensch haast, maar zulke processen duren meer dan één menschengeslacht.

En waarin nu, ook bij alle verschil met de oude wereld, voor

ons de voortdurende waarde ligt van de Grieksche kunst, kan geen oogenblik twijfelachtig zijn. Niet in het uitwendige natuurlijk; de bouwkunst is er niet Grieksch door, als zij een zuil of lijstwerk nabootst; de beeldhouwkunst niet door een Grieksch profiel, noch door het maken van Venussen en Diana's; voor de schilderkunst ligt het niet in de stijfheid en droogheid, die de verkeerd toegepaste begrippen voor Grieksch hebben doen doorgaan; voor de dichtkunst niet in het misbruik der mythologie, of in zoogenaamd classiek geschoeide tooneelvormen. Ook niet in dien gewaanden classieken, altijddurenden ernst, in dat stijve, starre, koude, regelmatig symmetrische, dat ons eenmaal voor Grieksch ideaal is opgedischt en ons dit heeft leeren verafschuwen, maar die nooit in Hellas bestonden.

Te dien aanzien hebben de Fransche auteurs en theoristen der classieke eeuw, en ook een latere tijd zooveel kwaad gedaan. Zij hebben ons dien vermeenden Griekschen bouwstijl gegeven met zijn regelmaat en parellelisme en koude dorheid; zij de niet bestaande eenheden en andere wetten van het drama; zij de geparuikte afgemetenheid; zij die regelmatige gezichten zonder uitdrukking, en al die plompe, lompe nabootsingen, die men somtijds gezien heeft.

De Grieksche kunst integendeel tintelt en sprankelt van leven, beweging, vrijheid, geestigheid; de fijnheid is niet verslapt, de zelfbeheersching leidt tot geene koude, de hartstocht tot geene verwaarloozing van den vorm; verheffing en werkelijkheid sluiten elkander niet uit.

De twee voorgaande gedeelten behooren, als ik ze wel heb voorgesteld, de hier behandelde gedachte beter te doen zien en voelen dan verdere verklaringen zouden vermogen. Eene enkele herinnering nog. Onze tegenwoordige wereldbeschouwing, gevormd door natuurstudie, kritiek en geschiedenis; niets ontziende in haar streven om den werkelijken toestand van alles te kennen; waarin de kamp tusschen geest en natuur opgehouden heeft en beide termen alleen ter onderscheiding, niet meer tot afscheiding der deelen van één leven mogen gebruikt worden; deze tijd is uitnemend ontvankelijk voor de Grieksche kunst; — trouwens de ware is dan ook eerst door dien tijd ontdekt.

Bij haar nu kunnen wij leeren de kunst van oprecht, vroolijk, frisch te zijn als de natuur: bij haar leeren wij die zekere maat, dat eurhythmische, dat wij zoo noodig hebben, want er is altijd gevaar, dat wij in te veel details verloopen, dat onze gedachte de vormgrens overschrijdt of de vorm voortholt tot hij blijkt gansch ledig te zijn; bij haar merken wij dien fijnen vormzin op, die volkomen overeenstemming tusschen gedachte en uitdrukking; bij haar leeren wij die verheffing die het lage schuwt, die voornaamheid, die fierheid, die zichzelve en de kunst eerbiedigt. Winckelmann heeft een schoon woord gezegd: „bewonderend voor des Apolloons edele gestalte staande, nam ik zelf eene schoone houding aan." Dat is het; tegenover het schoone moeten wij zelf schoon zijn, zelf hooghartig en grootsch van zin, en wat wij voortbrengen zal er den stempel van dragen.

Dat alles heeft Goethe zoo juist gevoeld, en gezegd door den mond van Mefistofeles — het spijt mij, dat ik moet eindigen met woorden van Mefistofeles; maar, ik herhaal het, deze schalk, niet altijd zoo zwart als men hem waant, zegt de meest afdoende waarheden: — ik bedoel deze woorden over het in Helena ontvloden schoonheidsideaal, waarvan wij het kleed nog behouden hebben:

> Houd vast, wat van dit alles overbleef!
> O laat dat kleed niet los! Er trekken steeds
> Demonen aan de slippen, vol begeert'
> Het naar omlaag te sleuren. Houd het vast!
> 't Is niet de godheid meer, die ons verliet,
> Maar godlijk is 't. Gebruik de hooge,
> Onschatbre gunst, verhef u opwaarts.
> Het draagt u al 't gemeene snel te boven
> Ter hoogste sfeer, zoolang gij 't trouw bewaart.

AANTEEKENING.

Helena's geschiedenis heeft ook den beeldhouwer, en vooral menigen graveur van gemmen en schilder van vazen hare onderwerpen geboden. De Homerische voorstelling is daarbij de grondslag en geenerlei werk van beeldende kunst heeft de theorie van het schijnbeeld van Helena met eenige aandacht verwaardigd.

Op vazen in ouden stijl ziet men den tocht der drie wedijverende godinnen naar Paris; de zwarte figuren met witte gezichten staan op een rooden achtergrond. Hermes, van een windhond voorafgegaan, geleidt de drie godinnen; het zijn allen lange, dunne gestalten, met groote voeten en karikatuurachtige gebaren.

De kist van Kupselos bevatte een oordeel van Paris. Hetzelfde onderwerp vindt men op een amethist, intaglio, van het museo Mediceo (bij Gori XXIV, 2.). Hermes wijst er de drie godinnen aan Paris; Afrodite heeft den mantel nog om haar schouder. Op eene camee van hetzelfde museum, eene geheel gelijksoortige voorstelling, waar Afrodite gezeten is en zich ontbloot.

Een fraai bas-reliëf op een marmeren vaas (bij Tischbein, fig. homer,) vertoont Helena's verleiding. Zij zit op een troon, het hoofd zinkt zachtkens in de rechterhand; Afrodite zit naast haar en wijst op Paris, die door Eroos geleid wordt; links van Helena zijn drie Musen, de eene in nadenkende houding, als bepeinsde zij reeds de „geschiedzangen des nageslachts" (Ilias VI 358), die van Helena zouden gewagen; de tweede blaast op de liefdelust wekkende dubbelfluit, de derde bespeelt de lyra.

Op een schoon bas-reliëf in het museum te Napels is hetzelfde voorval weder gewijzigd voorgesteld. Peinzend zit Helena en haar even opgeheven rechterhand duidt hare aarzeling aan; maar boven haar zit Peitho, de Overreding, en naast haar staat Afrodite, op Paris wijzende, die door een gevleugelden Eroos geleid wordt — hoe zou de vrouw niet zwichten voor drie zulke machten en.... „de goden hebben het aldus gewild," zei ze.

Helena's roof ziet men op een terra-cotta beeldwerk in het Britsch museum, (Monum. ined. Winckelmann tav. 117): Helena staat gesluierd op den wagen; Paris in Frugische kleeding stuurt het rennende vierspan.

Op een wit marmeren sarkophaag (bij Tischbein afgebeeld), in de galerij te

Florence, is het schip voorgesteld, waarheen Helena wordt geleid; Paris zit er op een fraaien zetel naar te zien.

Minder schoon, maar hoogst belangrijk is het stuc o bas-reliëf, in de tuinen van prins Colonna gevonden.

In het midden staat het inschrift

ΙΛΙΟΥ ΠΕΡΣΙΣ
ΚΑΤΑ ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΝ.

(Ilios' verwoesting volgens Stesichoros).

Onder de menigte figuurtjes ziet men Paris gewond nedervallend, met den boog in de hand; voor den tempel van Afrodite, Menelaos Deïfobus doodend [1]): en Helena ter aarde gezeten in afwachting van haar lot. Dus schijnen mij deze figuren verklaard te moeten worden.

Onder de Lambergsche vazen vindt men er eene met de voorstelling van Helena, eene stefane en huif op het hoofd, vluchtend naar het huisaltaar, terwijl Menelaos haar vervolgt, maar het zwaard uit de hand laat vallen.

Bij de terra-cotta's van het museum Campana, later Napoleon III, is een groot bas-reliëf, waarop de terugkeer van Helena is afgebeeld. Zij staat met ontbloot hoofd op een strijdwagen en bestuurt vier galoppeerende rossen. Achter haar staat op den wagen, doch met één voet den grond nog rakend, Menelaos, den helm met grooten helmbos op het hoofd.

De verzoening van Menelaos en Helena is zeer schoon verbeeld op een metalen spiegel in het museo Pio Clementino. Ik kan hierin niet hunne verloving herkennen, zooals wordt aangenomen.

Evenals Quintus Smyrnaeus het beschrijft, zit Menelaos, geheel gewapend, en tegenover hem zit Helena, met naar hem uitgestrekte armen; tusschen hen in staat verzoenend Kupris. De klimopranken, waaraan Quintus zijne vergelijking ten slotte zijner beschrijving van deze verzoening ontleent, omwinden het tafereel.

Ik mag, zonder buiten den toon te geraken, hier nog wel aan Flaxmans gansch van den geest der Grieksche vaasbeschilderingen vervulde, omtrekken uit de Ilias herinneren, waaronder een drietal tafereelen aan Helena zijn gewijd.

---

[1]) De figuur naast Menelaos, waarin men Helena heeft willen zien, is een man en dus waarschijnlijk Deïfobos, terwijl de vrouw, die ter aarde ligt, Helena moet zijn.